

МИХАИЛ ГУЛИНОВ ОБСАДТА НА СЕВАСТОПОЛ

БИБЛИОТЕКА
ОКЕАН

КНИГО-
ИЗДАТЕЛСТВО
Г. БАКАЛОВ
ВАРНА

МИХАИЛ ФИЛИПОВ

ОБСАДАТА НА СЕВАСТОПОЛ

Превод: Виолета Манчева

chitanka.info

Изграден на строго документална основа, този роман разказва за събитията и героите на Кримската война и по-специално за обсадата и героичната защита на Севастопол. Следвайки хрониката на събитията, авторът създава внушителни картини на войната, рисува проникновено душевността на руския човек.

ПРОЛОГ

I

В края на 1852 година в двореца на великата княгиня Елена Павловна имаше бляскав прием, на който присъствуваше императорската двойка. Цветът на петербургското общество и целият дипломатически корпус също бяха налице.

Ослепителната светлина на полилеите и петромаксовите лампи, прекрасната обстановка на двореца, богатата колекция от картини, тропическите растения, украсяващи стълбите и залите на двореца — всичко това не правеше особено впечатление на избраното общество, събрало се при великата княгиня. Вечерта обаче беше много оживена, благодарение главно на това, че всички с нетърпение очакваха императора. Най-сетне той пристигна заедно с императрицата.

Портиерът на император Николай е известен. В описваното от нас време господарят беше все така величествен, както и през младежките си години. Вярно, косата му беше значително оредяла, въгълчетата на устните понякога нервно потрепваха, но императорът се държеше изправен, с вдигната глава, движенията му бяха енергични, но плавни, походката в истинския смисъл на думата — царска.

Деколтирани дами с кадифени и копринени рокли с дълги шлейфове, обсипани с бисери и брилянти, кавалери с ордени, звезди, кръстове и еполети — всички почтително се спираха при приближаването на стройната фигура на Николай, който вървеше под ръка с императрицата — висока жена с болнав вид. Тя донякъде приличаше на майка си — знаменитата пруска кралица Луиза.

Великата княгиня Елена Павловна, щом видя императора и императрицата, забърза насреща им с обичайната си поривиста, стремителна походка. Императрицата поговори няколко минути с домакинята, след което я обкръжиха предимно посланиците на различните немски държави. Сред тях беше и пруският посланик генерал Рохов, ограничена, но добродушна личност — по външност приличаше на стар пруски фелдфебел и в миналото се ползваше с неограниченото доверие на император Николай. Случваше се императорът да разказва на Рохов неща, които не знаеше дори

собственият му държавен канцлер граф Неселроде^[1], и Рохов молеше императора да му разреши да съобщи тези сведения на руския министър.

Тук беше и австрийският посланик граф Менсдорф-Пули^[2], вечно страдащ от подагра — честен войник, който никога нищо не знаеше за намеренията на своето правителство. Веднъж Менсдорф откровено призна на императора, че би предпочел да командува бригада в някое унгарско градче, отколкото да играе ролята на посланик в Петербург, тъй като от политика абсолютно нищо не разбира. Това признание много хареса на императора. Менсдорф беше хубавец и на времето много дами от висшето общество се влюбваха поред ту в него, ту в италианския певец Марио.

Напоследък както пруският, така и австрийският посланик бяха изпаднали в немилост. Работата е там, че пруският крал и австрийският император се бяха уговорили с император Николай да признаят държавния преврат, по силата на който Наполеон III^[3] стана император на Франция, но в същото време да титулуват Наполеон не брат, а „добър приятел“. Огромно бе негодуванието на Николай, когато разбра, че неговите съседи не са спазили условията и че единствен той от всички монарси в Европа е нарекъл Наполеон така, както е прието да се назовава президентът на Съединените щати. Императорът не обичаше да се шегува и на коледния парад през 1852 година, няколко дни преди описвания от нас прием, даде воля на гнева си. В присъствието на руски генерали той обсипа двамата посланици с упреци, разговаряше с тях като с провинили се ученици и направо им заяви, че по въпроса за титула на френския император двамата съюзници са му изменили.

Естествено, след тази нотация двамата посланици не можеха да разчитат на специалното внимание на императора. И наистина той не ги удостои дори с поглед.

В групата на дипломатите не беше трудно да се забележи дребен мъж със златни очила, зад които блестяха умни, хитри очи. Това бе руският държавен канцлер граф Неселроде.

Графът имаше навика, присъщ на много дипломати, да говори на приемите и баловете за всичко друго: за балет, за италианската опера, за жени (по тях си падаше, независимо от преклонната си възраст) — но само не и за политика. Този път графът обаче измени на своето

правило. Неселроде поведе на английски разговор с британския посланик сър Хамилтън Сеймър. Отначало те обмениха няколко общи фрази, но след това графът отведе сър Сеймър настрани, като му каза, че желае да поговори с него за неща от първостепенна важност.

— Императорът ме помоли да ви предам, че той желае непременно да поговори с вас, мой скъпи сър Хамилтън — каза Неселроде. — Аз мисля, че той сам ще се приближи до вас. Вие не познавате императора. Неговото душевно благородство е извън всякакво съмнение; но той твърде присърце и горещо приема всичко, което засяга интересите на източните християни. У вас в Англия се заблуждават, като твърдят, че Русия в случая се ръководи от някакви фантастични мечти за хегемония над всички православни държави. Нищо подобно. Ние също така не сме безусловни противници на Франция. Вие знаете, скъпи сър Хамилтън, че лично аз винаги съм бил против политиката, която Русия е водила по отношение на Франция след полския метеж. Аз винаги съм съчувствувал на крал Луи Филип, уважавайки в него монархическия принцип, и мога да ви уверя...

— Не ви разбирам напълно — прекъсна го Сеймър. — Доколкото ми е известно вашият император бе доволен от падането на Луи Филип. Сега във Франция царува Наполеон III и на правителството на кралицата би било твърде приятно, ако вие бихте могли да повлияете на вашия император в смисъл да се отстранят недоразуменията между вас и сегашното френско правителство.

— Вие сте песимист, скъпи сър, никакви големи недоразумения няма и не се предвиждат...

— О-о! — проточи англичанинът. — Въпросът за ключа от вратите на Витлеемския храм обаче и досега служи като ябълка на раздора между вас и Франция.

При тези думи на Сеймър устните на граф Неселроде се изкривиха в неприятна усмивка. Знаменитият спор заради този ключ винаги довеждаше графа до отчаяние. Граф Неселроде бе наистина един от дейците на епохата на „Свещения съюз“^[4]. Той обичаше да повтаря, че неговият подпис се мъдри заедно с подписите на Хартенберг, Метерних и Уелингтън^[5]. Но от друга страна графът по религия бе от англиканско вероизповедание, по убеждения — волнодумец и в пълния смисъл на думата светски човек. „Свещеният съюз“ от негова гледна точка беше само сполучлива дипломатическа

комбинация. Графът решително не разбираше как през XIX век в епохата на телеграфа и парната машина би могъл да възникне спор между две държави заради някакви си пилигрими, както той наричаше православните богомолци. Да се карат с Франция заради няколко си гръцки попове и монаси! „Та ние се връщаме в епохата на кръстоносните походи“ — повтаряше графът, приписвайки цялата тази история на интригите на „старата руска партия“. Но когато граф Неселроде за пръв път научи, че Наполеон III на свой ред подкрепя претенциите на католическите монаси, стремящи се да получат ключа от големите врати на Витлеемския храм, той бе толкова изумен, че отначало не разбра за какво става дума. Графът дълго си блъска главата, размишлявайки какво ли би означавало това? Най-сетне, без да попита императора, той изпрати телеграма в Париж, в която пишеше на нашия посланик: „Помъчи се да научиш дали става дума за ключ в смисъл на инструмент, с който е прието да се отварят врати, или тук се подразбира някакъв особен ключ, например някаква емблема!“ Но изумлението на графа нямаше граници, когато го уведомиха, че става дума за истински ключ, тоест за такъв, с какъвто е прието да се отварят врати...

— Вие естествено разбирате, скъпи сър — продължи графът, — че този смешен спор между латинските и гръцки монаси ще се уреди по чисто дипломатически път...

— Правителството на нейно величество кралицата именно това желае — сухо отговори Сеймър.

В този момент към тях се приближи френският посланик Кастелбажак, вече позастарял военен, понякога нетактичен и с невъздържан език. Още през първия ден на пребиваването си в Петербург, на парада той зададе такива неуместни въпроси, че завинаги подрони репутацията си пред императора. След качването на Наполеон на престола Кастелбажак постоянно повтаряше думите на своя повелител: „Империята — това е светът.“

Французинът се приближи до граф Неселроде; британският посланик се възползва от това и се оттегли настрана.

— Как сте, графе? — попита французинът, ръкувайки се с канцлера. — Престанете да мислите за политика... Скучна материя е, уверявам ви. По-добре обърнете внимание на тази очарователна блондинка. Какъв разкошен бюст!

Кастелбажак бе също толкова стар, колкото и Неселроде и също такъв почитател на женските прелести.

— Вие сте непоправим, скъпи мой — каза с усмивка Неселроде. — Вас, струва ми се, на този свят ви интересуват единствено жените.

— Добавете: красивите и младите... Грозните и старите като вашите пристигнали от Москва княгини не обичам... За какво разговаряхте със Сеймър? Той май все така ви се сърди. Не си струва да му обръщате внимание. Неотдавна казах на вашия император: „Ваше величество, сериозният тон на сър Сеймър е обикновена приумица на един упорит англичанин.“ Императорът милостиво се усмихна и ми каза: „Същото постоянно ми повтаря и Неселроде.“

— Разбира се — бързо подхвана графът. — Аз съм твърде щастлив, че моите доводи не са останали без влияние на господаря... Ще ви кажа под секрет, че у нас никой не вярва във възможността на англо-френски съюз.

— Естествено, този съюз е чиста глупост — отбеляза Кастелбажак.

Междувременно император Николай се приближи до група немски дипломати. Черните фракове и мундирите със звезди нервно се разшаваха. Всички в надпревара се стараеха да привлекат върху себе си вниманието на императора и ловяха всеки негов поглед. Но императорът подмина разните саксбургготски търговски съветници и отиде право при стоящия самотно сър Хамилтън Сеймър, стисна му сърдечно ръката и го поведе след себе си в една от съседните зали на двореца.

Сър Сеймър рязко се отделяше сред колегите си дипломати с непринуденото си държане, умело съчетано с необходимата доза почтителност.

И докато в главните зали на двореца гърмеше музика, чуваше се дрънкане на шпори, шумолене на коприни и кадифе, в същото това време в отделна зала, където рядко се появяваха фигурите на гости, подплашени от внушителния поглед на императора, се водеше разговор между него и британския посланик.

Императорът говореше разпалено, енергично жестикулираше, фразите му бяха отсечени, сякаш разчетени по тактове. Британецът почти през цялото време слушаше и като че ли мислено

стенографираше думите на Николай, съзирайки в тях важен материал за донесение в Лондон.

— Вие знаете — каза императорът — моето отношение към Англия. Онова, което съм ви казвал по-рано, го повтарям и сега. Искрено желая двете държави да бъдат свързани с най-тясна дружба. Уверен съм, че това е възможно. Моля ви да предадете моите думи на лорд Джон Ръсъл^[6]. Ако ние бъдем единни, за мен не е съществено какво мислят другите. Сега аз ще се сбогувам с вас.

Императорът отново стисна ръката на Сеймър, показвайки му, че разговорът е свършен. Но Сеймър, който почти през цялото време беше мълчал, изведнъж каза:

— Ваше величество, с ваше позволение ще се осмеля малко да удължа нашия разговор.

— Какво има? — попита императорът. — Говорете, слушам ви с внимание.

— При условие, ваше величество, че ще ми разрешите да изкажа съвършено свободно мислите, които подбудиха у мен вашите последни думи.

— Разбира се. Говорете с мен напълно откровено.

— Бих бил радостен — каза Сеймър, — ако ваше величество добави няколко успокоителни думи относно Турция.

Императорът смръщи вежди. За миг изглеждаше, че думите на Сеймър неприятно са го поразили. След известно колебание той твърдо, но приятелски каза:

— Вие сам знаете, че Турция се намира в най-окаяно състояние. Турция е близо до пълно разпадане. Нейната гибел обаче би била нещастие за цяла Европа. Необходимо е Англия и Русия да постигнат пълно сърдечно съглашение по този въпрос и да не предприемат нищо тайно една от друга.

— Уверен съм, че британското правителство напълно споделя този ваш възглед, господарю — добави Сеймър.

— Виждате ли каква е работата — каза Николай. — Под наше попечителство се намира болен човек. Казвам ви откровено, че за нас би било нещастие, ако този болен човек умре, изплъзвайки се от ръцете ни.

— Ако правилно съм разбрал думите на ваше величество — каза Сеймър, — вие смятате разчленяването на Турция за нещо напълно

ВЪЗМОЖНО.

— Тъкмо обратното — побърза да възрази императорът. — Знам, че ми приписват някакви завоевателни стремежи. Аз не съм споделял и не споделям идеите на моята баба, императрица Екатерина. Моята държава е толкова обширна, че прибавянето на територии само по себе си крие опасност. Целостта на Турция ни най-малко не заплашва моите интереси. Има друга страна на въпроса. В Турция живеят няколко милиона християни. Има чувства и задължения, които никога не трябва да се изпускат пред вид — Русия е получила светлината на християнската вяра от Изток и това налага върху нея известен дълг. Вече ви казах: Турция е болен човек. По-добре е ние да предварим нейното разпадане, отколкото да очакваме катастрофа. Ето пунктът, по който бих желал да имам съдействието на вашето правителство.

— Но, ваше величество, доколкото са ми известни намеренията на моето правителство, аз предварително мога да гарантирам за едно: във всеки случай Англия няма да изпреварва събитията и дори при едно евентуално разпадане на Турция няма да се реши да се разпорежда със съдбата на своя стар приятел и съюзник.

— Това е добро правило — каза императорът. — Но все пак е важно ние да се разберем помежду си: в противен случай събитията ще ни заварят неподготвени. Сега отново ще ви кажа напълно откровено: ако Англия мисли да се утвърди в Константинопол, аз няма да допусна това. Аз от своя страна обещавам да не закачам Константинопол. Аз говоря, разбира се, за завладяване. Не мога да гарантирам, че обстоятелствата няма да ме принудят временно да го заема...

Сър Сеймър помълча минута, ясно осъзнавайки огромната важност на последните думи на императора. На края каза:

— Може би, ваше величество, сте по-точно осведомен от нас за положението на Турция... От писмата на лорд Ръсъл аз не извадих заключение за скорошната гибел на Отоманската империя.

— Аз ви повтарям — каза императорът с оттенък на нетърпение, — че болният човек умира. В случая възникват множество въпроси, които трябва да се решат своевременно. Крайдунавските княжества и сега се намират под мое покровителство. Нека това да си остане. Сърбия може да се уреди по същия начин, също и България. Що се отнася до Египет, аз разбирам значението на тази територия за Англия...

— Що се отнася до Египет — прекъсна го Сеймър, — смея да ви отговоря, ваше величество, че Англия винаги се е грижела за осигуряване на търговския път към Индия...

— Добре — каза императорът. — Нека вашето правителство да помисли за всичко това. Аз вярвам на английското правителство. Аз не искам от вашите министри никакви писмени обещания. Бих желал свободен обмен на мисли и в случай на необходимост думата на джентълмена. Това между нас е достатъчно.

Изричайки последните думи, императорът стана, този път решително се сбогува със Сеймър и се върна и залата, където го очакваха с нетърпение и дори с известно безпокойство.

Императорът постоя още около час и замина за Зимния дворец в отлично настроение. Беше към два часа след полунощ, когато Николай Павлович влезе в спалнята си. Старецът камериер сладко спеше в преддверието в едно кожено кресло. Николай Павлович не го събуди, влезе сам, залепи восъчната свещ към подвижната дъсчица, прикрепена към иконостаса, коленичи и дълго се моли. След това се съблече без чужда помощ и като загаси свещта, легна на сгъваемото походно легло и се зави с офицерския си шинел вместо одеяло.

[1] Неселроде, Карл Вилхелмович (Василиевич) (1780–1862) — министър на външните работи (канцлер) на Руската империя от 1816–1856 г. ↑

[2] Менсдорф-Пуули (в романа Пули) — австрийски дипломат. ↑

[3] Наполеон III (Луи Наполеон Бонапарт) — император на Франция от 1852–1870 г., племенник на Наполеон I. ↑

[4] „Свещеният съюз“ е сключен през 1815 г. между Австрия, Русия и Пруссия след изгнанието на Наполеон I с цел да се противодействува на революционното движение в Европа. ↑

[5] Хартенберг, Карл Август (1750–1822) — пруски държавен деец. Матерних, Клеменс княз (1773–1859) — австрийски държавен деец и дипломат, краен реакционер. Уелингтън, Артър Уелзли херцог (1768–1852) — английски пълководец, държавен деец и дипломат. ↑

[6] Ръсъл, Уилям Гоуърд — английски държавен деец. ↑

II

На шестнадесети февруари 1853 година в Константинопол пристигна с парахода-фрегата^[1] „Гръмоносец“ руският извънреден посланик генерал-адютант, адмирал и освен това светлейши княз Александър Сергеевич Меншиков^[2], потомък на известния Петров фаворит.

Меншиков бе един от най-доверените хора на императора. Смятаха го за скъперник, но подобно на Орлов той се ползваше с репутацията на безукорно честен, което при тогавашното рушветчийство и обирничество, проникващо и в най-висшите сфери, бе твърде важно качество. Императорът дълго се колеба кого да изпрати в Константинопол — Орлов^[3] или Меншиков: Като избра последния, Николай Павлович даде на княза преди отпътуването му от Петербург няколко общи наставления. Между другото Николай Павлович обърна внимание на Меншиков, че сериозно го огорчават слуховете за свободомислието на княза.

— Тази клевета я измислиха враговете ми — каза Меншиков. — Не ме обичат, защото на всички казвам истината.

— Помни, Александър Сергеевич, че отиваш да защитаваши православната вяра — му каза императорът на сбогуване.

Параходът „Гръмоносец“, с който пътуваше Меншиков, се приближаваше към Буюк дере^[4], околност, където се намирал летният дворец на руското посолство. „Гръмоносец“ постепенно намали ход. Насреща му излезе параходът „Грозни“, с който пътуваше чиновникът Озеров, временно управляващ руското посолство.

Меншиков стоеше на палубата заедно с вицеадмирал Корнилов^[5], обкръжен от блестяща свита, предимно гвардейски офицери. Князът разговаряше с младите адютанти, повече от които виждаха Константинопол за пръв път, със своя неприятен, леко треперлив глас и им изнасяше цяла лекция за забележителностите на града. Князът се отличаваше с енциклопедическо образование.

Меншиков беше висок старец на твърде преклонна възраст, но още напълно бодър, с прошарени мустаци и гъсти побелели вежди, под

които проблясваха умни сини очи. Саркастичната усмивка рядко слизаше от лицето му и князът постоянно иронизираше някого и пускаше различни духовитости. Ермолов^[6] веднъж каза за него, че на Меншиков не му трябва бръснач — достатъчно е да си покаже езика, за да се обръсне.

Двата руски парахода пристигнаха в Топхане, оная част от града, която бе получила названието си от оръдейния завод. Брегът пред зимния дворец на руското посолство бе почернял от хора. Най-отпред на коне се виждаха чиновниците от руското посолство. В пъстрата тълпа, съставена от гърци, арменци, турци и българи, се забелязваха и неколцина конници и дами-амазонки: в тях не беше трудно да се познаят англичаните.

Меншиков слезе на брега и с цялата си свита се отправи към двореца. Неприятно го поразиха, че нито един от висшите турски сановници не излезе да го посрещне.

— Изглежда турците не знаят най-простите правила на вежливостта — каза князът, обръщайки се към управляващия посолството Озеров^[7]. — Нито един от министрите не удостои с посрещането си посланика на царя-император. На мен не ми е нужна тяхната любезност, но в мое лице те нанасят оскърбление на руското име.

Пристигналият с Озеров първи драгоман на посолството, гъркът Аргирополу, възрази:

— Ваша светлост, турците нямат обичай да посрещат както в Русия с хляб и сол. Тукашното гостоприемство е от друг род. Турчинът най-вече се тревожи да не обезпокои гостенина си. Утре заран без съмнение самият султан ще изпрати при ваша светлост своя церемониалмайстор с поздравления.

— Може би... Но аз изобщо се страхувам, че ще ми се наложи да се карам с тези господа — каза Меншиков. — Аз изучих характера на жителите на Изтока. Колкото повече отстъпки им правиш, толкова по-лошо. Впрочем тук аз всичко ще преправя посвоему. Вие твърде много сте ги разглезили.

Чиновниците слушаха с почтително изопнати лица.

Драгоманът не излъга. На следващия ден султанът изпрати при Меншиков своя церемониалмайстор Киамил бей.

Меншиков, страдащ често от безсъние, прекара лошо нощта, стана рано и не бе в настроение. Когато му доложиха за пристигането на Киамил бей, князът каза:

— Да почака малко, не трябва да ги глезим.

— Освен него, ваша светлост — каза явилият се на доклад адютант, — при вас дойде гръцкият патриарх. Ще заповядате ли първо да приемем него?

Меншиков очевидно размишляваше и не отговори.

— Ще се осмеля да изкажа моето мнение, ваша светлост — каза присъстващият там Озеров. — На мен ми се струва, че предпочитанието, оказано на патриарха, би могло да има най-благоотворно влияние върху умовете на тукашните християни.

— Не, ваше превъзходителство — каза Меншиков, — аз изобщо няма да приема този монах... И без него имам достатъчно работа. Аз и нашите руски монаси не обичам, та камо ли тези, атонските — те в по-голямата си част са интриганти и досадни просяци.

Адютантът излезе.

След няколко дни Меншиков посети великия везир, като съвсем пренебрегна турския министър на външните работи Фауд ефенди. Тогава се случи нещо небивало в Отоманската империя. Фауд ефенди, оскърбен от неуказаното му внимание, подаде ставка. След това Меншиков поиска от великия везир султанът да го приеме в двореца без предварителен доклад. Великият везир заяви, че това противоречи на правилата на етикета. Когато турският чиновник си отиде, Меншиков се обърна към подчинените си и каза:

— Е, господа, виждам, че скоро ще ми се наложи да обядва упорития кон, наречен султан.

В началото на март Меншиков имаше аудиенция при султана в Чараганския дворец. Руският посланик бе въведен в приемната султанска зала. Султанът седеше на крайчеца на дивана; беше с тъмнолилав кафтан, казашка кройка. Когато Меншиков приближи, султанът стана и по европейски подаде ръка на княза.

След обичайните въпроси за здравето на руския император султанът каза на Меншиков чрез драгомана:

— Зная, че вие, русите, сте горделивци и не обичате да ви правят подаръци. Но въпреки това ще съм щастлив, ако приемете от мен

нищожен дар, свидетелстващ само за радостта, която изпитвам, като ви виждам.

При тези думи церемониалмайсторът поднесе на Меншиков скъпоценни подаръци. Меншиков сухо поблагодари и се обърна към султана с молба да го приема занапред без специален доклад.

Султанът бе малко смутен от поведението на Меншиков, но обеща да изпълни неговото желание.

След това Меншиков направо пристъпи към изявяване исканията на Русия.

— Царят-император — каза той — е крайно недоволен от поведението на слугите на ваше величество, които не изпълняват заповедите на собственото си правителство.

Меншиков поясни, че независимо от повторените обещания на Портата, въпросът за светите места си остава в досегашното положение. Султанът отговори с обичайната азиатска уклончивост. Той поблагодари на Меншиков за това, че чистосърдечие то на руския посланик свали пелената от собствените му очи; но същевременно тънко намекна на факта, че по достигнали до него слухове пети корпус под командата на Даненберг^[8] се е приближил до границите на Молдавия, а това, каза султанът, е несъвместимо с чувството на високо уважение, което изпитва към особата на царя.

Меншиков отговори рязко, че на султана невярно са му донесли за движението на руските войски и че Даненберг командува четвърти, а не пети корпус.

Това възражение доста разгневи султана, който се гордееше, че познава войските на чуждите държави не по-зле от своите собствени.

В края на разговора Меншиков направо заяви, че Русия няма да се спре пред никакви мерки, каквито ѝ подсказе необходимостта.

След излизането на Меншиков Великата порта бе обхваната от паника. Незабавно бе свикан съветът на министрите, реши се да изчакат пристигането на английския посланик, лорд Стратфорд^[9], а дотогава по възможност да протакат преговорите.

С пристигането на лорд Стратфорд нещата приеха съвсем друг обрат. Меншиков скоро почувствува могъществото и ловкостта на своя съперник. Князът се сърдеше, заплашваше, след това, виждайки безплодността на своите преговори с Портата, започна да се съветва с лорд Стратфорд и постепенно правеше отстъпки. Най-сетне в началото

на април знаменитият въпрос за светите места очевидно достигна до благополучно решение.

Княз Меншиков седеше в кабинета си и самодоволно четеше нотата, току-що получена от британския посланик, в която лорд Стратфорд заявяваше, че е убедил френския си колега да се съгласи с всички отстъпки, залегнали в пределите на възможното; лорд Стратфорд пък молеше Меншиков да отстъпи по някои пунктове от уважение към националното самолюбие на французите.

С френския посланик Меншиков беше във враждебни отношения, особено след като се потвърди известието за приближаването на френския флот към Саламин. Лорд Стратфорд през цялото време играеше ролята на миротворец и княз Меншиков на края започна да му вярва.

— Наистина — повтаряше той, — време е тази комедия да свърши... Още повече че сега ние сме господари на положението.

Неочаквано от Петербург се получиха важни телеграми — едната от Неселроде, другата — от императора.

Като прочете телеграмата на императора, Меншиков промени израза на лицето си. До този момент той твърдо вярваше, че действа съгласно волята на негово величество и изведнъж му заявяват, че си губи времето за празни преговори, когато Франция изпраща флота, а коварната Англия ръководи Портата посредством омразния на императора бивш сър Кънинг, когото Николай Павлович на времето не искаше да приеме за посланик в Петербург и когото така и не титулуваше с новополучената титла лорд Стратфорд.

— Съвсем не мога да разбера какво искат от мен в Петербург! — оплака се Меншиков на един от адютантите. — Струва ми се, че действам достатъчно твърдо. Там, в Петербург, за всичко съдят по брътвежа на чуждите вестници и може би по писмата на недоволните от мен чиновници, имащи при двора лели и братовчедки. Не, това на нищо не прилича! Работиш, трудиш се и — да получиш такава оценка за дейността си!

— Историята ще ви оправдае, ваша светлост — каза лъстивият адютант.

— Не ме е грижа за това, момчето ми. Може да се случи историята да я пишат хора, които ще предпочетат пред нас с тебе Клайнмихел^[10], а току-виж и (князът, независимо от целия си

аристократизъм, произнесе такъв израз, че е неудобно да се напечата...) някой като покойния Дибич^[11]. Но аз не се трудя за това. Нека пишат и съдят.

Под влияние на телеграмите от Петербург Меншиков удвои енергията си. Той отдавна се домогваше за нова аудиенция при султана, но султанът, следвайки тайните напътствия на лорд Стратфорд, все отлагаше от ден на ден, като се оправдаваше с траура по случай смъртта на майка си — султанката-валиде.

Най-сетне Меншиков изгуби търпение.

— Трябва да покажа на този упорит кон камшика! — каза той на своите приближени.

На следващия ден Меншиков в буквалния смисъл показва камшик, ако не на султана, то поне на константинополската улична тълпа и турските войници. Султанът, желаейки да посмекчи впечатлението, предизвикано от отлагането на аудиенцията, заповяда да се проведе специално за Меншиков преглед на войската. Донякъде в случая той се ръководеше от мисълта да покаже на руския посланик изрядното състояние на турската армия. Меншиков, вместо да се яви с парадна униформа, пристигна с палто и с камшик в ръка, което предизвика невероятен скандал.

[1] Параход-фрегата — фрегата, която освен платна има и парен двигател. ↑

[2] Меншиков, Александър Сергеевич (1787–1869) — генерал-адютант, адмирал, руски пълководец и дипломат, главнокомандуващ сухопътните и морски сили по време на Кримската война през 1853–1856 г. ↑

[3] Орлов, Алексей Фьодорович — руски държавен деец и дипломат. ↑

[4] Буюк дере — вилно място на Босфора. ↑

[5] Корнилов, Владимир Алексеевич (1806–1854) — вицеадмирал, виден деец на руския флот; през 1850–1854 г. н-к щаб на Черноморския флот и пристанища; ръководи отбраната на Севастопол; загинал на 5.X.1854 г. ↑

[6] Ермолов, Алексей Петрович (1772–1861) — генерал от пехотата и артилерията, герой от Отечествената война през 1812 г. виден пълководец и дипломат. ↑

[7] Озеров, А. — руски дипломат, пълномощен министър в Константинопол. ↑

[8] Даненберг, Пьотър Андреевич — генерал от пехотата. През 1854 г. командир на 4-ти пехотен корпус; командуваш войските в Инкерманското сражение, един от виновниците за поражението на руските войски в този бой. ↑

[9] Стратфорд-Кънинг, Чарлз лорд Редклиф — английски дипломат, посланик в Константинопол. ↑

[10] Клайнмихел, Пьотър Андреевич — руски държавен деец, главнокомандуващ съобщенията. ↑

[11] Дибич-Забалкански, Иван Иванович (1785–1831) — фелдмаршал, главнокомандуващ руската армия в руско-турската война през 1828–1829 г. ↑

III

Решид паша, отскоро назначен за министър на външните работи, седеше, подвил крака върху малиновата софа, и пушеше чибук, опирайки края му в една бронзова подставка, когато неочаквано при него влезе главният слуга и въведе стар арменец. Старецът се поклони ниско на министъра.

Няколко минути пашата от важност продължи да пуши, след това извади чибук от устата си и каза:

— Слушай, старче, можеш ли да направиш сребърни съдове?

— Защо не, сиятелни паша. Аз често съм изработвал сребърни съдове за знатните франки, живеещи в Пер.

— Но можеш ли да ми направиш четири дузини чинии и дузина подноси за утре?

— Това е невъзможно, сиятелни паша...

— Но ако ти заплатят два пъти по-скъпо, отколкото струват?

— Въпреки това е невъзможно... По-рано от идната седмица не мога да изпълня подобна поръчка.

— Добре, давам ти три дни за работа. Но кълна се в брадата на пророка, ако поръчката не бъде изпълнена за това време, вместо награда ще получиш сто тояги по петите.

— Ще стане готово, сиятелни паша!

— Добре. Колко ще искаш?

Започнаха да се пазарят. Арменецът поиска невъзможна цена, но на края я намали наполовина. Когато старецът си отиде, главният слуга се обърна към пашата:

— Ще се осмеля да попитам своя повелител защо ни са на нас сребърни съдове? Пророкът ни е забранил да ядем върху злато и сребро и се страхувам това да не възбуди нови приказки. И без друго сред народа вече роптаят, твърдейки, че сме отстъпили от вярата на дедите...

— Не бой се, старче, тези съдове не са предназначени за мен. Аз трябва да дам обяд на посланиците на Франция и Англия.

Главният слуга поклати глава.

— А откъде ще намерим пари, за да платим на арменеца?

— Нима още не сме получили данъците от българските имения?

— избухна пашата. Тутакси се разпореди да бият кметовете по петите дотогава, докато не получи цялата сума. — Негодни кучета! Виж ги само с какви пендари се кичат жените и дъщерите им по празниците! А за пашата няма пари! Да, впрочем продай на пазара трите робини, за които ти говорих вчера! Вече са толкова стари, че са годни само за някой търговец или занаятчия — мястото им не е в моя харем.

В обявения ден в крайградския дом на Решид паша се събраха много гости. Освен турците дойдоха доста от чиновниците на английското посолство и новоназначеният френски посланик Дьо ла Кур^[1] със свитата си. Меншиков, иронизирайки презимето на новия посланик, го нарече „човек от двора“.

Лорд Стратфорд не се яви на обяда. Той изпрати съобщение, че ще дойде чак вечерта.

Дьо ла Кур, честолобив и високомерен французин, бе напълно убеден, че пиршеството се дава специално в чест на неговото пристигане. В действителност Решид паша бе твърде огорчен от отсъствието на лорд Стратфорд, но естествено с нищо не показва това и уверяваше Дьо ла Кур, че този ден е най-щастливият в живота му. Дьо ла Кур говореше, без да спре, твърде доволен от навика на турците мълчаливо да си пушат чибуките и да слушат госта.

Към четири часа бе поднесен обяд в полуевропейски, полутурски стил. За европейците съдовете бяха сребърни, за турците — порцеланови. Пред приборите на европейците нямаше бутилки с вина, за да се избягнат лошите приказки. Вместо това ловките слуги поднасяха чаши с вино и с шербет от същия цвят; вината се поднасяха на европейците, а шербета — на турците, макар да не е прието да се поднася шербет по време на обяд. Вилиците и ножовете лежаха до всяка чиния от уважение към европейския обичай, който не позволяваше да се яде с ръце. Беше забавно да се гледа как някой стар турчин пухти, мушкайки с вилицата, докато го избие пот, и после скришом започваше да яде с ръце. Поднесоха над двадесет блюда, в това число и неизменния пилаф. От само себе си се подразбира, че нито една жена не бе осквернила с присъствието си трапезата.

След обяда запушиха. Момчета-чибукчии изкусно поднасяха запалените лули. След това пашата весели гостите си с танц на

красиви момчета. Французите неистово ръкопляскаха и викаха „браво“. Англичаните тропаха с крака и чибуци. Турците, ако мога така да се изразя, се бяха превърнали в зрение, следейки сладострастните движения на танцьорите.

Късно вечерта, когато гостите започнаха да се разотиват, най-сетне дойде лорд Стратфорд.

— Да е благословен аллах, който ми изпраща такъв гост — каза на френски Решид паша, отвеждайки британския посланик настрани. — Аз вече говорих с Дьо ла Кур. Той ме окуражи, уверявайки, че Франция няма да се ограничи само с думи. Но на мен не ми се вярва много... Аз се надявам само на милостта на аллах и на вас.

След това Решид паша помоли лорд Стратфорд да се уединят в съседната стая и показа на британския посланик последната нота на Меншиков. В нотата Меншиков канеше Портата да остави настрани колебанията и недоверието, „оскърбително за достойнствата и благородните чувства на царя-император“, и заявяваше, че ако Решид паша не отговори на исканията на Русия до следващия вторник, той ще сметне това като оскърбление на своето правителство.

— Нима вие, паша, още не сте свикнали на руските заплахи?! — каза лорд Стратфорд. — Вие сте стар дипломат и би трябвало да познавате обичайните прийоми на руската дипломация. Тя заплашва, докато вижда слабост, и отстъпва, щом срещне какъвто и да е деен отпор. Съветвам ви да останете както досега учтив, но непреклонен и желая в очите на цяла Европа Турция да се окаже страна, притежаваща търпението и кротостта на ангел, но същевременно и дяволска упоритост.

Последните думи лордът произнесе, човъркайки зъбите си с клечка, която извади от страничния джоб, след това седна на софрата, сложи крак върху крак и запуши цигара вместо чибук.

— Аз също водя кореспонденция с тази руска мечка — каза лордът. — Той неотдавна ми писа, че търпението на Русия се е изчерпало и че той не може хладнокръвно да се примири с второстепенната роля, към която е сведено руското посолство, благодарение на моето пристигане тук. В отговор аз му написах много любезно писмо, като посочих, че той се отклонява от ония начала на справедливостта и умереността, които винаги са отличавали царуването на император Николай.

— Чрез вашите уста говори самата мъдрост! — възкликна пашата. — У нас всички високо почитат руския император. Ние сме уверени, че князът е превишил дадените му пълномощия. Но все пак дайте ми съвет!

— Ще ви дам съвет — каза англичанинът, продължавайки да си човърка зъбите, — но при условие: вие не трябва да скривате нищо от мен. Знам, че Меншиков отдавна ви предлага съюз с Русия, ако вие се откажете от дружбата си с Англия. Виждате, че е безполезно да криете каквото и да било от мен и дори е вредно за самата Порта.

Пашата се закле, че повече за съюз с Русия не е ставало дума и че обратното — Меншиков от ден на ден възприема все по-заплашителен тон и дори намеква за възможността руската армия да премине Дунава.

— Ако работата е стигнала чак до там — каза лордът, — аз мога да ви посъветвам само едно. Започнете с Меншиков преговори относно новите му искания, а междувременно нека вашият владетел да направи всичко, което е необходимо за действителното гарантиране интересите на неговите християнски поданици. Вие имате лоша администрация, вече неведнъж съм ви говорил за това.

— Вие знаете, милорд — възкликна Решид паша, — моите убеждения по този въпрос! — Аз винаги напомням на моя повелител един стих от корана, в който е, казано: „Всеки изпълняващ заповедите на бога, та дори той и да не е мюсюлманин, е достоен за званието праведник.“

— От ваша страна сега се иска пълно хладнокръвие — каза лорд Стратфорд.

В това време през отворения прозорец духна силен вятър и едва не угаси свещите, осветяващи стаята. Под прозорците шумяха вълните на Босфора толкова близко, че с порива на вятъра в стаята долитаха пръски от морската пяна.

— Чувате ли плисъка на вълните? — попита лордът, като се надвеси през прозореца и се любуваше на чудния пейзаж. — Този шум трябва да ви напомня, мой скъпи паша, за съществуването на английския флаг, а дотогава, докато този флаг е вдигнат високо, той няма да допусне господството на Русия не само във водите на Босфора, но и на Черно море. Помнете това и бъдете твърд, независимо от каквито и да било заплахи.

[1] Лакур дьо (в романа Дьо ла Кур) — френски дипломат. ↑

IV

На следващата сутрин Решид паша получи от Меншиков гневно писмо с искане незабавно да отговори на неговата последна нота. Решид паша помоли за отсрочка с още няколко дни по случай неотдавнашното си встъпване в длъжност министър и недостатъчното запознаване с работата. Меншиков изпрати второ писмо, с което оповести, че повече няма намерение да чака.

Срокът, определен от самия Решид паша, беше към края си, но още преди да бе изтекъл, Меншиков получи от Петербург нови телеграми.

Трябва да признаем, че в Петербург имаха доста смътна представа за дейността на Меншиков. Самият княз не можеше да не съзнава например, че неговото искане Русия да има правото да сменя константинополските патриарси излиза извън рамките на дадените му пълномощия. От друга страна, в Петербург желаеха Меншиков да прекъсне всякакви преговори с британското посолство. Меншиков отлично виждаше, че това е невъзможно, тъй като турските министри само повтаряха онова, което им подсказваше лорд Стратфорд.

Като прочете телеграмите от Петербург, князът въздъхна дълбоко. Той вече се канеше да съчини поредната нота, когато изведнъж влезе чиновник с нов пакет. Князът го разпечата и прочете. Лицето му се изкриви от гняв. Наистина имаше на какво да се сърди: Решид паша с изтънчено ласкателни изрази го уведомяваше, че турският Диван с мнозинство — Четиридесет и два гласа срещу три — е отхвърлил проекта, предложен от Меншиков за подпис от султана.

И така, независимо че Меншиков, въпреки волята на императора, се съгласи лорд Стратфорд предварително да прегледа проекта, независимо от направените от него отстъпки и премахването на пункта относно константинополските патриарси, независимо че зачерта изрази „религиозно протекторатство“ — всичко бе загубено. Портата отхвърли каквото и да било съглашение, имащо характер на договор с Русия, макар и да не отказваше да потвърди някои привилегии, принадлежащи от памтивека на православните поданици на Портата.

Това беше вече прекалено. Дипломатическото поприще на Меншиков, започнало с такъв шум и блясък, заплашваше да завърши с плачевно фиаско.

Оставаше едно — да се заплаши султанът с най-енергични мерки от страна на Русия. Меншиков незабавно писа в Петербург и в същото време обяви на Портата, че скъсва дипломатическите отношения. Наистина тази заплаха беше изпълнена само наполовина, тъй като и след нея Меншиков изпрати на Портата няколко заплашителни ноти. Приближаваше обаче времето, когато от думите се преминава към дела.

ЧАСТ ПЪРВА

I

Бе един от онези топли октомврийски дни, които за севастополските жители не са рядкост. Температурата на въздуха достигаше до седемнадесет градуса и плажният сезон все още продължаваше.

В малкия, но красив парк зад чугунената ограда, опасваща триетажното здание на морската офицерска библиотека, се разхождаше публика — предимно моряци и дами. Хълмът, увенчан със зданието на библиотеката — една от забележителностите на Севастопол, напомняше Атинския акропол.

Сред разхождащите се имаше и двама офицери; единият — преведеният тук от Балтийския флот мичман Лихачов, другият — граф Татищев, бивш кавалергард, изумил петербургските си и московски роднини с внезапното си и очевидно безпричинно преместване в артилерията. Той служеше в четиринадесета артилерийска бригада, част от която по това време бе разквартирувана близо до Севастопол. Лихачов бе червенобузест, светлокос юноша, с едва наболи мустачки, вечно засмян, свенлив — от рода на мамините синчета. И наистина той бе единствен син на смоленска помешчица, която освен него имаше няколко дъщери. Татищев беше само с една година по-голям от младия мичман, но изглеждаше много по-възрастен от него. Син на потомствен руски аристократ и балерина, той бе наследил от баща си господарските навици и маниери, но по овала на лицето, мургавата кожа, черните очи и тъмните, леко къдрави коси приличаше на майка си, родена в южна Франция. Впрочем той не помнеше майка си, тъй като я беше загубил още като пеленаче. Липсата на майчина ласка, животът в детската стая под надзора на многобройните бавачки, гувернантки и гувернанти, а по-късно животът с бащата, постоянно странстващ по европейските столици и модните курорти и харчещ луди пари по италианските певици и френските кокотки — всичко това оформи у младия граф рязък, пълен с противоречия характер и известна коравосърдечност, прикрита зад маниерите, придобити от надутите англичанки, лекомислените французи и от цялата оная

блестяща среда, в която кръжеше от ранно детство. Във фигурата и в израза на лицето на младия граф имаше нещо твърде зряло, което даваше своето отражение в ранното пресищане от живота и присмехулното отношение към всичко обкръжаващо. И сега, въпреки любезния тон, личеше, че той слуша бърборенето на младия мичман къде снизходително, къде с насмешка. В батареята Татишчев рязко се открояваше сред другарите си. Батарейният командир, стар фронтовак, който не обичаше петербургските прелетни птици и не понасяше особено гвардейците, твърдеше, че дори по начина, по който отдава чест на висшето началство, у графа се забелязва волнодумство. Армейските офицери, новите другари на Татишчев, разправяха, че графът иска да мине за лермонтовски Печорин, но това не беше съвсем справедливо — Татишчев не се увличаше особено от Лермонтов, предпочиташе английските поети. Любим автор му беше лорд Байрон.

С мичман Лихачов графът се запозна случайно, няколко години преди началото на нашия разказ, когато му хрумна да посети смоленското имение на баща си, намиращо се в съседство с имението на Лихачови. Веднъж, като ловуваше зайци с гонче, графът силно изплаши разхождащите се в полето госпожици. Притеклият се Лихачов — по онова време още гардемарин^[1] — вече се канеше рицарски да защити сестрите си и да накаже непознатия ловец, но графът се представи, разля се в любезности и извинения, а на следващия ден отиде при старата Лихачова с цел още веднъж да се извини за своята нетактичност. Оттам започна познанството на графа с младия моряк, останало впрочем доста повърхностно.

— Сега, като се срещна с графа в Севастопол, Лихачов се зарадва от сърце, тъй като почти нямаше познати в града, ако не се броят другарите му.

— Поне вие да ме запознаете с някого — наивно помоли той графа, който бе приет в най-доброто севастополско общество.

— С кого ли да ви запозная? У адмирал Станюкович^[2] ще ви бъде скучно. Ах, сетих се! Вие естествено сте поклонник на женската красота? Мога да ви запозная с едно семейство, където има цяла градина хубави женски главици.

— Ако е добро семейство, много ще се радвам — с привидна сериозност каза мичманът.

— Семейството е прекрасно... Наистина някои от тукашните чиновници и сановници не ги посещават; но трябва да отдадем справедливост на повечето севастополци — те не обръщат гръб на хора, попаднали случайно в беда. Тук липсва оная подлост, каквато се среща в столиците — довчерашните ви познати да не ви забелязват, ако сте изпаднали в немилост не само пред силните на деня, но и пред някой камер-лакей. Тук хората са по-искрени и още я няма оная ужасна гонитба за кариера, онова честолюбие, примесено с лакейство, ония европейски маниери, прикриващи азиатските вкусове.

Лихачов равнодушно слушаше тази тирада и когато графът свърши, попита:

— А те какви са, блондинки или брюнетки?

— Ами първо любопитствувайте да разберете за кое семейство става дума. Искам да ви запозная със семейството на бившия комендант на н-ската крепост генерал Минден. Сега старецът живее в Севастопол. Има три дъщери, една от друга по-хубави. Аз случайно се запознах с мъжа на едната от тях, с моряка Панков, а чрез него попаднах и у Минденови.

— Значи дъщерите вече са омъжени? — с известно разочарование попита Лихачов.

— Бъдете спокоен, ще останат и за вас. Има и девойки. Едната е блондинка, истинска гьотевска Маргарита, другата има тъмноруси коси, вишневочервени устни и чудесни сини очи; при това е добра музикантка. Странно е обаче, че тази, която нарекох Маргарита, е много по-малко сантиментална, отколкото другата.

— Щом вие съдите за красотата, графе, аз ви вярвам... Толкова години сте живели из европейските столици, че сигурно ви е омръзнало да гледате... Аз, да речем, съм бил в плаване, но това е съвсем друго; понякога по няколко месеца не виждаш жени, а после, като слезеш на брега, дори и кривогледата китайка или огромната на ръст сандвичанка, с цвят на кожата като нелъснати кончови на ботуш, ще ви се стори красавица... Съвсем загубваш мяра.

— Предполагам, че дъщерите на генерал Минден донякъде ще поправят вашия вкус — каза графът с прозявка.

— Но аз, да си призная, не разбрах — попита неочаквано Лихачов — защо тези според думите ви мили хора са посещавани малко?

— За какво мечтаехте по време на моя разказ? Ще ви обясня по-подробно. Ами просто за това, че старият Минден е под съд за някакви злоупотреби, допуснати от него в крепостта. В какво именно го обвиняват не знам, доколкото си спомням, някой ми разказваше за някакви херинги. Възмутително е, че онези чиновници, които престанаха да се кланят на стария генерал, по всяка вероятност ежедневно крадат и вземат подкупи, а това старецът не е правил. Но повтарям, тук не всички се отнасят така. Особено младежта ги посещава предостатъчно.

— Разкажете ми още нещо за тези госпожици.

— Какво още да ви разкажа? Едната прилича на баща си, съвсем порусен немец, другата на майка си — Луиза Карловна, не съвсем порусена немкиня, понякога прави грешки с руския език.

— Ама че работа! Започнахте с фанфари, пък свършихте с траурен марш! И какво излиза — госпожиците говорят само немски, а аз на тоя език знам единствено „майн либер Августхен!“.

— Не се бойте, аз само се пошегувах. Луиза Карловна е прекрасна жена. Госпожиците са се възпитавали в Одеския институт и говорят руски и френски доста добре. Пък и баща им само по това прилича на немец, че от всички вестници, освен „Русский инвалид“ четете само „Dorfbarbier“, немско вестниче, издавано струва ми се в Рига, специално за живеещите в Русия немски колонисти... Но вие побързайте да се запознаете; ако се вярва на английските вестници, нашият флот, ако не днес, утре ще отплава от Севастопол.

— Да, и при нас говорят — каза Лихачов, като напразно се стараеше да навие своите едва забележими мустаци. — Но нали войната още не е обявена, пък изобщо могат да не я обявят. Толкова отдавна приказват за война, а слуховете не се оправдават. Жалко! Бихме дали добър урок не само на турците, но и на англичаните.

— За турците няма да споря, те са лоши моряци — вметна графът. — Но с англичаните аз не бих ви пожелал да се срещнете.

— Вие сте известен англофил, графе. Ето да вземем дори нашия Владимир Алексеевич, който е толкова строг и към нас, и към самия себе си, а наскоро го чух да изказва резки забележки за английския флот.

— Не знам... Аз ходя у Корнилови едва ли не всеки ден и неведнъж съм чувал от адмирала думите: „Неуважението към врага

доказва неуважение към самия себе си.“ Тези думи нямаше да е лошо да се помнят от мнозинството наши млади офицери.

— Как да ви кажа — смутено отвърна Лихачов. — Разбира се, англичаните са отлични моряци, но повярвайте — и ние няма да посраим руската земя... Ах, вижте каква хубавица! — изведнъж каза той, абсолютно забравяйки темата на разговора, така го порази дамата, която вървеше под ръка с един артилерийски офицер.

— Това е Хлапоница под ръка с мъжа си. Младоженци са, карат медения си месец. Донякъде сме познати — каза Татишчев, докосвайки с ръка фуражката си при приближаването на офицера. Дамата се поклони и се усмихна. — Той, разправят, скоро ще получи батарея — добави графът, когато щастливата двойка се отдалечи. — Способен офицер!

— Какъв щастливец сте вие, колко познати имате и все хубави дами и девойки. Та запознайте ме поне с тези Минденови, иначе наистина ще погина тука от скука...

[1] Звание на възпитаниците — старши курсанти в Морския корпус в царска Русия и първи чин в руската флота. ↑

[2] Станюкович, Михаил Николаевич — адмирал; през 1852–1855 г. вицеадмирал, командир на Севастополското пристанище и изпълняващ длъжността военен губернатор на Севастопол. ↑

II

Генерал Минден се засели в Севастопол отскоро. Във висшето общество имаше не малко приказки по повод неговото пристигане, тъй като всички знаеха, че бившият комендант на н-ската крепост вече няколко години е под съд по знаменитото дело за лов на херинги. С изключение на двама-трима негови лични врагове всички се отнасяха към Минден като към невинно пострадал човек. Скоро семейството на генерала вече имаше в Севастопол широк кръг познати, особено сред младежта, ухажваща хубавичките дъщери на генерала, завършили наскоро института.

През пролетта на 1853 г. генералът доведе жена си и по-голямата си омъжена дъщеря в Севастопол, а самият той замина за Одеса, отчасти с цел да потича по делото, отчасти да придружи от Одеса до Севастопол двете си по-малки дъщери, шестнадесетгодишните близначки Лиза и Саша, които завършваха учението си в института.

Не може да се каже, че углавното следствие и очакването на присъдата не се отразила върху здравето на генерал Минден. На никого не е приятно да е подсъдим, за човек на солидна възраст и със солиден чин това понякога е по-лошо от заточение. Старият Минден се утешаваше с факта, че в живота си имаше подобен случай, когато цялата му съдба висеше на косъм. За този случай не пречи да разкажем с няколко думи, за да характеризираме нравите на онова време и да свържем упоменатото събитие с по-нататъшната съдба на Минденови.

През тридесетте години на нашето столетие в южна Русия се водеше борба между двама богати велможи — княз Воронцов, който по това време бе военен генерал-губернатор на Новоросийския край, и граф Муравъов, тогавашен комендант на 5-ти корпус^[1]. Като истински джентълмени, двамата противници никога не се чернеха един друг, но всеки от тях пишеше в Петербург донесения за злоупотребите, извършени от подчинените на противника. Последица от тези донесения бе фактът, че император Николай Павлович научи за съществуването на страшно обирничество на хазната в южните райони, особено в пристанищните градове, където със стотици пудове

изчезваше мед, употребявана за обшиване на корабите, да не говорим за дървения материал и други подобни дреболии. Княз Воронцов обвиняваше в кражба пехотата, която носеше караулите в Одеса, Николаев и Севастопол; граф Муравъов донасяше за разпуснатостта на одеските команди и арестанти, поверени на княз Воронцов. Спорът между противниците дълго не доведе до никакъв резултат.

И двамата бяха силни с положението си в двора, с връзките и богатството си. Но изведнъж борбата между новоросийските Монтеки и Капулети (така наричаха на шега Муравъови и Воронцови) се разреши по най-неочакван начин.

През 1837 година император Николай на път за Кавказ се отби в Крим. В Севастопол бе обявен височайши преглед на пети корпус. Императорът предприе пътуването в Крим и на Кавказ главно с цел лично да се убеди във верността на слуховете за различните злоупотреби. Той бе в най-мрачно настроение. Отначало прегледът бе сполучлив, но щом започнаха сложните престроявания, офицерите допуснаха няколко грешки. При завиване повзводно един от офицерите вместо да тръгне към завиващия фланг, се насочи към средата на взвода. Императорът смръщи вежди и изпрати виновника отзад. Веднага след това един поручик допусна грешка при завиване на колоната с дясно рамо. Императорът извика командира на батальона и отсечено го попита, сочейки поручика:

— Откъде го взехте този юначага?

— Той отскоро е приведен при нас от Тоболския полк, ваше императорско величество.

— Да се изпрати обратно в Тоболския полк на гауптвахта! — каза императорът и обръщайки се към граф Муравъов, добави недоволено: — Не обичам, когато местят офицерите без нужда. Занапред да не се допуска подобно нещо!

Най-сетне бурята достигна и до генерал Минден, който по това време беше бригаден командир.

Императорът забеляза, че войниците от една рота при церемониалния марш не вървят в крак с музиката. Работата е там, че генерал Минден, голям любител и познавач на музиката, бе въвел в звуците на марша някакъв нов мотив, а войниците не бяха успели да се нагодят към непознатите звуци. Вместо сюрприз, какъвто готвеше Минден за императора, се получи голям скандал.

Като погледа няколко минути, император Николай каза с гръмовен глас: „Стой! Отвратително!“

Генерал Минден съвсем ненавреме реши да се оправдае пред императора.

— Вас, господине, ви моля да мълчите — каза императорът. — Не понасям, когато се правят на много умни!

Този преглед реши участието на спора между двамата велможи и заедно с това и съдбата на Минден. Бяха уволнени от служба командирът на корпуса граф Муравьов и трима генерали.

Впрочем, както често става в подобни случаи, най-много пострадаха най-малко виновните, в това число и Минден. Граф Муравьов не бе твърде огорчен от оставката. Той свали ордените си, облече елегантно цивилно облекло и започна да се разхожда из Москва с бастунче. Свалените началници на дивизии се разпръснаха по богатите си имения, а бригадният командир Минден, обременен със семейство и живеещ единствено от заплатата си, бе длъжен в буквалния смисъл на думата да търси средства за препитание.

Най-накрая генералшата Луиза Карловна, енергична и смела немкиня, се реши на последното средство. Тя събра целия си багаж и замина с двете дъщери, близначките, в Одеса. Знаейки, че Воронцов косвено е виновник за нещастията на мъжа ѝ, Луиза Карловна реши да се обърне направо към него.

Луиза Карловна се представи на Воронцов, откровено му обясни положението на мъжа си и го помоли за помощ. Воронцов дълбоко се трогна, взе присърце тази работа и се зае лично да ходатайствува в Петербург.

Скоро Минден бе назначен за комендант на н-ската крепост, а дъщерите му приети в одеския институт.

Така първият печален случай в служебната кариера на генерал Минден завърши с още по-голямо благополучие за семейството. Но колкото и да се утешаваше генералът с този спомен, самият той не вярваше твърде във възможността за втори щастлив изход. Историята с херингите го заплашваше най-малко с окончателно уволнение от служба и загубване правото на пенсия.

Генералът се състари, съвсем побеля и отслабна. По цели дни бавно крачеше из стаите, тътрузейки краката си, и всичките му мисли се въртяха все около едно и също:

„Под съд! И като си помислиш за какво? По донос на един жалък писарушка, когото приласках и приютих! За някакви си бурета с херинга!“

Минден бе дълбоко убеден в пълната си правота. А работата беше ето каква. До императора неведнъж достигаха сведения, че началстващи лица използват войниците като свои крепостни — изпращат ги на различни работи по лична необходимост. Генерал Минден не беше съвсем безпогрешен в това отношение. Войниците постоянно му работеха ту в градината, ту на бахчата. Той обичаше цветята, а Луиза Карловна беше добра домакиня. Понякога генералът изпращаше войниците да ловят прочутите местни херинги, които той много обичаше.

Практичната Луиза Карловна не се задоволяваше с това — тя осоляваше цели качества херинги и няколко такива качества тайничко бе продала на евреите. Минден не се месеше много в работите на жена си. Той по цели дни седеше в кабинета си, пишеше, четеше и само вечер играеше вист с приятели.

Комендантът играеше карти сериозно, а след картите и мезетата ставаше разговорлив, много любезен, често разказваше за похода до Париж, за Наполеон и за император Александър.

По донос на своя деловодител генерал Минден бе даден под съд „за използване на държавни хора и войници за свои лични нужди“. Следствието се проточи безкрайно.

С идването на двете млади девойки неголямата, но уютна квартира на Минденови се оживи и дори мрачният генерал като че ли се поразведри. У тях започнаха да идват флотски и армейски офицери, инженери, лекари.

Двете сестри, особено по-малката, Саша, бяха много хубави. Както всички близнаци, и те си приличаха, но сходството се намаляваше от рязката разлика в цвета на косите — Саша бе светла блондинка, Лиза имаше тъмноруси коси. Още по-значителна бе разликата в характерите. Саша имаше спокоен и мек характер, Лиза бе толкова чувствителна, че проливаше сълзи дори като четеше нещо печално, например лермонтовския „Валерик“.

У Минденови би било много весело, ако над цялото домочадие не тегнеше вечното очакване на бурята, която всеки ден можеше да се разрази над главата на бившия комендант.

Най-сетне присъдата по делото за херингите бе произнесена. Минден бе отстранен от длъжност и се лиши от пенсия.

Той очакваше по-лошо, но и това сравнително меко наказание окончателно го срази. Генералът остаря още повече и изглеждаше съвсем грохнал старец. Той започна да страда от задух и болезнена сънливост: понякога се случваше да седне във волтеровското си кресло и начаса да задреме.

Той изостави заниманията и четенето, престана да пише дори мемоарите си, в които мислеше напълно да се оправдае пред потомството. Единствено четиво на Минден стана немското вестниче „Dorfbarbier“, чрез което следеше политиката. Генералът осъждаше високомерния начин на действие на княз Меншиков в Константинопол. Старецът се впускаше в остроумни догадки и съображения и предсказваше близостта на войната. Претърпял несполука в личния си живот, Минден виждаше всичко в мрачен цвят и предсказваше, че войната няма да доведе до добро.

[1] Авторът предупреждава читателите, че пише не история, а роман и затова не поема отговорността за някои подробности, когато става дума за личности, макар и не измислени, но нямащи историческо значение. От само себе си се подразбира, че епизодът за двамата велможи е исторически верен. ↑

III

Една вечер у Минденови се събра доста многобройна компания. Сред гостите беше и мичман Лихачов, вече успял да се запознае със семейството на генерала.

Когато Лихачов влезе в осветената с няколко свещи стая, откъдето се носеха звуците на пиано, първо огледа присъстващите. Животът в морето го беше приучил към остра наблюдателност. Той начаса забеляза как бяха облечени двете сестри, Лиза — в светла бежова рокля със синя панделка, Саша — в розова муселинова без панделка. Саша му хареса повече. Тя бе толкова наивна, приказлива и весела, колкото и той самият. След половин час Лихачов беше вече влюбен в хубавата блондинка. След час двамата се носеха във вихъра на валса, танцуваха кадрил и бърбреха за институтския живот на Саша и за пътешествията на Лихачов. Не много след това Лихачов се измъчваше от ревност, тъй като видя и чу как някой си доктор Балински, от цивилните, господин с прилична, но както се стори на Лихачов хитра, ястребова физиономия, позираше пред Саша, правеше й различни комплименти, говореше с нея за музика, от която Лихачов абсолютно нищо не разбираше. Към края на вечерта Лихачов отново беше щастлив, тъй като танцуваше с нея мазурка. Любовта често пламва внезапно и това почти винаги се случва, когато „той“ е на двадесет, а „тя“ на шестнадесет години. Особено чести бяха подобни романи в ония времена, когато младите хора бяха много по-склонни да се влюбват внезапно, отколкото съвременното младо поколение, започнало твърде рано да живее с разума си, да мисли за средства за съществуване, за необходимостта да се подсигури и други подобни. Справедливостта изисква да добавим следното: Лихачов отлично знаеше, че майка му има триста крепостни селяни и тази увереност му позволяваше да се отнася към живота доста безгрижно и да не мисли за необходимостта „да се подрежда“.

Както и да е, но след като се сбoguва със старите и с Лиза, Лихачов подаде на края ръка на Саша и почувствува нежно ръкостискане, от което му спря дъхът.

На другия ден младият мичман се яви у Минденови без покана. Той срещна Саша сама в малката гостна; очите ѝ бяха зачервени, сякаш бе плакала.

— Не сте ли добре? — съчувствено попита той.

— Не, здрава съм, но папа не се чувства добре. Струва ми се, че нашите вечеринки го уморяват... Шшт... той идва насам.

Генералът, който вчера все още беше доста оживен и добър, влезе, като силно тътрузеше пантофите си. Беше по халат, препасан с пояс с пискюли. Той не обърна особено внимание на госта, който побърза да стане.

— Седнете, седнете, млади човече — изфъфли той. — Уважението към старостта е хубаво нещо, но по-добре седнете. Вие знаете ли кой съм аз сега? Комендант в оставка...

Генералът се закашля със суха старческа кашлица и продължи да говори, сякаш размишляваше гласно:

— Осъдиха ме за две качета с херинга... А аз като че ли не знам какво става тук. Ето ви пример за безкористност. Светлейшият княз Меншиков, нашият бивш пълномощен посланик... Пример за безкористност... Аз добре знам всичко. Той съблюдава икономия и аз също съблюдавах икономия. А мен ме осъдиха за буре с херинга, продадено без мое знание.

— Папа взе да говори несвързано — прошепна Саша на Лихачов. — Той сякаш бълнува.

— Строят, строят, а никакви укрепления няма — изведнъж каза Минден. — Ще дойде неприятелят, ще превземе Севастопол с една рота войници. Аз също съм бил комендант, знам какво значи крепост... Чел съм много през живота си. Изучавал съм Вобан^[1]... Как беше... как наричат оня немски автор, който в началото на нашия век критикуваше Вобан?

— Не зная, ваше превъзходителство — каза Лихачов, стараейки се да покаже, че твърде много се интересува от думите на генерала.

— Не знаете... Как не ви е срам, млади човече, та това беше съвсем неотдавна. Дванайсета година я помня като вчерашния ден. През четиринайсета година, при покойния император...

Минден очевидно искаше да започне един от своите нескончаеми разкази за превземането на Париж, но гласът му секна и той отново силно се закашля.

— Папа, за вас е вредно да говорите много, пийнете вода и си легнете — каза Саша.

— Вредно... Да не мислиш, че вече ми е време да умирам?... Не ставам за нищо. Комендант в оставка. Хе-хе-хе! Време ми е за вечна оставка.

— Папа, защо говорите така — каза умолително Саша и в гласа ѝ се долавяха сълзи. — За ваше добро го казвам.

— На теб ти се иска да си поговориш с младежа — каза Минден неочаквано меко. — Разбирам. Няма да ти преча. Страничен човек тук не е нужен.

Той благослови дъщеря си, целуна я по челото и се отдалечи, като отново затътризи пантофите си. От това тътрузене Лихачов го полазиха тръпки. Появата на стареца му напомняше за прочетения в учебника по древна история обичай на египтяните да внасят в залата, където пируват гостите, мумия.

Генералът наистина приличаше на жива мумия.

Младите хора останаха сами и няколко минути мълчаха смутено. Лихачов заговори пръв.

— Знаете ли, че ние тези дни заминаваме на плаване? — каза той, като желаше да възбуди у Саша едновременно мъка от предстоящата раздяла и уважение към неговите бъдещи подвизи. Но Саша мислеше за баща си и прие тази вест доста равнодушно.

— За дълго ли заминавате? — попита тя.

— Не знам колко време ще продължи това плаване... месец или два... Ще патрулираме из Черно море, проследявайки турски кораби. Как ми се иска да се обяви война!

— Трябва да се посъветвам за папа с доктор Балински — каза Саша, отговаряйки на своите собствени мисли.

„Пак този доктор Балински!“ — помисли Лихачов и ревността отново закипя в него.

— Защо пък с Балински? Тук има много доктори. Балински съвсем не се ползва с популярност.

— Той е много добър и опитен лекар и папа му вярва.

Лихачов прехапа устни... „Тя е влюбена в този доктор“ — реши мислено мичманът.

— Да, иска ми се война — отново каза Лихачов. — Приятно е да загинеш за отечеството — произнесе той прочетена отнякъде фраза.

— А не се ли страхувате? — попита Саша.

Лихачов я погледна с чувство на собствено достойнство.

— За кого ме вземате? — попита той. — Нима ви приличам на страхливец?

— Аз не говоря за това. Но нали турците са варвари и войната с тях не е като с образованите нации. Пък и изобщо войната е такъв ужас! Аз често моля бога никога повече да няма войни.

— Животът в морето приучва към всякакви опасности — каза Лихачов, гледайки Саша право в очите. Тя се смути и загледа настрани. — Кажете, а на вас ще ви бъде ли жал, ако ме убият?

— Разбира се, ще ме е жал — наивно каза Саша. — Вие сте такъв ловък кавалер и така хубаво танцувате валс — добави тя със смях.

— Колко сте лоша! Аз ви говоря за смърт, а вие — за танци!

— Но нали още не е обявена война и дано да няма нищо... А ако все пак ви се наложи да се сражавате, аз наистина много ще се страхувам за вас.

— Благодаря ви — произнесе развълнуван мичманът. — Споменът за вас ще ме подкрепя в опасните минути. Довиждане... И още нещо — изпълнете една моя молба, дайте ми нещо за спомен!

— Какво ли да ви дам? — каза Саша смутена. — Освен да вземете ето тази кърпичка...

„Дано само майка ми да не забележи“ — помисли си Саша.

Но Лихачов не се страхуваше от майката. Батистената кърпичка беше вече в ръцете му и той не би се разделил с нея за никакви блага на света. На него му се струваше, че в тази кърпичка, напоена с мирис на момина сълза, се долавя диханието на любимото същество. Той още веднъж стисна ръката на Саша и искаше да я допре до устните си, но не му достигна смелост. Лихачов бързо излезе и след малко крачеше по Морската улица.

[1] Вобан, Себастиан льо Претр (1663–1707) — френски военен инженер, строител на крепости и ръководител на редица обсади по време на царуването на Луи XIV. ↑

IV

Едва доловимо вълнение люлееше ескадрата, когато тя напуска Севастополския рейд и се насочи към Варна. Младите офицери се досещаха, че целта на плаването няма да е проста разходка по водите на Черно море. Те бодро се подготвяха за опасностите. Мнозина, подобно на Лихачов, изгаряха от нетърпение да премерят сили с неприятеля и естествено не мислеха за турците. На тях им се искаше да се преборят с гордия британски лъв. Като истински възпитаници на покойния Лазарев^[1] те не само че не се страхуваха от мисълта за война с Англия, но се радваха, че ще имат случай да оправдаят мнението, формирало се в обществото за черноморските моряци. Ескадрата отплава при най-благоприятни предзнаменования.

Точно преди заминаването Лихачов получи писмо от майка си и сестрите си, в което го уведомяваха, че със същата поща му изпращат различни домашно приготвени неща като захаросани плодове, бродирани кърпи за лице и прочее.

— Колко жалко, че пратката закъсня — каза той на своя приятел, лейтенант Артамонов. — Жалко, че мама не е пратила нещата по човек. Пощата вечно закъснява... Тъкмо щях да взема със себе си нашия човек вместо ординареца...

— Напразно съжалявате — възрази Артамонов. — При нас това не е прието и капитанът едва ли би ви разрешил. Адмирал Корнилов неведнъж е порицавал навика да се вземат крепостни хора. Според него присъствието на подобни слуги вреди на дисциплината.

— Не разбирам защо? — изуми се Лихачов. Той отскоро се беше преместил в Черноморския флот и още не познаваше реда.

— Ами защото вашият крепостен човек ще ви се подчинява повече, отколкото на мен, или дори на старши офицера.

— Знаете ли, Артамонов, аз започвам да се съгласявам с тези, които поставят Павел Степанович Нахимов^[2] по-високо от нашия Владимир Алексеевич. Корнилов несъмнено притежава огромен ум и образование, но, което е истина, той е педант. Днес ми разказаха как се накарал на един лейтенант заради четене на книга.

— Е, братле, работата не беше точно така — възрази Артамонов, винаги готов да защити своя вицеадмирал. — Аз самият бях свидетел и ще ви разкажа. Корнилов забеляза, че един от офицерите старателно поглъща томове от „Библиотека за четене“. Преди три дни Владимир Алексеевич забеляза у офицера книгата и го попита: „Какво е това, инструкцията на Лазаров ли?“ Офицерът се смути. Корнилов взе книгата, повъртя я из ръцете си, намръщи се и я върна с думите: „Библиотека за четене“ четем, а инструкцията на Лазарев не искаме и да я знаем. Ето какво ще ви кажа, господин лейтенант, когато бях млад като вас, аз също четях безразборно. Покойният Михаил Петрович веднъж хубавичко ми насапуниса главата за това и оттогава започнах сериозно да изучавам морското дело.

— И все пак това е педантизъм — каза Лихачов. — Та така, извинявай, но ще забравиш всичко, което си учил, освен морското дело. А аз много обичам да чета. Като дете, помня, все четях Робинзон Крузо и мечтаех и мен бурята да ме изхвърли на някой остров...

— Гледайте само мечтите ви да не се сбъднат сега — вятърът се засилва, пък и барометърът пада.

Наистина вятърът ставаше все по-силен. Вечерта на тридесети октомври духаше умерен северен вятър с дъжд. По около полунощ цялото небе се покри с облаци и връхлетя зловещият норд-ост. Беше толкова тъмно, че от адмиралския кораб започнаха да пускат ракети. От проливния дъжд те само съскаха, почти без да осветяват непрегледната тъмнина. Вятърът все повече се усилваше, безжалостно шибайки намокрените платна и въжета. Матросите се загръщаха в своите насмолени шинелчета и стояха като заковани по местата си близо до въжетата, независимо от клатенето, и рядко си обменяха по някоя дума. Вахтените офицери, измокрени до кости, с всички сили напругаха зрение, стараяйки се да видят сигналите, подавани от адмиралския кораб.

Корабът „Три светители“, на който се намираше Лихачов, бе един от ветераните на Черноморския флот. Това бе огромен сто и двадесет оръдеен линеен кораб, който отдавна трябваше да отиде в дока за ремонт, че и дори съвсем на покой. От самото начало на бурята вицеадмирал Корнилов очевидно започна да се тревожи за съдбата на „стареца“; от адмиралския кораб „Великият княз Константин“

постоянно питаха със сигнали командира на „Три светители“ всичко ли е наред.

В полунощ яростен шквал връхлетя ескадрата. Корабът „Три светители“ заскърца като стар бор. Младите матроси едва се задържаха на крака. Едно, моряче, по-страхливо от другите, се хвана за мачтата и започна да се вайка. Минаващият покрай него боцман, който се клатеше от люлеенето като пиян, не издържа и зашлеви на плахия моряк яка плесница, като прибави във вид на поучение:

— Какво виеш, нещастнико? Душата ми преобърна! Така ще те цапардосам, че да запомниш!

Към три часа се разрази силна буря. Ревът на вятъра и гръмотевиците се сливаха с шума и плисъка на вълните, заливащи с пяна палубата. Светкавица за миг осветяваше мачтите на корабите, тъмното, почти черно развълнувано море и белите гребени на огромни вълни. Грамадните трипалубни кораби се разлюляваха като детски люлки и подскачаха по вълните, като ту се издигаха, ту се потапяха в морската бездна. Младите матроси се кръстеха и очакваха последния си час, старите се въсеха. Командите почти не можеха да се чуят, но матросите отлично познаваха работата си, прибираха платната, грижеха се за оръдията и което не чуваха, досещаха се.

На разсъмване вятърът поутихна, по-късно съвсем се проясни. Матросите се развеселиха, щом грейналото слънчице ги стопли. Чува се разговори, шеги, смях.

На бака на кораба „Три светители“ се събраха тумба матроси да попушат. Бакът, тоест предната част на кораба, заменяше на матросите клуба и пушалнята. Те пушеха край бъчвите с вода от късите си лулички, твърде сполучливо наричани носогрейки, и без да се стесняват от присъствието на младшите офицери, разговаряха за различни неща. Ето го и вчерашният страхливец — младият матрос Семьонов, двадесетгодишен момък с гърбав нос и малки сиви очички. Той е слаб, хилав и много офицери се чудеха как е попаднал във флота. Редом с него, разкراчил късите си дебели крака, е застанал Прокофиевич, стар моряк, як, набит, с тромава, но твърда походка. Лицето му така е обветрено от бурите, че по цвят прилича на лицата на червенокожите, а ръцете му винаги са черни от смола.

Прокофич е тип на моряк от старите времена. В Севастопол, в Корабната махала има жена, старица, и три деца, но той комай не

признава друг роден кът, освен стария кораб.

На Прокофич всичко му прощават — ценят го за необикновената смелост и съобразителност, проявявани в морето. Ако не му се брояха някои греховце, отдавна да е станал боцман. Прокофич има една характерна особеност — не може да понася параходите. Прекарал целия си живот на кораби с платна с различни наименования, той съвсем не може да се примири с използването на парната тяга.

— Нахалост само горят дървата и въглищата — скептично отбелязва той.

Когато му възразяват, че параходите пътуват по-бързо от корабите, той изпада в ярост и за да запази честта на платноходите, започва безбожно да лъже, уверявайки, че сега са се разучили да управляват кораба с платна и че преди те са развивали по 15 и 20 възела на час, а при попътен вятър и по тридесет.

— Е, а какво става, ако има например буря, чиченце? — ще попита някой от младите матроси.

— Какво като е буря! Плюем на бурята! Нали корабът все някога трябва и да почине.

За кораба Прокофич говори като за живо същество и често го нарича с най-нежни имена, а понякога пуска по негов адрес и силни думи.

Сега Прокофич разговаря със Семьонов и му се кара за вчерашното.

— Лекомислен момък си ти, както виждам. Мислех, че си хленчил за нещо свястно, а той, гледай го ти, намерил време да мисли за мома! Не, ти тая работа я зарежи! Какъв моряк ще излезе от тебе? Само за огняр на параход те бива! От първия по-силничък ветреца се изплаши!

— Сега комай вече не ме е страх, чичко — оправдаваше се Семьонов. — А в сражението как е, чичко? Още по-страшно ли е?

— В сражение ли?... Сражението, братко, е такова нещо! Вярвай на думата ми — стар моряк съм, на лошо няма да те науча. В сражението, братле, не разчитай на никого, освен на бога. Видиш ли турчин — стреляй, на другаря си помагай, командирите слушай, старшите матроси почитай, защото те явно повече от тебе разбират.

Като произнесе това дълбокомислено наставление, Прокофич загаси луличката си, скъта я грижливо в джоба и с въодушевление

плю.

— Не, ти само ми кажи — започна той изведнъж. — Сърдиш се на господаря си, че не ти разрешил да се ожениш и те дал матрос. Че ти за това, братле, цял живот трябва да молиш бога за твоя господар. Кажи ми под чия команда служиш? Кой ти е командир? Е, какво пулиш очи?

— Господин капитан Кутров^[3] — каза Семьонов.

— Така-а. А кой е старши над него?

— Не знам, чиче.

— Глупак, селяндур! Личи си, че направо от ралото си дошъл. Над капитана наш началник е флагман контраадмирал Новосилски^[4], а по-старши от него е вицеадмирал Владимир Алексеевич Корнилов.

— Владимир Алексеевич го знам, чиче.

— Туйто, знае! Та друг такъв командир ти, сукалче, от раждането си не си виждал и няма да видиш, освен още Павел Степанович Нахимов. Голяма работа, че го дали матрос! А според теб какво, войник ли да те бяха дали? Или мислиш, че там по-малко бият? Не, братле! При нас с корабно въже само крадците ги налагат, а господата изобщо не бият. Ти в армията само смей да не отдадеш чест не на генерала, ами на прапоршчика! А при нас, нали виждаш? Върви самият Владимир Алексеевич или Павел Степанович, а ние само сваляме шапките, но да отдадем чест — никога! Пък и то някой път сваляш шапка, а Владимир Алексеевич само махне с ръка — върши си, значи, работата и не си губи времето с глупости.

— Лъжи, лъжи — намеси се в разговора приближилият се боцман. — Само мътиш главите на младите матроси. И без друго народът съвсем се разхайти.

— А на тебе ти дай само ченета да къртиш. Само това си знаеш — да биеш за щяло и не щяло. Потрай Михеич, глей само на теб самия да не ти потрошат ребрата...

— Хайде мълчи, стар дяволе — каза боцманът и се отдръпна настрана, приближи се до корабния фелдшер и му се заоплакваш: — Направо не ми се живее от този Прокофич! Хайдук, пияница, а господата го уважават. Смел, казват, моряк е. Аз на този смелчага бих му дал двеста камшика, само да имах право.

Мичман Лихачов стоеше на палубата, гледаше в далечината към безкрайното море, покрито с леки вълнички. Спомни си за родната

къща в смоленското имение, за брезовата горичка, където ходеше със сестрите си за гъби и ягоди. Изведнъж пред погледа му попадна морякът Семьонов, който вече съвсем се беше развеселил и с наслада дъвчеше твърдия сухар. Лихачов бе чул част от разговора на младия матрос с Прокофич и се заинтересува от това хилаво, слабо човече. Дожаля му за него не защото вчера го бяха набили — за страхливостта трябваше да получи добър урок, — а защото Лихачов напълно разбираше мъката на матроса по родното село и съчувствуваше на жалбите му от раздялата с годеницата. В тези минути той си спомни светлокосата Саша с розова рокля, която подсилваше руменината на нежнорозовите ѝ бузи. Лихачов изпадна в сантиментално настроение. „Какво ли ще е, ако загина още в първото сражение? — помисли си той. — А още по-лошо е да потъна... съвсем безславна смърт... Какво ще стане, ако не ме убият, а само ме ранят и се върна у дома сакат, без крак или ръка?“ И той живо си представи целия ужас на майка си, изкривените от страх лица на сестричките си, съболезнованията на роднините и познатите. Лихачов дори затвори очи, сякаш искаше да прогони тежкия призрак.

„Мен комай ме е разстроила вчерашната буря или може би съм понастинал малко... Нещо ме тресе — помисли си Лихачов. — Трябва да помоля доктора за няколко грама хинин.“

[1] Лазарев, Михаил Петрович (1788–1851) — адмирал, изтъкнат деец на руския флот и военачалник, виден мореплавател и учен, изследовател на Антарктика; през 1833–1851 г. бил главен командир на Черноморския флот и пристанища. ↑

[2] Нахимов, Павел Степанович (1802–1855) — вицеадмирал, виден деец на руския флот; през 1852 г. началник на 5-а флотска дивизия; през 1854–1855 г. помощник-началник на Севастополския гарнизон, командир на Севастополското пристанище и временен военен губернатор на Севастопол, герой на Севастополската отбрана, смъртно ранен в слепоочието на 28 юни, починал на 30 юни 1855 година. ↑

[3] Кутров, Константин Синадович — вицеадмирал; през 1853 г. капитан I-ви ранг, командир на кораба „Три светители“; през 1855 г. контраадмирал, участник в отбраната на Севастопол, командващ артилерията на 2-ро отделение на отбранителната линия. ↑

[4] Новоселски, Фьодор Михайлович — адмирал; през 1853 г. контраадмирал, участник в Синопското сражение и отбраната на Севастопол, началник на 2-ро отделение на отбранителната линия, постоянно се е намирал на 4-ти бастион. ↑

V

Най-сетне войната с Турция бе обявена. В Севастопол с нетърпение очакваха известия за действията на нашия флот.

Беше ясно ноемврийско утро. По Севастополския рейд сновяха лодки. Дами и госпожици се возеха с кавалери в леки бързоходни лодки, любувайки се на пейзажа на града, издигащ се амфитеатрално над сините води на залива — сини естествено само отдалеч, тъй като отблизо водата на Севастополския рейд в ясно време имаше ярък, истински изумруденозелен цвят.

В малкия полубаркас, който прекосяваше Южния залив, лесно можеха да се разпознаят няколко госпожици и сред тях близначките Лиза и Саша. На кормилото беше познат шкипер от търговски кораб, грък с атлетична фигура. Платното управляваше един матрос в оставка. Имаше и кавалери, граф Татишчев и доктор Балински също бяха там. Татишчев беше в стихията си, разказваше за състезанията с яхти в Лондон и за венецианските гондолиери. Доктор Балински през цялото време ухажваше Саша, впрочем понякога отделяше внимание и на другата сестра. Някой от командата предложи, вместо да се насочат към града, да се поразходят по рейда. Предложението се прие и скоро полубаркаса с попътен вятър задмина Николаевската батарея, отмина Александровската и излезе в открито море.

— А какво ще стане, господа, ако срещнем турски военен кораб? — на шега попита Татишчев.

— Тогава естествено ваше задължение е да бъдете нашите рицари — каза Лиза, изтръпвайки само от мисълта за турците. — Надявам се, че няма да ни дадете в плен на турците.

— Можете смело да разчитате на нас — каза графът. — Като артилерист аз предлагам следващия път да вземем с нас едно малко двуфунтово оръдие.

— Ах, тогава бих се страхувала още повече — каза Лиза.

— Господа, няма ли никой от вас далекоглед или поне бинокъл? — попита доктор Балински. — Струва ми се, на хоризонта виждам параход.

— Руски параход, далекоглед не трябва и така вижда — каза шкиперът грък и като помисли, добави: — А на буксир турски параход.

— Ами, не може да бъде?! — радостно възкликнаха някои от мъжете.

Започнаха да гледат кой с бинокъл, кой с далекогледа, намерил се у едного от моряците. Скоро се убедиха, че това наистина е руски параход, и заспориха кой именно.

Шкиперът отново разреши съмненията.

— Параход „Владимир“ — каза той. — Корнилов е на палубата.

Параходът-фрегата „Владимир“ бързо се приближаваше към входа на пристанището. Трите мачти и двата му комина се виждаха вече съвсем ясно. На буксир го следваше очевидно предалият се в плен турски параход с пречупен комин; той беше колесен и само с две мачти.

В града и на пристанището скоро започнаха да се събират тълпи любопитни. От Артилерийската, а после и от Корабната махала за някакъв четвърт час нахлуха стотици моряшки деца, струпа се и отбрано общество. Дамите махаха с кърпички, мъжете крещяха „ура“. Моряците, останали в Севастопол, предварително поздравяваха другарите си с първата победа, въодушевлението беше необикновено.

— Гледай, гледай! Руският параход е премерил сили с турски! — крещяха малчуганите; въображението им се беше развихрило и много от тях твърдяха, че със собствените си очи са видели битката, която в действителност се беше разиграла край малоазиатския бряг.

С високо вдигнат национален флаг „Владимир“ плавно влезе в пристанището, влачейки след себе си турския кораб — както научиха после, това бе турско-египетският параход „Перваз Бахри“, руските матроси незабавно го прекръстиха посвоему „Превоз на вихри“.

Щом параходите започнаха да се виждат ясно с просто око, госпожици Минден помолиха кавалерите да побързат обратно към Южния залив. Параходът бързо ги настигаше, но изведнъж спря: виждаше се, че бризът създава грижи на нашите моряци. На палубата на призовия кораб се появиха фигурите на руски моряци и дори се чуваха гласовете им.

— По-скоро, по-скоро да се връщаме, че няма да видим как ще хвърлят котва — повтаряха госпожиците.

Саша забрави ужаса, който преди ѝ вдъхваше само мисълта за войната. В момента войната ѝ се струваше празник, нещо като посрещане на високопоставено лице. Чак сега тя си спомни за Лихачов и че той може би се намира сред победителите. Лихачов беше ѝ споменал, че плава на кораба „Три светители“, но Саша забрави името на кораба и попита Татишчев дали той не си го спомня.

— А вие се интересувате от подвизите на този млад човек? — попита графът с лека ирония в гласа.

— Да, той ми изглежда много храбър моряк — наивно си призна Саша.

— Хлапак и както личи, с малък багаж — отзова се доктор Балински, като направи неприятна гримаса. Докторът отдавна не на шега ухажваше Саша и му беше неприятно, че тя се интересува от първия срещнат хлапак, както той мислено нарече Лихачов.

Баркасът се приближи до Адмиралтейството и ловко заманеврира из Южния залив. Вече се виждаше целият град като на панорама. На върха на хълма се извисяваше зданието на библиотеката, откъдето много жители с далекоглед и бинокли в ръце наблюдаваха движението на парахода „Владимир“.

Южният залив е толкова дълбок, че дори трипалубни кораби могат да се приближат до самия бряг и затова нашите пътници не трябваше дълго да мислят къде да спрат, а избраха място, откъдето да се вижда по-добре.

Най-сетне пристигна и „Владимир“ и хвърли котва със своя пленник около Адмиралтейството. Гръмко „ура“ се понесе от крайбрежната. На палубата на неприятелския кораб, една част изправени, една част с подвити крака, се бяха струпали пленените турци под надзора на няколко наши матроси.

От „Владимир“ спуснаха лодките. Госпожиците махаха с кърпички, като мислеха, че най-напред ще видят отличилите се мичмани и лейтенанти, някои от които им бяха познати.

— Ето го и Владимир Алексеевич! — разнесе се из публиката.

На палубата наистина стоеше само по мундир с еполети среден на ръст моряк с тънка и стройна талия, с правилен, почти класически профил и строг израз на лицето. Това беше вицеадмирал Корнилов. Близо до него стояха неколцина адютанти, но между тях не се виждаше един от любимците му, лейтенант Железнов^[1].

„Убит ли е или ранен?“ — мина през ума на всички, които познаваха този млад, даващ големи надежди моряк.

После научиха, че Железнов е бил убит на място от неприятелски картеч.

На палубата се показаха матроси с носилки. Те внимателно се спуснаха в лодката. В тълпата разпознаха ранения матрос на носилката.

Започнаха да разпитват. Скоро се разнесе новината, че двама наши са убити и трима са ранени. Ранените ги откараха в морската военна болница и събралата се там тълпа видя, че на единия му е откъсната ръката, а на другия — крака. Понесоха и ранените турци; бяха осемнадесет човека. Някои бяха леко ранени, но повечето страшно обезобразени.

Това зрелище значително помрачи радостта на много мъже и разстрои нервите на госпожиците. Саша трепереше като от треска и се загръщаше в шала си, макар времето да беше съвсем топло. На Лиза ѝ прилоша.

— Ето и първите жертви на войната — замислено проговори графът. — Като си помислиш, прав бе старият Державин, твърдейки, че нашият живот е:

*... огромна тежка топка,
на тънък косъм окачена!*

Сега на вас, господа лекари, ви предстои обширно поприще за дейност — добави той, като се обърна към Балински.

— Да, по време на война има твърде интересни случаи както от практическа, така и от теоретична гледна точка — каза лекарят.

— Е, от практическа — не мисля... Какво ще използвате от това за мирно време, което не познава нито гранатите, нито куршумите?

— Грешите... От медицинска гледна точка гранатата е просто тяло, притежаващо известна тежест скорост...

— Не разбирам как може хладнокръвно да се говори за всичко това — каза Лиза. — Сигурна съм, че няколко нощи няма да мога да спя... Ако знаех, никога не бих погледнала в бинокъла... Ах, какво беше само лицето на този нещастен ранен тръбач...

— На него нищо не му е, поне ръцете и краката му са цели — каза графът.

— Ах, не ми напомняйте за това... Ах, какъв ужас! По-скоро да си вървим вкъщи, Саша!

Те слязоха на брега и тръгнаха по Морската улица, където независимо от есенното време още зеленееха градинките и листата на дърветата бяха повехнали не толкова от годишното време, колкото от постоянните ветрове, носещи със себе си фина разяждаща прах.

[1] Железнов, Григорий Иванович — лейтенант, адютант на В. А. Корнилов, убит в боя с турския военен параход „Перваз-Бахри“ през 1853 г. ↑

VI

Мрачно, навъсено време. Парцаливи бледосиви облаци лениво пълзят по небето, а след тях прииждат и тежки, оловносиви. Вятърът се усилва и морето, в такова време напълно оправдаващо името си „Черно“, се покрива с бели гребенчета. Вали дребен, пронизващ, студен дъжд. Слава богу, че утихна бурята, която разпръсна нашия флот на всички страни. Ескадрата на Новосилски се държи близо до Севастопол, Нахимов е отплавал към Синоп. По заповед на Меншиков Новосилски със своите стари кораби и Корнилов с параходната ескадра бързат да се съединят с Нахимов.

В Севастопол мислят, че в Синоп има две-три турски фрегати и от Петербург вече е получена заповед да се унищожат, с добавката в никакъв случай да не разрушават турските градове. Ние водим война като европейска нация, а освен това в турските градове на малоазиатския бряг едва ли не половината жители са християни. Познатият ни сто и двадесет оръдеен кораб „Три светители“ и два подобни кораба бързат към нос Лахиос, близо до Синоп, където предполагат трябва да се намира ескадрата на Нахимов.

Младите офицери от „Три светители“ са в трескаво нетърпение. Всеки миг очакват да срещнат някой турски кораб; между офицерите се чуват единствено разговори за абордаж и за правилата относно приза. Някои разчитат да забогатеят от пленяването поне на един турски кораб, други мечтаят за отличия, награди, повишаване в чин, трети просто са изпълнени с юношески войнствен плам. Към последните принадлежи мичман Лихачов. Той вече се вижда бъдещ герой: до него убиват командира, който току-що е стрелял със страшния пудов еднорог^[1], Лихачов сам нацелва оръдието и с точен изстрел поражда турския адмиралски кораб; или друг вариант: техният кораб се е скопчил с турския, Лихачов проявява чудеса от храброст и пленява неприятелския капитан, прехвърля се на вражеския кораб, слиза в трюма и там намира три вързани християнки робини, които водят да продадат в харема на султана. Въображението на Лихачов се

развихря, но изведнъж викът на старши офицера, който му прави строга забележка, връща младия герой към действителността.

— Аз ви помолих, господин мичман, да следите така, че едната вахта да пере бельото си в понеделник и четвъртък, а другата — във вторник и петък, както е заповядано; а при вас вечно се забърква някаква каша, така не може. Трябва по-внимателно да се отнасяте към онова, което ви е възложено. Или смятате, че на война може да се ходи и с мръсни дрипи?

„Да опустее дано това бельо!“ — помисли си Лихачов, но не се оправдаваше, тъй като съзнаваше вината си. Изкара си яда обаче на безропотния матрос Семьонов, който му попадна пред очите, без да е виновен за нещо.

— Казах ли ти на тебе, нехранимайко, да ми напомниш за прането на бельото или си мислиш, че аз ще го пера!

— Съвсем не, ваше благородие! — отговори Семьонов и лицето му се изкриви в смешна и виновна поза, а самият той се сви още повече.

— Внимавай само! Тая нощ от два часа да се загрее водата, да се намерят кофи, камъни и да се сложи всичко на дъските. Ако не го направиш, ще ти счупя главата!

— Слушам, ваше благородие...

Лихачов си изля яда и му стана по-леко.

Ето вече пето денонощие вали непрекъснато дребен дъжд, който закрива светлината подобно на мъгла. Даже свикналите с лошото време стари моряци започват да мърморят и да употребяват думата „дъжд“ и „време“ не другояче, освен с прибавянето на чисто руски епитети.

Сутринта на 16 ноември взе леко да се прояснява. Лихачов, който беше на вахта, пръв извика: „Бряг!“ В действителност брегът едва се очертаваше. Скоро можеха да се разпознаят очертанията на Синопския провлак, застроен с турски постройките, повечето дървени, като изключим две-три каменни здания и няколко джамии. Провлакът бе толкова тесен и нисък, че ясно се виждаха върховете на корабните мачти, намиращи се от другата страна ма пристанището.

— Нашето знаме! Там са нашите! — тутакси се разнесоха няколко възгласа.

Това наистина беше флагът на адмиралския кораб „Императрица Мария“, значи там се намираше ескадрата на Нахимов. С три средни по големина кораби Нахимов вече от няколко дни бе блокирал Синопското пристанище, където се беше скрила турската ескадра, състояща се от дванадесет^[2] военни кораба, в това число и няколко фрегати. От какво се ръководеха турците, като не се решаваха да излязат в морето и да нападнат малобройната руска ескадра, е трудно да се разбере. Напротив, Нахимов очакваше само пристигането на двата кораба, изпратени в Севастопол за ремонт след бурята, за да нападне незабавно турския флот, прикрит от шестте брегови батареи.

— Да помага бог на Павел Степанович — каза командирът на „Три светители“, застанал с неколцина офицери на палубата и наблюдаващ с далекогледа. Вахтеният офицер донесе, че началникът на тяхната ескадра е дал сигнал „да се държат съединено“. Тази вест бързо се разнесе по целия екипаж на кораба, състоящ се от почти хиляда души. Всички разбраха, че и те ще вземат участие в боя. Едни се кръстеха, други се гласяха, трети сновяха напред-назад, привеждайки всичко в ред. Флаговете полетяха нагоре и корабите започнаха да обграждат полуострова.

На другата сутрин Нахимов извика на своя кораб втория флагман — контраадмирал Новосилски — и командирите на всички кораби, за да им съобщи плана на атаката.

Настана утрото на 18 ноември 1853 година.

От сутринта валеше дъжд и духаше югоизточен вятър. Свирепи пориви връхлитаха руската ескадра, която в по-голямата си част се състоеше от стари кораби и нямаше възможност да се скрие от лошото време.

Нахимов, набит възрастен мъж с подстригани мустаци, малко по-висок от среден на ръст, с добри очи, с леко прошарени руси коси, седеше в капитанската каюта и пиеше чай заедно с капитана, като го доливаше с най-силен ром.

— Да-с, ще ви кажа, ще падне тупаница! — каза Нахимов, допивайки последната глътка. — Трябва да отида да видя какво става-с... А вие мичман Соловьев, се преоблечете, ако обичате — каза той, като видя един мичман не в парадната униформа. — Да си облечен така преди боя е цяло падение-с!

Нахимов след всяка дума употребяваше едно „с“, или както тогава казваха, „думата ер“. Изобщо първото впечатление, което правеше Нахимов на хората, които не го познаваха, беше благоприятно, тъй като имаше много добродушен вид, но съвсем не героично. Той приличаше просто на възрастен ерген с безброй чудатости, характерни за този тип хора. От пръв поглед можеше обаче да се забележи, че Нахимов се ползва с любовта на матросите. Щом видеха вицеадмирала, те весело се кланяха, а в разговор го наричаха просто Павел Степанович. Флаг-офицерите толкова обичаха Нахимов, че на шега ги наричаха неговите „флаг-деца“.

Точно по пладне руските кораби, напълно готови за бой, се устремиха на рейд под националните флагове. Дъждът не преставаше, но набитото око на моряците скоро различи кълба дим, издигащи се над неприятелските параходи.

На кораба „Три светители“ старият матрос Прокофич, щом видя това, плю настрани и промърмори:

— Гледай ти! Само дигат пушилка! При тоя вятър. Господи, прости ме! Палят самоварите, явно допило им се е чаец!

„Самовари“ старите матроси наричаха параходите.

Нахимов — с вацмундир без връхна дреха, с контраадмиралски еполети (макар и да беше вече вицеадмирал) стоеше на палубата на кораба „Императрица Мария“ и наблюдаваше с далекогледа.

— Те подравняват редиците си, ето какво ще ви кажа аз-с — обърна се той към командира на кораба, капитан 2 ранг Барановски^[3].

Независимо от голямата чест да командува адмиралския кораб, Барановски не беше съвсем доволен от ролята си. Работата е там, че Нахимов имаше склонност лично да командува кораба и в негово присъствие на капитана почти нищо не му оставаше да прави. В приятелски кръг Барановски често се оплакваше от участието си и сравняваше Нахимов и Корнилов. Наистина Корнилов притежаваше рядкото умение да ръководи ескадрата така, че неговите подчинени, изпълнявайки заповедите му, въпреки това не бяха лишени от собствена инициатива. Нахимов нямаше това качество. Той обичаше да прави всичко сам.

Седем турски фрегати и три корвета вече ясно се виждаха и с просто око. Те бяха разположени лунообразно, прикрити от шестте брегови батареи, намиращи се на Синопския полуостров.

Руската ескадра се носеше на две колони, всяка от по три кораба. Начело на всички и най-близо до неприятелския бряг плаваше корабът на Нахимов „Императрица Мария“. Корабът вече мина четири турски батареи. Те мълчаха. Сякаш турците нямаха никакво намерение да се сражават.

Неочаквано от турската адмиралска четиридесет и четири оръдейна фрегата „Уни аллах“ гръмна първият изстрел и след минута се разнесе залп от всички неприятелски кораби и батареи. Корабът „Императрица Мария“ буквално бе обсипан с гюлета, цялата гротмачта бе очукана и оголена. Разнесе се команда да се спусне котва. Въжето се плъзна в морето и корабът на Нахимов спря срещу турската фрегата. Още преди да спусне котва, „Императрица Мария“ започна да действа с батален огън по турските кораби. Гюлетата не попадаха в целта, но прелитайки през провлака, разпенваха водата. Щом спря, корабът на Нахимов съсредоточи всичките си изстрели срещу турската адмиралска фрегата. Скоро и останалите руски кораби откриха стрелба.

Корабът „Три светители“, който се движеше не след Нахимов, а в лявата колона, също взе участие в боя. Той стреляше по двете турски фрегати и в същото време попадна под точния обстрел на турската батарея.

Турските кораби, скупчени в залива, не можеха свободно да маневрират и стреляха доста посредствено. Оглушителните залпове надвиваха шума на вълните, димът се смесваше с мъглата и скриваше неприятелските кораби. За тяхното разположение можеше да се съди само по светлинките, проблясващи от оръдейните гърла по време на изстрелите.

Лихачов подобно на много свои млади колеги, попаднали за пръв път в бой, си представяше картината на битката съвсем иначе. Той мечтаеше за лични подвизи, мислеше, че техният кораб ще се сблъска с турския, и работата ще стигне до ръкопашен бой, и той ще покаже чудеса от храброст. Нямаше нищо подобно. Имаше само непоносим гърмеж, от който после дълго ушите му звънтяха. Пушекът не му позволяваше да види почти нищо и затрудняваше дишането, рядко се чуваха команди, сновяха матроси. Усещанията бяха сходни с тези, които Лихачов изпитваше някога по време на плаването, когато за пръв път разбра от опит какво е буря. В главата му шумеше, усещаше, че

някъде се крие страшна, почти стихийна опасност, че сега могат да го убият или ранят, но всичко това съзнаваше смътно, неопределено.

Изведнъж нещо тежко се плъосна до Лихачов, засъска и проблесна светлинка. Той разбра, че това сигурно е снаряд и си спомни съвета смело да го хване с каквото му падне, дори с ръце, и да го изхвърли зад борда. Но Лихачов успя само да чуе нечий вик: „Поскоро го залей! Гори!“ После през дима и мъглата зърна край себе си матросчето Семьонов — същото, дете по време на бурята успя да си създаде репутация на страхливец и което Лихачов наскоро наруга съвсем без вина. Семьонов, подобно на Лихачов, почти не съзнаваше какво става наоколо, но като видя снаряда, приближаващ се до крака на младия мичман — за това благоприятствуваше и люлеенето на кораба — матросчето разбра, че зловещото съскащо нещо може да убие офицера. Без много да му мисли, Семьонов почти инстинктивно се спусна към снаряда, хвана го с двете си ръце като самовар и се устреми към борда, но го изпусна под краката си, без да достигне до борда. Снарядът се пръсна с гръм и трясък, блъвна огън дъската задими и матросчето падна. Неколцина стари матроси, които видяха всичко, се спуснаха с кофи и заляха огъня. Но вече беше късно. Парчета от снаряда бяха пречупили двата крака на Семьонов под коленете. Лихачов се спусна към него, когато вече го отнасяха на носилка.

— Ще умре, завалията — каза един стар матрос.

— Какво ти стана? — попита Лихачов.

— Студено... студено ми е, ваше благородие — проговори матросчето и скоро изпадна в безсъзнание.

Лихачов не можеше да остане край ранения, тъй като трябваше да бърза към поста си. Не беше минал и половин час от началото на сражението и вече беше ясен изходът му.

Турският адмиралски кораб не издържа жестокия обстрел, насочен срещу него от артилеристите на Нахимов. Той срязва веригата, но не спусна флага и се устреми към брега под прикритието на една от батареите. Тогава корабът на Нахимов насочи целия си огън срещу другата фрегата. Това беше „Фазли аллах“, бившият „Рафаил“, който турците ни взеха през 1829 г.

— Давай по нашия, щом се е предал на турците — шегуваха се матросите и поощряваха артилеристите, нацелващи оръдията.

На турската фрегата избухна ярък пламък. Очевидно наш изстрел бе попаднал в крют-камерата^[4] и запалил барута. Фрегатата пламна като огромен огън, насочи се към брега и заседна в плитчините срещу града. Почти едновременно точен изстрел от кораба „Великият княз Константин“ взриви другата турска фрегата. Горящите отломъци се посипаха върху най-близката турска батарея, която дотогава старателно стреляше, но сега изведнъж млъкна. Малко по-късно корабът „Париж“ взриви във въздуха един турски корвет.

На кораба „Три светители“ му провървя по-малко. Отначало той сполучливо се бореше с двете турски фрегати, но като попадна под обстрела на турската батарея, трябваше да отстъпи. Лихачов заедно с другите мичмани и матроси се спусна в баркаса по заповед на капитана с цел да пусне спомагателната котва. Като забелязаха това, турците започнаха да стрелят по тях от батареите с гюлета. Гюлета прелитаха край баркаса, падаха във водата и вдигаха фонтани, обливащи с пръски гребците и офицерите. Лихачов хладнокръвно отдаваше заповеди. Изведнъж едно гюле се шльоупна право в плуващия редом с тях полубаркас. Разлетяха се трески и парчета и Лихачов видя, че приятелят му Варницки^[5], който командувахе гребците, изохка и се хвана за лявата ръка — беше го ранила една треска.

— Нищо, дребна работа, дайте кърпа, превържете ме и всичко ще мине — каза Варницки, давайки си кураж, макар да беше преbledнял. От ръкава му, разкъсана по-долу от лакътя, потече кръв.

— По-скоро на баркаса, потъваме! — викна той. Офицерите и матросите прескочиха в доплавалия до тях баркас, където беше Лихачов.

— Ако разрешите, аз ще спусна спомагателната котва, вие се погрижете за ръката си — помоли Лихачов другаря си.

Но Варницки дори се обиди и каза, че това не е по другарски и че Лихачов сигурно е доволен от случая да си припише цялата слава от тази работа. Лихачов трябваше да отстъпи. Когато свършиха, корабът „Три светители“ пообърна кърмата си и откри огън срещу стоящия наблизо турски корвет.

Междувременно турският флот представляваше пълен хаос и опустошение. Трите фрегати, корветът и параходът бяха обхванати от пламъци. Взривът на двата корвета подпали турския град, обкръжен с древна зъбчата стена. Никой не гасеше огъня. Турските параходи

бездействуваха и вместо да гасят пожара, сновяха напред-назад. Дървените турски постройки на Сипон бяха обхванати бързо от пламъците: вятърът и турският фатализъм в еднаква степен спомагаха за разпространяване на пожара.

В разгара на сражението от руската ескадра забелязаха, че иззад носа се показва някакъв параход-фрегата под руско знаме; скоро се появиха и други параходи. Това бе твърде късно пристигналата параходна ескадра на Корнилов.

— Ура! — в хор завикаха хилядите гласове от двете ескадри. Но сражението вече беше завършило. Неприятелските кораби, изхвърлени на брега, бяха в най-жалко положение. Те повече не се съпротивяваха, но и не спускаха знамената си. Нахимов заповяда обаче да се прекрати огънят. Суровите турци, едни, покорни на съдбата, спокойно очакваха смъртта, други се притискаха на куп като стадо овни, обхванато от панически страх. Турските кораби един след друг се взривяваха във въздуха, подпалвайки града. Само на една от турските фрегати бе спуснат флагът, и то по заповед на минаващия покрай нея парламентьор, изпратен от Нахимов в града да обяви на властите, че ескадрата не желае да наврежда на жителите. Но и това беше безполезно, тъй като градът представляваше вече купища обгорели развалини и жителите побягнаха към планината.

Цялата вечер бе използвана за спасяване на турския екипаж, спасителните лодки сновяха, прибирайки пленниците, сред които бе и вражеският адмирал. Към някои кораби вече не можеха да се приближат — те изгоряха до дъно. От други турците се хвърляха във водата и нашите моряци най-добродушно им оказваха помощ. Старият Прокофич се измокри до кости, тъй като няколко пъти се гмурка в студената вода, за да измъква потъващите турци.

Щом извършеше подобен подвиг, Прокофич всеки път гощаваше спасения с отбрани ругатни.

— Ама че моряк! Кучетата да те ядат! — казваше той на извадения от него млад турчин, който безсмислено премигаше и мърмореше нещо неразбираемо. — Да молиш „аман“ можеш, а да плуваш не си се научил! Добър моряк, няма що! Такъв като тебе да си седи у дома! Върви, брат, не приказвай! Там на кораба ще те изсушат, а да ядеш ще ти дадат довечера; и аз, друже, от сутринта коричка хляб не

съм хапнал. Пиеш ли водка? Законът не ти позволява? Ах ти, свинско ухо!

— Водка пият, само вино не им разрешават — възрази друг матрос.

— Много разбираш ти — презрително отвърна Прокофич, който не обичаше възраженията. — Аз, братле, повече от теб съм служил на царщината... Върви напред, не бой се, турско изчадие! — кресна той на турчето, което въртеше неспокойно очи като заловено зверче.

Лека-полека матросите започнаха да се връщат към мирните си занимания, но ранените и убитите бяха най-жив спомен за неотдавнашния бой. Щом улучи удобен момент, Лихачов се спусна долу, за да види ранения Семьонов. Него вече бяха започнали да го ампутират. На Лихачов му се сви сърцето, когато чу как скърца триона на хирурга, прерязващ костта. Още минута и част от крака вече бе захвърлен в легена като някакъв непотребен боклук.

— Кракът, кракът ми! Дайте си ми крака! — изведнъж писна морячето. — Братленца, гълъбчета! Къде ми е кракът? Дайте поне да го погледна! Поне да го поддържа ми дайте! Господи! Погубихте ме!

Оперираха го без хлороформ. Като свърши с единия крак, корабният хирург пристъпи към другия. Лихачов не издържа тази гледка. Изби го студена пот. Той се втурна бързо нагоре, на чист въздух.

„Това е по-лошо от всяко сражение! — помисли си той. — Какво щеше да е, ако с мен се беше случило същото?“

И още дълго в ушите му кълтеше умоляващият глас на младия матрос, изпратен от село сякаш само за да се завърне обратно инвалид без крака. Особено го измъчваше мисълта, че дължи на този матрос спасението и живота си. А какво може да направи той за него?! Да му даде пари? Ами ако не иска да вземе?... „Не, все пак ще трябва да му дам“ — помисли си Лихачов.

Цяла нощ турските кораби горяха, допълвайки картината на пожара, опустошил града. Брегът и морето при това осветление бяха приели фантастични очертания. Вятърът започна да се променя. Закипя работа — имаше опасност вятърът да понесе горящите турски кораби към нашата ескадра.

Параходите отвеждаха корабите от брега. На корабите, въпреки умората след разгорещения бой, кипеше работа. Трябваше да се

поправят капиталните повреди. Особено пострада корабът на самия Нахимов — всичките му мачти бяха изпочупени и се наложи параходът „Крим“ да го тегли на буксир. Подобна участ постигна и кораба „Три светители“ за голямо огорчение на Прокофич. Старецът не можеше да понесе мисълта, че омразният му „самовар“ ще влечи неговия скъп, роден кораб като някакъв шлеп с дърва.

— Само развалят народа! — мърмореше той под носа си. — Вместо да се пооправим както трябва и после с божя помощ на път, те ни влачат на буксир. Да те е срам да си покажеш очите из Севастопол...

Затова пък огромна бе радостта на Прокофич, когато след напрегната работа в продължение на денонощие и половина корабите дотолкова бяха поправени, че можеха да се завърнат в Севастопол като горди победители, опънали платна, и влязоха в пристанището без чужда помощ.

В Синопското сражение ние загубихме 38 души; 235 ранени бяха докарани в Севастополската морска болница. Но за севастополци още не бе настъпило времето да мислят за рани, за кръв и смърт. Настроението на жителите беше възторжено. Говореше се, че Синопската победа струва колкото Наваринската.

Чудакът Нахимов, когото досега считаха само старателен и добър моряк и човек с известни странности, за когото едни говореха, че някога се канел да става монах, а други твърдяха, че и пред най-красивата жена ще предпочете бутилка хубава марсала — същият този Павел Степанович Нахимов се преобрази в герой в очите на севастополското общество, а след това и на цяла Русия. Нахимов настойчиво отклоняваше от себе си тази чест и сочейки матросите, казваше:

— Ето кого трябва да прославяте, а не мен-с. Аз само изпълнявам дълга си-с.

— Да, но не всички така славно изпълняват дълга си като вас, Павел Степанович — му казваха едни искрено, други — с тайна завист в душата, мислейки за себе си: „И аз бих извършил същото, ако бях адмирал... Главното тук е късметът.“ Както и да е, но Нахимов трябваше да изслуша многобройни похвали.

— Моля ви се, защо да говорим излишни неща! Аз не съм госпожица и не обичам комплиментите — скромно възразяваше той.

Впрочем намери се един флотски чиновник, който, като прочете някъде, че героичният подвиг на Нахимов ще се помни навеки в „летописите на нашия флот“, разгорещено възкликна:

— Как? Нашият добричък Павел Степанович — герой? Колко пъти съм пил с него бутилка марсала! Добър човек, дума да не става, но няма той прилича на екатерининските орли? Онова бяха герои, да!

Лихачов излезе от Синопското сражение цял и невредим, но в нравствено отношение изживя истински стрес. Той сякаш възмъжа и се прероди за тези дни.

Младият моряк Семьонов умря в болницата. Преди да умре, той все искаше да пие и се оплакваше от болка в петата, макар пети да нямаше, поради ампутацията на двата крака. Семьонов умря, без да допусне дори за минута, че и той има правото да се нарече герой.

[1] Еднорог — вид корабно оръдие. От еднорога се стреля с бомби и брандскугели (запалителни снаряди). ↑

[2] В Синоп турците имаха 16 кораба: 7 фрегати, 2 парахода, 3 корвета, 2 военни транспорта, 2 брига — а не 12. — Б.а. ↑

[3] Барановски, Пьотър Иванович — вицеадмирал; през 1853 г. капитан 2-ри ранг, после 1-ви ранг, командир на кораба „Императрица Мария“, участник в отбраната на Севастопол, командир на батарея на Северната страна. ↑

[4] Крюйт-камера — помещение в кораба, където се пазят взривните вещества. ↑

[5] Варницки, Пьотър Николаевич — през 1853 г. мичман, през 1854–55 г. лейтенант, намирал се е на 4-ти бастион, след това е бил командир на батарея 21 на Северната страна. ↑

VII

В семейство Минденови напоследък животът течеше скучно и еднообразно. Много познати моряци бяха в морето, пък и изобщо у Минденови започнаха да се събират по-рядко, тъй като на стареца от ден на ден му ставаше все по-зле и по-зле. Той нямаше никаква определена болест, но се чувствуваше напълно отпаднал, без сили. Липсата на апетит го направи необикновен мърморко и капризен, а към всичко това се прибавяше и забравата, и болезнената сънливост — понякога захъркваше по време на обяда или по средата на разговора. Луиза Карловна просто оставаше без сили с него и го усмиряваше само с подвиквания. Само старият му ординарец, останал неизменно верен на „своя генерал“, както той наричаше Минден, умееше да се погажда с него и още любимката му Саша, която, да си признаем, той безпощадно измъчваше със своето мърморене и капризи. Ту ще я накара да му чете на глас неговото немско вестниче и ще се сърди, че има лошо произношение, макар генералът никога да не се признаваше за немец. Ту ще започне да мърмори Саша да му завие краката — старецът постоянно зъзнеше и ругаеше севастополските, както той се изразяваше, изподупчени квартири.

Завръщането на синопските победители в Севастопол малко оживи семейната обстановка на Минденови. Отново започнаха да ги посещават познати, понякога уреждаха малки вечеринки. Лихачов естествено побърза да навести Саша. Когато го видя, тя се зарадва, изчерви се и като му подаде своята изтъняла, отслабнала ръчица, го помоли „по-бързо, по-бързо“ да разкаже своите подвизи и приключения. Лихачов се смути и съвсем не на място заразказва за смъртта на Семьонов, въпреки той малко промени обстоятелствата, като каза, че самият той безстрашно е очаквал избухването на снаряда, уверен, че не му е съдено да умре толкова млад.

— Жалко, че този нещастник загина толкова рано — завърши Лихачов разказа си. — Ако беше някой по-опитен моряк, никога не би загинал от такава дреболия... При нас матросите изхвърлят снарядите като топки... Но не е ли странно наистина, Александра Василичевна

(Минден беше преиначил немското си име Вилхелм на Василий), не е ли странно, че именно аз имах предчувствие, че това моряче ще загине... Толкова ми дожаля за него, когато в началото на плаването разказваше за родното си село...

— А вие вярвате ли в предчувствия? — замислено попита Саша.

— Аз съм малко фаталист — важно отговори Лихачов. — Вярвам твърдо, че никой от нас няма да избяга от съдбата си. Представете си например такъв случай: у нас в ескадрата на кораба „Ростислав“ падна граната и избухна в краката на мичман Колоколдев, който наблюдаваше подаването на торбичките със заряда. И какво мислите? Запалиха се завесите на люка, парче снаряд рани един матрос, а на мичмана нищо му няма и отгоре на това получи отличие за проявена разпоредителност при потушаване на пожара. Е, ако това не е съдба, какво е?

Саша слушаше доста разсеяно, очевидно мислеше за друго, и изведнъж попита:

— Е, а как мислите, каква съдба ме очаква мен?

— На вас, за щастие, не ви предстои да участвувате в сражения — каза Лихачов и с известно самодоволство докосна бъдещите си мустаци. — Вие сте съвсем друго нещо! Вашата съдба е като на длан — мирен семеен живот...

— Аз никога няма да изоставя папа — каза Саша, като се изчерви. — Аз искам да посветя всичките си грижи на бедния папа. Когато бях в института, често ми се искаше да се грижа за някого... Моя любима притча бе за самарянина. Ах, вие не можете да си представите колко по-зле е папа през последните дни. Няма да го познаете. Аз не разбирам как Лиза може да се увлича от музиката, както преди. Аз се страхувам да свиря, за да не разстроя папа, макар той често да се сърди, твърдейки, че на никого не иска да бъде в тежест.

Лихачов се стараеше да съчувствува на стареца, но въпреки желанието си не можеше. Този болен старик, който тътрузеше краката си още по-зле от преди, пръскаше слюнки и вечно мърмореше на всички и за всичко, просто му беше противен. Само с появата си той нарушаваше поетичния ореол, обкръжаващ в мислите на Лихачов тази светлокоса девойка.

„Ако животът толкова му е опротивял, защо го разваля и на другите?“ — мислеше Лихачов и въпреки цялата си Любов към Саша тайно желаше старецът да умре по-скоро. Особено неприятно му беше да гледа с каква нежност и любов се отнася Саша към тази грохнала развалина, как го завива с шала, как му обува плъстените чехли, как загръща халата му и на това отгоре търпеливо и безропотно понася най-обидни и глупави упреци, отговаряйки: „Мило татенце, извинявай, че съм толкова непохватна!“

„Мило татенце! — имитираше я мислено Лихачов. — Аз това татенце бих го затворил в някое старопиталище да си мърмори там на такива стари пръчове като него самия!“

Като всички здрави, силни, пълни с енергия и малко размишляващи за живота юноши, Лихачов изпитваше органично отвращение към немоцта и болестта. Него дори неприятно го поразя промяната в Саша, която от грижите за баща си и от безсънните нощи беше много отслабнала и да си признаем, погрозняла. Но той я обичаше и му беше ужасно жал за нея; още по-силно намрази стареца като всеки противен болен старец и освен това мъчител и тиранин на неговата Саша. На Лихачов и през ум не му минаваше да се заподозре в жестокост.

VIII

От януари 1854 година за Лихачов започна в пълния смисъл на думата походен живот. След унищожаването на турската ескадра край Синоп за флота не се предвиждаше никаква сериозна морска операция — интересът към войната се съсредоточи върху действията или поточно бездействието на Дунавската армия. Севастополци живо се интересуваха от успеха на руското оръжие на Дунава и четяха във вестниците гръмките патриотични статии и в същото време те отлично разбираха онова, което още не искаха да проумеят някои петербургски дипломати, а именно — неизбежната война с Англия и Франция. Още много преди да обявим война на съюзените държави, такива хора като Владимир Алексеевич Корнилов не щадяха сили, за да направят Севастопол непристъпен откъм морето.

Корабът „Три светители“, на който служеше Лихачов, стоеше заедно със „Силистра“ и „Константин“ до входа на Южния залив, по чийто западен бряг амфитеатрално е разположен цял Севастопол, докато от другата страна се намират морските казарми, а зад тях — Корабната махала. Корабът „Три светители“ стоеше до носа точно срещу Павловската батарея. Целият южен залив бе гъсто осеян с военни платноходи и параходи с различни имена. Гората от мачти и комините на параходите придаваха на залива твърде внушителен вид. На Главния рейд, по-изложен на действието на ветровете, големите кораби стояха в дъното зад залива Килен дере. На кораба „Три светители“, както и на някои други, бе заповядано винаги да са в бойна готовност и затова матросите и офицерите продължаваха да живеят на кораба и само понякога слизаха на брега. Много ясно е, че младите офицери, на които им омръзна да живеят на кораба пред очите на целия град, се възползваха от всеки удобен случай, за да измолят разрешение за отпуск и независимо от късното годишно време често устройваха разходки с госпожици на леки катери под предлог да погледат потъналия от получените пробойни, намиращ се почти до Адмиралтейството, пленен турски кораб „Перваз-Бахри“, преименуван в „Корнилов“, и под други подобни предлози. Но тези развлечения

представляваха само минутен отдих от работата. След Синопския бой се изискваше много, за да се приведат корабите в пълна бойна готовност; командирите на улучените кораби се стараеха да изпреварят другарите си и колкото се може по-скоро да приготвят своите кораби за нови подвизи.

Скоро всичко прие предишния блестящ, почти празничен вид. Палубите независимо от честото лошо време бяха безукорно чисти; всяка медна скоба лъщеше не по-зле от войнишко копче, с една дума флотът имаше не само страшен, но и празничен вид.

Почти целият Черноморски флот бе налице, освен няколко кораба, патрулиращи край бреговете на Кавказ, за да вдъхват страх на планинците, които биха могли да окажат съдействие на турците.

Корабът „Три светители“ през декември все още нямаше мачта; в края на януари той стоеше на мястото си готов всеки миг да тръгне в поход. Никога моряците не са се развличали така, както в ония редки дни, когато им се удаваше да видят военните съдове на своите бъдещи врагове. За пръв път това се случи на Коледа, 25 декември 1853 г.

Беше навъсен зимен ден. Гъста мъгла се стелеше над Големия рейд и от телеграфа, откъдето наблюдаваха движението на корабите, едва различаваха съдовете, намиращи се на рейд. Изведнъж от Николаевската батарея се чува три изстрела. Оказа се, че е пристигнал с послания от Константинопол английският параход „Ретрибюшън“ и без да се смущава от военното време, се опитваше да проникне в пристанището с очевидната цел да го разгледа. Изстрелите спряха дръзкия англичанин. В морето бе изпратен наш параход да приеме известията. Англичанинът даде салют, ние му отговорихме и любознателният параход, тогава все още на „неутрална“ държава, се скри в морето.

Скоро след това незначително произшествие на Корнилов му възложиха да командува целия флот, а всъщност и самото пристанище, макар победителят при Синоп, Нахимов, да бе по-старши по чин, а официален командир на пристанището се смяташе вицеадмирал Станюкович.

Ето как стана това: Корнилов за съвсем кратко време успя да се превърне в дясна ръка на княз Александър Сергеевич Меншиков, главен началник на сухопътните и морски сили в Крим. Към края на годината Нахимов започна да боледува и във връзка с неговото

заболяване Меншиков възложи на Корнилов целия флот; що се отнася до стареца Станюкович, той не можеше и да мисли да съперничи на вечно дейния, неуморен Корнилов.

IX

Настъпи февруари — началото на пролетта за южния бряг на Крим. Дърветата взеха да се раззеленяват и само нощният хлад напомняше за себе си.

В един такъв топъл ден Лихачов се възползва от осемчасовия си отпуск и с един лек катер влезе в залива Килен дере, който представляваше сякаш устие на дълбок ров, наричан Килен дере. Лихачов ловко доближи брега и като заръча на придружаващия го матрос да пази катера, слезе на брега и тръгна пеш.

Килен дере бе получило името си от уреденото там място за килуване на корабите, т.е. за оглеждане и поддържане на подводната им част. Навред се виждаха закрепените шпилове и скрипци, миришеше на смола, чуваха се подвижванията на моряците. От двете страни на дола бяха разположени живописни имения, потънали в зеленина. След като подмина няколко имения, Лихачов се приближи до малка къщичка, принадлежаща на капитан 2 ранг от запаса Виктор Иванович Спицин, на времето командувал една от най-хубавите черноморски фрегати.

Къщичката на Спицин — капитанът живееше там и през зимата, и през лятото — справедливо можеше да се смята отлична вила. Това беше постройка от глина и пръчки, чисто измазана в татарско-малорусийски стил, покрита със слама и оградена с плет, по-висок от човешки бой. От външната страна плетът бе окопан с ров, а отвътре защитен с бодлива бяла акация. В градината имаше овощки — ябълки, сливи, кайсии. В нея се влизаше през тясна, висока портичка, която нощем старателно се залостваше, но не от разбойници, а от матроските малчугани — заплаха за всички овощни градини в местността. Те се появяваха тук на цели шайки от Корабната махала и рискуваха ако не живота си, то във всеки случай кожата си заради някаква още неузряла ябълка или съблазнителна слива.

Не всеки плет можеше да служи като достатъчна защита срещу техните опустошителни набези.

Капитанът от запаса Спицин бе вдовец; беше изгубил жена си преди десетина години. Нейната смърт бе една от главните причини капитанът да излезе в оставка. Докато покойницата беше жива, Спицин спокойно заминаваше на далечно плаване, понякога го нямаше у дома му по цели месеци и дори години и се задоволяваше често да пише на жена си. Когато тя умря, на ръцете му остана седемгодишната му дъщеря, която на първо време не знаеше какво да прави. Капитанът влезе във връзка с някои роднини и на края реши да даде дъщеря си на една своя братовчедка, стара мома, да я възпитава; тя имаше малко имение в Смоленска губерния, редом с имението на майката на Лихачов, която също се падаше роднина на капитана, макар и много далечна. Старата мома се оказа истинска фурия и така тероризираше момиченцето, че това направи впечатление на съседните помещици и майката на Лихачов написа рязко писмо на капитана, в което му заяви, че ако той не прибере дъщеря си, тя лично ще се отнесе до губернатора и сама ще отнеме момиченцето от неговата „прелестна“ леля. Капитанът, върнал се наскоро от плаване, се изплаши, като получи писмото. Замъчи го съвестта. Той си спомни, че жена му, умирайки, го молеше да пази дъщеря им; в момента сякаш нарочно му се случиха и неприятности с началството. Без да размисля много, капитанът подаде оставка, взе дъщеря си, по това време вече десетгодишно момиченце, при себе си в Севастопол и смени морето с живота в своята къщичка.

Капитанът нямаше много слуги — само двама. Матросът от запаса Иван Михеев изпълняваше при него най-разнообразни задължения — пазач, водовоз, градинар и най-сетне кочияш, тъй като капитанът си купи чифт татарски кончета, с които впрочем пътуваше рядко, предпочитайки да се вози по море. Задълженията на готвачка и изобщо на женска прислуга изпълняваше сипаничавата чипоноса Мавра. Тя бе в доста интимни отношения с Иван, плод на което беше един пъргав малчуган.

В такава среда растеше и се развиваше Леля — мургава седемнадесетгодишна девойка, която по маниери приличаше по-скоро на лошо възпитан и разглезен хлапак. От гнета на деспотичната набожна леля, която я принуждаваше по цели часове да се моли, застанала на колене, да пости всяка сряда и петък (от чиста икономия) и не смееше да гъкне, Леля попадна при баща си, където никой не се грижеше за нея и където нейни възпитатели станаха слугите и

момчетата от улицата. Самият капитан също възпитаваше Леля посвоему, т.е. изобщо ѝ предоставяше пълна свобода, но понякога изведнъж си придаваше строгост и я наказваше за най-незначителна постъпка.

Друга, не така устойчива натура, съвсем би подивяла от такова възпитание. Но Леля при цялата си външна ъгловатост и липса на маниери бе умна и главното, отличаваеше се с нещо, което не дава и най-изтънченото възпитание — с прямота и искреност. Може би лицемерната ехидна леля твърде грубо бе засегнала най-добрите струни на детската душа и ги бе накарала да зазвучат още по-силно, вместо да потисне у деvojчето всякаква искра на честност.

През целия си престой в Крим Лихачов нито веднъж не беше ходил у Спицин, макар и да му се падаше роднина. Ако той най-сетне се реши на това посещение, то бе само вследствие усилените напомняния на майка му, която го молеше за това във всяко писмо. Лихачов помнеше Леля като слабичко, грозновато, мургаво момиченце, с жълтеникав цвят на лицето и постоянно разплакани очи, идващо понякога у тях на гости, придружено от злобната стара леля. Лихачов — румен, здрав, буен малчуган — не обичаше това момиче, бъркаше фамилията ѝ, наричаше я Спица и когато играеше с нея на топка, нарочно се изхитряше по някакъв начин да ѝ изцапа роклята. Постъпваше така не от злоба, а от желание да ядоса леля ѝ, която час по час оправяше роклята на момиченцето и го наставляваше как да седи, как да яде, как да си държи главата.

Лихачов живо си спомняше една малка драма от своето детство, след която у него завинаги изчезна желанието да дразни Леля. Веднъж Леля беше дошла у тях, естествено с леля си, с някакъв нов чадър, който Лихачов дотогава не беше виждал. На момчето толкова му хареса чадъра, че издебна момент, когато лелята отиде в другата стая, и започна да подхвърля чадъра въпреки Лелините протести. Работата свърши с това, че дръжката на чадъра се счупи. Леля се разплака силно, казвайки през сълзи, че ще помоли леля си никога вече да не я води при такова злобно, гадно момче.

— Така значи, на това отгоре ще ме и клепаш, гадно момиче! Ако ти беше счупила моето конче, аз щях да кажа на мама, че сам съм го сторил! Но ти, виждам, си страхливка, страхуваш се, че ще те накажат! А мен от твоята леля хич не ме е страх!

— Лошо момче!... Лошо! Лошо! — повтаряше Леля с плач. — Ти не знаеш... това чадърче... е от покойната ми майчица! На теб ти е добре, ти имаш майка... А аз нямам майка! Ти си лош, лош, не те познавам вече!

Детското сърце е чувствително, а Лихачов не беше много лошо момче. Досрамя го, втурна се да търси дръжката и като я намери, си призна, че той е счупил чадърчето.

Но Леля дълго не може да се успокои и скоро си тръгнаха.

Тази сцена си спомни Лихачов, когато се приближи до портичката на градината и дръпна звънеца. Чу се силен лай на куче и сънливият глас на Иван, който не беше изтрезнял след вчерашното напиване. На въпроса вкъщи ли е капитанът, той отвърна; „Спят в кабинета, а госпожицата чете в беседката.“ Иван посочи на Лихачов накъде и той тръгна по пътеката, засадена с люляк и диви бадеми, към беседката, обвита с лоза. Всичко се беше раззеленило. В беседката седеше млада, стройна, висока девойка, в която Лихачов никога не би познал предишната Спица — Леля. Но и тя не го позна.

— Кого търсите? Татко спи — каза Леля, като видя младия мичман, който вежливо свали униформената фуражка.

Беседката беше доста тъмна и той не може веднага да разгледа лицето на девойката, но когато Леля излезе навън и направи няколко крачки насреща му, той бе изумен от промяната в нея.

„Колко е хубава! — зачуди се Лихачов, мислено сравнявайки я със своята Саша, и тутакси добави: — Тя е съвсем друг тип. Саша е ангел, а тази прилича на Лермонтовата Бела. Мургава, устните — тъмномалинови, очите черни, ресниците гъсти, копринени... Истинска газела, стройна. Нима това е Леля?“

— Ако не греша, ние с вас се познаваме отдавна — каза мичманът и се представи.

Леля се учуди и зарадва, и първата ѝ мисъл беше да се хвърли на врата на Лихачов и да го разцелува в правото си на роднина. Тя отдавна му беше простила детските кавги и се радваше да срещне приятеля от детинството. Тук всичките ѝ познанства се свеждаха до неколцина стари моряци, които посещаваха Спицин, и две-три семейства в града. Капитанът беше домосед и ако понякога отиваше някъде, то бе рядко и само в морския клуб. Той съвсем не водеше Леля в обществото просто защото не се досещаше как и защо се прави това.

С течение на времето капитанът все повече се връщаше към навика, който беше поизоставил през първите години от женитбата си. Вечер той, по собствения му израз, пътуваше през Ямайка за Рим, тоест започваше да пие чай с ямайски ром и продължаваше това занимание, докато сънят не го обореше. При такова прекарване на времето на капитана естествено не му беше до грижи за дъщерята.

Като се опомни от първото впечатление, Леля се приближи до Лихачов и, аха да подскочи от радост, каза:

— Как попаднахте тук? И колко сериозен сте сега! Аз никога не бих ви познала, Серьожа...

Назовавайки го по име, тя неволно се сконфузи и се поправи:

— Сергей Николаевич... Свикнала съм да ви наричам Серьожа.

Посипаха се въпроси и спомени. Те говореха, като се прекъсваха взаимно, припомняха си миналото и нови неща, смееха се; и на двамата им беше весело.

— Помните ли как исках да ви пренеса през поточето и без да искам ви изпуснах на брега и ви развалих роклята?

— Да, и моята любезна леля ме накара цяла вечер да се разкайвам и да се моля на бога да ми внуши послушание и смирение.

— А леля ви жива ли е?

— Жива е и дори си пишем. Представете си, вече не изпитвам злоба към нея. Толкова е жалка. Тя все пак ме е обичала посвоему.

— Извинете, но аз не можех да я търпя... Изобщо ненавиждам такива хора. Ще е интересно да се запозная с баща ви. У вас често ли идват гости? Много познати ли имате?

— Представете си, никого, освен двама-трима стари капитани... Татко не обича познанствата.

— Да не би и мен да изгони? — пошегува се Лихачов.

— Е, вас — не, към майка ви той винаги се отнася с голямо уважение... Но да вървим, вече може би се е събудил.

Тръгнаха редом. Право от градината влязоха в лозето и оттам, като прекосиха малко дворче и градинка с цветя, попаднаха в една галерия, чиито стени бяха нарисувани с птици. Домораслият художник бе нарисувал цяла колекция пернати, тъй че стените на галерията напомняха картинка от зоологически атлас. От галерията през стъклена врата преминаха в малка зала, подредена с тежки мебели с кожена тапицерия, която служеше едновременно и за трапезария. До

нея бе кабинетът на капитана; оттам се носеше юнашкото хъркане на стопанина, а през полуотворената врата можеше да се види част от подредбата на кабинета. Точно срещу вратата на стената висяха морски карти, на масата имаше глобус, а на пода до стените се намираше доста приличен и твърде голям по размери модел на осемдесет и четири оръдеен кораб.

— Вашият модел не е по-лош от този в библиотеката — каза Лихачов шепнешком.

— Представете си, аз по този модел изучих всички части на кораба — каза Леля. — Винаги ме е интересувало това.

— Та вие направо можете да командувате кораб!

— А знаете ли, в една книга прочетох, че в Америка една девойка е командувала параход. Жалко, че у нас не може. Ах, колко обичам морето! Ако се ожения, то ще е непременно за моряк!

— Оженете се за мен! — каза смеейки се Лихачов.

Леля се изчерви.

— За вас не може, вие сте ми братовчед...

— Какъв ти братовчед! На шурей му шурулейче.

— Все едно не може. Ние с вас още първия ден ще се скараме. Помните ли как веднъж се сбихме, когато леля отиде с майка ви при свещеника отец Алексей...

— Леля, с кого разговаряш там? — чу се сънният глас на капитана.

— Татко, братовчедът Серьожа Лихачов е дошъл.

— А... виж ти! Серьожа... Защо не влезеш? Извини ме, малко съм negliже, но все пак заповядай в моята каюта.

Капитанът не наричаше другояче своя кабинет, освен каюта. Беше въвел при себе си морски ред и дори водеше дневник, в който записваше сведения от рода на: „Днес духаше хладен норд-ост. Повреди ми лозето.“ През лятото капитанът обикновено спеше в градината на койка, закачена между две стари орехови дървета. Порано той си разрешаваше това удоволствие дори през февруари, но напоследък упоритият ревматизъм го принуждаваше да бъде внимателен и капитанът се задоволяваше денем и нощем прозорците в неговата каюта да са отворени.

Капитанът заразпитва Лихачов за Синопското сражение, очите му горяха, той сякаш мислено си представяше подробностите на

битката. Леля също слушаше с подчертано внимание.

— Бива си го, бива си го Павел Степанович! — няколко пъти повтори Спицин. — Мисля, че Корнилов му завижда — каза той, когато Лихачов заразправя за пристигането на параходната ескадра и за несполучливото преследване на турския параход „Таиф“ от Корнилов.

Капитанът не обичаше Корнилов, тъй като една от второстепенните причини за доброволната му оставка бе недоволството от забележките, направени му веднъж от Корнилов по повод неизправността на фрегата, която тогава командуваше.

Лихачов също предпочиташе Нахимов пред Корнилов, но трябваше честно да признае, че Корнилов винаги се отнасяше към Нахимов безпристрастно и без ни най-малка завист.

— Нещата стояха ето така — каза той. — Когато в края на боя параходът на Владимир Алексеевич се сближи с кораба на Нахимов, Корнилов, като не видя Нахимов на юта^[1], страшно се разтревожи и тутакси потегли с лодка към кораба заедно с щаба си. А Корнилов все питаше матросите, които му подаваха фалрепа^[2]: „Къде е адмиралът? Здрав ли е?“ — и не се успокои, докато сам не видя Нахимов на шканците^[3]. Тогава той се спусна да го прегърне и каза: „Поздравявам ви, Павел Степанович с победата, с която оказахте голяма услуга на Русия и прославихте името си в Европа!“

— Това е много благородно от страна на Владимир Алексеевич — вметна Леля. — Аз винаги казвам на папа, че такъв адмирал като Корнилов не може да завижда на никого. Ах, колко го харесвам! Той е моят кумир. Видяла съм го само два пъти; татко е лош, никога не ме взема със себе си. Живея тук като в манастир.

— Е, да, ти само това си знаеш, да осъждаш баща си и да хвалиш хората, от които той е понесъл разни несправедливости. Аз не оспорвам способностите на Владимир Алексеевич. Но той е твърде властолюбив и макар да изглежда мек и любезен, е твърд и суров... Нахимов е много по-пряк и чистосърдечен от него, макар да не е толкова любезен с подчинените си... А Владимир Алексеевич никога няма да те назове по име, когато ти прави забележка, сякаш говори за нещо друго, а в резултат се получава: слизай от кораба, за нищо не те бива вече! Разправят — добави той, — Нахимов сега е много недоволен от Корнилов: Владимир Алексеевич се разпорежда с неговите мичмани като със собствени.

— Да, те имаха помежду си малки неприятности, но сега отново са се помирили и Нахимов посещава. Владимир Алексеевич едва ли не всяка вечер.

Като поговориха още за това-онова и като изказа няколко съображения за политиката, капитанът каза на Лихачов:

— Мисля все пак, че компанията на стареца ви омръзна. Вие сте млади хора, поразходете се и побъбрите двамата, а след това елате заедно да пием чай.

Лихачов се опитваше да убеди стареца, че на него, напротив, му е твърде приятно, но капитанът само махна с ръце:

— Ето това не обичам! Най-хубавото нещо на света е откровеността. Виждам, че на теб ти е скучно, Серьожа, вървете по-добре да се повозите с Леля на моя катер.

— Щом е така, то разрешете ми да поразходя Елена Викторовна с моя катер — вие смело можете да ми поверите дъщеря си.

— У-у, на какъв висок стил се изразявате! И аз някога в училището зубрех реторика, но сега съм забравил... Вървете, вървете, няма да ви преча.

Когато младите хора излязоха, капитанът едва ли не за пръв път през живота си се замисли над въпроса, че няма да е лошо да намери кандидат на Леля. Дали за това спомогна случайно хвърленият поглед към стоящия на бюрото малък акварелен портрет на покойната му жена, дали Лихачов му се беше харесал или просто защото мичманът беше едва ли не първият младеж, посетил тяхното уединено жилище — това няма значение, но на капитана се стори, че Лихачов би бил подходящ кандидат за неговата Леля. Жалко, че се падат роднини... В краен случай може да се отиде при архиерея! Моряк е, има бъдеше! Ще получи от майка си, макар и не голямо, но все пак имение. Да, би било хубаво. Пък и Леля не е някоя съвсем без зестра. За дълги години при скромен, почти отшелнически живот, капитанът беше скътал за дъщеря си две хилядарки, все полуимпериали, които трупахе в тайно ковчеже от ковано желязо под катинар, отключващ се с помощта на удивителен секрет.

Това ковчеже бе купил преди двадесетина години при едно отиване в Ню Йорк.

[1] Ют — кърмовата част на горната палуба. ↑

[2] Фалреп — въже, заменящо парапета на трапа извън борда. ↑

[3] Шканци — място на горната палуба в кърмовата част, където обикновено са стояли вахтените офицери, поставяни са уредите и откъдето се е ръководил корабът. ↑

Х

Цял Севастопол беше възбуден. Получи се известният манифест от девети февруари, от който стана очевидно, че Русия, продължавайки войната с Турция, се готви да скъса с две велики държави.

Четиридесетхилядното военно население на Севастопол, особено младото поколение, бе наелектризирано от тази вест. Мнозинството се отнасяше към войната с пълна увереност в предстоящите ни гръмки победи. При това само малцина действуваха подобно на Корнилов, който макар и да се стараеше с всички сили да поддържа общия подем на духа, изявил се във войската и флота, същевременно старателно изучаваше, доколкото бе възможно, силите на противника и се мъчеше да предотврати и най-малката неизправност у нас самите. Мнозинството, особено в армиите, се задоволяваше да пее патриотични песни от рода на „Ура! Ура! По пет на нож...“

В разговорите помежду си офицерите и дори генералите нито за миг не допускаха съмнението, че ние „ще натрием носовете“ на съюзниците.

Неизбежността на войната с Англия и Франция беше толкова очевидна, че макар и още необявена, на бойните кораби бе заповядано да прекратят патрулирането и скоро в Севастопол се събра почти целият Черноморски флот.

Една сутрин от площадката, извисяваща се над входа на морската библиотека, откъдето на длан се виждаше пристанището, крайбрежието и целият град, няколко флотски офицери наблюдаваха движението на корабите. Същата сутрин очакваха връщането на корвета „Андромаха“, който патрулираше близо до Сухум кале. Наистина скоро забелязаха корвета. Но след него се показва тримачтов параход, носещ бяло знаме с малки червени ъгълчета. Скоро стана ясно, че параходът е френски и явно парламентъорски. Начаса уведомиха Корнилов, който се отправи към Карантинния залив и поиска дежурната лодка — желаше сам да води преговорите.

Лодката се оказа без платна, без оръжие, без знаме и гребците облечени твърде лошо. Корнилов побесня от гняв, разпердушини

брандвахтения^[1] командир и много се зарадва, когато видя, че френският параход, без да дочака срещата, се обърна назад и скоро се скри от погледа.

— Хубаво мнение щяха да си съставят за нас тези, които може би утре ще бъдат наши неприятели! — каза Корнилов, написа тутакси с молив върху късче хартия рязка записка до вицеадмирал Нахимов и незабавно му я изпрати на кораба със своя флаг-офицер. Нахимов вече беше напълно оздравял и отговаряше за своята ескадра и за отбраната на пристанището.

Щом получи записката на Корнилов, Нахимов добродушно каза на флаг-офицера:

— Май Владимир Алексеевич както обикновено гледа твърде мрачно на нещата... Неизправности има навсякъде, но чак пък едва ли е вярно — гребците да са били, както той пише, изпокъсани...

— Наистина са лошо облечени, Павел Степанович.

— От кой кораб е лодката-с?

— От „Светослав“.

— Срамно за капитан Леонтиев^[2]... — отбеляза Нахимов. — Аз ще му кажа-с...

Сякаш напук в това време на кораба на Нахимов пристигна един от капитаните, който не обичаше особено Корнилов. Нахимов му показва записката на Корнилов. Капитанът привидно дълбоко се възмути, но не от фактите, съобщени от Корнилов, а от тона на писмото.

— Как може, Павел Степанович, простете ми откровената забележка. Вие сте герой от Синоп и освен това сте старши флагман, а Владимир Алексеевич ви пише писма, които аз не бих понесъл по отношение на себе си... Какъв началник ви е той!

Самолюбието на Нахимов беше засегнато. Той отново се обърна към флаг-офицера.

— Предайте на Владимир Алексеевич, че ще взема мерки, но за всяка неизправност на рейда отговарям аз-с — каза Нахимов, като натърти последната дума.

Флаг-офицерът се върна при Корнилов, твърдейки, че Нахимов явно се е обидил.

— Аз лично ще се обясня с Павел Степанович — каза Корнилов. — Той е човек с рядка душа, но за съжаление намират се хора, които

му дрънкат в ушите всякакви глупости... Трябва да се грижим за работата, а не кой кого е обидил... Почакайте, ние ей сега ще удовлетвори́м самолюбието на Павел Степанович. Незабавно идете при него и го помолете да ми предаде съставеното от него разписание за реда на заниманията на кораба. Аз ще обявя това разписание със заповед за ръководство и на моята ескадра и с това ще покажа на Павел Степанович колко дълбоко уважавам неговите познания по морско дело.

Корнилов не се излъга. Нахимов бе напълно удовлетворен и още същата вечер посети своя стар приятел у дома му — да си поговорят и заедно да изпият бутилка марсала в знак на пълно помирение. По онова време семейството на Корнилов живееше в Севастопол и Нахимов го приемаха като близък човек. Павел Степанович изобщо избягваше и дори мразеше жените, но в компанията на съпругата на Корнилов се чувствуваше като у дома си.

[1] Брандвахта — кораб, оставен на рейд в пристанището, за да наблюдава влизащите и излизащи кораби. ↑

[2] Леонтиев, Константин Адамович — генерал-майор; през 1853 г. капитан I-ви ранг, командир на кораба „Светослав“. ↑

XI

Ето че минаха три седмици, откакто Лихачов за последен път посети семейство Минденови. Той нито за минута не сравняваше чувствата си към Саша с привързаността, която изпитваше към дъщерята на капитан Спицин, но колкото и да го беше срам да си признае пред самия себе си, в компанията на Леля му беше по-весело, отколкото у Минденови. С Леля се возеха, гребяха поред, управляваха руля, Леля разбираше от морско дело почти колкото Лихачов, у тях се появиха общи интереси, тя се интересувахе дори от това, кого по-рано ще произведат лейтенант, на кой кораб ще издигне флаг този или онзи флагман. Саша, напротив, се отдаде изключително на грижите за баща си, когото Лихачов дори не можеше да гледа равнодушно, до такава степен старецът беше станал непоносим и невъзможен. Съвестта обаче го загриза и една заран, след като получи отпуск, той твърдо реши да потегли към Минденови. Тази решителност за малко не бе разколебана от писъмцето, с което Леля го молеше да отиде у тях и да я закара да погледа как ще изваждат потъналия турски кораб „Перваз-Бахри“. Със свито сърце Лихачов отговори с отказ, отплава с катер до Адмиралтейството и като нае файтонджия, стигна до края на улица „Морска“ до познатата къща, където беше квартирата на Минденови. Той бе крайно изумен, че посред бял ден през прозореца видя запалени свещи. Сърцето му тревожно заби от предчувствие за нещо лошо. Не успя да се изкачи по стълбите, когато разбра, че предчувствието му не го е измамило. От салона се носеше монотонно четене на немски език и макар Лихачов да не знаеше немски, тутакси разбра, че в дома се готвят за погребение по лютерански обред.

По средата на салона, където Лихачов влезе, като се старееше да не тропа, имаше ковчег, около който се бяха склонили две фигури с черни рокли — Луиза Карловна и едната от близначките, Лиза. Саша, също цялата в черно, беше коленичила, свела ниско глава, сякаш не желаше да види никого от обкръжаващите я. Независимо от тържествения момент, Лихачов забеляза, че черната рокля много ѝ отива и още по-силно подчертава цвета на светлите ѝ коси. Дебел

лютерански пастор говореше нещо шепнешком с доктора, също немец, а по-настрани стоеше доктор Балински, чийто вид силно подразни Лихачов, макар докторът да се занимаваше със същото, с което и той самият, а именно разглеждаше хубавата светлокоса главица. Там беше и още някакъв непознат на Лихачов млад човек, както се оказа после, също доктор от порусените немци.

Лихачов издебна минутата, приближи се до Саша и тихичко ѝ каза няколко думи с мисълта да я утеши, но Саша къде апатично, къде враждебно го погледна със зачервените си от сълзи очи и отново заби поглед в земята, без да каже нито дума. Лихачов се почувствува засегнат, още повече че този път той от душа съчувствуваше на мъката на младата девойка.

Луиза Карловна положи всички усилия да придаде на погребението на мъжа си колкото се може по-тържествен характер. Генерал, уволнен поради съд, не можеше да се погребее с подobaващите воински почести, но въпреки това Луиза Карловна не щадеше сили, за да придаде на обряда известна официалност.

Тя лично тича по силните на деня да ги моли да не оставят нещастната вдовица и децата на покойника; и наистина успя да покани много влиятелни лица. Познатите дойдоха сами; мнозина, които не посещаваха Минденови по едни или други причини, сега се явиха да отдадат последна почит на покойника. С една дума погребението излезе твърде прилично и Луиза Карловна постигна целта си — възбуди у севастополската общественост съчувствие към себе си и към сирачетата. Влиятелни хора тутакси я посъветваха да се отнесе към императора с молба за помощ.

По време на погребалната процесия Луиза Карловна сама подкрепяше дъщеря си Лиза, а Саша остави на попечението на доктор Балински, с което възбуди ревността и негодуванието на Лихачов. Вместо да мисли за погребението, мичманът сърдито поглъщаше с очи доктора, който водеше под ръка неговата Саша.

Но когато стигнаха до гробищата и започнаха да спускат ковчегата, Саша истерично се разплака, пусна ръката на доктора и се спусна към ръба на изкопания гроб. Лихачов едва успя да прихване девойката отзад за талията, иначе би паднала.

— Оставете ме, пуснете ме, нищо не ми трябва, аз също искам да умра! — говореше Саша с плач.

Лихачов с цялата нежност, на която беше способен, започна тихичко да я успокоява. Без сам да забележи това, той няколко пъти я нарече моя скъпа Саша и чак после му дойде на ум: ами ако някой е чул?

Припадъкът на ревност, дребнавата досада — всичко изчезна в него, освен безкрайната жалост и любов към нея. Лихачов държеше ръката ѝ в своята, двамата стояха коленичили на края на гроба и лицето му бе толкова близо до бузата ѝ, че той усещаше топлината от дъха на любимата девойка.

Него не го интересуваше този умрял старец и всички наоколо. Той обичаше тази девойка повече от всякога и мислеше, че и тя го обича, макар така да беше убита от скръб, че не ѝ беше до любовни признания.

Ето вече всички се разотидоха от гробищата, гробът отдавна бе заринат и отрупан с венци. Луиза Карловна и Лиза се молеха и плачеха. Саша, както и преди, стоеше коленичила, без да вдига очи; Лихачов стоеше до нея.

— Не е ли време и за нас, Луиза Карловна — разнесе се резкият неприятен глас на доктор Балински. От този глас на Лихачов му се повдигна.

— Позволете ми да придружа до вкъщи Александра Василиевна — каза Лихачов на майка ѝ, почувствувал в себе си внезапен прилив на смелост.

— Ах, приятелю мой, та той мълчи, мълчи нашият покойник! — не толкова с разстроен, колкото с нажален глас каза Луиза Карловна. — Подкрепете бедната ми дъщеря!

Лихачов изтръпна — толкова фалш долови в думите на вдовицата. Той се изправи и тържествено поведе Саша под ръка. Докторът с неудоволствие го изгледа и предложи услугите си на Лиза.

XII

През един от последните мартенски дни към зданието на библиотеката се приближи група от двама офицери и две млади девойки. Това бяха Лихачов, който вървеше редом с Леля Спицина, и граф Татишчев, оживено разговарящ с Лиза Минден.

Няколко пъти Лихачов, възползвайки се от редкия случай, когато имаше отпуск, канеше на разходка своята Саша, но тя упорито отказваше и седеше у дома, по цели часове потопена в пълна апатия. Тя все още не можеше да се примири с мисълта за смъртта на баща си. Лиза вече беше успяла отчасти да забрави мъката си, за която ѝ напомняше само траурната рокля и отиванията заедно със сестра ѝ до гроба на баща им, където постоянно носеха свежи цветя. При Лиза младостта скоро надделя, тя отново започна да свири сонатите на Моцарт и Бетховен и да се разхожда с моряците и офицерите. Лихачов дълго убеждаваше Саша да отиде поне половин час да се повози на лодката. Виждайки, че усилията му са безуспешни, отначало той сериозно се натъжи, но като получи бележка от Леля, не се стърпя, посети я два пъти и на края се уговориха да устроят разходка. Лиза Минден също се съгласи да участва.

В качеството на кавалер за Лиза се отзова граф Татишчев, който понякога посещаваше Минденови. Решиха отначало да отидат да разгледат библиотеката. Лиза нито веднъж не беше влизала вътре и помоли за това. Луиза Карловна охотно се съгласи. Оттам младите хора мислеха да се отправят към Адмиралтейството, а после да се повозят до насита с лодка из рейда. За да успеят да свършат всичко това, се срещнаха рано и към седем сутринта се приближиха до красивия параден вход на библиотеката. Тук на средата има портик, поддържан от две йонически колони с шест статуи от карарски мрамор. Ето ги и двете грамадни статуи в нишите на долния етаж — от едната страна Архимед, от другата — Ксенофонт и два сфинкса от страни на парадното мраморно стълбище.

Лихачов познаваше всички пазачи и въпреки ранния час цялата компания безпрепятствено влезе в голямата зала с два реда прозорци, с

галерия и желязна решетка, в центъра на която беше закрепен голям часовник-хронометър. По средата на залата беше поставен моделът на 120-оръдейния кораб „Дванайсетте апостола“ с пълно въоръжение, дълъг два и половина сажена. Те се отбиха и горе, където имаше две големи стаи за четене, и долу, в читалнята за вестници, в подвързвачната и в печатницата; после по молба на Лиза отидоха да разгледат гроба на Лазарев в съседство с библиотеката и най-сетне се упътиха към площадката, издигаща се над портика, за да се полюбуват на гледката на града и Черно море.

— Защо тук е поставен флагщок? — попита Леля.

Наистина на площадката имаше флагщок, който подобно на мачтата на спасителна лодка можеше да се прибира и отново да се поставя.

— По нареждане на Владимир Алексеевич Корнилов — отговори стоящият там с далекоглед в ръката флаг-офицер, в когото Лихачов позна един от офицерите на кораба „Великият княз Константин“.

— Оттук — побърза да поясни Лихачов — сега се подават сигналите. Ето, виждате ли, има сигналист. Преди сигналите се подаваха от градския централен телеграф. Там е малко по-високо над морското равнище от тук, но площадката е много тясна и неудобна за преговори с морски сигнали с кораби, плаващи във видимостта на пристанището. Тук е по-близо до рейда и площадката е просторна.

— Може ли да погледам с далекогледа? — попита Леля флаг-офицера.

— С най-голямо удоволствие... Моля! Само че ако обичате — за кратко — на служба сме.

Леля започна да гледа; за нея това не беше нещо ново, тъй като и баща ѝ имаше отличен далекоглед.

— Май че на хоризонта забелязвам някакъв чуждестранен кораб.

— Не може да бъде, госпожице, аз току-що гледах и не видях — каза флаг-офицерът.

— На вас сигурно ви се е сторило — каза Лихачов.

— Не, очевидно очите ми са по-силни, от вашите, аз наистина виждам тримачтов чуждестранен параход.

Флаг-офицерът я помоли да му върне далекогледа, погледна и възкликна:

— Права сте, сега и аз вече го виждам!

— Е, какво, Елена Викторовна! На вас принадлежи може би честта да откриете първия неприятелски параход! — възкликна граф Татищев. — Та нали войната е обявена и господин Лихачов навярно ще каже, че ние няма да изпуснем нито един англичанин, който ни попадне в ръцете.

— А нима вие не сте на същото мнение? — попита Лихачов. — Впрочем, ако ви слуша човек, може да си помисли, че нашите доблестни моряци са по-лоши от турските, а англичаните са истински морски богове...

— Е, да допуснем, че не мисля така — каза графът. — Дори съм твърдо уверен, че именно коварният британец, съзрян от такава пламенна патриотка, каквата е Елена Викторовна, непременно ще стане плячка на нашите моряци.

— Вие май често се присмивате над моя патриотизъм — каза Леля. — Е, а вие, графе, какъв сте? Патриот или космополит?

— Нито едното, нито другото... Аз съм просто русин и мисля, че можеш да бъдеш русин, без да се биеш в гърдите, че си патриот.

— А аз нима се бия в гърдите, че съм патриотка? Колко сте любезен, графе!

— Но това наистина е нещо сериозно — промълви флаг-офицерът и без да обръща повече внимание на разхождащите се двойки, заповяда на сигналиста да даде сигнали. От кораба и от централния телеграф „Великият княз Константин“ също отговориха със сигнали.

— Хайде, Елена Викторовна, разрешете да ви поизпитам... Ще разрешите ли на госпожицата още минутка да погледне с далекогледа? — попита Лихачов флаг-офицера.

— Моля, но само за минута, сега работата е бърза.

Леля погледна с далекогледа.

— Е какво, виждам кораб; сега е съвсем ясно, че отива към Белбек.

— Под какъв флаг?

— Под австрийски, макар корабът като че ли е английски.

— Нима?

— Съвсем вярно — потвърди флаг-офицерът. — Аз самият се чудя. Впрочем навярно това е само така... проформа. Корабът несъмнено е английска конструкция.

— Виждате ли, виждате ли! — зарадва се Леля. — Ето че не ви се удаде да ме провалите! Издържах изпита!... Мерси — каза тя, подавайки далекогледа на офицера.

— А! Така си и знаех! — изведнъж възкликна флаг-офицерът. — Подъл англичанин!

— Какво има? — попита Лихачов.

— Брей, че англичанин! — каза флаг-офицерът. — Сега легна на норд-вест и догонва руския търговски кораб, струва ми се „Александър Невски“.

— Истински разбойници!

— Ето ги вашите англичани! — каза Леля, която постоянно си разменяше хапливости с граф Татищев, с когото неотдавна се беше запознала у Минденови. Под влияние на Лихачов Лелиният баща започна по-често да я пуска на гости и макар Леля да не се отличаваше със светски маниери, отдавна бе престанала да бъде онова стеснително, изплашено девойче, каквото някога я познаваше Лихачов. Тя беше малко дива и ъгловата, отначало си разменяше хапливости с графа, но лека-полека той свикна с това и Леля му се стори дори нелишена от известна пикантност. Графът я наричаше непорочна, непосредствена натура и след светските петербургски госпожици тя му се струваше къде по-интересна от севастополските „аристократки“. Патриотичното въодушевление на седемнадесетгодишната дивачка забавляваше графа и той нарочно я дразнеше, перчейки се със скептичното си отношение към всичко руско.

— А вие какво си мислите, Елена Викторовна, да не би да искате англичаните да седят със скръстени ръце и да се любуват на нашия флот. Ето на, англичаните на свой ред твърдят, че ние не сме постъпили добре под Синоп, нападайки внезапно много слабия турски флот, като сме потопили търговски кораби и сме предали на огъня на турската ескадра и града. Аз естествено в случая ще кажа *a la guerre comme a la guerre* (на война — като на война), но на какво основание ние порицаваме англичаните за тяхното морско разузнаване?

— Е, атанде, господин поручик — каза флаг-офицерът, прекъсвайки наблюдението. — Жалко, че сега нямам време да ви оспоря, а то бих ви доказал, че по Синопския въпрос всичко писано в английските вестници е чиста измишльотина...

Той отново започна да наблюдава с телескопа.

— И аз мога да потвърдя думите на господин лейтенанта — каза Лихачов — като лично участвувал в сражението.

Последните думи Лихачов произнесе с чувство на особена гордост. — Англичаните страшно ни оклеветиха — добави той.

— Те вдигнаха сигнал от два флага — бял със син кръст и червен продълговат — каза флаг-офицерът. — Тези негодници имат намерение да вземат нашия кораб на буксир.

— Какво отговарят от централния телеграф? — попита Лихачов един от флотските.

— Владимир Алексеевич подава сигнал на фрегатите „Кулевчи“ и „Каварна“ да вдигнат котва.

— Аха! Значи ще преследваме неприятелския параход! Браво! — възкликна Леля. — Колко се радвам. Сега още повече съжалявам, че разходката ни се осуети. Колко ми се искаше да погледам.

— Аз мога отново да ви предложа малкия далекоглед — каза флаг-офицерът и заповяда на матроса да го подаде на Леля.

— Ах, колко обичам Владимир Алексеевич! — неочаквано възкликна Леля. — Толкова е смел. Винаги търси случай да се срещне с врага.

— Не толкова силно, Елена Викторовна — каза графът. — Току-виж предадат на Владимир Алексеевич, че една госпожица публично му се е признала в любов.

— И какво от това? Нека да му кажат, та това е истина — каза Леля. — Аз винаги ще твърдя, че Владимир Алексеевич е герой. Дори видът му е геройски.

— Аз не споря относно добродетелите на Владимир Алексеевич — продължи неуморимият граф. — Но какъв особен героизъм има да речем в дадения случай? Английският параход е един, а ние имаме цял флот. Обратното, от страна на кораба може да се смята героизъм това, че се е приближил толкова близо до такъв силен флот.

— Хубав героизъм! Тихомълком, под австрийски флаг и да напада беззащитните търговски кораби! — възкликна Леля. — Гледайте, гледайте... той вече се нахвърли на нашия кораб и го взе на буксир! Ах, как ми се иска този кораб да е военен! Щяхме да им покажем на англичаните!

— Нима ще стрелят? — тревожно попита Лиза Минден, която през цялото време мълча. Само мисълта за сражение я накара да

побледнее. — Аз по-добре да се върна у дома... Графе, ще ме изпратите ли?

— Разбира се... Нима ще ви пуснем сама — каза графът, макар да му се искаше да остане. — А вие, Елена Викторовна?

— Аз, естествено, ще остана! Има си хас! Благодарение любезността на господин флаг-офицера ще имам възможност да видя такова чудно зрелище!

— Каква все пак войнствена девойка сте! — каза графът.

— Англичанинът дава сигнал от три разноцветни флага... Ето най-сетне вдигна и своето британско знаме! — каза офицерът, наблюдаващ с телескопа. — Сега се надява да избяга и затова си показва зъбите. Почакай, друже, ще те пипнат, ако не оставиш плячката! Сега сигнал: адмиралът иска по-бързо изпълнение! — каза той на сигналиста.

Вестта за преследването на английския параход, похитил руски търговски кораб, от руските фрегати бързо се разпространи из града и на площадката на библиотеката започнаха да прииждат любопитни, предимно моряци. Стана тясно и флаг-офицерът вежливо, но твърдо помоли публиката да не му пречи, тъй като работата е твърде сериозна.

— Дявол знае какво е това! — възкликна флаг-офицерът. — Нашите фрегати чакат, докато параходът „Херсон“ им даде път! Що за скандал! Току-виж англичанинът^[1] офейка!

— Браво! Фрегатата „Каварна“ задмина Константиновската батарея! — каза Леля, без да забележи, че е сама сред мъжете и че Лиза Минден, която няколко пъти я вика със себе си, най-сетне се отдалечи под ръка с графа.

— Аха! Англичанинът се изплаши! Срязва буксира, спусна флага и бяга с пълна пара! — каза флаг-офицерът.

— Нашите фрегати са на вятър, държат бейдевинд^[2] ляв галс — тържествено заяви Леля, учудвайки неколцина непознаващи я моряци, които се питаха един друг коя е тази девойка.

— Юнаци! По осем взела правят в час! — каза един от моряците, наблюдаващ с бинокъл.

Наистина в продължение на половин час можеше да се помисли, че фрегатите ще настигнат парахода, но зад Херсонския фар вятърът започна да стихва, а англичанинът се възползва от това и зави остро, като се стараеше да излезе на вятъра на фрегатите. В девет и четвърт

неприятелят отново вдигна английски флаг. Изведнъж се чу изстрел, след това втори, трети, четвърти.

— Лъжеш се, братко, къси са ти ръцете! — през зъби процеди флаг-офицерът. — Навярно няма да достигне!

Наистина снарядите не долетяха до руските фрегати на кабелт и половина. Фрегатата „Кулевчи“ на свой ред даде два изстрела — двата руски снаряда също не долетяха. Вятърът стихна, фрегатите намалиха хода до пет възела и параходът видимо взе да печели преднина.

— Колко жалко! Защо нашите не го погнаха с параходи?! — каза Леля. Тя така се увлече, че времето за нея мина незабелязано, макар вече да минаваше 11 часът, когато английският параход се скри, а нашите кораби поеха курс към Севастопол. Княз Меншиков и Корнилов наблюдаваха преследването от градския централен телеграф. Оттогава впрочем и самият Корнилов започна да предпочита наблюдението от библиотеката.

Корнилов въведе в Севастопол свой ред. Той направи така, че сигналът, даден от библиотеката, да има значение на заповед на княз Меншиков, макар че такива заповеди нерядко се даваха не само от самия Корнилов, но и от доверените му флаг-офицери. Наистина имаше опасност да произлязат най-печални последици, ако флаг-офицерът, вместо да се разпореди по собствено усмотрение, тръгнеше да търси Корнилов или Меншиков, за да докладва за неприятеля.

[1] Излизането на фрегатите „Кулевчи“ и „Каварна“, черноморци смятаха за бавно, а командирът на английския параход, донесе, че фрегатите са излезли „необикновено бързо“. — Б.а. ↑

[2] Бейдевинд — курс на платноход, съобразен с вятъра. ↑

XIII

Това, че две велики държави ни бяха обявили война, малко се отрази върху дейността на мирните жители на Севастопол; почти никой не мислеше да напуска града, освен неколцината чуждестранни търговци. Затова пък моряците и местната войска усилено работеха.

Великденските празници минаха в тревожно очакване. Получи се известие, че силен неприятелски флот се е появил пред Одеса. Познавачите не се съмняваха, че изпращането на флота с цел да се бомбардира гражданското пристанище е само уловка — всички очакваха неприятелят внезапно да се появи край Севастопол, надявайки се да ни заvari неподготвени.

Целият Черноморски флот, освен съдовете, ремонтирани в доковете, беше налице: дванадесет линейни кораба, четири фрегати и шест парахода стояха на Севастополския рейд в пълен боен ред.

В средата на април неприятелските кораби току започнаха да се показват пред Севастопол поединично или на цели ескадри.

Настъпи 17 април. От ранни зори можеше да се види цялата неприятелска флотилия и лесно да се разпознае, че се състои от големи кораби и огромни — в сравнение с нашите — параходи. На моряците, видели това зрелище, им затупкаха сърцата от нетърпение час по-скоро да се срещнат с дръзкия неприятел. Но никой не знаеше истинския брой на корабите на цялата неприятелска армада, а благоразумието изискваше поне малко от малко да се запознаем с врага, преди да го предизвикаме на бой.

Впрочем през този ден черноморските моряци имаха удобен случай да сравнят изкуството на неприятеля със своето собствено. Около 5 часа след обяд голям двупалубен винтов кораб под английски бял контраадмиралски флаг се отдели от флота и бързо започна да се приближава до пристанището. По това време на площадката на библиотеката имаше няколко офицери и с тях Владимир Иванович Истомин^[1], командир на кораба „Париж“, произведен за Синопското сражение в контраадмирал.

Руските моряци със свито сърце следяха движението на английския кораб. Корабът се движеше на платна доста близо до пристанището и сякаш дразнеше черноморци.

— Изглежда Джон Бул^[2] иска да се похвали пред нас със своите маневри — каза Истомин. — Знаете ли, господа, добави той, като погледна с далекогледа, — та този параход се командува от един мой отличен приятел!

— Как така? — учудиха се офицерите.

— Не се шегувам. Та това е „Агамемнон“ и по моите предположения на него трябва да се намира контраадмирал Лайънс^[3], а той е мой много добър приятел, запознахме се в Ливърпул. Но дружбата си е дружба, а аз ще ви кажа, господа, че моят англичанин съвсем си е загубил ума. Вижте как лошо е изправен рангоутът! Просто бode в очите! А как пренасят платната! Същински баби! Това показва неопитността на екипажа. Ето ви ги надменните потомци на Нелсън^[4]!

Офицерите слушаха възторжено думите на Истомин. Възторгът скоро се смени с огорчение.

През май 1854 г. в Севастопол заедно със северната крепост бяха съсредоточени 761 оръдия, при това някои оръдия бяха взети от корабите.

Но в интерес на истината трябва да кажем, че откъм сушата Севастопол бе защитен твърде слабо. Корнилов като моряк, естествено, се грижеше предимно за флота.

Какво правеше тогава княз Александър Сергеевич Меншиков? Пак в интерес на историческата истина трябва да кажем, че още по онова време Меншиков се оплакваше от краен недостиг на работна ръка и липса на средства. Смяташе за недостатъчни и предоставените му пълномощия. А тогава Меншиков още не беше главнокомандуващ в истинския смисъл на думата. Често се случваше князът да моли един или друг генерал и дори полковник да му даде войници за извършване на работи и получаваше отговори: „Не трябва да отклоняваме войската за инженерни работи.“ Меншиков се радваше, когато срещаше командири, имащи по-разумен поглед върху нещата. Веднъж, като обикаляше укрепленията, князът спря близо до укрепленията, които се съоръжаваха зад Артилерийския квартал; недалеч от гробищата князът видя Волинския полк, който провеждаше учение. Полковникът, дребен,

набит, вече възрастен човек, с кръгло лице и орлов нос, енергично командуваше полка. Това беше Хрущов^[5]. Неговият полк по това време стоеше на Южната страна, заемайки заливите Камишевски, Стрелецки и Казашки — опасна позиция, тъй като можеше да се очаква, че именно тук ще дебаркира неприятелят.

Хрущов беше стар ерген със съвсем монашеско поведение. Войниците го обичаха, офицерите често се събираха при него на вилата му на Камишевския залив да обядват, тъй като старият командир се отличаваше с гостоприемство. Гостоприемният стопанин се разхождаше с неизменното си чепато бастунче — вместо дръжка имаше изобразена птица — и предоставяше на гостите си пълна свобода, с която те нерядко злоупотребяваха. Особено обичаха различните хлапашки номера служещите при Хрущов прапорщик Маклаков и поручик Михайлов...

Полковник Хрущов имаше едва ли не най-добрата музика в цял Севастопол. Той зачисли в полка си един италианец-капелмайстор по фамилия Папини и ако някой в Севастопол искаше да даде бал или да вдигне сватба, то непрекъснато се обръщаше към Хрущов.

Добрите отношения между Меншиков и Хрущов започнаха с описания от нас случай.

Като погледа учението на волинци, Меншиков поздрави войниците. Князът имаше лошия навик да поздравява войската едва ли не шепнешком и често се случваше войниците да не дочуят думите му и да запазят грубо мълчание. Но Хрущов, познавайки тази слабост на княза, предупреди своите волинци и те гракнаха: „Здраве желаем, ваша светлост!“ Меншиков грейна и завърза с Хрущов разговор за отбранителните работи, като се оплака, както обикновено, от липсата на работна сила.

— Ако е така, ваша светлост — каза Хрущов, — аз ще възложа някои работи на моите волинци.

Князът грейна още повече.

— А неудоволствието на вашето началство, полковник? — попита той.

— Това поемам върху себе си — каза Хрущов. — Работата е полезна за войника, ще развие силата, особено на новобранците.

В един от първите дни на юни княз Меншиков пиеше сутрешния си чай в обширната столова на Екатерининския дворец, където беше

квартирата му. Освен неколцината млади адютанти на княза тук беше и командирът на наскоро пристигналия хусарски Лейхтенбергски полк Халецки. Меншиков умееше да бъде любезен, когато искаше. Той често канеше на обяд или на чай началниците на току-що пристигналите части, настаняваше ги около себе си и се стараеше да ги предразположи в своя полза. Но в повечето случаи любезността на княза правеше впечатление само в първите дни на познанството. Князът обичаше на свой ред пред него да се прекланят и, главно, да признават големите му стратегически познания. Ако забележеше, че го пренебрегват дори най-малко, Меншиков остро променяше тона и от светски човек се превръщаше в надменен началник.

В очакване на чая разговорът се водеше за разни неща и князът проявяваше енциклопедичните си познания. Един от адютантите му, Панаев^[6], страстен ездач, говореше за коне. Князът тутакси изнесе цяла лекция по ипология.

— Учудвам се откъде вие, ваша светлост, без да сте кавалерист, притежавате такива дълбоки познания в областта на коневъдството? — каза генерал Халецки.

— Разправят, ваша светлост — вметна Панаев, — че вие по време на пребиваването си в германските университети сте получили диплома не, само за доктор по философия, но и за подготвен ветеринар...

Като каза това, адютантът се посмути, страхувайки се, че князът ще се обиди; но Меншиков одобрително се засмя със своя треперлив смях.

— Прибави, момчето ми, че аз имам диплома и за званието на правоспособен ковач и в случай че моите завистници успеят да ме смъкнат от сегашния ми пост, в ръцете ми ще остане занаятът.

— Ваша светлост, струва ми се май няма нещо, което вие да не познавате! — с ентузиазъм възкликна Панаев.

— А виждаш ли, момчето ми, тукашните моряци намират, че аз, макар и моряк, недостатъчно познавам морските работи. Тези господа са убедени, че морският занаят познава само оня, който умее гръмко да крещи на матросите: „Всички на палубата!“

— Какво говорите, ваша светлост — каза Панаев, — нима вярват на клюките, че уж моряците не ви обичат? Има, разбира се,

двама-трима завистници и двама-трима, които си въобразяват, че могат да се разпореждат тук съвсем самостоятелно.

Като каза това, Панаев само наполовина ласкаеше княза. Панаев беше млад гвардеец, пристигнал наскоро от Петербург; князът го приласка и той искрено смяташе Меншиков за велика личност и го хвалеше в очите и зад гърба му.

Камериерът на княза Разуваев тъкмо се нагани да поднесе чая, когато неочаквано доложиха, че от площадката на библиотеката моряците са съзрели приближаването на силна неприятелска ескадра към Севастопол, която плава към пристанището с твърде подозрителни намерения.

— Е, нека да се приближат. Та ние само в Николаевската батарея имаме повече от сто оръдия и ще ги приемем с чест — каза князът. — Но аз се страхувам, че Корнилов отново ще намисли да настоява за своя план за морско сражение. Не искат да разберат, че с нашия малоброен флот на платна сме абсолютно неспособни да издържим сравнението с превъзходните сили на противника, който има толкова витлови кораби и параходи.

В това време доложиха на княза, че желае да го види Корнилов.

Князът покани Корнилов в кабинета.

Меншиков се върна оттам в най-мрачно настроение, мърморейки: „Нищо не можеш да направиш с този инат!“ — и заповяда на камериера да му донесе дрехите. След като се облече, князът, придружен от Корнилов и неколцина адютанти, се отправи към площадката на библиотеката.

В телескопа ясно се виждаха три грамадни батерейни парахода, които бързо се приближаваха към Севастополското пристанище; изведнъж те намалиха ход и явно започнаха да оглеждат местността и рейда. Известно време Корнилов ги наблюдаваше и накрая решително каза:

— Както искате, ваша светлост, аз изпращам подире им шест парахода. Виждам, че неприятелските параходи са значително по-силни от нашите, но след като ние сме два пъти повече от тях, с божията помощ ще ги надвием.

— Още веднъж повтарям, не трябва да сравнявате нашите съдове с неприятелските — мрачно промърмори князът, чувствавайки, че е безполезно да се спори и че Корнилов ще направи както иска.

Корнилов наистина бе наредил вече да се подадат сигнали и шест наши парахода пуснаха пара и се насочиха към противника. Вражеските параходи известно време продължаваха да се приближават към пристанището. Скоро стана очевидно колко по-големи са те от нашите — нашите параходчета в сравнение с неприятелските изглеждаха като баркаси. Въпреки това, без да приеме боя, неприятелят започна бавно да се оттегля. Корнилов посочи това на княза.

— Както личи, Джон Бул не е много храбър — каза той. — Бих желал да ни се удаде случай да се сблъскаме с тях. В борбата с посилен противник единственото действено средство е абордажът.

Нашият отряд, преследвайки неприятеля, постепенно се скри от погледа и на края от библиотеката, независимо от нейната височина, се виждаше само рангоутът на нашите параходи.

Чу се изстрел, после втори, трети.

— А, най-после се завърза престрелка! — каза Корнилов. — Да помага бог на контраадмирал Панфилов^[7]! Пожелавам на неприятеля втори Синоп!

Нови, по-отчетливи изстрели се чува откъм нашата страна. След известно време нашите параходи обърнаха назад и започнаха да се приближават към пристанището.

Корнилов нервно хапеше устни. Меншиков го гледаше в упор с обичайната си саркастична усмивка.

— Струва ми се този път Синоп не е много сполучлив! — каза князът и като се обърна към адютантите, добави: — Е, господа, няма повече какво да гледаме. Нашите се завръщат след славна битка. Да си вървим и ние вкъщи да пием чай.

Князът още веднъж погледна с насмешка Корнилов и си тръгна с адютантите. Корнилов сви рамене и като се разпореди да дадат още няколко сигнала, забърза към пристанището.

Щом се върна в двореца, княз Меншиков седна да пие чай и през цялото време мълчеше.

Адютантите си говореха шепнешком, не желаейки да го дразнят. Неочаквано вратата се отвори и се показа Корнилов, запъхтян, влязъл без доклад. Без да прекрачва прага, той гръмко и разгорещено с присъщата му искреност възкликна:

— Вие сте прав, ваша светлост! Ние вече нямаме параходи! Те не са допуснали нашите до себе си, пък и бордовете им са толкова по-високи от нашите, че не е имало никаква възможност да се счепкат.

С тези думи Корнилов отново изчезна, зад вратата.

Престрелката твърде неприятно се отрази на нашите моряци. За пръв път им стана ясно, че в борбата със съюзниците освен героизъм и умение са необходими и огромни материални ресурси, с каквито само неприятелят разполага.

Но нашите черноморци ги очакваше още по-голямо огорчение.

На 14 юли в морето имаше така нареченото мъртво вълнение. На разсъмване все още се долавяше лек източен ветреца и щом видяха трите неприятелски парахода, нашите крайцери започнаха да вдигат котва. Но скоро от библиотеката бе подаден сигнал крайцерите да останат по местата си, тъй като на хоризонта се появи цяла неприятелска ескадра. Вятърът постепенно стихна и на края повърхността на морето прие огледален вид. Яркоизумрудената вода на Севастополския рейд бе съвършено прозрачна, слънчевият зной вече се усещаше.

Матросите привършваха уборката на корабите, миеха боята с топла вода, чистеха външната мед, проветряваха платната и флаговете. Надеждата сутринта да духне отново вятър и да им позволи да вдигнат котви беше слаба. Офицерите се събираха на групи и в разговорите им се повтаряше думата „абордаж“, „абордаж“.

Леката мъгла, от сутринта надвиснала над пристанището, се изпаряваше под лъчите на слънцето и на края съвсем се разсея. Нашите кораби стояха на бойните си позиции. Един от трите най-близки неприятелски парахода приближи към брега до северния телеграф.

Англичанинът рязко обърна, запрати един снаряд и две бомби без никакъв резултат и побягна в морето. Но след половин час неприятелската ескадра започна да се приближава. Тя плаваше без флагове и платна — корабите с платна се движеха на буксир с помощта на витловите кораби и параходи. По сила ескадрата се равняваше на нашия флот, но имаше предимството, че може да се движи и тогава, когато мъртвото вълнение отнема на черноморците всякаква надежда да се доближат до неприятеля.

Неприятелят сякаш се глумеше над нас — пред очите на цял Севастопол започна да прави разни заплетени маневри. Витловите кораби се учеха да влачат на буксир наведнъж по два и по три кораба с платна. Трите парахода, които преди това се бяха приближавали до брега, правеха измервания. Цял Севастопол следеше маневрите на неприятелския флот. Дори Нахимов, който напоследък живееше неотлъчно на своя отдалечен кораб, пуснал котва в дъното на пристанището, дойде в библиотеката. Той дълго наблюдава неприятелските параходи, на края се обърна и проговори: „Проклети самовари! Ненапразно ги мразя!“

Ударът, нанесен с това произшествие върху самолюбието на моряците, бе твърде чувствителен. Много млади офицери едва не плачеха от безсилна злоба, не знаейки кого да винят. Даже за най-лекомислените стана ясно, че мисълта за втори Синоп трябва да се изостави и да се мисли единствено за това, как да се спаси родният град и флота.

[1] Истомин, Владимир Иванович (1809–1855) контраадмирал, герой на Севастополската отбрана. През 1854–1855 г. е ръководил строителството на укрепленията на 4-то отделение на отбранителната линия и отбраната на Малахов курган. Убит на 7 март 1855 г. на Камчатския люнет. ↑

[2] Джон Бул — ироничен прякор на англичаните. ↑

[3] Лайънс, Едмунд (1790–1858) — адмирал от английския флот; през 1853–1854 г. контраадмирал, командир на английската ескадра, действаща в Черно море; през 1855 г. главнокомандуващ на английския флот в Черно море. ↑

[4] Нелсън, Хорацио (1758–1805) — английски адмирал. ↑

[5] Хрущов, Александър Петрович — генерал-майор. ↑

[6] Панаев, Аркадий Александрович — полковник-адютант и биограф на А. С. Меншиков. ↑

[7] Панфилов, Александър Иванович (1808–1874) — адмирал, изтъкнат деец на Севастополската отбрана. През 1853 г. контраадмирал, командир на кораба „Дванайсетте апостола“, командир на 1-ва бригада на 4-а флотска дивизия; през 1854 г. н-к на 3-то отд. на отбранителната линия, през 1855 г. вицеадмирал, командир на

Севастополското пристанище и пом. н-к на Севастополския гарнизон
по морската част. ↑

ЧАСТ ВТОРА

I

Граф Татищев бе наел квартира в една от най-хубавите сгради на улица „Екатерининска“, макар че почти по цели денонощия му се случваше да прекарва в лагерите близо до Пясъчния залив, където се намираше неговата батарея.

За богатството на графа из Севастопол се носеха леко преувеличени слухове и много севастополски мамички въздишаха, мечтаейки графът да се влюби в някоя от дъщерите им. Всички ги вълнуваше въпросът, защо този блестящ млад мъж от висшето общество е заменил гвардията с артилерията. Едни твърдяха, че имал някаква разпрания с взискателния армейски полковник, на когото графът, разхождайки се по Невския проспект, забравил да отдаде чест. Други възразяваха, че в подобен случай в двореца винаги биха се застъпили за един гвардеец и приписваха превеждането на Татищев в армията на нещастна любов, която уж го принудила да избяга от Петербург. Трети пък твърдяха, че графът извикал някого на дуел, началството научило и макар дуелът да не се състоял, на графа се наложило уж да се премести в артилерията. Кой от тези слухове имаше основание е трудно да се реши, но във всеки случай според мнението на севастополските госпожици младият граф бе твърде интересен герой на роман. Това мнение не споделяше Леля Спицина, „капитанската дъщеря“, както я наричаха в Севастопол. Графът явно се интересуваше от Леля и дори заради нея се запозна с капитана, на когото впрочем никак не се хареса. Капитанът виждаше в него едно петербургско конте и дори смъмри Лихачов, че е запознал братовчедка си с този аристократ. Капитанът изобщо не обичаше твърде светските хора и уверяваше, че думата „аристократ“ означава: „Ори сто крат^[1] и пак няма да ти повярвам!“.

Графът лека-полека започна да свиква със средата на плебеите-артилеристи, която се оказа по-сериозна и по-образована, отколкото той очакваше. Колегите на Татищев отначало страняха от бившия гвардеец, но също свикнаха с него. От скука понякога Татищев събираше в квартирата си артилерийски и флотски офицери; с

пехотинците, най-плебейската част от армията, почти не се познаваше. По такъв начин обществото, събиращо се у Татишчев, бе във всеки случай доста избрано и макар там да се веселяха и дори порядъчно да пиеха, но безобразия и безчинства не се допускаха.

Освен ординареца Василий, младо момче от домашната прислуга на Татишчев, той имаше още и лакей Матвей, старец с дълги побелели бакенбарди, със старомоден, някога зелен, сега станал червеникав казакин, и бели ръкавици, винаги с безукорно чиста и силно колосана риза. Матвей беше напълно господарски слуга, необичайно сръчно, въпреки годините си, поднасяше блюда, чинии и завити със салфетки бутилки вино. Той гледаше малко отвисоко и покровителствено младия граф, тъй като беше носил на ръце не само него, но и баща му. Старецът беше крайно недоволен от Севастопол, намираще, че тук е много горещо и всичко е скъпо, дори плодовете не са така евтини, както би му се искало, макар че по онова време за пет копейки можеше да се купи порядъчен чувал със сливи и дори кайсии. Старецът особено се огорчаваше от обстоятелството, че графът, въпреки съветите му, не доведе със себе си от село готвач, ами вземаше храна от ресторанта на Томас.

Що се отнася до ординареца Василий, крепостен селянин на графа, той щеше да е отличен слуга, ако нямаше слабостта да се напива два пъти в седмицата — за целта събираше на едно място остатъците от различните бутилки, без да се смуцава ни най-малко от разликата между червените и белите вина, да не говорим пък за такива тънкости като разликата между хереса и портвайна.

През един зноен юлски ден, когато навън трудно се дишаше от жегата и непоносимата прах, покриваща като слой листата на дърветата, засадени от двете страни на улица „Екатерининска“, лакеят Матвей в очакване на своя господар застла масата с белоснежна покривка, нареди дванадесет прибора, тъй като у Татишчев рядко обядваха по-малко от десетина души, и се запъти да разбуди ординареца Василий, който спеше в лакейската, издавайки свирещи носови звуци.

— Хайде ставай, селянин необразован! И това ми било ординарец! Тяхно сиятелство ей сега ще дойдат да обядват, а той се разлегнал да почива. Ставай, на тебе казвам, тичай в ресторанта, кажи им след половин час всичко да е готово.

— А? К'во? Къде да вървя, чичо Матвей? — със сънен глас попита ординарецът, триейки очи, и се обърна на другата страна.

— Ставай, на тебе говоря! Никакъв чичо не съм ти аз!

Матвей задърпа ординареца за крака, оня се дръпна и продължи да хърка.

— Чакай да видиш, ще те науча аз тебе някой ден! — промърмори старецът, но в това време се чу рязък звънец, който известяваше идването на графа. Старецът хукна да отваря.

— Какво, Матвей? Как е у дома? Още никой ли не е дошъл? — попита Татишчев. — Каква прах, просто не може да се диша — каза той, като се хвърли на дивана.

— Вие май не сте добре, ваше сиятелство? — попита със съчувствие камериерът. — Да бяхте си полегнали малко и да не приемате гости, а да хапнете нещо по-лекичко. Кое е вярно, отдавна трябваше да наемете поне тукашен готвач, щом не искате от вашите хора... С тези обеда само си разваляте здравето...

— Не, здрав съм, просто съм уморен — каза графът. Той бе съвсем здрав, но го беше налегнала някаква безпричинна тъга и скука. „Поне неприятелят да се появеше по-скоро — в крайна сметка ще има силни усещания“ — помисли си той и съжали, че не е моряк; все пак на тях им е по-весело: макар и незначителни, но все пак има престрелки. Сухопътната артилерия, намираща се на Пясъчния залив, засега водеше най-скучен, най-прозаичен лагерен живот и Татишчев можеше да се смята дори щастлив, че има възможност почти всеки ден да отива в града и да разнообразява впечатленията си.

— Няма ли писма, Матвей? — попита Татишчев слугата.

— Две писма, ваше сиятелство, сложих ги на бюрото. Ще заповядате ли да ви донеса да се измиете и преоблечете?

— Не. Ти знаеш, че обичам да се мия основно... Дай тук писмата.

Матвей подаде писмата, като за по-голяма важност ги сложи върху неголям поднос.

Графът разпечата едното писмо: бе от бургмистъра и се касаше за пари.

Още щом прочете адреса на другия плик, графът позна почерка. С нервно движение той несръчно разкъса плика, като лекичко скъса и самото писмо, написано върху дебела хартия за писма, от която,

независимо от дългото пребиваване на писмото в пощата, все още се носеше мирис на скъп парфюм. Писмото беше написано на френски, с изискани изрази и незначителни правописни грешки. Ще го цитираме в превод:

Скъпи приятелю, нямам повече сили да търпя. Аз няма да понеса нашата раздяла. Моят потисник от ден на ден става все по-придирчив и ме ревнува от всички, но за теб не се и досеща. Трябва да ти съобщя всичко, без да крия. Аз съм бременна и смятам за низост да го мамя и да наричам твоя син (кой знае защо ми се струва, че ще имам момче) негово дете. Той е долен, гаден и жалък, но на такава измама аз не съм способна. Единственият изход от моето положение е да бягам, да бягам, докато не е късно. Засега все още ще понеса трудностите на едно продължително пътуване. Аз ще дойда при теб, мили мой, не ме разубеждавай! Със себе си ще взема само един куфар с личните си вещи; останалото, всичките му подаръци нека си останат при него. Знам, че ще се радваш на моето пристигане. Може би ще кажеш, че на моите години (вече съм на двадесет и пет!) е смешно да се държа като петнадесетгодишна хлапачка. Но разбери, то е единственият изход. Ти, естествено, на всички ще кажеш, че съм ти жена, а той няма да посмее да ме преследва. Казаха ми, че има закон, разрешаващ на мъжа да изисква жена си чрез полицията? Нима има такъв ужасен закон? Но аз по-скоро ще умра, отколкото да се върна при него. Освен това той е страхливец, а ти си толкова мъжествен. С теб не се страхувам от никого на света. Твоя завинаги: Бетси.

Татищев няколко пъти прочете писмото и стиснал зъби, заразтрива с ръка пламналото си чело.

— Само това липсваше! — почти гласно проговори той и извика Матвей: — Днес не приемай никого, казвай, че съм болен.

— Отдавна трябваше така, ваше сиятелство — ласкаво каза старецът и като излизаше, прошепна: — За пръв път да послуша

стареца! Такова упорито момче! Цял бащичко.

— Само това липсваше! — отново повтори графът. Стана му задушно, изпи чаша студена вода, приближи се до прозореца и го отвори докрай. Но от улицата го лъхна като от разпалена пещ — вместо свеж въздух графът вдъхна само прах. Той с досада се отдалечи от прозореца и отново се изтегна на дивана.

По време на пребиваването си в Петербург преди две години графът започна да ухажва княгиня Бетси Белска, една от най-блестящите изгряващи звезди на петербургското висше общество. Мъжът на княгиня Бетси заемаше важен пост в министерството. Той беше твърде образован човек, много пътешествувал не само из Европа, но и из Америка, Египет, Мала Азия, особено по светите места. На възраст, когато другите вече имат големи деца, той неочаквано за всички се ожени за бедна девойка от добро дворянско семейство, която след завършване на института бе гувернантка в семейството на сестра му. Граф Татищев се запозна с княгиня Белска на един придворен бал и започна да посещава съпруга ѝ под предлог, че уж се интересува от книгата му за светите места, която княз Белски отдавна подготвяше за печат и четеше откъси от нея пред избран кръг познати.

Връзката между Татищев и княгиня Белска скоро стана известна на всички с изключение на съпруга, който бе твърде уверен в превъзходството си над младата жена, за да я подозира в нещо, освен в леко кокетирание, което той, като човек макар и религиозен, но светски, не смяташе за осъдително. Едва на края от пребиваването на Татищев в Петербург, когато отношенията му с княгинята станаха сензационни на деня, князът започна смътно да се досеща, но все пак бе толкова заслепен, че подозираше всички, освен истинския виновник. Самолюбието му не позволяваше да види съперник в младия гвардеец и подозренията на княза бяха насочени срещу по-солидни по възраст и положение хора.

Татищев се отнасяше към тая първа своя светска връзка доста леко. Естествено, той разбираше, че с княгиня Бетси не може да постъпи като с някоя еснафка; но нито за минута не смяташе отношенията си с нея за осъдителни, а още по-малко виждаше в тях възможност за възникване на някаква сериозна връзка. Светската среда, в която кръжеше, не само не порицаваше, но одобряваше постъпките на графа — мнозина му завиждаха. Полученото

възпитание и спомените за похожденията на баща му не можеха да внушат на младия граф мисълта, че връзката с омъжена жена е нещо осъдително. Обществото осъждаше само твърде непохватните, прекалено грубо водещи интригата хора, и още повече осъждаше чудаците, които се отнасяха към подобна любов прекалено сериозно.

Сега, като получи това странно писмо от княгиня Бетси, Татишчев за пръв път разбра, че връзката с чужда жена влече след себе си известна отговорност и може да му наложи тежко бреме.

„Какво ще я правя? Къде ще я настаня? Кой ще ѝ прислужва? — мислеше Татишчев, който никога дотогава не си задаваше подобни еснафски въпроси. — И главното, скандалът; кой ще повярва, че съм женен, как ще се отнесат към мен другарите и началството? Дявол знае какво е това! Тя ще погуби цялата ми кариера!“

Но изведнъж страшно го досрамя, защото Татишчев знаеше, че Бетси го обича, както той може би е неспособен да обикне някого. Досрамя го даже за дребните му севастополски победи, спомни си и несполучливото ухажване на дивата Леля... Образът на княгиня Бетси, нейното бледо, обкръжено с черни къдрици овално лице, меките ѝ кадифени, малко тесни, страстни очи, леко приповдигнатата горна устна и познатата усмивка, която той никога не забелязваше у княгинята пред обществото — всичко това си спомни графът като жив укор. „Нима ще трябва да взема Бетси тук? — блъскаше си главата той. — Как ще се уреди всичко? По какъв начин ще избегне гласността, ако мъжът ѝ поиска да вдигне скандал и си върне жената обратно? Не, не е възможно тя да се реши да дойде тук! По-добре да отиде в някое мое имение. Но и там няма кой да я настани! Най-лошото е, че тя в действителност е много по-енергична, отколкото в писмата си!“

Татишчев отчаяно закри из стаята, като се мъчеше да измисли нещо, но нищо не му идваше на ум. Дойде свръзка с писмо от батареиния командир. Татишчев трябваше незабавно да отиде на Пясъчния залив и това пътуване отвлече мислите му в друга насока.

[1] Игра на думи — викай сто пъти. ↑

II

Капитанът от запаса Спицин отново намисли да постъпи на служба. Всеки ден сядаше да пише прошения, започвайки с думите: „Манифестът на царя-император обяви на всички нас за разрива с две западни държави. Като желая да допринеса според силите си полза на отечеството...“ Обикновено прощението свършваше на тази дума. Капитанът не можеше да понесе мисълта, че може би неговите услуги ще бъдат приети хладно и че във всеки случай трудно е да се надява отново да му предоставят командването на кораб.

Капитанът седеше в своята „каюта“, както той наричаше кабинета си, обърнат към пристанището. Спицин все още не можеше да свикне с живота на сушата и се стараеше да запази във всичко морските порядки. През лятото дори не спеше в леглото си, а на койка, закачена в градината между дърветата. Това представляваше двойно удобство, тъй като капитанът спеше леко и можеше да следи матроските хлапета да не късат плодовете в градината. В последно време той се пристрасти към овощарството и водеше постоянна война с крадльовците.

В една душна вечер, когато във въздуха не се долавяше ни най-малък полъх на вятъра, капитанът седеше на терасата, четеше вестник и отпиваше чай с ром. Изведнъж той видя своята Леля с розова рокля, сламена шапка и с жълти ръкавици. Леля вървеше размахвайки затворения си чадър и противно на навика си, не се приближи до баща си, а направо се запъти към стаята си.

— Започна да забравя баща си — промърмори капитанът. — Естествено аз не мога да заменя майка й. Ех, ако беше жива покойната... Страхувам се, че съвсем ще изпусна девойчето. По цели дни се вози на лодка с офицерите. Трябва да я постегна.

Капитанът вече много пъти си обещаваеше да се отнася по-строго с дъщеря си и да я привикне към домакинство, но от това никак си нищо не излизаше.

Леля влезе в стаята си, малка, но уютна, с бели тюлени пердета, етажерка с книги в красиви подвързии и масичка, отрупана с разни

дребни украшения. В ъгъла имаше маса от червено дърво, но Леля почти никога не се докосваше до иглата и изобщо не обичаше ръкоделието, а предпочиташе четенето. Гергеф, необходима вещ във всеки дом по онова време, тя изобщо нямаше.

Без да се съблича, Леля отмести паравана и се хвърли на леглото, завря лице във възглавницата и захлипа — не я беше грижа, че ще измачка шапката си.

— Какво право има той да ми говори такива пошлости! — каза Леля. — Нима съм му дала повод да се отнася така с мен?! Боже мой, боже мой!... Той мисли, че щом е граф, има право да оскърбява другите.

Тя плака дълго и имаше защо. Граф Татишчев с лекомислие, присъщо на хората от неговия кръг, бе свикнал да гледа на средната класа като на особена порода хора, с които можеш да си позволиш волности, недопустими в аристократичния кръг. Естествено, на госпожица-аристократка той не би предложил след толкова кратко познанство да се разхожда с него извън града или да се возят *tete-a-tete* с лодка. Леля се отнасяше към подобни разходки просто, като провинциалистка, без да вижда в това нещо осъдително, като девойка, свикнала да гледа баща си само в мъжко общество и стесняваща се от дамите повече, отколкото от мъжете. Но въпреки липсата на възпитание и непознаване правилата на обществото тя притежаваше вродена свенливост, проявяваща се все по-силно, откакто Леля от дете се превърна в девойка. Инстинктивният страх я отблъскваше от всичко, което имаше най-малък признак на пошлост; дори любовни романи четеше рядко, предпочиташе описанията на пътешествия. Ухажването на графа отначало тя просто не разбираше; но щом той по време на вечерната разходка си позволи да ѝ каже няколко любезности — според него твърде наивни — но които я възмутиха до дъното на душата, тя твърдо реши, че тази разходка е последна и дори не позволи на Татишчев да я изпрати по-далеч от портичката на градината. А цялата работа беше там, че графът, без да подбира твърде изразите (тъй като не говореше с аристократка) се изказа похвално за красотата на лицето и фигурата и.

„Колко е смел! — помисли си Леля, като се изчерви до корена на космите си при спомена за тези комплименти. — Какво му влиза в работата какво ми е лицето и каква талията! Никога повече няма да

отида да се возя с него. Бедният татко, аз му се сърдех, а излиза, че е прав, като нарича графа празно конте.“

Леля избърса с мокра кърпа лицето и очите си, за да прикрие следите от сълзи и изтича при капитана. Тя бе трескаво весела, прегръщаше стареца, вземаше му вестника, накара го да върви с нея под ръка, подскачаше, пееше песни.

„Какво й става? — недоумяваше капитанът. — Ту не иска да гледа баща си, ту увисва на врата му. Цяла майчичка! И тя, случваше се, ей сега да ми каже да не се мяркам пред очите й, а след половин час я гледаш, вече ме нарича моето капитанче.“

— Татко, какъв славен момък е братовчедът Лихачов, нали? — неочаквано попита Леля.

— Да, смел моряк ще стане... Едно само няма да му простя — дето те запознава с хора от кол и въже...

— С кого, татко? — дипломатично попита Леля.

— Ами дори с тоя... как беше... с графчето. Струва ми се той комай... е намислил да те ухажва. Само че ти му предай от мен да си обира крушите, защото ако си позволи това, независимо от годините ми, така ще го млатя, че няма да се мръдне от мястото си.

Капитанът заплашително размаха юмрук във въздуха.

— Откъде ви хрумна това, татко? Пък и аз самата не съм такава, че да позволя някому нещо. Нямайте грижа за това.

— Как да не ме е грижа? И как ти се обръща само езикът да говориш така с баща си!

— Аз нищо лошо не съм казала. Казвам само, че сама мога да се браня.

— „Сама мога да се браня“ — подразни я капитанът. — Знам сега девойките започнаха да се държат много самостоятелно... Но от там произтича и цялата злина... Внимавай, Леля! Че ще взема да те пратя пак при леля ти.

— Е, татко, късно е вече да ме плашиш с това. Не се страхувам от никакви лели на света!

— Хайде, хайде, не говори, по-добре върви да спиш.

— Още е рано за сън и аз не съм осемгодишно момиченце.

Като каза това, Леля отиде в беседката. Капитанът само въздъхна.

В семейството на покойния генерал Минден през лятото не се случи нищо особено, ако не се смята радостното известие от Петербург, че по височайша воля на вдовицата Минден и на дъщерите ѝ са определили „негласна“ пенсия в размер на три хиляди рубли годишно. Откакто получиша известието, всички в семейството се развеселиха. Дори Саша, която все още всеки ден подменяше цветята на гроба на баща си, и тя като че ли стана по-весела и понякога свиреше със сестра си на пиано на четири ръце.

В края на август в Севастопол започнаха да пристигат нови войски, събраха се много офицери; пък и флотските, поради бездействието на нашия флот, все по-често започнаха да се появяват в обществото. Никой не се страхуваше от нападение на враговете. Откъм морето Севастопол се смяташе непристъпен. Изобщо в града не се чувствуваше никаква тревога. Малцина заминаваха, но затова пък имаше и такива, които пристигаха.

Граф Татищев твърдеше, а другите повтаряха, че военното положение се е отразило засега само на ресторантите, откъдето почти изчезнаха френските вина и постепенно ги замениха с кримски киселажи.

Освен това в обществото все по-рядко говореха на френски и изобщо на чужди езици; даже Луиза Карловна говореше изключително на руски, а на немски само се молеше и броеше пари.

Генералша Минден, макар да беше в дълбок траур, въздишаше, когато казваше „моят покоен мъж“, а понякога разчувствувана повтаряше: „Нашият покойник мълчи, мълчи!“ — но всъщност се чувствуваше много добре. Само от благоприличие тя не отстъпи пред желанието на своята любимка Лиза и не възобнови вечеринките, но като смяташе себе си и дъщерите си задълго обезпечени, престана да мисли как да ги омъжи за първия срещнат и мечтаеше за някоя солидна партия.

Младежта ги посещаваше както и преди. Започнаха да идват и нови хора — адютантът на Нахимов Фелдхаузен и други. Прекарваха времето много весело. Сестрите свиреха на пиано; моряците, армейците и докторът се надпреварваха да ги ухажват. По Саша се увлече дори младият голобрад доктор Хенрихсон, който имаше (естествено не в Севастопол) жена и дете. Впрочем неговото ухажване

носеше най-невинен характер и не будеше ревността дори на Лихачов, отново започнал да посещава Минденови, когато естествено му позволяваше службата, тъй като постоянните учения, назидателната стрелба от оръдията, работата по изграждане на нови укрепления — всичко това отнемаше на моряците страшно много време.

Изобщо имаше толкова много работа, че Лихачов не успяваше да се ориентира в чувството си към Саша, макар и да забеляза в нея поврат, твърде благоприятен за себе си. Саша престана да тъгува и дори леко понапълня. Щом срещнеше Лихачов, тя му се усмихваше и на младия мичман понякога му се струваше, че ръкостискането ѝ е особено нежно.

Преди няколко месеца един поглед на Саша можеше да го ощастливи; сега в нейно присъствие той изпитваше несъмнено приятно, но по-спокойно и съчетано с вътрешно задоволство чувство.

Чувствата на Лихачов към Саша укрепнаха от момента, когато той започна повече да вярва в трайността на нейната привързаност към него. Ако понякога той я ревнуваше от доктор Балински, от младия адютант и от други познати, то се срамуваше да го признае дори пред себе си. Откакто Лихачов заработи по-сериозно и видя, че го одобрява такъв човек като Корнилов, израсна в собствените си очи и придавайки си по-голяма цена, бе уверен, че и любимата девойка ще го оцени.

През първата половина на август на Лихачов му възложиха заедно с други офицери да надзирава доставката по море на камък и пясък от Белбек за възможното по-бързо изграждане на кула над така наречената дванадесет апостолска батарея, тоест батареята, оръдията за която бяха свалени от кораба „Дванадесетте апостола“. Зает с тази работа от ранни зори до обяд, Лихачов дочака времето, когато другият мичман го смени, и се отправи към кораба „Три светители“. На кораба завари Корнилов, който постоянно следеше за реда в целия флот. Той стоеше на палубата заедно с контраадмирал Новосилски, вдигнал на „Три светители“ своя флаг, и с командира на кораба Кутров. Лихачов можа да чуе част от разговора между началниците.

— Е, какво ще кажете, Владимир Алексеевич, за прословутото английско крайцеруване — попита Новосилски. — Нали нашият „Светослав“ през юли затъна в плитчините пред очите на цялата ескадра, а те нищо не забелязаха и ни дадоха възможност да го извадим от там по най-удобен начин.

— Ще повторя онова, което винаги съм казвал за англичаните — каза Корнилов. — Те са прекрасни моряци, но не на английския, а на всеки флот ще принадлежи палмата на първенството, стига само командирите изкусно да командуват своите кораби, хората им да са бдителни, да са нахранени добре и да уважават своите началници. По численост и особено по броя на параходите неприятелят ни превъзхожда. Но с божията помощ ние не ще предадем родния флот и град.

— Аз затова и започнах този разговор, Владимир Алексеевич — прекъсна го Новосилски, — защото според мен напоследък ние май твърде много работим на сушата и заради тези работи забравяме корабите.

— А аз мисля, че твърде малко е направено на сушата — не се съгласи Корнилов. — Съзнавам го, но не мога да помогна. Правим според силите си, ще се постареем да направим повече. Вие да речем ще сте недоволен от това — в душата си сте моряк и не искате да видите, че тук, в Севастопол, ние с града представляваме едно цяло. А аз ще ви съобща една неприятна новина: временно ще се наложи да прекратим патрулирането на нашите съдове, а корабните екипажи ще трябва усилено да работят над изграждането на батареите.

— Та за тая работа, Владимир Алексеевич, са нужни сапъори, а не моряци... — възрази командирът на кораба.

— Ех, капитане! Какво ще му държим сметка толкова! Нима ще чакаме неприятелят да превземе Севастопол и тогава да изпратим да повикат сапъорите и армията? Ще изпълняваме дълга си, каквато и работа да ни се падне. На корабите ще се намери работа, стига да потърсим. Помнете, че всяка минута трябва да сме готови да влезем в бой с неприятеля и материалната част на флота трябва постоянно да съответствува на пламенното желание на всички ни да докажем, че се ползваме от заслужена репутация.

Лихачов с възхищение гледаше адмирала, изказал последните думи просто, без никакво желание да се покаже, което още повече усилваше впечатлението.

„Странно нещо — помисли си Лихачов, — когато дълго не виждаш Корнилов, започваш да вярваш на клюките за неговото властолюбие, честолубие и други глупости. Но е достатъчно да го

видиш и те е срам, че си повярвал. Удивителен човек! В очите му свети нещо особено.“

На Лихачов и през ум не му минаваше, че Корнилов се чувствуваше толкова зле от умора, та като слезе на пристанището, се наложи да вземе файтон. Семейството му преди няколко дни по негово настояване се беше преместило в Николаев и Владимир Алексеевич сега живееше като бекяр. Вечер при него се събираха Нахимов, Истомин и други моряци. Щом се добра до дома си, Корнилов влезе в спалнята, метна се на кревата, без да се съблича, и заспа като убит. Но след половин час той вече стана и независимо от силното главоболие реши да огледа как се е настанила окончателно отбранителната казарма до бъдещия пети бастион, а оттам се запъти на своя кораб „Константин“.

Тук, почувствувал се съвсем разнебитен, той не бе в състояние да напише дори писмо на жена си и час по-скоро легна да спи, за да стане преди разсъмване.

III

Княз Меншиков, както обикновено, пиеше чай с адютантите си Панаев, Грейг и други. По време на чая князът беше весел, което учуди адютантите, свикнали напоследък да го виждат в мрачно настроение. Цяло лято князът се оплакваше от петербургските чиновници и царедворци. Особено си изпатваше главнокомандущият пътищата и съобщенията граф Клайнмихел. Когато беше в настроение, князът не пропускаше случай да пусне някоя хаплива дума по адрес на графа. И този път по повод бавното доставяне на продоволствие и липсата на работници той не подмина да закачи своя враг. (Князът си беше спечелил страшно много врагове.)

— Няма какво да се каже, Клайнмихел изправно изпълнява молбите ми — отбеляза князът. — След Великден го помолих да ми даде една рота работници за поправяне на пътищата и има надежда към нова година обещаната рота да ни бъде дадена... Едва издействувах, и то без участието на Клайнмихел, да ми изпратят батальон сапъори.

— Кажете, ваша светлост — попита Панаев, не толкова от желание да угоди на княза, колкото от омраза към Клайнмихел, чувство, което питаеха към графа повечето от военните, — вярно ли е, че графът е получил Георгиевски кръст за унгарската кампания, в която изобщо не е участвувал?

— Не — каза Меншиков, като се усмихна, — не е съвсем вярно! Той, момчето ми, е получил кръст не за унгарската кампания, а просто за компания — не можеха да го подминат, когато другите получиха.

Адютантите избухнаха в смях.

— Какво да се прави — продължи князът, — щом се налага да се задоволяваме с трохите изпод краката на Клайнмихел и инженерния департамент. Стигам твърдо до убеждението, че след монасите най-лошата порода хора са инженерите... Стана дума, ще ви съобщя една новина: от южната армия тук е пристигнал сапъорният полковник Тотлебен^[1]. Изглежда Горчаков^[2] е намислил да ни прати нов наставник.

Князът се засмя с неприятния си треперлив смях. В това време влезе камериерът и доложи, че е дошъл Тотлебен.

— Покани го в кабинета — сърдито каза князът. Като свърши чая, Меншиков се преоблече, нареди да му донесат да се обръсне и чак тогава отиде при Тотлебен. В кабинета крачеше напред-назад, очаквайки с явно нетърпение княза, млад, около тридесет и пет годишен мъж, с малко войнишка, но умна физиономия и сериозни добродушни очи. Беше с походен мундир, от който не бе успял да изчетка праха.

Княз Меншиков надменно измери Тотлебен от главата до краката и като се покашля, попита:

— Кой ви изпрати тук?

Тотлебен изумено погледна Меншиков.

— Ако не греша, за мен се е водила кореспонденция между ваша светлост и княз Горчаков.

— Така си и знаех! Изумителна е разсеяността на княза! Той винаги всичко обърква... Аз не съм и помислил да ви каня; той сам ми писа по този повод, но от това още нищо не следва.

Тотлебен, малко озадачен от такъв прием, подаде на Меншиков писмо от Горчаков. Меншиков прочете писмото, взря се в Тотлебен и извително усмихнат, каза:

— Княз Горчаков вероятно от разсеяност е забравил, че аз имам сапъорен батальон. Починете си, млади човече, и след това се върнете обратно в армията. Тук няма какво да правите.

Тотлебен отново изумено погледна Меншиков със своите добри очи и откровено каза:

— Ваша светлост, не съм дошъл тук заради кариера, а единствено от научен интерес. Толкова много съм слушал за отличното състояние на крайбрежните укрепления на Севастопол, които, казват, станали неузнаваеми благодарение главно на разпорежданията на ваша светлост...

Меншиков поомекна.

— А пък тукашните флотски приписват всичко на себе си — усмихна се той, като смени тона. — Кажете, млади човече — попита князът, след като размисли, — вие по фамилия сте Тотлебен, а аз знам, че на Кавказ имаше един генерал Тотлебен — не ви ли е роднина?

— В известен смисъл прадядо — каза Тотлебен.

— Та ето, този генерал Тотлебен беше много способен човек. Вие, разбира се, знаете за неговата заслуга там, на Кавказ?

— За мой срам, ваша светлост, да си призная, не знам.

— Срамно е да не знаете. Там той превел войската по такъв път, който и сега не могат да открият.

— Във всеки случай мен ме ласкае да чуя това, ваша светлост.

— А вие не знаехте ли досега? Какъв потомък сте — каза Меншиков, като се засмя този път със своя треперлив, но добър смях. — Какво пък, ако вие наистина сте толкова любознателен, тук ще намерите обилна храна за вашия ум. Идете, разгледайте цялата ни отбранителна линия.

Меншиков си приписваше изобщо всичко хубаво, което се правеше в Севастопол, но навярно съзнаваше, че само в областта на сухопътната отбрана можеше да си припише известна инициатива.

— Аз дойдох при вас да се уча, ваша светлост — каза Тотлебен, който в началото на разговора не на шега се уплаши, че Меншиков ще го върне обратно при Горчаков.

Тези думи окончателно предразположиха Меншиков в полза на новопристигналия.

„Той е свестен офицер, не е от онези петербургски хаймани, които пристигат тук само за да ме одумват, а самите нищо не вършат“ — помисли Меншиков.

Вечерта по време на чая Меншиков се обърна към един от адютантите си, Грейг, сякаш за Тотлебен ставаше дума за пръв път.

— Тук пристигна изпратеният от Горчаков сапъорен офицер Тотлебен — каза той — и много ми хареса. Иди при него, момчето ми — той е отседнал в хотела. Запознай се, ще ти хареса. Предложи му моя кон и утре тръгни с него. Покажи му всичко поред.

Рано сутринта Тотлебен тръгна да оглежда отбранителната линия, като започна от шести бастион. Придружаваха го двама адютанти на княза — Грейг и Панаев. Адютантите непрекъснато се хвалеха, мъчейки се да покажат, че и те имат някакво участие в изграждането на укрепленията.

— Какво, при вас само камък ли е навсякъде? — попита Тотлебен.

— Да, и то какъв камък! Всякакво гюлле ще отскочи от него. Твърд и еластичен — каза Панаев, който разбираше що-годе от коне,

но нямаше никакво понятие от инженерните работи.

— Малко земица нямаше да попречи — каза като че ли на себе си Тотлебен, вътрешно присмивайки се на адютанта.

„Да, тези укрепления са под всякаква критика — помисли си той. — Тук всичко трябва да преправя посвоему. Пък и оръдията, няма що, бива си ги. Трифунтови оръдийца, докато неприятелят без съмнение ще ни громи с обсадна артилерия. Тези топове са тъкмо добри за отбраната на Севастопол, в случай че срещу нас се разбунтуват кримските татари.“

Тотлебен си помисли това, обаче гласно каза:

— Да, за толкова кратко време и с вашите средства сте направили много... Естествено предстои още много да се направи и поправи.

Същия ден Тотлебен бе поканен на трапезата на Меншиков.

— Е, как е? — попита князът с тържествен тон. — Харесаха ли ви нашите работи?

— Учудвам се, ваша светлост, колко много сте направили при тези условия... Разбира се, ще се осмеля от своя страна да посоча някои недостатъци.

— Посочете, аз желая да знам искреното ви мнение. Винаги се радвам на искрен и умен съвет.

Тотлебен отново скромно повтори, че е дошъл да се учи при княза и твърде ловко, сякаш питаше за неговите указания и съвети, в действителност му посочи множество допуснати пропуски. Всичко беше казано толкова дипломатично, та князът не на шега повярва, че уж същите тези мисли ги е внушавал на Корнилов и само упорството на Корнилов е попретило за успеха на начинанието.

По време на обяда всички бяха весели и князът между другото се обърна към Тотлебен с думите:

— Сега аз ще ви посъветвам да останете при мен. Надявам се, че Горчаков няма да попречи.

Тотлебен поблагодари и пошепна на ухото на Панаев:

— Знаете ли, княз Горчаков не ценеше особено Шидлер^[3] и аз затова предпочетох да дойда тук.

— Князът вече успя да ви обикне — прошепна Панаев така, че Меншиков да го чуе.

Меншиков одобрително се усмихна.

— Вие видяхте ли новозапочнатия редут на Зелена планина? — попита Меншиков.

— Разбира се, ваша светлост! Отлично място, само трябва първо да се засипят със земя каменните грамади, както бяхте добър сам да отбележите.

— Как, но нима съм ви казал за това? Да, на Корнилов наистина стотици пъти съм му посочвал, но той си държи на своето: камък и само камък.

— Навсякъде трябва да се употребяват просто подръчни средства — в това е цялата ни наука — каза Тотлебен.

— А вие впрочем се запознайте с Корнилов — каза князът. — Той е упорит и своенравен, но е способен човек.

— Аз вече имах честта да се представя на Владимир Алексеевич — каза Тотлебен.

Той не добави, че докато бе при Корнилов, за всичко осъждаше княза и изразяваше — този път съвсем искрено — съчувствието си към енергичния моряк, който трябваше буквално всичко да отвоюва с бой, тъй като Меншиков, макар да смяташе упорити подчинените си, самият беше упорит и капризен в най-висша степен. Корнилов остана толкова доволен от Тотлебен, че реши да го зачисли в своя щаб.

[1] Тотлебен, Едуард Иванович (1818–1884) — генерал; през 1854–1855 г. подполковник, полковник, началник на инженерите в Севастополския гарнизон, строител на много укрепления в Севастопол. ↑

[2] Горчаков, Михаил Дмитриевич (1793–1861) — генерал-адютант, генерал от артилерията; през 1855 г. главнокомандуващ Южната армия и сухопътните и морски сили в Крим. ↑

[3] Шидлер, Карл Андреевич — генерал-адютант, талантлив руски военен инженер. ↑

IV

На двадесет и шести август, годишнината от Бородинското сражение, Бородинският полк, който лагеруваше на северната страна, празнуваше своя годишен празник.

Офицерите в пълен състав се бяха събрали до палатката на полковия командир. Очакваха пристигането на главнокомандувачия и другите официални лица. Най-сетне князът с адютантите си пристигна, отслужиха молебен; той сухо поздрави полка и замина за Севастопол, като остави адютантите си да пируват с останалите офицери. Председател на пиршеството бе началникът на седемнадесета дивизия, генерал-лейтенант Киряков, набит мъж не в първа младост, но който се имаше за много красив, ухажваше всички хубави дами, говореше със звучен гръден глас и минаваше за пряк човек, истински русин. До него седеше побелелият като сняг ветеран от дванадесета година генерал. Бибиков^[1]. Старецът беше сляп, отдавна живееше в малко именийце в Белбек. В своя стар още от александровските времена мундир той приличаше на някаква археологическа рядкост и блестящите гвардейци от свитата на княза тихомълком му се надсмиваха.

— Графе, харесва ли ви генерал Киряков? — попита адютант Грейг, обръщайки се към седналия до него Татишчев, който също беше сред поканените на празника.

Татишчев нямаше настроение. Болеше го главата от безсъние и отгоре на това беше получил второ писмо от княгиня Бетси, в което му съобщаваше, че мъжът ѝ е опасно болен, че го заплашва паралич и че ако, не дай боже, това се случи, тя никога няма да го остави.

Ние вече видяхме, че Татишчев се отнесе далеч не съчувствено към безразсъдния план на княгинята да остави мъжа си и да дойде в Севастопол. Но сега самолюбието му беше засегнато и в него заговори ревността. Мисълта, че тази прелестна млада жена ще остане завинаги прикована към постелята на парализирания омразен старец и че го прави доброволно, по силата на някакъв осъзнат дълг, възмути графа до дъното на душата му. В отговор той ѝ написа доста рязко писмо, в

което между другото спомена, че се учудва защо разиграва с него тази комедия, та той и не мисли да я вика при себе си в Севастопол, че всяка минута се очакват военни действия и присъствието на жена само ще го обвърже и ще му попречи, че сега той няма за нея помещение, тъй като с пристигането на нови войски настаняват офицерите по частни квартири и че скоро ще му се наложи да си остави само една-две стаи; най-сетне, че ѝ пожелава да изпълни свещения си дълг на съпруга и горчиво се разкайва, че е бил причина тя да се отклони от този дълг. „Разбира се, цялата вина за това безразсъдно увлечение поемам върху себе си!“ — великодушно добави Татишчев в края на писмото.

Графът толкова бе погълнат от мислите си, че Грейг трябваше да повтори въпроса за Киряков.

— Киряков ли? — попита сепнат графът. — Как да ви кажа — говори лошо френски, необразован е, ограничен и лаком като акула; други качества засега не съм забелязал.

— Ах, не можете да си представите — каза другият адютант Веригин, — негова светлост от пръв поглед намрази този Киряков и между тях вече възникнаха стълкновения. Негова светлост сега не чете нито един документ на Киряков, просто ги връща непрочетени.

Поднесоха шампанско. Вдигнаха тост за императора, след това за престолонаследника, почетен шеф на полка, после взеха да вдигат други тостове, които следваха безкрайно. Лицата на мнозина вече добиха съвсем морав оттенък. Почти всички тостове вдигаше Киряков.

— Сега, господа — каза той, като отново се надигна от мястото си и кимна по посока на слепия генерал Бибилов, — сега ще прием за здравето на нашия почетен гост, истинския бородинец и стар вете-вете... — езикът му се заплете.

— Ветеран — подсказаха от разни страни.

— Ветеринар! — изстреля Киряков.

Адютантите затъкнаха уста със салфетки, едва сдържайки смеха си. Бибилов понечи да се надигне, но сконфузен се отпусна на мястото си. Киряков, без ни най-малко да се смуцава, изпи на един дъх чашата си и седна.

На разсъмване с натежала глава не толкова от изпитото вино, колкото от измъчващите го мисли, Татишчев се връщаше в своя лагер. Звездите гаснеха в светлината на зората и морето от черно започна да

става пурпурно и на края лазурно. Жълтите хълмове на Севастопол рязко се очертаха над залива. На корабите сновяха моряци, на брега работеха войници и селяни, навсякъде бавно се движеха коли и талиги, натоварени с пясък и камъни. Тук-там се мяркаха войничета с бели калъфки на фуражките. В Севастопол се носеха изобщо по-свободно, отколкото в други градове.

Подир няколко дни Тотлебен след продължителен разговор с Корнилов за възможния десант на неприятеля отиде при княз Меншиков, който го покани да разгледат заедно хода на строителството, предприето на Зелена планина.

Тотлебен познаваше упорството и капризния нрав на Меншиков и затова както винаги пусна в ход дипломатическите си способности.

— Доколкото знам, ваша светлост — каза той на княза, — вие още отначало сте изразявали опасение, че неприятелят ще атакува Севастопол.

— Аз повтарях и писах за това, но не ми повярваха — каза Меншиков. — Някога ще ви покажа копието на моето верноподаническо донесение от 29 юни, където съм написал направо следното: „Ние ще пожертвуваме живота си в отчаяната битка за защита на светата Рус и нейното право дело; но тази битка ще бъде на един срещу двама, което естествено е желателно да се избегне.“

— Впрочем, полковник — добави Меншиков, след като помълча, — не мислете, че съм твърдял, че неприятелят непременно ще направи десант тази година. Обратното, уверен съм в противното, каквото и да говорят нашите моряци. Аз познавам тукашния климат. Неприятелят никога няма да рискува да се подложи на тукашните бури и ако направи десант, то в никакъв случай през есента, а през пролетта.

Такъв неочакван обрат на разговора крайно учуди Тотлебен.

— Нима вие, ваша светлост, гледате на нещата с надеждата за такъв благоприятен изход? — попита той. — Та до пролетта ние ще успеем да се подготвим така, че коалицията на цяла Европа едва ли ще превземе Севастопол.

— Съюзниците загубиха твърде много време — каза Меншиков. — За десант през тази година вече е късно, а през следващата ще има вече мир.

— Вие съвсем ме успокоихте, ваша светлост — каза Тотлебен, като не знаеше да вярва ли на княза и тайно съжаляваше, че може би

целият труд по укрепване на отбранителната линия ще отиде нахалост.

Тотлебен беше свикнал да се отнася към всичко сериозно — беше уверен, че князът говори, позовавайки се на някакви само нему известни данни. На него и през ум не му минаваше, че князът говори само така, да противоречи и от желание да покаже, че винаги знае всичко по-добре от другите.

[1] Бибииков, Дмитрий Гаврилович (1792–1870) — руски държавен и военен деец, генерал, участник в Бородинското сражение през Отечествената война от 1812 година. ↑

V

На север от Севастопол кримският бряг върви почти по права линия чак до Евпатория, малко татарско-караимско градче, където някога е имало крепост, разрушена от руските войски при завоюването на Крим; от тази крепост са оцелели само две врати и част от стените. Заливът е толкова плитък, че големи съдове не могат да доближат до брега, и освен това е отворен за ветровете.

В описваното от нас време в града, освен татарите и караимите живееха и няколко десетки руски чиновници със семействата си, няколкостотин руски занаятчии и освен това бе разквартируван „гарнизон“, състоящ се от хилавата команда на Тарутинския полк, под началството на майор Бродски, който изпълняваше длъжността комендант на крепостта — на свой ред крепостта също само „изпълняваше длъжността“. Майор Бродски бе честен човек, добър служител и на времето изпълнителен фронтовак, но не сваляше звезди от небето. Беше в дружески отношения с помешчиците от околността, обичаше да играе на карти, а понякога, спомняйки си дните на младостта, играеше комар, естествено, в компанията на благородни хора.

Независимо че Евпатория бе близо до полуевропейския град Севастопол, тук беше истинска глуха провинция, при това степна. Трябва да признаем, че Евпатория и с природните си условия — ниския бряг и намиращите се наблизко солени езера — по-скоро напомня Перекоп и Геническ, с една дума северните кримски степи, отколкото южния бряг на Крим.

В последните дни на август майор Бродски все още имаше смътна представа за това, което става в Севастопол. Той не бе получил нито от княз Меншиков, нито от когото и да било никакви сведения и инструкции и знаеше само, че Русия е обявила война на три държави. Подобно на повечето тогавашни руси, майорът беше напълно убеден, че ние ще ги разпердушим и трите наведнъж. Тази увереност на хората особено нарасна през пролетта, след като съюзниците предприеха срамното бомбардиране на мирната Одеса.

За подвига на Шчеголев^[1], който със своята малка батарейка даде добър урок на дръзките неприятели, говореха всички.

В една августовска вечер майорът, облечен по домашному, с памучни панталони и без жилетка, седеше на терасата, т.е. върху плоския покрив на дома си, който се намираше близо до така наречената крепост, и бе построен в татарски стил. От терасата през клоните на белите акации, засадени наоколо, можеше да се види големият меден купол на красива джамия — паметник на татарското владичество, масивно здание с тесни, островърхи прозорци и две минарета. Впрочем майорът малко се интересувахе от гледката — той водеше оживен разговор със своя приятел доктор Едуард Иванович, дебел немец със златни очила и с червени, груби, месести ръце. Те разгорещено спореха. Във връзка с внезапното заболяване на началника на карантинното пристанище майорът изпълняваше и неговата длъжност. По тая причина именно възникна и спорът с доктора.

— Както искате го приемоте, Едуард Иванович — каза майорът, — но вие съдите неправилно! Във военно време карантинните правила си остават в пълна сила и се прилагат към всички кораби — както към своите, така и към неприятелските, ако дойдат в пристанището.

— Вий какво такова разкайвате; аз нищо не разбира — пламенно го прекъсна немецът. — Как ето фъсмошно, какъв карантин, ако почнат бомбардират? Никаква холера морбус няма, а вий говорил карантин. Вий не медик, вий нищо не разбира. Ний трябва обяви карантин, а не вий.

— Медик ли съм или не съм, а тая работа, мой човек, не иска много ум... И защо толкова се палите, Едуард Иванович! Какво ви влиза в работата?

— Как какво влиза на мен в работа?! По-скоро това не ваша работа.

— Хич дори няма и да ви питат. Ще се разпоредя и край.

— Това ний ще видим кой прав! Вшера един търговец искал бие мене, фсе за тос карантин.

— Я стига сме се карали, Едуард Иванович, не искате ли по-добре да му ударим едни карти? Ще повикам жена си, пък и Вера Павловна ни е на гости — ще направим едно каре.

— Това с удофолстфие, а фсе пак карантин не трябва! Вий не знайте закон. А доктор носи цяла отгофорност!

— Хайде утре ще поговорим за карантината, а днес може и на карти да поиграем.

Примирието, макар временно, се състоя и се скрепи с това, че ескулапът — страстен картоиграч — си отиде у дома, спечелил две и половина рубли, колкото никога не беше получавал за визита при болен.

Вера Павловна Папалекси, бившата партньорка на доктора в тази игра, бе дебела, с квадратно лице, мургава, чернокоса, тук-там прошарена дама на около петдесет години, със зелена рокля и шапчица с лилави панделки. Бесарабка по произход, тя имаше малко именийце край Контуган, почти на самия бряг на морето, и друго, по-голямо, на река Кача. Неин съсед на първото имение бе богаташът Бенардаки, който идваше в Крим не по-рано от октомври, и бе предложил на мъжа на Вера Павловна да поеме длъжността главен управител. Сега, според думите на Вера Павловна, от много имения заминаваха за вътрешните губернии, самата тя се беше преместила в имението на Бенардаки, там бе по-спокойно.

— И моята Натали ужасно се страхува! Постоянно ме пита: „Какво ще стане, мамо, ако дойдат турците и ме вземат в плен?“

— Сигурно биха я взели, разбойниците — каза майорът. — Вашата Наташа е брюнетка и навярно биха я пратили подарък на султана.

— Какво говорите! Току-виж и аз започна да се страхувам. Кажете ми честно като пред бога, нали те не могат да дойдат при нас?

— Ще дойдат, непременно ще дойдат! — плашеше я майорът с твърдата увереност, че само се шегува.

— Слава богу, че продадох на един караим всичкото жито още на зелено... Ние все ще успеем да заминем, а виж с житото щяхме да закъсаме.

— Ех, нека пък да дойдат. Аз със своите инвалиди ще им дам да се разберат! — хвалеше се майорът.

Същата вечер едно началство посети Евпатория и увери жителите, че всичко това са глупости и няма да има никакъв десант. По случай пристигането на височайшата особа имаше илюминация с фойерверки. Особата остана в града няколко дни.

[1] Щеголев, А. — прапорщик, командир на 6-та или лява батарея на Практическия вълнолом. ↑

VI

Настъпи 1 септември 1854 година.

От площадката на библиотеката както винаги наблюдаваха с телескопа офицери, предимно от адмиралския кораб „Великият княз Константин“. Корнилов всеки момент очакваше неприятеля и заповяда да се възобнови крайцеруването, но при условие параходите да извършват рекогносцировка, без да се отдалечават на значително разстояние. В армията едва ли не всеки ден вдигаха тревога. Княз Меншиков, както и преди упорито твърдеше, че вече е късно и десант няма да има.

Дежурен на телескопа сигнален офицер този ден бе Евгений Лесли^[1], един от най-добрите моряци на Черноморския флот.

— Василиев — изведнъж каза той на матроса сигналист, — подай по-скоро сигнал: неприятелският флот се показва пред погледа на Севастопол.

В същото време княз Меншиков спеше в стаята си в Екатерининския дворец; събуди го камериерът, който му доложи, че е пристигнал някакъв грък, уверяващ, че има да каже на княза нещо важно.

Князът нареди да приемат гръка, който се оказа шкипер на търговски кораб. Шкиперът обясни на развален руски език, че вчера покрай нос Тарханкут са минали повече от седемдесет неприятелски кораба с очевидно намерение да дебаркират войски някъде край Евпатория.

Междувременно Корнилов, щом получи сигнала от библиотеката, реши да отиде там, но преди да тръгне, извика при себе си един от своите офицери, лейтенант Стеценко^[2].

Стеценко бе от хората, които не обичаха твърде Корнилов заради строгостта и вискателността му в службата. На Стеценко бе възложено да отговаря за юнкерите от всички кораби на флота — деликатно задължение, тъй като много от юнкерите, особено от средата на златната младеж, графски и княжески синчета, бяха твърде неспокоен народ, обичащ и да си пийне, и да безчинствува в някой

ресторант или зад Театралния площад, в едно от увеселителните заведения на Севастопол. Освен това на Стеценко му се искаше по-скоро да направи кариера, а при Корнилов това се постигаше само с усърдие, а не с връзките, даващи на лейтенанта достъп до княз Меншиков.

Затова пък Меншиков протезираше лейтенанта.

Като извика Стеценко, Корнилов му каза, че по желание на княза го причислява към своя щаб и добави, че го смята за опитен офицер, съдейки по предишната му кавказка служба, и ще го използва за различни поръчения.

— Но все пак не изоставяйте вашите питомци — добави Корнилов. — Моля ви да обядвате у дома и да се пренесете при мен в квартирата.

Междувременно Меншиков вече бързаше към библиотеката, където се срещна с Корнилов.

— Не ви ли казвах още през зимата, че неприятелят ще дебаркира в Крим! — каза той, като видя вицеадмирала.

— Как, ваша светлост? Къде? Какво дебаркиране?

— Получих най-достоверни сведения, че неприятелят се готви да дебаркира край Евпатория — каза Меншиков, гледайки намръщено Корнилов.

Корнилов бе поразен от тази новина. Появата на неприятелски флот, по-многоброен от обикновеното, го наведе на мисълта, че съюзниците имат намерение да атакуват Севастопол откъм морето — и изведнъж му говорят за дебаркиране край Евпатория!

Корнилов побледня и горещо възрази:

— Ваша светлост! Та там има шейсет хиляди четвърти^[3] пшеница!

— Знаех аз тайната им цел! — викна Меншиков, съвсем забравил или пък без да знае нещо за тази пшеница.

— Сега единственият начин да им попречим да дебаркират, е да ги нападнем — каза Корнилов.

— Ще помисля за това.

— Виждате ли, ваша светлост, какъв гъст пушек — каза Корнилов, загледан в далечината. — Жалко, той пречи да се преброят корабите.

Известно време всички намиращи се на площадката мълчаха, ограничавайки се с това, че слушаха съобщенията на наблюдаващия с телескопа офицер. Скоро можеше да се види и с просто око, че към Севастопол се приближава сякаш цял фабричен град с множество комини.

Корнилов възложи на един от ординарците на княза, младия мичман Ухтомски, да повика Стеценко, когото князът реши да изпрати на разузнаване по сушата.

При вида на неприятелския флот на княза му хрумна мисълта: „Ами какво ще стане, ако съюзниците дебаркират армия и отрежат Севастопол от връзка с вътрешността на Русия не само по море, но и по суша?“

Когато Стеценко дойде на площадката на библиотеката, завари там Корнилов, Меншиков, неговите адютанти и ординарци и много други хора. Меншиков заповяда на Стеценко да вземе от Кронентал казаци, колкото са му нужни, и да препускат до Евпатория; за резултатите от рекогносцировката да съобщава със записки в пликове с надпис: „По заповед на главнокомандувачия“. Тези пликове се предаваха незабавно по летящата поща, организирана от казаците.

— Там, в Евпатория — добави князът, — предайте на войсковия началник на инвалидната команда да се оттегли не към Симферопол, а към Перекоп.

Меншиков побърза да отиде в двореца и незабавно нареди да се напише разпореждане: да се съсредоточат всички войски в района на река Алма^[4], в батареите, да се извърши проверка на хората, да не се изпращат хора на пристанищните работи и да се готвят за военни действия.

Корнилов и Нахимов на свой ред заповядаха на всички кораби да се подготвят за поход, макар противният вятър да им отнемаше всякаква надежда да излязат в морето. Цял ден телеграфите от Лукула и от Евпатория известяха за постепенно увеличаване броя на неприятелските съдове.

Към шест часа вечерта те наброяваха повече от стотина. Вечерта настъпи пълно безветрие.

В същия този ден още сутринта гръцки шкипери уведомиха „коменданта“ на Евпатория майор Бродски, че към пристанището се приближава огромен неприятелски флот за десант. Височайшата особа,

пребиваваща в града, избяга незабавно с жандарма, съпроводена от воя и плача на жителите^[5].

Майорът също се обърка. Той тутакси изпрати до Меншиков куриер и като не знаеше как да постъпи при подобни обстоятелства, покани на съвещание полицейския началник, съдията, доктора, началника на пощата, интенданта и кмета, т.е. всички официални лица, неизбягали с особата. Настаниха се на терасата, у съдията се намери дори добър далекоглед, получен в знак на „благодарност“ от един местен помешчик.

Майорът в пълна военна униформа откри заседанието и каза:

— Господа, днес ви поканих по особено важна работа.

— Знаем, знаем, драги, по-добре карай без предисловия — прекъсна го съдията.

— По-по-ппп-о добррре направо по същество — каза началникът на пощата, който силно заекваше и произнасяше думите с такива гримаси, че ако го зърнеше новородено бебе, можеше да получи, според думите на съдията, гърчове.

— Та така, господа, на всички ви е известно, че неприятелят се е приближил тук със силен флот. Моята работа е проста: имам инструкция, в случай че приближи враг, превъзхождащ по сили нашия гарнизон...

Интендантът се разсмя с цяло гърло:

— Ама че ме разсмя! Брей, какъв шегаджия! Превъзхождащ по сили! Да не би да мислите да дадете генерално сражение?

Но никой не го подкрепи. Съдията го изгледа сърдито, а полицейският началник промърмори:

— На тебе всичко ти е до смях! Ти, комай, и от французина ще се изхитриш да вземеш рушвет!

Интендантът се сконфузи и от този момент до края на съвещанието съвсем се спотаи.

— И така, господа, аз със своята команда незабавно се изтеглям в Симферопол. Вече стягаме багажа. Жена ми е съвсем готова.

— За бога, вввие поне и моите сссандъци вземете сссъс себе си — каза началникът на пощата. — Сссамо служебни пари ще се насссъберат дванадесет хиляди, пък и частни сссуми има.

— Вие, Пьотър Алексеевич, за частната кореспонденция не се тревожете чак толкова — да приберем държавното имущество — каза

съдията. — Ох, господи! Откъде това наказание!

Полицейският началник, хусар от запаса, който дъхтеше на спирт, поглаждаше юнашките си мустаци и гледаше кмета с такъв вид, сякаш се канеше да го изяде. Кметът, дебел търговец с дълъг син кафтан от сукно, седеше на крайчеца на стола и постоянно бършеше потното си лице с една червена кърпа.

— Е, а как ще е, господа, относно карантината? — попита, майорът. Този въпрос го тревожеше най-много, тъй като не знаеше точно значението на изпълняваната длъжност и страшно се боеше от отговорност.

— Вижте какво! Вие си вървете с вашата инвалидна команда, а аз, дявол да го вземе, оставам — героично произнесе полицейският и удари с юмрук по масата. — Да не съм хусар по клетва, ако се изплаша от французина! Малко ги бихме ние през дванадесета година!

— Щом е така и аз оставам — решително каза комендантът. — Жената и децата ще изпратя с пощенската кола, вие само ни дайте подобри кончета, Пьотър Алексеевич, а пък аз ще ви дам хора всичко да опаковат и конвой ще ви дам за служебните сандъци.

— Радвам се да уссслужа... — каза началникът на пощата.

— А ние какво ще правим, бащици родни — каза кметът, като стана и се поклони на двете страни. — Та това, примерно казано, е същинско разорение... Аз имам, смятай го, две хиляди четвърти само пшеница, да не броим останалото.

— А ти на армията да беше дарил твоето стопанство! — злорадо каза полицейският. — Щом можете да търгувате, ще можете и да се разплащате! На мен не иска да ми продадеш овеса по сгодна цена, ха сега нахрани френските кончета!

Съдията, който дълго време гледа с далекогледа, изведнъж извика:

— Е, господа, докато ние тук кроим и мъдруваме, тези нещастници идват насам с пълна пара. Ето вижте! — той предаде далекогледа на коменданта. Наистина на хоризонта вече се показва фрегатата „Трибун“, а след четвърт час можеха да се забележат множество черни точки, които скоро се оказаха кълба дим от неприятелските параходи.

В града, където от ранна утрин очакваха неприятеля, настана суматоха като по време на пожар, още повече защото жителите

мислеха, че идват турци. Всички, кой както можеше, се стягаха, пазаряха се и се ругаеха с каруцарите-татари, викаха, суетяха се и когато неприятелският флот приближи до пристанището, почти целият чиновнически свят на Евпатория вече привършваше със стягането на покъщнината си. Много жени горчиво плачеха, изплашените деца пищяха и хленчеха — с една дума беше истинско стълпотворение.

Беше около пладне, когато, витловият кораб, фрегатата „Трибун“, хвърли котва, обърнал борд към града и насочил натам дулата на тридесет и шестте си оръдия, без да има възможност да се доближи до брега поради плитчините. Към фрегатата доплава руска зелена карантинна лодка и като извърши проверка, се върна назад. На известно разстояние се виждаха несметен брой мачти и параходни комини. Скоро към брега се доближи неприятелска лодка с парламентъорски флаг, в която между другото се намираше френският полковник Трошю и английският — Стил. На брега ги посрещна комендантът, полицейският началник, кметът и неколцина търговци — караими, татари и руси.

Полковник Трошю наперено се приближи до коменданта, докосна за миг козирката си с ръка и помоли крачещия до него преводач, оправящ се горе-долу с руския, да каже на „губернатора“, за какъвто сметна майора, че съюзниците искат града да се предаде и ако искането им бъде изпълнено, ще предоставят на „гарнизона“ правото безпрепятствено да се изтегли.

— Разбирам всичко — каза майорът — но пермете... мосю... Дявол да го вземе, в миналото умеех да парле франсе, но сега съвсем съм забравил... Но както и да е, разрешете ми да узная с кого имам чест да говоря?

Полковник Трошю се представи и каза чрез преводача, че е изпратен от самия главнокомандуващ маршал Сент-Арно^[6].

— В такъв случай, господине, покажете ми полученото от вас предписание от вашето началство.

Трошю започна да губи търпение и помоли майора чрез преводача по-скоро да вземе документа, в който се определяха условията на предаването, но майорът не го пое в ръцете си.

— Не, извинявайте, ама... пермете... Ние имаме карантинни правила. Първо трябва да опушим документа и чак тогава ще го приема от вас, може пък да имате чума, един бог знае...

Преводачът предаде думите му на Трошю; той се усмихна и на свой ред му нареди устно да предаде съдържанието на документа, който гласеше, че съюзниците имат намерение да дебаркират в Евпатория не по-късно от един час и молят жителите да не се тревожат, тъй като Франция гарантира с честта си неприкосновеността на имуществото на мирните граждани.

— Май няма да мога да възпрепятствувам дебаркирането — прошепна майорът на ухото на полицейския. — Как мислите, драги?

Полицейският началник, който се перчеше най-много, малко се поизплаши, но не от страх пред врага, а от страх за отговорността пред началството, макар че той отговаряше не за града, а за уезда.

— Но вие настоявайте за карантината, може би ще удължим поне времето.

Майорът бе от ония мирни военни люде, на които през целия им живот нито веднъж не им се бе случвало да се сблъскат с неприятеля, като изключим черкезите — преди беше служил на Кавказ, „Но черкезите са разбойници — мислеше си той, — а как ще я караме с тези явно толкова любезни неприятели?“ Той съвсем не знаеше как да се държи и помнеше само, че трябва да се спазват карантинните правила.

— На дебаркирането аз, то се знае, не мога да попреча — каза майорът, — но всички ваши войници, офицери и дори генерали са задължени да прекарат седемдневна карантина.

Като разбра от преводача съдържанието на тези думи, Трошю се разсмя и това доста засегна майора.

— Та вие знаете ли — възкликна надменният французин, — че след седем дни цялата ни седемхилядна армия ще бъде във вашия Севастопол? Какво ще стане, губернаторе, ако ние не приемем вашите условия?

— Тогава аз няма да разреша дебаркирането — твърдо каза майорът, без нито за минута да се замисля могат ли двестате души от неговата инвалидна команда да удържат седемхилядната армия. Той помнеше само своя служебен дълг и заповедта на началството и не искаше да знае нищо друго.

— А ако ние все пак дебаркираме? — попита Трошю.

— Тогава аз ще се оплача.

— На кого? Ние действуваме въз основа на правилата на войната и нашият император одобрява напълно действията ни — каза Трошю.

— Но моля ви се, господин полковник! — извика, майорът, като смени твърдия тон с умотелен. — Какво ще ви струва! Та вие ме подвеждате! Та аз имам жена и деца. Ще ме дадат под съд. Хайде, за бога, подчинете се на нашите правила. Да се изкара карантината е нищо работа, ей богу! Дори аз се наемам през цялото това време да доставям на войниците ви печен хляб или брашно, както желаете; в града ни има достатъчно жито — у търговците ще се набере до шейсет хиляди четвърти. И мелници имаме, на самия бряг на морето са.

Английският полковник Стил, който през цялото време мълчеше, наостри уши и попита преводача колко бушели прави това. Като разбра какво съдържа руската четвърт, той въпреки цялото си британско хладнокръвие едва не подскочи и мислено нарече майора глупак. Англичанинът тутакси се обърна към кмета и го попита чрез преводача може ли да достави брашно и на каква цена.

— Може дори много, ваше превъзходителство — каза кметът. — Само не ни изоставяйте. И относно цената да не ни ошетите. А ние с наше удоволствие. Тук има достатъчно жито, пък и мелниците май са около четиридесет. Аз самият имам четири, евтино ще ви взема за меленето.

Като каза това, кметът си помисли:

„Ще им пробутам всичкия си гнилаж на тия юди. На нашите не бих продал мухлясало брашно, но тия мръсници какво да ги жаля? Няма да им преседне!“

— След час ще започне дебаркирането — каза Трошю, приключвайки препирнята с майора. — А относно карантината не се тревожете! Ние ще напишем на вашето правителство, че сте изпълнили дълга си. Вие сте храбър войник, господин губернатор. На вас и вашия гарнизон ние, както казахме, ще ви предоставим правото свободно да се изтеглите. Жителите на града нека продължават мирните си занимания. Тях никой няма да ги закачи, гарантирам за това с честта на Франция.

„Господи, господи! Ще ми окачат въжето!“ — мислеше майорът. — Хайде тогава поне напишете ми документа и не забравяйте да го опушите в карантинното, иначе пощата няма да го приеме — каза

майорът и се отдалечи, безнадеждно навел глава. След два часа той събра своите немощни тарутинци и се отправи към Симферопол.

Скоро градът бе зает от английски отряд. Щом влязоха в Евпатория, англичаните тутакси поискаха депутация от местните татари. Англичаните бяха уверени, че самата им поява ще вдигне на бунт срещу руското господство всички кримски татари. За по-голяма важност те изтъпанчиха докарания с тях турски ходжа, комуто заръчаха да обясни на татарите, че съюзниците са дошли тук с цел да защитят главата на мюсюлманите — великия халиф, тоест султана, от несправедливото нападение на Русия.

Старците татари клатеха глави. Най-сетне един от тях излезе напред и произнесе доста цветиста реч, в която обясни, че татарите приветствуват всеки чуждоземец, дошъл при тях с мирни намерения, но че те и техните бащи са живели спокойно под властта на руския цар; каква е властта на френския и английския владетел — те още не знаят и затова нищо не могат да кажат.

Английският офицер, който разговаряше с депутатите, попита чрез драгомана имат ли намерение татарите да доставят на съюзниците продоволствие? Депутатите отговориха, че продават на всеки, който плаща пари, но заедно с това смятат за дълг на гостоприемство да снабдят гостите на първо време с всичко необходимо без каквото и да е заплащане.

Голяма беше досадата на англичаните, когато татарите не се съгласиха да приемат техните гини, и ако някои предвидливи британци не бяха се запасили с руски полуимпериали, то независимо от обещаното татарско гостоприемство оставеният тук гарнизон в първите дни от пребиваването си в Евпатория щеше да изпитва нужда от най-необходимото или пък да мародерствува.

[1] Лесли, Евгений Иванович — капитан-лейтенант, командир на 3-ти бастион, убит при защитата на Севастопол през 1854 г. ↑

[2] Стеценко, Василий Александрович (1822–1901) — адмирал; през 1854 г. лейтенант, капитан-лейтенант, адютант (а не ординарец, както е в романа) на В. А. Корнилов, а след това на Меншиков, през 1855 г. началник на 1-во отделение на отбранителната линия. ↑

[3] Четвърт — старинна мярка за земя равна на 40 x 30 сажена. — Б.пр. ↑

[4] В по-ново време често пишат и казват „Альма“, но е неправилно. — Б.а. ↑

[5] Ако не грешим, тази особа бе вицегубернаторът. — Б.а. ↑

[6] Сент-Арно, Арман Жак Леруа дьо (1801–1854) — френски политически и военен деец, маршал (от 1852 г.). Един от организаторите на държавния преврат от 2 декември 1851 година, довел на власт Наполеон III. По време на Кримската война главнокомандуващ източната френска армия. ↑

VII

Цялата вечер съюзният флот се събираше и построяваше.

Залезът още не беше изгаснал, когато неприятелят се построи в една редица успоредно на брега — английските параходи съставляваха северната, лява част на флота, френските и турските — южната, дясна. Всичко корабите бяха триста осемдесет и девет с различни наименования и на тях — шестдесет и три хиляди войници.

Брегът, до който стоеше съюзническият флот, представляваше значително удобство за дебаркиране, тъй като солените езера, намиращи се непосредствено, до брега, служеха, като естествена преграда за руските войски, ако те се появяха да попречат на съюзниците. И въпреки това дебаркирането нямаше да е леко, ако не благоприятствуваше пълното отсъствие на руски войски и необичайното спокойствие на морето през нощта. Но едно странно приключение за малко не разстрои целия план на дебаркирането.

За да предотвратят каквото и да било объркване, съюзниците се бяха условили да пуснат на вода шамандури, които да служат за граница между французите и англичаните. Но командирите на някои френски кораби намериха, че бреговата полоса, предназначена за десант, е твърде тясна и затова тайно от съюзниците възложили на офицерите си да пуснат шамандурите малко по-наляво; това обаче принуждаваше англичаните да дебаркират право в блатото между двете езера. Контраадмирал Лайънс, който отговаряше за дебаркирането на англичаните, се събуди на разсъмване, видя от палубата на своя „Агамемнон“, че шамандурата не е на мястото си, и се ужаси. Познавайки характера на английските войници и матроси, той тутакси съобрази, че ако започнат десанта по предишния план, то между англичаните и техните съюзници може да възникне сбиване, което да доведе до най-печални последици. Наложил се да обърнат целия английски флот още по-наляво и да дебаркират срещу голямото езеро, предоставяйки на французите и турците да слязат на предишното място.

Утрото на втори септември беше чудесно, морето блестеше под лъчите на слънцето със златни отблясъци и неговата огледална повърхност съперничеше с гладкостта на солените езера; пред очите на съюзниците се откриваше гледка с доста ниски брегове, отделящи езерата от морето. Военните кораби спираха на разстояние около верста от брега. Разнесе се говор, шум, чуха се команди, чукане от приковаването на траповете, дрънчаха веригите на пусканите котви. Спускаха лодки, закрепяха трапове. Големите параходи и транспортъори бяха покрити с народ, войниците започнаха да слизат в лодките и шлеповете. Разнесе се оръдеен изстрел от кораба „Ville de Paris“ — сигнал за започване на десанта на французите. Техните лодки се понесоха в строен ред с флагчета и музика. Ефектът бе напълно театрален. Англичаните, вследствие пакостта, която им сториха французите през нощта (може би нарочно с цел да ги изпреварят и да дебаркират първи), започнаха десанта малко по-късно.

По същото това време, когато английският генерал-квартирмейстер Ери, придружен от генерал Браун, слезе на брега и заглежда местността, зад голямото езеро на тясната пясъчна ивица се появили четирима конници. Това бяха лейтенант Стеценко, изпратен от Меншиков в Евпатория, където не успя да стигне, и с него трима казаци. Още вечерта Стеценко, намирайки се на около три версти от Евпатория, видя неприятелския флот и с помощта на казаците започна да брои — наброи повече от сто кораба. Той не се реши да върви по-нататък, намери по пътя една плевня и се приюти в нея през нощта, а по казаците изпрати две донесения. Третият казак изпрати в Евпатория.

Казакът се върна с новината, че комендантът и войниците са напуснали града, а немецът доктор и полицейският началник са пленени. Наистина англичаните бяха поставили двамата представители на местната администрация под арест за оказана съпротива на разпорежданията на английските офицери.

Англичаните, без да се церемонят, бяха заставили доктора да лекува техните войници. Полицейският началник не признаваше английското началство и буйствуваше, докато формално не го обявиха за военнопленник.

Стеценко изпрати другия казак при Меншиков и Корнилов с писма, в които съобщаваше, че близо до Евпатория съюзническият

флот е струпан нагъсто и без ред и през нощта тук би могъл да се изпрати параход с брандери и да се подпали целият неприятелски флот. Казват, че Корнилов искал да изпрати един брандер, но княз Меншиков не разрешил, намирайки това за несвоевременно.

Сега Стеценко се намираше пред английския флот на съвсем открита местност и с любопитство, примесено с известно неприятно усещане, гледаше гората от мачти и яркочервените мундири, пъстреещи върху тъмните раирани грамади на корабите и над лазурната шир на морето.

— Какво мислиш, Треилин — попита Стеценко единия от казаците, — ами ако почнат да стрелят по нас?

— Няма да почнат, ваше благородие! Струва ли си да се стреля от оръдие по някакви трима души?! А с пушка няма да ни достигнат, освен някой от щуцерните да не почне да стреля. Я гледай, комай, ваше благородие, двама от техните, като че ли са офицери. Ще заповяда ли да ги пленим?

— Ти какво, да не си полудял? Не виждаш ли, че техните лодки с десанта вече плават насам.

— Нищо, ще успеем, ваше благородие! Ако ли пък не, можем да ги застреляме.

— По-скоро трябва да се махаме оттук, марш след мен!

Те пришпориха към плоското възвишение, намиращо се между езерата. Междувременно от юг се показва татарски обоз. Татари с овчи калпаци и дългополи халати едва подкарваха своите лениви волове.

Стеценко, смятайки, че вече е във от опасност, заповяда на казаците да викнат на татарите да се отбият от пътя, тъй като неприятелят може да им вземе дървата — материал, твърде нужен и за руските войски.

Двамата казаци се устремиха към обоза, викайки на татарите, но те, като не разбираха каква е работата, равнодушно гледаха съюзническия флот и преспокойно си продължаваха по пътя.

Единият казак беше вече на около сто и петдесет крачки от обоза и неистово крещеше по татарски.

Най-сетне татарите разбраха и обърнаха воловете; но в същото време рота англичани вече се изкачваше на възвишението и даде залп. Куршумите прелетяха и казакът, без да обръща внимание на червените мундири, продължаваше да вика. Англичаните пуснаха още няколко

куршума по казаците, но татарите тръгнаха по друг път. Междувременно пристигнаха двамата казаки, които Стеценко изпрати да наблюдават французите.

— Ваше благородие, французите вървят по дерето и ще ни заобиколят.

— Накъде се насочиха?

— Сякаш към Контуган.

— Да вървим тогава след тях, а оттам към Алма.

Князът бе наредил на Стеценко да бърза с рекогносцировката не в Севастопол, а към река Алма, където вече беше дал заповед да се струпат всички войски.

Междувременно десантът си вървеше с пълна пара и благодарение на тихото, ясно време протичаше в удивителен ред, особено при англичаните, които скоро изпревариха французите, макар да започнаха по-късно от тях.

Английските лодки, проточили се в редица, дълга верста и половина, бързо се понесоха към брега. Човек можеше да помисли, че присъствува на състезания някъде по Темза. Равномерните загребвания на веслата набраздиха водата. Гледащите от палубата на корабите викаха „ура!“ на офицера, който пристигна пръв. След големия татарски обоз на брега се появи втори, който не правеше опит да избяга, и английските войници безцеремонно го завладяха; обозът също беше с дърва и само една арба беше натоварена с дребни круши. Войниците лакомо се нахвърлиха на плодовете. Татарите смръщено гледаха как се разхищава стоката им и бяха крайно удивени, когато английският офицер чрез преводача турчин ги попита за цената, записа имената на собствениците и заяви, че всичко взето от частни лица от английските войници ще бъде заплатено. Не след дълго английските войници, които бродеха на възвишението, бляскайки на слънцето със своите щикове, наблюдаваха странно и печално зрелище. У мнозина от техните другари, които още от сутринта бяха бодри и весели, към пладне се откриха силни пристъпи на холера. Холерата се появи в съюзническия флот още по време на плаването. След пладне от хълма започнаха да слизат войници, носещи в походни носилки бели товари. Това бяха болните и умрелите, покрити с бели одеяла. Лицата на болните бяха открити, мъртвите бяха завити през глава. Болните ги

отнасяха обратно в лодките и ги откарваха на корабите, за мъртвите още там, в подножието на хълма, взеха да копаят гробове.

Десантът продължаваше. Хората общо взето бяха весели, особено войниците, уморени от продължителното плаване. Забавна гледка представляваха високите шотландски гвардейци, планински жители, несвикнали с морето; когато ги сваляха от лодките, моряците им подаваха ръце като на госпожици.

Настъпи вечерта. Времето се промени; задуха вятър и докара облаци. На англичаните, които бяха свалили на брега цялата си пехота, им оставаше да превозят само кавалерията и част от артилерията. Французите, които нямаха кавалерия, не бяха свалили още част от пехотата и почти цялата си артилерия.

През нощта рукна силен дъжд. Свалените войски взеха да се настаняват за нощуване кой както може. Англичаните нямаха походни палатки; не ги взеха от корабите поради недостиг на транспортни средства. Войниците лягаха направо в калта, загърнати в одеяла и предпазвайки не толкова себе си, колкото мундирите си; но одеялата скоро се намокриха. Французите се наредиха малко по-добре. Те носеха със себе си малки палатки, много точно наречени кучешки колибки, тъй като в тях не можеше нито да се изправиш, нито да седнеш, а само да легнеш свит като куче. Най-добре се наредиха турците, войниците носеха по двама пръти за палатка, а други носеха платницата. От всички съюзници най-войнствен вид имаха турците, повечето хора на средна възраст. Едва ли не половината армия на французите и англичаните се състоеше от млади войници и новобранци. Турците, независимо от лошото време, с равнодушието на истински азиатци пиеха кафе и пушеха лули, възбуждайки завистта на премръзналите и измокрени до кости европейци.

VIII

Тихо и мирно течеше животът на обитателите на разкошната вила близо до село Контуган, собственост по онова време на известния откупвач, търговец на едро и милионер, гърка Бенардаки, който живееше някъде из Милано или Венеция. Управителят, порусеният грък Папалекси, притежаващ и собствено малко имение в Крим, замина по работа в Симферопол, а в имението остана само жена му — нещо средно между руския и молдованка. Вера Павловна, пълна белолика дама, бе от оня тип жени, които най-сполучливо могат да бъдат сравнени със сладка питка; впрочем изпъкналите скули придаваха на лицето ѝ доста ъгловато изражение.

При цялото си външно добродушие Вера Павловна бе добра само с дъщеря си и твърде сурова към крепостните момичета. Само крайната ѝ леност ѝ пречеше да се саморазправя с тях. Случваше се по цели часове да седи неподвижно на ниската софа с полуотворени очи и да дреме, а ако се сепваше, то бе само защото ѝ дотягаха мухите. Тогава викаше Машка или Дашка и казваше:

— Машка, извикай Федосия и ѝ нареди да ми пъди мухите.

Понякога се случваше прислужничката да прекоси стаята и в бързината си да изпусне някоя съдина. Звукът от счупения съд минава като нож по нервите на Вера Павловна, но тя не се решава да си наруши покоя и да стане, но ще се провикне:

— Дашке, ела тука, негоднице!

Дашка покорно се приближава и предварително хлипа, знаейки, че ѝ предстои наказание.

Вера Павловна лениво измъква от косите си карфица с червена восъчна главичка (единствената работа, на която беше способна, комай бе да прави такива карфици) и я забива на половин сантиметър в някоя мека част на тялото на виновната Дашка. Само при краен гняв Вера Павловна скачаше от дивана и тогава момичетата трепереха, знаейки, че ще ги пратят в конюшната, където с тях ще се разправя кочияшът под надзора на неумолимия градинар-немец, педантично отброяващ ударите.

Единствената дъщеря на Вера Павловна, Наташа, наскоро беше завършила институт. Тя не се отличавахе с особена чувствителност и впечатлителност и домашната обстановка само в началото я порази. Лека-полека Наташа свикна с този живот и дори понякога в минути на раздразнение щипеше прислужващата ѝ девойка. Впрочем Наташа не беше зла по природа. Тя имаше темперамента на баща си, беше жива, избухлива и енергична. Ненапразно майка ѝ не можеше да я научи да реди пасианс и да се въргаля по дивана.

От одеския институт Наташа бе приятелка на познатите ни госпожици Саша и Лиза Минден и като тях обичаше музиката, макар да дрънкаше само пиеси на Контски и Калкбренер. Тя беше пламенна девойка и поред обожаваше всички преподаватели в института, та дори и чудака Картамишев. Впрочем, щом престанеше да обожава някого от учителите си, лекомислената Наташа тутакси започваше да му се присмива.

Една сутрин Наташа разказваше разни анекдоти за своите бивши кумири.

— Ах, тамап, колко смешен беше този Картамишев. Моят кузен Серж разправяше, че при тях в Ришельовския лицей за него веднъж съчинили ребус. По време на урок заковали на стената карта, мъртва мишка (брр... каква гадост! Аз за нищо на света не бих я пипнала с ръка!) и буквата еф. И се получило Кар-та-миш-еф... А нашият сладур Минаков! Ах, колко е смешен! Ние го нарекохме предводител на аргонавтите.

— Това пък защо? — с прозявка попита майка ѝ и нареди някакъв много сложен пасианс.

— Ами защото веднъж на изпит при нас дойде самият министър. Минаков ужасно се изплаши, тъй като почти никой не знаеше историята, освен историята на Франция, която знаехме от уроците по френска литература. Министърът попита едно момиче кой е предводителят на аргонавтите. Минаков видя, че тя не знае и тихичко ѝ подсказва: Я... Я... Я... тоест Язон, а момичето чува „аз“ и изведнъж като изтърси: Иван Иванович Минаков! Министърът дори се засмя, а Минаков така се смути, знаеш ли, тамап, той има навика да си тегли носа и изведнъж вместо своя нос хвана носа на инспектора Браун. Такъв скандал стана!

— Ама че глупости — с прозявка отвърна майка ѝ. — А знаеш ли, Натали, че ми се пада път, после писмо. Дама пика се интересува от купа поп и заради него се карат с дамата каро. Как мислиш, какво значи това?

— Ами вероятно... впрочем не знам, тамап, вашите карти никога не казват истината.

— Хайде, моля ти се, пък ти... Ах, съвсем забравих! Трябва да отида да видя дали са узрели крушите на голямото дърво. Искаш ли да идем?

— Да идем, мамо. Аз ще помоля Карл Францевич да ми откъсне най-зрялата.

Карл Францевич бе градинар-немец от колонистите, млад човек на около тридесет и пет години, твърде сантиментален — знаеше Шилер наизуст, въздишаше по Наташа, която му се присмиваше и зад гърба го наричаше картоф, а пред него кокетничеше, както и с всеки що-годе приличен млад мъж. С Вера Павловна немецът градинар бе в постоянна вражда, тъй като жената на управителя имаше претенциите да го командува, а той смяташе, че служи само на своя патрон Бенардаки. Освен това Вера Павловна бе любителка на кокошките и патиците, а тези птици разваляха цветните лехи. Често се случваше немецът побеснял да притича при Вера Павловна, викайки: „Пак ваши патки правят на мен бербат!“ — т.е. ровят лехите. За да се избави от неканените гости, немецът се сдоби с куче-понтер, което душеше птиците; оттук пък произлизаха нови баталии с мадам Папалекси и ако не ухажваше Наташа, немецът отдавна да беше напуснал това, според думите му проклето място. Впрочем, както видяхме, немецът с охота изпълняваше поръченията на Вера Павловна по наказателната част.

Наташа и майка ѝ се приближаваха по главната алея на градината към голямата круша, която раждаше чудни плодове. Немецът с ленен костюм и широкопола сламена шапка стоеше близо до дървото и щом видя майката и дъщерята, се поклони и въздъхна.

— Карл Францевич, откъснете ми ей онази круша — каза Наташа, сочейки голяма заруменяла круша, която едвам се крепеше на дървото.

Немецът взе в една ръка шапката си, в другата — дълъг прът с кука и ловко обрули крушата, която падна право в шапката. Той подаде плода на Наташа.

— Какво, момичетата копаят ли лехите? — попита мадам Папалекси.

— Разбира се — сухо отговори немецът. — Чувате ли, мадам, какъв концерт дават?

Наистина се чуваше песента на селските девойки, които извисяваха кресливи, невъзможни сопранови ноти.

Неочаквано песента секна, чу се говор и шум и няколко девойки дотичаха до старото крушево дърво.

— Какво става там? — попита мадам Папалекси. — Ще ви дам да се разберете, негодници! Почакайте.

— Ама вижте сама, господарке... Турците идват и всички са с червени шалвари. През стобора се вижда добре.

Наистина от оградата на известно разстояние се виждаше полк френски зуави^[1], които очевидно се приближаваха към имението на помещика.

— Боже мой! Турци! — плесна с ръце и извика мадам Папалекси, която също помисли зуавите според облеклото за турци. Обичайната й флегматичност изчезна. — По-скоро... да бягаме... да се спасяваме... Проклетият поп пика! Знаех си аз, че е някакво нещастие... Моя Наташечка... По-скоро, че ще те вземат от мен! Да бягаме!

Немецът се засуети, мигом се разпореди да впрегнат екипаж, помогна да се натоварят някои и други неща и след половин час майката и дъщерята препускаха с четворка добри коне към Симферопол. Немецът седеше на предната седалка и тъй като екипажът беше тесен, колената му се докосваха до колената на Наташа. Той гледаше умилно в очите не на шегга изплашената девойка и тайно блаженствуваше, благославяйки съдбата, че случаят му позволи да бъде до известна степен рицар и защитник на Наташа.

Междувременно зуавите нахлуха като скакалци в имението, взеха всичкия овес и сеното и се разпръснаха из градината, като преяждаха плодове, поглъщаха с фунтове грозде, праскови, сливи, круши — всичко каквото им попаднеше под ръка в градината или в килерите. Те може би щяха да извършат и по-големи безчинства, но след тях пристигна самият френски главнокомандуващ маршал Сент Арно.

Маршал Сент Арно по онова време беше малко над петдесетте, но тежка болест, от която се оправя едва един ден преди дебаркирането, подкопа силите му и го състари.

Сент Арно бе един от главните участници в държавния преврат, създал империята на Наполеон III и ознаменуван с избиването на няколко хиляди мирни граждани по парижките булеварди. Като награда за този подвиг Сент Арно стана военен министър, а от началото на Кримската кампания бе назначен за главнокомандуващ. Миналото на този човек не беше безупречно. Беше се опетнил с нечуваните жестокости по време на алжирския поход. Да не говорим за разстрелите и обезглавяванията — закопавал е и живи хора в земята. Но сега маршалът воюваше не в Африка и бе подложен на непрекъснат контрол от страна на английските генерали и кореспонденти. Следователно честта на Франция бе поставена на карта. Маршалът стана представител на най-хуманни идеи. Двама зуави, уличени в убийството на една неприятелска кокошка — една от любимите кокошки на бедната Вера Павловна — бяха арестувани незабавно и предадени на съд и само защото бяха зуави, маршалът се ограничи със сравнително леко наказание — арест. Но изобщо на войниците бе заявено, че за мародерство ще ги разстрелват най-безпощадно.

Като слезе от коня, маршалът полюбопитствува да огледа вилата, носеща явните следи на доскорошното пребиваване на своите обитатели. Офицерите, които придружаваха Сент Арно и си представяха Крим нещо като калмицка степ, бяха крайно учудени от признаците на несъмнена цивилизация — от двете бележчици на доста хубав френски език, написани с дребен женски почерк. В салона имаше пиано и даже разтворените ноти си стояха на подставката; един от офицерите, добър певец, не се стърпя, седна на пианото и започна да си тананика мелодията и да си акомпанира — това бе един от многобройните тогавашни патриотични романси на тема „цар, отечество и православие“. Французинът не разбираше думите и докато свиреше мелодията, реши, че това е откъс от някаква духовна опера, и затвори нотите, тъй като бе отявлен враг на клерикализма.

— Моля ви, господа — внушително каза Сент Арно, — всичко в този дом до завършване на войната да си остане абсолютно в същия вид, както го намерихме. Нито един предмет, по изключение и само в краен случай, не трябва да бъде поместен от мястото си. Вие трябва да

дават пример на войниците и да докажете както на съюзниците ни, така и на враговете, че Франция се сражава с армията, а не с гражданите.

Оттам френският главнокомандуващ пристигна и в самия Контуган. Останалият там управител се оплака, че френските войници секат дърветата. Тези войници не бяха зуави и Сент Арно заповяда да се проведе строго следствие. Двамата виновници бяха арестувани и по заповед на маршала жестоко бити с въжени камшици.

[1] Зуави — особен род френски леки пехотинци от африкански произход. ↑

IX

На трети септември князът потегли от Севастопол, придружен от свитата си, към позицията на река Алма. Той нямаше истински щаб. В строгия смисъл на думата и самият княз още нямаше определено назначение — войската му се подчиняваше на старши по чин; свитата му се състоеше от най-разнокалибрани хора. Тук бе щабофицерът Вунш^[1], един чиновник от инженерния департамент, имаше адютанти из средата на петербургската златна младеж: Панаев, Грейг, Веригин, Виленбранд, Сколков^[2]. От офицерите за свръзка единствен само познатият ни лейтенант Стеценко беше солиден човек: останалите — княз Ухтомски и Томилович — приличаха на малки пажове, особено Томилович, пухкав, розовичък, с неоформено гласче на козле. В тази компания офицер като кирасирския щаб ротмистър Жолобов, току-що завършил военната академия, бе твърде солиден човек.

Княз Меншиков със своя импровизиран щаб пътуваше в най-весело настроение без почивка до река Кача. На десния бряг на реката се намираше имението на богат помещик, който, като научил за дебаркирането на неприятелската армия, набързо си приготвил куфарите и избягал в Симферопол. В чифлика бе останал само старият иконом и готвачката, която готвеше за слугите, и няколко слуги. Отначало слугите помислили, че идват турците, затова много се зарадваха, като видяха своите. Радостта им леко се помрачи от факта, че казаците, съставляващи конвоя на княза, безцеремонно започнаха да мъкнат сено и овес за своите и офицерските коне, а на протестите на иконома отговаряха със закана, че ще го натупат с нагайки.

Междувременно младежта от свитата на Меншиков се зае да разглежда забележителностите на чифлика. Князът се настани в спалнята да си почине.

Адютантите Веригин и Грейг, отличаващи се с особено весел нрав, се разхождаха из градината и се забавляваха, като се катереха по дърветата и късаха плодове, при което Веригин за малко не си разпра мундира. Панаев като по-сериозен и стареец се винаги да угоди на княза, си измоли поръчението да разпитва казаците, изпращани при

княза от наблюдателните постове. Меншиков нареди да му докладват за тези куриери по усмотрение.

Към пет часа адютантите на княза огладняха и се събраха на площадката пред входа, очаквайки с нетърпение обяда, който бяха заръчали на готвачката.

— Да видим с какво ще ни нагости тукашната Цирцея — каза Веригин.

— Elle est laide, comme les sept peches capitaux^[3] — прихна Грейг; сред адютантите френският език преобладаваше, независимо от патриотичното им настроение.

— Господа, вижте, кой ли препуска насам? — каза Веригин.

Наистина в екипаж, нещо средно между бричка и татарска арба, пътуваше млад човек, ако се съди по униформата — военен лекар. Той скочи от бричката, поговори нещо с казака от конвоя на княза, застанал до портите на чифлика с резен диня в ръката, и тутакси се упъти към площадката при адютантите.

— Позволете ми да узная, господа офицери — каза той, — истина ли казва казакът, че тук се е установил самият главнокомандуващ?

— Чистата истина. А вие кого търсите? — малко отвисоко го попита Панаев.

— Ами аз... аз дойдох при моя роднина, собственика на чифлика... Оказа се, че е заминал... Аз съм военен лекар, бързам за Севастопол, мислех да пренощувам при братовчеда... Сега, разбира се...

— Че вие, драги, не се притеснявайте — покровителствено каза Веригин. — Князът не иска никого да притеснява. Ще се намери място и за вас. Моля.

— Благодаря ви... Разрешете да се представя доктор Алексеев.

— Много ми е приятно. Ще доложа на княза — каза Панаев. — Князът нареди всички новопристигнали лекари лично да му се представят.

— Ако обичате. Но аз целият съм потънал в прах... Съвестно ми е...

— Няма нищо — авторитетно каза Веригин, намигайки на Грейг, тъй като докторът му се стори смешен чудак, над който си струва да се

пошегуваш. — Нека князът да го скастри посвоему — пошепна Веригин на ухото на Панаев.

Доложиха на княза и докторът незабавно бе повикан в спалнята. След половин час излезе оттам зачервен и потен като от баня.

— Какво стана? Какво стана? — додяваха му адютантите.

— Учудвам се! Откъде светлейшият познава така добре медицината — каза докторът, изтривайки потното си чело. — Аз на държавния изпит не съм подлаган на такава строга проверка, както сега. За какво ли не ме пита князът!

— Да, драги, ние никого не пускаме без внимание! — каза Веригин. — Представям си как ви е разнищил светлейшият!

— И все пак, господа, няма да е лошо да обядваме. Май че Цирцея вече капризничи; поне ти, Грейг, да беше изиграл ролята на Одисей спрямо нея — каза Веригин.

— Предоставям ти тази чест.

— А ти май че си решил да опиташ да се превърнеш в някое не съвсем красиво животно?

— Аха, ти значи ехидничиш? Страхувам се обаче, че остроумието ти не е оригинално, а заимствувано.

— Да, но при всички случаи не от тебе...

— Господа, не се карайте, това разваля апетита — каза Панаев.

Най-сетне дългоочакваният обяд беше поднесен. Дойде и князът. Адютантите опитваха остроумието си над кулинарното изкуство на сипаничавата Цирцея, но ядяха с апетит и пиеха вино от избата на стопанина, поднесено от иконома, макар да не беше много качествено.

По този повод князът изнесе цяла лекция за причините, влияещи върху лошото качество на кримските вина, при това съобщаваше разнообразни сведения по агрономия и ботаника. Панаев кимаше утвърдително, Грейг и Веригин, седнали от другия край на масата, остроумничеха и се шегуваха помежду си.

Князът стана от масата пръв и излезе на тераската. Адютантите вдигнаха такъв шум и олелия, че на края князът влезе в трапезарията, закани им се с пръст и без да каже нито дума, отиде в спалнята.

Междувременно все по-често започнаха да пристигат казаци от наблюдателните постове с донесения. Отначало князът се доверяваше на разпитите на Панаев, но скоро сам взе да излиза на тераската и да слуша.

Свечеряваше се. Адютантите на княза се оттегляха в салона, където с помощта на ординарците се разсъблякоха и легнаха да спят. Но не им се спеше. Те продължаваха да се шегуват и да лудуват до късно през нощта. Веригин хвърли в лицето на сънения Грейг възглавница с вик: „Грейг, ставай, лети бомба!“ Грейг, още сънен, извика така, че князът се изплаши и изпрати да попитат какво става; когато разбра истинската причина, разсърди се не на шега, след което адютантите се умириха и заговориха шепнешком, докато на края сънят съвсем ги обори.

[1] Вунш, В. — генерал-майор, изпълняващ длъжността началник-щаб на А. С. Меншиков и интендант. ↑

[2] Сколков, Иван Григориевич — генерал-лейтенант; през 1853 г. полковник от корпуса на щурманите, участник в Синопското и Алминското сражение. ↑

[3] Тя е грозна като седемте смъртни гряха. ↑

Х

Нашите войски постепенно се събираха към река Алма.

Още на първи септември в лагера на северната страна се разшетаха, започнаха приготовления: оглеждаха щикове, раздаваха патрони, сухари, шомполи и парцали за чистене на цевите. Сутринта на втори бе наредено да се излиза от палатките по тревога. Войниците се движеха из лагера с амуниции, готови всяка минута да наденат раниците. Времето беше доста хладно, а по кримски — дори студено. Слънцето грееше ярко. На хоризонта ясно се виждаше неприятелският флот, движещ се към Евпатория. Параходите, повечето неголеми по размер и затова даващи лъжлива представа за силата на неприятелския флот, сновяха край бреговете, като ту се приближаваха, ту се отдалечаваха от Севастопол. Само веднъж се показва гигантски английски параход, но по израза на войниците — подуши, подуши и си отиде. След пладне се разнесе команда: „Слагай раниците!“ Построиха се пред палатките на ротите, сетне се сформираха в батальони. Чак сега барабанчиците, сякаш само от приличие, забиха тревога.

Войниците на Тарутинския полк особено се интересуваха какво става в Евпатория, тъй като техните другари бяха изпратени там за лечебната кал и именно те съставляваха инвалидната команда — единственият гарнизон на Евпатория. Тарутинци се построиха едни от първите. Пристигна полковият командир генерал Волков и обяви на войниците похода.

Командирите на батальоните наперено седяха на конете си.

Един от тях, доста пълен, никога досега не участвувал в поход, особено се стараяше да ободри батальона си, очевидно с това вдъхваше бодрост и на самия себе си. Той пухтеше и викаше със звучен, леко пресипнал бас: „Внимавайте, момчета! Не дръжте дълго на щика французина. Ръгнал си го в корема и дърпай бързо назад. Него, каторжника, ще го натупаме на бърза ръка!“

Тази фраза стана историческа.

— Помнете, момчета — каза полковият командир генерал Волков, — не хаби напразно патроните! Куршумът е глупак, а щикът

— юнак!

Единствен подполковник Горев, командир на втори батальон, седеше намръщен на коня си и не отговаряше на въпросите на другите командири. Но когато тръгнаха на поход, той сърдито проговори: „Не се хвали, щом тръгваш на бой!...“

Тарутинци бавно се придвижваха към река Кача. Пътят вървеше по хълмиста местност, почти цялата покрита със зеленеещи се градини и лозя. Тук-там се белееха красивите къщички на стопаните на чифлиците. Даже мръсните татарски сакли, потънали в зеленина, изглеждаха уютни и приветливи. Щом наближи към Кача, полкът излезе на по-равнинна местност. Батальоните с дясно рамо напред ги подведоха към някаква помешчическа къща. Заповядаха им да спрат за почивка. В подножието на хълма войниците се разположиха на групи. Взеха да приготвяват първата лагерна вечеря.

Няколко офицери, в това число и подполковник Горев, се изкачиха на хълма да огледат местността. Беше още светло. От върха се откриваше морето и се виждаше как постепенно неприятелските кораби се увеличаваха. Някои офицери разговаряха помежду си, други гледаха мълчаливо.

— Слушай, Иванов — каза млад поручик на още по-млад подпрапорщик, — нали си поет. Нима не те вдъхновява тази гледка на вражеския флот? Хайде съчини по този случай нещо от рода на твоя „Глас на русина“. Как беше: „От морето в мрачна нощ...“ Забравих, ей богу! Хайде кажи го, гълъбче.

Подпрапорщик Иванов Втори, известен млад поет, публикувал свои творби дори в „Северная пчела“, застана в малко афектирана поза и задекламира пред насъбралата се около него група млади офицери.

*От морето в мрачна нощ
до Понтийски брегове
страшно бляскат и шумят
милиони щикове.*

*Океана подчинили,
бродят кораби-ята.
И на изгрева зората*

никога не гасне в нея.

— Къде е това „в нея“? — попита млад скептик от подпрапоршчиците.

— Какво, наистина ли не разбирате? — сърдито се обади поручикът, поклонник на талантливия Иванов Втори. — Много ясно, че става дума за Русия... Само прочете на другите да слушат.

Иванов продължи:

*Да вървим! И нека бог
да ни пази и закриля!
А светът със таен страх
да се чуди и примира.*

Офицерите развълнувано слушаха последните думи.

— Браво, Иванов — каза някой. — Кога да е, ще сложи Лермонтов в джоба си.

— Е, чак пък Лермонтов — промърмори скептично подпрапоршчикът, който тайно завиждаше на талантливия Иванов Втори.

Войниците привършиха вечерята.

Тук-там се чуваха песни, но не ония вихрени, които пеят, когато войниците вървят с унтерофицерите и ротния командир, а тъжни селски песни. Други войници, събрани на групички, разговаряха помежду си.

Едно войниче, седнало до лагерния огън, питаше друго:

— Кажи, братле, как мислиш, ще се върнем ли в Русия?

— Един бог знае... Може да се върнем, а може и тук да останем.

— Дай ми малко тютюнец. Страшно ми се пуши.

— На, вземи. Само гледай утре да ми го върнеш.

— Ти пък! Да не би да не ти го върна? Гледай го скръндзата! — добави молителят вместо благодарност.

Войникът започна да удря с огнивото, вадейки огън за лулата.

— Манерката ти е отвързана; я иди и загреби вода — казваше стар войник на един млад. — По време на похода все молеше да пиеш,

а дойде и се разлегна...

— Ще ида, чиченце. Вие какво все стоите, ами не легнете?

— Да не би да не знаеш? Така е по-добре, краката няма да се уморят, а току-виж после по пътя ги домързи. Старчески ми ти работи, от моите цървули руските пътища бая са си изпатили.

— Габадулич има вода. Ей, Габадулич, дай насам водичката.

Войниците наричаха Габадулич своя другар-татарин. Истинското му име беше Абдула. Той подаде водата.

— А ти, чичо Сидорич?

— Нека да изчакам два часа, пък тогаз ще пия.

— Защо?

— После е лошо. С една глътка няма да се напиеш и току всичко ще иде в краката.

— Как така в краката, чиче? — попитаха наведнъж неколцина.

— Ами така, братлета. Ето да вземем напоения кон. Защо краката му са криви? Яхай коня, пък после му дай да се напие — водата веднага слиза в краката и те се огъват. Така и войникът. Върви, върви, ожаднее, каишите го стягат, и току-гледж — сръбне, тогаз го пиши отписан — и краката го заболят, и на гърдите му е тежко. Такива ми ти работи, братлета.

— А в сражението как е, чиче, не ти ли се иска да пиеш?

— В сражение, братлета, да не ви лъжа, не съм участвувал; ей вече съм на шейсет години, а повечето съм отъпквал пътечки и по друмищата съм стърчал. Но макар и да не съм участвувал, мисля, че там няма да ни е до пиене. Там знай и помни клетвата и толкоз.

— А там май е страшно, чичко?

— Веднъж се мре, братлета, кога и да е, все ще се мре.

Изсвириха вечерна заря. Стъмни се. Запалиха огньове.

Няколко войници още тропаха с манерките; някой подрънкваше на балалайка, повечето войници вече лежаха край пирамидите с пушки, завили се през глава със сивите си шинели. Малко по-късно си легнаха и офицерите. Всички, включително и висшите началници, бяха в сиви войнишки шинели, почти сливащи се с цвета на земята.

Настана нощ, звездите ярко блестяха, почти без да мигат на тъмното южно небе. Млечният път рязко се очертаваше по средата на небесния свод. Нощният хлад се чувствуваше осезателно. Войниците все по-плътно се загръщаха в шинелите. Настъпи тишина, рядко

нарушавана от нечий вик, от пръхтенето на конете и отдалечения лай на кучетата в опустелите помещнически имения и татарските аули.

Настъпи утрото. Засвириха заря. Войниците пъргаво скочиха. Понесоха към огньовете канчета и лъжици — в ротните котли се вареше ранният лагерен обед.

В осем часа батальоните на тарутинци тръгнаха към аул Бурлюк.

Неочаквано откъм Евпатория се чу ясно канонада.

— Водят ни направо в боя — тихо каза подпрапоршчик Иванов Втори, изразявайки с това тайната мисъл, прокраднала се почти у всички войници. Сърцата на мнозина затупкаха по-ускорено.

Скоро обаче им заповядаха да спрат в една висока местност на разстояние по-малко от две версти от река Алма. Оттук морето се виждаше като на длан. Близко до Евпатория се извисяваше гъста гора от мачти — това бе неприятелският флот. Пред себе си тарутинци видяха фар. Привечер ги преместиха на края на възвишението и ги обърнаха с лице към аула Бурлюк. Зад аула, по посока на Евпатория, се простираше открита местност, тук-там осеяна с купи сено и камари слама.

XI

На левия бряг на Алма отдавна вече имаше войска. Така например Владимирският полк, пристигнал в средата на август заедно с другите с форсиран марш от Молдавия, още оттогава стоеше на лагер близо до Алма. Независимо че се връщаха от поход, повечето войници на полка не бяха помирисали още барут.

От четвърти до осми септември постоянно пристигаха нови полкове.

През един от тези дни княз Меншиков, който бе в особено добро настроение, тръгна със своя така наречен „щаб“ да оглежда позициите. Отдалечиха се на около три версти, когато изведнъж чуха оръдейни изстрели — неприятелят стреляше по случай благополучното дебаркиране. Князът яздеше в тръс, но като чу изстрелите, машинално ускори хода. Денят беше ясен, на всички им беше весело. Младите адютанти изгаряха от нетърпение: струваше им се, че боят вече е започнал. Но на Алма още беше тихо. На възвишението над реката и долу, край самата река, войските заемаха позиции и устройваха биваците си.

Князът обиколи позициите, тук-там попремести войските и заповяда да се изкарат две по-лоши землени батареи за обстрелване на брода и мостика през реката. След това се изкачи на хълма и избра място на една издигната площадка за своя щаб. Там опънаха малка сива палатка за княза, до нея — голяма войнишка палатка за прислугата и трета — за ефрейторския караул. Около щаба на княза поставиха няколко палатки за неговите адютанти и приближени. Палатката на княза опънаха на такава височина, че се виждаше на тридесет версти наоколо. Телескоп от огромна величина бе насочен към неприятелския флот и към показалия се на значително разстояние неприятелски лагер.

Докато князът отсъствуваше от Севастопол, Корнилов, както обикновено, не си губеше времето. Общото въодушевление, обхванало севастополци, повлия и на него, разбира се, не в смисъл на прилив на енергия — в това отношение той можеше да съперничи на всеки — но

в смисъл, че престана дори насаме със себе си да се предава на печални мисли и съмнения, каквито преди го овладяваха често. Откакто замина жена му, Корнилов по морски обичай водеше дневник във вид на писма, които изпращаше на жена си по куриер в Николаев два пъти седмично. Той много се тревожеше за здравето на жена си, която преди заминаването беше в последния месец на бременността. Корнилов ѝ пишеше за работите в Севастопол, че „струва ми се, няма от какво да се страхуваме“.

Тази вечер Корнилов прекара както обикновено у дома си в компанията на Нахимов, Истомин и други моряци и беше много весел. На сутринта писа на жена си: „Позицията, избрана от княза, е извънредно силна и затова ние сме съвсем спокойни. Впрочем всичко зависи от бога. Севастопол усилено се готви за отбрана.“

Жителите, както и преди, не напускаха града поголовно. Някои заминаваха, но имаше и новопристигащи. Корнилов, от ранна утрин на кон, оглеждаше укрепленията, на които работеха не само войници и моряци, но и селяни от околността.

Вечер опитваха оръдията и ракетите.

На пети септември Корнилов, като се събуди, взе да си припомня кое през деня има за него особено значение; спомни си, че новородената му дъщеря Лиза има имен ден и се натъжи от мисълта, че ще го прекара сам. Заповяда на ординареца да разнесе покани, да пригответи по-хубав обяд и да набави бутилка шампанско. Ординарецът обиколи целия град, но всички бяха претрупани с работа и на обяд дойдоха само Истомин и Ергомишев^[1]. Корнилов много се зарадва на гостите и тримата пиха за здравето на жена му и новородената, а покрай това дигнаха тостове и за скъпия на всички Севастопол и за Черноморския флот.

Вечерта у Корнилов се събра голяма компания и дори седнаха да играят кой шах, кой карти. Корнилов не играеше, повечето разговаряше с Истомин и с Тотлебен.

— Нашата позиция, струва ми се, е твърде силна — каза Тотлебен. — Страхувам се само, че князът поради постоянното си неудоволствие от Киряков ще започне да прави всичко наопаки, а Киряков на свой ред също е упорит; от техните разправии може да се получи бъркотия, вредна за делото.

— Трудно е да се каже кой от тях е прав и кой виновен — отбеляза Корнилов. — Аз нямам особено високо мнение за Киряков, но и князът понякога е непоносим... По-добре да оставим този разговор. Всеки човек си има слабости. Знаете ли, днес намерих в Атинския календар твърде любопитно предсказание.

— А вие вярвате ли в такива неща, Владимир Алексеевич? — попита Тотлебен.

— Как да ви кажа... Не че вярвам, но има любопитни съвпадения... игра на цифри... както искате го наречете. Нима не е странно например съвпадението, че на втори септември Наполеон I е влязъл в Москва и на втори септември англо-французите слязоха на нашия бряг...

— За тях това предзнаменование не би трябвало да бъде особено приятно! — каза приближилият се до Корнилов Истомин. — Току-виж свършат подобно на Наполеон... И какво прочетохте в Атинския календар?

— Твърде любопитно нещо. Там се казва, че на осми септември ще се случи важно, но печално събитие. Казано е впрочем неопределено, не е известно за кого ще е печално. Как мислите, господа, какво означава това — нашата победа или поражение?

Започнаха да спорят. Почти всички естествено доказваха, че поражение не е възможно. Особено се горещеше един армейски генерал, който доказваше, че французите са все пак горе-долу, но англичаните на суша за нищо не ги бива. Те са добри моряци, безспорно, но може ли морякът да устои на сушата срещу войнишкия и особено срещу руския щик?

В разговора се намеси героят от Синоп, както всички сега наричаха Павел Степанович Нахимов.

— Напълно съм съгласен с вас — каза той. — Морякът на сушата е като риба на пясъка-с. Вие сте прав-с. Ако мен например ме назначат да командувам пехотата-с, за нищо няма да ме бива! Може би за подпрапорщик, но и за такъв съм твърде стар.

— Вие сте прекалено скромни, Павел Степанович — каза Корнилов. — А аз мисля, че ние с вас и на сушата няма да се посраим.

— За вас не говоря, вие сте друго нещо-с; а аз съм просто моряк-с.

Спорът продължаваше, армейците взеха да се заяждат с флотските и под влияние на изпитите вина и шампанското, разговорът прие доста остър характер.

Корнилов в ролята на домакин, доколкото можеше, помиряваше гостите, Нахимов добродушно се усмихваше. Влезе ординарецът на Корнилов с писмо. Корнилов позна почерка на жена си, с трескаво нетърпение прочете първите редове, написани с доста твърд почерк, не се стърпя, пред всички разцелува писмото и каза на гостите, че жена му и новородената са здрави. Посипаха се пожелания и поздравления. Вечерта завърши весело, тъй като отново започнаха да пият. Нахимов не обичаше твърде шампанското, пиеше чаша след чаша своята марсала и бе много весел, шегуваше се, но на края задряма. Събуди се чак към два часа през нощта и побърза да иде на своя кораб. Хладният въздух и мисълта за неприятеля тутакси го отрезвиха и високата му, малко попрегърбена и набита фигура с килната почти на тила фуражка, бързо се движеше към пристанището, където отдавна чакаше лодка.

Моряците гребци, щом видяха любимия началник, весело свалиха шапки, тутакси ги нахлупиха и като налегнаха на веслата, юнашки подкараха Нахимов към кораба „Дванадесетте апостоли“.

Когато доближиха на половин кабелт до кораба, Павел Степанович ясно чу на палубата силна караница и по гласа позна, че ругае един от лейтенантите, остзейски барон, преведен неотдавна от Балтийския флот и отличаващ се с доста остър характер. Матросите не го обичаха твърде. Лейтенантът обаче беше способен човек и Нахимов държеше на него, макар неведнъж да го хокаше за държането му с матросите.

— Ето вземете пример от мен — казваше му Нахимов. — Наказвал ли съм досега за дреболия матросите? Не, само напомням. Друго нещо е за службата, особено на море... Там съм строг!

— Имаш ли душа? А дори и да имаше, щях да ти я изкарам! — чуваше се гласът на разсвирепелия се барон. Изведнъж гласът секна, вероятно страшният барон бе забелязал приближаването на адмиралската лодка. Гребците се спогледаха и погледът им сякаш казваше: „Е, братле, сега май и сам подви опашка.“

Когато се качи на кораба, Нахимов не каза нито дума на лейтенанта, а само многозначително го погледна. Той се поклони и се скри зад гърбовете на другарите си, весело приветстващи Павел

Степанович. Нахимов огледа кораба и намери неизправност в един от офицерите, който спускаше катера от бордовите лостове недостатъчно бързо и при това не наблюдаваше лично, а се беше доверил на унтерофицера. Унтерофицерът пък не беше си измил лицето, а Нахимов не понасяше нечистоплътност — в каютата му винаги цареше образцова чистота.

— Това на нищо не прилича — каза Нахимов, обръщайки се към смутения до крайност офицер. — Моля ви занапред да обръщате внимание за въдворяване между по-висшите чинове на необходимата чистота, с която трябва да се отличава образцовият военен... А ти, драги — обърна се той към унтерофицера, — как не те е срам; казал съм ти, че отговаряш за всеки човек, забелязан от мен неумит и необръснат, а ти самият, няма що, бива си те! Красавец! Огледай се в огледалото! Засрами се! И това ми било матрос!

— Виноват, Павел Степанович, ей богу не успях.

— Не успях! Ти какво, кога благоволи да станеш? Виждаш ли, аз и на имен ден ходих, и от три часа сутринта съм на крак. Това занапред да не се повтаря-с, иначе ще отговаряш! Ще те пратя на бака и там ще те научат! Ще заповядам да ти ударят двеста!

— Няма повече, Павел Степанович, не се тревожете...

— А с вас, млади човече, искам още веднъж да си поговоря — каза Нахимов, като повика настрана офицера. — Аз искрено ви обичам, но ако продължавате да се държите така, ние с вас сериозно ще се скараме. А впрочем намекнете на вашия приятел — Нахимов назова остзейския барон, — че лично го чух как разговаря с матросите и му кажете занапред да не ругае така, че няма да му се размине. Аз нищо не му казах, защото не искам да си помисли, че матросите са ми се оплакали, но съм много, много недоволен от него...

Както винаги Нахимов покани всички офицери на обяд в своята каюта, но изключи барона от числото на поканените. Всички забелязаха това, а баронът толкова се сконфузи, че дойде сам да се извини.

— Вие навярно сте недоволни от нещо, Павел Степанович? — попита той за начало.

— За вас аз не съм Павел Степанович, а ваш началник-с — сурово го прекъсна Нахимов. — Но щом вие сам дойдохте при мен, то

аз ще ви кажа, че на моя кораб помешчици няма да търпя. Тук няма крепостни-с...

— Сега разбирам каква е работата! — с привидна наивност каза баронът. — Наистина напразно се сърдите... Този матрос е способен да разгневи дори ангел... Та аз не съм го ударил, а ругатните са му дори от полза... Те иначе нищо не разбират... Нали са все същите селяци...

— Моля ви, млъкнете-с! — каза Нахимов. — Работата не е в ругатните... Някой ще те наругае, че и за перчема ще те дръпне така, че да не ти е обидно. А да ми се хвалите с това, че не се биете, е дори срамно... Според вас матросът е селяк, а нима селякът няма самолюбие? Повярвайте, не по-малко, отколкото вие, и душата му е като вашата, а може би и по-добра! Докато не се поправите, за вас аз не съм Павел Степанович, а вицеадмирал Нахимов! Вървете!

Сконфузеният офицер си отиде оклюман.

— Чухте ли, господа — разказваше един мичман на другарите си, днес Павел Степанович нарече матросите „образовани военни хора-с“. Какъв либерал е! А пък разправят, че бил изостанал.

— Това го казват само глупците — сръза го един офицер. — Слушах един ден — добави той, като помълча, — че уж Павел Степанович приписал веднъж победата на Нелсън при Трафалгар на обстоятелството, че брамселите му били изправни. А аз ще ви кажа, господа, че това е чиста лъжа. Говореше, вярно, за брамселите, но те чули за това, ама не разбрали! Аз чух думите на Павел Степанович. Той буквално каза следното: „Твърдят, че Нелсън е победил благодарение на ловка маневра — това е чиста глупост! Победил е, защото брамселите са му били изправни, значи матросите са си знаели работата, а побеждават не адмиралите, а матросите.“

— Та това е едно и също! — каза друг офицер. — Не, Павел Степанович не е прав! Той, извинете, но и Синоп приписва не на себе си, а на някой си пияница Митроха или Фьодор.

При споменаване на Синоп и най-върлите порицатели на Нахимов млъкваха и разговорът приемаше най-ласкателен тон за началника, когото всички обичаха, макар мнозина да го смятаха за повзискателен от Корнилов. Особено си изпатваха така наречените негови любимци, тоест най-способните му офицери. Към тях по време на службата Нахимов беше прекалено строг и ги кастреше за най-

малкия пропуск; но затова пък извън службата се отнасяше към тях, както рядко баща се отнася към синовете си.

След тържеството в чест на новородената му дъщеря Владимир Алексеевич се чувствуваше уморен, но въпреки това на разсъмване тръгна за лагера на Меншиков, разположен на река Алма.

Прииждаха все нови войски. Тук-там напето яздеха казаци. Корнилов прекара целия ден по биваците и доволен от видяното, се върна в Севастопол. Дори княз Меншиков му се стори по-симпатичен от обикновено му. Впрочем не мина без стълкновение. Князът поиска от Корнилов да командирова при него морски стрелци. Корнилов му доказваше, че тези стрелци са нужни в морето и са безполезни на сушата. Князът настоя на своето и това донякъде развали настроението на Корнилов. Но добрият вид на войниците, самоувереността на офицерите и генералите — всичко така му повлия, че скоро забрави и тази неприятност. Освен това се наслуша на най-различни истории.

Ние дори се бяхме сдобили вече, ако може така да се каже, с известен военен трофей, и разказът за това особено развесели Корнилов. Казаците успели да заловят в лозята единадесет зуави, вмъкнали се там да се нагостят с кримско грозде. Завели пленниците при Меншиков, а той ги изпратил във Владимирския полк да ги хранят. Войничетата отначало помислили зуавите за турци и някои, успели да научат в похода десетина турски думи, ги заговорили на турски. Зуавите само клатели глава.

На помощ на войниците дошъл един поручик, знаещ френски, както се казва, през куп за грош. Разговорът изобщо бил труден, но зуавите разбрали, че им предлагат да ядат и, разбира се, не се отказали. Но тяхното разочарование било голямо, когато им дали ръжени сухари.

— Qu'est ce que c'est que ça (какво е това)? — попитал един зуав другаря си. — Est ce que ces drables de risser de vorent de la terie cuite (има тези дяволи, русите, ядат печена земя)?

— Ама ти какво се колебаеш, братле — увещавал един войник едного от пленниците и едва не му напъхал в устата своя размекнат в чорбата сухар. — Глей сега как ще ям аз. Ти, брат, мосю, първо го натопи в чорбата, пък после го яж! Ето така! Бравос!

Корнилов много се смя, когато чу този анекдот от лейтенант Стеценко и като се върна в Севастопол, го разказа на своите приятели.

[1] Ергомишев, Лев Андреевич — през 1853 г. капитан II-ри ранг, командир на кораба „Великият княз Константин“, през 1854 г. капитан I-ви ранг, началник на артилерията на 3-то отделение на отбранителната линия. ↑

XII

На седми септември денят беше ясен, дори горещ.

Ако княз Меншиков, вместо да се окопава и да издига абсолютно негодни землени укрития за батареите, бе повел своята многочислена кавалерия, а след нея и цялата си войска към река Булганак и по-нататък, той можеше да удари във фланг неприятеля, който по това време извършваше труден поход по морския бряг.

От самото начало на военните действия французите имаха претенциите да вървят от дясната страна. Тяхната армия се движеше във вид на огромна ромбоидна фигура почти по самия бряг на морето. Начело вървеше дивизията на Канробер, на опашката — Форе, отстрани — Боске и принц Наполеон^[1], турците следваха дивизията на Боске. Отдясно французите ги прикриваше съюзническият флот, който бавно се движеше покрай брега. Отляво, в дълга колона, вървяха англичаните: техният ляв фланг и тил бяха съвсем открити. Вляво от тях беше обширна степ, леко разлюляна от слабия морски ветрец, който смекчаваше палеция зной. Степта бе покрита с гъста, но ниска трева и сякаш примамваше кавалерията. Във въздуха се долавяше горчивият аромат на пелин и други степни треви. Отначало вървяха с музика, но скоро инструментите и барабаните замлъкнаха и дори разговорите секнаха.

Настъпи тягостно мълчание. Личеше, че войниците са уморени от дебаркирането, нощуването под открито небе, от нощната влага и дневния зной. Мнозина бяха измъчени от жажда, и сякаш напук се чуваше шумът на морските вълни, напомняйки им за присъствието на вода, макар и негодна за пиене. Тревата хрустеше под нозете на десетки хиляди войници и под колелата на оръдията. Почти цялата армия се състоеше от пехота и кавалерия: кавалерия имаха англичаните, но съвсем малобройна. Войниците, за да им е по-леко, вървяха без раници, с малки вързопчета на рамо, но въпреки това, щом жегата се усили, неколцина паднаха от изнемога. Започнаха да падат и внезапно заболялите от холера. Към пладне се показва рекичката Булганак. Английските гвардейци разстроиха редиците и без да слушат

ничия команда, се спуснаха да пият мътната вода. Шотландците последваха примера им, но свикнали към дисциплина, изведнъж спряха — гръмовният глас на техния началник извика: „Стой!“ След това по нова команда те в пълен ред се приближиха до един полупресъхнал ручей и започнаха да черпят вода.

По пощенския път от Евпатория към Севастопол на мястото, където той пресича река Булганак, се показва група конници; сред тях имаше възрастен човек с цивилно облекло и с един празен ръкав, говорещ за липсата на ръката. Едноръкият старик с кръгла шапка, който приличаше на учител, бе английският главнокомандуващ лорд Ръглан.

Зад река Булганак теренът внезапно се възвишава и по-нататък отново се снижава, образувайки хълмове, падини и долини. На върха на хълма лорд Ръглан забеляза няколко казаци и тутакси изпрати на разузнаване четири ескадрона кавалерия — хусари и леки драгуни. Англичаните изминаха падината от няколкостотин крачки и скоро забелязаха на върха на хълма значителен руски кавалерийски отряд. Скоро зад другия хълм в далечината нещо заблестя на слънцето. Това бяха щикове на руските войници. Още няколко минути и лорд Ръглан, който следваше с щаба си изпратените напред в разузнаване ескадрони, видя, че малочисления английски кавалерийски отряд го заплашва доста значителен руски отряд, съставен от трите рода войски. Руският отряд обаче не се движеше напред и наблюдаваше как се построяват английските кавалеристи.

За да се проумее това, трябва да се знае какво ставаше в руската армия.

Нашата предна линия образуваха хусарите-лейхтенбергци, към които скоро бяха прикрепени и ваймарци. Княз Меншиков много обичаше тези полкове заради техния напет вид. И едните, и другите бяха с бели кители върху добре охранени коне; особено красиви бяха ваймарци на своите загладени врани коне. Повечето ездачи бяха червенобузести юноши, сред които имаше и немалко дворяни.

Лейхтенбергци първи излязоха на рекогносцировка.

Техен командир бе генерал-майор Халецки, един твърде наперен генерал, който произвеждаше на прегледи голям фурор с полка си и се ползваше с отлична репутация и в Петербург, и пред Меншиков.

Като изпрати лейхтенбергците, на Меншиков му доскуча да чака и нареди на своята свръзка лейтенант Стеценко да иде и види какво става на аванпостовете.

Стеценко се запъти по дървения мост, прехвърлен през река Алма, в село Бурлюк, където най-напред видя два стрелкови морски батальона и срещна командира на единия от тях, въоръжен от главата до петите като рицар от средните векове. В такъв вид се явиха и другите морски офицери; освен хората с опит като Стеценко, всички други им се присмиваха и когато моряците се представиха на княз Меншиков, главнокомандущият не можа да скрие усмивката си, а армейските офицери започнаха да се шегуват с новите си другари. Дори войниците се присмиваха на матросите, казвайки:

— Ей вие, морски сухари, защо дойдохте при нас? — Матросите не им оставаха длъжни и наричаха войниците „булгур“.

Като погледа моряците, които имаха доста тромав вид в сравнение с великолепните армейски войници, Стеценко тръгна към казашкия полковник Тацин, погледа заедно с него с далекогледа и забеляза в неприятелския лагер движение и намаляване броя на палатките. Стеценко се задоволи с тази гледка и пришпори обратно към княза, но изведнъж забеляза, че отряд конници бързат да пресекат пътя му. Именно това бяха лейхтенбергските хусари. Генерал Халецки приближи до Стеценко с въпроса къде отива.

— Неприятелят настъпва, ваше превъзходителство! — каза Стеценко, като намали хода на своя кон.

— Не може да бъде! А ние никого не видяхме. Кой ви каза?

— Уверявам ви, ваше превъзходителство, видях със собствените си очи.

— Казвам ви, лейтенанте, това не може да бъде! Аз с моите хусари заемам аванпостовете и зная по-добре от вас.

— Както желаете, ваше превъзходителство, но аз отивам при светлейшия с донесение за това, което видях.

— Но как смеете, когато ви говорят! Благоволете да останете!

— Аз не мога да се бавя, ваше превъзходителство, аз пътувам по личното разпореждане на негова светлост.

— Как? Вие още ми държите и такъв език!? Та вие, моряците, съвсем не разбирате правилата на дисциплината. Аз ще се оплача, а вас ще пратя под арест! Как се казвате?

Стеценко се представи и забърза към предната линия на нашите войски, като предупреждаваше, че неприятелят идва. Цялата предна линия бързо се приготви за бой. Най-сетне Стеценко достигна до щаба на княза, който обядваше със своите адютанти.

— Продължавайте обяда, господа — каза князът. — Днес няма да има нищо сериозно.

Стеценко му разказа за своето стълкновение с генерала. Князът го посъветва да му се извини и не придаде на тази история никакво значение.

Междувременно генерал Халецки със своите хусари скоро забеляза малобройния кавалерийски отряд на англичаните. Веднага заповяда на хусарите да се съберат в падината, откъдето изпратиха към англичаните няколко безцелни изстрела и след това неочаквано започнаха да отстъпват.

От площадката, където бе щабът на княз Меншиков, се виждаше как нашите аванпостове неизвестно защо отстъпват. Князът незабавно изпрати да повикат генерал Киряков, който бе твърде недоволен, че му попречиха да обядва.

— Извиках ви, ваше превъзходителство — каза Меншиков, без да гледа Киряков в лицето, — за да ви възложат едно твърде важно поръчение.

— Което мога, ще изпълня — отговори Киряков. — Но използвам случая да кажа на ваша светлост, че направените от вас промени в разположението на поверените ми войски едва ли са изгодни. Нашият ляв фланг е твърде слаб.

— Какво ми говорите за левия фланг! — раздражено каза Меншиков, който не понасяше дори присъствието на Киряков. — Вие стоите на непристъпна позиция и се смятате в опасност. Повиках ви не за да се обяснявам с вас. Моля ви незабавно да сформирате отряд от казашка батарея, тарутинци, бородинци и четвърта лека батарея. С този отряд вие ще тръгнете след ваймарци, за да внушите на неприятеля, че не сме слаби. Виждате, че ви пращам с нашите елитни сили. Надявам се, че ще изпълните всичко точно. С изкусни маневри вие трябва да покажете на неприятеля нашия отряд в заплашително положение...

— Признавам, от думите на ваша светлост все още не проумявам целта на това движение.

— Как не проумявате? Вие не искате да проумеете, ваше превъзходителство! Нима още трябва да ви обяснявам какво значение имат фалшивите атаки и другите движения, предприемани с цел да се даде на неприятеля преувеличено понятие на нашите сили. С тази цел преди всичко вие трябва да разгърнете вашия отряд.

Киряков леко сви рамене.

— Остава само да се изпълни — промърмори той, като се качи на коня си.

Неголемият отряд, поверен на Киряков, по външен вид беше много красив. Тарутинци и бородинци ставаха дори за гвардията, казашката батарея беше лека и подвижна, а четвъртата лека, както се казва, беше истинска батарея.

Киряков премина моста в първата падина и напук на Меншиков не само не разгърна отряда, но го стегна и не само не се показва на неприятеля в заплашителен вид, ами, напротив, скри се в дола и изпрати заповед на ваймарци да атакуват неприятелската кавалерия, а на казашката и на четвърта лека батарея да слязат от оръдията. Ваймарските хусари пришпориха конете, спуснаха се в другата падина и там се изгубиха. Казашката батарея се понесе след тях и спря, преди да се спусне в падината, виждайки срещу себе си на възвишението неприятелска конница. Казаците чакаха какво ще направят хусарите, те пък на свой ред, като не виждаха неприятеля, чакаха какво ще направят казаците и преспокойно седяха в дола.

Щом забелязаха срещу себе си казашката батарея, англичаните взеха да отстъпват, но на помощ на английската кавалерия вече пристигна артилерия с деветфунтови оръдия. Казаците се подвоумиха и като видяха, че англичаните отстъпват, пуснаха подире им няколко изстрела. Английските оръдия незабавно отговориха и два снаряда полетяха към казашката батарея, прелетяха над нея и паднаха в средата на казашката сотня, която служеше за прикритие. Единият снаряд натроши черепите на двама стари казаци. Застаналите наблизко млади казаци, които никога не бяха виждали такава страшна гледка, не издържаха и се разреваха като малки деца. Престрелката не продължи и четвърт час, тъй като на казаците бе заповядано да отстъпят. Работата е там, че в същото това време стана едно объркване, което окончателно разстрои цялата ни атака, оказала се не на шега фалшива.

Ето какво се случи.

Командирът на лейхтенбергци Халецки, който седеше със своите хусари в падината, по-близо до неприятеля, изведнъж видя, че ваймарци му идват на помощ. Без много да му мисли, той обърна повзводно надясно и лейхтенбергци тръгнаха срещу ваймарци в тръс, спазвайки равнение.

Ваймарци, като видяха хусарите на Халецки в бели кители, каквито впрочем бяха и техните, кой знае защо си въобрази, че идват французите, и някой викна: „Неприятелят!“ — и ваймарци взеха да отстъпват.

Пешата батарея междувременно оставаше сама на позицията. Като видя, че ваймарци отстъпват, Киряков си въобрази, че ги е помела неприятелската конница, и заповяда на командира на батареята да стреля по дръзките кавалеристи, които в тръс се приближаваха към ваймарци. Батарейният командир първо се усъмни, но после и той повярва. Пешата батарея се размърда. Запалиха фитилите, а конниците с бели кители идваха все по-близо. Но ето че от оръдията блъвна огън, прогърмяха изстрели. Когато димът се разсея, мнимият неприятел, състоящ се от челния ескадрон на лейхтенбергци, се разпръсна ходом на различни страни към нашия десен фланг. Най-отпред препускаше ескадронният командир с извадена сабя. Той яздеше право към фронта на артилерията и яростно ругаеше.

Батарейният командир осъзна грешката си и едва не си оскуба косите. На артилеристите този случай направи тежко впечатление.

— По нашите изстреляхме сефтето! — говореха помежду си войниците, смятайки това събитие за лошо предзнаменование. За щастие бяха убити само няколко коня и ранени неколцина хусари. Батарейният командир се грижеше за ранените повече от всички. По набръчканите му почернели и покрити със сажди бузи се стичаха сълзи.

— Казах ви аз, генерале — с укор каза той на Киряков, навел очи, — беше го срам да гледа хората в лицето.

Затова пък генерал Киряков се отнесе към това събитие доста хладнокръвно.

— Кой дявол ги е накарал вагабонтите да облекат кители! Заповядано бе всички да облекат сиви шинели, ама не — хрумнало им да се издокарат. Горещо е, казват, а на мен не ми ли е горещо? Какво,

там при вас ли са убили двама? — попита Киряков приближилия се казашки офицер Попов.

— Да, съвсем им разцепи главите — каза казашкият офицер. — Още реват над убитите моите дечурлига. Какво да ги правя? Млад, зелен народ, глупав. Видяха разкъсаните черепи на станичните си и удариха на рев. И ги шибах подлеците с нагайка — нищо не помага. Дребна работа, ще помиришат барута, ще видите какви юнаци ще станат.

Киряков препусна към Меншиков с донесение. Меншиков беше видял по-голямата част от станалото от своята площадка и когато пристигна Киряков, той само махна с ръка и се обърна.

[1] Принц Наполеон — братовчед на императора Наполеон III (син на вестфалския крал Жером Бонапарт). ↑

XIII

Генерал Халецки напусна почти последен дола, където бе скрил своите хусари; той чу как нашата батарея стреля по неговия първи ескадрон, но не видя сцената и недоумяваше какво ли означават тези изстрели. Той заповяда на хусарите да продължат отстъплението. Така изминаха около половин верста, когато изведнъж за голяма почуда на хусарите се показва конник, очевидно френски полковник, но при всички случаи неприятелски офицер, който най-безцеремонно яхаше коня си право срещу хусарите.

При генерал Халецки служеше смелият унтерофицер Зарубин, негов ординарец.

— Ваше превъзходителство, заповядайте да пленим французина — каза той.

Французинът продължаваше да препуска с коня си и едва не се вряза в нашите редици; чак тогава види се разбра грешката си и понечи да се върне назад, но беше късно. Зарубин хвана коня му за юздата, французинът за миг бе обкръжен и подаде шпагата си.

Оказа се, че е попаднал в плен поради своето късогледство. Това бе френският полковник от генералния щаб Лагонди^[1], намиращ се на разположение на лорд Ръглан. Като забеляза, че английската армия по време на похода се е отдалечила от френската на повече от две версти и се опасяваше от нападение на руските войски, английският главнокомандуващ изпрати Лагонди при принц Наполеон да моли подкрепления. Лагонди изпълни поръчението, но на връщане помисли руските хусари за французи.

Генерал Халецки беше във възторг. Да заловиш още при първата рекогносцировка офицер, и при това полковник от генералния щаб, съвсем не е малко. Генералът забърза при княз Меншиков, като желаше час по-скоро да се похвали със своя трофей, но неочаквано при него дойде офицер с донесение, че няколко коня от неговия полк са убити, а неколцина хусари са ранени от своите. Халецки изпадна в ярост.

За станалото винеше не себе си, не батарейния командир и не Киряков, а онзи непознат лейтенант, който му се изпречи на пътя.

Халецки доста се боеше от княз Меншиков и за да го умилюва, отначало изпрати при него Зарубин с пленения Лагонди.

В нашата войска всички с любопитство разглеждаха пленения като някакво чудо невиджано.

Лагонди яздеше сконфузен, но се мъчеше да си предаде наперен и безгрижен израз. Като разбра каква е работата, князът запита Лагонди кой е той. Лагонди скочи от коня, вместо отговор извади визитната си картичка и с вежлив поклон я подаде на княза, като попита на свой ред има ли честта да види руския главнокомандуващ.

Адютантите на княза се спогледаха, явно одобрявайки изтънчените светски маниери на французина. Меншиков възложи на един от младите ординарци, княз Ухтомски, да вземе тройка коне и войник и да откара пленника в Севастопол.

— А ти, братле — каза князът, като се обърна към унтерофицера, докарал пленника, — за твоя юначен подвиг ще получиш Георгий и за заловения кон ти определям сто и петдесет рубли.

— Защо ми са, ваша светлост! — каза Зарубин, като махна с ръка. — Ще ме убият и все едно ще пропаднат!

Зарубин мислеше, че ще му дадат прекрасния кон и не се радваше на парите.

Княз Ухтомски и младежта, обкръжаваща Меншиков, се заеха с пленника и започнаха да упражняват френския си език, като се гордееха с парижкото си произношение и знанието на най-трудни обрати на речта. Французинът видимо се ободри и след половин час се чувствуваше като у дома си, шегуваше се, остроумничеше, но твърде тънко и ловко отговаряше на всички нескромни опити на младите хора да изтръгнат от него нещо за броя и разположението на неприятелските войски.

Ухтомски обясни на пленника, че собствено за него ще вземе une тройка и че пътуването с руска тройка крие в себе си особена прелест, поради което един от нашите най-добри писатели е посветил на описанието на тройката няколко хубави страници. Французинът изрази неприкритото си удоволствие от мисълта за пътуване с тройка и скоро изпита цялата прелест на това пътешествие. Княз Ухтомски така буйно караше към Севастопол, че по пътя бричката се обърна от една буца и

пленникът заедно с княза и кочияша се озоваха в канавката. Впрочем счупени кости нямаше и всичко мина благополучно, но французинът дълго след това помнеше руската езда.

Генерал Халецки най-сетне се реши да се яви при Меншиков.

— Ваша светлост — викна той с тон на дълбоко оскърбен човек, — знам, че ме обвинявате за това прискърбно събитие с моите хусари, но ей богу, не съм виновен. Цялата бъркотия стана поради това, че някакъв лейтенант, който твърдеше, че е изпратен от ваша светлост, ме обърка и ми попречи да атакувам неприятеля...

— Знам всичко и ни най-малко не ви обвинявам — каза князът. — За всичко е виновен само Киряков. А този лейтенант е моята свръзка.

— Разбира се, разбира се! — подхвана Халецки, твърде зарадван от подобен обрат на нещата. — Да, собствено, аз и не се сърдя на младия човек... Но в първата минута ме подразни дръзкият му тон...

— Аз вече му наредих да се извини пред ваше превъзходителство.

Стеценко действително тръгна към палатката на Халецки по заповед на княза. Този път генералът го прие любезно. Стеценко се хвалеше отпосле пред другарите си, че не желаел да бъде в лоши отношения с никого в навечерието на делото и само за това уж отишъл да се помири с генерала. В действителност той се извини, като каза, че бил изговорил всичко в яда си, без да помисли.

— Е, щом е така, млади човече — каза Халецки, — аз охотно ви прощавам. Хайде в знак на помирение да изпием бутилка шампанско.

Свечеряваше се. По цялото осемверстово протежение на нашата позиция на левия хълмист бряг на река Алма пламнаха редки, бледи огньове. На около шест версти на отсрещната страна на Алма скоро се показаха огньовете на неприятелския лагер. По неприятелските кораби, приближили към устието на Алма, също заблестяха светлини. Близо до палатката на Меншиков музикантите и певците на Тарутинския полк все още не млъкваха. Чуваше се неудържимата мелодия на песен:

*Хей, французи, англичани,
хей че глупав турски строй!*

*Ха елате, вий поганци!
Викаме ви ний на бой!
Викаме ви ний на бой!*

Сред хаоса на различните звуци тази бойка песен звучеше в странен дисонанс. В опустелия татарски аул зад реката виеха гладни кучета. Говор, тропот, цвилене — всичко се сливаше в един общ шум. Неприятелските огньове изглеждаха особено големи и ярки, нашите — още по-мъждукащи, отколкото бяха в действителност.

Близостта на неприятеля внушаваше на всички някакво неосъзнато чувство, което трудно може да се определи само с една дума.

От веселото настроение и самоувереността у никого почти не бе останала и следа.

Княз Меншиков прекара безсънна нощ, наблюдавайки в телескопа неприятелските огньове. Когато очите му се изморяха, той лягаше върху бурката, но не можеше да заспи и отново вперваше поглед в телескопа, после при светлината на две свещи разглеждаше плановите и картите и правеше бележки с молив.

Недалеч от щаба на княза се намираше землената батарея, съоръжена по указание на главнокомандувания и едного от главните началници Пьотър Дмитриевич Горчаков, брат на оня Горчаков, който командуваше Дунавската армия. На тази батарея Меншиков възлагаше големи надежди. По вдясно имаше още една подобна батарея. Оръдията гледаха с дулата си към неприятеля. Зад оръдията се виждаха коневръзите и палатките на артилеристите.

Край една от тези палатки стояха група артилерийски офицери, сред които и граф Татищев. Графът седеше на един камък и мълчаливо наблюдаваше с малък далекоглед неприятелския лагер. Младите офицери Корчагин и Глебов бяха постлали една бурка и седнали отгоре ѝ, пиеха чай, като отхапваха по малко от захарта и държаха чинийките с петте си пръста по търговски.

Корчагин беше плещест, с широк гръден кош офицер, попаднал в корпуса едва ли не от люлката; той не изпускаше оръжието от ръцете си, правеше различни фокуси, но въпреки това беше лош стрелец, тъй като до произвеждането му в офицер нито веднъж не беше му се

случвало да стреля. Оръдието също познаваше повече на теория. Неговият другар и приятел Глебов бе един от най-образованите офицери в батареята — беше завършил математическия факултет. Глебов беше син на богат помещик, ходеше на лов с баща си от дванадесет годишна възраст, отличен стрелец расъл винаги на свобода, и по интелигентност се открояваше дори от артилерийските офицери.

— Ти чу ли, Корчагин — попита Глебов, — как днес княз Пьотър Дмитриевич Горчаков се хвалеше пред главнокомандувания със своята земянка? Чудак! Казва на княза: „Батарейката си я бива, ваша светлост! И насам стреля и натам гърми!“ А според мен Киряков е прав, че на това място батареята няма смисъл и че ако, не дай боже, ни се наложи да отстъпваме, няма да можем да я измъкнем горе. Погледни, откъм тила тя съвсем е затворена от стръмнината.

— И аз така мисля — каза Корчагин, който до този момент не бе помислил за това, и напротив — възхищаваше се от батареята, защото другите се възхищаваха от нея. Но пред авторитета на Глебов се прекланяше и затова сега батареята му се стори негодна за нищо. — Но кажи ми, драги Глебов — добави Корчагин почти шепнешком, сякаш изказваше измъчваща го мисъл, — нима не си уверен в нашата победа?

— В такива въпроси не може да има увереност — уклончиво отговори Глебов. — Виждаш ли — той посочи ярките огньове, лумнали в далечината от другата страна на реката, — те, струва ми се, са много повече от нашите, но, разбира се, ние няма какво да униваме.

— А вие, графе, какво мислите? — попита Корчагин, обръщайки се към Татищев, когото считаше за твърде умен и пред когото винаги се въздържаше като пред човек от висшето общество, което си представяше като нещо тайнствено, примамливо, но недостъпно.

— Какво има, за какво става дума? — попита Татищев и остави телескопа.

— Ами относно утрешния ден... ако само нещо се случи...

— Какво мисля ли? Ами най-напред мисля, че ние с вас ще стреляме и по нас ще стрелят, та ще видим... Може би някого от нас ще убият, офицерите в руската армия ще станат с един по-малко.

Корчагин изтръпна.

— Защо непременно да убият? — каза той, сякаш отпъждаше от себе си тази мисъл.

— А вие страхувате ли се от смъртта? — попита графът.

— От смъртта? Не — наивно отговори Корчагин. — Виж, друго нещо е, ако ми откъсне ръката или крака.

— Да, това е много по-лошо от смъртта — потвърди графът. — Какво е смъртта? Преход от битието към небитието, както би казала някоя учена немска глава. Лермонтов казва, че животът е безсмислена и глупава шега. Той е прав, но е забравил да добави, че смъртта е още по-безсмислен и глупав фарс...

— А пък според мен руският народ е по-прав — каза Корчагин. — Ненапразно народът е съчинил пословица, че русинът не обича да се шегува със смъртта... Просто само така изглежда, че е толкова лесно да се умре, а на всеки му се иска да живее. Аз не че се страхувам от смъртта, но е странно да си помислиш — днес си живял, говорил, а утре те няма... Ето ти, Глебов, си учен — обясни ми как да си представя, че изведнъж няма да съществувам? Днес виждам тези звезди, а утре те ще си светят все така, но може би вече не за мен?

Глебов не му отговори — вероятно не знаеше какво да отговори.

— О, ама вие се разфилософствувахте! — каза графът. — Това е похвално. Преди се учудвахте на моята философия и доколкото си спомням, дори казвахте, че е по-добре да се играе на карти, отколкото да се мисли за такива глупости като битието и небитието.

— Да, поживееш, пофилософствуващ и умът ти се завърти, както е казано у Грибоедов — отговори Корчагин. — А колко хладно е все пак, господа, дали да не накладем и ние огън? Глебов, ти май си и ботаник, каква е оная суха трева, дето е като голямо кълбо, мисля, че отлично ще гори.

— Нима не знаеш? Та това е най-обикновен бурен.

— Ние, друже, в корпуса, учехме и ботаника, и зоология, но аз и досега не мога да различа вълка от кучето — призна си Корчагин.

— Вярвам ти — каза Глебов. — Помниш ли как отидохме с теб на лов за патици и ти стреляше по домашните, вместо по дивите и се радваше, че са те пуснали толкова близо до себе си?

Корчагин се пообиди от това напомняне. Той самият обичаше да се шегува със себе си, но не обичаше, когато това правеха другите. Дори се самоунижаваше пред хора като Глебов и Татищев, като твърдеше, че е и глупав, и необразован, и недодялан, но би засегнал дълбоко, ако забележеше например, че обожаваният от него Глебов го

смята за прост или особено за глупав. Освен това Корчагин не обичаше, когато го уличаваха в някаква грешка или неловкост. Впрочем той никога не се сърдеше дълго, а пък и този път го измъчваха толкова въпроси, че нямаше сили да не ги изкаже поне на Глебов.

Глебов, често твърде словоохотлив, обикновено обичаше да отговаря на наивните въпроси на другаря си, но този път упорито мълчеше: собствените му мисли го бяха погълнали.

Певците на Тарутинския полк все още извиваха с прегракнали гласове:

Викаме ви ний на бой!

Ви-и-и-ка... а... а... ме ний на бой...

Най-после князът изпрати да им кажат да престанат и да лягат да спят. Групата на най-младите офицери на Тарутинския полк се бе събрала до палатката на полковия адютант.

— Един дявол знае какво е това безобразие — говореше голобрад подпрапорщик. — Така доникъде няма да стигнем! Дори да се отличиш не ти дават. На какво основание днес взеха от всеки взвод за рекогносцировка само половината хора и офицери по избор на началството. Мен например ме подминаха, а някакъв си дръвник от рода на подпоручик Курнашов го изпратиха... Не, каквото и да казваш, друже, но нашето положение е най-незавидно. Ние с теб не сме офицери и не сме нисши чинове. Виж войникът си е войник; а ние сме по-зле от юнкерите — нито риба, нито рак.

— Е, да се надяваме, че след първата битка ще ни произведат — отговори другият подпрапорщик.

— Това пък откъде ти хрумна? Да не мислиш, че щом ще има битка и на теб тутакси ще ти дадат да се отличиш? Ще оставят нашия полк някъде резерва и до нас няма да дойде ред дори тогава, когато последният французин си плюе на петите пред нашите войски...

— Че ти защо не изяви желание да отидеш сега с другите зад аула на аванпостовете?

— Във веригата ли? Ама че интересно! Татарските кучета да пазя!

В друга група, състояща се от по-солидни хора, се чуваха други разговори.

— А вие, капитане, гледайте да не забравите — остана ви да дължите.

— Какво да дължа? Не помня...

— Как, нима не помните? Десет рубли и нещо за последната партия.

— Е, почакайте, току-виж, че утре ни убият, тогава няма да ни е до сметки. Ако остана жив — ще платя.

— Я ни убият, я не, а дълговете не пречи да си платите.

— Че оставете ме на мира най-сетне де, да не би да отричам? Какво ме притискате до стената!

— Е, добре, не се сърдете, ще почакам... Не е хубаво да се сърди човек пред такъв ден... Наистина един бог знае какво ще стане с нас утре...

— Дявол да го вземе, как вият тия проклети кучета в аула!

— Чувате ли? Ужасно неприятно... На мен няколко пъти ми се стори, че кряка сова, а аз не понасям този крясък...

— Да, и аз не я обичам... По-добре не ми напомняйте. Сега и на мен ми се счува такова нещо. Наистина — сова! Ама че неприятно!

— Не, не, това е куче. При вас няма ли да се намери нещо за пийване.

— Май се намира нещо. Ще кажа на ординареца... Все пак по-добре ще е да му пийнем. Мъката някак стяга сърцето. Когато бях юнкер, случваше се цяла нощ да пируваме, а на сутринта ти гори в устата и ти се гади и се чувствуваш ужасно; сега изпитвам нещо подобно. Понякога ми се струва, че бих плюл на всичко. От скука да бяхме ударили поне по едни карти, но пък е съвестно пред предстоящото...

— Да, неловко е някак си — съгласи се другарят му. — А да пийнем може, след това по-добре се спи... Пък може би утре бой все пак няма да има...

На осми септември на разсъмване в морския батальон, разположен в лозята от другата страна на Алма, изведнъж настана тревога — зорките очи на моряците забелязаха движение като че ли от левия фланг на неприятеля, от село Тарханлар.

Скоро обаче се разбра, че това са батальоните на Московския полк, извикан от княз Меншиков от Керч. Тези батальони за три денонощия трябваше да изминат около двеста версти. Вярно, част от пътя войниците изминаха с грамадните скрибуцащи татарски арби, впрегнати с чифт биволи, камили или волове. Но и за тези талиги беше характерно, че имат по-голям обем нагоре, отколкото в ширина и затова хората трябваше да се наместват прави, още повече че във всяка талига ги наблъскаха с двайсет воина с торбите патрони и пушките. От такова пътуване краката и хълбоците се нараняваха до изнемога.

Приближавайки се към мястото на военните действия, четвърти батальон на московците, който вървеше най-отпред, устрои още на шести септември последната си почивка. Нощта беше тиха и благоуханна. Никъде нито звук, освен бръмченето на бръмбарите и свиренето на щурците, а в далечината се виждаше на разни места заревото на пожари — това бяха казаците, които палеха житото и сеното, за да не попадне в ръцете на неприятеля, а тук-там палеха и изоставени от татарите аули. На седми сутринта, още неоправили се от пътуването върху арбите, московците бяха събудени рано-рано с команда: „Ставай! Пушки свободно!“ Думата „марш“ вдигна всички на крака. Сега колите останаха малко и трябваше да се върви пеш, което беше още по-лошо от пътуването. Слънцето блестеше ярко и обещаваще да не щади несвикналите с тоя климат хора. Още не бяха потеглили, когато пристигна с каляската си, впрегната с четири коня, командирът на полка генерал-майор Куртянов, необичайно дебел човек, и лицето му напомняше сварен рак. Куртянов бе един от най-типичните полкови командири, създадени в Русия през епохата на Аракчеев. По изкуството да ругае и да крещи с гръмовен глас малко хора биха се сравнили с него. На прегледите той се отличаваше с напереното си командуване и само излишната дебелина му пречеше да стои юначно на коня, който едва понасяше тежестта на конника. Изобщо Куртянов пътуваше с каляска.

Като наближи до гренадирската рота на щабс-капитан Зоркин, Куртянов изведнъж забеляза нарушение на заповедта. Любител на всякакви безцелни и затрудняващи войника нововъведения, Куртянов бе заповядал да заковат патроните в сандъчета. Щабскапитан Зоркин, човек разумен и обичащ войниците, без много шум нареди на своите гренадири да разковат сандъчетата, сложени в торбите, и да изпразнят

от тях патроните, за да могат след това лесно да ги вадят, особено в движение. Куртянов бе вбесен и закрещя:

— Ще ви дам под съд! Аз заповядах да се направят сандъчета, а вие пилеете патроните! Да се заковат отново! — Но трябваше да бързат и Куртянов, понеже не знаеше къде се намира противникът, се боеше да не бъде отрязан. Ето защо само след минута той отмени новата заповед и нареди да се върви така, но се закани на щабскапитана, че това няма да му се размине току-така.

На около четири версти от аул Тарханлар свършва Алминската и започва по-извисена равнина. Когато московските батальони пристигнаха там, пред очите им от височината се откри разположението на неприятелския ляв фланг, съставен от англичаните. На не повече от две версти по пътя, по който трябваше да минат московците, наперено яздеха английските разузнавачи. Всяка минута беше скъпа.

Генерал Куртянов, още по-зачервен от лъчите на изгряващото слънце, заповяда на една рота да образува верига. Смутен, ротният командир приближи на кон до каляската на генерала и заяви, че няма да успее.

— Как няма да успеете? Това пък какво е?

— Ваше превъзходителство, нямаме заредени пушки!

— Тогава ги заредете, дявол да го вземе!

— Хората не умеят да зареждат в движение, със сандъчетата още никой не е свикнал да действа.

Чак сега Куртянов въпреки цялото си упорство разбра, че напразно бе навикал щабскапитан Зоркин. Ще не ще, наложи се да изпрати в страничната верига гренадирите, тъй като само те имаха заредени пушки.

Току-що образуваха верига и през нея по посока на неприятеля се промъкна някакъв татарин на кон.

— Как най-бързо да се отиде при княз Меншиков! — викна му Зоркин.

— Върви натам — отговори татаринът и насочи коня си към застаналия в далечината неприятелски конен взвод.

Зоркин кипна, пришпори коня си след татарина и го нашиба с нагайката.

Междувременно генерал-майор Куртянов, като видя неприятеля близо, заповяда на своя кочияш да кара тръст към Тарханлар. Войниците се разтревожиха. Въпреки страшната умора те грабнаха пушките и се приготвиха за бой и без да слушат команда, се спуснаха бегом след своя полкови командир. Ако англичаните бяха порешителни, два-три ескадрона от тяхната кавалерия през това време можеха да унищожат целия Московски полк. Войниците престанаха да тичат едва когато адютантът на 3-и батальон, препуснал с коня си най-напред и разбрал от нашите аванпостове къде има брод през реката, посочи на войниците къде да вървят. Запотените изпратени войници се хвърлиха във водата в безредна тълпа, стараейки се в движение да загребват вода поне с шепя. Някои се долепиха до водата и се придвижиха напред, след като безброй пъти бяха побутнати от другарите си. Настроението рязко се промени — московци видяха своите. Отдясно се виждаше Бурлюкският мост, а зад него се виеше синя струйка дим. В дълбоката низина стояха нашите батальони. Кашеварите готвеха храната. Пред моста на най-неудобното място личеше голям пресен насип, носещ гръмкото название „еполимент“^[2]. Именно това беше батареята, издигната от Меншиков и княз Пьотър Горчаков. По-нататък се чернееха дънерите на току-що отсечени дървета — те не прикриваха нито един наш войник.

Към девет часа сутринта в неприятелските редици се забеляза явно движение; десният фланг, състоящ се от французи, започна да се спуска от своите позиции. Френските колони вървяха по вълнообразна местност, като ту съвсем изчезваха от погледа, ту отново се показваха.

Не много преди това при княз Меншиков пристигна офицер от Минския полк, изпратен от полковник Ракович, който заемаше нашата крайна лява позиция почти до брега на морето, с вестта, че още от шест часа сутринта е забелязано движение на френските войски, очевидно възнамеряващи да се изкачат на височината, смятана за недостъпна.

Меншиков бе крайно раздразнен от това известие.

— Предайте на подполковника — каза той на пристигналия офицер, — че е време да се научи да различава фалшивата атака от истинската. Нека се успокои — това е чиста глупост.

Но все пак веднага след заминаването на офицера Меншиков изпрати своя ординарец Стеценко при генерал Киряков да го

предупреди да внимава.

[1] Лажанд (в романа Лагонди) — френски полковник от генералния щаб. ↑

[2] Еполимент — землено прикритие, предназначено за подсигуряване на оръдията на батареята откъм фланга. ↑

XIV

Още на седми, щом се стъмни добре, френският главнокомандуващ Сент Арно, който се чувствуваше напълно бодър и здрав, приближи на кон, придружен от свитата си, до малка къщичка, където преди беше пощенската станция и където лорд Ръглан устрои своята главна квартира. Сент Арно пристигна с цел да се съвещава с лорд Ръглан относно плана на сражението. Рязка противоположност представляваха двамата главнокомандуващи, седнали сега до масата и надвесени над една голяма карта на Крим. Сент Арно постоянно скачаше от мястото си, жестикулираше, говореше ту на английски, ту на френски и чертаеше върху лист хартия разположението на войските, доказвайки разпалено, че съюзниците трябва да се възползват от численото си превъзходство и да заобиколят армията на Меншиков от двата фланга. Щом това се осъществи, твърдеше Сент Арно, атаката на центъра ще стане „решителна, непреодолима, неотразима“. През цялото време лорд Ръглан седеше спокойно, слушаше с добродушна усмивка, не спореше, но в същото време мислено реши да действа по свой собствен план.

— Вие знаете, милорд — каза Сент Арно, — нашата рекогносцировка ни убеди, че западната страна близо до морския бряг не е заета от неприятеля. Затова моят план е следният. Ето вижте: тази линия представлява Алма. Дивизията на Боске под прикритието на флота, който ще се движи покрай брега, ще тръгне право към тази скала. Ето разположението на русите, вие виждате, техният ляв фланг е отдалечен от морето на две английски мили. Значи ние ще ги заобиколим. Вие, милорд, в същото време ще заобиколите десния им фланг през брода на река Алма; вие знаете, че ето тук има брод. Тогава започва движение моята първа и трета дивизия, които разгромяват неприятелския център.

— Ще си позволя да ви задам един въпрос — каза присъстващият на съвещанието полковник Трошю, прикрепен от Наполеон III към Сент Арно с нарочната цел да намалява разпалеността на главнокомандувачия. — Бих искал да зная вашето

решение, маршале, по един чисто практически въпрос — кога и къде нашите войници ще могат да оставят своя дребен багаж?

— Подобни въпроси ме изумяват, полковник! — гневно извика маршалът. — Въпросът за войнишкия багаж е такава дребна подробност, че да се говори за нея, когато става дума за плана на сражението, е просто смешно. — Маршалът продължи да развива своя план, лорд Ръглан както и досега слушаше с приятна, ласкава усмивка, но резултат от съвещанието беше само това, че Ръглан не попречи на маршала да вдигне дивизията на Боске, когато му хрумне.

На следващата сутрин точно в шест и половина генерал Боске наистина потегли покрай брега с цялата 2-ра френска дивизия, имайки зад себе си турските батальони.

Междувременно английската армия и не мислеше да тръгва нанякъде. Лорд Ръглан се грижеше за своите изморени хора и освен това се страхуваше да остави обоза без прикритие. Французите започнаха да губят търпение. Сент Арно изпрати при лорд Ръглан адютанта си да попита какво означава това забавяне? Лорд Ръглан отговори, че част от войските му са пристигнали късно и се нуждаят от почивка. Сент Арно бе принуден да изпрати на Боске нова заповед — да спре. Към девет часа френските войски спряха; войниците се разположиха като на лагер и започнаха да си варят в котлите кафе, ругаейки англичаните за тяхната мудност.

Утрото беше тихо, ясно и горещо. В нашите полкове отслужваха молебени. Набързо обядваха и започнаха да привеждат в ред оръжието и амуниците. Войниците обличаха чисто бельо. Всичко това се правеше без шум и без обичайната войнишка суетня. Особени военни приготовления нямаше: все едно че се готвеха да посрещнат празник, пък и денят тъкмо беше празничен. Войниците се молеха; много от офицерите заставаха на колене.

Дори в щаба на главнокомандувания, край който се беше събрала блестящата петербургска младеж, не се чуваше нито смях, нито шеги. Всички бяха обхванати от такова тържествено настроение, каквото обхваща даже невярващия, когато влезе в храм и види огромната, коленопреклонно молеща се тълпа народ.

Но когато дивизията на Боске изведнъж се спря и започна да пие кафе, нашите изпаднаха в недоумение, примесено отчасти с досада, отчасти с чувство на облекчение от някаква тежест. Мнозина, в това число и самият главнокомандуващ, започнаха да мислят, че и този ден пак няма да има нищо.

Ординарецът Стеценко се върна обратно от Киряков при главнокомандуващия.

— Е, какво? Той видял ли е там французи? Ти каза ли му, че ние видяхме тяхното движение? — попита Меншиков.

— Точно така, ваша светлост, но генералът ми възрази: „Виждам ги, но не се страхувам от тях.“

— Какво значи това? — попита Меншиков, като чу отдясно звуците на дайрета и пение. Оказа се, че изморените московци чествуваха преминаването на Алма пред очите на неприятеля и сега вървяха покрай другите полкове с дайрета, песни и танци, огласявайки с тези звуци еполимента на княз Горчаков. Московците се движеха по посока на фара към левия фланг, тъй като се числяха към състава на дивизията на генерал Киряков. Дори само поради този факт княз Меншиков вече ненавиждаше този полк. Той заповяда на запевачите да млъкнат, а полкът да се закове на място. В същото време князът изпрати своя адютант при Киряков със заповед от такъв характер: „Ако до довечера няма сражение, то на хълма да се запалят през нощта огньовете и да му се придаде вид на нов лагер, с цел да се отклони неприятелят от фланговото движение, което при нашата разпокъсаност едва ли ще можем да отразим.“

Панаев завари Киряков на богата закуска.

Като чу новата заповед на княза, Киряков не на шега се разсърди.

— Вие не сте първият пратеник на светлейшия — каза той — и все за този ляв фланг! Какво се тревожи толкова! Слезте по-добре от коня да закусите, а ние ще нагостим французите: ще ги изпостреляме като кокошки. Който се изкачи на хълма, там си и остава. Но няма да тръгнат, мръсниците! Те само се изтеглят. Там е Ракович, командир на втори батальон на Минския полк — той все иска подкрепления. Защо му са? Там и батальон няма какво да прави. Аз сега изпратих да предадат на светлейшия каквото ми донесе Ракович. Неприятелят, видите ли, домъкнал до брега на морето някакъв огромен сандък до самата Алма, оставил го точно срещу стръмнината, а самият той си

заминал. Мисля, че в сандъка има чума̀ви. Искат да ни подмамят — въобразяват си, че ние тутакси ще хукнем да гледаме какво е това. Ето вземете телескопа; този каторжен сандък се вижда и оттук... Какво, няма ли да закусите?

Панаев рязко отказа и препусна обратно към княза.

Княз Меншиков дотолкова се убеди, че боят няма да се състои, че изпрати да кажат на ща̀бния обоз, намиращ се на хълма, на около две версти от неговия ща̀б, да му разпънат там палатка и да приготвят обяд.

Но в този момент пристигна Панаев с донесението, че Ракович иска подкрепление, а Киряков не му дава; това бе достатъчно Меншиков да се разгневи и да излее гнева си, ако не на Киряков, то върху войниците от неговата дивизия.

Тъкмо по това време край палатката на княза минаваха изнемогващите батальони на Московския полк. Меншиков незабавно заповяда на два от тези батальони — точно на най-уморените, първи и втори — да застанат в първата бойна линия пред фронта на Тарутинския полк, вече няколко дни почиващ на позициите. Като заеха посоченото място, московци по старинен обичай, виждайки вървящия срещу тях неприятел, започнаха да се преобличат с чисто бельо. Меншиков не се задоволи с това, че ги постави на най-опасната позиция: той ги лиши от главната им сила, състояща се за двата батальона от 48 въоръжени с далекобойни пушки щуцерника, които изпрати заедно с трети батальон през моста и през Бурлюк в алматамакските лозя, с една дума на аванпостовете. Четвърти батальон на московците застана отдясно на белия каменен градеж, т.е. недостроеният, виждащ се отдалеч фар. Към командира на този батальон се приближи старши адютантът на Киряков.

— Какво, няма ли го началникът на дивизията? — попита батальонният командир.

— Той е там, при фара. Заповяда да му дадат кон; дали ще се задържи на седлото, не зная... Пред мен си наля такъв пунш, че излезе чист ром. Такъв, силен чай пия с досада казва.

— Е какво, май между нашия Василий Яковлевич и светлейшия пак е станало нещо?

— Ами как! Негова светлост все с него се заяжда. А Василий Яковлевич на инат все повтаря думите на стария княз за батареята: „И

насам стреля, и натам гърми.“ А всъщност ще стане така, казва Киряков, че неприятелят от същия този еполимент ще стреля по нас с картеч. Аз исках да отвлека вниманието на Василий Яковлевич от този въпрос, пришпорих коня си и му казвам: неприятелските войски отново тръгнаха и главнокомандущият ви очаква на кон.

Наистина, щом свърши закуската, Киряков тръгна по батальоните да вика „ура“. През това време Меншиков наблюдаваше с телескопа не неприятеля, а нашия ляв фланг. Той се чувствуваше зле след безсънната нощ и промърмори:

— Тъкмо сега не трябва да съм зле.

Като погледа още малко, Меншиков се убеди, че на левия фланг Киряков е преместил някои части, въпреки неговата заповед. Князът поиска своя кабардинец, метна се на коня и потегли към левия фланг, мърморейки:

— Трябва да видя какво е направил там Киряков.

По пътя князът измърмори някакви приветствия на войската и каза: „Днес трябва да се покажете като истински руски юнаци.“ Войниците не го чува и отговор не последва.

Докато князът и свитата му се изкачиха на височината на левия фланг, в неприятелските редици се забеляза общо движение. Всички разбраха, че боят ей сега ще настане. В нашата предна линия войниците се приготвиха за бой; московците — те не успяха дори да хапнат — започнаха да чупят сандъчетата и да вадят патроните.

Англо-французите се приближаваха към нашите аванпостове. Французите малко изпревариха англичаните, но и те вече се виждаха ясно с просто око. Французите вървяха на гъсти колони, а англичаните — в дълъг разгънат строй, имайки пред себе си двойна верига, извита към ъглите. Техните червени мундири и оръжието им бяха ярко осветени от палещите лъчи на слънцето.

Офицерите от обкръжението на княза гледаха движението на англичаните и се губеха в догадки. Те не можеха да проумеят как може да се води войската в атака в разгърнат фронт. Във всеки тогавашен учебник се препоръчваше да се действа с плътни маси, напористо.

— Навярно мислят при удара да обхванат нашите колони откъм фланговете — каза Меншиков, който споделяше общото недоумение,

но се стараеше да не го изрази. — Да — добави той, — целта е ясна. За доказателство служи фактът, че средата на техния батальон е два пъти по-дълбока от краищата.

В това време при княза най-сетне дойде Киряков, който леко се олюляваше върху своя прекрасен кон. Князът се престори, че не го забелязва, и се обърна. Киряков също обърна коня настрани и тръгна към тарутинци, които стояха от лявата страна на фара на четири масивни колони.

Меншиков заповяда на един казак да го следва и лично поведе двете роти московци.

— Ето в това направление — каза той, като посочи малко по-надясно от фара.

Киряков чу тази заповед и не се стърпя. Той се приближи и каза:

— След тридневен форсиран марш тези батальони за час и половина не са могли да си починат. Да бяха полежали, могат да се заменят с друг полк.

— За тях това нищо не значи. Благоволете да ги поставите в положение готови за бой! — каза Меншиков.

— По заповед на главнокомандувания — готови за бой! — изкомандува Киряков.

Но Меншиков не се задоволи с това. Той лично заразмества батальоните. На единия, под командата на Грал, заповяда да се спусне към реката по дола и да се готви за атака край резервните белостокски батальони, на другия — да застане до каменния зид, ограждащ неголяма овощна градина с високи дървета.

— Вие трябва да имате този зид винаги пред очите си — каза Меншиков на батальонния командир. — Не давайте на неприятеля да се скрие зад него, а в случай на необходимост го изтичайте оттам с щикове.

— Слушам — отговори батальонният командир, мъж на средна възраст, с фини аристократични черти на лицето. Това бе граф Зео. Някак странно прозвуча у него това войнишко „слушам“ — човек би могъл да очаква, че той ще заговори на прекрасен френски език.

Дивизията на Боске все така вървеше най-отпред. Англичаните вече почти се изравниха с първа и трета дивизия на французите и се

намираха на около две версти от река Алма.

Тук хълмът започваше да се спуска към реката. Съюзническата армия спря за последен път. Долу, зад градините и лозята, блестяха струите на лъкатушешката Алма; на отсамната страна на реката, сред хълмове, покрити със зеленина, се виждаха големи сиви квадрати и правоъгълници; тези сиви фигури се състояха от хора, облечени в шинели въпреки голямата горещина.

За минута в съюзническата армия настъпи дълбока тишина. В шестдесетхилядната армия изведнъж всички млъкнаха така, че изцвилването на някакъв изправил се на задните си крака кон се чу на грамадно разстояние. Шумът и говорът на тридесетте хиляди руси ясно достигаше до слуха на съюзниците. Далеч се чуха думите на шотландския генерал Кембъл, който, нарушавайки мълчанието, каза:

— Струва ми се, време е да освободим хората от половината им патрони.

Лорд Ръглан в това време яздеше насреща на маршал Сент Арно. Двамата главнокомандувачи се изкачиха на могилата и започнаха да наблюдават с далекоглед. Сент Арно бе напълно уверен, че лорд Ръглан е одобрил неговия план за сражението. Като прибра далекогледа си в калъфката, той с интерес попита лорда:

— Какво ви е мнението?

Чак сега за пръв път лорд Ръглан изясни своята мисъл.

— В десния фланг на неприятеля има толкова кавалерия, че аз няма да се реша да го заобиколя.

Маршалът не каза нито дума повече и като прехапа устни, препусна по посока на своя център. Дивизията на Боске вече започваше обхода на руския ляв фланг.

XV

Боске беше прекарал десет години в Алжир и бе един от най-способните генерали на френската армия. В противоположност на княз Меншиков, който, като прекара няколко денонощия на админската позиция, остана с убеждението, че западната скала близо до устието на Алма е непристъпна, Боске сметна за необходимо лично да изследва местността.

Още на разсъмване, придружен от неколцина офицери, Боске тръгна по пътя, който извеждаше от село Алма-Тамак и видя, че тук могат да минат не само войници, но и артилерия. Когато на френската армия се наложи да спре поради мудността на англичаните, Боске, за да не губи време, продължи рекогносцировката, а веригата на неговите зуави се поспря само с цел да се разгърне по-нашироко и после, като ту се подаваха напред, ту отново спираха, зуавите лека-полека се приближиха до реката, без да срещнат никъде руси.

През това време впрочем пристигнаха в алматамакските лозя, щуцерниците на московския полк с поручик Култашов, след тях вървеше целият трети батальон на московците, който се разположи във верига и зае част от алматамакските градини.

Повечето войници, изнемогнали от жажда, се разпръснаха из лозята и без много да мислят за неприятеля, лакомо запоглъщаха зрелите плодове.

Междувременно неприятелските колони спряха. Вместо обаче да се пуснат в действие щуцерниците^[1], бе даден сигнал да стреля веригата, въоръжена с гладкостволести пушки. Кръглите куршуми, излитащи от тези пушки, не достигаха неприятеля; затова бе даден втори сигнал — да не се стреля. Веднага след това челната част на френските колони се разгърна във ветрило и на свой ред откри огън.

Трети батальон понечи да се разшава и скоро отново се скри в градините.

Като изчака малко, Боске взе със себе си бригадата на Отмар и потегли по алматамакския път, а бригадата на Буа изпрати заедно с турците по морския бряг. Скоро зуавите от бригадата на Буа се

приблжиха до реката и затърсиха удобни за преминаване места. Пред тях нямаше нито един руски войник. Започнаха да се прехвърлят през реката. Скоро французите, а след тях и турците, бяха вече на левия бряг на Алма.

Към единадесет и половина само една малка група от бригадата на Буа изчакваше ред да премине морската плитчина. Някои лежаха на пясъка, други, полуразсъблечени, газеха из водата. Като се прехвърли през реката, Буа видя пред себе си тясна клисура. Пехотата вървеше удобно, но артилерията още не бяха успели да прехвърлят. В това време самият Боске с бригадата на Отмар се приближаваше бавно към реката през село Алма-Тамак, но постоянно спираше, тъй като водеше със себе си артилерията. Някои от зуавите — нетърпелив народ — се хвърлиха напред и вместо да вървят, по пътя, преминавайки Алма, се изкачиха на височините по пътечки и направо по скалите. На края целият батальон зуави се изкатери на „непристъпната“ западна скала, но и оттук не се виждаха руски войски. Намиращият се недалеч батальон на Минския полк още се скриваше от очите на французите и намиращата се там руска полубатарей също мълчеше.

Командирът на минския батальон обаче отдавна бе забелязал движението на французите и помоли за помощ, която все още не бе получил.

Княз Меншиков завършваше разместването на батальоните на Московския полк, когато изведнъж при него от разни посоки започнаха да пристигат офицери и казаци с известия за прехвърлянето на части от неприятелската войска през Алма до самия морски бряг. Фалшивата атака се оказа истинска. Да се съмнява повече беше невъзможно и князът, сконфузен, вбесен от собствената си недосетливост, изведнъж реши, че цялото му внимание трябва да се насочи към дивизията на Боске и че ненапразно досега така се е грижил за левия фланг. Князът тутакси забрави, че досега предмет на неговите грижи бе не Боске, а Киряков.

Придружен от адютантите и свитата си, князът пришпори към стръмните височини, чиито урви се спускаха към морето.

Точно в този момент по цялата неприятелска линия отново започна движение.

Огромната червена лента на разгънатите английски дивизии вече се изравни с очакващите я френски колони. Чудноватите шапки на шотландците, белите пера по каските на конниците, обкръжаващи лорд Ръглан, старчето с дългопол син сюртук, всичко това вече се виждаше с просто око от нашата предна линия. Нашите аванпостове започнаха да стрелят и лека-полека да отстъпват към реката. Само щуцерниците, както и преди, седяха в алматамакските лозя и оттам твърде успешно обстрелваха французите.

Точно срещу мястото, където левият фланг на французите се доближаваше до десния фланг на англичаните, на отсрещната страна на Алма се намираше крайната дясна рота на трети батальон на Московския полк. Неин командир беше поручик Орлов.

Изведнъж значителна маса войска с червени мундири на бегом се хвърли срещу него. Орлов премести хората си вляво и пусна към англичаните бегла стрелба, но в същото време французите започнаха да стрелят по ротата му.

— Момчета, скачайте във водата! — кресна Орлов с надеждата да се прехвърли на левия бряг на Алма, преди врагът да ги наближи. Но стръмните брегове задържаха както него, така и целия трети батальон, който последва примера му. Получи се нещо странно — французи, англичани и руси се смесиха в обща маса, но враговете не се докосваха и всички се стремяха да прекосят реката; на това място бе доста дълбоко и тук-там се налагаше да подскачат, за да не се нагълтат с вода. Най-сетне нашите се измъкнаха по-рано от неприятеля, излязоха от реката и като се отърсваха от водата, отидоха зад втори батальон, за да огледат патроните си. Французите и англичаните скоро се отдръпнаха назад, тъй като нашите щуцерници започнаха да ги безпокоят.

На левия фланг вече се чуваше силна престрелка. Преди нея прогърмяха няколко оръдейни изстрела. Пушечната стрелба се усилваше. Над Алма вече се издигаха кълба барутен дим.

Княз Меншиков най-сетне стигна до височините, от които ясно се виждаше как разпръснато се прехвърлят през реката остатъците от френската бригада на Буа. Откъм морето се чуваше тътенът от веригите на параходите. Край самия бряг, почти плъзгайки се по пясъчното дъно, неприятелските кораби се прикрепваха с котвите, готвейки се за стрелба от своите огромни оръдия.

[1] Щуцер — вид нарезна пушка. ↑

XVI

Боят кипеше вече почти по цялата линия. Движението на англичаните бе малко забавено от това, че сапърите подрязаха моста през Алма, а казаците, отдалечавайки се от аула Бурлюк, го запалиха. Нетърпимата горещина и начинът за построяване на татарските къщурки, особено пък високите огради, спомагаха за разпространяването на огъня и цялото село пламна изведнъж, сякаш от някакъв пиротехнически фокус.

Гъстият дим пречеше на противниците да се разгледат взаимно.

На крайния ляв фланг подполковник Ракович се задържа още известно време със своите минци, но като видя, че от никъде не иде помощ, заотстъпва, за да се съедини с останалата част на полка, намираща се едва ли не през две версти.

Сред полковете, разположени край фара, беше Тарутинският; той все още не правеше абсолютно нищо поради липсата на каквито и да било разпореждания от страна на главнокомандувачия. Командирът на полка Волков от сутринта усърдно слуша молебен, а по време на боя беше без кон, ходеше напред-назад, суетеше се, но ползата от това беше малка. Той дори не се досети да изпрати своите щуцерници на помощ на Култашов, който сам задържаше движението на неприятеля по Алма-Тамакския път.

Беше един часът по пладне. Към тарутинци от английската верига започнаха да долитат куршуми. Войниците, които никога не бяха участвували в бой, се стреснаха, чувайки странни звуци, сякаш свистене на камък, изхвърлен от прашка. Острият писък на куршумите, напомнящ звука „пе-ен“, все повече се усилваше и на края отделните звуци се сляха в едно общо, непрекъснато, „пе-ен“, съпроводено сякаш от леко подухване на вятъра. Изведнъж редникът Черепов се присви и падна с изкривено лице. Лицата на войниците се изопнаха — това бе първият ранен в техния полк.

— Черепов, Черепов го раниха — изведнъж заговориха войниците. Направиха носилка от пушките и го понесоха към превързочния пункт.

В това време нашата землена батарея откри огън с гюлета по англичаните. Виждаше се как англичаните се снишиха към земята, с изключение на неколцина конници, вероятно офицери. Изстрелите на нашата батарея не бяха твърде сполучливи — снарядите или не достигаха, или прелитаха тясната лента, образувана от английския строй.

Точно тогава покрай тарутинци към левия фланг препусна Меншиков със свитата си, а димът от горящия Бурлюк скри англичаните, които приближаваха моста.

Княз Меншиков с адютантите си вече бе над урвата и безпомощно гледаше преминаващите реката зуави. Изведнъж откъм морето прогърмя изстрел, втори, трети и скоро цял облак снаряди запрелита през главите на главнокомандувания и неговата свита.

Лично Меншиков не беше страхливец, пък и не за пръв път в живота му се случваше да слуша музиката на снарядите, в различни сражения беше получавал рани, които и досега се обаждаха, щом седнеше на седлото. Не страх, а пълно объркване изразяваше погледът му. Адютантите си придаваха смел вид, макар в душата си почти всички да изпитваха страх и смело може да се каже, че се страхуваха най-много ония, които се стараеха да се покажат най-храбри.

Сред тях беше и Панаев, юноша, който досега сляпо вярваше в главнокомандувания и смяташе, че той може да управлява войските както играчът на шах своите пешки. „Ако не беше този Киряков — мислеше Панаев, — светлейшият отдавна да е унищожил половината неприятелски войски.“ Тези мисли бяха прекъснати от рева на неприятелските морски оръдия и цялото внимание на Панаев се насочи към летящите снаряди, произвеждащи във въздуха шум, подобен на ураган.

„Нима и мен ще улучи някой от бръмчащите снаряди?“ — Тази мисъл завладя Панаев и той забрави всичко останало.

На връщане княз Меншиков най-сетне видя оръдията, прехвърлени от бригадата, водена от Боске. Тези оръдия очевидно имаха за цел да обстрелват полегатото дърво, по което се спускаше князът със свитата си. Князът съобрази, че трябва да пусне в ход нашата кавалерия. Той извика при себе си намиращия се при него офицер от Генералния щаб Жолобов.

— Доведете два дивизиона хусари — каза князът, — насочете ги срещу десния фланг на французите и отблъснете пред мен тяхната батарея от позицията.

Жолобов не успя да направи и няколко крачки, когато неочаквано конят му, пронизан от снаряд, изпратен от морето, се строполи заедно с конника. Жолобов се намери на земята, седнал близо до падналото седло. Панаев, който яздеше между казашкия уредник и някакъв грък, се спусна към Жолобов, забравяйки за собствената си опасност.

— Какво ви стана? — попита Панаев. — Вашият кои май че е убит, вземете коня на гърка.

Конят наистина бе убит от снаряда на място.

— Струва ми се, че ето тук нещо ми е откъснато.

Панаев и двама други адютанти скочиха от конете и се приближиха до другаря си. На Жолобов бе разкъсана дрехата, бельото и брича, но повече нищо не се виждаше.

Покрай тях минаваше един казак. Повикаха го, той понечи да избяга, но като видя уредника, спря.

— Стой, ти такъв-онакъв! — завика Панаев на казака, като украсяваше думите с отбрани юнкерски изрази.

— Стига, ваше благородие — вметна уредникът. — Току-виж ви перне нещо и ще си умрете с лоша дума на езика.

Панаев се засрами, заповяда на казака да подържи конете и започна да помага на Жолобов. С помощта на уредника и гърка Панаев понесе Жолобов към хълмчето, където бе по-безопасно от снарядите.

— Кажете на негова светлост да се пази — говореше Жолобов, без да издава нито стон.

Когато го положиха на земята и се опитаха да го разсъблекат, видяха огромна, сякаш изгорена рана — кръв нямаше. Панаев го побиха тръпки. В далечината пътуваше някаква обозна талига, Панаев заповяда на гърка да я спре, но гъркът не разбра или не искаше да изпълни заповедта и побягна към обоза. Панаев препусна сам и докара талигата, където положиха Жолобов. Жолобов загърна крака си с полите на шинела от войнишко сукно. Уредникът го подкара с друсане към превързочния пункт. Вместо Жолобов да доведе хусарите, изпратиха Грейг. Пристигна хусарският офицер и отпрапортува на Меншиков, че още щом се появили във фланга на французите, техните батареи се приготвили за бой и хусарите отстъпили.

— Това пък защо? — попита князът. — Повтаряйте атаките, не ги оставяйте на мира.

— Слушам! — Офицерът препусна отново.

Хусарите се опасяваха от параходите и хич и не мислеха да повторят атаката. Те стояха зад хълма, френската батарея вече се беше нацелила и се разнесе първият изстрел. В това време пристигна и нашата батарея (номер четвърти от седемнадесета бригада) под командата на Кондратиев.

При третия оръдеен изстрел Меншиков бързо се обърна към стоящия до него батальон московци и изкомандува:

— Втори полубатальон на половин завъртане вляво, първи — на половин завъртане вдясно! Ходом... марш!

По тази команда останалите без сили московци се спуснаха към батареята на Кондратиев и зад гърба на стоящите без работа тарутинци бързо прескочиха двете низини, по-нататък се натъкнаха на ротите от своя полк, където беше и командирът на полка Куртянов, който още веднъж им изкомандува: половин завъртане надясно! Но трябва да се върнем малко назад и да проследим движението на Московския полк, преди още да го бе повел Меншиков.

Московците следваха успоредно батареята на Кондратиев и се приближаваха към стръмнината, която завършваше с урва над реката. Превалът се намираше вече под краката им, когато ротните командири ги обърнаха с лице към морето. Над главите им засвистяха куршуми и забръмчаха снаряди.

Ротният командир щабскапитан Селихов вървеше начело. Изведнъж спря, спряха и войниците. В целия батальон не се намери нито един, който да е участвувал преди в сражения, никой не знаеше къде да вървят, а отпред не се виждаше нито един наш войник.

Младият офицер Бейтнер, командир на взвод, посочи един нисък, но стръмен хълм, близо до който се намираше батареята на Кондратиев без никакво прикритие.

— Струва ми се, че трябва да вървим натам — каза той на щабскапитана.

В този момент на всички им се стори, че вятърът откъм морето се усили — в действителност зачестиха изстрелите от параходите.

— Напред — марш! — изкомандува ротният командир, като видя, че ротата му може да се скрие от параходите зад хълма.

Войниците неволно се приведоха, макар че това не можеше да ги спаси от куршумите и снарядите и почти бегом се спуснаха към хълма. Подпоручик Перов заедно с Бейтнер се пристрашиха да се изкачат на билото, откъдето се виждаше устието на Алма и се чуваше как гърмят веригите на неприятелските параходи.

Пред фронта на московците и по-наляво се виждаха французите, които се построяваха бегом и мъкнеха оръдия. Едно оръдие се откъсна и се затъркаля надолу. Наложиха се да спрат, конете се вбесиха, но скоро всичко се уреди и оръдието го измъкнаха хора. Шест френски оръдия вече стояха в редица, след това се появиха още две.

— Гледай, Бейтнер — каза Перов, — пред техните редици яздят конници, навярно началство. Баранов! — извика той на щуцерника (към този батальон имаше щуцерници) — не можеш ли да свалиш оня, на белия кон?

— Сега ще видя, ваше благородие — каза щуцерникът и също се изкачи на хълма от любопитство.

Щуцерниците представляваха привилегировано малцинство, те стреляха с пушки, улучващи от хиляда и петстотин крачки, и си знаеха цената. Дори видът им беше по-наперен и независим, отколкото на другите войници. Баранов се смяташе за един от най-добрите стрелци в полка. Командирът на другата рота, който стоеше в подножието на хълма, чу думите на Перов и викна на същия стрелец:

— Моля ти се, Баранов, убий оня, дето е на белия кон. Навярно е техен голям началник.

Баранов се прицели, стреля и белият кон вече тичаше сам, влачейки ездача на стремето.

— Браво, Баранов, благодаря! — завикаха офицерите, а след тях и войниците.

— Чаша водка от мен! — викна ротният командир.

— До белия кон колко крачки имаше? — попита Бейтнер.

— На цял прицел, точно хиляда и четиристотин крачки — отговори Баранов, без ни най-малко да се съмнява в точността на думите си.

Целият неприятелски фронт, към който принадлежеше убитият конник, се пръсна, без да завърши построяването. Неприятелските куршуми забръмчаха все още без да засягат някого.

— Гледайте, господа — каза щабскапитан Селихов на стоящите до него двама млади офицери, — ето нещо падна до мен, май че е куршум... Да, вижте каква странна форма има. Ето — истински напръстник. Трябва да попитаме нашите артилеристи що за чудо е това? Нима с тези неща мислят да стрелят по нас?

Един от офицерите взе конусообразния куршум, така наречения куршум „Миние“, и изяви желание да изтича при артилеристите на Кондратиев да разбере каква е тая новост.

Артилерийските офицери повъртяха куршума в ръце и на края решиха, че вероятно това са особени малки снаряди, напълнени с взривно вещество и предназначени да взривяват сандъците с патрони.

Двама офицери дори започнаха да разсъждават за траекторията, описвана от подобен куршум, и само ударът на неприятелския снаряд, повалил един от нашите коне, прекрати техния спор.

Перов и Бейтнер все така стояха на билото пред очите на неприятеля.

— Гледай, Бейтнер — каза Перов, — та нали по диагонал от нас имаше неприятелска батарея и докато гледах Баранов, тя изчезна някъде. Що за дяволия! Блести само едно оръдие — другите все едно че ги е нямало.

— Това значи, че нацелват оръдията в нас — отговори Бейтнер. — С дулата гледат към нас, затова не ги виждаме. Пази се, Перов! Лягай долу!

Блеснаха светлинки, вдигна се пушек и в подножието на хълма шляпнаха няколко гюлета.

— Не улучи! — каза Перов весело.

— Да слезем долу! — викна Бейтнер. — Не бързай, по-добре се наведи!

— Виждам, дребна работа!

Бейтнер сам запълзя и отново викна:

— Лягай, дявол да го вземе!

Изведнъж се чу звук, сякаш на земята тупна чувал. Бейтнер се огледа — Перов лежеше, долепил гърди до земята — едната му ръка бе отметната настрани. Бейтнер допълзя до Перов, пипна го, вдигна главата му — беше мъртъв. Розовите му бузи както преди пламтяха, на устните му играеше застинала усмивка. Цялата му дясна страна бе опръскана с кръв.

Чувството за самосъхранение накара Бейтнер по-скоро да изтича долу.

— Момчета, убиха Перов — каза той.

Цялата колона, която лежеше на тревата в шест редици, застана на колене, като шепнеше молитви и се кръстеше.

Впоследствие Бейтнер уверяваше, че Перов още от сутринта е имал предчувствието, че ще загине в боя. Той разказа как на разсъмване, когато неприятелските рогове и тръби мелодично изсвирили заря, а нашите им отговорили чрез барабаните с „генерал-марш“, офицерите от четвърти батальон на Московския полк се събрали да поумуват защо не идват другите батальони московци. Перов през цялото време мълчал, но изведнъж казал:

— Ей на, вие умувате, а на мен хич не ми се и мисли дори.

— Защо така? Страхувате ли се? — попитал го някой.

— Такива неща не се говорят — възбудено отговорил Перов. — И ако не беше такъв ден, иначе щях да ви отговоря.

— Но аз само се пошегувах — оправдавал се другарят му.

— Кажете какво става с вас? — попитал друг офицер.

— Сънувах тежък сън... Да си призная, макар и да не съм суеверен, но това ме разстрои...

— Разкажете, разкажете — настоявали офицерите.

— Сънувах покойната си майка. Уж идва цялата в бяло, такава млада, каквато съм я виждал само на снимка, и все ме вика, примамва нанякъде. На мен ми беше много весело и така ми се искаше да я последвам.

Много офицери, които дотогава скептично се усмихвали, придобили тъжен и тържествен израз на лицата си. В това време се приближи Бейтнер, приятел и съкурсник на Перов.

— Какво ви става, господа? — попитал той, като видял мрачните лица на другарите си.

— Ами ето го, натъжи ни всички — казал един офицер, като посочил с неудоволствие Перов. — И себе си и другите разстройва.

Като разбрал каква е работата, Бейтнер се постарал да ободри приятеля си.

— Не се предавай — казал той и се помъчил да се пошегува, макар да не приличало много на шега. — Ако те убият, а аз остана

жив, ще се постарая да си уредя сметките с враговете и за теб; а ако ме убият, ти ще отмъстиш вместо мен!

— Вярвам — казал Перов. — Но истината е, че аз още не съм заслужил да си спомнят за мен с добро — не ми се иска да умирам толкова рано!

— Хайде да хвърлим жребий — казал Бейтнер, — да видим кой ще умре пръв!

— Ах, Бейтнер, що за глупости! С това няма да ме убедиш. Уверен съм, че аз съм първи по реда, знам сигурно, че съм първи!

— Тогава да изпеем нашата предсмъртна песен — казал Бейтнер.

— Бих пял, друже, както съм пял, но не ми се пее!

— Какви са тия женски истории! Няма нищо страшно, братко!

— Да ме пази бог, аз не се страхувам! Но не ми се иска да умра. Кажи, Бейтнер, ти нали си ми приятел?

— Приятел съм, сега и винаги.

— Добре, тогава ще ти кажа под секрет: у дома оставих годеница.

— Е-е, братко, ето какво било! Ето къде е истинската причина за твоята тъга! Щом е така, успокой се! Ние с теб и след петдесет години може би няма да намерим време да се оженим, камо ли да мислим за това сега, когато е дошло време да поразяваме враговете!

Но Перов не се успокоил и стана една от първите жертви на алминския бой.

Командирът на Московския полк, известният ни червендалест дебеланко генерал-майор Куртянов бе в най-свирепо настроение. Работата бе там, че при преминаването на река Алма войниците, докато мъкнали с голям труд генералската каляска, счупили оста и изкаляли седалката.

Куртянов не можеше да забрави този факт и дори сега, под жестокия щуцерен огън, все си припомняше и повтаряше: „Ах вие, мръсници! Ще ви дам аз на вас! Нека само да свърши боят, ще ви оправя аз! Ще ви затрия!“

Когато Меншиков лично разместваше батальона на московците, две роти от този полк заедно с Куртянов се отзоваха до част от Минския полк, отдавна извикан от Меншиков от резервите, и зачакаха

по-нататъшни заповеди. Вместо да даде някакви разпореждания, Куртянов отново започна да оглася въздуха с нецензурни ругатни, които кънтяха в ушите, незаглушавани дори от стрелбата на неприятелските щуцерници.

В това време към Куртянов приближи Меншиков, който сега яздеше напред-назад, търсейки началника на левия фланг Киряков. Оказа се, че и Куртянов няма понятие къде се намира началникът на дивизията.

Меншиков злорадствуваше.

— Генерале — каза князът, — аз отивам на десния фланг. Не виждам Киряков, за да му оставя левия фланг. Поемете вие командването тук.

В отговор Куртянов само измуча някакъв нечленоразделен звук.

— Продължавайте настъплението — каза князът, макар досега от страна на Куртянов да нямаше още никакво настъпление. — Изберете момент за дружна атака „на нож“. Тук работите вървят толкова добре, че този момент ще настъпи скоро.

— Слушам — каза Куртянов, а князът препусна към десния фланг. Но по пътя му доложиха, че изпратеният от него с някакво поръчение флигел-адютант Сколков е ранен в ръката и князът забърза към превързочния пункт.

XVII

Превързочният пункт се намираше на една поляна в местност, достатъчно отдалечена от Алма, но и там понякога долитаха снаряди и щуцерни куршуми. Още от сутринта там беше дошъл числящият се към свитата на Меншиков доктор Таубе с полковите доктори, неколцина военни лекари и фелдшери — това представляваше целият военен персонал. По-късно, когато чуха канонадата, пристигнаха и няколко севастополски лекари. Много преди тях бяха дошли две жени, твърде различни по външност и по обществено положение.

Едната беше Елисавета Михайловна Хлапоница. Когато тя още не беше Хлапоница, а госпожица Борисова, познаваше я цял Севастопол като една от най-красивите девойки и на баловете в морския клуб привличаше много поклонници. Вечер, когато на Екатерининското пристанище свиреше музика, тя често се разхождаше с младия артилерийски офицер Хлапонин, който бързо се издигаше и бе на път да стане батареен командир. Независимо че Борисова почти официално се смяташе за годеница на Хлапонин, мнозина продължаваха да я ухажват, като не желаеха да се примирят с мисълта, че тя е оказала предпочитание другиму.

Сред ухажващите я бяха дори такива солидни хора като генерал Киряков например, който изобщо беше голям поклонник на женската красота. Даже когато за огорчение на мнозина Борисова се венча с Хлапонин — малко преди това той бе станал командир на батарея — генерал Киряков не прекрати ухажванията си и се перчесе пред младата дама с генералския си чин, с армейската си любезност, с репутацията си на герой и с „Георгий“ в петлицата. Още много преди дебаркирането на неприятеля Киряков говореше на хубавата патриотка, че ние ще съдерем Европа от бой и навярно за доказателство на горното се държеше наперено и предизвикателно, което прилягаше повече на юнкер, отколкото на генерал. Но какви ли не чудеса правят женските очички! Някои дори твърдят, че друга севастополска дама, не така скромна и склонна повече да заповядва от

Хлапони́на, дотолкова овладяла сърцата на неколцина почтени военни, че те се впрегнали в малка каляска и я возили из градината като дете.

Хлапони́на, напротив, направи всичко възможно, за да се избави от домогванията, но понякога скромността възбужда повече от най-наглото кокетство.

Както и да е, Киряков бе влюбен до ушите и мнозина започнаха да забелязват това. Именно поради това и княз Меншиков прояви интерес да разбере коя е тази Хлапони́на и помоли да го запознаят с нея. Веднъж някак случайно князът подразбра, че Хлапони́на се разхожда с мъжа си по кея и нарочно поведе коня си натам. Меншиков и двамата адютанти оставиха конете и слязоха по стъпалата; представиха Хлапони́на на княза и той ѝ каза няколко старомодни комплимента.

Друг път Хлапони́на яздеше като амазонка по северния квартал — и отново срещна княза и неговата свита.

Винаги суров, този път Меншиков прие любезно изражение, поклони се и я попита накъде толкова се е разбързала сама, тъй като досега са свикнали да я виждат винаги с мъжа ѝ.

Хлапони́на отговори, че съпругът и се е отбил в батареята и че тя бърза, тъй като вече е късно и нея малко я дострашава.

— В такъв случай ние ще ви охраняваме до неговото завръщане — каза князът и с целия си ескорт придружи Хлапони́на.

В деня на алминското сражение Хлапони́на, която не бе виждала мъжа си вече няколко дни, започна да се тревожи за него и рано сутринта пристигна в лагера.

В това време вече бяха изсвирили зарята — първо французите, после англичаните, а след това и ние.

— Митя, скъпи — говореше Хлапони́на, без да се стеснява от присъствието на офицерите и войниците, и се галеше на мъжа си.

— Хайде върви си у дома, скъпа — каза Хлапонин. — Не се тревожи за мен... Та не всички ги убиват... А ако ме убият, ти трябва да понесеш загубата с твърд дух. Обещай ми, че...

Той пошепна нещо на ухото на жена си.

— Не мога да се примиря с тази мисъл! — извика Хлапони́на. — Какво ме интересува тази глупава война! Аз не искам да те отнемат от мен!

Тя се разплака. Мнозина офицери, наблюдаващи тази сцена, се просълзиха. Повечето от тях в друго време не биха имали нищо против да поухажват хубавичката жена на батареиния командир, но сега едва ли би се намерил поне един, на когото да хрумне подобна мисъл. На никого не му беше до това.

— Ще остана тук с тебе! — каза Хлапоница, като хлипаше. — Нека ме убият и мен. Ще ти помагам. Да не мислиш, че като съм жена, та нищо не разбирам? Аз знам всичките ви военни работи. Ще предавам твоите заповеди.

Хлапонин с мъка успя да убеди жена си, че нейното присъствие само ще го лиши от хладнокръвието, необходимо на един командир по време на бой.

Сбогуването разстрои почти всички присъстващи. Хлапоница благослови мъжа си както майка — сина.

Придружена от един фойерверкер^[1] и един казак, тя тръгна сред полковете — навсякъде по това време отслужваха молебени и се чуваше химнът „Колъславен“.

На поляната зад резервите Хлапоница видя насъбрани полковите доктори; тя отпрати фойерверкера и казака и се приближи до тях. Мина ѝ през ум една мисъл, която веднага се оправда.

— Какво става тук? — попита тя един познат доктор, побеляло старче.

— Превързочен пункт, красавице моя — отговори старият доктор, носил я някога на ръце. — Бързайте час по-скоро в града. Тук не е място за нежни създания със слаби нерви.

— А защо мислите, че имам слаби нерви?

— Ами че вие и сега, както личи, сте плакали и очичките ви са съвсем зачервени... Не тъжете, бог е милостив, ще разгромим тия отявлени туркомани.

— А какво ще кажете, докторе, ако остана тук?

— Вие? Ще ви кажа, мила госпожо, че това е женски каприз. Какво ще правите тук? Ето, разбирам, тук е дошло това матроско момиче — нали я виждате, стои там с куртка и с шалвари и се шегува с войниците. Тази може да ни бъде полезна като работна сила. А вие, мила госпожо, с вашите нежни пръстчета.

— Престанете, докторе, поне вие не би трябвало да говорите така! Аз съвсем не искам да мина за някоя префинена дама. По-добре

ми кажете тук ли ще донасят ранените? Ами ако тук донесат мъжа ми?

Хлапоница сама се изплаши от думите си, но те станаха за нея неотразим довод и тя реши да остане.

Другата пристигнала тук особа бе същата оная девойка в матроска куртка и шалвари, която посочи докторът. Напоследък тази девойка живееше в една от най-долнопробните улици на Севастопол и бе известна на матросите и войниците под името Дашка. Но когато армията тръгна към Алма, Дашка реши да последва многобройните си „познати“. Тя продаде цялото си имущество, получи за него някъде около пет рубли и в добавка матроската куртка и шалварите. Дашка взе със себе си нещо за ядене, шише с водка, бутилка вода, няколко пакета и сандъче с чисти парцали, ножици и бинтове и на разсъмване се появи край резервите. Без да се смуцава от доста циничните шеги на матросите, които мислеха, че е дошла в качеството си на маркитантка^[2], се запъти към превързочния пункт, седна под един храст и започна да развързва своя сандък и пакети. Докторите я забелязаха и като разбраха каква е работата, я похвалиха, но добавиха, че за всичко трябва да слуша както тях, така и фелдшерите.

Когато Меншиков, разбрал за нещастиято, постигнало флигел-адютанта Сколков, дойде на превързочния пункт, на полянката вече имаше толкова ранени, че наличният персонал от лекари едва смогваше да се справи с тях. Всяка минута се появяваха войници с носилки, повечето направени от свързани пушки, които носеха свои другари, понякога обезобразени до неузнаваемост.

Хлапоница, запретила ръкави и препасана с една салфетка, вече цялата изпоцапана с кръв, внимателно превързваше раната на млад офицер. Той стенеше и охкаше, макар раната да бе съвсем нищожна — на него просто му беше приятно съчувствието на такава хубава жена. На друго място Дашка, вече превърнала се в Даря Семьоновна, яростно се караше с един полупиян фелдшер и измъкваше от ръцете му бинт и къс корпия^[3]. Тя се суетеше около един умиращ, на когото снаряд беше изкормил всички вътрешности.

— Всинца ви трябва да обесят, чучела мръсни — казваше тя на фелдшера. — На човека бонбата цялата карангия му е отнесла, а ти го мушкаш в хълбока като кукла, прости ме, господи. Ще ти дам аз на тебе, пиян дяволе! Почакай, ще кажа на дофтора.

— Това няма да е правилно, Даря Семьоновна. Аз дори много ви уважавам — преплиташе език фелдшерът. — А какво от това, че съм пиян? Своята си работа я разбирам.

— Разбираш! Никаква жалост нямате вие, чучела такива! Реже крака на човека, все едно че кокошка коли. Ама и дофторите ви и те... Пред мен дофторът отсече целия крак на моя познат Ваня Черепов, както си беше. Оня крещеше с цяло гърло, а дофторът, като почна да го ругае... Ще те набия, вика, ако още веднъж гъкнеш.

— Така трябва, Даря Семьоновна, защото ако някой крещи, то наставя прилив на кръвообращението — каза фелдшерът, зарадван от факта, че има случай да покаже знанията си.

— Княже, къде е мъжът ми, виждали ли сте го? — викна Хлапоница, щом съзря Меншиков.

— И вие ли сте тук, Елисавета Михайловна? — попита князът вместо отговор, но като видя умолителния ѝ поглед, добави: — Жив и здрав е и ви праща поздрав... Къде е Сколков? — попита той, като се обърна към притичалия към него полкови лекар.

— На него, ваша светлост, току-що започнаха да му правят ампутация.

— Как? Нима не може да се избегне това? — попита Меншиков, слезе от коня и отиде да види.

Сколков седеше, старейки се да покаже пълно равнодушие, но понякога лицето му се изкривяваше и той току поглеждаше към раздробената от снаряд ръка. Когато обаче хирургът започна да наточва ножа си, Сколков видимо побледня. Меншиков подробно заразителства за раната и за нещо спореше с доктор Таубе. Сколков изведнъж помоли да изпратят Хлапоница, с която се познаваше от преди.

— Сега вие, мила госпожо, трябва да призовете на помощ цялото присъствие на духа си — пошепна ѝ старият доктор, като ѝ предаде желанието на ранения. Хлапоница преодоля неволния страх, оправя косите си, които за удобство беше превързала с кърпа, и бързо се запъти натам, където я викаха.

— Дръжте ме за здравата ръка с двете си ръце, така ще ми бъде по-леко — каза ѝ Сколков.

Хлапоница изпълни желанието на ранения и хвана тънката, но силна ръка на флигел-адютанта с две ръце.

— Сега режете — изкомандува Сколков. Хирургът сръчно срязва кожата и започна да реже мускула по-високо от лакътя. Меншиков, който се приближи, се намръщи и се извърна, но сетне превъзможна отвращението и започна да гледа. Когато ножът се врязва в мускула, Сколков трескаво стисна зъби, глухо застена и без сам да забелязва, със здравата си ръка така стисна двете пухкави малки ръце на Хлапони́на, че ѝ изпукаха пръстите. Болката, която почувствува Хлапони́на, я свести; отначало при вида на ампутацията взе да ѝ прилошава, студена пот изби по челото ѝ и тя се страхуваше да не падне. Дватама фелдшери, които държаха Сколков, едва удържаха импулсивните гърчове на ранения, който ръмжеше от болка като звяр. Кръвта се лееше като река. На края се показва костта. Хирургът взе триона и се разнесе отвратителното стържене на прерязвана кост. Хлапони́на почувствува, че последните ѝ сили я напускат; раненият безсмислено и диво въртеше очи, макар болката от рязането на костта да бе много по-слаба от тази, която изпита, когато му режеха мускулите.

— Най-сетне всичко свърши и ръката с тънки аристократични пръсти със старателно поддържани нокти падна и бе отделена настрана като ненужен боклук. Започнаха да бинтоват раната. След половин час Сколков, вече с една ръка, седеше в каляска, с която се канеше да отпътува, придружен от фелдшер и казак.

— Благодаря, хиляди пъти ви благодаря — каза той на Хлапони́на на сбогуване и с тъжна усмивка добави: — Сега вече никога няма да имам случая да танцувам с вас валс, нито да свиря а quatre mains (на четири ръце); ако, разбира се, не ми позволите да свиря а trois mains (на три ръце).

— Горкият, горкият! — помисли Хлапони́на и отново страшната мисъл се стрелна в ума ѝ: ами ако на Митя я ръката, я крака?...

[1] Фойерверкер — най-нисш чин в артилерията. ↑

[2] Маркитантка (ист.) — търговка на хранителни продукти, която придружава войската. ↑

[3] Корпия — влакнесто платно за превръзка. ↑

XVIII

Докато Меншиков постоя на превързочния пункт, положението на река Алма значително се измени.

Веднага щом маршал Сент-Арно забеляза, че Боске премина мнимо непроходимите блата и се изкачи на мнимо непристъпните височини, незабавно реши да премести първа и трета дивизия. Маршалът се обърна към Канробер и принц Наполеон и им каза с обичайната френска театралност: „На хора като вас няма защо да се отдават заповеди. Достатъчно е само да им се посочи врагът.“

През това време англичаните отново спряха поради пожара, обхванал аула Бурлюк, и канонадата на нашата артилерия и затова французите бързо ги изпревариха.

Свещено правило за французите тогава беше пехотата да тръгва в атака само подкрепена от артилерията — това бе завет на „великия“ Наполеон, който бе предимно артилерист. Канробер и принц Наполеон побързаха да поставят оръдията на края на лозята и като видяха пред себе си на отсрещните височини някакви руски батальони, откриха по тях пушечна стрелба и артилерийска канонада. Очевидно батальоните се числяха към Бресткия резервен полк, въоръжен със стари кремъклии пушки, които не стреляха по-далеч от 250 крачки.

Бресткият полк се състоеше впрочем от два малобройни батальона, разположени върху две къси издатини на конусообразния хълм откъм страната, обърната към неприятеля. Този резервен, лошо обучен и лошо въоръжен полк бе поставен сякаш нарочно за мишена на неприятеля. По вдясно, вече пред бурлюкските градини, също на най-опасното място срещу англичаните бе поставен другият резервен полк — Белостокският. Между тези два полка в падината се намираха батальоните на московците — на граф Зео и на Грал, батальони, които едва се държаха на краката си. И така московци и брестци бяха войската, на която предстоеше да удържи двете френски дивизии, при това московци бяха подложени и на огъня на артилерията, и на коническите куршуми, пращани от дивизията на Боске.

Нашите малобройни щуцерници, залегнали в алматамакските лозя, които дълго не даваха мира на французите, бяха принудени да отстъпят: срещу тях се нахвърлиха гъста верига френски стрелци с вдигнати приклади. Резервните брестки батальони, заели издатините на левия бряг, бяха буквално разстреляни от неприятеля; те се опитаха да се отбраняват, но техните куршуми не долитаха до целта. Тъй като не знаеха абсолютно нищо за намиращите се над главите им московци, брестци започнаха да отстъпват на югоизток.

Тарутинският полк все така бездействуваше. Бездействието се отрази на войниците по-зле и от най-ожесточена престрелка. Щуцерната стрелба неприятно ги порази. Младите необгорели в огъня войници се чудеха, че нашите редици понасят загуби дори тогава, когато неприятелските стрелци изобщо не се виждат.

Най-накрая някои батальонни командири се досетиха да преместят войниците от едно място на друго. Това малко поразвлече войниците, но все пак мнозина дотолкова се бяха поддали на чувството си за самосъхранение, че се притискаха един към друг като овци, призовавайки на помощ всички светии и светици. Когато пристигна батареята на Кондратиев, тарутинци ѝ отстъпиха част от позициите си и слязоха по-надолу. Батареята откри огън през главите на тарутинци и брестци. Командирът Кондратиев, набит побелял полковник, се разпореждаше с пълно хладнокръвие, макар неприятелските щуцерници да му досаждаха.

— Гледайте, момчета — каза командирът на единия тарутински батальон Горев, — ето един заслужил човек, при това семеен, а виждате: не си скъпи живота! А ние? Какво имаме да губим?

— Ще стараем! — отговори някои войници.

— Който се е уплашил — продължи Горев, — да ме погледне! Ако аз трепна дори с едно око, можете да не ме слушате и да си вървите.

— Ще стараем! — повториха войниците вече по-бойко, но след минута свиренето на щуцерните куршуми се усили и те започнаха да крият глави.

— Момчета! — викна Горев. — Не се плашете от куршума, който свири! Този куршум е далеч! Оня, който ще те убие, няма да го чуеш.

— Разрешете да стреляме — раздадох се гласове на войници, но Горев не се реши да хаби патрони без разрешение на полковия

командир, а той съвсем се беше объркал и отдаваше най-безсмислени заповеди.

Междувременно от морето се надигна цял ураган: гюлета и разливни снаряди със снопове летяха през главите на московци и тарутинци, но повечето попадаха в дерето, тъй като стръмният хълм прикриваше и едните, и другите. Въпреки това войниците — някои по заповед, други по инстинкт — падаха на земята, за да се прикрият по-добре от снарядите.

Изведнъж оръдейната стрелба стана все по-рядка и по-рядка и параходите загърмяха с котвените вериги. Дивизията на Боске така се беше приближила до московци и минци, че ако стрелбата продължеше, неприятелските параходи рискуваха да попаднат в своите. На разстояние малко по-голямо от картечен изстрел се показва веригата на френските стрелци. Това бяха зуавите с червени панталони. Те се приближаваха с бърза гимнастическа крачка.

Командирът на Московския полк, червендалестият генерал Куртянов, до този момент все още си придаваше смелост, като повтаряше с прегракнал бас:

— Нима нашите врагове са забравили дванадесета година? — И сам си отговаряше: — Не, те съвсем не са я забравили!

Но като видя приближаването на гъстата верига французи, той съвсем си загуби ума и дори престана да оглася въздуха с ругатни. Като видя абсолютната безпомощност на полковия командир, поручик княз Трубецкой се приближи до генерал Куртянов с молба да му позволи да събере нашите най-добри стрелци.

— Но как ще стреляте? — попита Куртянов.

— Ще се приближим, ваше превъзходителство, пълзешком на такава дистанция, от която ще можем да действуваме с нашите гладкостволести пушки.

— Вървете, бог да ви е на помощ — каза Куртянов.

Стрелците запълзяха по местност, където имаше малки могилки и нито един храст. Щом ги видяха, френските стрелци се спряха и започнаха по избор да ги уцелват с куршуми. Нашите стрелци най-накрая излязоха от кожата си и на разстояние повече от петстотин крачки откриха огън. Кръглите куршуми на техните лоши пушки не достигаха неприятеля; те отскачаха от почвата, нагрята от слънцето, вдигаха прах и улучваха сухите бурени.

Тази гледка предизвика сред френските стрелци силен смях, който разгневи нашите артилеристи, и те пуснаха гъст картеч по веселите французи, които спряха на прилична дистанция.

След това дивизията на Боске се премести малко вдясно, отстъпвайки място на дошлата тъкмо навреме дивизия на Канробер. Стотици френски стрелци откриха честа стрелба и буквално засипаха с куршуми батареята на Кондратиев. Половината прислуга и коне бяха убити. Полковник Кондратиев пращаше офицер след офицер с молба да му дадат поне един взвод войници. Куртянов отказа категорично, твърдейки, че и на него самия хората са му нужни. Като видя, че е невъзможно да се задържи, батареята вдигна оръдията и побърза да изчезне. Тогава и французите престанаха да стрелят и само свежите сили, приближаващи от Алма-Тамак, продължаваха да пронизват нашите хълмове с конични куршуми.

Почти всички наши щуцерници — единствените стрелци, достигащи неприятеля — бяха ранени. В един полубатальон от дванадесет щуцерници останаха само четирима. Те започнаха да стрелят с всичките дванадесет щуцера. Тогавашните щуцери се зареждаха твърде пипкаво и за да облекчат оцелелите стрелци, други войници започнаха да им зареждат пушките, а те само стреляха.

Подобна борба с французите удържаша минци, притиснати до фара. Ранените на групички вървяха или пълзяха оттам към превързочния пункт, мнозина от тях бяха доубити от неприятелските куршуми и снаряди, изстрелвани от артилерията на генерал Боске.

Нашият ляв фланг вече бе значително разклатен. В този критичен момент зад тъпчещите на място и дори не опушили пушките си тарутинци маршово се понесе казашка конна батарея, изпратена там от генерал Киряков. Като нацели оръдията, батареята откри честа стрелба. Още след първите изстрели френските куршуми започнаха да долитат по-рядко до нас.

— Благодарим, братлета! Ех, че казаци! — повтаряха тарутинци, които само до преди малко се присмиваха на „гавриличите“^[1]. Командирът на казашката батарея командуваше силно и се шегуваше.

[1] Така наричат казаците на присмех. — Б.а. ↑

XIX

Докато наблюдаваше ампутацията на ръката на флигел-адютанта Сколков, Меншиков беше напълно убеден, че на левия фланг всичко върви превъзходно и често повтаряше:

— Така нещата ще вървят още час или два, после ще се стигне до ръкопашен бой, а там, каквото бог даде.

Като каза това, той тръгна към резервите и поздрави противно на навика си доста силно Волинския полк. След това Меншиков пожела да види обоза, където му се приготвяше обяд, и се надяваше да изпие поне чаша вино за подкрепа на силите, тъй като от сутринта нищо не беше ял и пил, а горещината беше нетърпима.

По пътя князът срещна препускащата към левия фланг казашка батарея.

— Кой ви изпрати? — викна Меншиков.

Отговориха му, че Киряков.

— Къде е най-сетне този Киряков? — попита князът и смръщи вежди.

— Генералът е тук, ето го идва — отговори един офицер.

Киряков приближи пеш, а край него вървеше ординарецът, който водеше своя кон. На около стотина сажена се търкаляше конят на Киряков, убит от снаряд.

— Генерале, къде ви виждам — гневно каза Меншиков. — Вие сте така далеч от мястото си! Аз ви търсих, за да ви възложа да приключите с левия фланг, вас ви нямаше и аз оставих там един генерал, когото съвсем не познавам, той гледа някак мрачно. Идете, атакувайте, час по-скоро тръгнете „на нож“, а аз ще ида да видя какво става при княз Горчаков.

— Ах, ваша светлост — каза Киряков, — аз бях тук! Тук такива неща станаха, че на мен ми убиха коня! Ето го!

— Но до вас има друг кон! Качвайте се по-скоро и вървете на мястото си.

Киряков неохотно се подчини.

Панаев, който яздеше до княза и непрекъснато гледаше своя патрон в очите, каза:

— Кабардинецът е изнурен, преместете се на другия кон, ваша светлост.

Князът се премести и пришпори към обоза, който вече бе пострадал от неприятелския огън. Меншиков изпи чаша вода и заповяда на обоза да се отмести по-нататък. Приблужи се сапъорният офицер Дяченко с донесение, че мостът през Алма е подрязан и е рухнал до половината и че англичаните напират, и като не виждат брод, пълнят водата с трупове.

Князът се спусна от хълма край севастополския път. Чуваше се ожесточена канонада и пушечна стрелба по цялата линия.

На левия фланг московци тук-там вече отстъпваха в безпорядък, но разгорещени от боя дори не мислеха за умората. Меншиков още не можеше да забрави Московския полк и отново изпрати адютанта си при Куртянов със заповед незабавно да премине в атака „на нож“. Киряков още не беше пристигнал там.

Куртянов изпълни заповедта буквално — вдигна на крак долепената до земята гъста полубатальонна колона и насочи тази маса в атака „на нож“ срещу неприятел, който стоеше извън картечен обстрел.

Стрелци с червени панталони отговориха на атаката с град от куршуми и московците, понесли немалко загуби, отново се долепиха до земята. През това време дотича от Меншиков втори пратеник и повтори същата заповед — да се вдигнат в атака „на нож“.

Минският полк, който лежеше редом с двете си роти и където беше Куртянов, не получи никаква заповед от главнокомандувания. Куртянов от свое име покани командира на полка полковник Приходкин да тръгнат заедно в атака.

— Аз не виждам пред себе си неприятелски колони — каза раздражено Приходкин — и нямам нужда да се вдигам на атака. Тази чест принадлежи единствено на Московския полк.

Тогава и Куртянов съобрази, че не всяка заповед на главнокомандувания трябва да бъде изпълнена и предаде на пратеника, че няма да се вдигне в атака „на нож“. Меншиков изпадна в ярост, като получи този отговор.

— Аз ще го лиша от командването на полка! — развика се той, но времето беше горещо и князът пришпори към центъра, където стрелбата постоянно се усиляше.

Казашката батарея, отначало наклонила везните в наша полза, бе вече разбита от французите и като се прикри зад хълма, се оправяше. Батальоните на московци отстъпваха и един от тях, батальонът на граф Зео, бе направо пометен от каскади картеч, посипала се от четири френски оръдия. Две роти московци смело се хвърлиха напред и временно овладяха две оръдия, но трябваше да ги изоставят, защото бяха обсипани с град от куршуми. Единият батальонен командир беше вече ранен и го носеха на носилка от пушки; замени го един щабскапитан, който уговаряше всички „по-скоро да напуснат“, а после командата пое старшия по чин майор и батальонът заотстъпва право във фланга на Минци. Стана струпване.

Майорът пришпори коня и препусна, без да задържа войниците си, и дори сам им нареди да си разчистват пътя. Командирът на Минския полк Приходкин се вбеси от това и кресна на своите войници: „Тия да се изместят с приклади!“ Майорът чу тази заповед и препусна към него да му иска обяснение. Той яздеше приведен към седлото, тъй като свиренето на куршумите неприятно поразяваше слуха му. Без много да му мисли, командирът на Минския полк хвана нервния майор за яката и започна да го налага с плоската си полусабя. Ординарецът на Приходкин, млад офицер, като видя тази сцена, изпадна в ужас и мислейки, че неговият началник е сгрешил, тъй като всички бяха в шинели от войнишко сукно, завика:

— Полковник, но това е майор!

— А ще го помислиш за тръбач! Махай се! Догони своите бегълци и въдвори ред, безделнико!

Московците, които наблюдаваха случая с майора, се поспряха и редът малко се възстанови.

XX

Още много преди да бъде напълно разстроен нашият ляв фланг, в центъра на позицията срещу аула Бурлюк се завърза упорит бой.

Казаците подпалиха аула, ръководейки се не от никакви мъдри стратегически съображения, а по стара казашка традиция — да палят всичко, което може да попадне в ръцете на врага. Пожарът значително задържа настъплението на англичаните. Междувременно пристигането на нашата батарея номер пет отначало много лошо се отрази на французите. Сент Арно не навреме и несполучливо се разпореди да преместят дивизията на Канробер и изпрати на помощ още една бригада от своите резерви. Огромни маси французи се стълпиха и поради неудобния терен образуваха твърде тесен, но дълбок фронт, а това ги принуди постоянно да се спират. Руската артилерия причиняваше сериозни загуби в тези гъсти колонии. Французите вече взеха да роптаят, казвайки: „On nous vent massacrer (нас сякаш нарочно ни водят на клане)“.

Известно време дивизията на Боске се намираше в критично положение. Имаше момент, когато френски адютант отиде при лорд Ръглан и направо му заяви, че ако англичаните не направят нещо, бригадата на Отмар ще бъде компрометирана. Лорд Ръглан изслуша донесението с обичайната си приветлива усмивка. Той ужасно не обичаше заобиколните изрази и между другото не понасяше думата „компрометиран“.

— Не може ли да обясните по-точно какъв ще бъде истинският резултат, ако вашата бригада бъде, както вие се изразихте, компрометирана?

— Elle battra en retraite (тя ще бие отбой) — каза с досада французинът. Лорд Ръглан препусна в тръс към генерал-квартирмейстер Ери, който отдавна вече излизаше от кожата си, негодувайки от мудността на главнокомандувачия, и му каза няколко думи. Лицето на генерал-квартирмейстера тутакси се проясни. Всички обкръжаващи лорд Ръглан, дори без да чуят думите му, разбраха, че е

настъпил часът за атака. На английската дивизия на Еванс бе заповядано да премине Алма.

Пожарът на Бурлюк все още продължаваше. За да заобиколи пламтящия аул от двете страни, Еванс изпрати два полка право към брода, отделящ французите от англичаните. Именно тук се разигра описаната вече от нас сцена, когато англичани, французи и руси заедно газеха през реката. Самият Еванс, който вървеше от лявата страна на горящия аул, имаше срещу себе си прословутия земен еполимент, издигнат от Меншиков и Горчаков, и другите батареи, намиращи се на севастополското шосе. Лозята, оградите и стените на татарските къщурки представляваха лоша защита от снарядите, но англичаните вървяха напред и постепенно преминаха реката. По време на преминаването само бригадата на Пенефазер загуби четвърт от състава си.

Вляво от Еванс вървеше леката дивизия на Браун под град от гюлета и гранати, изстрелвани от същата земена батарея, и от друга, по-малка, намираща се (за руските войски) по-надясно от земената. Англичаните ясно видяха на руския десен фланг многобройна кавалерия, която напълно бездействуваше и представляваше много красива гледка, тъй като конете бяха подбрани и по цвят. Дивизията на Браун трябваше да се промъква през градини, огради и лозя. Като прескачаха оградите и се катереха по каменните стени, войниците на Браун достигнаха Алма в такова място, където имаше брод, но твърде опасен. Генерал Кодрингтън свободно премина реката и водата едва намокри корема на арабския му кон, но офицерът до него, яздец бегач с огромен ръст, трябваше да пусне коня си да плува. Мнозина от войниците попадаха в ями, блъскаха се един друг, падаха и загиваха. Доста изпозастреляха и нашите стрелци.

От само себе си се разбира, че англичаните се прехвърлиха в пълно безредие. Сър Браун се убеди, че не е възможно каквото и да било построяване и каза на един офицер: „Сега се доверявам единствено на личната храброст на всеки англичанин... Проклети лозя!“ — добави той, като пришпори сивия си кон. Браун бе късоглед и се приближи съвсем близо до руските стрелци, чудно как не го убиха, още повече че той рязко се открояваше с каската си с пера.

Надясно от Браун командуваше своята бригада Кодрингтън, който доскоро бе обикновен пътешественик, полковник, нямащ полк, и

както често се случва при англичаните, изведнъж се превърна в бригаден командир. Син на моряк, той и самият не приличаше на генерал върху дребното си бяло арабско конче и на главата му се кипреше не каска с пера, а обикновена пътна фуражка. Стиснал тънките си устни, Кодрингтън оглеждаше местността с любознателността на турист. Пред него чернееха опушените, временно замлъкнали дула на големите оръдия на руската батарея, надясно от себе си видя стоящата неподвижно руска пехота с дълги мрачни шинели. Слънчевите лъчи ярко блестяха по щикове на руските войници. Командир на крайния десен полк от бригадата на Кодрингтън бе Леси Йо, страстен ловец, свикнал от млади години да преодолява препятствия в планински местности. За него левия бряг на Алма му изглеждаше нищожно хълмче и той викна на своите войници: „Няма какво да се строявате! Напред, народе! Карай кой както може!“ Неговите стрелци бързо се изкатериха на възвишението и като видяха пред себе си доста равна местност, започнаха да викат силно: „Forward! Forward! Forward! Напред! Напред! Напред!“

Храбростта, подобно на страха, също е заразителна: примерът на стрелците без каквато и да е заповед на началниците бе последван от цялата бригада, като увлече и двата съседни полка. Англичаните тичаха напред, при това не само ротите, но дори и частите на различните полкове се смесиха помежду си. Но тогава у войниците възникна инстинктивна необходимост от някакъв ред и те сами се опитаха да образуват нещо като разгърнат фронт. Мястото не стигаше и строй не се получи. Това не беше армия, а тълпа въоръжени смели ловци на брой около пет полка. Срещу центъра на тази тълпа бе руската землена батарея, двете крила на англичаните се насочиха срещу гъстите колони на руската пехота, която прикриваше батареята от двата фланга. Нестройната тълпа на англичаните не приличаше обаче на гъста маса — тя бе разтегната във вид на дълга верига.

Като видяха приближаващите се англичани, двете масивни сиви колони, състоящи се от войници на Казанския полк, бавно заслизаха по хълма срещу неприятеля.

В атака „на нож“ ги поведе Пьотър Дмитриевич Горчаков.

Едната колона вървеше откъм източната страна на еполимента. Мълчаливо и тържествено се спускаше четиригълната сива маса и с равна крачка се насочваше към тясната верига на облечените с

яркочервени мундири англичани. Английските стрелци дадоха залп, после втори, трети... Колоната се отдръпна назад и като попадна в падината между двата хълма, почти се скри от погледа. Другата колона, която вървеше откъм западната, или за русите, от лявата страна на еполимента, отговори на залпа със залп, но от казанците стреляха само щуцерниците, тъй като поради далечното разстояние гладкостволестите пушки на останалите войници бяха безполезни.

XXI

Безредната на пръв поглед тълпа на англичаните се приближи на картечен изстрел от нашата главна батарея. Батареята все още мълчеше. Нашите артилеристи бяха изумени от дързостта на англичаните и предоставяха на щуцерниците да се справят с тях. Но когато червените мундири, бранейки се от нашите стрелци, се приближиха на разстояние петстотин крачки, едно от оръдията голям калибър гръмна и запрати в англичаните снаряд, който се вклини точно в средата на английската верига, където бе най-гъсто. Няколко човека паднаха. След това пред батареята блесна огнена полоса: гръмна второто оръдие, третото и цялото пространство отпред се покри с белезникав дим, който образува такъв гъст облак, че дулата на оръдията се скриха от погледа на англичаните. Облаци от картеч, град от снаряди и гранати се изсипаха върху тях.

Но английските стрелци, независимо от страшните загуби, сякаш инстинктивно се стремяха все към една и съща цел. Големият редут, както те нарекоха нашата батарея, мястото, откъдето се сипеха върху тях пагубните снаряди, ги привличаше към себе си, както светлината на свещта примамва пеперудите. Четири полка тичаха стремглаво право към дулата на нашите оръдия, като стреляха в движение. Нито един от висшите английски офицери не отдаваше заповеди: офицерите тичаха напред, увлечени от същия инстинкт, който водеше и войниците. Командирът на 95-и полк бе опасно ранен, капитан Едингтън бе убит на място от картеч, трети офицер буквално бе разкъсан на парчета от снаряд. Младите английски войници, сред които имаше и новобранци, чуваха около себе си такъв шум, писък и рев от куршуми и снаряди, че накъдето и да се обърнеха, навсякъде се натъкваха на снаряд или на картеч.

Отначало Кодрингтън препускаше най-отпред на своя арабски кон, но сетне и него го изпреварваха няколко пеши стрелци, тъй като конят се заинати.

Но ето че лека-полека димът започна да се разсейва. Десетки, после стотици англичани се хвърлиха към нашите оръдия и видяха, че

нашите артилеристи нещо правят около оръдията, но не ги зареждат, а бързат да обърнат конете. Сред англичаните се понесе дружен вик:

— Кълна се във всичко свято! „Той“^[1] се качи на предниците. „Той“ откарва оръдията! — викна един англичанин.

— Откарват ги! Откарват ги! — подеха стотици гласове.

Младо английско войниче, почти момче, знаменосец на английския полк, първо се покачи на парапета и заби английското знаме върху еполимента. Куршумът го уби на място, момчето падна и червеното копринено знаме го покри. Друг войник вдигна знамето и отново го постави: след минута на няколко места то бе пронизано от руските куршуми. Кодрингтън се изкачи с арабския си кон, свали фуражката си я размаха във въздуха. Нашите артилеристи не успяха да откарат само една гаубица. Английските войници тутакси започнаха да оставят по нея знаци, като се мъчеха да се изпреварят един друг и да припишат превземането на руския трофей на себе си и своя полк.

Предсказанието на Киряков се сбъдна наполовина. Много по-лесно бе да се поставят тук оръдията, отколкото да се откарат обратно. Едно оръдие, което го теглеха само три коня — другите ги убиха — едвам пъплеше нагоре. Капитан Бел долепи дулото на пистолета до слепоочието на водача и му заповяда да слезе от коня. Последният скочи от коня и избяга, а английският капитан хвана единия кон за юздите. Към него се приближи генерал Браун и сърдито каза: „Капитане, това не е ваша работа! Вървете при ротата си!“ Но капитанът нямаше намерение да се подчини. Той обърна конете назад и те сами свлякоха оръдието долу; англичаните тутакси се нахвърлиха върху него и го овладяха. Едва тогава капитанът изпълни заповедта на генерала. Междувременно командирът на полка бе убит, старши офицерът също и сърдитият генерал волю-неволю предаде на непослушника командването на полка.

На помощ на англичаните от всички страни идваха нови полкове. Срещу тях зад еполимента и отстрани се намираха значителни руски сили, още не влезли в боя, като изключим казаците, част от които вече бяха разбити, а останалите все още се сражаваха със седми стрелкови английски полк. Точно срещу еполимента, скрит в падината и затова още незабелязан от англичаните, освен от офицерите, яздещи на коне, се намираше Владимирският полк.

На нашия еполимент се развяваше червеното английско знаме.

Един от руските полкове — кой, за съжаление, не е известно, тъй като за това пишат само английските писатели, — като видял неприятеля на около триста крачки от себе си, без да получи заповед нито от полковия, нито от батальонните командири, от само себе си тръгнал напред, при това много войници с настървение стреляли във въздуха. Но скоро началството ги спряло и отвело настрани. Казват, че това е бил Углицкият полк.

Генерал Квицински, началник на 16-а дивизия, по това време се приближи към владимирци и като видя, че неприятелят е близко, тутакси поведе полка в атака „на нож“.

Въпреки че се намираше в падината, Владимирският полк не бе напълно прикрит от неприятелските изстрели и летящите по наклонена траектория щуцерни куршуми отдавна долитаха до него; и тук формата на куршумите, приличащи на напръстник, предизвикваше учудването на офицерите и те с любопитство ги разглеждаха.

Щом зърнаха английското знаме, офицерите от Владимирския полк започнаха да губят търпение, желаейки час по-скоро да се срещнат с неприятеля. Поради скритото си месторазположение Владимирският полк не можеше да види несполуката, постигнала част от Казанския полк, още не беше успял да изпита истинското действие на неприятелския огън и беше с бодър дух. Ето защо ясно е какви чувства събуди във владимирци появата на червеното вражеско знаме.

Войските на бившия шести корпус бяха истински парадни войски, отличаващи се с изправена стойка, юначност и тънко познаване на тайните на тогавашната строева подготовка. Но естествено това не пречеше на героизма на този или онзи полк. Имаше моменти, когато и владимирци се намираха в тягостно състояние на пълно бездействие, състояние, което бързо угнетява духа на войника. Някои английски части, движейки се напред, вече забелязаха владимирци и започнаха да ги обсипват с куршуми, като обстрелваха предимно фланговете на батальоните и така поразяваха ротните командири и другите офицери.

— Дявол да го вземе! Тези мръсници сигурно знаят какъв ред сме възприели на колоните за атака! — казваха нашите офицери.

Пулсът на всички биеше ускорено; на човек дъхът му спираше, като гледаше как, без да дадем нито изстрел, ние губим хората си, изтръгвани масово от гъстите колони. На края червените мундири

започнаха да се показват навсякъде и техният вид доведе офицерите и войниците на полка до истинска ярост.

Ако тази касапница бе продължила още пет минути, твърде е възможно владимирци да бяха последвали примера на оня полк, който сам се хвърлил напред. Някои ротни командири и дори взводни началници, без да дочакат заповед, вече командуваха: „Огън!“ — и тук-там се чуваше стрелба, която впрочем беше безрезултатна, тъй като неприятелят не бе на достатъчно близко разстояние. Както и в другите полкове, успешно действаха само щуцерниците, поразявайки англичаните отдалеч; те на свой ред стреляха по тях легнали по корем или застанали на колене откъм тила на завзетата батарея.

Не се знае какво би се получило от всичко това, но в този момент към Владимирския полк се приближи началникът на 16-а дивизия Квински.

— Ваше превъзходителство, почти всичките ми ротни командири са ранени — обърна се към него командирът на полка полковник Ковальов. — Не зная какво да правя! Ние не получаваме отникъде никакви заповеди и аз вече мисля да вдигна полка в атака.

— Тогава защо се бавите, полковник? — раздразнено каза Квицински. — Нима не виждате, че моментът за атака „на нож“ сега е най-удобен.

Той скочи от коня, повери го на един унтерофицер и сам изкомандува: „На нож“ — и поведе войниците. Полковник Ковальов яздеше на кон?

Гъстата маса от щикове, които проблясваха на слънцето, се задвижи бавно, с равна крачка като на парад по посока на батареята, където се аленееха червените мундири.

Стройната стоманена маса се движеше напред. Англичаните забелязаха това движение и макар вече да им се беше случвало да видят атаката на руските колони, но при други обстоятелства. Преди имаха работа с егерите на Казанския полк, които веднага откриха стрелба и бързо разстроиха редовете си. Владимирци вървяха без нито един изстрел и това мълчаливо шествие, тази сива маса, яркият блясък на щикове — всичко това вкупом направи силно впечатление на англичаните. Те припряно скочиха на крака и мнозина започнаха да отстъпват, други стреляха, без да се целят, и сетне бързо отстъпваха към реката. Някои англичани така се объркаха, че викаха на другарите

си: „Не стреляйте, за бога, не стреляйте, това са французи!“ — а самите офейкваха. На най-суеверните им се стори, че от падината настъпват тълпа чудовищни привидения. Един английски офицер заповяда на тръбача да даде сигнал за отстъпление. Тогава някои владимирци не издържаха и без каквато и да е команда се хвърлиха срещу еполимента, стреляйки в купчината англичани, обкръжили знамето. Знамето бе разкъсано от куршумите и почти всички наоколо убити. Редникът от първа гренадирска рота Зверковски, едър мъжага, се хвърли с неколцина другари напред, за да плени знамето, и заби щика си в един англичанин. Щикът се счупи. Зверковски захвърли пушката и като измъкна пушката от ръката на убития, започна да се защитава с приклада, но и самият той бе повален от удар по главата. Полумъртъв, англичаните го прибраха и го плениха. Отнесоха си и знамето. Неприятелят бе изтласкан от еполимента и владимирци се спуснаха към нашите оръдия, мъчейки се да ги обърнат и да ги изкачат на височината, но това бе невъзможно. Изпратиха човек да поиска ерш^[2], та поне да заклепат оръдията — не им дадоха, тъй като наблизко нямаше ерш, помолиха за коне — също не им дадоха. Междувременно англичаните, след като избягаха почти до самата Алма, се построиха в разгърнат фронт и в тоя момент откри стрелба и прехвърлилата се през реката английска батарея. Владимирци на групички без команда се вдигаха от еполимента в атака, но загиваха масово без смисъл.

Целият полк вече се съсредоточи край еполимента. Полковият командир Ковалъов се вдигаше отдалеч, тъй като яздеше на кон. Изведнъж щуцерен куршум го улучи в гърдите, право в Георгиевския кръст и той рухна на земята. Яздещият зад него адютант също се строполи, тъй като раниха коня му. Адютантът, като видя командира си на земята, се спусна към него, затъкна раната с фуларената му кърпа, изнесе го на рамо и го предаде на войниците, които го отнесоха на превързочния пункт. В това време Квицински все още водеше владимирци, когато неочаквано от другия фланг се появи пеш още един побелял генерал с дълъг шинел от войнишко сукно, на много места надупчен от куршумите. Това беше княз Пьотър Дмитриевич Горчаков, същият оня, който се възторгваше от еполимента, току-що взет отново от англичаните. Малко преди това князът беше водил казанци в атака, но безуспешно. Сега той започна да въвежда ред сред владимирци насочи техните групички срещу излязлата напред тълпа

шотландски гвардейци и доведе нещата до ръкопашен бой. Шотландците се нахвърлиха върху нашите червени жалонни знаци, мислейки ги за знамена (нашите знамена бяха в калъфи и не биеха на очи). На свой ред владимирци се стараеха да отнемат неприятелското знаме. В ръкопашния бой нашият триръбест щик оправда славата си. Особено се отличи юнакът Бастрикин, родом от Ярославска губерния. Обкръжен от всички страни, той дълго действа с щика, но го счупи, хвана пушката за ствола и така си разчистваше път сред едрите шотландски гвардейци. При един замах обля намиращия се зад него руски офицер от главата до петите с окървавен неприятелски мозък.

Общото внимание привлече върху себе си и младият офицер Дамански, подир когото в атака тичаше неговото вярно нюфаундлендско куче на име Скатов. Офицерът бе сразен от куршум, попаднал право в гърлото му. Кучето жално зави над трупа му и ръмжеше, когато приближаваха англичаните. На края се доближи един офицер, приятел на Дамански; раненият го позна и с изразителен жест го помоли да го застреля... Приятелят му се обърна и се отдалечи, а после, когато отново се приближи до същото място, Дамански вече беше мъртъв. Офицерът повика вярното куче и то с жално скимтене го последва.

Шотландците бяха отблъснати и побързаха да отстъпят.

[1] „Той“ тук в смисъл на „руснаците“. ↑

[2] Ерш — дървен клин или железен гвоздей с квадратно сечение и нарязи. ↑

XXII

Генерал Киряков най-сетне пристигна на левия фланг и пое командването, като започна с това, че образува от минците и частите на Московския полк гъста колона. Видът на тази маса първоначално направи такова впечатление на французите, че те изпратиха при лорд Ръглан адютант да съобщи, че срещу тях идва „осембатальонна колона“, на което лорд Ръглан с хладнокръвието на истински британец отговори: „Добре, аз мога да ви дам един батальон“. Французите не се съгласиха. Тяхното положение в този момент не бе особено блестящо. Принц Наполеон почти с цялата си дивизия все още оставаше от другата страна на Алма. Само втори зуавски полк, без да иска разрешение или заповед, премина Алма, като остави племенника на Наполеон I в доста безпомощно положение и се присъедини към първи зуавски полк от дивизията на Канробер. Маршал Сент Арно наистина премина реката, но така си и остана близо до брега. Бригадата на Д'Орел образува колона, дълга цяла верста, но с фронт, широк около сажени, и се движеше по неудобен път, тъй че един удар откъм фланга би могъл да я унищожи. Но Киряков дори не подозираше за тази бригада и водеше своята колона срещу дивизията на Канробер, която трябваше малко да отстъпи. В това време обаче пристигна артилерията на Канробер, изпратена по Алматамакския път, и се съедини с батареите на Боске. Киряков не забеляза и това до момента, когато жестоката стрелба на четирите батареи не се насочи срещу неговата гъста колона.

Ранените пълзяха със стотици, отдалечавайки се от мястото, където бяха поразени от снаряди или парчета гранати. Ударът бе толкова внезапен, че Киряков остана с убеждението, че тази стрелба са я открили параходите. Злополучният Тарутински полк, за който кой знае защо забравиха всички главни началници, просто бе засипан със снаряди и взе да отстъпва. Батальонните командири, като не получиха никакви заповеди, изпаднаха в отчаяние. Единият от тях, подполковник Горев, заемащ позиция в центъра на полка, просто се

съобразяваше с движението на фланговите батальони, които отстъпваха крачка по крачка и непрекъснато спираха.

— Не проумявам! — с досада каза Горев. — Уж нашата конна артилерия има успех, а ние отстъпваме!

Още не изрекъл тези думи и един снаряд удари опашката на неговия батальон и повали трима души. Снарядите бръмчаха. Ужасно се чувствуваха войниците, нито веднъж не стреляли със своите пушки и стоящи без всякакъв смисъл под градушката от снаряди, представлявайки в истинския смисъл на думата само пушечно месо...

На левия фланг сражението вече беше загубено.

В разгара на боя близо до превзетия отново еполимент лорд Ръглан яздеше с неколцина адютанти и малочислен конвой, изкачвайки се по хълма вляво от севастополското шосе. Неговият дорест кон вървеше в едър тръст и конникът, живо помнещ битките на доброто старо време, не обръщаше внимание на бръмченето на куршумите и шума на снарядите. От предишния си опит знаеше, че човек може да бъде убит или осакатен на всяко място от бойното поле. Когато видя наблизоруски войски, лорд Ръглан свърна малко надясно и се озова на един хълм, от който видя на разстояние, по-малко от верста, главния резерв на Меншиков, тоест Волинския полк, а вляво от себе си на твърде близко разстояние, разположени по шосето, руските батареи. Доста по-далеч, от другата страна на шосето, се виждаше еполиментът, близо до който се водеше жесток бой.

Като човек, изучил войната не по парадите, подобно на някои наши генерали, и не в борба с полудиви народи и с парижката улична тълпа, подобно на Сент Арно и Канробер, лорд Ръглан тутакси оцени важността на пункта, на който се намираше, и заповяда незабавно да се закарат там две деветфунтови оръдия. Оръдията бяха докарани толкова бързо, че фойерверкерите, тичащи пеша, не успяха да стигнат едновременно с тях и първият изстрел бе даден от офицер. Изстрелът излезе несполучлив и един от току-що пристигналите войници извика: „Почакайте, нека първо да престане вятърът!“ Офицерът стреля втори път право в нашата батарея и уби няколко души от артилерийската прислуга. Командирът на батареята навярно сметна, че многоброен враг се е промъкнал в центъра на нашата позиция, изкомандува да се вдигнат оръдията и батареята бързо отстъпи. Англичаните обърнаха техните оръдия и изпратиха снаряд в стоящия в резерв Волински полк.

Снарядът изсвири покрай полковник Хрушчов и изтръгна няколко души от редиците със знамената. Войниците инстинктивно се наведоха.

— Не се кланяйте и стойте мирно! — каза гръмко и със спокоен глас Хрушчов, но сметна за необходимо да отведе хората си малко назад.

Англичаните отново обърнаха двете си оръдия и пратиха снаряд по Владимирския полк, който надвиваше шотландските стрелци в ръкопашен бой близо до еполимента. Тези оръдейни изстрели попречиха на владимирци да преследват шотландците.

Двете оръдия на лорд Ръглан свършиха добра работа. Но изходът на боя бе решен естествено не от тях.

XXIII

Двата батальона владимирци, при които остана Квицински, останаха при еполимента, но другите два заедно с княз Горчаков, изгонвайки шотландците, се изтеглиха напред. На помощ на разбитите шотландски стрелци вече се приближаваше полк гвардейски гренадири, който заслони бягащите шотландци; вляво от него се приближаваше друг английски гвардейски полк, а още по-наляво вървяха в три ешелона три полка на шотландската гвардия. Последните рязко се открояваха със своите костюми от карирана материя и странните си шапки.

Гъстата маса владимирци тръгна за втори път в атака с княз Горчаков право срещу гвардейския гренадирски полк, застанал в дълга редица, имаща в дълбочина на фронта само по двама души. Владимирци вървяха дружно като руски артел; англичаните действаха изкусно, но всеки сам за себе си. След първите два батальона на владимирци тръгнаха и другите два с Квицински. Част от английските гренадири изведнъж завиха, образувайки с останалата линия тъп ъгъл. Някакъв офицер, навярно адютант, се приближи до полковник Пърси и викна:

— Retire (отстъпвайте)!

— Отстъпвайте! — повтори Пърси. — Що за дяволия подразбират под това? Вероятно искат да кажат малко да се отдръпнем.

Английските войници бързо се отдръпнаха и се обърнаха с фронт към нашата колона.

След това двата английски гвардейски полка, доста отдалечени един от друг, без да приемат нашата атака „на нож“, дадоха унищожителен залп по владимирци.

Владимирци не отстъпиха и мълчаливо вървяха с насочени щикове. Няколкото несполучливи атаки ги доведоха до състояние на ярост. Те започнаха да стрелят, но част от куршумите им не долитаха, а друга — не можеха да нанесат вреда, защото тесният фронт принуждаваше намиращите се отзад да стрелят във въздуха наслуки.

Английските гренадири отново ловко се обърнаха, озоваха се във фланга на нашата колона и я обсипаха с нов, още по-убийствен град от куршуми.

Княз Горчаков яздеше на кон. В това време на хълма, където все още стоеше лорд Ръглан, обкръжен от щаба си, пристигна цяла батарея.

Една от първите гранати, изпратена от тази батарея, се пръсна под коня на Горчаков и конят се преметна, като притисна ездача. Един офицер с помощта на войниците едва освободи княза от тежестта на падналия кон. Горчаков се отърва с натъртване и се отдалечи към Углицкия полк.

Шотландските гвардейци — огромни мъжаги с голи прасци и с фантастични костюми — също откриха стрелба. Владимирци няколко пъти се втурваха напред, но нямаха никаква възможност да пробягат разстоянието, отделящо ги от неприятеля: тичащите отзад се натъкваха на купчините убити и ранени свои другари.

Началника на дивизията Квицински вече го носеха ранен в хълбока и крака. Той повика при себе си един от поручиците — наблизко нямаше висши офицери или пък бяха убити — и му предаде командуването. В това време дойде полковият адютант поручик Горбунов, който беше без каска — свалили я бяха от главата му с удар на приклад. Квицински му заповяда да предаде: войските, намиращи се на втора линия, незабавно да настъпят и да подкрепят владимирци; още не изрекъл тези думи, и нов куршум го улучи в ранения крак. Отнесоха го.

Остатъците от Владимирския полк, ранени и осакатени от куршумите, вече отстъпваха в безпорядък. Те едвам се бяха изкачили на височините, оставяйки покрития с трупове еполимент, където се втурнаха неприятелските гвардейци, когато неволно им се наложи да открият тила си на неприятеля и тутакси ги обсипаха с нов град от куршуми. Изоставяйки ранените на пътя, останалите живи владимирци смъкнаха раниците, които през цялото време без полза ги душеха, захвърлиха амуницията и дори оръжието си и хукнаха кой накъдето свари, но това не беше бягство на полка, тъй като той повече не съществуваше — пет шести от него останаха убити на място или ранени; малцина, и сред тях двама бригадни генерали, Шчелканов и Логинов, също ранени, попаднаха в плен.

Лорд Ръглан се спусна от хълма, прекоси шосето и се озова в позиция, вече заета от английските войски.

XXIV

Когато Меншиков напусна превързочния пункт, спусна се от хълма по севастополското шосе и се насочи към нашия десен фланг, първото, което срещна, бе излязлата от боя и привеждащата се в ред батарея. Малко по-нататък князът видя морския батальон, който макар и да стоеше зад хълма, не можеше да се укрие от летящите косо щуцерни куршуми. В подножието се търкаляха убити, пълзяха ранени. Виждаше се как егерите-казанци, току-що отблъснати от силен огън, се прикриваха поединично, макар княз Горчаков насила да ги вдигаше отново в атака „на нож“. На мястото, където преди беше щабът на княза, сега свиреха щуцерните куршуми. Князът приближи до четирите леки оръдия, които откачаха от лафета, и попита: „Кой заповяда?“ Офицерът промърмори нещо в отговор и изкомандува: „Зареди!“ — и тутакси започна стрелба с батален огън.

По-надясно се виждаше още една група владимирци, които, стреляйки, се устремяваха напред, но после отстъпиха под град от щуцерни куршуми. Яздещият редом с Меншиков и изпълняващ длъжността началник-щаб Вунш бе контузен в корема. Меншиков видя стрелците на Бородинския полк, които, обърнати с лице към левия фланг, водеха оживена престрелка с някого.

Князът се обърна към Панаев:

— Иди, момчето ми, при морския батальон и попитай нямат ли при тях далекоглед. Моя го забравих... Струва ми се, Бородинският полк стреля по своите! Не мога да разбера как са могли да попаднат там англичани или французи!

Панаев пришпори към моряците, скочи от коня и намери далекоглед.

Князът погледна с далекогледа, но гъстият дим не позволяваше да се разбере каква е работата. В това време от левия фланг пристигна офицер с донесение, че неприятелят ни отблъсква, сетне друг, който съобщаваше обратното — че ние се държим добре.

Меншиков изпрати своя ординарец Стеценко при командира на Бородинския полк Шалюта-Верьовкин.

Стеценко се приближи до полка и без да търси полковника, викна на войниците: „Не стреляте ли, момчета, по своите?“

— Какво ти по своите, ваше благородие, вижте как стрелят!

Стеценко се вгледа и въпреки гъстия дим съзря неприятеля, който обсипваше нашия полк с куршуми.

Меншиков не се задоволи с донесението на Стеценко и препусна сам.

— Полкови командири, вашите стрелци стрелят по своите — каза князът.

— Ваша светлост, моите щуцерници стрелят по неприятелката конница, която се прехвърля през Алма.

Конницата, за която говореше полковникът, бе свитата на лорд Ръглан, но нашите куршуми едва достигаха до там.

— Нима нашият ляв фланг отстъпва? — попита князът.

Никой естествено не отговори.

Като отмина малко по-нататък, Меншиков срещна Горчаков, който вървеше пеша с изпокъсан шинел.

— Какво става с вас, княже? — попита той.

Горчаков само махна с ръка.

— Аз сам ги поведох в атака, моят шинел на шест места е продупчен, ето вижте. Граната уби коня ми. Какво да се прави! Не тръгва народът в атака! Казанци се мъчих да ги погна със заплахи, но хората не тръгват, — не помагат нито заплахите, нито камшикът! Камшика си скъсах, полусабыта счупих, два коня загубих, целият ми шинел е на решето от куршумите — напразно! Казанци се пръснаха и при отстъплението повече от две трети бяха поразени в гърбовете!

Навярно падането на коня бе отнело паметта на княз Горчаков. Той дори не си спомни за владимирци и апатично седна на предложения му от някого кон.

XXV

Скоро и за княз Меншиков стана ясно, че на левия фланг ние сме напълно разбити — оттам полетяха гранати и снаряди, които падаха близо до Бородинския полк.

Меншиков не знаеше кого да вини за поражението и с досада кресна на командира на Бородинския полк Шалюта-Верьовкин, който водеше полка си към хълма по едно удобно дърво на гъста колона.

— Защо водите хората в този сандък? Така те са открити за вражеския огън. Заемете височините!

Още не изрекъл това, и един снаряд се вклини в опашката на колоната, като повали двама войници.

Меншиков вече се беше отдалечил и като се изравни с Горчаков, каза:

— Трябва да се изведат владимирци, другите сами са се погрижили за себе си и се измъкват.

Полковник Шалюта-Верьовкин не можа да догони княза, но настигна Панаев, който стоеше наблизко, когато князът му се накара, и го попита:

— Какво значи „да заема височините“?

Панаев също не проумяваше заповедите на главнокомандувачия, но неговото благоговение пред Меншиков ни най-малко не намаля, а по-скоро се увеличи по време на битката.

„Какви тъпанари са тия армейски фронтовици“ — помисли Панаев и каза със самодоволството на аристократ, който се гордее със своята интелигентност.

— В дадения случай да се заемат височините, значи да се движите по края на дърето.

— Не ми побира умът как сега ще се престроя! — отчаян завика съвсем объркалият се полковник.

„И това ми било стар фронтовак!“ — помисли Панаев и със снизходителна усмивка каза:

— Ами много просто: четните батальони надясно, нечетните — наляво!

— Ах, дявол да го вземе, наистина колко просто било! — каза зарадван полковникът, като се плесна с длан по челото.

Меншиков за последен път отиде към левия фланг. Насреща му попадаха все същите злополучни московци, а именно четвърти батальон от техния полк, който бързо отстъпваше под огъня на френските батареи и щуцерници.

— Четвърти батальон се страхува! — няколко пъти повтори главнокомандувачият.

Щом видя генерал Киряков, Меншиков гневно кресна:

— Генерал Киряков, седемнадесета дивизия бяга от неприятеля, какво означава това?

— Оръжието ни е такова, че само щуцерниците могат да урівновесят боя, а ние такива оръжия нямаме — отговори Киряков.

Изминаха няколко минути. Другите батальони също отстъпваха. Меншиков, като извиси още повече глас, каза:

— Генерал Киряков, повтарям ви, седемнадесета дивизия бяга от неприятеля.

Киряков най-сетне изгуби търпение.

— Ваша светлост, това не е истина! — каза той. — Седемнадесета дивизия отстъпва, но не бяга. — Киряков пришпори коня, отиде при втори батальон и изкомандува: — Втори батальон, стой! Наляво кръгом!

Войниците изпълниха този фарс безпогрешно под града от куршумите и снарядите на французите, които си помислиха, че русите тръгват в атака, и зачестиха стрелбата.

— Благодаря ви, братлета! — каза Киряков.

— Ще стараем, ваше превъзходителство!

Две гюллета изсвириха над главите на войниците.

— За почест, мирно! — изкомандува Киряков. Войниците отдадоха „почест“ на настъпващите французи. Французите извикаха „браво!“ и твърде доволни от отдадената им чест, се спряха, без да проявяват и най-малкото намерение да преследват московците.

— Разбрахте ли с каква радост генералът изкомандува „за почест“? — попита поручик Бейтнер един друг офицер.

Оня само сви рамене и промърмори:

— Няма що, голяма чест за французите! Жалко, че нас не ни пратиха с тояги срещу щуцерниците... Да бяха опитали да се счепкат с

нас в ръкопашен бой!

Меншиков, навъсен като облак, отдавна се беше отдалечил.

Князът и свитата му се изкачиха на хълма. Близо до шосето, на площадката в подножието на скатове откъм десния фланг, те видяха тълпа егери в затруднено положение. Егерите тичаха насам-натам, избягвайки снарядите, които падаха тук като гроздове. Това беше Углицкий полк, същият, който без команда едва не нападна англичаните. Сега, напротив, състоянието на войниците от полка, държан в бездействие, поради неразпоредителността на висшето начальство беше най-лошо.

Когато князът приближи, няколко гранати от височините на левия фланг, завзет от французите, се плъоснаха в средата на батальона. Повечето от войниците приклекнаха. Меншиков се намръщи и с писклив от гняв глас кресна:

— Къде са началниците ви?

Никой не отговори. Някои офицери дори залегнаха.

— По местата! — кресна Меншиков.

Никой не се помръдна.

— Строй се!

Не разбират.

Панаев, в желанието си да покаже усърдие и любов към светлейшия, а също и своето благородно негодувание, взе няколко казаци и погна с нагайки хората към знамената, а неколцина офицери блъсна, без да се церемони.

В това време князът изпрати по цялата линия на отстъпващите войски заповед да тръгнат към Севастопол; но всъщност тази заповед бе предадена само на два-три полка, останалите сами инстинктивно се устремиха към река Кача, която тече между Алма и Севастопол. Углицкий полк тръгна под строй, с музика, с развети знамена. Така изминаха около половин верста, когато изведнъж в далечината, на мястото, където в началото на сражението стоеше нашият главен резерв, видяха в разгърнат фронт войска — явно неприятелска. Казакът Иля Сякин от Попови полк изяви желание да отиде и разузнае. След няколко минути той дотича без коня си, като държеше в ръце седлото му и едни червени панталони, които успял да свали от един зуав. „Французите убиха коня“ — изрече той задъхан.

По севастополския път се понесе английската кавалерия, но се ограничи с наблюдение, а французите отново започнаха да сподирят нашите войски със снаряди и гранати.

XXVI

Меншиков яздеше редом с Панаев. Дълго мълча, на края мрачно проговори:

— Дадох първото сражение и загубих... Обидно! — Князът помълча минута и попита: — Панаев, знаеш ли пътя за Мекензиева планина? Каква гора има там?

Панаев не познаваше местността по-добре от Меншиков, но отговори, че знае пътя, а в себе си реши да разпита някого.

Музиката на Углицкия полк продължаваше да свири. Така изминаха още половин верста и достигнаха падината, където видяха бригада от наши хусари. Командирът на Лейхтенбергския полк генерал Халецки, ползващ се от благоразположението на княза, по време на боя се намираше на своята позиция и нямаше понятие от това, което се случи. Щом видя княза, той извика: „Саби вѣн!“ Бригадата дръпна едно „ура“. Халецки въодушевен приближи с коня си до Меншиков, отрапортува и го поздрави с победата.

— Това прилича на подигравка! — каза князът.

Изплашеният Халецки сведе глава и побърза да се скрие. Князът повика бригадния командир генерал-майор Величко.

— Войските отстъпват в безпорядък — каза той, — прикрийте отстъплението. Приближете се към неприятеля така, че той да вижда само вас. Аз ще преместя целия отряд към Кача, а вие останете. Присъединете и казаците към себе си, организирайте разезди, не изпускайте неприятеля от очи. Донасяйте какви намерения има.

Някои полкове отстъпваха в безредие, но бягство нямаше. Войниците помислиха, че барабаните на неприятеля, които биеха отбой, са сигнал за преследване, и ускориha крачка, но не бягаха. Преди сражението мнозина мислеха, че ще занесат французите в Севастопол в раниците си, а сега почти всички ги бяха изпозахвърлили. Войниците дълго се лутаха из урвите и деретата, тъй като не познаваха местността, понякога се промъкваха през градините и лозята, за да се съединят с другарите си.

Като измина още няколко версти, сега вече без музика, Меншиков видя два полка от пехотата и при тях Киряков. Киряков напето пришпори към княза.

— Ваша светлост, тези полкове останаха свежи и могат да прикрият отстъплението.

— Щом е така, присъединете ги към хусарите, вземете под разпореждане и казашките полкове. Ще ви изпратя още един батальон, ако трябва. В случай че неприятелят се раздвижи, дръжте се докрай. На вас ви е известно в какво безредие са останалите войски. Между Алма и Кача трябва да има надежден отряд.

Киряков очевидно се ядоса от тази заповед, неохотно се подчини и се запъти по посока на неприятеля.

Скоро след това княз Меншиков, оставил по-голямата част от войските на грижите на Киряков, видя двама конници и позна в тях Корнилов и Тотлебен.

Нямаше какво да им обяснява. Достатъчно бе да погледнат княза, за да се убедят, че сражението е загубено.

Корнилов и Тотлебен излязоха от Севастопол в два часа. Сутринта в града никой не подозираше, че именно този ден ще се състои сражението: вярно е, че заранта княз Ухтомски докара с тройката си пленен френски офицер и разказа за вчерашното сблъскване с англичаните, като преувеличаваше силно в наша полза. Но в два часа при Корнилов дойдоха от северната част на града да кажат, че се чува стрелба и той, като хапна набързо няколко лъжици супа, препусна с Тотлебен към лагера. Към четири часа те приближиха Алма и забелязаха, че стрелбата оредява, а половин час след това видяха отстъплението на нашите войски. На първо време Корнилов успя да научи от свитата на княза твърде малко новини, например, че Сколков си е загубил ръката, че няколко офицери са ранени и че уж командирът на Московския полк Куртянов е убит, макар в действителност да бе само ранен, и то не опасно, в лявата ръка. Тези сведения не даваха дори приблизителна представа за това, че на бойното поле и от тръскането в талигите ние имаме над 5600 убити и ранени, че от строя са излезли над хиляда французи и над две хиляди души англичани^[1], и че за някакви си три-четири часа са убити, осакатени и ранени около девет хиляди души.

Свечеряваше се. По здрач Меншиков с щаба си достигна височините на десния бряг на река Кача. Тук не се виждаха никакви наши войски. Приблжиха до ската и в най-близката долина чуха престрелка. Разтревожен, Меншиков изпрати Панаев с двама казаци да разберат какво става. Оказа се, че в долината има войници от разни пехотни полкове и стрелят зайци, говорят високо, шляпат боси из реката и мародерничат по изоставените от стопаните чифлици. Панаев се възмути от това зрелище, макар че нямаше защо да се възмущава, тъй като войниците не бяха яли нищо от сутринта и бяха доволни дори от зайците и от случайно оставените овце и кокошки.

На Меншиков не му беше до това, да слуша Панаев. Той се отнесе равнодушно към неговото благородно негодувание и продължи да язди мълчаливо. По-нататък те настигнаха група войници, сред тях имаше и леко ранени; те вдигаха силен шум и живи се оплакваха, призовавайки на помощ и майка, и баща, и всички светии. Корнилов се приближи до тази тълпа и засрами хленчещите, като им посочи един матрос от морския стрелкови батальон, който крачеше мълчаливо, поглеждайки равнодушно ампутиранията си над лакътя ръка.

Като се спусна към Кача, Меншиков тръгна по десния бряг нагоре по реката.

Настъпи нощ — тъмна, облачна. Продължиха да се изкачват по големия чумацки път. На превала между Кача и Белбек князът се сбогува с Корнилов и Тотлебен и на прощаване доста дълго говори с всеки поотделно. Корнилов разпалено доказваше нещо, князът се мръщеше и оспорваше, но Корнилов очевидно настоя на своето. Като се сбогува с княза, той заповяда на лейтенант Стеценко да намери морските батальони и да им нареди незабавно да се отправят към кейовете на северната част на града и да се качат на лодките на своите кораби, които ще ги чакат.

— А там *coufe qui coute* (да става каквото ще става) — добави Корнилов.

Беше девет часът вечерта, когато Стеценко потегли с това поръчение. Докато Корнилов разговаряше със Стеценко, княз Меншиков повика един от своите адютанти — Грейг.

— Тръгвай с адмирала за Севастопол — каза князът, — вземи пътен лист и препускай за Петербург.

— Какво ще заповядате да кажа на негово величество? — попита Грейг.

— Кажи му всичко, каквото си видял и чул... Да пиша, сам виждаш, нямам никаква възможност, пък и би ми отнело твърде много време.

Като отпрати Грейг с Корнилов, князът възложи на Тотлебен подробно да изследва местността, а сам в, очакване на обоза слезе от коня и се отпусна полуизлегнат на земята. Адютантите наредиха на казаците да съберат суха трева и да запалят огън. Князът държеше в ръка парченце свещ, която беше скътал отпреди, и разглеждаше картата, но свещта изгоря, а от светлината на огъня го боляха очите. Изпратиха един казак да търси обоза. От пет часа сутринта князът нищо не беше ял и каза за това. Панаев стоеше като на тръни и гласно изразяваше почудата си от неговото ангелско търпение и издръжливост. На края колите и екипажите на главнокомандувания пристигнаха. От колите свалиха осем ранени войници. Набързо издигнаха палатка, намериха свещи и князът отново започна да изучава картата. Камериерът и едновременно фелдшер на княза Разуваев стопли на спирт вода за чай.

— Добре, че аз все пак запазих за всеки случай шишенце с вода, ваша светлост, а то всичко, дето беше в резервните бъчонки, по пътя раздадох на ранените. Че осем човека и със себе си докарахме.

— Защо не ми кажеш, друже? Иди ги превържи и ги изпрати с нашите екипажи в Севастопол.

— Че за тях и колите са добри, ваша светлост... Ей сега ще ги проводя, а вече съм ги превързал.

Останалата прислуга на княза беше мъртво пияна неизвестно от какво: в очакване на победата или от мъка по поражението? Князът остана в палатката сам.

Панаев изпрати един казак за вода, нареди да настанят конете по коневръзите, а сам приседна до палатката на княза, за да му е под ръка. Унило впери поглед в далечината, като се мъчеше да разпознае нещо в мрака, обгърнал степта.

— Ти ли си, Аркадий Александрович? — попита князът, като надникна от палатката.

— Аз, ваша светлост.

— Как мислиш, добре ли ще направя, ако поставя нашите войски с фронт към морето, за да бъдат във фланг на неприятеля? Второ сражение аз не мога да дам. Войската е ужасно изплашена и объркана.

Князът каза това с обичайния си равнодушен полусаркастичен тон, но Панаев, макар да бе видял сцената със зайците, която съвсем не говореше за уплахата на войската, изпита такова чувство, сякаш изведнъж от топлия Крим бе попаднал в сурова северна местност.

— Войниците се объркаха от неприятелските щуцерници — каза той, като се мъчеше да изглежда спокоен. — Трябва да нападнем стремително. Може би ще успеем да се оправим.

— Аз мисля — каза князът, — че утре и неприятелят няма да има сили да се помръдне.

Князът влезе в палатката и отново се захвана да изучава картата. Неговата сянка рязко се очертаваше върху платнището на палатката.

Адютантите седяха край огъня и рядко разменяха по някоя приказка.

Край огъня постоянно се отбиваха ранени, които вървяха накъдето им видят очите и в името на Христа молеха за вода.

[1] В сражението на Алма съюзниците загубиха 4300 човека. ↑

XXVII

Изпълнявайки заповедта на Корнилов, лейтенант Стеценко тръгна пеш обратно от Белбек към Кача да търси морските батальони. Задачата му не беше лека: войските бяха задръстили пътя. Да се върви срещу този жив поток беше трудно, пък и хората се бяха разпръснали, тъй че полковете се бяха измесици. Като се провираше, а понякога си проправяше път с лакти през войнишката тълпа, Стеценко слушаше около себе си говор, викове, стонове на ранени, скърцане на коли, пръхтене на коне — с една дума беше невъобразим хаос, но никъде не се забелязваше особено униние или упадък на духа. Много войници бързаха, но с единствената цел да не изостанат от своите; едни от умора лежаха, други бяха разпалили огньове и се грееха, трети се катереха през стоборите и каменните зидове да търсят плодове и грозде, за да утолят жаждата си, тъй като почти всички бяха захвърлили манерките си още в началото на отстъплението.

Беше вече съвсем тъмно, само тук-там на облачното небе се виждаха звезди и при светлината на огньовете войнишките тълпи изглеждаха още по-многолюдни и безредни.

Отстъплението се прикриваше не толкова от хусарите и дори не от полковете, които поведе Киряков, колкото от Волинския полк под командата на Хрущов, взел със себе си и две батареи. Когато отстъпващите части се изтеглиха към Кача, полковник Хрущов със своя отряд започна бавно да отстъпва, готов всеки момент да посрещне неприятеля, ако случайно му хрумне да преследва нашите войски.

Неголяма групичка владимирци се движеше напред и все напред без път, наслуки, по следите на въргалящите се по пътя трупове, останки от оръдия, захвърлени раници и амуниции.

— Гледай, братко Егоров — каза един войник, — това не е ли конят на нашия Наум Лександрович, а?

— На кой Наум Лександрович?

— На поручик Горбунов, адютанта — не го ли знаеш?

— Май че е неговият. Ей! Стой! Сокол! Тпру-у! На тебе казвам! Дръж го, Сидоров.

Сипаничав войник с изпонадупчен от куршумите шинел и лека контузия, с превързана с мръсен парцал глава, без каска, се затича да лови коня и накрая успя.

— Нали ти казах, че това е Сокол на Наум Лександрович.

— Ти как мислиш, Сидоров, дали французинът не е убил Наум Лександрович?

— Много ясно — флегматично отговори Сидоров. — С него, сиромашкия, нищо не можеш да направиш. Всичките офицери ги раниха, как искаш да се държим! Мож ли срещу французина да тръгнеш без офицера? При тях, братче, нали ги видя, всеки войник е щуцерник, върри го атакувай, мискина, с щикове! Ще го стигнеш, ама друг път!

— Пък и сегинка колко топове имаха, ужас! Като почнаха да пушкат и все повече с бонби, върри че се дръж, ако си немаш работа.

— А как ще я бъде, братче, нали божем казаха, че срещу турчина ще тръгнем „на нож“?

— Срещу турчина! — каза войникът и се изплю презрително. — Кой ти гледа турчина! Те, братко, него и в бой не го пуцат. Турчина, братко, те са го взели да им чеше опашките на конете; ама че го рече — турчина!

— Честен кръст, с очите си видях башибозука.

— Какво ги дрънкаш врели-некипели! Върви по-скоро, че изостанахме!

— Ей, момчета, от кой полк сте? — разнесе се глас в тъмнината. По произношението лесно можеше да се познае, че е офицер.

— Ние сме от Владимирския, четвърти батальон — отвърнаха войниците. — Ами това вие ли сте, ваше благородие? Глей ти, слава богу! А ние ви водим коня, вече мислехме, да пази бог, че ваше благородие там останахте.

— Слава богу, оцелях — каза Горбунов зарадван, че намери коня си. — Дори не съм ранен — добави той.

— Слава тебе, господи — обади се едно войниче.

— Какво носите, момчета?

— Знамената, ваше благородие.

Горбунов неволно, по навик отдаде чест на знамената.

— Оцеляха ли знамената?

— Как няма да оцелеят, ваше благородие — с гордост каза знаменосецът, стар кавказки войник. — „Той“ понечи да се приближи до знамето, но да има да взема: нашите го посрещнаха „на нож“ и „той“ си отиде по живо — по здраво. Как може знамената да не са читави? Ето само тая дръжка малко е разцепена от снаряд.

— А къде са другите знаменосци?

— Там останаха, ваше благородие — каза старецът с въздишка.

— Ех, братлета, вие не сте ли от моя батальон? Май че да. Много ли оцеляхте? — попита пресипнал бас. Това беше батальонният командир Мелентиев, който яздеше след Горбунов. — Кой така пъшка тук?

— Иванов, ваше високоблагородие, ръката му е надупчена от куршуми, цялата е почерняла.

— Ще я отрежат — равнодушно каза Мелентиев. — Това какво е? Знамената? Как попаднаха у вас? Та аз лично ги превзех от неприятеля и ги предадох на фелдфебел Гаврилов и унтер Семьонов.

— Не зная, ваше високоблагородие — каза знаменосецът. — А моето знаме, слава тебе, господи, не е попадало у французина.

— Какви ги дрънкаш, щом аз ти казвам, че е било! Брей, че глупак! Не знае, че се бихме с англичаните, а не с французите! Казвам ти, със собствените си ръце измъкнах нашето знаме от неприятеля.

— Не зная, ваше високоблагородие... Аз никак не съм изпускал знамето от ръцете си.

— Как смееш, говедо, да спориш! Марш напред! Върви! Какво едвам си тътрузиш краката! Поручик Горбунов, водете ги, аз трябва да бързам да намеря началника на дивизията.

С тези думи батальонният препусна напред. Той бе известен хвалипръцко и войниците не го обичаха за двуличиято и несправедливия му характер.

— Я слушай, истина ли е, че батальонният е превзел знамето от англичаните? — попита Горбунов знаменосеца. Кажи истината. Ти знаеш, че мен няма защо да ме лъжеш, аз не съм ти командир.

— Ей богу, ваше благородие, не е истина. Защо ми е да лъжа? Аз, ваше благородие, двадесет години го влача този хомот, та няма да седна да се срамя... Взеха ни жалонните знаци, а виж знамето не е попадало в ръцете на французина. Че аз щях ли да позволя?! — с гордост добави знаменосецът.

Приближи нова талига с ранени. Минаха покрай огъня и червеният пламък освети купчина човешки същества с откъснати и раздробени крайници, с пробити черепи, с изтекли очи. Горбунов не можа да понесе гледката и се извърна настрани.

— Брей, че лъже, дяволът му нечестив — мърмореше знаменосецът, който още не можеше да забрави измишльотините на батальонния командир, приписващ си честта да е спасил знамето. — Аз демек да дам знамето на французина!

— Не се разпръсквайте, хаймани! — чуваше се на друго място звучният глас на майор Попялковски, който заради раняването на батальонния командир командуваше един от батальоните на Московския полк. По време на битката Попялковски се беше изплашил доста, но сега, когато московци бяха извън неприятелския обстрел, гласът му отново придоби обичайния си тембър и сила. — Казвам ви, не се разпръсквайте! Ходом марш!

Но войниците, следвайки примера на младшите офицери, тихичко се вмъкваха в градината, обградена с плет, зад който се виждаха лози, отрупани с тежки, тъмни, почти зрели гроздове.

— Баранов, след мен — каза поручик Бейтнер на един щуцерник. — Ти си майстор в стрелбата, с Фьодоров ще залегнете в храстите и ако видиш неприятел, стреляй, а аз ще накъсам грозде и за тримата.

— Ваше благородие, на нас донесете поне по зрънце! — помолиха другите войници, принудени да се подчинят на майора.

— Господин поручик, да не сте полудели? — викна подире му майорът. — Вие бунтувате хората ми! Ще ви сложа под арест!

Но Бейтнер се престори, че не чува. Покритите със сажди стрелци също се промъкнаха в градината и залегнаха в храстите. Бейтнер накъса толкова грозде, колкото можа да обхване; него така го измъчваше жажда, че късаше не само с ръце, но и хващаше направо със зъби. Като се върна, той нагости и сърдития майор, който поомекна и му разреши да вземе още стрелци и да накъсат повече.

— Пази се! Артилерия! — разнесе се вик.

С грохот преминаха оръдия.

— Нашите екипажи изчезнаха, братле — каза на Бейтнер един млад поручик. — Навсякъде ги търсих, два часа се скитах — навярно ги е взел неприятелят. Дяволска работа! Половината ми неща ще пропаднат!

Като се поосвежиха с гроздето, московци потеглиха нататък. Най-сетне преминаха Кача, а малко по-късно знаменосецът се спря на превала.

Тук вече се беше насъбрала огромна тълпа войници; имаше и някой и друг началник. Чуваха се възгласите на батальонните и ротни командири и виковете на фелдфебелите.

— Първи батальон, тука-а-а! Къде напираш, не викай тебе, говедо! От кой полк си?... Първи батальон на Московския полк тука-а-а! — неистово крещеше един фелдфебел, като проточваше колкото е възможно последната сричка.

Хората се приближаваха, но често не от този полк, който извикваха, и виковете се възобновяваха още по-невъздържани и проточени. На края възгласите пооредяха, хората престанаха да се тълпят и се излегнаха на тревата, като повечето се мъчеха да се скрият във високите храсти. Всичко притихна сред мрака, тук-там озарен от блещукащите огньове. За командирите набързо издигнаха палатки и мнозина от тях, успели след пристигането на колите да хапнат надвечер, вече сладко спяха.

Княз Меншиков все още будуваше в палатката си. Той все така дълбокомислено разглеждаше картата, а Панаев седеше до палатката, загърнат в бурката си. Изведнъж се чу конски тропот. Конникът скочи от коня и Панаев по гласа позна Киряков.

— Къде е негова светлост? — попита Киряков и без да дочака отговор, пхна глава в палатката.

— Ваша светлост — каза той самодоволно, — аз благополучно доведох хората до Кача. Сега там всички се прехвърлят на отсрещния бряг.

— Но за бога, ваше превъзходителство, какво правите! Вие само сте достигнали до най-сериозния момент на вашето поръчение и сте си въобразили, че всичко сте изпълнили! Вие сте напуснали отряда в най-неблагоприятната минута! Побързайте да се върнете на мястото си и бъдете внимателен! Вървете по-скоро!

— Добре, ще ида — с досада каза Киряков, яхна коня и препусна направо към Севастопол, тъй като бързаше да попадне там преди другите и да разкаже за сражението по такъв начин, че да изтъкне себе си за истински герой на деня.

Облаците все повече покриваха небето и тъмнината стана непрогледна.

Войниците, които преминаваха Кача, се натъкваха на някакви побити под водата колове и невъздържано псуваха. В храстите, където вече лежаха групи войници, се чуваше говор. Един от генералите, току-що заспал сладък сън, се събуди от разговорите на войниците, които не можеха да заспят на гладен стомах.

Генералът излезе от палатката и със сънен глас попита:

— Кой шуми там? Човек не може да се наспи! Вие пречите и на другите да спят.

— Никой не иска да спи — разнесоха се десетки гласове.

— Не сте ли уморени? — попита генералът.

— Съвсем не, ваше превъзходителство. Ние още не сме яли, пък и няма какво да хапнем. Ние по-добре да стигнем до мястото.

Къде е това място, което се струваше на войниците като обетована земя, те и самите не знаеха.

Впрочем не им се наложи да чакат дълго. Меншиков изпрати офицерите и казаците със заповеди да не се спира, а да се върви към Кача. Настана бъркотия, тъй като мнозина вече бяха преминали Кача и решиха, че им нареждат да се върнат обратно.

Тази заповед действа много лошо на войниците. Повечето решиха, че реката, която преминаха, съвсем не е била Кача, а някаква друга. Някои започнаха да говорят, че ги водят срещу неприятеля. Впрочем възбудата скоро улегна, когато най-сетне, след като дълго се спъваха в коренищата и се ловяха за храстите, войниците се измъкнаха на пътя и разбраха, че сега е заповядано да се върви към Белбек.

Край река Белбек заблещукаха огньове и при тяхната светлина можеха да се видят биволи, камили и волове, които теглеха две грамадни корабни оръдия и каруци със снаряди. Тези бомбови оръдия^[1] отначало бяха захвърлени на произвола на съдбата и един лейтенант с мъка успя да събере хора, които да му помогнат да ги вдигне от местата им.

Обозите бяха спасени само поради това, че Хрущов със своя Волински полк се задържа на височините между Алма и Кача до дълбока нощ. Някои от хората си той едвам събра, тъй като те подобно на другите се разпръснаха из чифлиците, намериха вино и се напиха.

Викове на коларите неприятелят взе за възгласи на нашата армия: съюзниците помислиха, че войската е разположена в градините, което бе справедливо само що се отнася до мародерите, а главната маса от армията бързаше — една част към Инкерманските височини, друга — към Севастопол, откъм северната му част.

В Севастопол отдавна се извършваха приготовления.

Около северния кей имаше лодки, приготвени за превозване на ранените към кейовете на южния залив. В южния залив чакаха хора с носилки. Пътят от залива до хълма, който отвеждаше до болницата и казармите, специално пригодени за ранените, бе осветен.

Цяла нощ по този път се точеха мрачни сенки. Войници и матроси носеха с носилки ранени, ту мълчаливи, ту глухо стенещи, ту издаващи сърцераздирателни вопли. И като че ли нямаше да има край това печално шествие.

Вестта за нашето поражение бързо обиколи целия град.

[1] Бомбови оръдия — гладкостволести, зареждащи се откъм дулото, предназначени за стрелба с разрывни и запалителни снаряди (бомби) с голяма тежина на близко разстояние, предизвикващи разрушения и пожари. ↑

XXVIII

В същия този ден, когато на бреговете на Алма се развихряше велика драма и се решаваше съдбата на десетки хиляди хора, в отдалечената къщичка на капитана от запаса Спицин над Килен дере се разиграваше малка, никому незабележима драма, намерила място в душата на Леля Спицина.

От деня, когато нашите войски решиха да излязат на алминската позиция, Леля почувствува, че в нея става сериозен вътрешен прелом, но все още не си даваше пълна сметка за своето душевно състояние. Тя смътно съзнаваше, че готвещите се грозни събития се докосват до най-съкровено кървава кърва на душата ѝ, че нея я тревожи не войната изобщо, не отвлечената представа за кръв, за рани и страдания, а мисълта за един и само за един човек, който заедно с другите тръгва на поход срещу неприятеля, откъдето може би му е писано да не се върне или да се върне ранен, страдащ, осакатен като оня нещастен матрос, когото Леля видя след боя на парахода „Владимир“ с турския параход...

Отначало Леля се засрами от самата себе си. Тя винаги избягваше това „петербургско конте“, както го наричаше капитанът, този „несполучлив Евгений Онегин“, както наричаше самата тя граф Татищев. Понякога направо ѝ бе противен неговият аристократизъм. Тя не го обичаше дори за това, че е прекомерно богат. Неговите светски комплименти я оскърбяваха, намираше ги пошли. „Той съвсем не е красив, макар да мисли много за физиономията си“ — казваше си Леля и си спомняше неговото мургаво лице, блестящите му равни зъби, старателно поддържаните нокти и малките аристократични ръце. Впрочем нямаше нужда да си ги спомня, тъй като няколко пъти на ден тя разглеждаше миниатюрния акварелен портрет, който графът ѝ подари един ден, преди да потеглят на поход. Той дойде да се сбогува с нея и на прощаване я помоли да не си спомня с лошо чувство за него, ако го убият. Леля слушаше тези думи и се стараше да си придаде най-равнодушен вид, но почти изтръгна портрета от ръцете му, а когато графът се скри зад градинската портичка, тя обсипа стъклото на портрета с целувки.

— Не, аз не го обичам, аз не мога да обичам един петербургски аристократ, милионер, граф... Дори и да го обичах, никога не бих се омъжила за него! Аз не искам хората да мислят, че съм се омъжила заради парите му или за да стана графиня. И освен това нима той е способен да обикне сериозно?

Така разсъждаваше Леля, седнала в любимата си беседка и колкото за очи четеше книга; мислите ѝ бяха далеч от четенето.

Глухият звук на далечен оръдеен изстрел отначало не привлече вниманието ѝ: жителите на Севастопол отдавна бяха свикнали с оръдейната стрелба. Но звукът се повтори, после се чуха още няколко подобни звука, те ставаха все по-чести и по-доловими. Вече нямаше съмнение, че някъде се води силна и доста честа канонада. Леля трепна като птичка, стресната от гърмежа на пушка. Тя побягна от беседката и се затече при баща си.

Капитанът седеше в кабинета си в доста свободен костюм и при влизането на дъщеря му само лекичко загърна халата си. Той внимателно разглеждаше голяма карта на околностите на Севастопол.

— Чуваш ли, татко, май че стрелят?

— Не стрелят, а гърмят с оръдия — поправи я капитанът. — Сега си проличава колко зле ти е повлияло твоето другаруване с разните му армейски офицерчета. Те само в армията „стрелят“ от оръдията, а при нас във флота, слава богу, никой не говори такива глупости. Ти току-виж си забравила да говориш руски! Стрелят от оръдия! Ха, ха, ха! Това е все едно аз да ти кажа, че катерът го спуска от гротмарса.

Леля не слушаше цялата тази тирада, тя нервно дърпаше края на забрадката си.

— Къде така гърмят, татко, ти как мислиш?

— Нима не можеш да се ориентираш? Ясно, че някъде край Лукула или на Алма. Ако се съди по звука, струва ми се това са корабни оръдия...

— Значи гърмежите са от неприятелския флот, а, татко?

— Много ясно, че не са от нашия. Що за въпрос? Навярно англо-французите се радват на благополучния десант. Да, ама няма дълго да се радват! Учудвам се защо Корнилов или някой друг не изпрати при тях нощес брандерите. Бихме могли да им дадем добър урок и да им изчезне желанието да защищават поклонниците на Мохамед.

Но Леля не дослуша и тези думи и изтича в градината.

Натрапчивата мисъл за графа сега стана още по-мъчителна.

„Аз ще отида там, на Алма“ — мина през ума на Леля.

Дотогава тя живееше така уединено, бе толкова непрактична, толкова малко познаваше живота и хората, че нещо, всъщност не трудно за изпълнение, сега ѝ се стори съвсем неосъществимо. Благодарение на отшелническия живот на капитана Леля почти не познаваше околностите на Севастопол и ако се разхождаше с лодката далеч, то бе по море, затова пътуването на някакви двадесет — двадесет и пет версти до Алма сега ѝ се струваше цял подвиг. Как да отиде, как да намери графа? — тя нямаше и най-малка представа, а освен това, макар да се срамуваше да си го признае, просто се страхуваше от баща си. Та той толкова не обича графа и какво ще каже, ако разбере, че дъщеря му е отишла да го търси на полесражението? И дали ще я пуснат при него? Пък и той какво ще си помисли за нея? Леля реши да изостави тази мисъл, но мъченията ѝ се удвоиха. Всеки нов оръдеен изстрел отекваше болезнено в сърцето ѝ.

За своя роднина Лихачов тя дори не си спомни, макар че не знаеше дали е тръгнал на поход и само беше чула, че Меншиков е извикал някакви морски батальони. Мислите ѝ бяха толкова заети от един човек, че за други, дори близки, нямаше място.

Стрелбата се усиливаше, после започнаха да се чуват и пушечни залпове. Леля почувствува необходимост да тръгне, да избяга нанякъде. На нея ѝ се струваше, че навсякъде ще бъде по-близо до него, отколкото тук, над това проклето Килен дере. Тя бързо се приготви, нахлупи шапката си, сложи наметката си и като каза на баща си, че отива в града за покупки, заповяда на Иван да впрегне кабриолета и подкара по новия сапъорен път покрай Малахов курган и морската болница. Край болницата се суетяха матроси и служители, приготвяйки носилки. На Леля ѝ се сви сърцето при вида на тази гледка. Тя нареди на Иван да се върне вкъщи и да дойде да я вземе към четири часа; после седна в една двойка (неголяма лодка) и снажен матрос я подкара към отсрещния бряг през залива. В залива Леля не забеляза нищо особено: набитото ѝ око обаче съзря, че трите парахода, които в навечерието се намираха край Константиновската батарея, бяха влезли в залива.

„За какво ли е пък това?“ — помисли тя.

Щом стигна в града, Леля първо реши да се отбие при Минденови, но размисли и забърза към площадката на библиотеката. Там срещна познат морски офицер — благодарение на Лихачов Леля се беше сдобила с много нови познати — който ѝ съобщи, че телеграфът от Лукула е подал сигнал: „На Алма се води сражение.“

Сърцето на Леля се разтуптя и на нея и се стори, че чува неговите удари.

По навик тя се загледа в далечината, към морето, което на това разстояние изглеждаше тъмнотлазурно. Но по морето нищо не се виждаше, освен кораби. Отдалечената стрелба не стихваше, макар понякога да ставаше по-глуха и сякаш се преместваше от едно място на друго, подобно тътените на далечен гръм.

XXIX

Генералша Минден все още бе в дълбок траур и при всеки удобен случай си спомняше за „скъпия покойник“, но в действителност отдавна се беше утешила и мислеше само как по-добре да подреди по-малките си дъщери. Нямаше защо особено да бърза, тъй като „негласната“, а всъщност гласна пенсия, определена на генералшата, напълно осигуряваше нея и дъщерите ѝ. Но въпреки това не пречеше да си помисли за тяхната съдба.

Много хора вече бяха напуснали Севастопол, но генералшата не беше от страхливите; при това се надяваше, че поради военното време в Севастопол ще се съберат много военни, сред тях навярно и блестящи петербургски гвардейци, и не бързаше със заминаването. Тревожеше я само едно — слуховете, че скоро във всички частни квартири ще бъдат настанени много военни. Добре, ако се случи интересен офицер, ами ако изведнъж ѝ натрапят някой бурбон, дето не си вади от устата лулата с мръсен тютюн и се налива с цели кани водка. Луиза Карловна беше акуратна до дребнавост и се страхуваше, че ще обърнат къщата ѝ нагоре с краката, ще развалят мебелите, ще прогорят килимите с цигари и, пази боже, ще сторят някакво зло на любимото ѝ кученце Бибишка.

Едната от дъщерите ѝ, Лиза, голяма страхливка, уговаряше майка си по-скоро да заминат. Саша, обратното, желаете да остане и по цели дни нищеше корпия: беше различила вече две големи сандъчета.

— Учудвам се, душице, на твоето търпение — казваше ѝ Лиза. — Аз не бих могла.

— А можеш по цели часове да свириш гами и да повтаряш един и същи пасаж! Аз пък за това не бих имала търпение.

— Защо толкова отдавна не е идвал у нас monsieur Лихачов? — попита Лиза. — Нима вече не го пускат на брега? Je t'assure (да си призная), Саша, вече се затъжих за него. А ти? Ти, струва ми се, го забрави.

Саша се изчерви.

— Lise, аз те помолих, не злоупотребявай с моето доверие към теб. Аз ти поверих тайната си не за да ми се присмиваш!

— Саша, миличка, не се сърди, нима аз ти се присмивам? Напротив, напълно ти съчувствувам. Признай си, че тъгуваш по него?

— Не тъгувам, Lise, а просто понякога ми се струва, че той е съвсем момче... Той е толкова млад по сърце, а аз толкова неща преживях, откакто умря папа.

— Тихо, тамап идва.

Влезе Луиза Карловна.

— Лиза, Саша, никоя от вас ли не е чула изстрелите? Даря се кълне, че някъде стрелят.

— Даря винаги стряска всички — каза Лиза, вече поизплашена от тази новина. — Може би някъде стрелят... Да, наистина, тамап, чувате ли, някъде стрелят! И колко често... Саша, да идем в градината, там по се чува... Боже, колко е страшно!

— Herr Jesus, как не те е срам да си толкова страхлива — каза храбрата генералша, която винаги говореше на руски, но не можеше да мине без някои немски изрази. — Та ти от годините на детството (генералшата винаги казваше от годините на детството, а не просто от детството) си свикнала да чуваш стрелба. Или просто ти се иска да се поглезиш?

— Нима вие не се страхувате, тамап?

— Аз от нищо на тоя свят не се боя... По-добре да поговорим по същество. Днес имам намерение да отида при адмиралша Станюкович, при мадам Кумани, при мадемуазел Анжелика и други дами от тукашния бомонд. Трябва да измислим нещо в полза на нещастните ранени.

— Какви ранени, тамап?! — изплашено попита Лиза.

— Comme tu es bete (колко си глупава)! Та нали все говорят, че тези дни ще има сражение, естествено ще има и ранени. Когато вие тичахте със Саша за покупки, тук бе Григорий Бутаков^[1] и успя да ми предаде, че морските казарми вече са превърнати в истинска болница в очакване на ранените.

— Боже, нима една болница няма да стигне — попита Лиза. — Какъв ужас! Саша, ето че и твоята корпия ще влезе в работа! Дай и аз да нищя, може би ще допринеса някаква полза, макар това да е страшно скучна работа! А виж, да превързвам, рани, това, никога не

бих се решила. Аз не мога да гледам и най-дребното опарване или цирей...

— Колко сме нежни, как сме възпитани! — каза Луиза Карловна. — Засрами се, Lise! Ето аз вчера нарочно ходих в болницата да гледам операция...

— Ах, тамап, не разказвайте... Мен веднага ме заболяват краката, когато слушам за рани — каза Лиза.

— А аз в този случай приличам на тамап — каза Саша, — от нищо не се страхувам.

— Не говори, душице, без да си изпитала... Ах, боже, пак стрелят! Даже прозорците потрепериха! Мамап, наистина се страхувам.

— Престани да нервничиш! — скара се майка ѝ. — Аз съм готова. Отивам първо при мадам Кумани, после при мадемуазел Анжелика...

— Ах, тази противна стара мома! — каза Лиза. — Тя ми напомня нашите институтски класни дами.

— Lise, престани да говориш глупости — с досада каза Луиза Карловна. — Ти знаеш, че и майка ти е работила в института. На мен тези отзиви не са ми приятни. Виж, по-добре се погрижете за обяда, разпреди се сама, докато се върна.

Луиза Карловна нахлупи шапчицата си, взе чадъра и торбичката с ръкоделие (тя никъде не отиваше без ръкоделие) и излезе от дома. Сестрите, вместо да говорят с Даря за обяда, се прегърнаха и отидоха в градината. Страшните звуци на далечните изстрели все повече се усиливаха.

Леля не остана дълго на площадката на библиотеката. Времето за нея се точеше безкрайно бавно. Тя слезе в градината, после тръгна към Минденови, където завари само госпожиците. Лиза Минден, както и преди, се страхуваше и вече няколко пъти плака от страх. Саша пък си мислеше колко нещастни семейства ще има след сражението, колко навреме ще влезе в работа нейната корпия.

Леля искаше да разбере дали сестрите не са чули нещо за граф Татищев, но не се решаваше да попита. Дори се срамуваше да отвори дума за графа, когото само преди няколко дни ругаеше и в разговор с

Минденови каза, че го ненавижда и го смята за празно конте. Лиза не се съгласи с това; тя твърдеше обратното, че графът е напълно светски кавалер и е много любезен.

Най-сетне Леля не издържа и попита:

— Как мислите, Сашенка, за кого в сражението е по-опасно: за артилеристите или за пехотата? Вашият баща беше генерал, вие навярно знаете.

— Наистина не зная... Покойният папа много говореше за сражения, но аз малко помня... Бях толкова глупава, толкова малко ценях покойния папа, а той разказваше толкова интересни неща...

Думите „покойния папа“ Саша винаги произнасяше с особено чувство.

— Аз просто така попитах — каза Леля и добави с небрежен тон: — Виждате ли, *cherie amie*, това ме интересува, защото граф Татищев, вашият добър познат, винаги се хвалеше пред мен, че е много хладнокръвен и че хладнокръвието било особено необходимо на артилериста. Аз му отговорих, че и пехотинецът, и морякът също така трябва да бъдат хладнокръвни.

— Е, не — каза Лиза, — най-страшно е за артилериста... Аз за нищо на света не бих станала артилерист. Не мога да помисля без ужас как бих стояла край оръдието, когато то стреля!

— А аз — каза Леля, — представяте ли си, когато бях още съвсем малка, не се страхувах... Понякога татко ме вземаше със себе си на кораба при познати капитани... Слушала съм как гърмят на кораба от големите оръдия и нищо. Чувате ли как отново загърмяха?

— Не ми напомняйте — каза Лиза, — по-добре разказвайте! Аз вече плаках.

— Ето и моят братовчед Лихачов може би е там — каза Леля и внимателно погледна Саша, но тя дори не трепна, а само като че ли се понамръщи.

„И това му било обич!“ — помисли си Леля. — „Не, аз не съм такава! Тая Саша е някаква риба. Ето аз дори не съм влюбена в графа, а само така и повече се тревожа за него, отколкото Саша за своя годеник!“ Леля наистина чувствуваше, че я тресе. Не, това е непоносимо! Трябва да отиде някъде, да разбере от някого! Леля набързо се сбогува с Минденови и се отправи към пристанището, а оттам — към северната част на града. Там живееше един познат на

баща ѝ, офицер от товарен кораб, вече възрастен човек, вдовец, по презиме Пашутин. Той имаше осемгодишна дъщеричка Маня, на която през зимата Леля преподаваше уроци, тоест учеше я да чете. Пашутин беше много разтревожен и каза на Леля, че сражението се води несъмнено близо до Алма и че батареята, в която служи Татищев, е изпратена там. Леля се просълзи; тя изведнъж стана трескаво весела, тичаше и лудуваше с малката Маня и неестествено се смееше. Пашутин едва я придума да хапне извара с каймак, тъй като няма да успее да се върне за обяд у дома. В къщи Леля се прибра чак по мръкнало. Стрелбата отдавна беше прекратила.

[1] Бутаков, Григорий Иванович — адмирал; през 1853–1854 година капитан-лейтенант, командир на парахода фрегата „Владимир“.

↑

XXX

През нощта в Севастопол научиха за нашето поражение. В десет часа вечерта едни от първите пристигнали бяха Корнилов и Грейг. Корнилов разпрати куриери по всички краища на града и макар да се чувствуваше съвсем премазан от умора, седна да пише, а Грейг изпрати в Петербург. Корнилов известяваше всички флагмани и капитани, че утре сутринта ги свиква на военен съвет, сякаш той бе началник на военноморските сили в Севастопол.

Особено силно впечатление направи посланието на Корнилов, което се получи в морския клуб — там се беше събрало по случай празника и в очакване известия от полесражението доста голямо общество, състоящо се от действащи и бивши моряци, армейци и неколцина цивилни. Щом получиха известието, което ги поразиха като гръм от ясно небе, моряците тутакси се събраха на съвещание. Мнозина заговориха вкупом, вдигна се шум, започнаха да спорят и да обсъждат какво да предприемат. Изведнъж сред този шум и врява се разнесоха викове: „Господа, генерал Киряков!“ Всички се спуснаха към влезлия Киряков. Обсипваха го с въпроси, той не успяваше да отговори.

— Простете, господа, но за всичко е виновен негова светлост — заразправя той, знаейки, че моряците и без друго не обичат Меншиков. — Аз например докладвах на негова светлост преди боя, че не трябва да пъха тарутинци в оная дупка; той от инат заповяда да направим, както той иска. Започнаха да долитат снаряди; моите тарутинци още в началото на битката отстъпиха малко по-нагоре, което направи лошо впечатление на другите войници. А работата беше напечена! Под мен убиха три коня, дойдох до тук на четвърти. Ако негова светлост веднага ме беше послушал и беше укрепил нашия ляв фланг, аз не бих позволил на господин Боске да ни заобиколи.

Киряков се хвалеше безмилостно, но изведнъж се разнесе мекият добродушен глас на Павел Степанович Нахимов, който устрemi към генерала своите сини очи.

— А кажете ни, моля, вие къде оставихте нашите войски-с? Нима вече всички полкове благополучно пристигнаха в Севастопол-с?

Киряков се смути.

— Мисля, че те вече са край северните окрайнини — каза той. — Аз свърших своята работа, доведох ги до Кача, както ми нареди негова светлост, а от там пътят им е познат...

— Странно, много странно — каза Нахимов. — Жалко, че нашите генерали мислят повече за себе си, отколкото за войниците. За много от тях войниците не са хора, а само оръдие за лично честолюбие. Аз на ваше място, Василий Яковлевич, бих оставил тези приказки и бих отишъл да видя какво правят войниците. Това е къде по-важно от факта, под кого колко коня са убили. Жив сте, цял-целеничък сте, и слава богу!

Киряков съвсем се смути и си прехапа езика. Изобщо той забеляза, че неговото самохвалство не направи на моряците онова впечатление, което очакваше. От досада си поръча вечеря и изпи две бутилки кримски киселак, който мина за най-хубав лафит.

На другата сутрин севастополските дами, сякаш се бяха сговорили, облякоха своите празнични траурни дрехи и тръгнаха да посрещат нашата разбита армия. Карети, каляски и обикновени двуколки препускаха из всички краища на града, по главните улици — „Екатерининска“ и „Морска“ — се забелязваше видимо движение. Дами с дъщерите си и без дъщери, с лакеи, с камериерки и без каквато и да било прислуга возеха със себе си кутии и кошници с разни съестни продукти, с плодове и вина. Букети и предполагаемите довчера лаврови венци за победителите нямаше. Луиза Карловна и Саша, тъй като Лиза направо отказа да дойде, бяха пристигнали едни от най-първите.

Сред пристигналите рано имаше една явно не богата жена с атлетическо телосложение, която приличаше по-скоро на обръснат моряк, отколкото на дама. Тя беше около четиридесетгодишна и говореше с най-нисък алт. Нейното грозно и покрито с брадавици лице излъчваше безкрайно добродушие. Това бе известната на цял Севастопол акушерка Ирина Петровна Фохт, която въпреки немската си фамилия в действителност беше коренячка московчанка: немци са били, може би, прадедите ѝ при Петър Велики. Ирина Петровна беше дошла от Корабния квартал, където живееше в къщичката на един

моряк в оставка. Тя беше донесла не плодове и вина, а съестни продукти, подходящи за гощаване на войниците.

На превала, зад северните краища на Севастопол, се виждаше вече някаква подредена по полкове, батальони и роти войска. На възвишението впрочем бяха тарутинци, а долу жалките останки от Владимирския полк, а към него още прииждаха някои неизвестно откъде взели се войници...

Дамите започнаха да гощават офицерите... Навсякъде се водеха оживени разговори и разпитвания; мнозина имаха познати, но гощаваха, разбира се, и непознатите.

Ирина Петровна скоро научи, че владимирци са пострадали най-много; тогава тя подбра неколцина леко ранени, останали в строя войничета, и с позволение на началството ги нагости; гледаше ги с обич и ги разпитваше за всичко като родна майка. Една от пристигналите дами, известна със своето благочестие, също искаше да покаже, че не се гнуса от войниците и разпитваше един фелдфебел:

— Вие, гълъбче, как погребвахте другарите си?

— Всяка рота погребваше своите... Докараха ги с коли, изкопахме ями и ги погребвахме... Шанцов струмент нямаше, та ние, госпожа, риехме с брадвите. Направо капнахме от умора! Земята твърда, навсякъде камък, чак да ти се доплаче! Никак не можеш цял да го заровиш... Тогаз ние поумувахме, поумувахме, па натрупахме десетина човека и само отгоре ги засипахме със земя — нали така и така наведнъж ги погребвахме. А в другите роти и това не направиха: краката заровят, а главата така я оставят!

— Боже мой! Та това е ужасно! Това не е по християнски! Ах, нещастниците!

— Какво да се прави, ваше благородие... Такива ми ти работи...

— И ти така ли ги погребваше?

— Тъй вярно.

— Та това е грях, това е ужасно, как са разрешили! — възкликна дамата.

Сестрата на един богат търговец на едро, гъркинята Анжелика (впрочем не в първа младост) се зае най-вече с младичките подпрапоршчици. Един от тях с превързана леко одраскана буза явно злоупотребяваше с нейната любезност и изяде такова количество

сандвичи и плодове, та можеше да си помисли, че вижда всички тези неща едва ли не за пръв и последен път в живота си.

След като нагостиха офицерите, много дами им оставиха адресите си и дори прислугата, на която бе заповядано да придружи желаещите да обядват у една или друга от севастополските патриотки. От само себе си се разбира, че и героите, и простосмъртните се зарадваха на тези покани.

Известният армейски поет подпрапоршчикът от Тарутинския полк Иванов Втори — красив пухкав младеж — също получи няколко покани, за което самодоволно се хвалеше на поручик Пискарьов.

— Мен, братко, сега ме разкъсват на части тукашните красавици.

— Чак пък красавици! Пък и ти попадна тук контрабанда, измеша се из офицерите на Владимирския полк. Поканили го някакви стари кикимори и той взел да се хвали!

— Лъжеш се, не са кикимори. Тази как беше... Анжелика, наистина е стара муцуна, но затова пък мадам Чижова е прелестна! Ще трябва да я поухажвам.

И Иванов Втори млясна крайчеца на пръстите си.

— Желая ти успех — каза поручикът и въздъхна. — А ти не знаеш ли коя е онази госпожица със светлата рокля, дето бе дошла сама, без майка си, с файтон, повъртя се наоколо, поогледа и се върна обратно в града.

— Не я познавам, за пръв път я виждам. Много хубава госпожица. Навярно е избягала тайно от майка си, а сетне е срещнала някоя позната дама, изплашила се е — и е драснала обратно. А сигурно ѝ се е искало на госпожицата!

Госпожицата със светлата рокля, която рязко се открояваше сред траурните премени на другите госпожици и дами, бе Леля Спицина. Тя не беше спала цяла нощ, като научи за изхода на сражението от слугата, когото капитанът специално бе изпратил за сведения. Рано сутринта тя отиде в града и тръгна към къщата, където беше квартирата на граф Татищев. Сега графът държеше само две малки стаи, останалите бяха заети от други офицери. Естествено Леля не го завари у дома му и от камериера Матвей разбра, че той още не се е върнал от похода. Старецът беше смъртно изплашен за своя господар и Леля веднага го обикна за това. На Матвей Леля каза, че е далечна роднина на графа; за квартирата на Татищев тя уж мимоходом

отдавна бе разпитала своя братовчед Лихачов и вече неведнъж беше минавала покрай къщата, поглеждайки тревожно към прозорците и балкона.

Леля не може да научи нищо за съдбата на графа, но затова пък от Матвей узна, че севастополските дами отиват към северната част на града да посрещат нашите войски. Тя тутакси нае един файтонджия — татарин и замина, като постоянно го подканяше да бърза. Същата история се повтори и с матроса, който я откара на другата страна. Леля не се досети да наеме файтона за цялото разстояние и да заобиколи пристанището през моста на Черна река. В северната част нямаше никакъв файтонджия и тя вече се отчая, но за късмет срещна една селска бричка и помоли селянина да отиде с нея в лагера. Леля стигна там доста късно, когато почти всички екипажи вече се разотиваха, и дълго търси с очи графа, но освен казашката батарея, никъде не видя артилерия. Тя беше готова да заплаче, но все още се колебаеше: да попита или да не попита? — когато изведнъж видя Луиза Карловна и Саша.

— Как попаднахте тук, Лелечка? — попита генералша Минден.

Леля отговори първото, което ѝ хрумна, че уж е дошла с една позната дама, но сега не може да я намери.

Луиза Карловна се учуди как не я е срам тази дама да остави едно младо момиче и предложи на Леля да пътува с тях.

На обратния път Леля през цялото време така капризничеше, че дори ангелски търпеливата Луиза Карловна излезе от кожата си и каза: „Ach, mein lieber Gott“ (ах, боже мой!) и ѝ се накара, като добави, че ако тя има такива дъщери, би съумяла да ги отучи от техните капризи. Но вече се показва Килен дере. Леля едва ли не в движение скочи от колата и дори не благодари на генералшата, побягна към къщи. Душеха я сълзи. Тя бе почти уверена, че графът е убит или в краен случай ранен, макар нищо да не каза за това, пък и не се осмели да попита някого.

През времето, когато севастополските патриотки гощаваха офицерите, в квартирата на Корнилов се провеждаше военен съвет. Всички флагмани и капитани приеха неговата покана, макар и някои да мърмореха, че Корнилов твърде много си въобразява и дори забравя, че Нахимов е по-старши от него. Нахимов дойде един от първите. Всички бяха с парадни мундири и с шапки в ръце. Общото настроение беше

сериозно и тържествено. Самият Корнилов далеч не бе в бодро настроение.

Вчерашният разговор с Меншиков, когато язدهа редом, не му излизаше от ума. Корнилов чувствуваше, че при цялата си енергия по този въпрос едва ли ще му се удаде да надделее над княза. Той знаеше, че и между истинските моряци, не такива като адмирал Меншиков, ще се намерят не малко плахи и колебливи хора, които ще отхвърлят неговия план, може би твърде смел, но затова пък достоен за ученик на незабравимия Лазарев.

— Господа — каза Корнилов, откривайки заседанието с развълнуван глас. — Извиках ви да решим с общи усилия как да спасим Севастопол и собствената си чест. Нашата армия е претърпяла значителни загуби и отстъпва към Севастопол; да се даде ново сражение е невъзможно. Но главната опасност не е в това, а във факта, че пътят към Севастопол сега е открит за неприятеля. Вие, разбира се, сами знаете, че неприятелят лесно може да завземе южните Белбекски височини, да се разположи към Инкерман и към Холандия^[1], където още не е завършена постройката на отбранителната кула, и да действа от височините по корабите от ескадрата на Павел Степанович.

При тези думи Нахимов се прокашля, но не възрази.

— Мисля — продължи Корнилов, — че тогава нашият флот волю-неволю ще бъде принуден да остави сегашната позиция. Със смяната на позицията ще се облекчи достъпът на неприятелския флот до пристанището. Ако през това време съюзническата армия успее да овладее северните укрепления, то никаква героична съпротива от наша страна няма да спаси Черноморския флот от гибел и позорен плен!

Корнилов тежко въздъхна и на един дъх изпи чаша вода. Всички мълчаха, навели глави.

— Но ние имаме още едно средство — каза Корнилов, като се изправи и лицето му прие още по-строг израз, отколкото обикновено. — Аз предлагам, господа, да излезем в морето и да атакуваме неприятелския флот, струпан край Лукула. При щастие можем да разпръснем неприятелската армада и с това да лишим съюзническата армия от продоволствие и да я оставим в жалко положение. При неуспех — ние ще избегнем позорния плен. Ако не ги надвием с абордаж, ще взривим вкопчилите се с нас неприятелски кораби.

Спасявайки честта на руския флот, с гърдите си ние ще защитим и нашето родно пристанище. Дори да остане победител, съюзническият флот ще бъде обезсилен от гибелта на много свои кораби и няма да посмее да атакува града, а без съдействието на флота съюзническата армия няма да се справи с града.

Както и преди, всички мълчаха. Корнилов огледа поред всички присъстващи.

— Вие съгласни ли сте с моето мнение, Павел Степанович? — попита той с отпаднал глас.

Нахимов се надигна от мястото си.

— В пристанището ние няма да ги пуснем-с — каза той, — а дали те ще дойдат при нас откъм северния край, това още не знаем-с... Действията на сушата, да си призная, не ги разбирам и не мога да съдя-с. Да се излезе в морето с платноходен флот срещу тези проклети „самовари“ невинаги е удобно-с.

— Значи вие не сте съгласен? — рязко попита Корнилов.

— Не аз, Владимир Алексеевич, а нашият климат не е съгласен. Съдете сами-с: ако нашият флот бъде застигнат от безветрие отчасти в морето, отчасти в залива, ние ще изпаднем в най-жалко положение. Ето какво ще ви отговоря аз-с.

Нахимов отново седна на мястото си. Стана капитан I ранг Зорин^[2].

— Владимир Алексеевич предлага мярка, твърде ласкателна за нашето самолюбие — каза той. — Аз ще предложа мярка, която мнозина от вас ще сметнат за жестока и дори срамна. — Той помълча около минута и продължи: — Нашият флот очевидно не може да се бори с неприятелския — нека тогава да отслужи последната си служба. Въпросът сега не е за флота, а за спасяването на Севастопол. Вие трябва да направите влизането в пристанището за неприятелския флот невъзможно. Единственото средство за това е да се потопи фарватерът.

— Аз знам какво ще кажете, капитане — раздразнено го прекъсна Корнилов. — Същата тази мярка на мен вече ми нареди да приведа в изпълнение княз Меншиков, вие отдавна сте го посъветвали да постъпи така, но аз няма да допусна това!

— Почакайте, почакайте, Владимир Алексеевич, разрешете му да се доизкаже! — раздадоха се гласове.

— Не зная какво е заповядал негова светлост — продължи Зорин, — и кълна се в честта си на моряк, с него никога не, съм говорил по този въпрос. Това е мое лично мнение. Сега става дума не само да принесем в жертва пред олтара на отечеството собствения си живот. Не, жертвата трябва да бъде по-висша. Следва да потъпчем нашето самолюбие, да смачкаме всичко, към което са се стремили нравствените ни сили... Трябва, господа, да пожертвуваме не себе си, а нашия славен флот...

Гласът на Зорин секна и той с труд изговори:

— Трябва да потопим... не всички, а най-старите по служба кораби... Да ги потопим на фарватера... Хората от тях и от другите кораби да насочим за подкрепление на гарнизона... С гърдите си да защитим родния град!...

Моряците още по-ниско сведоха глави. Очите на мнозина плувнаха в сълзи. Изведнъж гръмналият говор смени безмълвието...

„Невъзможно“... „Ще се наложи да ги потопим“... „Вие се отричате от званието моряк“... Няколко минути нищо не можеше да се разбере в хаоса от звуци. Най-накрая Корнилов напрегна сили и надвика всички:

— Виждам, че болшинството е срещу мен! Но аз няма да допусна това! Гответе се всички за излизане в морето; ще се подаде сигнал кой какво трябва да прави!

С тези думи той разпусна съвета.

[1] Холандия — парк на северния бряг на Севастополския залив.

↑

[2] Зорин (Зарин), Аполинарий Александрович — вицеадмирал. През 1853–1855 г. капитан първи ранг, командир на кораба „Селафаил“, началник на 1-во отделение на отбранителната линия на Севастопол. ↑

XXXI

Когато Корнилов остана сам в кабинета си, изразът на решителност и енергия бързо се смени на лицето му с израз на болезнена умора. В изнемога той се хвърли на дивана и прислони глава на бродираната възглавничка, подарена някога от жена му. С тази възглавничка той не се разделяше и на кораба.

„Боже, колко се радвам, че навреме отпратих всички скъпи на сърцето ми в Николаев! — помисли Корнилов и погледна закачените на стената портрети на жена си и децата. — Колко семейства сега биха искали да не бъдат в този каменен чувал! Ако даде бог, ние ще защитим Севастопол. Нашата войска загуби много, но никъде не се забелязва униние. Ако съумеем да нанесем удар на вражеския флот, всичко би могло да се оправи...“

Но скоро тези мисли се смениха с други, по-мрачни.

„Ужасно нещо е войната — размишляваше той и си спомняше сцени, които видя край Алма. — Но ще стане още по-лошо, ако Меншиков се заинати... Тогава аз не гарантирам за участието на Севастопол. Нашата работа е да загиваме, затова сме и военни. Но какво са виновни нещастните мирни жители, всички тези жени и деца?! Не, нека всички се опълчат срещу мен, но аз ще изляза с флота срещу врага; това е единственото средство да избягна обсадата на града... Може би от стратегическа гледна точка и да не е безукорно, но така е по-честно.“

Той живо си представи какво би станало, ако тук бе останало собственото му семейство, как би треперил от мисълта, че страшният неприятел ще започне да хвърля снаряди в онова мирно жилище, където би могла да бъде люлчицата на новородената му дъщеричка.

„А нали тук не са малко семейства, които имат също такива бебета! Добре ще е, ако успеят да се измъкнат навреме. Нима ние, моряците, ще потопим нашите кораби и ще се затворим в града, вместо да тръгнем срещу врага, макар и с пълната увереност, че ще загинем?!“

Очите на Корнилов заблестяха, той скочи и повика ординареца.

— Веднага да се изпратят тези писма — каза той и посочи купчината писма на масата. — Ето това писмо да се изпрати отделно, то е за госпожата в Николаев. А сега аз отивам на кораба.

— В къщи ли ще заповядате да обядвате, Владимир Алексеевич? Корнилов не обичаше да го наричат негово превъзходителство.

— Не, на кораба. По-скоро ми дай да се облека. Ти самият тутакси иди на Куликово поле^[1]. Там намери в лагерите офицерите от Владимирския полк. Попитай за полковия адютант Горбунов, нали няма да забравиш името?

— Съвсем не, няма да забравя, адютант Горбунов от Владимирския полк.

— Така-а, на него предай това писмо.

В писмото Корнилов канеше официално всички оцелели офицери и низши чинове от Владимирския полк да обядват на кораба „Великият княз Константин“. От беглите разпити и от разказите на офицерите, участвували в сражението на морските батальони, Корнилов бе успял да си състави понятие за действията на различните полкове, независимо от това, че по този въпрос в Севастопол се носеха най-противоречиви слухове.

След два часа двама офицери от Владимирския полк, адютантът Горбунов и Розин, вървяха по посока към Екатерининския кей. Горбунов беше гологлав, Розин — с каска.

— Но така ти, братко Наум Александрович, ще получиш слънчев удар. Отбий се и си купи каска... Впрочем, да си призная, и с каската не е по-добре. Дяволска жег! Но все пак си купи!

— Ще повярваш ли, в цял Севастопол няма. Не разбирам защо на нашия полк и досега не разрешиха да носим фуражки. Дявол знае какво е това!

— Тези каски и в боя не ни помогнаха кой знае колко: щуцерните куршуми отлично ги пробиват, а междувременно с тая тежест на главата за нищо не ти се мисли...

— Ти какво, така ли ще ходиш гологлав?

— Така ще ходя. Какво да се прави, *a la querre comme a la guerre* (на война — като на война). Загубил съм я по време на боя — и баста! Най-законна причина.

Те минаваха покрай една малка къщичка. На портата стоеше някаква старица с бяла шапчица по вид еснафка или бедна чиновничка.

Тя погледна офицерите, поклати глава и се приближи до тях.

— А вие какво така, господин офицер, ходите без каска? Загубили ли сте я или що? — попита тя.

— Нали виждате, загубих я — отвърна Горбунов. — А на вас какво ви влиза в работата, леличко?

— Ами това, гълъбче, че вие не сте ли от Владимирския полк? Тук разправят, че вие там сте търтили да бягате от французите. Засрами се, човече, може ли да се ходи без каска! Аз карам седемдесетата и такъв срам не съм видяла! Да ти дам ли моята шапчица да си нахлупиш, а друже?

— Я се махай, стара вещице! — побеснял кресна Горбунов. — Първо да беше разбрала кое как е, пък после да говориш! Бягали сме били! Кой подлец разнася тези слухове?

— Какво ѝ обръщаш внимание на тая побъркана бабичка, нека си дрънка... Да вървим, Горбунов, душко, плюй на тая глупост... На мен донякъде тая бабичка дори ми харесва.

— Трябваше да ѝ дам да се разбере... Естествено в случая вината не е нейна, а на такива животни като нашия Мелентиев. Разправят, че е пълно със слухове. Един негодник каже нещо, сто глупака го повторят! Ако той наистина стане полкови командир, кълна ти се, ще се преместя в друг полк!

Горбунов още дълго не можа да се успокои.

— А мен, братле, ето какво ме е яд — каза Розин. — Получих днес и аз наред с другите покана да обядвам с една много пикантна дамичка, а сега няма как, не мога да се възползвам. Неудобно е, когато самият Корнилов те кани.

— Разбира се, че е неудобно. Друг път ще обядваш при своята дама. Ще успееш да се наскиташ. Мен също ме покани една много интересна особа, ама от мен да мине, сега не ми е до това... Вместо мен изпратих един познат от Тарутинския полк, подпрапорщик Иванов Втори, нали го знаеш, оня, дето пише стихове. Мисля, че тя не е успяла да запомни физиономията ми и Иванов ще мине вместо мен! А ако се получи *qui pro quo* (бъркотия), Горбунов изговори тези думи не на латински, а на френски — *ки про ко* (карай да върви!) Нека Иванов се оправя както знае, ако ще и ода да съчини в чест на прелестните ѝ очички.

— А коя е тази прелестна особа?

— Една страшно интересна вдовичка, мадам... мадам... Дявол да го вземе, забравих името. Да! Жебровска. А ти завиждаш ли? Ако искаш, иди!

— Къде по дяволите! Няма време! Пък и не е удобно! Та аз очите й не съм видял!

— А очите й, братче, са черни, кадифени... Само тук, на юг има такива очи. Като те погледне, направо оглупяваш за миг.

— Е, престани да я хвалиш!

Като разговаряха по този начин, те слязоха на кея, където вече се бяха събрали групи войници и офицери от техния полк.

— Зверковски, вие откъде се взехте? — радостно възкликна Розин, като видя оня същия войник от първа гренадирска рота, който пред очите му бе зашеметен от удар с приклад по главата от един английски войник. — Нима остана жив!

— Тъй вярно, ваше благородие — каза Зверковски и се усмихна с цялата си уста.

— Та ти значи и в плен не си попадал?

— Къде ти, ваше благородие! Мене оня ме подбра и ме откара при него си, в лагера демек, ама аз му избягах.

— Юнак! Как се изхитри да го сториш? Разказвай!

Зверковски разказа как през нощта, освежен от хладината и росата, се свестил, гледа — наоколо запалени огньове.

— Що за дяволия, рекох си, дали пък наш'те още са тука? Вървя, кандилкам се като пиан, току из един път чувам хортуват, ама не по нашенски, а бая завъртяно. „О! О! Рашън, рашън!“ — и ме пипнаха под ръка. Какво да правя, вървя, където ме водят. Запряха ни всинца в една палатка и поставиха караул.

— Как, нима имаше и други? — попита Горбунов.

— Имаше, ваше благородие, пет-шестима души ранени. Седим ние, докривя ни, не ще видим повече майчицата Русия, мислим си ние. Те ти го из един път приближава часовият и ни тика в ръцете едно шише и нещо показва с главата и ръцете. Помирисах аз — в шишето комай е водка. Ясно! Дават ни, демек, водка, ама пред ихното началство да си траем... Харно, думам си, мой човек. Сръбнах мъничко, дадох и на другарите и връщам шишето. Тяхната водка комай е по-слаба от нашата. Почакахме ние, докато те се натряскаха като свине и хайде, викам, момчета, давай след мене. Който може да се

държи на краката си, да върви подире ми, аз пътя го зная! Минахме през веригата, а там техните всинца бяха пияни, а вече нататък вървахме, без да се оглеждаме... Така и стигнахме. Е, момчета, сядай, дошли са за нас.

Войниците весело сядаха в лодките и матросите с шеги ги отвеждаха на кораба, който стоеше недалеч от брега.

Горбунов, и Розин също се качиха на лодка с един младичък мичман, който с любопитство ги разпитваше за сражението.

Корнилов съобщи да не го чакат, защото му се явили много неотложни дела. Ролята на домакин се падна на капитана на кораба и на флотските офицери, които угощаваха офицерите от Владимирския полк, докато през това време матросите пък гощаваха войниците.

Офицерите от Владимирския полк — повечето младежи, старшите бяха или ранени, или убити — по време на обяда повече мълчаха, червяха се и се смуцаваха. Бяха чували, че черноморските офицери превъзхождат армейците по образование и интелект и се страхуваха да не се изложат пред тях, ето защо скромничеха и се задоволяваха с едносложни отговори. Изключение правеше подполковник Мелентиев, който надвикваше всички, ръкомахаше и разказваше за своите невероятни подвизи.

— И вярно, мошеници са тези англичани! — каза Мелентиев и пресуши на един дъх чаша силен херес, който капитанът беше скътал за тържествени случаи. — Едър народ, здрав, хранен с бифтеци, бокса познават съвършено. Представете си трима или четирима такива юначаги се нахвърлят върху мен. Е, ама и аз не съм от слабосилните. Ритнах единия с коляно по гърдите, другия праснах с приклада по слепоочието, а третия го причука фелдфебел Вахрамеев — само че него, сиромаша, в същата минута го срази граната. Аз някак оцелях, гледам нашето знаме вече е в ръцете на англичаните. Хвърлям се напред, викам: „След мен, момчета! Да умрем, но да не предадем знамето!“

— Та, значи, истина е, че нашите знамена са попаднали в техни ръце? — попита капитанът.

Младите офицери от Владимирския полк се изчервиха до ушите, но от лъжлив срам и чинопочитание не възразиха на подполковника, който под влияние на изпитото вино все повече се разгорещаваше.

— Има си хас! — крещеше той. — Ако не бях аз, тези подлеци щяха да ги вземат! Но аз се втурнах начело на една рота и ги сразих с щиковете. Англичаните падаха като мухи и оставиха в наши ръце две гаубици. Сетне, когато отстъпвахме, трябваше да ги оставим. Жалко, славни гаубици бяха!

— Виноват, подполковник — каза Горбунов, като се изчерви до корена на космите си, — там нямаше английски оръдия, това бяха нашите собствени оръдия.

— Моля да, не възразявате — строго каза Мелентиев, — вие не можете да знаете това, тъй като бяхте от другата страна на еполимента и значи нищо не сте видели.

— Аз бях до вас, подполковник — каза един друг офицер, — и също не видях никакви английски оръдия.

— Значи вие не можете да отличите английските оръдия от руските — каза Мелентиев. — Но какво да споря с вас! Вие сте хлапак, а аз, слава богу, служа толкова години.

Капитанът на кораба, за да прекрати спора, предложи тост в чест на храбрия Владимирски полк. Заглуши го гръмко „ура“. На свой ред един от владимирците предложи тост за доблестните офицери от кораба „Константин“ и за целия Черноморски флот.

В същото време и матросите гощаваха войниците.

— Ти, братле, яж, какво броиш гаргите — казваше един стар матрос на войника, който се беше заяпал в непознатата за него обстановка. — Кашата, братле, е вкусна, по-вкусна от вашата армейска. На вас, освен дъбова каша^[2] комай друго ви не дават?

— И такваз, братле, няма... Само едни сухари — каза войникът. — Аз преди боя и водка не пих. А пък московците, братче, тъй и не бяха хапнали цял ден. Беда!

— А к'во, комай англичанинът ви е опипал ребрата?

— Мани! — каза войникът и махна с ръка. — Он повече с щуцери и с бонби. Нема начин да се приближиш. Вървиш насреща му, а он, като те прасне с бонбата и ти, братле, щеш-нешеш — тръгваш обратно.

— Туйто, братко! Англичанинът и в морето е матрос — първо качество! Не по-лош от нашите — добави матросът самодоволно.

— А к'во, чиче, ще тръгнете ли да трепете англичанина? — попита войникът.

— Па що да не тръгнем. Кажат ли ни — и ще тръгнем. Ще дадат демек сигнал: с кораба срещу неприятеля! Къде заповядат, там ще вървим, ако щеш и в Лондон! На нас, братко, тия работи са ни познати.

— А той, чиче, ще почне да ви загрива с бонбите! Той комай и в Лондон има войници.

— А ние к'во. Да не мислиш, че нашите маркели^[3] са по-лоши от английските. Заповядат ли ни да тръгнем — ще тръгнем! И ние, братко, клетва сме полагали.

Войниците с явно уважение гледаха матросите, срещайки в тях пълна решимост да тръгнат срещу неприятеля.

— Моряка, братко, с топове не мож го изплаши — реши един от войниците. — Те на топовете са им свикнали, ката ден правят учение с оръдията. Те комай и спят на топовете.

[1] Куликово поле — височините между Карантинното и Сарандинакиновото дърво. ↑

[2] Така войниците наричат ечемичената каша. — Б.а. ↑

[3] Мортири. — Б.а. ↑

XXXII

През този ден княз Меншиков оглеждаше местността, замисляйки да остави Севастопол и да отстъпи към Бахчи сарай.

Още преди разсъмване Меншиков направи с молив няколко бележки върху картата, която дълго и внимателно разглеждаше, и извика при себе си дремещия край палатката му Панаев.

— Аркадий Александрович!

— Аз, ваша светлост!

— Ти знаеш ли пътя, който води от Севастопол покрай Кадикьой към Макензиев чифлик и оттам в Бахчи сарай?

— Не, ваша светлост, знам само малка част от него, но мога да ви представя един сведущ човек.

Панаев доведе от своята команда унтерофицера от Балаклавския гръцки батальон Георги Панаги.

Панаги дълго обяснява на княза. Меншиков чертаеше с молива, нанасяше някакви бележки. Той решаваше своето знаменито флангово движение. Панаев дремеше, изтегнат върху чувалите, разтоварени от колите.

Едва разсъмна и князът поиска кон и заповяда на Панаев да приведе в ред обоза, изпрати Стеценко при Корнилов, а самият той тръгна към Инкерманския мост по пътя, задръстен от войски, които се точеха към северните крайнини на Севастопол. Панаев се разпореди и препусна след княза; настигна го в северната част на града близо до къщичката, намираща се до четвърта батарея. Князът слезе от коня. Видът му беше изнурен и измъчен, но спокоен и обичайната саркастична усмивка не слизаше от лицето му.

— Нашите екипажи ей сега ще бъдат тук — каза Панаев.

— Трябва да се избърсна и преоблека — каза князът. — Също да поговоря с Тотлебен. Артилерията да я качват на параходите, всичко трябва да се прехвърли на другата страна. За мен — катер.

— Изпратих обоза, ваша светлост, да заобиколи по Сапъорния път към Инкерманския мост. Тотлебен е вече тук.

— Добре. Следи, друже, сам за товаренето на оръдията на параходите. Не знам дали Корнилов е изпълнил моята заповед. Аз изпратих при него Стеценко със заповед да насочи всички средства на флота и пристанището за превозване на войската от северната страна на южната, но Корнилов е упорит. Той твърди, че неприятелят непременно ще атакува откъм север и че тук трябва да се съсредоточат главните сили. Страхувам се, че той преднамерено е объркал моите заповеди.

Князът влезе в къщата, където отдавна вече го очакваше Тотлебен.

Панаев отиде да наглежда товаренето на оръдията. Независимо от желанието си да се намесва във всичко и да говори с началнически тон, сега той трябваше да се въздържа, тъй като артилеристите и моряците не обичаха да се месят в техните работи. Като получи два-три резки отговора, Панаев се задоволи със скромната роля на наблюдател.

Той се приближи до една група артилерийски офицери — сред тях беше и граф Татишчев — и чу разговор, който го заинтригува.

— Кажете, графе, нали това беше мадам Хлапоница? — попита един артилерийски офицер Татишчев.

— Разбира се, че е тя. Единствената от севастополските дами, която вместо да пролива сълзи и да гощава със закуски, действуваше на полесражението като истинска християнка.

— Да, Хлапоница е храбра жена — каза един стар артилерист. Пък и мъжът ѝ е достоен за такава жена. Знаете ли, господа, каква шега му устрои хусарите?

— Какво е станало? Разкажете, капитане, ние не знаем!

— Нали пета лека батарея, която той командува, остана след отстъплението на левия фланг без никакво прикритие, но стреляше до последен снаряд. Да се оттегли от мястото си беше трудно. Можете да си представите, за седем оръдия — по два коня, за сандъците — по един, а за две оръдия нямаше и коне. Какво да се прави? Хлапонин отпрати батареята, а той с още трима души остана при двете оръдия; четиримата опитаха да ги измъкнат — невъзможно. Изведнъж Хлапонин съзря ваймарските хусари. Той естествено ги помоли за коне или прикритие — не дават, а хусарският офицер отгоре на това и ругае, как не, казва, няма да позволя ездитни коне да се впрегнат в оръдията.

Какво да се прави! Хлапонин казва на канонира Егоров: „Ще ги теглим, братко!“ Егоров от себе си добавя на другите: ще умрем, братлета, но няма да оставим оръдията! Теглят те, но естествено оръдията не помръдват. За щастие пристигнал един фелдфебел от не знам кой си полк с три коня и спасили оръдията. На Егоров ще дадат „Георгий“.

— Гледайте, господа, какъв е тоя кон, дето идва насам към брода? — попита един от офицерите.

Наистина всички обърнаха внимание на един артилерийски кон с откъсната челюст. Конят се домъкна до реката.

— Аз познавам този кон — намеси се Панаев. — Той е от батареята на Хлапонин. Отдавна го забелязах. Той от Алма върви след нас и клати глава.

Панаев беше страстен любител на коне и имаше за тях удивителна памет.

Конят с обезобразена и окървавена муцуна вървеше бавно, носейки върху себе си държавната амуниция.

— Гледайте, братлета — казаха забелязалите го войници, — конят дойде сам, дойде да предаде държавното имущество!

— О, горкичкият, горкичкият — пожали ранения кон друг войник и го потупа по шията.

Свалиха амуницията, погалиха коня, пожалиха го. Той се отдалечи към височинката, постоя, тикна главата си в земята, праметна се, изведнъж се отпусна и издъхна. Войниците въздъхнаха, а Панаев дори се просълзи.

XXXIII

Княз Меншиков мрачно и мълчаливо изслуша доклада на Тотлебен и без да му каже нито дума за своите по-нататъшни намерения, заповяда да му докарат един велбот, прехвърли се на южната част на града и като подмина великолепната арка на Графския кей, продължи нататък по площада покрай двореца. На площада го очакваше казак на кон, който държеше за поводата друг кон; Меншиков, придружен от казака, бавно потегли по Екатерининската улица. По пътя той срещна командира на парахода „Гръмоносец“, който, след като беше обядвал в ресторанта, бързаше към парахода. Капитанът беше във вацмундир и с шапка.

— Откъде толкова параден? — попита Меншиков.

— От военен съвет, ваша светлост.

— Кой тук свиква военни съвети, без дори да се потруди да ме уведоми?

— Съвещанието беше при Владимир Алексеевич — уклончиво отговори капитанът. — Едни казваха, че трябва да излезем с корабите срещу врага, други, в това число и аз, твърдахме, че трябва да потопим фарватера.

— Последното е по-добро — отривисто каза Меншиков. — Аз вече заповядах на Корнилов да постъпи именно така и се учудвам, че той все пак е намерил за необходимо да свиква съвет. Много се радвам, че и сред вас, господа, са се намерили хора, които смятат моето разпореждане за справедливо. Зная, че вашите моряци не ме обичат твърде, но какво да се прави! Насила хубост не става!

— Какво говорите, ваша светлост! — каза капитанът.

Меншиков подкара нататък, а капитанът продължи пътя си.

Капитанът беше от числото на недоволните от разпореждането на Корнилов. Като командир на параход, той беше свикнал да предпочита парния флот пред платноходите и макар като моряк да не можеше да не съжалява за няколкото кораба, той смяташе, че все пак е по-добре да се потопят, отколкото да влязат в неравен бой с неприятеля. Със свито сърце той отиваше обаче да изпълни заповедта

на Корнилов: та няма да вземе да се отлъчва от другарите си, когато те готвят корабите си за излизане в морето.

Меншиков отиде на Театралния площад, където някакъв полк провеждаше учение, после обърна назад и с дребен тръс се върна в двореца. Като предаде коня на придружаващия го казак, князът отиде да обядва и в същото време нареди да повикат Корнилов, когото прие в кабинета си.

— Вие, ваше превъзходителство, струва ми се сте забравили моите разпореждания — каза Меншиков. — За бога, какво е това! Аз ви помолих по-бързо да се разпоредите да се прегради фарватерът, за да се възпре всеки достъп на неприятелския флот до пристанището, а вие вместо това свиквате някакви си военни съвети.

— Аз изпълнявам само дълга си на моряк — сухо отговори Корнилов. — За съжаление и в нашата среда се намериха хора, предпочитащи мярка, може би и полезна, но която ще има най-лоши нравствени последици. Ще излезе, че ние сякаш сме се изплашили от неприятеля... Докато аз съм тук, няма да допусна подобна самоубийствена мярка.

— Виждам, че с вас няма да се спогодим — каза Меншиков и позвъни. Влезе ординарецът. — Това писмо, друже, нареди да се предаде на вицеадмирал Станюкович — каза Меншиков и като се обърна към Корнилов, добави с обичайната си саркастична усмивка: — За последен път ви моля, ваше превъзходителство, дайте разпореждане да се потопи фарватерът. Аз не искам скандал. Направете го заради мен.

— Аз няма да направя това, ваша светлост — твърдо отговори Корнилов.

— Е, тогава заминавайте за Николаев на своето местоназначение — каза князът със същата насмешлива усмивка, — тук ние ще се постареем да минем и без вашите услуги. Извикай, друже, незабавно вицеадмирал Станюкович — каза князът на ординареца, — аз ще му предам заповедта.

Корнилов, който през цялото време седеше, скочи от мястото си.

— Стойте! — извика той. — Това е самоубийство, това е подлост! Онова, към което ме принуждавате, е подлост, но да оставя Севастопол, обкръжен от неприятеля, е невъзможно! Аз съм готов да ви се подчиня.

Меншиков беше потресен от тези думи и няколко минути мълча, а на края каза:

— Успокойте се, Владимир Алексеевич... Наистина не исках да ви огорча... Хайде да поговорим спокойно, разумно. С горещене нищо няма да постигнете... Какво е това, вие ще се горещите, аз от своя страна също — и нищо няма да излезе. Излез, друже! — каза Меншиков на адютанта си с нетърпелив жест.

Ординарецът, млад гвардеец, стоеше и се чувствуваше твърде неловко; той понечи да излезе, но се досети да попита за писмото.

— Не е нужно, не е нужно — каза Меншиков и махна с ръка.

Корнилов изпи чаша вода и с вид на човек, покорил се на необходимостта, седна на масата.

— Щом е така — каза той, — мисля, че вие ще ми поверите поне отбраната на пристанището. За да се наводни фарватерът, трябва да се обрекат на гибел седем кораба или пет кораба и две фрегати, но при това е необходимо съвсем да се измени диспозицията на останалите кораби.

— Правете, правете каквото искате — каза Меншиков, доволен от факта, че настоя на своето. — В подробностите няма да се бъркам и мисля, че вие с Нахимов ще уредите всичко по най-добър начин. Искан да ви дам в помощ Станюкович, но той е стар и нищо не разбира.

— В такъв случай аз ще съставя диспозиция и ще я изпратя на ваша светлост за утвърждаване — каза Корнилов с официален тон и като се поклони на княза, побърза да отиде на кораба. Мъка свиваше сърцето му, когато той слезе по каменната стълба на кея и видя раираната грамада на „Три светители“ единия от петте, които той мислено обрече вече на жертва. Струваше му се, че се готви да убие нещо живо и близко на сърцето му. Когато се покачи по трапа на кораба „Великият княз Константин“, Корнилов не каза на никого от подчинените си за своето решение, но заповяда да се подаде сигнал: корабите и фрегатите да изпратят по две шамандури. Докато старшите щурмани разместваха шамандурите по рейда, за да посочат на съдовете новите им места, Корнилов пишеше с едрия си, разкрячен почерк чернова на заповедта за потапяне на корабите; няколко пъти зачертава написаното и на края написа: Старите кораби „Три светители“, „Уриил, Селафаил“, „Варна“, „Силистрия“; „Флора“ и „Сизопол“.

Офицерите на кораба не знаеха нищо за новото решение на Корнилов и се готвеха за сражение с грамадния неприятелски флот; пишеха писма на името на императора, като го молеха в случай на гибел да изпълни последните им желания.

Пишеха също до роднините и близките си, като се сбогуваха с тях.

Към четири часа пристанището представляваше необикновено оживена картина. Шест големи парахода го браздяха, превозвайки на буксир корабите и фрегатите, които заставаха на новоопределените им места; малките параходи и гребни съдове, като се почне от катерите и се свърши с малките двуместни и едноместни лодки с двама и един гребец, сновяха напред-назад. Целият ден превозваха от северната част към южната артилерия, сандъци с амуниции и други тежести. Чак тогава по всички съдове бе разпратена новата заповед на Корнилов. Но самият Корнилов още се надяваше, че така или иначе ще му се удаде да спаси корабите от потапяне. За всеки случай той предупреди командирите на съдовете, че ако решението да се потопят корабите се приеме безвъзвратно, то на библиотеката ще бъде издигнат вместо сигнал руският национален флаг.

XXXIV

В пет часа сутринта мичман Лихачов бе както обикновено вече в каюткомпанията, тоест в големия салон на кораба „Три светители“, където отиде от своята офицерска каюта. После той се отби и в кухнята и поиска вряла вода за чай. Матросите, които шетаха, имаха намръщени, сърдити лица, а старият Прокофич гледаше като същински звяр. Корабът „Три светители“ бе един от обречените на гибел и матросите изпитваха същото, което изпитва човек, когато заедно със семейството му го изгонят от дома, за да разрушат до основи родното гнездо. На Лихачов му се стори дори, че матросите гледат на него и на другите офицери със злоба и подозрителност. Той самият също се чувствуваше много зле душевно. Всичките му мечти за блестящо поприще на морска служба, изглежда, се разбиваха на пух и прах. На брега той трябва да се превърне в прост пехотинец, едва ли не в гарнизонен войник. И защо именно техния кораб са избрали? Нима не може да се определи за потапяне някой друг? Беше му досадно и обидно.

Навярно и другите офицери споделяха мислите на Лихачов. Един от тях се обърна към другарите си и каза:

— Господа, аз предлагам да изпратим при Корнилов депутация. Ние трябва да му заявим, че го молим да не привежда в изпълнение тази мярка.

Мнозина го подкрепиха и изявиха желание да бъдат депутати, помолиха разрешение от капитана, но той им каза, че не желае да има нищо общо с тази работа и си умива ръцете; и въпреки това не се съгласи да изпрати депутация.

— На него му е добре, вероятно ще го назначат командир на друг кораб, а с нас какво ще стане? — каза един от офицерите.

— Никога няма да повярвам, че Корнилов е написал тази заповед по своя воля, доброволно — каза друг.

Матросите не говореха нищо за готвещото се събитие, те само ругаеха по-сърдито от обикновено. Някои съвсем се бяха оклюмали.

На батареината палуба, около кухненската печка, или по морски камбуз сновяха матроси в памучни куртки и просто по ризи и подаваха на офицерите вряла вода за чай. Двете котки, постоянни обитателки на кухнята, научени от матросите да ходят на два крака, умилно мъркаха в очакване да им хвърлят нещо, но този път никой не им обръщаше внимание. Само Прокофич погали едната от тях и промърмори под носа си:

— Да, братле Машка, нас с тебе, значи, ни изритват от тука...

Като се помота и помърмори, Прокофич се запъти към корабната църква, тоест една малка каюта с иконостас. Той коленичи и дълго се моли. Встрани от иконостаса, в ъгъла, имаше икона, която матросите смятаха за чудотворна и се обръщаха към нея за помощ в случай на зъбобол, ревматизъм и други напасти. Пред тази икона се кланяше доземи старият матрос и искрено молеше светителя да се застъпи за родния кораб. В чудодейната сила на иконата вярваха дори двамата матроси евреи. Тук му е мястото да кажем, че изобщо националният състав на екипажа бе най-разнообразен: имаше и арменци, и гърци, и дори цигани, но всички бяха проникнати от един общ дух.

Слънцето вече се издигаше над хоризонта, духна ветрец и в залива се появи вълнение, корабите лекичко се поклащаха; отраженията на слънчевите лъчи блестяха като златни искрици. Лихачов излезе на горната палуба да подиша свеж морски въздух. Той не се молеше като стария Прокофич, но изпитваше някакво особено, почти благоговейно чувство, сякаш очакваше смъртта на горещо любим човек. Той вече бе успял да свикне и се сроди с кораба и с неговите обитатели: болеше го от мисълта, че по най-безжалостен начин ще сринат родното гнездо. Но ето че се чу свирката на боцмана. Матросите се засуетиха. Заповядано бе да спуснат брамстенгите и да отвържат платната. Лихачов побърза да отиде, където му бе наредено да бъде. Виждаше се, че и на другите кораби закипя работа. Започнаха да спускат гребните съдове, два парахода сновяха вече на рейда, превозвайки от осъдените на смърт кораби разни необходими неща на брега. Още не бе заповядано да свалят оръдията, още повече че край брега изведнъж се показаха два неприятелски парахода и можеше да се очаква, че неприятелят ще се появи с целия си флот още преди да са потопени корабите. Но неприятелските параходи скоро си отидоха и други не се появиха. Вестта за предполагаемото потапяне на корабите

се разнесе и в Севастопол — и по двата бряга на рейда, на северния и на графския кей, вече се насъбраха любопитни, но им омръзна да чакат и повечето се разотидоха.

В шест часа вечерта Корнилов излезе на площадката на библиотеката. Придружаваше го един от неговите флаг-офицери Жандр^[1] и неколцина матроси. Корнилов отново беше ходил в двореца да убеждава княза поне да отложи потапянето на корабите и да се реши на тази мярка само в случай, ако се окаже несъмнено, че неприятелят има намерение да атакува едновременно откъм север и откъм пристанището. Меншиков отговори сухо: „На мен са ми нужни вашите матроси за защитата на града, който аз и моята армия изоставяме с цел да извърша известното ви флангово движение. Възлагам ви защитата на северната част на града, а на Нахимов предавам отбраната на южната.“

Корнилов излезе на площадката тъжен и замислен, но като събра сили, каза: „Да се вдигне флагът!“ Над града се развя руският национален флаг. На рейда тутакси забелязаха този сигнал, означаващ: „Да се потопят корабите.“

Корнилов постоя още минута, слезе долу и се отправи към кораба „Ростислав“, където бе уговорено да се съберат командирите на обречените на жертва кораби. Когато Корнилов пристигна, командирите бяха в пълен сбор.

— Откарайте на брега всичко, което може да се откара тази вечер и през нощта — каза той. — Утре сутринта отсечете мачтите и потопете корабите.

Той не можа да продължи, заповяда да му дадат лодка и забърза за дома. В квартирата на Корнилов се бяха събрали няколко делегати от различни кораби, сред тях беше Лихачов и други такива младежи, но имаше и стари, заслужили моряци. Един от старците пристъпи напред и с пресекващ от вълнение глас каза:

— Владимир Алексеевич, ние дойдохме при вас не като при началник, а просто като при русин, уважаван и смея да кажа, обичан от всички нас. Нима няма възможност да се предотврати ударът, заплашващ нашето моряшко звание! Защитете ни, спасете ни! Какво ще кажат в града?! Какво впечатление ще направи на всички севастополци вестта за нашето самопотопяване?! Закрилнико наш, спаси ни! Ние сме готови да загинем, но от ръцете на врага, а не от

своите! Та това е самоубийство! Все едно че нас ни потапят заедно с корабите!

— Трябва да се покорим на необходимостта — с мъка каза Корнилов. — Аз самият споделям вашето мнение, капитане, но тук аз не съм главният началник, нищо не мога да направя. При това зная, че и на сушата ние можем да бъдем полезни според силите и способностите си. Да не униваме. Работа за нас навсякъде ще се намери. Градът вижда в нас своите главни защитници и ние сме длъжни да оправдаем всеобщото доверие, макар че ще ни се наложи да действуваме в необичайна за нас стихия... Отивайте, приятели, на своите кораби, отслужете за тях последната служба... Там за вас все още ще се намери работа...

Корнилов чувствуваше, че говори против собствените си убеждения, че утешава не толкова другите, колкото самия себе си, но той смяташе за необходимо да говори така: по-добре да измени на убеждението си, отколкото да покаже, че е паднал духом. Да се бори с Меншиков Корнилов не можеше, оставаше му да бъде полезен в границите на възможното.

Навели глави, делегатите си отидоха: те разбраха, че няма никаква надежда.

„Приятели ни нарече!“ — с гордост си мислеха младите офицери.

[1] Жандр, Александър Павлович — вицеадмирал. През 1854 г. капитан-лейтенант, флаг-офицер и офицер за особени поръчения при Корнилов. Автор на книгата „Материали за историята на отбраната на Севастопол и за биографията на В. А. Корнилов“, която съдържа богат материал и за П. С. Нахимов. ↑

XXXV

Капитанът от запаса Спицин вечерта научи от един моряк за предполагаемото потапяне на корабите и възнегодува. Той каза, че за потапянето на корабите са могли да се разпоредят само злодеи и че ако той е на мястото на Корнилов, по-скоро би преминал в пехотата, отколкото да скрепи с името си такова кощунство. Старият капитан никога не бе обичал Корнилов, но сега го възненавидя и дори се скара с дъщеря си по този повод.

Леля стоеше като стена зад Корнилов и твърдеше, че никога, никога няма да повярва такъв герой да е действувал от някакви свои користолюбиви цели. Капитанът, напротив, настояваше, че за Корнилов мястото на началник-щаб е по-скъпо, отколкото целия Черноморски флот и че у него на първо място стои честолубието. Виж, Павел Степанович, поясняваше капитанът, е нещо съвсем друго; Нахимов наистина е човек с открита душа; разликата между двамата е колкото от небето до земята. Леля съвсем се разсърди на баща си и без да се сбогува с него, отиде да пренощува у едни познати в града. Впрочем разправията с баща ѝ беше само ловък предлог. Главна цел на отиването ѝ там бе да срещне граф Татишчев, който непременно щеше да бъде у тях на вечеринка.

Леля нито веднъж още не беше успяла да се срещне с граф Татишчев. Вярно, тя знаеше със сигурност, че той е жив и здрав, че не е ранен и че е бил в квартирата си и дори се кани да пренощува там.

Всички тези подробности Леля научи от камериера Матвей, с когото поведе разговор, когато отново отиде да пита за графа. Но тези новини не задоволиха буйната девойка, в която за пръв път се появи потребност от любов: невъзможността да се срещне с графа само още повече я възбуждаше. Като разбра случайно от Матвей, че графът ще бъде у нейната позната мадам Будишчева, Леля тутакси си помисли: „Навярно той ухажда Катя Будишчева, тя е толкова хубавка.“ Тя реши на всяка цена да се убеди в справедливостта на своето подозрение и си спомни, че този ден празнуват у Будишчеви рождения ден на една от дъщерите и че преди седмица я бяха поканили на вечеринка и да

остане да пренощува у тях, тъй като сама девойка не можеше да се връща толкова късно у дома си, а да си иде придружена от малко познат кавалер бе неприлично. Да измъкне от къщи баща си беше почти невъзможно. А Леля имаше малко познати, тъй като живееше на края на града, а баща ѝ не обичаше компаниите, освен старите моряци, с които можеше да играе шах и да изпие бутилка ром с чай.

Леля беше довольна от това стечение на обстоятелствата и единствената пречка беше баща ѝ, който никога не ѝ обръщаше внимание, но понякога ѝ забраняваше, както се казва, ни в клин, ни в ръкав най-невинни неща. Скарването с баща ѝ заради Корнилов стана тъкмо навреме, тъй като завърши с патетичното възклицание на капитана:

— Ти не уважаваеш баща си!... Това на нищо не прилича! Махни се от очите ми и днес повече не ми се мяркай!

— Много добре — каза Леля. — Аз тъкмо днес исках да отида у Будишчеви. Щом вие не можете да ме гледате, аз ще остана да пренощувам там.

— Нощувай където искаш, ако ще и на улицата! — каза капитанът, който в минути на гняв не подбираше думите си.

Леля заповяда на Иван да впрегне бричката и подкара към пристанището; скоро се озова у Будишчеви; там вече се бяха събрали много гости, но граф Татишчев го нямаше. На Леля ѝ беше страшно неудобно да попита за графа, но на края се престраши да го направи така, „че никой да не забележи“, а именно: повика настрани тайнствено Катя, най-голямата от госпожици Будишчеви, и я попита с толкова силен шепот, че чува дори намиращите се не съвсем близо:

— Катя, миличка, кажете ми граф Татишчев посещава ли ви?

— Да, но нима вие се познавате с него? — учуди се Катя.

— Защо мислите, че аз не мога да бъда позната с него? Нима познанството с него е нещо особено?

— Не, ни най-малко... Но аз просто не знаех, че той ви посещава.

— На вас това май не ви е приятно? Кажете откровенно, Катя, нали аз винаги съм откровена с вас!

Катя направи гримаса.

— Аз нямам повод за откровеност. Той съвсем не ме интересува... С него се запознахме неотдавна у Станюковичеви: той

ходи там и струва ми се ухажва някоя от госпожиците. Според мен графът е просто конте.

Леля пламна и каза доста силно:

— Не е вярно, не е вярно, той съвсем не е конте! Аз самата преди го смятах за по-лош, отколкото е в действителност...

Но в това време офицерът на пианото засвири полка. Някакъв моряк покани Катя, а домакинята представи на Леля един млад червенобузест лейхтенбергски хусар, свой далечен роднина. Леля танцуваше леко и грациозно. Кавалерът ѝ разказваше за своите въображаеми подвизи в алминската битка, а тя вярваше на думите и така се заинтересува от неговия разказ, че за момент забрави дори графа.

Домакинята, прекалено непринудена в обноските си госпожа, не танцуваше, а разпалено обсъждаше с неколцина моряци предполагаемото потапяне на корабите. Мненията на моряците се разделяха. Мадам Будишчева беше решително против потапянето и говореше най-разгорещено от всички, сякаш самата тя бе капитан на един от обречените на гибел кораби. По време на най-оживения спор влезе граф Татишчев. Като истински светски младеж, той целуна ръка на домакинята, седна в креслото и се намеси в спора, заставайки на нейна страна, макар всъщност малко да го интересуваше дали ще потопят, или няма да потопят корабите. Той дори изказа мнение, че въпросът не е в корабите, а в артилерията и водеше спора не с въодушевление, което често води след себе си споменаването на личности и резки думи, а с непринудеността и ловкостта на човек, умеещ да оспорва чуждото мнение така, че опонентът да се чувства напълно удовлетворен.

— *Voulez vous danser* (вие танцувате ли)? — попита мадам Будишчева, която доста лошо владееше френски, но кой знае защо смяташе, че е неудобно да говори с бившия гвардеец, и при това граф, през цялото време на руски. — Аз ще ви запозная с няколко хубави госпожици — добави тя с приветлива усмивка. — С моята най-голяма дъщеря вие вече се познавате, тя сега ще седне, полката свършва. А ето я и по-малката. Маня, ти още ли не се познаваш с граф Татишчев?

Малкото девойче, което танцуваше с един млад юнкер и току-що остави кавалера си наред салона, дотича зачервено и задъхано от танците.

Звучите на пианото стихнаха. Домакинята отведе графа при по-голямата си дъщеря и той естествено я покани за валс. Но като се страхуваше да не би да се покаже на графа недостатъчно светска дама, Будишчева реши след валса да го представи и на други госпожици и преди всичко на Леля, без да знае, че те се познават. Леля не ѝ се струваше опасна съперница на дъщеря ѝ. „Тя е почти селянка, не умее да каже две думи и графът естествено никога няма да я предпочете пред Катя“ — мислеше си тя.

Междувременно дъщеря ѝ се носеше с графа във вихъра на валса. Сега Леля танцуваше с някакъв цивилен, който постоянно бъркаше такта и това много я дразнеше. Като свърши първият тур, Леля изведнъж забеляза до себе си небесносинята копринена рокля на Катя и след секунда видя, че тя танцува с граф Татишчев.

Тази среща беше толкова неочаквана, че и Леля и дори графът се смутиха. Графът, който танцуваше превъзходно, направи не съвсем ловко завъртане и закачи кавалера на Леля. Той се спъна на паркета и изведнъж се строполи, като повлече след себе си и Леля, която почти падна в краката на графа и здравата се удари.

Настана суматоха. От всички страни се спуснаха кавалери към местопроизшествието. Цивилният кавалер на Леля така се сконфузи, че се изправи на краката си зачервен като рак и започна да бърше челото си с кърпа, без да вдигне своята дама. Граф Татишчев, независимо от смущението, което внезапно го обхвана при вида на Леля, вече напълно се овладя, ловко спря на място, остави дамата си и преди някой още да е успял да помогне на лежащата на паркета девойка, ѝ подаде ръка и с леко и бързо движение я изправи на крака, подкрепяйки я лекичко с другата си ръка за талията. Цивилният кавалер мънкаше някакви извинения. Графът го измери с очи от главата до краката и с най-любезен тон каза:

— Пред дамата трябва да се извиня аз вместо вас, милостиви господине — pardon, нямам честта да зная презимето ви; за всичко съм виновен аз, тъй като, струва ми се, направих неловко завъртане и станах причина за това прискърбно произшествие... Надявам се, вие ще простите моята неловкост? — добави той, като се обърна към Леля.

Леля вече не чувствуваше болка от удара. Графът отдавна пусна ръката ѝ, но тя още усещаше неговото докосване. На нея не ѝ бе нито съвестно, нито неловко от падането, макар изобщо да бе самолюбива и

повече от всичко се боеше да не се покаже смешна. Тя беше щастлива, че го вижда, и дважд по-щастлива от това, че неговата лесно обяснима постъпка след проявената неловкост се стори на Леля необикновено рицарска, великодушна и благородна. Нейният цивилен кавалер се скри някъде в тълпата, към нея съчувствено се приближи домакинята и ѝ предложи да отиде в другата стая; Леля нищо не чуваше и не разбираше, тя не чу дори как домакинята я представи на графа и как стоящата наблизо Катя, като престана да хапе устните си, промълви: „Мамап, но те се познават от по-рано“. Леля се опомни чак когато графът, който стоеше пред нея в доста неловко положение, се досети да я покани на мазурка.

— Разбира се, непременно ще танцувам мазурка — каза Леля, без сама да съзнава какво казва. Домакинята, като мислеше, че тя е зашеметена от удара, почти насила я отведе в спалнята си и я накара да се съблече и да си разтрие хълбока с камфоров спирт или арника. Леля каза, че съвсем не се е ударила. Тъкмо тогава тя отново почувствува болка в крака и хълбока, но реши да не обръща внимание и отиде в тоалетната. Доближи се до огледалото, оправи леко омачкания си костюм и килналата се настрани брошка и отново изхвърча в салона, без да вижда там друго, освен застаналия в тълпата мъже граф.

По време на мазурката и в очакване на втората мазурка, за която графът също я покани, Леля говори малко, но и от тези малко и очевидно незначителни думи графът ясно разбра, че това диво момиче, както я наричаше той, напълно се е опитомило и е в негова власт.

— Вие участвувахте ли в боя? — попита Леля. — Защо вас толкова дълго никъде не можеше да ви види човек?

Графът, разбира се, знаеше от Матвей, че Леля е питала за него два пъти и тутакси се досети, че това е именно тя, макар Леля да не бе казала на камериера коя е и го уверяваше, че е някаква трета братовчедка на графа.

— Бях зает по служба... При това след боя усещах такава умора, каквато вие не изпитвате естествено дори след бала — каза графът.

— Това упрек ли е? — попита Леля. — Вие навярно искате да кажете: как не ви е срам да танцувате тогава, когато ние може би утре се готвим да умрем... Но вие напразно ме смятате такава празна девойка. Аз дойдох тук не за да танцувам и да се веселя...

Последните думи Леля произнесе с чувство на особено достойнство, макар че по време на мазурката тя, имайки природен дар към танцовото изкуство, със забележителна лекота следеше движенията на своя кавалер в една доста заплетена фигура, измислена от диригента на танците, хусарския корнет Загуляев.

— Какво друго би могло да ви привлече на този прием? — по време на втората мазурка тихичко попита графът и леко наклони глава, така че Леля усещаше върху бузата си неговия горещ дъх.

— Искан да ви видя — просто каза Леля.

Графът трепна и това движение се предаде на Леля като електрическа искра.

След това те заговориха за съвсем странични неща, но когато графът отведе развълнуваната не толкова от мазурката, колкото от няколкото откъслечни думи Леля да седне, той успя да й каже сякаш мимоходом, че утре сутринта ще отиде на графския кей да гледа как ще потопяват корабите.

— Ако ви интересува това зрелище, да отидем заедно — каза графът. — Вие яздите ли на кон?

— Има си хас! — каза Леля. — Когато бях малка яздех дори по мъжки.

Графът се усмихна.

— Това не е нужно — каза той. — Аз мога да намеря дамско седло. Моят кон е много мирен и е тъкмо за вас. Но запомнете — ако искате да видите как ще потопяват корабите, трябва да станете преди разсъмване, а сега е вече един часът през нощта.

— Че аз все едно няма да заспя цяла нощ — каза Леля. — Мен така ме измъчва мисълта за тези нещастни кораби — поправи се тя, страхувайки се графът да не си помисли, че тя няма да спи, защото ще мисли за него.

— И така помнете: в пет часа сутринта ще дойда да ви взема.

— По-добре изпратете вашия слуга — каза Леля. — Тук е провинция и един бог знае какво ще говорят за нас. Аз ще кажа, че са пратили за мен от дома; ще ми повярват, защото знаят, че баща ми е чуждак.

— А на кея сама ли ще бъдете? Не мога да ви оставя там с моя слуга — каза графът. — И освен това моите коне и слуги ги познава целият град.

— Ах, да, как не съобразих! Разбира се, че ще бъда с вас. Е, тогава елате вие! Ще кажа на мадам Будишчева, че ви познавам от сто години, ще добавя дори, че сте мой роднина и че татко ви е помолил да ме изпратите.

Разговорът им бе прекъснат от приближаването на домакинята, която бързаше да отдели графа от Леля, намирайки, че той твърде дълго се занимава с тази госпожица и прекалено малко внимание обръща на по-голямата ѝ дъщеря.

На сбогуване Леля успя да пхне в ръката на графа бележка, която скришом бе написала в тоалетната. Графът мушна бележката в джоба си и като се прибра у дома, забрави за нея. Но когато взе да се съблича и по навик зашари из джобовете си, където понякога оставяше по няколко полуимпериали, той я намери и прочете:

Ще направим така: аз ще изляза в четири и половина и ще отида пеш до библиотеката. Чакайте ме там, по-нататък ще вървим заедно. Ще помислят, че сме се срещнали случайно.

Ваша Леля

Татишчев смачка бележката и я хвърли на пода.

„Стана добре — помисли си той. — Къде щях да търся сега дамско седло? А от казашкото може да падне и да се удари по-силно, отколкото вчера на бала. Ама че глупава гримаса направи онова диване, което танцуваше с нея, навярно е семинарист. Но и мене си ме бива! Как се изхитрих да го блъсна и да поваля тази мечка? Жалко, че не си размаза неприличната физиономия.“

Граф Татишчев дори се изчерви при спомена за своята неловкост.

XXXVI

Същия ден от сутринта на входа на красивата, но неголяма сграда, наричана Екатеринински дворец, където живееше княз Меншиков, постоянно се появяваха ту моряци, ту казаци, идващи от аванпостовете. Заранта князът заръча на Панаев да отиде в болницата и да види Жолобов и Сколков, пострадали в алминската битка.

Панаев не беше страхливец, но като влезе в палатата, където лежеше Жолобов, почувствува, че краката му се подкосяват и студена пот изби по цялото му тяло. Освен Жолобов тук имаше още неколцина ранени офицери. Жолобов лежеше под одеялото, ампутираните му крака не се виждаха и той, общо взето, изглеждаше добре, само лицето му беше необикновено бледо.

Той се усмихна и слабо протегна ръка на Панаев.

— Е, как сте, как се чувствувате? — попита Панаев, не знаейки какво да каже.

— Добре... Доста, сносно... Глупава шега, на моите години да останеш без крака! Но божа работа! Ето какво, драги Панаев, потърсете, моля ви, сред моите вещи картите и книгите на княза. Винаги съм бил акуратен и не бих искал от книгите на княза нещо да се загуби. Тук при мен има две или три, но някак не ми се чете... Настроението ми е ужасно, особено се дразня, когато чувам виковете и стоновете на другите... Сякаш отново ми правят операция... А моята рана уж заздравява. Виж Сколков остана без ръка, струва ми се това е още по-лошо, не помня, май че дясната.

— Аз ей сега ще отида при него — каза Панаев. — Негова светлост ме помоли да разуча всичко подробно. Той самият искаше да дойде, но има страшно много работа, нито минута покой, а пък и този Киряков, както обикновено, му причинява неприятности... Книгите на княза ще намеря и ще му ги доставя в пълна изправност.

— Моля ви се, драги. Идете при Сколков, мисля, че той също с нетърпение очаква някой да го посети... Отново започва да ми пари... Проклетата рана! Фелдшер! Но къде се дянаха, дявол да ги вземе!

Панаев извика фелдшера, изруга го за мудността, сбогува се с Жолобов и като намери един от лекарите, попита го дали скоро ще се оправи Жолобов?

— Появиха се признаци на гангрена, навярно ще умре — каза лекарят, свивайки рамене.

Панаев се запъти към Сколков. Той изглеждаше съвсем добре и дори се шегуваше и се наричаше руския лорд Ръглан, понеже като него бил без една ръка.

Видът на раната, тежкият мирис на кръв и бълнуването на ранените — всичко това направи такова впечатление на Панаев, че той, щом излезе от болницата на чист въздух, се почувствува като в рая.

Когато се върна в двореца, на вратите Панаев се срещна с излизания отвътре Нахимов, който добродушно му се усмихна и пръв го поздрави. Нахимов минута преди това беше при княза, който го беше повикал, за да му възложи отбраната на южната част на града. Северната князът бе възложил на Корнилов.

— Не мога-с — каза Нахимов, като изслуша княза. — Както ви е угодно, но не мога-с. Аз в пехотата още не съм служил.

Княз Меншиков бе неприятно изненадан от тези думи. Той бе чул, че Нахимов не е подкрепил предложението на Корнилов да излязат в морето, но помисли, че Нахимов вероятно се е изплашил от мисълта за потапянето на корабите и затова е изменил становището си.

— Какво означават вашите думи, Павел Степанович? Нима вие споделяте мнението на Корнилов, който само от упорство никога не се съгласява с мен? — попита Меншиков.

— Не, не мога-с. Готов съм да служа на сушата, макар наравно с обикновените матроси, но да бъда генерал на сушата не се наемам. Аз по пехотната част, да си кажа истината, абсолютно нищо не разбирам... Като редови мога да служа.

— Павел Степанович, тези думи аз не приемам като сериозен отказ — каза Меншиков. — Надявам се, че вие ще изпълните възложеното ви поръчение.

— Както ви е угодно-с... — повтори Нахимов, но Меншиков решително заяви, че не иска да слуша никакви възражения.

По такъв начин Нахимов волю-неволю бе принуден да поеме командването на гарнизона в южната част на града.

Настъпи утрото на 11 септември.

Осъдените на смърт кораби и фрегати стояха на местата си с отвързани платна. Независимо от ранния час, по двата бряга на пристанището се бяха събрали внушителни тълпи зрители. Още от вечерта екипажите на корабите слязоха на брега. На северния и на графския кей имаше много жени, търговки и матроски съпруги; жените на моряците плачеха и нареждаха като на погребение. На графския кей имаше също няколко дами и госпожици с ярки шапки и наметки. Леля под ръка с граф Татишчев стоеше в предните редици на тълпата. В друго време зрелището би погълнало вниманието ѝ, но сега тя бе заета главно с мисълта, че нейната днешна разходка с графа е до известна степен предизвикателство по отношение на много севастополски дами и госпожици, хвърлили око на богатия, млад и красив граф.

„Нека да ни гледат и да ни завиждат“ — мислеше Леля и тайно тържествуваше, без ни най-малко да се замисля за това, че тази сутрешна разходка с графа по главната улица на Севастопол може да навреди на нейната репутация.

Но ето че на палубите на корабите се засуетиха матросите, разтичаха се корабните дърводелци с брадви и триони. Започнаха да прерязват мачтите, да чупят отворите в подводните части на корабите. Мрачно гледаха това зрелище стоящите на брега и на палубите на другите кораби матроси.

Но ето че един от корабите се поклати и доста бързо потъна във водата, разпенвайки шумно вълните и оставяйки на повърхността на водата отломъци от мачтата. След него втори, трети...

Скоро четирите кораба и едната фрегата изчезнаха в морската бездна. Към осем часа сутринта потъна още една фрегата; но корабът „Три светители“ все още се крепеше. Водата се лееше на потоци от отворите, а той все стоеше на мястото си. Повече от три часа се мъчиха с него — всичко напразно.

В тълпата се чу глух ропот.

— Поне един да бяха оставили! На него му се иска да живее, момчета.

— Чудотворната икона са забравили! Ако вземат иконата, тутакси ще иде на дъното! — разсъждаваха матросите.

— Бойна смърт иска! — казваха офицерите.

Един матрос изяви желание да извади чудотворната икона, която в бързината наистина бяха забравили. Каютата, където се помещаваше църквата, вече беше пълна с вода, но матросът все пак достигна иконата. По това време корабът започна да потъва, но твърде бавно, тъй че от брега едва се забелязваше. На края заповядаха корабът да се потопи със снаряди. Тази задача се падна на командира на „Гръмоносец“.

— Нещастният кораб! — говореха в публиката, съчувствайки на тази грамада като на живо същество. Мнозина плачеха.

От парахода се разнесе изстрел, втори, трети. Гюлетата, изстреляни на разстояние по-малко от картечен изстрел, направиха в подводната част на кораба страшни опустошения. Най-после към един часа по пладне корабът „Три светители“ се поклати, вълните се разгърнаха, разпениха се и го покриха. По водата плаваха само черни трески.

Моряците — офицери и матроси — мълчаливо наблюдаваха последната агония на издръжливия кораб.

Корнилов събра на своя кораб флагманите и капитаните и се обърна към тях с реч, в която сравняваше гибелта на част от флота с пожара на Москва. Мнозина бяха трогнати и почувстваха прилив на енергия. Корнилов не беше кой знае какъв оратор, но умееше да говори разпалено и убедено дори тогава, когато самият той беше близко до пълен упадък на духа. Ободрявайки другите, той чувствуваше, че и самият става по-бодър.

Тълпата от любопитни лека-полека взе да се разотива. Но до късна нощ можеше да се види на графския кей старият матрос Прокофич от кораба „Три светители“. Старецът седеше неподвижно, вперил поглед в онова място в залива, където под вълните се скри неговият роден кораб. Сълзите една подир друга се стичаха по набръчканото му загоряло лице. Другарите му го викаха, към него се приближи дори някакъв офицер и го повика по име, но старецът не се помръдваше от мястото си и седеше с наведена глава. Когато съвсем се стъмни, минавачите, сновящи по кея ясно чуваха нечии сдържани ридания. Старецът плачеше като дете.

ЧАСТ ТРЕТА

I

Вечерта Корнилов посети Меншиков не в двореца, а в къщичката на княза, близо до батарея номер четири. Меншиков току-що бе отдал разпореждания на генерал Киряков и неговия квартирмейстер Залески^[1] и затова бе в най-мрачно настроение и непрекъснато повтаряше на адютантите си: „Уверен съм, че Киряков отново ще обърка всичко, а не знае, че от движението на неговата дивизия зависи изхода на начинанието.“ Изобщо князът на никого, освен на своите приближени, не обясни главната същност на намеренията си. На Киряков той просто заповяда да тръгне от вечерта към Белбек с 12 батальона пехота, две батареи, два полка хусари и казаци.

Киряков присви рамене и попита:

— Какво ще заповядате да направя, ваша светлост, ако моят отряд бъде подложен на нападение?

— В случай на натиск — каза Меншиков — дръжте се дотогава, докато не ви известя, че вече съм преминал Мекензиева планина.

Киряков започна да доказва, че това е неудобно и че неприятелят лесно може да премине Белбек и да се озове в северното укрепление, преди Меншиков да успее да му застане във фланг или в тил.

Това противоречене ядоса княза, който в душата си и сам не бе уверен дали ще успее да изпълни своя план, състоящ се в това или да заобиколи настъпващия неприятел във фланг, или в случай на неуспех да отстъпи към Бахчи сарай и да остави Севастопол на произвола на съдбата.

Меншиков седеше над картата и тъй като зле познаваше местността, строеше чисто теоретически съображения. Тъкмо над тази работа го завари Корнилов.

— Вие ми възложихте отбраната на северното направление, ваша светлост — каза той на княза. — Доколкото това зависи от моите сили, ще се постарая да изпълня възложеното ми поръчение...

— Добре все пак, че не се отказвате подобно на Павел Степанович — каза Меншиков. — Аз му възложих отбраната на южната посока, а той ми каза, че на сушата нищо не разбира. Аз

например също нося морски мундир, но не проумявам как може изобщо да се отделя морското дело от военното. Всеки военен е длъжен да бъде до известна степен енциклопедист.

На Корнилов не му беше до разговори на странични теми.

— Ваша светлост — прекъсна той княза. — Аз бях против потапянето на корабите, но покорявайки се на необходимостта, приведох тази мярка в изпълнение с единствената цел обаче да спася чудесното пристанище и останалия флот. Страхувам се, че и тази цел няма да бъде достигната. Ако се вярва на слухове, вие сте дали заповед на Киряков да излезе още сега към Белбек и казват, цялата армия ще излезе оттук. Изниква въпросът: къде и защо?

— Аз вече, струва ми се, ви съобщих — каза Меншиков, — че имам пред вид една важна диверсия, подробностите за която по известни обстоятелства трябва да запазя в тайна. Ще ви оставя моряците, сапъорите и резервните батальони на тринадесета дивизия. Нима това не е достатъчно?

— Не само че не е достатъчно, ваша светлост, но, извинете, тази мярка ще бъде гибелна! Севастопол няма да устои, ако войската го изостави! Шепата моряци няма да бъде в сила да спре натиска на многочислената съюзническа армия срещу северните укрепления, а след превземането им — не ще може да се задържи и в самия град.

— Неприятелят не може да атакува северните укрепления — отговори князът. — Той ще има на фланговете си и в тила си нашата армия. Заповядвам незабавно да се сформират от корабните команди батальони за защита на града.

Князът говореше с такава увереност, че Корнилов започна да му вярва. С обичайната си енергия той се залови да сформира от командите на потопените кораби и фрегати батальони, разпредели оръдията и заповяда в краен случай, ако неприятелят се провре в северните укрепления и няма да можем повече да се задържим, да се наводни барутът в корабните крьюкамери.

Вечерта в града и на пристанището цареше оживление. Параходите и гребните съдове превозваха войска и оръдия, по главните улици на Севастопол се движеха множество войска и коли.

В Севастопол се разпространи слухът, че неприятелят на следващия ден ще атакува града. Мнозина уверяваха, че на всички жители ще бъде раздадено оръжие. Някои от жителите товареха на

каруци багажа си, без да знаят ще могат ли да го откарат, тъй като се носеха слухове, че са прекъснати вече всякакви връзки със Симферопол. Командите на моряците бързо преминаваха по улиците, сменяйки излязлата от укрепленията пехота.

Княз Меншиков стоеше на графския кей и лично наблюдаваше прехвърлянето на морските батальони.

На южното направление, на така нареченото Куликовско поле, се намираха войските на Киряков, които по заповед на Меншиков трябваше да съставят авангарда.

Киряков взе със себе си само два полка пехота и толкова кавалерия и без да бърза, внимателно се придвижваше към Белбек.

Свечеряваше се. Бе дадена строга заповед да се върви без песни и да не се говори силно. Войниците мълчаха мрачно и само рядко си позволяваха да изругаят другаря, настъпил ги по петите. Офицерите си шепнеха. Никой не знаеше точно къде е неприятелят: не бе извършена абсолютно никаква рекогносцировка.

Отрядът на Киряков вече заемаше местата си и се канеше да се разположи на почивка, когато изведнъж на доста близко разстояние се чуха мелодичните звуци на заря, идващи несъмнено от неприятелския лагер.

— Неприятелят! — заговориха офицерите.

— Стой! — изкомандува Киряков. — Налево кръгом марш! — И като се обърна към своя началник-щаб Залески, добави: — Казвах на негова светлост, че така ще свърши! Дявол знае какво е това! Само ме конфузи със своите безсмислени разпореждания! Та неприятелят вече се намира на самия бряг на Белбек. Не знам защо не се виждат огньовете.

Отрядът на Киряков се обърна назад и побърза след своя началник, който мина покрай редиците на войниците и отново се оказа начело. Подполковник Залески тутакси изпрати казак при Меншиков с донесение, че неприятелят е толкова близо, та е невъзможно да се изпълни заповедта на княза.

[1] По-правилно е Залецки. ↑

II

На разсъмване казакът с донесението пристигна при княз Меншиков. Трудно е да си представи човек гневът и смущението на княза. Всичките му планове се оказаха построени върху пясък.

— По-скоро коня! — викна той и препусна към лагера на Куликово поле. Панаев, който излезе на вратата заедно с княза, така и остана там, без да получи никакви разпореждания. Казакът едва смогваше да догонва Меншиков. Когато отиде в лагера, Меншиков научи, че предишната вечер е пристигнал отряд под командата на генерал Жабокритски, назначен за началник на шестнадесета дивизия на мястото на ранения в алминския бой Квицински.

— Къде е Жабокритски? — попита Меншиков един от полковите адютанти.

— На Мекензиева планина, ваша светлост.

— Предайте на генерал Жабокритски, че Киряков не е изпълнил своето предназначение — каза князът. — Затова нека разчита само на своята бдителност, като запази позицията, докато иде да го смени княз Пьотър Дмитриевич Горчаков. Благодарение на този Киряков ние загубихме дванадесет часа и сега може би няма да успеем да се появим във фланг и в тил на неприятеля!

Като отпрати адютанта, Меншиков се върна у дома и завари на масата си писмо от ранения Жолобов. Жолобов го молеше да изпълни предсмъртната му молба и му изпращаше подарък: своя предсмъртен труд — малко джобно планче на околностите на Севастопол, което бе нарисувал още преди алминския бой.

Князът беше трогнат и незабавно отиде в болницата. Жолобов както и преди лежеше под одеялото. Смъртна бледност се разливаше по лицето му. Като видя княза, старши лекарят своевременно се появи в палатата. Меншиков се приближи до Жолобов и попита за какво е искал да го помоли. Жолобов се понадигна и се опря на лакътя си.

— Само за едно моля, ваша светлост, нека ме изнесат от тази смрад на чист въздух. Така ще умра по-спокойно. Аз вече молих

докторите, но те не разрешават... Та аз добре знам, че имам гангрена... Все едно ще умра...

— Защо не изпълните молбата на болния? — строго попита князът доктора.

— Ами аз, ваша светлост... Има опасност от простуда... въздухът сутрин е много студен... — мънкаше докторът.

— Още по-добре — каза Меншиков, — това ще освежи болния.

И той започна да доказва нещо на доктора, като обилно изпъстряше речта си с медицински термини. Докторът се постара да изобрази на лицето си почтително изумление. На фелдшерите бе наредено да изнесат внимателно ранения в градината.

Меншиков се приближи до отворения прозорец.

— Виждам, че на двора влиза някакъв флигел-адютант — каза Меншиков. — Кой ли може да бъде? Не мога да понасям тези петербургски пратеници... Да, исках да попитам, докторе, как е Сколков?

— Оправя се, ваша светлост.

Новодошлият се оказа току-що пристигналият от Петербург флигел-адютант Албедински.

Албедински предаде на княза, че е изпратен от императора за известия и се заоплаква от пътя.

— Здравата ме раздруса, докато стигна от Симферопол до тук, а освен това се страхувах, че няма да попадна в Севастопол — в Симферопол ме изплашиха, че вече е прекъсната връзката със Севастопол.

— Учудвам се колко лесно вярват на всякакви глупости — каза Меншиков. — Знам, че за алминското сражение ще наговорят на императора най-невъобразими неща. Вас ще ви моля за едно: съдете по ваши лични впечатления и не слушайте каквото и да ви говорят. Искате ли да отидем да видим и другите ранени? — добави Меншиков и излезе с Албедински от палатата, където беше Жолобов.

Князът и Албедински обиколиха ранените. В една от палатите лежеше ранен офицер, както се оказа от Владимирския полк и до него двама войници от същия полк.

— Тези юнаци славно работиха с щиковите — каза раненият офицер и посочи войниците. — Ако не бяха ги ранили в краката, англичаните нямаше да вземат нашите две оръдия.

Меншиков знаеше, че императорът строго е заповядал на всички генерали да изпълняват правилото на Уелингтън: никога да не оставят на полесражението нито едно оръдие в ръцете на врага. Затова той силно се намръщи при думите на ротния командир, но искаше да прикрие от Албедински своята досада и престолено изрази удоволствие и поздрави двамата войници като унтерофицери. След това отново забърза за дома, наобядва се и заедно със свитата си се отправи в лагера.

Преди да потегли, князът повика своя ординарец — лейтенант Стеценко и му заповяда да отиде при Корнилов на северното направление.

— Съобщете на адмирала, че аз заминавам за лагера — каза князът. — Когато се мръкне, ние ще започнем известното на Корнилов движение. Побързайте да се върнете обратно. Вие ще останете при мен. Княз Ухтомски^[1] и другите, за които ви говорих по-рано, са причислени към щаба на Корнилов. Те са твърде млади, за да ги подлагаме на опасностите на нашия поход.

В навечерието на този ден Корнилов бе в най-мрачно настроение. Но той седна да пише писмо на жена си, на която всеки ден драсваше поне по няколко реда във вид на дневник, и изпращаше дневника от няколко дни като едно писмо. Този път той пишеше, без да е сигурен дали писмото ще стигне до Николаев, тъй като според слуховете връзката със Симферопол вече била прекъсната. Куриерът замина за Ялта.

Корнилов още пишеше писмото, когато в кабинета влезе флаг-офицерът Жандр. Като видя, че адмиралът е зает, Жандр понечи да излезе, но Корнилов, без да се откъсва от писмото, му направи знак да остане. Като свърши и запечата писмото, Владимир Алексеевич попита Жандр дали знае, че Меншиков изоставя с армията Севастопол?

— Носят се слухове, Владимир Алексеевич, но е трудно да се повярва...

— За съжаление, истина е — каза Корнилов. — Князът е побъркан на тема диверсия и флангови движения. Под Алма също безсмислено придвижваха войските от запад на изток и обратно, докато на края неприятелят премина реката!... Няма какво да се прави. Ние, моряците, ще останем да защитаваме Севастопол: може би ще

устоим срещу двадесетте езици... Познавам ви добре и ви вярвам и затова от вас няма да скривам трудностите на нашето положение... Вие знаете, откъм северната посока не може да се отстъпва, всички, които сме попаднали там, ще сложим глави навеки!...

Жандр млъчеше. Корнилов също помълча малко, после бързо закри из стаята, седна отново и каза замислено, сякаш на себе си:

— Смъртта не ме плаши, само едно ме безпокои: ако ме ранят и няма да съм в състояние да се защитавам... и ме пленят!

Той отново закри из стаята.

— Владимир Алексеевич — каза Жандр след известно мълчание.

— Да се осмеля ли да се обърна към вас с една голяма молба...

— Говорете, моля ви.

— Разрешете и на нас, т.е. на вашите флаг-офицери, да се прехвърлим от кораба при вас на северното укрепление.

— Радват ме думите ви — каза Корнилов, — но аз не бих искал заедно с мен да изпотрепят и всички вас. Вие по-добре се разделете така: един — на кораба, един — на прехвърлянето и един — при мен...

— Владимир Алексеевич, това е невъзможно! Доброволно никой от флаг-офицерите няма да остане на южната страна, когато вие самият ще бъдете на северната.

— Е, тогава аз ще издам заповед кой къде да бъде — каза Корнилов.

На следващия ден Стеценко се яви при Корнилов от страна на Меншиков с известието, че князът излиза с армията. Стеценко завари Корнилов близо до батарея номер 4, в къщичката на Меншиков, където сега се беше настанил той.

Корнилов не обичаше Стеценко, както и всички, които много угаждаха на Меншиков, макар и да ценеше способностите на лейтенанта. Той прие пратеника доста сухо и го попита и той ли отива заедно с армията.

— Естествено — отговори Стеценко. — Негова светлост ми нареди да бъда неотлъчно при него.

— Предайте на княза, че цял Севастопол с нетърпение ще чака по-скорошното завръщане на негова светлост — каза Корнилов. — Времето сега е критично и без армията тук не може да се направи нищо. И да помага бог на княза да победи или поне да разтревожи

Сент-Арно, но в името на всичко свято нека князът да се постарее да се върне по-скоро в Севастопол! Предайте всичко това на светлейшия!

— Слушам! — по армейски отсече Стеценко и забърза към княза.

[1] Ухтомски, Е. А. — мичман, сигнален офицер от щаба на В. А. Корнилов. ↑

III

В четири часа след пладне нашите войски потеглиха от Куликово поле, започвайки знаменитото флангово движение, за което впоследствие толкова много говориха и у нас, и в чужбина.

Нашите войски вървяха не по пътя, а малко по-вляво от него, по камениста почва. Навсякъде се виждаше бодлив храсталак от трънки и дренки, а сетне се показва и млада дъбрава.

На войските бе заповядано да пазят тишина и затова всички разговори, дори между офицерите се водеха полугласно.

Войниците се задоволяваха повечето с къси забележки от рода:

— Ама че жегла!

— Дявол да го вземе, изподрах си краката от тия камънаци!

— Скоро ли ще има вода, момчета, страшно ми се пие...

— Ами кой знае?... Знаеш ли къде те водят?

— Където заповядат, братко, там ще вървим. Ех, набих си крака, дявол да го вземе... съвсем се подуха.

— Мирно, кой говори там? — разнася се сдържаният глас на ротния командир и разговорите секват.

Показаха се някакви бели къщи и на края войската тръгна по пътя за Бахчи сарай. Княз Меншиков изпрати заповед на Киряков да слезе от Сапун планина и да се присъедини към останалата армия. Самият Меншиков със свитата си устрои превал в чифлика на Бракер, напуснат от обитателите му. След като пи чай, князът още известно време язди на кон, но като задминаха Сапун планина, седна в каляската и бавно потегли в опашката на колоната. Адютантите на княза, които той разпрати навред, отново потвърдиха най-строгата заповед движението да бъде абсолютно секретно. Вероятно затова бе забранено да се пуши дори с лула.

Настъпи къс летен здрач.

Ето по посока на Мекензиев чифлик се движи Тарутинският полк. Приблжиха рекичката, която се наложи да прегазят. Водата напълни кончовите на ботушите, пък и къпането в подобни обстоятелства не представляваше нищо привлекателно. Войниците

избираха места, където можеха да намерят по-плитък брод, но началството ги пришпорваше, а някакъв дебел, скулест полковник независимо от заповедта да се говори тихо не издържа и започна гръмко да ругае.

— На него, братлета, си му е добре — прошепна един войник, — качил се на коня, а ти върви, както искаш...

— Разправят, братко, че както и да вървим, газенето няма да ни се размине — флегматично отговаря друг войник.

— Казват, че още пет пъти ще трябва да я прегазваме... — мрачно отбеляза трети.

Но всички влизат във водата, без да се събуват, ботушите лепнат към краката и след излизането на брега на човек му се струва, че към всеки крак са прибавили по половин пуд тежина. Като повървяха още малко, срещнаха хусари, които стояха, държейки конете за поводите. След това пристигна на кон някакъв адютант, поговори с единия от полковите командири и полкът спря. После беше заповядано да се разположат в храстите, поради което се наложи да се катерят по доста стръмни хълмове, обрасли с гъсти храсталаци.

Привечер покрай тази позиция минаха хусари да поят конете си, но изведнъж, без да ги напоят, стремглаво се спуснаха обратно, защото им се сторило, че видели в далечината неприятеля.

Междувременно при Сапун планина се получи истинско объркване.

Като получи заповедта на Меншиков да предаде своята позиция на Жабокритски и да се съедини с Горчаков, Киряков бе поставен в затруднено положение, тъй като не му беше посочено къде да върви, пък и не беше никак лесно да се измъкне. Киряков се изсипа от планината в разгънат строй и се връза право в колоната на Горчаков. В тъмнината нищо не можеше да се разбере и колоната на няколко места бе прекъсната, на места принудена да спре. Тук вече не помогнаха никакви забрани; вдигна се вик и шум. На кого му премазали крака, друг се спасяваше от връхлетялата го отгоре кола, ротните командири капваха от умора, стараейки се да не викат и да търсят войниците си, за да отделят своите от чуждите. Трудно беше да се разбере кой е виновен за тази бъркотия: Киряков, вбесен от факта, че Меншиков му заповядва да очисти позицията за Жабокритски, или самият Меншиков, отдал тази заповед само от досада срещу Киряков. Още

веднъж се оправдаваше пословицата, която често споменаваха по повод кавгата между княза и Киряков: когато атовете се ритат, магаретата теглят. Поради разпрата си с Киряков Меншиков дори не се постара да проучи къде се намира неприятелят. А неприятелят вървеше едва ли не по петите му.

Княз Пьотър Горчаков, който яздеше начело на своята колона, не можеше да понася Киряков и като разбра, че са спрели по негова вина, така се разгневи, че сам тръгна към Мекензиева планина да разбере как стоят нещата и каза на адютантите си, че е готов да разкъса Киряков. Като се изкачи до половината на възвишението, княз Горчаков видя, че колоната е опряла в някаква счупена каляска, с която се занимаваха войниците.

— Това пък какво е? — нахвърли се Горчаков срещу намиращия се тук офицер. — Защо не я захвърлите? Да задържате маса войска заради този боклук!

— Това е каляската на генерал Киряков — отговори офицерът.

— А, на Киряков?! Пак Киряков! Брей, че напаст! Пратете я по дяволите в рова!

Нямаше как и войниците хвърлиха генералската каляска в рова, а колоната се изкачи на Мекензиева планина.

След това Горчаков тръгна към Меншиков, а Киряков в същото време се изкачи на възвишението и противно на заповедта на Меншиков — да не се палят огньове — не само се разпореда да му приготвят вечеря, но отгоре на това заповяда да се подпалят храстите, та по негови думи, да се наплаши неприятелят. Лумнаха огньове, войниците се развеселиха и започнаха да се събуват и да си сушат партенките, когато изведнъж пристигна един от адютантите на Меншиков със заповед от княза да се загасят огньовете.

— Това на нищо не прилича! Не ти дават дори да се навечеряш! — горещеше се Киряков и не бързаше да изпълни заповедта, докато при него не се яви самият княз Горчаков, който потвърди думите на адютанта и му предаде новата заповед на Меншиков — незабавно да тръгне след Жабокритски и да се разположи около мястото, където ще пристигне Жабокритски.

— На какво прилича това наистина! Светлейшият да не си въобразява, че аз мога да вървя цяла нощ — каза Киряков, загубил

окончателно търпение. — Не ти дават да се навечеряш, каляската ми гътнали! Не мога да вървя в такава нощ. Дявол знае какво става!

— Оставете вечерята — каза Горчаков. — А ако вие не можете да вървите, старши полковникът ще поведе вашия отряд.

Киряков се смири и сърдито промърмори, че ей сега сам ще поведе войската — напук на Меншиков той мина покрай Жабокритски и вървя напред дотогава, докато не пратиха след него адютант със заповед да спре, иначе, комай щеше да върви чак до Бахчи сарай.

Напускайки Сапун планина, Киряков остави един батальон тарутинци с четири оръдия на Инкерманския наклон. По време на описаната бъркотия за този батальон забравиха и той си остана там.

IV

В гористата и камениста местност между реките Белбек и Черна се движеха не само руските войски. На двадесети сутринта от Севастопол можеше да се види, че неприятелят се е спуснал в Белбекската долина, а на следващата сутрин съюзническата армия се насочи към Мекензиевия чифлик. Неприятелят също извършваше флангово движение. Съюзническите войски се движеха с голям труд с помощта на компаси, тъй като не знаеха нито пътя, нито разположението на руската армия. Храсталакът на места беше толкова гъст, че английските хусари, съставляващи авангарда, бяха принудени да яздят разпръснато. Английската пехота, която следваше хусарите, командувани от лорд Люкан, проявяваше нетърпение, тъй като запасите на вода бяха на привършване. Когато вече значително се приближиха до височините на Мекензиевия чифлик, в редовете на англичаните изведнъж се разнесе гневен ропот, ясно се чуваха думите: „Water! Water!“ (вода, вода!). Английският главнокомандуващ лорд Ръглан не чуваше тези викове, тъй като се беше отдалечил с щаба си малко встрани и се намери на хълма почти до самия Севастополски залив. От височината на хълма той ясно виждаше тъмносините води на голямото пристанище, виждаше се част от флота, великолепните докове и притаилите се като звяр в леговището си брегови батареи. Малко по отзад се виждаше северната част на града с нейната звездообразна крепост, а на юг, зад корабния квартал се бе разположил и самият Севастопол със своите улици, хълмове, светли здания и зелени куполи на църквите. Никъде не се забелязваше присъствието на руски войски. Лорд Ръглан окончателно реши да продължи своето флангово движение. Като задмина пехотата и артилерията и остави встрани заблудилите се из пътя английски хусари, лорд Ръглан със своята свита се насочи към Мекензиевия чифлик по един по-кратък път, въобразявайки си, че хусарите значително са го изпреварили. В далечината се виждаше гора. Генерал Ери помоли разрешение от Ръглан да отиде малко по-напред и да огледа какво става в гората, тъй като там се чуваше шум от колела и някакви възклицания. Няколко

секунди след това генералът изведнъж спря коня си и без да каже нито дума, направи изразителен жест. И имаше защо: като прекоси малката горичка, Ери изведнъж съзря пощенския път и на пътя, на разстояние някакви си стотина крачки от себе си, забеляза руски обоз, и при него пехота в странни одеяния. Обозът беше спрял, руските войници (това бе черноморският резервен батальон) се бяха разположили на тревата. Мнозина очевидно сладко спяха. Ери се обърна назад и видя, че по петите му върви английската артилерия; шумът от колелата ѝ в скоро време щеше да разбуди руските войници, които, прикривайки се зад храстите и дърветата, лесно биха могли да унищожат цялата артилерийска прислуга.

Лорд Ръглан разбра мълчаливия жест на генерала и тихичко заповяда незабавно да повикат неговите хусари, макар и да не знаеше къде са те. Самият той и свитата му побързаха да слязат от конете, отведоха ги тихичко малко назад и спряха, като се скриха зад дърветата. Руската пехота очевидно нищо не забеляза и продължи да се наслаждава на покоя. Изпратените от лорд Ръглан офицери намериха хусарите, макар и не тези, на които бе заповядано да вървят в авангарда. Най-сетне по една чиста случайност пристигна и лорд Люкан с неговите хусари. Лорд Ръглан с досада му каза: „Вие закъсняхте!“ Люкан не отговори нито дума и препусна напред.

Междувременно ето какво се случи в тази част на нашия обоз, която по такъв начин бе застигната от англичаните.

Половин час преди идването на англичаните опашката на нашата колона спря на края на гората за кратка почивка. Тук се намираха парковите коли, обозът на хусарския Ваймарски полк и колите на владимирци. Освен прислугата тук бе и прикритието от черноморските пеши казаци, наричани пластуни. Тъй като бяха далеч от очите на началството — Меншиков със свитата си през това време беше вече в селището Отаркьой, — нашият ариергард малко спазваше предписаната предпазливост и я замени с чисто руско безгрижие. Като поставиха няколко часови, пластуните легнаха преспокойно да спят, прислугата се разпръсна из храсталаците и между колите и дори намиращият се тук артилерийски капитан Кузовлев се разположи с неколцина младши офицери на тревата да обядва и пийне. Макар и артилерист — а те се славеха в цялата армия със своята порядъчност, — капитан Кузовлев малко приличаше на своите другари. Може би и

капитанът си имаше достойнства, но за съжаление те се заличаваха от прекомерното му преклонение на Бакхус, за което свидетелствуваше моравият нос на капитана и неговият пресипнал бас, нещо от рода на „бирен бас“, както го наричат немците, макар Кузовлев да пиеше не бира, а просто водка.

Този път Кузовлев също не се сдържа и макар външната температура да напомняше по-скоро юни, отколкото септември, започна да обръща чашките една след друга под предлог, че през нощта, като преминавали рекичката, настинал. Един млад хусарски офицер, който през цялото време все нещо правеше край обоза, също попадна в числото на поканените на капитанската закуска, но спря още на втората чашка.

— Вие какво така, господин корнет — продъдна басово Кузовлев, — съвсем се осрамахте! А пък сте хусар!

— Ей богу, не мога, господин капитан, много ми е горещо!

— Хайде третата за компания! Бог обича троицата!

— А знаете ли, господа — разправяше един от офицерите, — чувах, че тук се въдят фазани. Ако не беше това проклето секретно движение, отлично можехме да половуваме. А сега току-виж дойде някое началство и ще се заяде с нас, че сме спрели да закусваме.

— Вие какво, да не мислите, че миризмата на нашата закуска ще привлече французите? — каза друг.

— Има си хас! Те, мисля аз, са гладни като вълци. Нашите казаци заловиха един татарин, който уж искал да премине при съюзниците. Разправят, че относно запасите работата им е спукана.

— Ще мародерничат подлеците!

— Ама чухте ли, господа, каква история се е случила тази нощ? — попита един от офицерите.

— Какво е станало? — обади се в хор няколко гласа.

— Ами ето какво: разказа ми го минаващият не знам защо оттук полкови адютант, май на Тарутинския полк. Слушайте, господа, това е интересно!

Офицерите се скупчиха около разказвача.

— Виждате ли, това е станало миналата нощ. Един от батальоните се разположил в храсталаците. Войниците спокойно спели. Наоколо — тишина, чувала се само песента на щурците. Изведнъж от дясната страна на пътя край рекичката се разнесеъл стон

или вопъл. Няколко войници се събудили и започнали да се ослушват. После се събудили и офицерите. Всички недоумявали. Един войник се приближил към храстите и забелязал някакъв казак, който се промъквал към Инкерманския мост. Казакът се учудил, като видял свой, и казал: изчезвайте по-бързо, нашите отстъпиха, аз търсих другарите и както се промъквах зад къщите, видях французи. Войникът, като чул това, изтичал направо при батальонния и: така и така, ваше високоблагородие...

— Чакайте, по какъв начин французите са могли да се окажат там толкова скоро? — попита друг офицер и като кимна лекичко към капитан Кузовлев, прошепна: — А ето че нашият капитан е готов!

Неочаквано един от пластуните извика нещо, след това прислугата, намираща се край парковете и офицерските талиги, се размърда. Офицерите също наскачаха и се хванаха за оръжието. Някой заповяда: „Да се разбудят спящите!“ — „Вземай пушките, строй се!“ — викна друг. Капитан Кузовлев също стана, промуча нещо и се опита да тръгне, но краката му чертаеха някакви много сложни плетеници. Настана обща паника. Внезапно от горския гъсталак изскочиха като привидения английските хусари и още някакви войници с грамадни мечи шапки.

— Неприятелят! Неприятелят! — викаха изненаданите внезапно офицери и се втурнаха към колите. Младото хусарче, изгубило ума и дума от страх, скочи в първата попаднала му кола, впрегната с три коня, и заповяда на седящия в нея войник да кара с всичка сила.

Пристигналата английска артилерия пусна един снаряд и улучи една бричка. Доста значителна тълпа англичани се спуснаха към обоза, сечаха невъоръжената прислуга и разграбваха офицерското имущество. Пластуните започнаха да стрелят, но като видяха, че неприятелят е твърде силен, се разпръснаха из храстите. Единствен капитан Кузовлев, като разбра, че краката му не го слушат, се покори на участта си и седна на тревата, очаквайки англичаните, които тържествено го поведоха към лорд Ръглан, намиращ се на стотина крачки от това място. Лорд Ръглан, твърде доволен от факта, че му се удаде да плени руски офицер, се обърна към капитана на френски: кой е и с каква част войски са имали работа. Но щом хваналите го под ръка английски хусари го пуснаха, Кузовлев отново се почувствува затруднен да пази равновесие, направи няколко крачки, изруга и

веднага след това обясни на руски на лорд Ръглан, че го обича от цялата си душа като честен офицер.

Лорд Ръглан, който уважаваше във всеки офицер, па макар и неприятелски, преди всичко джентълмена, не понесе това зрелище, с негодувание се обърна и се отдалечи.

В това време младият хусар препускаше с всичка сила с колата. След него препускаше колата на командира на ваймарските хусари и скоро ги застигнаха една дузина хусари, препускащи в строен марш. Другите коли от обоза една част попаднаха в ръцете на неприятеля, друга част бяха направени на трески от снарядите, а трети направо се затъркаляха по стръмното към дола заедно с конете. Хусарчето с неколцината яздеци с него конници първо достигна реката и без да му мисли много, се спусна да я прекоси — за щастие водата стигна само до коремите на конете, след това се изкачи на могилата и като препускаше по този начин през хълмове и долове, се намери точно на възвишението, където бе разположена палатката на княз Меншиков. Без да забележи това, хусарчето продължи да гони конете и едва го спряха. Той бе силно напласен и диво се озърташе настрани. Когато най-сетне се убеди, че е сред своите, хусарчето радостно извика:

— Е, слава богу! Избягах! Ах, каква чудесна тройка! Вече мислех, че генералските ще изостанат... А там другите всички погинаха, изпоклаха ги, колите изпочупиха.

Князът с мъка успя да разбере каква е работата и заповяда на Панаев да разпита по-подробно хусарчето.

— А какво стана с парка? — попита Панаев, когато юношата корнет малко се посъвзе.

— Аз наистина не зная... Ние спряхме да починем. С мен — дванадесет хусари. Изведнъж към нас се нахвърлиха французи или англичани, не зная, с големи мечи шапки. Ние ударихме на бяг! Натъкнахме се на парка. Ха насам, ха натам, едва се измъкнахме. Парковите коли разхвърляни по пътя. Аз едва спасих две офицерски коли...

— Чии?

— Едната на полковия командир, другата — моята. Ама че славни коне!

— Къде са вашите хусари?

— Всички дойдоха с мен.

— Много хора ли ви нападнаха? — попита Меншиков, като се намръщи.

— Наистина не зная, ваша светлост, струва ми се, че не бяха много.

— А какво стана с вашето прикритие? С вас имаше и две оръдия.

— Ами че аз не се и досетих...

— Вървете в полка! — каза князът.

В това време пристигна на кон и един гигант кочияш от хусарския обоз. Това бе брадат селянин с атлетическо телосложение. Като скочи от коня, който едва понасяше бремето на такъв ездач, кочияшът започна да отговаря на разпита на княза.

— Бре, добър кон! — каза той за начало. — Слава богу, избягах, а ако бях се качил на привпрегнатия, не би! Там и остана, милият. Ама страхотия! Нагледах се! Ей таквиз шапки! (Той показва големина едва ли не един сажени.)

— Много ли убиха?

— Не е за разправяне! Като замахне — и на Терешка главата долу. Замахне — Степан се търкулна. Никому няма пардон! Гледам — лошо! Скочих от колата и хванах теглича, счупих го и конят изскочи. Аз му се метнах, че като препуснах! А оня по мене с топа: „Бух! Бух! Бух!“. Ама ядец, не улучи!

— Какво стана с парка?

— Ами чини ми се, никой не изскочи! Те пардон не дават!

— Ами как така, друже, си счупил теглича? — попита князът. — Значи имаш сили?

— Е, дал господ дарба! Хванах го в яда си: кога, думам си, ще му мисля! Напънах теглича — и той се прасна.

— Ами да беше го грабнал, че да опухаш французина — каза Панаев.

— Не, господарю, комай много страшно беше! — отговори юначагата, като потрепери и поклати глава. — Ей таквиз шапки! — добави той и отново показва с ръце.

— От шапките ли се изплаши? Та на теб, брат, само на дланта ти малко ще са три такива шапки.

— Па може и малко да са! — изведнъж се съгласи кочияшът и като че ли за пръв път осъзна неоснователната си уплаха.

— Ами тогава!

— Че какво да правя — каза юначагата, този път съвсем посрамен от собствения си страх и си тръгна, като се почесваше по тила.

В това време пристигна и командирът на обозния парк полковник Хамрат, георгиевски кавалер, когото с мъка разбудиха, когато англичаните вече започнаха да разграбват нашия обоз.

— Какво е станало там при вас? — попита го княз Меншиков, мислейки, че поне от него ще разбере нещо смислено.

— Ето останах, както ме виждате! — с отчаян глас произнесе Хамрат.

— Как? Какво?

— Един конец не ми оставиха! Няма с какво да се преоблека! Само по една риза съм.

— Дявол да го вземе, господин полковник — възкликна Панаев, който си позволяваше много неща в присъствието на благосклонно отнасящия се към него княз Меншиков, — вас ви питат за обозния парк, а не за вашите вещи.

— Да, в парка загубихме дванадесет коли. Ние самите в тая бъркотия много нещо изпочупихме... Казват, изчезнали са много офицерски вещи.

Наистина, както се оказа впоследствие, целият офицерски обоз на Ваймарския полк бе попаднал в ръцете на английските войници, които са се радвали като деца, разглеждайки падналото им се имущество.

Меншиков изпрати в Севастопол числящия се към неговия щаб капитан Лебедев да се погрижи за попълнение на обозния парк и да съобщи за позициите на нашата армия.

V

От сутринта навсякъде в Севастопол се забелязваше трескава дейност.

Княз Барятински^[1], един от флаг-офицерите на Корнилов, се намираше на наблюдателния пункт на северното укрепление заедно с младия мичман Ухтомски, който изпълняваше в момента ролята на сигнален офицер. Те бяха издигнали флагщок и даваха сигнали за движението на неприятеля. Жандр правеше същите наблюдения и подаваше сигнали от библиотеката.

Работещите на южната отбранителна линия войници за пръв път видяха конник в сюртук и контраадмиралски еполети, с панталони без щипки, вирнали се едва ли не до коленете му и оголили белъто, с шапка, килнала се на тила. Това бе назначеният от Меншиков командир на цялото южно направление вицеадмирал Павел Степанович Нахимов. Той яздеше замислено, придружен единствено от своя адютант Фелдхаузен^[2], и оглеждаше укреплението.

— Какво не бих дал да можех да разбирам всичко, както Владимир Алексеевич — каза Нахимов. — Гледам и може би не забелязвам най-главното-с. Ето виждам, оръдията лежат право на земята, до амбразуриите — навярно тук искат да издигнат нови укрепления... Трябва да попитам Тотлебен, златна глава е той... Е, погледах и стига толкова-с... Да идем сега при генерал Молер^[3].

Потеглиха към Молер, който официално се смяташе командуваш войските в Севастопол, подобно на това, както Станюкович официално бе командир на пристанището.

Старецът Молер бе изпаднал в смут. Той прие Нахимов твърде радушно и искаше най-напред да го нагости със закуска, но Нахимов отказа.

— Я по-добре ми кажете, генерале, какъв план за отбраната сте приели? Аз нищо не зная: негова светлост ми възложи съвсем неподходящо назначение. Морските части, предназначени да защищават батареята, ще командувам с желание. Виж, ще трябва да се попълнят запасите от барут и снаряди. За да се докара всичко това-с на

батареята-с е нужен превоз — коли, коне и волове. Моля ви да се разпоредите жителите на Севастопол да ни доставят нужното в най-кратък срок-с.

— Но как да стане това ваше превъзходителство? — попита Молер. — За такава реквизиция е необходимо първо да се обяви градът в обсадно положение. Така е по закона. Ако искате, аз ще ви посоча параграфа от сборника на военните постановления...

— Обявявайте каквото искате, ваше превъзходителство — нетърпеливо каза Нахимов. — Работата не е в това. Знам само едно: на нас ни е нужен превоз, а там вие ще решите дали в обсадно положение, или без обсадно положение...

— Би трябвало да се свика военен съвет — каза Молер. — Аз ще поканя всички генерали, адмирали и началници на дистанции по отбранителната линия.

— Както ви е угодно, а на първо време на мен ми е нужен превоз, волове и коне, за което моля да обявите на всички жители на града...

— Но вие няма да откажете да дойдете на съвета, нали?

— Ще дойда, ще дойда — добродушно каза Нахимов, — но непременно да имам превоз.

Молер обеща и седна да съчинява заповедта.

Военният съвет, на който присъствуваше и Нахимов, не продължи дълго. Очакваха Корнилов, но той не дойде, тъй като бе твърде зает с отбраната на повереното му северно укрепление. Без Корнилов на съвета цареше оживление, но личеше, че няма ръководител. Всички говореха, че трябва да се борим до последни сили, че са необходими решителни мерки, но никой не предлагаше нищо сериозно. Всички сякаш очакваха, че в последната минута ще се появи истинският разпоредител, който ще размести войските и ще въодушеви гарнизона.

Междувременно на северното укрепление кипеше работа. По разпореждане на Корнилов докарваха от корабите и фрегатите цистерни за вода, вода и провизии, а за превързване на ранените от всеки кораб доставяха по една бъчонка с оцет, примесен с водка: с това първобитно средство заменяха съвременната карболова киселина. На различни места бяха уредени превързочни пунктове. Параходите бяха разположени по такъв начин, че ако неприятелят превземе северното укрепление, те със своята стрелба да могат да осигурят отстъплението

на нашата армия. Като завърши своите приготовления, Корнилов вече много по-спокойно отпреди очакваше неприятеля.

— Сега аз имам десет хиляди моряци, взети от корабите — каза той на Тотлебен, докато закусваше набързо, и двамата заедно тръгнаха към наблюдателния пункт. — Укрепленията са в надежден вид, не е ли така?

— О, в превъзходен! — весело потривайки ръце, отговори Тотлебен. Той винаги беше весел, макар че най-добре от всички виждаше недостатъците на отбраната и тайно допускаше, че неприятелят може лесно да се вмъкне в северното укрепление и оттам да разгроми цял Севастопол. Тази мисъл не му пречеше да подканя работниците и със същото весело добродушие да отговаря на въпросите на Корнилов.

— Ако армията извърши своето, надявам се да се измъкнем — каза Корнилов. — Жалко, че човек не може да разбере намеренията на княз Меншиков. Откъм морето сме недосегаеми, особено откакто превърнахме прекрасното Севастополско пристанище в езеро...

Последните думи Корнилов произнесе с лек трепет в гласа.

— Каква престрелка имаше вчера при вас? — попита Тотлебен. — Аз бях на южното направление и не успях да разбера.

— Ами от Волоховата кула се надстрелваха с десетина неприятелски парахода. Свърши с това, че нашите снаряди летяха по-далеч от техните и те посрамени си отидоха...

Подаващият сигналите мичман княз Ухтомски изведнъж заяви, че от града дават сигнал да се постави батарея за защита на Инкерманския мост, да се разрушат мостовете и да се прегради Черна река, а също да се укрепи Малахов курган и Килен дере.

— Какво ли означава това? — попита Корнилов и се спогледаха с Тотлебен. — От кого ли е сигналът?

— От вицеадмирал Станюкович, по заповед на негова светлост княз Меншиков.

Тотлебен, по искане на Корнилов, незабавно тръгна за града, за да разучи подробно как стоят нещата.

Когато пристигна в библиотеката, където завари флаг-офицера Жандр, други офицери и много външни лица, Тотлебен видя великолепна, но зловеща гледка.

Пощенският път, който се спускаше от Инкерманските височини към каменния гостилничарски мост на река Черна, бе задръстен от неприятелски войски. Из Мекензиевия чифлик като кървави петна се открояваха червените английски мундири и хиляди щикове блестяха на обедното слънце; сякаш цялата гора, покриваща възвишението, се движи заедно с неприятелските войски. Беше съвсем ясно, че неприятелят е изоставил мисълта да атакува откъм север и има намерение да се придвижи по посока към Балаклава и да се разположи на лагер към южната страна на Севастопол. Тотлебен отлично знаеше състоянието на работите по южната отбранителна линия. Той знаеше, че работите там бяха толкова напреднали, че една силна армия, укрита зад тези окопи, би могла да задържи неприятеля. Без армия обаче там нищо не можеше да се направи, но трябваше да се убеди Корнилов да преведе там своята войска. Съобразителният ум на Тотлебен мигновено оцени значението на грубата грешка, която бе направила съюзническата армия, като се е отказала да атакува Севастопол откъм север. Тотлебен побърза при Корнилов, за да сподели с него своите впечатления.

Още преди да се върне Тотлебен, Корнилов изпрати парахода „Владимир“ да наблюдава неприятеля и да обстрелва бента и моста през река Черна. Корнилов вече доста се беше ободрил и развеселил; веднага след разговора с Тотлебен започна да прави приготовления за придвижването на войската. Затова пък Нахимов, като разбра за движенията на неприятеля, изпадна в най-мрачно настроение. Щом видя, че опасността преминава от северната страна към южната, Павел Степанович още по-силно почувствува тежестта на възложеното му бреме и вътрешно проклинаше княз Меншиков.

Трябва да отбележим, че един ден преди това, когато всички мислеха, че неприятелят от Белбек ще тръгне направо към северното укрепление, Нахимов със съгласието на Корнилов и другите началници заповяда да се пробият отвори в подводните части на всички оцелели кораби и фрегати и да се затыкнат със запушалки с цел, ако е невъзможно да се задържат, целият флот да се потопи в течение на някакъв си половин час. Сега под влияние на овладелите го мрачни мисли Нахимов предприе още по-решителни мерки. Той заповяда към корабите да се привържат насмолени торби и в краен случай да се запалят, само и само корабите да не попаднат в неприятеля.

Късно вечерта Нахимов се върна от отбранителната линия у дома си, където живееше като отшелник само със своя неизменен ординарец. Тук Нахимов се беше преместил скоро от кораба.

Без да се съблича, той полегна на дивана, когато изведнъж през прозореца видя полета на три ракети и след това чу три изстрела от Николаевската батарея — сигнал за обща тревога.

Целият гарнизон на Севастопол се стресна от този сигнал, след който последва тишина. Всички недоумяваха и се питаха един друг къде е неприятелят. Пристигна и Корнилов от северното укрепление да разбере каква е работата. Скоро всичко се изясни: оказа се, че ние сме взели нашите войници за неприятелски. Това бяха войниците от същия онзи тарутински трети, батальон, който в бързината Корнилов бе оставил насред пътя. Офицерите от батальона, събрани в морския клуб, разказаха следното:

„Нашият батальон вчера през нощта се разположи в храстите. Войниците спяха. Огньовете не палихме, тъй като беше забранено. Всеки бе уморен и легна да дремне направо на тревата до пушечните пирамиди. Не спяха само часовете при знамето, но и те със завист гледаха другарите си. Изведнъж чуваме тропане, дотичва някакъв казак и казва: «Бягайте... французи!» Гледаме в далечината някакви войници, които се канят да поят конете си. Скоро забелязахме, че те са много повече от нашите, а къде са другите ни батальони — един бог знае. Войниците наскочаха сънени, засуетиха се стреснати и взеха бързо да се построяват. Щом излезе на пътя, батальонът щеше да затича, но нашият командир избърза напред, спря със сабята си първите, приведе всичко в ред и ни поведе! Неприятелят мина някак покрай нас и не ни забеляза. Като не видяхме никъде светлина, ние започнахме постепенно да се оттегляме. С нас имаше четири оръдия и част от обоза. Когато приближихме града, ние запалихме факли, мислейки, че ще ни познаят, но тъкмо тези факли предизвикаха фалшивата тревога.“

Из откъслечните разговори с офицерите Нахимов окончателно дойде до убеждението, че южното укрепление няма да може да се отстои. Той се върна у дома, но не му се спеше. Рано сутринта Павел Степанович тръгна към своя кораб „Дванадесетте апостоли“.

— Докарайте писарите от всички кораби — каза Нахимов и макар никак да не обичаше да пише, собственоръчно написа заповед

със следното съдържание:

Неприятелят се приближава към града, в който има твърде малък гарнизон; аз съм принуден да потопя корабите от поверената ми ескадра и останалите върху тях команди с абордажното оръжие да присъединя към гарнизона. Вярвам в командирите, офицерите и екипажите; уверен съм, че всеки от тях ще се бие като герой. Ние ще наброим около три хиляди, сборен пункт на Театралния площад, за което обявявам по ескадрата.

Нахимов

Като написа тази заповед, Нахимов извика при себе си своя адютант Фелдхаузен и му каза ласкаво и почти шеговито:

— Е сега, млади човече, ние с вас имаме един изход: да идем в батареята и да изложим гърдите си. Ако ни убие снаряд — добре, куршум да ни убие — и това не е лошо. Поне ще умрем като честни хора.

— Павел Степанович! С вас заедно и да се умре не е страшно.

— Ето, прочетете какво съм написал тук. Няма какво много да се пише. Мисля, изразил съм общите мисли на всички моряци.

— Павел Степанович, при вас идва Корнилов — каза матросът и свали шапката си, когато се приближи до Нахимов.

— Моля да заповяда... А ето и писарите идват с другия катер.

Корнилов пристигна да обяви на Нахимов, че е заповядал да се превозят с параходите от северното укрепление в града единадесет флотски батальона. Нахимов покани Корнилов в каютата си и като остана с него насаме, каза:

— Владимир Алексеевич, вие... обичате ли ме?

— Що за въпрос, Павел Степанович... Нас често се опитваха да ни скарат, но аз винаги съм ви ценял и уважавал повече от другите.

— Кажете ми, вие премествате единадесет батальона с надеждата, че като се съединят с моите моряци, ние ще отстоим града?

— Не мога да гарантирам — отговори Корнилов, — но можем да опитаме... Ако князът си беше помръднал поне палеца и бе преместил навреме войските, ние щяхме да успеем да се задържим.

— Аз не съм инженер и на сушата абсолютно нищо-с не разбирам — каза Нахимов. — За това аз самият докладвах неведнъж на светлейшия. Но все пак разбирам дотолкова, за да съобrazia, че на седемверстна дистанция, съставляваща южната отбранителна линия, целият мой гарнизон заедно с вашите батальони няма да се задържи и два часа срещу неприятеля. Това е неизбежно.

— Ако вие искате да знаете моето откровено мнение — каза Корнилов, — и аз самият мисля така. Нашата отбранителна линия е пресечена от дълбоки ровове и има много подходи, където цялото прикритие се състои от слаб артилерийски огън и прости землени насипи. У неприятеля може да се наброи в най-лошия случай четиридесет и пет хилядна войска, а моряците заедно с резервите, съставляващи гарнизона, едва наброяват петнадесет хиляди. В случай на сериозен щурм ние ще бъдем смазани. Но бог е милостив и съюзниците ще се побоят да нападнат от юг, както се побояха да атакуват север... Те ще протакат, а ние в това време ще се укрепим.

— Да се разчита на немарливостта на врага е лоша сметка — каза Нахимов. — Веднъж са сгрешили, втори път ще бъдат по-умни! Не, не съм съгласен с вас. Трябва да се бием, но с пълната увереност, че всички ще загинем... Побързайте да укрепите града, а аз ще направя своите разпореждания... А сега сбогом и ако с нещо някога съм ви обидил, не ме споменавайте с лошо.

Те се прегърнаха и разцелуваха. Корнилов си замина. Павел Степанович нареди да дойдат всички мичмани от неговата ескадра и с тон, недопускащ възражения, събщи, че учредява два условни сигнала, единият от които ще означава „да се потопят“ корабите, а другият — „да се запалят.“

След това заповяда незабавно да се закарат матросите от неговата ескадра на площада пред великолепното триетажно здание на морските казарми и от командите да се сформират батальони.

Корнилов, след като се раздели с Нахимов, отиде в своята градска квартира и като обсъди положението на нещата, реши да свика съвет. Той изпрати съобщения на Нахимов, Молер и Тотлебен, когато при него изведнъж се явиха с донесение, че по заповед на Нахимов е потопен един транспор с артилерийски снаряди и два кораба за подпалване.

— Това пък какво значи? — попита Корнилов. — С каква цел? Защо?

— Та те стояха в Килен бухта — каза изпратеният офицер.

— Е, и какво?

— Павел Степанович сметна, че щом се намират под първи и втори бастион, те могат в случай на взрив да нанесат вреда на прислугата на оръдията на нашите батареи.

— Дявол знае какво е това! Не може да бъде Павел Степанович да е заповядал това! Аз знам, че с името му постоянно злоупотребяват, а той поради своята доброта мълчи! Като че ли не можеше да се отведат тези съдове от заливчето! Така ние кажи-речи ще потопим всичкия си барут!

Корнилов дълго не можа да се успокои и когато пратеникът си отиде, той, бидейки сам, не се стърпя да не каже:

— Бедата е там, че тук няма един човек, който би могъл да се разпорежда с всичко! Много баби — хилаво дете!

Скоро всички поканени пристигнаха. Освен висшите началници имаше няколко флотски офицери, дошли при Корнилов по друга работа. Корнилов ги помоли да останат, като отбеляза, че не прави тайна от своите съвещания, тъй като се доверява на всички.

— Аз, господа — каза старецът Молер, като се обърна към Корнилов, Нахимов и Тотлебен, — предварително обявявам: приех предложението ви, не за да ви дам своя съвет, макар че желая да бъда полезен според силите си. Аз вече съм стар и изостанал и ще ви кажа с чиста съвест: дойдох да се поуча от вас.

Корнилов разпалено и убедено започна да развива своя план за отбраната на града. Единствен Тотлебен понякога правеше къси, но съществени забележки, макар впрочем и той да бе изумен от факта, че Корнилов, моряк по професия, показваше такова дълбоко познаване на нещата. Нахимов слуша, слуша и на края каза, сякаш отгатнал тайната мисъл на Корнилов:

— А аз ето какво ще предложа-с. Поради отсъствието на главно началство да си изберем сами началник и мисля, че никой няма да бъде ощетен, ако аз предложа да се подчиняваме във всичко на Владимир Алексеевич.

Корнилов се смути.

— Да, но това е неловко — каза той. — И вие, и генерал Молер сте по-старши от мен.

— Каква ти неловкост! Вие разбирате повече от мен и да сложим точка. Не е работата в старшинството. Ако например генерал Молер попаднеше при мен на кораба, пред него аз бих предпочел ето този мичман — каза Нахимов и посочи един от моряците, който се изчерви като рак от подобен комплимент. Като чу името си, генерал Молер се надигна, но когато Нахимов свърши, той, сконфузен от думите му, седна.

На Корнилов му дожаля за стареца, който досега не бе проявил абсолютно никаква дейност и все пак думите на Нахимов го обидиха. Но нямаше време да се спира на чувството за жалост и каза:

— Всичко това е хубаво, Павел Степанович! Вярно е, че две трети от гарнизона са моряци, свикнали с мен повече, отколкото със сухопътното началство. Но как ще стане с останалите? Сухопътните войски не са задължени да изпълняват моите заповеди.

— Това е вярно — каза Молер. — Но в закона има параграф, който позволява да се разреши това затруднение. Аз предлагам да се издаде заповед, че вие, Владимир Алексеевич, поемате върху себе си длъжността началник-щаб на всички войски, разположени в Севастопол. Тогава всички войски ще ви бъдат непосредствено подчинени.

— Ето това е отлично — каза Нахимов. — Според мен назначете Владимир Алексеевич какъвто щете, дори архиерей, само да го слушат. Ние с вас, генерале, трябва да си пасуваме, на нас ни стига да бъдем и добри редови.

Молер начаса написа и подписа заповед за новото назначение на Корнилов. Корнилов започна да съставя диспозиция на войските и зачете на глас черновата, когато изведнъж при него дойде контраадмирал Вукотич Първи^[4].

— При вас идвам с донесение, Владимир Алексеевич. Разгеле тук е и Павел Степанович. Донесението носи печален характер, но е изпълнено само заповяданото.

— Какво има?

— Корабът „Ростислав“ е потопен... т.е. започнахме потапянето, а сега вероятно са свършили.

— Как! Кой ви заповяда?! — извика Корнилов.

— Кой заповяда? Заповяда негово превъзходителство Павел Степанович Нахимов. На нас ни бе даден сигнал от кораба „Дванайсетте апостоли“.

— Това е недоразумение, аз ей сега всичко ще уредя! — викна Нахимов, който действително бе заповядал да започне потапянето. Той се затече към вратата и преди Корнилов да успее да го задържи, изчезна.

— Що за безобразие! — каза Корнилов, без да се стеснява от присъствието на външни лица. — Лейтенант Жандр, елате тук!

Флаг-офицерът Жандр се приближи.

— Идете незабавно при всички командири на кораби — каза Корнилов — и им предайте, че ако дори само една подводна запушалка бъде отворена без мое нареждане, то ще сметна командира на този кораб за държавен престъпник и в окови ще го изпратя при императора.

Това бе казано с решителност и всички присъстващи разбраха, че Корнилов говори не фрази и че той ще съумее да се възползва от властта, доброволно отстъпена му от другите началници.

Жандр тутакси се отправи към „Ростислав“, който вече бе започнал да потъва във водата, а след това и по другите кораби. Само при Нахимов той не се реши да иде.

Като остана насаме с Тотлебен, Корнилов каза:

— Вие знаете състоянието на работите на южното направление по-добре от мен. Кажете къде виждате необходимост от най-спешна работа? Трябва да удвоим енергията, аз ще привлека към работа не само войници и матроси, но и граждани, селяни и дори арестанти.

— Според мен — каза Тотлебен, — най-пълно и най-добре е въоръжен шести бастион. Валът при пети бастион е твърде нисък. Ровът на четвърти бастион едва е наченат, барутните погребни изобщи са устроени ненадеждно, батареите на изток от южния залив не са свързани помежду си и самата местност представлява няколко слабо защитени подстъпи. Въоръжението на Малаховата кула също е неудовлетворително и тя не представлява достатъчно препятствие за неприятеля, съумял да овладее смятаните за „непристъпни“ алмински височини.

— Дори светлейшият разбра това — каза Корнилов. — Алминския урок не мина даром за него и както знаете, тази сутрин той

ни изпрати заповед да укрепваме Малахов курган. Интересно би било да знаем къде се намира сега князът. За него се носят най-противоречиви слухове. Май че на Мекензиевия чифлик имал сблъскване с неприятеля, а сега твърдят, че той окончателно ни напуска и отстъпва към Бахчи сарай.

— Най-тъжното е — отбеляза Тотлебен, — че князът очевидно е отрязан от нас. Само преди час адмирал Станюкович изпрати куриер при княза, но той не намерил главната му квартира и се върна с известието, че неприятелят е унищожил част от обоза на нашата армия и я е отрязал от града.

— Чух за това — нетърпеливо каза Корнилов. — Ако е истина и ако князът не удари неприятеля в тил, а ще си стои под Бахчи сарай, ние няма да удържим... Но сме длъжни да изпълним дълга си... Ето и вашите другари, сега ще обсъдим всичко.

Влязоха двамата инженери, които Корнилов беше пратил да повикат.

— Съставете ведомост — каза Корнилов, обръщайки се към Тотлебен, — какви средства са нужни за успеха на делото — и средства ще се появят. Кое то липсва в ротите, ще го дадат доковете, а което не достигне в доковете, то ще го допълни инженерната команда. Искайте, настоявайте. Ако са ви нужни оръдия — искайте оръдия, с една дума, не се стеснявайте от нищо. Аз вече измислих диспозицията на войските. Резервните войници ще поставим зад отбранителната стена, а матросите, като по-обучени, ще използваме за защита на долините и клисурите. Малахов курган възложих на Владимир Иванович Истомин... Ще отстояваме, господа, ще се прославим, ако устоим. Ако ли не... помнете, ние с вас сме учили някога по история — мъртвите не ги съдят... Довечера ви моля да дойдете при мен за окончателно разпределяне на ролите и позициите.

Лека-полека всички се разотидоха, Корнилов нареди да му оседлаят коня и се канеше да тръгне да оглежда укрепленията, но неочаквано при него влезе капитанът на един от корабите.

— Дойдох да попитам за разпореждането на ваше превъзходителство — каза той с официален тон. — Командирът на пристанището със съгласието на Павел Степанович ми беше заповядал да потопя в залива барута от главния погреб, който е в георгиевската долчинка.

— Как! — изкрещя Корнилов. — Та те всички са полудели! И вие го потопихте?!

— Не го потопих поради липса на възможност.

— Слава тебе, господи! За бога, нищо не се осмелявайте да потапяте, нито една трошица, без моя заповед! Да се потопят трийсет хиляди пуда барут, почти целия ни запас! Да се очисти погребът е наложително, но ви моля и заповядвам да не се разпилее нито един фунт и да се превози целият този запас на някой транспорт.

Корнилов тръгна да оглежда укрепленията и се върна у дома късно вечерта съвсем разбит нравствено и физически. Той едва имаше сили да напише няколкото обичайни реда на жена си.

[1] Бярятински, Виктор Иванович — капитан-лейтенант, офицер за поръчения при щаба на В. А. Корнилов. ↑

[2] Фелдхаузен, Александър Василиевич — вицеадмирал. През 1853 г. мичман, адютант на П. С. Нахимов, след това адютант на Ф. М. Новосилски и А. И. Панфилов. ↑

[3] Молер, Фьодор Фьодорович — генерал-лейтенант. През 1854 г. командир на 14-та пехотна дивизия и началник на Севастополския гарнизон. ↑

[4] Вукотич, Николай Михайлович — контраадмирал, младши флагман на Черноморския флот. ↑

VI

Дори хората, които познаваха Корнилов отблизо, се изумяваха от промяната в характера му; още по-силно бе впечатлението, което той правеше на хора, свикнали да го виждат само отдалеч и да съдят за него по слухове.

След като стана пълновластен господар на Севастопол, Корнилов сякаш израсна с цяла глава. Походката му стана още по-самоуверена, ходеше още по-изправен, гласът му стана още по-властен. Всички чувствуваха, че най-сетне са намерили човека, когото търсеха и на когото трябва да се подчиняват, отхвърляйки настрани всякакви сметки и дребнаво самолюбие. Някои от предишните противници и завистници на Корнилов се прикриваха и замлъкнаха, други сами побързаха при него да го питат какво ще им нареди.

Историческите ли условия, при които се изгражда характерът на русина, или критичното положение, в което се намираше градът, а може би и двете причини заедно подействуваха така, че на севастополци им беше нужен човек, на когото да се прекланят като на кумир. Корнилов беше повече от подходящ за тази роля. В паметните за севастополци дни, когато Меншиков извършваше с армията стратегически движения и се отдаваше на бездействие край Бахчи сарай, когато цялото началство си беше глътнало езика и понякога даваше най-нелепи заповеди, бе необходим човек, който, споделяйки в душата си общите опасения, би съумял да покаже на другите, че е уверен в силите си. Такъв човек беше Корнилов. След като прекара нощта в мъчителни мисли за бъдещето на Севастопол и Русия, на сутринта той започна да измисля средства как да ободри защитниците на града. Корнилов повика ординареца си, помоли го да му даде блестящата парадна генерал-адмиралска униформа и нареди да се свика цялата му многочислена свита. По негово разпореждане бе устроено кръстно шествие по южната отбранителна линия. Войските бяха изведени на бойните позиции: някои батальони се разпръснаха във верига покрай стените и по заслоните; други се построиха в ротни колони и колони за атака. Духовенството с икони, хоругви и кръстове

извърши кръстното шествие, на дистанциите отслужиха молебени и поръсиха войниците със светена вода. Корнилов извърши преглед на войските и навсякъде произнасяше кратки речи. С армейците той не бе свикнал да говори и речта му се получи доста суха. На армейските батальони той каза: „Вашата работа е първо да стреляте неприятеля с пушки, а ако му хрумне да се катери по батареите — тогава го приемоте по руски. Тук вече работата е позната — посрещнете го на нож!“ Когато минаваше покрай матросите от 38 и 41 екипажи, Корнилов каза просто: „Познавам ви като храбреци, а с храбреци няма какво много да се говори.“ След това се обърна общо към всички и каза, напрягайки се с всичка сила: „Помни, не вярвай в отстъплението! Нека тръбачите забравят да свирят ретирада^[1]! Ако аз самият заповядам да се отстъпи — промушете ме!“

— Те това се вика, братлета, енерал, че пак енерал! Дума да каже — от верста ще разбереш, че е началник, не е като нашия дявол — казваха войниците, неволно сравнявайки Корнилов с Меншиков, когото за неговата мрачност и неумението му да говори във войската го бяха нарекли с доста неласкавото прозвище дявол.

Меншиков често се оправдаваше за своето отношение към войниците, като казваше, че не може да понася театралностите. Корнилов несъмнено бе до известна степен театрален, ако може с тази дума да се нарече умението му да възбужда у другите въодушевление и мъжество дори тогава, когато сам съзнаваше, че делото е почти загубено. Корнилов отлично знаеше, че без известни външни ефекти, без известно актьорство, изискващо особено умение и талант, не може да се влияе на масите и да се покоряват сърцата на хората. Наистина в тези дни всички започнаха да гледат на Корнилов като на осенен човек и ако това се случеше някъде на Изток, щяха да го обявят за пророк. Даже англичаните, които впоследствие наблюдаваха с далекогледите си към нашите укрепления и виждаха постоянно един и същ конник да язди с разкопчан шинел по цялата отбранителна линия, сравняваха Корнилов с бедуин, който се носи през пустинята — сравнението едва ли беше сполучливо, но показваше, че и неприятелят обкръжава Корнилов с поетичен ореол.

Докато слушаше виковете на войниците: „Ще стараем, ваше превъзходителство!“ и възгласите на матросите: „Ще умрем за родното място, Владимир Алексеевич!“ — Корнилов огледа бойните позиции,

направи неголеми размествания и на Малахов курган поговори с Истомин. Тук, както и навред, кипеше работа: укрепленията растяха като по вълшебство. Но ако някой вечер надникнеше в дневника на Корнилов, щеше да се убеди, че въодушевявайки другите, самият Корнилов далеч не питае розови надежди. Той знаеше, че неприятелските кавалерийски разезди още от сутринта са се показали на седма верста по Симферополското шосе. Привечер аванпостовете на съюзниците се укрепиха над чифлика Сарандаки. Неприятелските параходи се разпореждаха в Балаклава и в Херсонските заливи, изпращаха лодки при фара и нощем палеха светлината му. „Какво да очакваме, освен позор с толкова малко войска — пишеше Корнилов в дневника си. — Ако знаех, че ще се случи така, разбира се, никога не бих се съгласил да потопя корабите, а по-добре щях да изляза и да се сражавам с двойно по-голям враг... Оглеждах войската... От матросите четири батальона са обучени порядъчно, а останалите са и лошо въоръжени, и лошо обучени. Но каквото ще става — да става, други няма. За да се усилим, сформираме още една команда от обоза. Утре може да се разиграе някоя история. Искаме да се бием докрай, но едва ли ще помогнем с това на делото. Корабите и всички съдове са готови за потапяне, нека им оставим в ръцете само развалини...“

[1] Ретирада — отстъпление към укрепено място. ↑

VII

На батареите работата кипеше денем и нощем. От корабите докарваха оръдия, станози и снаряди; от пристанището отпуснаха дървен материал, шити чували, железни цистерни за вода, инструменти, даже гвоздеи; всички средства на града бяха насочени към усиляване на отбраната: частните коли превозваха снаряди и материали, от жителите на Севастопол бе образувана милиция за караул и обходи, мъже и жени идваха доброволно да работят на батареите. Даже арестантите молеха да бъдат използвани за работа. Като научи за това, Корнилов отиде при тях лично и им каза, че могат да изкупят вината си; заповяда да освободят всички без изключение — дори прикованите към колички. Целият град придоби военен вид, работата спореше весело, без ни най-малка принуда. Който имаше кон, сам го предаваше на бастиона да превозва снаряди и земя. Деца мъкнеха лопати, жените и девойките носеха вода и храна. Навред пренасяха и превозваха греди, дъски. Почти всички полкове бяха въоръжени с лопати, кирки и мотики. Работниците мъкнеха земя в кошници, в чували, в полите на шинелите. Някои жители прибираха имуществото си и се прехвърляха от южната част на града към северната, други унило се скитаха по улиците, мнозинството се стремеше към бастионите просто от любопитство. Мнозина се снабдиха с далекоглед и с тревога устремяваха поглед от библиотеката и от други възвишения на града към неприятелските позиции.

Ако от театралния площад се тръгне по дерето, където минава балаклавският път, то отляво ще остане хълмът, на който се издигаше четвърти бастион; отдясно, откъм страната на гробището, беше отбранителната казарма на пети бастион. Тази казарма бе едно от най-ранните укрепления на Севастопол.

По време на събитията край Алма това укрепление съвсем не се отличаваше със страшен вид. Казармата не се отличаваше много от обикновените мирни казарми, само долният ѝ етаж — една полукръгла издатина — бе въоръжен с три оръдия и горе, зад каменния иззидан

със суха зидария бруствер се намираха пет дълги чугунени топа с дванадесетфунтов калибър, които действуваха през амбразури по доста широк радиус. Артилерийската прислуга също бе съставена далеч не от истински артилеристи. Командата в буквалния смисъл на думата беше сборна — половината бяха писари, пазачи, музиканти и кантонери от морското ведомство. Батарейният командир всекидневно ги учеше на артилерийска стрелба. Народът се оказа толкова схватлив, че сам Нахимов, който не бе твърде щедър на похвали, като ги видя как стрелят, каза:

— Няма какво! Добре!

Отначало животът на батареите се разнообразяваше от честите отивания в града, но след алминския случай и потапянето на корабите в отбранителната казарма закипя работа. Беше наредено да се поставят дървени прегради за защита на прислугата от щуцерния огън: очакваше се щурм. На 11 септември на всички бе заповядано да нощуват на батареите. Започна истинската батарейна служба.

Батарейният командир получи заповед да не пуска никого през казармата. Друго разпореждане не се получи и затова той се разпореди просто да се затворят входните врати, да се постави часови и да не се пуска никой.

Беше нощ. Батарейният командир, уморен от дневните грижи, легна да спи, но изведнъж на вратата силно се почука.

— Кой там? — сърдито попита той.

— Аз съм, ваше благородие — чу се гласът на ординареца.

— Какво искаш?

— Часовият не пуца един офицерин, а оня се дърля...

— Върви, говедо, питай часовия кой е...

Оказа се, че е пристигнал адютантът на началника на дистанцията. Батарейният командир се засуети и като изруга още веднъж ординареца, нареди да го поканят да влезе. Адютантът влезе и каза сърдито:

— Що за порядки са това при вас? Мен ме пращат със спешно поръчение, а тия тъпанари не ме пускат.

— Извинете, ей богу, не знаех, че това сте вие... Аз вече наругах тези подлеци — оправдаваше се батареиният.

— Батарейта готова ли е?

— Как може да е готова?! Нали виждате, всички оръдия са затрупани с трески и парчета от преградните щитове. Не разбирам за какъв дявол са тия прегради! От щуцерниците иди-дойди, но първото заблудено гюле ще ги направи на трески...

— Това не е моя работа — каза адютантът. — Аз съм пратен да ви съобща, че неприятелят идва!

— Как неприятелят! Откъде се е взел? А при мен абсолютно нищо не е готово!

— Не искам нищо да знам — сърдито отговори адютантът. — Вашата батарея е предна, а оръдията ви още не са готови. Внимавайте, за това ще ви разстрелят!

— Чак пък да ме разстрелят! Ще има да почакате.

— А аз ви казвам: батареята да се приведе в бойна готовност! Генералът заповяда да стреляте веднага щом в полето се покажат светлини!

— Ах, дявол да го вземе, значи, не се шегувате? Къде са светлините? Никакви светлини не виждам.

— И през ум не ми минава да се шегувам. Изпълнявайте, без да разсъждавате!

Като видя, че работата е лоша, батареиният отиде при барабанчика, който спеше сладък сън, и го ритна с крак. Оня скочи, без да разбира сънен каква е работата.

— Бий тревога! Удряй с всичка сила! Живо!

Барабанчикът скочи, не успя дори да си навие партенките и заби тревога.

Бързо дотича спящата в казармата батарейна прислуга. Дотича и фойерверкерът.

— Какво да правим, ваше благородие?

— Да се раздадат бойни заряди, да се запалят фитилите, по заряд картеч към всяко оръдие.

След пет минути всичко беше готово. Наистина в далечината се показаха светлини.

— Дявол ги знае що за магарета са тия французи — каза батареиният. — Щом са тръгнали на щурм, според мен трябва да вървят в тъмнина, а не с факли! Нека само да се приближат на един картечен изстрел. Ще им дам да се разберат.

Изведнъж дотича един казак, който още отдалеч се развива, размахвайки ръце:

— Не стреляйте! Генералът заповяда да не се стреля!

Оказа се, че идва не неприятелят, а около двеста наши хусари. Подобно на батальона тарутинци те били отрязани от нашата армия от неприятеля и тъй като не познавали местността, вместо на балаклавския път попаднали на фаровия.

— Слава богу! — каза батарейният командир и дори се прекръсти, радостен, че така щастливо се е отървал.

На следващия ден по пладне по балаклавския път се показва верига неприятелски стрелци. От казармите се виждаха как прибягват хора с червени панталони и сини куртки (именно това бяха зуавите) и се криеха ту зад една, ту зад друга могила. Те впрочем се намираха извън оръдеен обстрел. При нас очакваха щурм. На батарейната прислуга бяха раздадени ръчни гранати и заклепки за оръдията. Нощта премина тревожно, но на сутринта неприятелят не се виждаше никъде и всички весело се заловиха за работа. Пред казармите скоро израснаха пети бастион и редутът на Белкин^[1]. Започнаха да докарват страшните морски оръдия. Краищата на отворите или амбразури бяха оградени с железни цистерни, насипани с глина; зад казармата, на доста сполучливо избрано място бяха поставени четири мортири. Скоро се оказа, че отбранителната казарма от преден и сравнително добре оборудван пункт се превърна в един от най-слабите на пети бастион. Но все пак отбраната принуждаваше да се очакват много неща, от казармата до редута на Шварц^[2] се простираше само един нисък каменен зид. Срещу пети бастион на височините зад дерето се намираше каменната ограда на гробището, зад която неприятелят лесно можеше да се укрие, освен това на възвишенията наоколо се виждаха не малко чифлици, заобиколени с каменни стобори и сякаш нарочно пригодени за неприятеля. Предполагайки, че неприятелят ще ни атакува непременно откъм северната посока, никой не се досети навреме да разруши тези стени.

През следващите дни работата кипеше по цялата отбранителна линия. Зад четвърти бастион всички обръщаха внимание на една батарея, която се изграждаше изключително от жени; те бяха облечени като занаятчийки, но ръцете им, несвикнали на груба работа, лицата със своеобразен израз на очите, които сякаш се срамуваха от дневната

светлина — всичко това говореше за тяхната професия. Това бяха проститутките от вертепите зад театралния площад. Те дойдоха да работят доброволно, щом разбраха, че техните вертепи по всяка вероятност може би най-напред ще бъдат подложени на неприятелския обстрел. Тук бяха добре познатите на севастополските юнкери и млади офицери Дунки и Танки, имаше и момичета от най-евтина категория, които общуваха само с войниците и матросите. Те работеха по-сръчно и се присмиваха на по-изнежените.

— Е какво, мамзел — казваше на едно от по-приличните момичета минаващият покрай тях наперен щабен писар, — май не искате да попаднете в ръцете на французина? А нали французите, казват, били преинтересни кавалери. Кажете, вие бихте ли дали на французина да целуне сладките ви устенца?

— Бих му издрала очите — отвърна нощната фея и продължи работата си.

Тя очевидно се беше изморила, обливаше се в пот и дишаше тежко.

— Как не! Ще има да чакат от нас, проклетниците, пък и да ги целуваме! — потвърди друга, на вид по-обикновена, с пресипналия си пиянски глас. — Нима ние не сме рускини? Ние също носим кръст на шията! Да се целуваме с французина! Я глей какво намислил дяволът му недни.

Тя дори се изплю и с ожесточение натисна лопатата в земята.

Батареята така и бе наречена „Девическа“^[3].

[1] Белкин, Михаил Фьодорович — контраадмирал. През 1854–1855 г. командир на люнета на десния фланг на 5-и бастион („люнетът на Белкин“). ↑

[2] Шварц, Михаил Павлович — контраадмирал. През 1854–1855 г. командир на редута на левия фланг на 1-во отделение на отбранителната линия (редут номер 1 или редут на Шварц). ↑

[3] Историята обича ексцентричност. Тя е запазила в „Девическата“ батарея спомена за работата на няколко десетки паднали жени, но няма име на батарея, което да напомня за работата на стотиците матроски жени и дъщери, помогнали да се изгради батареята. — Б.а. ↑

VIII

Укрепленията на Севастопол постепенно придобиваха все по-заплашителен вид. Всяка минута се очакваше щурма и нашите работи бяха приспособени не толкова към правилна обсада, колкото към отблъскване на щурмуващите колони. Думите „щурм“, „град от картеч“ и „удар с щикове“ не слизаха от устата на ръководителите на укрепителните работи.

За армията нямаше никакви известия и дори слухове. Княз Меншиков вече бе обвиняван дори за това, за което той, естествено, не беше виновен: наричаха го изменник. Казваха, че той позорно е избягал с армията, предоставяйки Севастопол на собствената му съдба.

Междувременно главната квартира отначало се беше настанила край село Отаркьой. На тринадесети септември се забеляза движение на неприятеля в Балаклавската долина и на следващия ден Меншиков изпрати полковник Хрущов^[1] с неголям отряд. На Хрущов бяха предоставени шест батальона, един дивизион артилерия, сотня черноморски пластуни и половин сотня казаци, и му бе заповядано да сплаши неприятеля с вида на армията си и ако е възможно да го атакува. Като отдаде тази заповед, Меншиков добави:

— Тъжно е, че ние русите бягаме от неприятеля.

Хрущов — дребен, кръглолик полковник, със заоблена брадичка и гладко сресани, доста дълги, но редки коси, със свежо младежко лице — яздеше начело на отряда. Минаха така наречената Кралска клисура и продължиха да вървят цяла нощ, а на сутринта, когато в Севастопол по заповед на Корнилов се извършваше кръстно шествие, Хрущов разположи своя отряд на височините, от които се виждаше движението на неприятелската армия. Да се върви по-нататък с артилерията бе невъзможно. Хрущов успя обаче да се убеди, че съюзниците са преминали от северното направление към южното. Но преди да може да доложи на главнокомандувачия за това, Меншиков изпрати след него своя ординарец Стеценко да го настигне и му предаде: „По възможност разтегнете вашия отряд, изложете го на

показ пред неприятеля, дано парализират решимостта му да нападне Севастопол, ако такава решимост е влизала в плановете му.“

Стеценко се върна с донесението, че неприятелят прехвърля всичките си главни сили в Балаклавската долина. Князът незабавно се разпореди да отстъпят още по-близо до Бахчи сарай и пренесе главната си квартира, а Стеценко изпрати в Севастопол да разузнае какво става там.

— Внимавайте — каза той, — коня оставете на Мекензиева планина. Бъдете предпазлив. При Жабокритски ще ви чака водач татарин, сигурен човек. През нощта вървете пеш, твърде е възможно неприятелят вече да се намира край стените на Севастопол и вие можете да се срещнете с него. Не може да бъде всички неприятелски сили да са успели да преминат в Балаклавската долина... Мисля, че неприятелят иска да ни излъже с фалшиво движение.

Като се разположи почти край самия Бахчи сарай, князът изпрати Панаев в града да разбере какво количество хляб може да се изпече в местните пекарни.

Панаев много беше слушал за измяната на татарите, че уж в Евпатория те били стреляли по русите. Разбираемо е защо чувството, което го овладя при влизането му в чисто татарския град, придружен само от един казак, не бе от най-приятните. Градът обаче имаше необичайно мирен и благодушен вид, което скоро вдъхна смелост на Панаев. Мнозина познават Бахчи сарай само по описанието на фонтана в поемата на Пушкин. В действителност Бахчи сарай представлява дълга, мръсна и смрадлива улица, към която се долепят няколко пресечки. Градът има напълно източен вид. Като минаваше по тази главна и едва ли не единствена улица, по която не бяха в състояние да яздят редом два големи екипажа, Панаев видя по двете страни не толкова къщи, колкото имения с градини, заобиколени от всички страни със зидове, тъй че трудно бе на човек да съобрази как да попадне в къщата. Впрочем край повечето къщи имаше дървени пристройки с бакалнички и работилнички, които придаваха на улицата вид на източен пазар. В бакалничките имаше какво ли не: зеленчуци, месо, захар и до нея катран, пачки чай до ремъци, бонбони и смола, курабии и нагайки. Пред други дюкянчета отвън на улицата татарите месеха с крака тесто, предназначено за печенето на питки и гевреци. Също така под открито небе мачкаха овчи кожи, шиеха, калайдисваха,

ковяха, позлатяваха. Закачени на гвоздеи навсякъде висяха кафтани, конска амуниция, халати, шапки, бурки. В една гостилничка татарин сечеше конско месо, друг нарязваше месото на малки късчета и ги хвърляше в тигана на огъня. Навсякъде по улицата сновяха мръсни, окъсани дечица и просеха милостиня; казакът с мъка ги прогонваше, а когато Панаев хвърли в детската тълпа няколко монети, между момчетата се разрази жесток бой.

Като мина малко по-нататък, Панаев бе принуден да спре, тъй като пътят бе препречен от две сблъснали се арби^[2]: едната впрегната с чифт камили, другата — с четири чифта волове. Коларите яростно се ругаеха. Панаев и казакът трябваше да минат един зад друг и пак едва не си чукаха челата от ниските навеси на татарските магазинчета. Отминаха още няколко сергии, където се продаваха различни кесии, ябълки и обувки. Търговците татари с широки шалвари и с овчи и камилски калпаци важно седяха на пода пред камарите стока, без да подканят купувачите. Ето при един търговец се отби гост с жълти обувца, седна, провеси крака от прага към улицата и запуши, като си приказваше със стопанина, който също пушеше.

Като отмина по-нататък, Панаев видя, че пред очите му се мярна нещо бяло: това бе татарка, забулена с фередже, а из отвора на покривалото проблеснаха две черни като въглен очи, може би загледали се в руския офицер. Но татарката побърза да се скрие, без да задоволи любопитството на Панаев. А ето и руски надпис: „Чайна гостилница“. Панаев чак се зарадва на тази фирма като на нещо родно сред чуждата азиатщина. Най-сетне се добра до квартирата на коменданта. Комендантът се оказа едно бърливо старче, което прие Панаев като роден син, нагости го с хубава, малко в татарски стил закуска и му каза, че при тях в града всичко е спокойно, само нашите войничета и особено казаците безчинствуват и мародерствуват по чифлиците и, казват, някакви разбойници-татари са разорили чифлика на една помешчица.

— При нас, господарю мой (комендантът наричаше всички „господарю мой“), полицейският началник е човек на място. Представете си, нито един случай на неподчинение! Идваха от Симферопол — чудиха се: разправят, при тях всички се страхуват татарите да не изпоколят русите. А аз ще ви кажа, господарю мой, че всичко това са глупости. Татарите са най-мирният народ, само че с тях

трябва да умееш да се отнасяш. Татаринът е търпелив, но ако веднъж се озлоби, тогава е по-лош и от звяр. Разправят, след завземането на Евпатория някъде в околностите татарите набили околийския, но аз ще ви доложя, господарю мой, че този околийски аз и сам бих заповядал да го напердашат за пример на останалите: известен комарджия и мошеник беше. А от руските помещици никого не са закачили, напротив, дори им помагали да извозят житото. Помислете що за безобразия: разправят — татарите се бунтуват, татарите са изменници, а на казаците позволяват да безчинствуват! Тези дни казаците отмъкнаха на една помещица над двеста овце. Е, на какво прилича това!

„Колко обича все пак татарите той!“ — помисли си Панаев.

След като поговори с коменданта, който му помогна да уреди работата с печенето на хляба, Панаев се намери да си тръгва, но тъкмо се сбогуваха и дойде бахчисарайският старейшина, почтен беловлас търговец татарин, който доста добре говореше руски.

Той помоли Панаев да изложи на княза необходимостта да изпрати военен караул на мелниците, за да се прекрати разбойничеството на казаците. Панаев обеща, но още на излизане от града срещна команда от лейхтенбергски хусари, изпратени от княза да наглежда печенето на хляба, и още за това, че князът започнал да се тревожи от дългото отсъствие на Панаев.

— Светлейшият там едва ли не плаче за вас — каза хусарският офицер — и заповяда да ви доставим жив или мъртъв.

На Панаев му стана неприятно от тази шега. Като измина още около верста, той срещна една бричка, в която пътуваше татарин с чифт хубави коне. Татаринът изведнъж свали шапка, захили се до ушите и викна на Панаев:

— Господарю, господарю, не ме ли познавате?

— Ах, ти ли си, Темир-хай! Как се озова тук?

— По своя работа... Отивам в Бахчи сарай.

— Слушай, Темир-хай, истина ли е, че край Алма ти изчезнала бричката?

— Истина е, истина. Бричка якши! Изчезна.

— Какъв е тоя медал на теб?

Темир-хай отново се усмихна и с чувство на собствено достойнство каза:

— Това ми е миндал за храброст. За бричка пари не вземал, хазната пари давал, Темир-хай казва: не трябва, не иска пари!

— Та това е май оная бричка, в която пътуваше нещастният писар на негова светлост Яковлев?

— Той същият, същият... А аз има беда!

— Какво те сполетя? Конят ли ти умря?

— Е не, коня — беда голям, а моя беда — малък. Брат ми избяга.

— Къде избяга? Какъв брат?

— Мой брат, лош брат.

— Та неговият брат, ваше благородие, е известен нехранимайко — каза казакът, който придружаваше Панаев. — Аз тях ги познавам. От него и роднините му се отказаха. Той, разправят, е завел англичанина в Балаклава, на мен в Бахчи сарай земяците ми казаха.

— Брей, че негодник! — възкликна Панаев. — Как така ти, Темир-хай, ето си добър човек, а да имаш такъв брат?

— Недобър брат — съгласи се татаринът, свали още веднъж шапката си и продължи по пътя.

Панаев се върна при княза с различни новини, които чу в Бахчи сарай, и с донесението, че черен хляб няма в цял Бахчи сарай и че не умеят да го пекат; затова войниците ще трябва да се задоволят с татарските питки. Освен това той предаде на княза важното известие, чуто от Темир-хай, че съюзниците очевидно са завладели Балаклава.

— Виждаш ли, друже — каза князът, — аз и този път излязох прав. Не може да бъде те да са намислили да атакуват откъм южната страна. Те са искали да ни излъжат, но и ние не сме будали! Цялото им движение беше фалшиво. Знаеш ли, вчера при тях, разправят, имало тревога: изглежда, че са изпотрепали своите. Ние дочухме някаква престрелка. Аз много се радвам, че те са се напъхали в Балаклава. Сега ние ще ги затворим и отрежем от всички съобщителни връзки, а пък флота те по никой начин няма да могат да вкарат в Балаклавския залив, там и лодка ще заседне на плиткото.

— Ваша светлост, чух от един грък, че Балаклавският залив съвсем не е толкова плитък, както мислят, и че преди петдесетина години там са влизали и големи кораби.

— Това са глупости — каза Меншиков. — Може ли да се вярва на разни бабини деветини?... Знаеш ли какво, друже, след обяд аз ще дойда с теб в Бахчи сарай. Отдавна не съм ходил там, интересно е да се

види, пък и на теб тъкмо ще ти покажа забележителностите на ханския дворец. Ти, естествено, помниш Пушкиновата Зарема? Истинското и име е било, казват, Феря — не особено благозвучно име!

— Нима, ваша светлост, Пушкин не е съчинил всичко това с въображението си?

— Не, той се е опирал на местните предания. Ще отидем, аз всичко ще ти покажа и разкажа.

След обяда князът и Панаев заедно с другите адютанти и значителен конвой потеглиха за Бахчи сарай. Тъкмо по времето, когато в Севастопол Корнилов, след като направи преглед на войските, окончателно разпредели позициите, княз Меншиков посети полицейския началник, прекара известно време в ханския дворец и на връщане се отби в едно татарско кафене. Жителите на града със старейшините и ходжите се трупаха по улиците и зяпаха княжеската свита; князът слезе от коня и заедно с Панаев влезе в кафенето. То бе напълно в татарски стил, над една пропаст, пътят от улицата водеше в кафенето по дълъг, тесен пешеходен мост. До входа на моста също стоеше тълпа в очакване на княза.

— Сега, друже, ще се убедиш, че татарите не отстъпват на турците в уменията да приготвят кафе — каза князът на Панаев. — Тълпата се отдръпна, князът мина под навеса и поръча кафе. За няколко минути кафеените зърна бяха опечени, смлени, сварени и поднесени по турски в мънички филджани, поставени в медни тасчета, вместо поднос. Питието се оказа много вкусно.

— Виждаш ли, друже, колко са сръчни татарите — каза князът. — Комай по-сръчни от нашия Киряков.

На излизане князът остави една златна монета и се върна в главната квартира в твърде весело настроение.

[1] Вж. Записки Хрушчова А. П. „История обороны Севастополя“ (с. 24): 4-ти батальон на волинци, 2-ри батальон от Углицкия полк и пр. — Б.а. ↑

[2] Арба — селска кола, каруца. ↑

IX

Ординарецът на Меншиков Стеценко последва съвета на княза, който тогава още не знаеше, че неприятелят окончателно е преминал в Балаклавската долина и се отправи за Севастопол през нощта пеша с водача татарин, спазвайки всички предохранителни мерки.

Стеценко мина по същото място, където авангардът на лорд Ръглан нападна нашия обоз, мястото си личеше по останките на изпочупените коли. Водачът се побоя да върви по прекия път и поведе Стеценко из дълбоките горски дерета. Приблжиха към долината на Черна.

— Там е лагерът на французите — каза татаринът и посочи с ръка в тъмнината, но Стеценко не видя абсолютно нищо, колкото и да напрягаше зрението си.

Приблжиха реката. Мостът бе разрушен и се наложи да се промъкват по гредите.

Вече се развиделяваше, когато Стеценко и татаринът се изкачиха по инженерния път. От планината се спускаха няколко конници. Те изведнъж се спряха. На Стеценко му прималя.

„Ама че дяволска работа! — помисли си той. — Нима това е неприятелят?“

В този момент видя казашката пика.

„Слава богу, Севастопол още не е превзет!“ — помисли си Стеценко и ускори крачка.

— Обезянинов^[1], това ти ли си? — извика той, като позна един приятел-лейтенант, който заедно с казака яздеше насам да види не идва ли неприятелят.

Обезянинов нареди на казака да слезе от коня и Стеценко пришпори заедно с него към Малахов курган. Тук под наблюдението на контраадмирал Истомин и инженер Ползиков^[2] се издигаха укрепления. През тези дни Малахов курган стана неузнаваем.

Като видя Стеценко, Истомин чак плесна с ръце.

— Ами кажете най-сетне, лейтенанте, къде пропадна главнокомандуващият? — попита той. — Какво прави там? Къде е?

Какво значи всичко това?

— Ваше превъзходителство, негова светлост е близо. Князът ми нареди да разбере какво се прави в Севастопол и да се обърне особено внимание на укреплението на Доковия овраг.

— Виждате, че ние тук не стоим със скръстени ръце. Кажете все пак къде е князът и кога именно той ще се върне?

— Армията след два-три дни ще се покаже пред погледа — каза Стеценко, тъй като все трябваше да каже нещо. — А освен това, ваше превъзходителство, ако се съди по направеното, което виждам на бастионите, то Севастопол няма защо да се страхува, дори армията да я няма.

Но на Истомин не му беше до комплименти.

— Добре ви е да говорите — каза той. — Идете незабавно при адмирал Корнилов и моля ви, съобщете му подробно за армията. Тук всички ние не знаем какво да мислим.

Стеценко отиде при Корнилов, който, след като го изслуша подробно и разбра, че към Меншиков се е присъединил Хомутов^[3] с 10-хиляден отряд и че тези дни ще пристигне цялата 12 пехотна дивизия и чак тогава князът възнамерява да атакува враговете, каза:

— Вие виждате, че ние тук не униваме, укрепваме се, както умеем и както ни позволяват средствата. Учудвам се защо князът не е потеглил насам веднага след пристигането на отряда на генерал Хомутов. Моля ви сега да дойдете с мен на отбранителната линия: длъжен съм да ви покажа на моя гарнизон в потвърждение на това, че армията и князът не са избягали. След това заповядайте при мен да обядвате.

Като взе Стеценко със себе си, Корнилов тръгна по бастионите и измина на кон цялата линия, предавайки на главните началници вести от армията.

След тази обиколка Стеценко се почувствува съвсем смазан от умора и се отби при своя познат моряка Викорст, който живееше в северната част на града. Той не завари стопанина у дома му, но заповяда на ординареца да му свали ботушите, най-спокойно се изтегна на леглото и заспа като праведник. Като поспя няколко часа, Стеценко бе разбуден от силно чукане по вратата.

— Кой е? — попита той.

— Ставайте, ваше благородие — каза ординарецът, — търсят ви.

Ординарецът беше млад, доста муден и неоправен. Той дори не знаеше фамилията на Стеценко и не се досети да го попита кой е.

Стеценко се облече набързо и отвори вратата. Влезе един господин, в когото Стеценко тутакси позна севастополския полицейски началник. Полицейският началник обаче не познаваше Стеценко по физиономия.

— Имам чест да се представя: тукашният полицейски началник — с официален тон произнесе влезлият и седна на стола. — Позволете да ви помоля за паспорта...

— Паспорт ли? Та аз съм ординарецът на главнокомандувания — без да разбира нещо, отговори Стеценко.

— Как ординарец?... Та аз какво, да не би да съм сляп, така ли?! — възкликна на свой ред полицейският началник. — Ама вие истината ли казвате, милостиви господине? Вие русин ли сте или поляк?

— Учудвам се на въпроса ви! Да, ето го, слава богу, Викорст. Избави ме, драги. Не знам за кого ме взема господин полицейският.

— Какво? Какво има? — попита влезлият Викорст, като се прегърна с другаря си и подаде ръка на полицейския, когото познаваше лично. — Представям ви го: лейтенант Стеценко, ординарец на светлейшия.

Полицейският съвсем се сконфузи.

— Простете, за бога! Представете си какво недоразумение! При мен дотича вашият ординарец и заяви, че някакъв непознат нему офицер се явил във вашата квартира и се разположил като у дома си. Между другото в града се носи слух, че при нас се е промъкнал някакъв преоблечен поляк, неприятелски шпионин... И аз си въобразих! Понякога човек го върхлита подобно умопомрачение...

— Та вие, значи, ме взехте за френски шпионин! — каза Стеценко и се засмя. — Благодаря, не очаквах! Е, господин полицейски, сега едно от двете: или за ваша сметка ще се почерпим, или аз ви извиквам на дуел за оскърбление.

— Аз, разбира се, предпочитам първото, тъй като за дуел съм твърде стар, а иначе на времето и ние се биехме... Хе-хе-хе!

— Не, господа, както искате, но аз съм домакин и цялата история стана заради глупостта на моя дръвник, затова почерпката е за моя сметка...

— Ако искате да разделим греха — настояваше полицейският. — Само че ако е почерпка, знаете ли, нека да е истински пунш, не така, както пие сега младежта, а по старинно му.

— Така да бъде. Ей ти, муцуно! — повика Викорст своя ординарец. — Би трябвало да те натупам за излишното усърдие! А знаете ли — каза той, когато ординарецът отиде за напитки — сред народа цари ужасно тревожно настроение. Днес на пазара претрепах един татарин, вземайки го за шпионин.

Недоразумението бе загладено с пунш, приготвен от самия полицейски по всички правила на изкуството.

През нощта Стеценко тръгна обратно за главната квартира, като намери на пазара нов водач.

[1] Обезянинов, Андрей Петрович — лейтенант. През 1854–1855 г. офицер за поръчения при В. И. Истомин на Малахов курган. ↑

[2] Ползиков, Владимир Петрович — генерал-майор, талантлив руски инженер. През 1854–1855 г. полковник, командир на 6-ти сапъорен батальон; строител на укрепленията на Малахов курган и северната окрайнина на Севастопол; началник-щаб на 4-то отделение на отбранителната линия. ↑

[3] Хомутов, П. Ф. — генерал, командир на корпус, отбраняващ северната и източната част на Крим. ↑

Х

В аула Дуванкьой близо до Бахчи сарай беше Тарутинският полк с три батальона: ние вече знаем, че един батальон на полка по погрешка бе изоставен по пътя и отдавна се бе върнал в Севастопол.

Беше вечер. Горяха огньовете. Войниците почиваха — едни седяха, други лежаха, протегнали нозе, трети се събуваха и сушаха партенките си, а някой сваляше шинела и скришом измъкваше нахалното насекомо.

— От това, момчета, няма какво да се срамувате! — каза на своите войници батальонният командир Горев и за пример свали от себе си всички дрехи и накара ординареца да ги подържи над огъня. Войниците се увлякоха от примера на началника и скоро лагерът заприлича на стан от червенокожи диваци.

Войниците още не бяха се облекли, когато им бе предложено ново развлечение. Доведоха първия френски дезертьор. Това бе един немец, взет насила на служба в Париж. Когато го заговориха на френски, той поклати глава и каза: „Ich bin ja ein Deutscher (но аз съм немец)“. Повикаха поручик Гове, който отлично знаеше немски, и отведе го дезертьора при командира на полка генерал Волков.

— Искате ли да хапнете? — попита генералът, а Гове преведе на немски.

— О ја (о да) — отговори немецът и обясни, че е гладен, цял ден нищо не е ял, пък и е избягал главно поради това, че лошо ги хранят.

Немецът доста добросъвестно отговори на въпросите, само че намали броя на неприятелите.

На другия ден тарутинци ги преместиха още по-близо до Бахчи сарай и тук щяха да се чувствуват на пълна свобода, ако не бяха две обстоятелства: липсата на черен хляб и строгостта на генерал Киряков, началник на тяхната дивизия.

Независимо че се варяха отлични чорби, печеше се овнешко месо, което доставяха на безценица от казаците, а понякога им попадаха дини и пъпеши, войнишките стомаси тъгуваха за черния хляб

и не се задоволяваха с татарските питки. Затова пък просто преяждаха с плодове.

Една нощ известният на читателя талантлив тарутински поет, бившият подпрапорщик Иванов Втори, вече произведен, се разхождаше с един поручик в околностите на Бахчи сарай. Той бе в най-поетично настроение, замисляше да пише поема под надслов „Мария Потоцка или Прекрасната кримска пленничка“ и разказваше на другаря си сюжета на поемата.

— Естествено, нямам намерение да съпернича на Пушкин — скромно си признаваше младият поет, — но при мен ще се получи по-близо до местните предания, отколкото у Пушкин. Ето чуй...

Изведнъж зад стобора на имението, покрай което минаваха, се чу странен, подозрителен шум. Чувахе се някакво тракане, съпроводено от дрънчене на оръжие.

— Чуваш ли? — каза Иванов и хвана поручика за ръката. — Какво ли значи това, дали пък не се е вмъкнал тук неприятелят?

— По-скоро да идем да известим ротния — каза поручикът, но от градината се чу цветиста руска псувня, която тутакси издаде присъствието на свои зад оградата.

— Е, това са май нашите юнаци, намерили са си занимание. Ей, момчета, кои сте там? — викна поручикът.

— Свои, ваше благородие, отзад има вратичка, влезте. Тук има страшно много орехи!

Офицерите последваха поканата. Макар че беше тъмно, под дърветата се виждаха струпани цели купчини от бадемови черупки. Войниците брулеха с щиковите си бадеми и орехи и се гощаваха до насита.

— Ах вие, говеда такива! — колкото за лице изруга поручикът. — Та това е чуждо имение, как смееете да берете дърветата?

— Моля ви се, ваше благородие — каза един по-отракан войник, — тук всеки татарин яде бадеми и орехи, та камо ли войникът да не си вземе! В Москва комай само дворяните и търговците се гощават с тях, а тук я колко ги има. Заповядайте, ваше благородие, черупките ги чупих с камък.

И той подаде на поручика шапката си, пълна с очистени бадеми.

— И все пак не би трябвало да вземате, без да попитате — каза поручикът, натъпкал и двете си бузи с бадеми. Поетът последва

примера му и дори забрави за Мария Потоцка.

— Внимавайте, момчета, занапред да не се случва подобно нещо! — каза поручикът, като излезе от градината и плахо се озърна няма ли наблизо началство.

Но генерал Киряков не бе така снизходителен към мародерството на войниците. На другата сутрин поставеният от него патрул спипа едно войниче, което беше хванало отнякъде едно агне. На войничето му вързаха ръцете отзад, изправиха го до стената и изкомандуваха: „Огън!“ — и то падна пронизано от куршуми. Това страшно наказание отби у мнозина желанието да мародерствуват.

Когато Стеценко се върна от Севастопол с известието, че пътят е съвсем свободен от неприятеля, Меншиков тутакси заповяда да тръгнат обратно към Белбек и обиколи войската.

Винаги намръщен, този път князът сияеше. Той изпрати в Петербург флигел-адютанта Албедински, като дълго говори с него за своето флангово движение. Албедински също бе във възторг и се изумяваше от стратегическите способности на княза. Даже между офицерите, които не обичаха твърде Меншиков, се разнесе мълвата, че след фланговото движение французите са като в клетка. След като обиколи войската, князът се спря до палатката си, та преди тръгването да закуси и покани флигел-адютанта на сбогуване да сподели с него трапезата.

— Само че закуската ми е най-скромна, най-скромна — каза князът. — Ще прощавате, но *a la guerre comme a la guerre*.

Албедински не знаеше подробности от походния живот на княза и затова бе много изумен, когато Меншиков нареди да му донесат мангал с разпалени въглени и торбичка с картофи, извади от страничния си джоб малки щипци и започна собственоръчно да пече картофите, които изваждаше с щипците.

— *Simplicite digne d'un Cincinnatus* (простота, достойна за Цинцинат) — каза Албедински.

— Най-практичната закуска — каза князът — и главното, никакви затруднения.

Князът закуси и прибра щипците в джоба си. Тук му е мястото да опишем джобовите на княза. Те бяха по свой начин толкова енциклопедични, колкото и неговият мозък, т.е. натъпкани с най-разнообразно съдържание. В тях се намираха различни бележки,

документи, планове, един пергел, лупа, бинокъл, хирургически инструменти, патрони, малък револвер, един-два ръжени сухара, ментови курабии, бутилчица коняк — и всичко това в най-строг ред.

Като се сбогува с Албедински, Меншиков поговори с Жабокритски, комуто предстоеше да върви в авангарда.

— Вие виждате, сполуката на фланговото движение е пълна — каза князът. — Надявам се сега, на нас ще ни се удаде да затворим неприятеля. Но ни предстоят още няколко важни диверсии. Ние сме още твърде слаби, за да атакуваме съюзниците. Трябва да изчакаме!

Най-сетне войската потегли. Сега местността им беше повече или по-малко позната. Ето долината, където бе устроен бивак и където сетне спираха французите. Тук се търкаляха обгорели шомполи от руските пушки, събрани от неприятеля край Алма. От тези шомполи французите разбъркваха въглените, когато варяха кафето си. Въргаляха се гамаши, парчета френски вестници и разни подобни боклуци и няколко износени руски раници, също вероятно събрани край Алма, но не харесали на французите. В някои раници беше оставена непобутната някоя вехтория, но никъде не се оказаха ботуши — вместо тях французите бяха захвърлили своите дървени обуца. По всичко личеше, че руските ботуши им бяха харесали доста.

По пътя нашият авангард се натъкна на неколцина убити и ранени. Мнозина отнесоха в паметта си два трупа: единия казашки, другия татарски, лежащи един до друг. Трупът на казака се беше подул, от обезобразените ръце бяха изтеглени жилите.

— Господа, чие дело е това — на французите или на татарите? — попита един офицер.

— Естествено, на татарите, не виждате ли край казака трупа на татарин — каза с досада ротният командир. — Нима французите са способни на подобно варварство?

— А може би тук имат вина турците?

— Е, не, турците ги държат изкъсо. Под Алма нещо съвсем не ги видяхме.

Малко по-нататък се натъкнаха на една татарска арба, конвоирана от казаци. В арбата седеше казак, който караше воловете, а до него лежеше някакво човешко същество.

Приближилите владимирци веднага познаха свой човек и казаха: „Та това, момчета, е нашият унтерофицер от шеста рота Алексеев.“

Нещастникът приличаше по-скоро на одран скелет, отколкото на човек. Беше почти гол и то с окъсано бельо; под бельото се виждаха раните му, в които бъкаха червеи. Въпреки това той бе в пълно съзнание. Заобиколиха го и съчувствено го заразпитваха.

— Здравей, Алексеев, къде те намериха в този вид? — попита офицерът.

— Под Алма, ваше благородие. — Алексеев се помъчи да се надигне.

— Кои негодници те обраха така? — попита офицерът казака.

— То се знае кои, ваше благородие, татарите.

— Орлите искаха да ме окълват — със слаб глас проговори Алексеев, — а и татарите всичките ми дрехи свалиха. Пет дни само с роса се храних. Ако не бяха тези добри хора, щях да пукна там като куче.

— Господа, трябва да му дадем да хапне нещо — казаха офицерите.

— Покорно благодаря, ваше благородие... Сега не ми се яде. Цялата ми вътрешност гори. Страшно ми се пие. Вода да мога да пийна.

— Не искаш ли грозде? — попита някой и му подаде грозд с едри дъхави зърна. Алексеев се зарадва на гроздето като дете и започна да смуче сока.

Офицерите още дълго обсъждаха този случай и се радваха, че са спасили човека от такава ужасна участ — жив да бъде изкълван от орлите.

Най-сетне на 18 септември нашият авангард приближи към северното укрепление. Неочакваното появяване на армията предизвика в града неописуема радост. Нашите войски се спряха на височините срещу квартала, който наричаха Холандия.

Меншиков пристигна в два часа по пладне в дома си в северната част на града. Още не беше успял да обядва, когато се яви Корнилов.

Владимир Алексеевич толкова се радваше на пристигането на Меншиков, че забрави цялата си предишна досада и радостно приветствува княза.

— Сега имаме достатъчно войска — каза той, — и се надявам, че ваша светлост тутакси ще заповядате да прехвърлим по-голямата част от войските на южното укрепление. Нашите работи са все така:

укрепленията се множат, ние все се оглеждаме и готвим в случай на атака руски отпор. Тая сутрин имаше престрелка с неприятелските параходи, впрочем незначителна. Неприятелските кораби хвърлят котва отвън: те са завладели всички заливи. Ние, ваша светлост, все още можем да направим всичко, стига да имаме армия.

— Там е бедата, ваше превъзходителство, че аз нямам армия — каза Меншиков. — Нима това е армия? Дали са ми някакви сборни войски и се чудят, че съм загубил алминското сражение. А като прибавим и пълководци като Киряков и неговия полковник Залески! Този Киряков струва колкото злополучния Дибич! Неприятелят е много силен. Трябва да чакаме пристигането на нови войски. Аз мисля да направя още едно движение с цел да се съединя с дванадесета дивизия.

— С една дума, вие отново предоставяте Севастопол на собствените му сили? — попита Корнилов, чувствайки, че едва се сдържа.

— Наричайте го, както искате, ваше превъзходителство! Вие имате достатъчно войска, за да се задържите, а аз имам твърде малко, за да атакувам неприятеля в открито поле.

— Но щом е така, ваша светлост, то сбогом Севастопол. Остава съюзниците да се решат на нещо по-смело и ще ни смажат. Аз ви моля последно не за много: дайте ми три полка по ваш избор и аз се наемам да отстоя Севастопол... Свикайте най-после военен съвет: уверен съм, че мнозинството ще бъде на едно мнение с мене.

— Моля, ще свикам съвет — каза Меншиков, — но ви предупреждавам, ваше превъзходителство, че решенията на съвета не са задължителни за мен.

— Но на мене ми се струва, че решението да не се допусне неприятелят в Севастопол не подлежи дори на обсъждане — разгорещено възрази Корнилов. — Дори ако последва унищожаването на цялата неприятелска армия върху развалините на Севастопол, това няма да зарадва императора за гибелта на това важно наше пристанище и целия ни черноморски флот — не само с корабите, но и офицерите, и матросите.

— Вие вероятно мислите, ваше превъзходителство, че без вас аз не знаех тези безспорни неща — надменно каза Меншиков. — Вие мислите също, че аз не зная какви слухове се разнасят за мен тук. Но

това ми е безразлично. Вие можахте да се убедите, че моето флангово движение донесе своите плодове. Сега аз възнамерявам да предприема ново движение с цел да отвлека вниманието на съюзниците от града.

— Но, ваша светлост, това движение може да бъде неуспешно, а поради малочислеността на войските, което и сам признавате, то не може да бъде заплашително. Неприятелят има разузнавачи, той скоро ще се убеди в слабостта на гарнизона и под носа на нашата армия ще откъсне града и флота. Аз смятам, че единствената правилна мярка е да се подсили отбраната на Севастопол със значителен брой войска, а северното укрепление да се наблюдава от малък отряд, и евентуално там да бъдат насочени идващите от Русия подкрепления.

— Нямам намерение да споря — каза князът. — Ако искате, съставете докладна и я подайте във военния съвет. Но повтарям, ако обстоятелствата не се променят, никой няма да ме отклони от моето решение.

Корнилов излезе от княза в състояние, близко до отчаяние. Единствената му надежда беше във военния съвет.

Но след като Корнилов излезе, Меншиков изведнъж промени намеренията си. Той преглеждаше получената в негово отсъствие кореспонденция и между другото намери няколко писма, в които го молеха да не изоставя Севастопол. Две-три писма бяха с много по-неприятно съдържание. Князът се намръщи и повика Панаев.

— Ти знаеш ли, друже, новината? — каза князът.

— Какво има, ваша светлост?

— Ами ето какво! Аз, виждаш ли, съм искал да продам Севастопол на англичаните, но евтино са ми давали! Ето, прочети това писмо.

Панаев прочете бегло писмото и с негодувание го хвърли на масата.

— Ваша светлост, само отявлен негодник може да пусне за вас подобна гнусна клевета.

— Повикай Вунш, трябва да дам разпореждане.

Князът не свика обещания съвет, но реши да даде на Корнилов трите полка на Киряков — Московския, Тарутинския и Бородинския, а също част от резервите и две леки батареи.

Корнилов тържествуваше. Той незабавно заповяда всички параходи да наберат пара. Двата полка бяха докарани на театралния

площад, откъдето ги разместиха по бастионите, а Бородинският — в Ушаковото дере.

„Сега войската е достатъчна; ще стоим и ще отстоим“ — записа Корнилов в дневника си.

XI

Капитанът от запаса Спицин напоследък често не се погаждаше с дъщеря си, но само след завръщането на граф Татищев в Севастопол той напълно почувствува значението на думите на Фамусов: „Що за бея е, боже мой, да си баща на дъщеря голяма!“ Даже постоянните мисли за черноморския флот не можеха да отвлекат вниманието му от странното поведение на Леля. В деня, когато потопиха корабите, капитан Спицин бе толкова разстроен, че не можеше да мисли за нищо друго, но на следващия ден той прочете оставената на масата бележка, която му донесе слугата на мадам Будишчева. В тази бележка се казваше: „Твърде неприятно ми е, че аз напълно против волята си станах съучастница на странната постъпка на вашата дъщеря. Колкото и да ми е тъжно, но трябва да ви съобща като на баща, че дъщеря ви се държи не съвсем, както подобава на една благовъзпитана девойка. Снощи тя беше у дома и аз, не желаейки да я пусна толкова късно дори с мой слуга, я оставих да пренощува. Представете си моето учудване, когато на сутринта слугинята Палашка влязла в стаята, където бях настанила дъщеря ви, и я намерили съвсем празна! Аз, естествено, започнах да разпитвам слугите и на края разбрах, че на разсъмване вашата дъщеря е тръгнала пеша нанякъде по Екатерининската улица, поставяйки ме в крайно неловко положение.“

След като прочете това послание, капитанът се разсърди не на шега и начаса се запъти към стаята на дъщеря си.

Посещенията на баща ѝ бяха толкова редки, че Леля не бе взела никакви предпазни мерки. Тя седеше на работната си масичка и внимателно разглеждаше нечий портрет.

Капитанът, който с годините си не бе загубил острото си зрение, още щом отвори вратата, мигом разбра кой бе изобразен на портрета. Той хлопна шумно вратата и се приближи до дъщеря си. Леля като провинена ученичка покри портрета с лежащата на масата книга.

— Я ми покажи този портрет — каза капитанът. В гласа му се долавяше особена твърдост.

— Нима съм малко момиченце, та трябва да ви показвам всички портрети, които ми подаряват моите познати?

— Моля без глупости. Дай тук портрета!

Леля пламна.

— Защо ви е, татко?

Капитанът тропна с крак.

— Ще ми дадеш ли портрета, лошо момиче! Ти мислиш, че не знаем на кого е? Петербургските графчета ти подаряват своите портрети! Отлично! Какво би казала покойната ти майка за това! Дай го тук ти казвам!

— Вземете го, щом толкова искате — каза Леля и подаде портрета; тя поиска да излезе от стаята, но капитанът я хвана за ръката.

— Почакай, няма да излезеш! Казвай веднага как си посмяла да излезеш през нощта от Будишчева? Това пък що за фантазии са? Да не би да си определила среща на твоя граф?

Той стискаше до болка ръката на дъщеря си.

— Да, разхождах се с графа по пристанището и не виждам нищо лошо в това — каза Леля, като се мъчеше да не заплаче.

Капитанът отблъсна дъщеря си от себе си.

— Ето какво било! На пристанището! Пред очите на хората! Как не съм те забелязал?! Та аз бях там. Всички ще помислят, че ти с мое знание! Виж каква дъщеря имам само! Чакай, ще видиш ти!

Той хвърли портрета на земята и преди Леля да успее да го вдигне, започна да го тъпче с крака. Стъклото се раздробиха на малки късчета.

Леля се хвърли върху леглото, мушна глава във възглавницата и истерично се разрида. Капитанът подритна смачкания портрет с крак и бързо излезе, като затръшна вратата с всичка сила.

Леля не плака дълго: гордостта ѝ надделя. Тя скочи, събра останките от портрета и ги скъта грижливо в чекмеджето на скрина: подостри перо, извади лист за писмо, в горния край на който имаше изглед от Севастопол, и седна да пише. Като написа писмото, тя запечата плика и излезе в градината. Намери сина на пазача и му нареди по-скоро да отиде с бележката в града на посочения адрес. На плика пишеше: „улица «Екатерининска», дом Попандопуло, за граф

Татишчев от Е. С.“ Отдолу бе написала: „Твърде бързо“. На момчето заръча да чака отговор.

Момчето не завари графа и се върна с вестта, че той отново е тръгнал на поход. Наистина графът участвуваше във фланговото движение. Камериерът Матвей предаде на момчето бележка, в която пишеше: „Елена Викторовна. Внезапно получихме заповед отново да тръгнем на поход. Кога ще се върнем, не се знае. Желая ви всичко най-хубаво. Ваш Т.“.

„И повече нищо“ — помисли си Леля. Бележката ѝ се стори убийствено студена и нея я доядя, че му бе писала. Тя се радваше, че графът не е получил писмото и реши утре да отиде в града и да си го вземе обратно. Но като препрочете бележката на Татишчев, тя обърна особено внимание на думите „ваш Т.“ и мнението ѝ се измени.

„Той е бил толкова угрижен, че не е имал време да мисли за любезностите“ — реши Леля.

Цяла седмица тя прекара в мъчително очакване. През тези дни животът за нея беше истинска каторга. Постоянно ѝ се налагаше да среща суровия поглед на баща си; в града не можеше да отиде под никакъв предлог и само веднъж ѝ се удаде да отиде тайно у Будишчева, която я прие много хладно и ѝ каза, че ѝ е неприятно да вижда у дома си девойка, която толкова малко скъпи своята репутация. Леля раздразнено отговори нещо съвсем неподходящо, а именно че Будишчева напразно се надява граф Татишчев да направи предложение на дъщеря ѝ. Будишчева с чувство на оскърбено достойнство каза, че след тази ѝ постъпка забранява на Леля да пристъпя прага на дома ѝ. Леля и сама осъзна, че извърши непростима глупост и се издаде, но нещата вече бяха непоправими и не ѝ оставаше друго, освен да нахлупи шапката и наметката си и да излезе. Тя забърза към квартирата на графа, но и Матвей нищо не можа да ѝ съобщи.

След завръщането на нашата армия Леля улучи момент и отново забърза към града; този път научи от Матвей, че графът скоро ще отиде на бастионите и че днес и утре ще пренощува у дома.

— За бога, драги, не забравяйте да му предадете моето писмо.

— Няма да забравя, няма, госпожице... Пък кажете ми, моля ви, каква роднина се падате на тяхно сиятелство? Аз кажи-речи цялата им рода на пръсти я знам — Матвей отдавна вече се отнасяше към посещенията на Леля подозрително.

— Графът знае, знае — нетърпеливо отговори Леля. — За бога, предайте му, това е важно писмо по негова лична работа, той сам ще ви поблагодари.

— Ще предам, госпожице, защо да не предам — каза Матвей, а в душата си помисли; „Навярно графът се е заплел с някоя циганка. Преди такива неща не се случваха с него... На баща си прилича! Старият граф беше голям мераклия по женския пол.“

Леля си отиде, а след около два часа графът се прибра в квартирата си. Матвей му предаде бележката, графът доста равнодушно прочете адреса, хвърли плика на масата и нареди да му донесат да обядва. След обяда запуши цигара, разпечата писмото и започна да чете.

— Интересно — каза той гласно, но колкото повече четеше, толкова лицето му ставаше по-сериозно.

У графа имаше много престорена самонадеяност. Искрените, пламенни и наивни признания на девойката го трогнаха. Заля го вълна от ново, непознато чувство; това не беше любов, не беше дори и страст от рода на тази, която изпитваше към светската красавица Бетси, това бе топло, почти братско чувство, удивило самия граф: той не се смяташе способен на подобно чувство. Стана му съвестно за лекомисленото му отношение към Леля, той бе поразен, сразен от дълбочината на нейното чувство и не знаеше как да се отнесе към него. Графът чувствуваше, че още миг — и ще се просълзи като сантиментална институтска госпожица. Той побърза да дочете писмото до края, скри го и започна да съчинява отговор, но никак не можеше да го съчини.

„Какво да ѝ напиша? — помисли той. — Да напиша, че е твърде млада — няма смисъл, тъй като и по-млади от нея се омъжват. Да ѝ намекна за неравенството на нашите обществени положения, за това, че нашият брак във висшето общество би бил приет като *mesalliance* (непристоен съюз) — това ще я оскърби, пък и на мен самия са ми чужди тези глупави светски предразсъдъци. Да ѝ кажа просто, че не я обичам или обичам друга — май няма да повярва или ще ме сметне за твърде лош човек, който е искал да се възползва от нейната неопитност...“

Най-накрая графът взе лист хартия, върху който бе изобразен неговият герб с корона, и написа:

„Ако ви е възможно, елате утре в десет часа сутринта при паметника на Казарски. Утре вечер или вдругиден аз постъпвам на бастионите и ние дълго няма да можем да се видим. Ваш Т.“

Леля беше на определеното място в девет часа. Часът очакване ѝ се стори вечност. Тя се приближи до библиотеката, видя, че от терасата са свалени всички украсяващи я статуи (това бе направено по заповед на Корнилов в случай на бомбардировка), приближи до стоманената решетка на градината и влезе през портичката. На скамейката под една гъста акация седеше графът и четеше книга.

— Вие сте тук? — каза Леля, като седна до него и взе книгата.

Графът трепна от изненада.

— Изплаших ли ви? — попита Леля. — Защо не дойдохте при паметника?

— Аз чаках уговореното време — каза графът и се огледа наоколо. В градината не се виждаше никой, освен матросите, които почистваха пътеките.

— Вие получихте ли писмото ми? — попита Леля.

— Можехте да се убедите в това от моя отговор, Елена Викторовна. Аз ви писах, за да ви изясня моя възглед върху нашите отношения...

— Аз мисля, че няма какво да се обяснява — каза Леля. — Написах ви всичко и започвам да се разкайвам за това... Татко е прав! Аз съвсем не държа на своята репутация... Но ако знаех, че така ще се отнесете с мен, бих съумяла да се ценя...

— Колко сте странна, Елена Викторовна! Аз още нищо не съм ви казал, а вие вече тълкувате моите чувства, сякаш ги знаете.

— Нима не виждам? — каза Леля с разтреперан глас. — Вие като че ли не се радвате на моето идване, оглеждате се наоколо, сякаш се страхувате не за моята, а за своята репутация.

— Вие, струва ми се, имате желание да се скарате днес с мен, Елена Викторовна — каза графът. Но аз не бих желал това; аз ви смятам за много добра, но упорита и капризна девойка. Вие сте ми написали много такива неща, които не е прието да се пишат на един добър познат, който с нищо не е заслужил вашето особено внимание...

Графът вътрешно се любуваше на себе си, произнасяйки последните думи. „Моето благоразумие ще охлади пламъка на тази

гореща главица — помисли той — и ще накара Елена Викторовна да бъде по-внимателна в постъпките си.“

— За какво ми казвате всичко това? — попита Леля. — Ако за вас аз съм добра позната, значи съм се излъгала. Върнете ми писмото: навярно го носите.

— Не, скрих го за спомен — каза графът.

Леля стана от пейката.

— В такъв случай унищожете го, когато се приберете у дома — каза тя. — А сега сбогом, графе. Съзнавам, че постъпих много глупаво и бях твърде лекомислена.

Графът лекичко я хвана за ръката и отново я настани на пейката.

— Елена Викторовна! Нека говорим хладнокръвно. Та вие съвсем не ме познавате. Вие вероятно сте изградили своя идеал по романите, а аз навярно съм твърде далеч от въображаемия ви идеал. Вие сте още толкова млада, толкова малко познавате живота, а аз съм го опознал напълно...

Лелината ръка беше в ръката му.

— Аз самият — каза графът след известно мълчание, — аз самият бих бил щастлив, ако можех да обикна така искрено, така чисто, така непосредствено, както сте способна да обикнете вие... В писмото си не ми казвате направо, че ме обичате и може би аз нямам право да говоря с вас по този начин, но със сърцето си долавям, че вие сте натура дълбока, способна на силно чувство. А аз, аз съм светски човек и нищо повече... Може би ако вие сериозно ме обикнехте, аз бих се преродил нравствено, но нали вие не ми казвате, че ме обичате...

Графът с ужас забеляза, че говори съвсем не това, което беше намислил да каже.

— Нима вие не го разбрахте от моето писмо? — попита Леля, задъхвайки се от вълнение. — Нима вие искате непременно да произнеса тези думи, сякаш и без тях не разбирате всичко? Е, добре, аз ще ви кажа, че ви обичам, чувате ли? — почти извика Леля. — Обичам ви! Сега разбрахте ли?

На Леля ѝ се зави свят, тя не разбираше какво става наоколо. Графът помогна на девойката да стане, хвана я под ръка и я поведе по пътеката покрай цветните лехи.

„Все пак това е подлост от моя страна!“ — помисли си графът. Той изведнъж си спомни за своята великосветска връзка.

Леля нищо не помнеше, тя цялата се предаде на настоящето и само се усмихваше, гледайки ту цветята, ту лицето на графа. Татишчев избягваше погледа ѝ.

— Вие навярно още не сте закусили — каза неочаквано той. — Да идем у дома, все с нещо ще ви нагостя. У дома ще се намери закуска и плодове.

Леля съвсем не мислеше за закуска, но въпреки това каза:

— Ах, колко е весело това! Да вървим у вас. Не ми говори повече на „вие“. Нали съм твоя годеница, не е ли вярно?

— Да? — потиснато отговори графът.

„Какъв подлец съм!“ — отново си помисли той, но продължаваше да води Леля и най-последно прекрачи заедно с нея прага на квартирата си.

Графът, както вече казахме, сега заемаше само две стаи от своето предишно жилище: в останалите стаи бяха разквартирувани други офицери. Но у дома нямаше никого, за което графът научи от своя камериер, който, като го видя с госпожицата, се намръщи и промърмори нещо под носа си.

— Иди купи плодове и нещо за закуска... Вземи от Томас кюфтенца — каза графът на камериера.

Матвей излезе. Татишчев нервно хапеше устни.

Той чувствуваше, че го завладява неудържима страст — и се страхуваше за себе си.

Леля не подозираше нищо, тя се усмихваше и бърбореше какви ли не глупости, разглеждаше портретите, окачени над бюрото на графа, сядаше до Татишчев на дивана, гледаше го и му се любуваше.

Той отговаряше едносрично с „да“ и „не“.

— А чий е този портрет? Колко е красива! — каза Леля, като видя портрета на една млада жена. В нея се пробуди чувството на ревност.

— Това е моя петербургска позната — уклончиво отговори графът.

— Ти много познати ли имаш? Ти си богаташ, аристократ... Аз не искам хората да мислят, че се омъжвам за тебе, защото си богат и знатен... Мисълта, че някой ще си помисли така, ме измъчва...

— Никой няма да си помисли — каза графът.

Той се надигна, приближи към прозореца, наля си чаша студена вода от голямата глинена кана и я изпи на един дъх.

— Ти обичаш ли ме? — изведнъж попита Леля. — Ти още нито веднъж не си ми казал това, а от мен го поиска!

— Обичам те — прошепна графът, като привлече девойката към себе си. Тя поиска да се отклони, но не успя и целувката на графа опари устните ѝ.

— Недей, недей — бранеше се слабо Леля. Татишчев я вдигна на ръце като дете, сложи я на дивана и спусна зелените щори. В стаята настъпи зелен полумрак.

В съседната стая се чу старческата кашлица на Матвей. Графът бързо излезе навън, каза няколко думи на камериера и като го отпрати с нова поръчка, се върна при Леля. Тя полулежеше на дивана, без да разбира какво става с нея и къде се намира... Татишчев покри с целувки ръцете и раменете ѝ.

XII

Леля се прибра у дома си късно вечерта, когато съвсем се стъмни, влезе в стаята си и се хвърли на своята моминска постеля. Тя полежа няколко минути, после седна и дълго седя, ниско склонила глава и покрила лицето си с ръце. Бузите ѝ горяха. Изгарящ срам все по-ниско и по-ниско накланяше гордата ѝ глава. Смътен рояк от мисли и съвсем нови чувства и физически усещания, които до вчера все още не можеше да проумее, угнетяваха цялото ѝ същество, смазваха я. Всичките ѝ наивни мечти и представи за любовта бяха стъпкани, поругани, разбити. Сутринта все още невинно дете, сега тя познаваше любовта с цялата ѝ безпощадна, реална, груба форма, нямаща нищо общо с ония възвишени, сантиментални поетични образи, които Леля бе извлякла от четенето на любовните романи и сантименталните поеми. Онова, което не можеше да разбере, сега ѝ стана ясно като бял ден, тя се учудваше на предишната си наивност и се проклинаше за глупостта и доверчивостта си. Споменът за изгарящите ласки на графа ѝ бе противен, защото тя разбра, че в отношението си към нея той не влагаше нищо друго освен страст, липсваше онова нравствено възвишено начало, което облагородява страстта. И преди Леля смътно, по инстинкт се досещаше, че в любовта има чисто животинска страна и инстинктивно се страхуваше от тази страна; но Леля винаги беше уверена, че главното съдържание на любовта се състои в нравственото, духовно сливане, което нейното въображение рисуваше ту във вид на тържествен църковен обред, освещаващ любовта, ту във вид на щастлив живот с нежно обичания мъж. Сега пред нея бе единствено страстта, лишена от каквото и да било нравствено съдържание, страст — поне за нея — по-скоро мъчителна, отколкото приятна, по-скоро унизителна, отколкото възвишаваща душата, противна в своята груба физическа голота.

Леля не плачеше и само една пареща сълза — сълза на срам и разкаяние — тихо се търкулна по пламтящата ѝ буза, но и нея тя побърза да изтрие, запали свещите и се приближи до огледалото. Леля трепна. Тя не се позна.

За няколко часа сякаш беше остаряла с няколко години. Това вече не беше предишната палавница. „Елена Викторовна Татишчева“ — се мярна в ума ѝ и в това съпоставяне на звуковете долови сякаш злостна ирония.

Леля припряно загаси свещта, легна си, без да се съблича, зави се с едно памучно одеяло и се помъчи да заспи. Но мислите, една от друга по-мъчителни, неотстъпно пълзяха, сякаш се закачаха една за друга и пиляха мозъка ѝ.

Тя стана по-рано от друг път, но дълго не излезе от стаята си. На края капитанът изпрати Мавра да разбере защо госпожицата не идва да налее чая. Леля набързо се изми, погледна се в огледалото и се изплаши: под очите си имаше сини кръгове, лицето ѝ сякаш се беше удължило и прежълтяло.

— Да не си болна, Лелечка? — съчувствено я попита капитанът.

За пръв път от последната им караница баща ѝ я заговори ласкаво и тази ласка я преряза като нож.

— Да, не спях цяла нощ — каза Леля.

— Сигурно има дървеници — каза капитанът. — На тая стара глупачка Мавра трябва да ѝ наредим постоянно да оглежда дюшеците. На мен неотдавна цяла нощ не ми дадох да спя... Аз мисля отново да спя в градината на кушетката.

— Татко, не правете това, ще настинете и ще хванете ревматизъм.

— Аз да настина? Аз, старият моряк? Ха, ха, ха! Ама че го рече! Какво си се разкиснала, Лелка! Стига сме се карали двамата с теб! Да променим курса, а? Сега, Лелка, не ми е до това! Трябва да се мисли за общото нещастие, за бедата на родния град и флотата, а не за нашите дребни огорчения.

И тези думи болезнено отекнаха в сърцето на Леля. От вчерашния ден интересите на Севастопол и флота за нея бяха съвършено празен звук в сравнение с личните ѝ вълнения.

— Стига си тъгувала, Лелечка! — къде на шега, къде сериозно каза капитанът, като изпиваше третата си чаша чай на половината с ром. — Е, обидих те, разгорещих се малко, извини ме. А ти все пак плюй на това графче, ще видиш, ще отстоим Севастопол, тогава ще те омъжа за някой напет лейтенант, герой, сражавал се на бастионите... А

твоего графче, аз мисля, след първата сериозна престрелка ще си измоли някакво лекуване в Симферопол.

Чашата преля. Леля скочи и така постави чашата, че тя падна и се счупи.

— Как не ви е срам, татко! Как можете да съдите така за човек, който се е сражавал край Алма на най-опасното място и сам е отишъл на четвърти бастион, където, разправят, ще бъде много опасно, най-сетне за човека, когото обичам, за моя годеник, ако искате да знаете всичко!

Леля знаеше, че е казала далеч не всичко, но не ѝ стигаше кураж да каже главното.

— Той ти е направил предложение? — попита капитанът. — Къде и кога, ако ми разрешиш да попитам? Писмено или устно? И защо този господин не ме е попитал дали искам да му дам своята дъщеря? Ако ти желаеш да минеш без моето съгласие, тогава — друга работа... Но тогава аз не съм ти баща...

— Той вчера ми каза устно, че ще се ожени за мен веднага щом свърши кампанията — каза Леля. — Разбира се, ако не го убият — добави тя и се изплаши от думите си.

— Добре — каза капитанът. — Ние пак ще си поговорим за това. Учудвам се как така у вас толкова скоро всичко се нареди. И къде си могла вчера да го видиш? Аз строго заповядах на този дръвник Иван без мое разрешение да не те кара в града. Надявам се, че ти ще премислиш и ще разбереш, че не си lika-прилика на графа. Може би той и да е прекрасен човек, и да има чудесни качества, но баща ти не е богаташ и не е от знатно потекло и като се омъжиш за графа, ти ще бъдеш, както се казва, нито риба, нито рак... Виж, ти счупи чашката, която ти остана от покойната ти майчица. Би трябвало повече да скъпиш такива неща.

Леля едвам сега забеляза коя именно чашка бе счупила и в този факт видя за себе си лоша поличба.

XIII

След като Леля излезе, капитанът дълго седя, като пиеше бавно чай и пушеше лулата си. Той разбираше, че без странична помощ съвсем е неспособен да се оправи с дъщеря си. Дълго мисли към кого да се обърне за съвет. На края изборът му падна на Елена Ивановна Меринска, негова стара позната, която гостуваше на чичо си, полковник Хрущов, оня същия, който със своите волинци прикриваше отстъплението на нашите войски след алминския бой.

„Елена Ивановна е умна и образована дама — помисли си капитанът. — Тя ще ме посъветва как да действам в този случай. Виждам, че моята Лелка тъгува, че бълнува за този граф, но как да стане, какво да правя — не зная. Та аз отлично виждам, че всички тези разговори, че уж й е направил предложение, са чиста глупост... Трябва да се посъветвам с Елена Ивановна.“

Елена Ивановна отскоро се беше преместила от вилата на Хрущов на Тръстиковия залив в дома му над Килен дере. След преминаването на неприятеля към южното укрепление не беше безопасно да остава във вилата — наистина скоро след като Меринска се премести, неприятелят овладя залива.

Елена Ивановна — по втория си брак Меринска, по първия Соколникова, родена Хрущова — бе помещица от тулска губерния. Тя бе пълна, средна на ръст дама, доста стройна, независимо от пълнотата, с тъмни умни очи. Вторият ѝ мъж бе другар на поета Лермонтов. Вторият брак не се хареса на някои от роднините ѝ: с Мерински се намираха в близки роднински връзки и тогавашните понятия осъдиха този брак.

Като се изпокара с роднините си, Елена Ивановна остана обаче в добри отношения с полковник Хрущов и главна цел на пристигането ѝ в Крим бе да се помири чрез посредничеството на Александър Петрович с останалата рода.

Полковникът — стар ерген, както и всичките му братя освен бащата на Елена Ивановна — дотогава живееше единствено в средата

на офицерите от своя полк, но откакто пристигна племенницата му заживя по семеен живот.

Той много обикна малкия Гаврик, мургавия тъмнокос син на Елена Ивановна. Не може да се каже, че Гаврик принадлежеше към мирните и послушни деца. Напротив, не минаваше ден да не измисли някоя пакост, към което особено го поощряваха офицерите като поручик Михайлов. Освен майка си Гаврик не признаваше ничий друг авторитет. Обичаше чичото-полковник, но ни най-малко не се страхуваше от него. Сега, след като се наслуша на разказите на чичото за алминското сражение, Гаврик си въобрази, че и той е герой, и понеже живееше над Килен дере, недалеч от корабния квартал, имаше пълната възможност да задоволи своите войнствени наклонности. Вярно е, че овощната градина, долепена до къщата, често бе подложена на разбойническите нападения на матроските момчета, които пък Гаврик си представяше нещо като съюзническата армия, атакуваща алминската позиция. Той взе със себе си две познати момчета, въоръжи своята малочислена, но храбра армия с пръчки, причака неприятеля в канавката и му даде генерално сражение, което завърши по-успешно от алминското. Матроските момчета бяха разбити поголовно и позорно избягаха, запращайки към противника тухли и камъни. Един камък силно контузи крака на Гаврик, но героят остана на полесражението и се върна у дома, като накуцваше, но с трофей — торбичка сливи и праскови, захвърлени от неприятеля.

— Гаврик, какво ти е на крака? — попита Елена Ивановна младия герой.

— Ами нищо, ударих се, без да искам.

— А за теб днес има изненада: от чичо Степан Петрович се получиха две писма, едното е на твое име.

— Мамо, мамо, дай ми по-скоро да го прочета! Колко се радвам, колко се радвам — тананикаше Гаврик и подскачаше на здравия си крак, което той правеше както от радост, така и защото стъпеше ли на ударения, чувствуваше ужасна болка.

— Само... че извини ме, аз разпечатах твоето писмо.

— Защо? — каза Гаврик с изопнато лице. — Хубаво ли е да се четат чужди писма? Аз бих могъл и сам да си го разпечатам.

— Мисля, че нямаш тайни от мен — каза с усмивка майката. — Впрочем успокой се, аз не съм чела писмото ти и ако има тайни,

можеш да не ми ги казваш.

Гаврик с вид на солиден човек седна да чете писмото, но твърде скоро не изтърпя и започна да изказва на глас своите впечатления.

— Мамо, при тях е страшен студ, а тук е такава жегла!... Мамо, чичо неотдавна е застрелял мечка... Мамо, това е много интересно (Гаврик прочете описанието на лова)... Мамо, чичо ми подарява две жълтици. Къде са?

— У мен, аз ще ти ги предам. Е какво, чичо вече не те ли нарича неграмотния Гаврик?

— Не — с досада каза момчето. Майка му засегна неприятен за него спомен.

Преди година Гаврик бе написал на чичо си писмо, в което имаше доста правописни грешки, тъй като на диктовка се бе упражнявал под ръководството на един прапорщик, самия не много наясно относно буквата „ят“. Чичото в писмо, адресирано до Елена Ивановна, като изброяваше различните изпратени от него със същата поща подаръци, на края бе написал: „А на неграмотния Гаврик от мен две жълтици.“ Момчето дълго не може да проумее как така е неграмотен, когато умее да пише? Когато най-после му обясниха смисъла на този израз, самолюбие то на Гаврик бе засегнато и той започна да моли майка си да поправя диктовките му.

Майка му беше образована жена, дори печаташе свои повести в „Северные цветы“. От нея Гаврик бе наследил страстта към съчинителство и на девет години вече съчиняваше малки разкази, в които, разбира се, се описваха невероятни битки с черкезите и турците и подвизите на героите като две капки вода напомняха за самия Гаврик.

Гаврик най-сетне не се стърпя и прочете цялото писмо на майка си. Елена Ивановна слушаше внимателно, когато изведнъж влезе камериерката и каза, че е дошъл капитан Спицин.

— Вие защо така рядко ни навестявате? — попита Елена Ивановна и покани госта, а Гаврик отпрати да си играе.

Капитанът, макар и да не беше светски човек, с дамите бе много любезен. Той целуна ръка на домакинята, седна и каза на Елена Ивановна, че е дошъл да ѝ разкаже за своята мъка.

Елена Ивановна пушеше и покани госта да запали.

— Моята Лелка нещо ме ядосва — каза капитанът. — Не зная какво да правя с нея...

И той накратко разказа каквото знаеше за познанството на Леля с графа. Той знаеше, естествено, твърде малко. Елена Ивановна имаше за графа твърде смътна представа, макар и да го бе срещала в обществото. Но тя знаеше, че капитанът е честен и пряк човек и с усета си отличава лошите хора от добрите. Тя знаеше също, че за възпитател на девойка съвсем не го бива и го посъветва да изпрати Леля при роднини в Николаев.

— Това е толкова по-необходимо — каза Елена Ивановна, — че скоро и на всички нас ще се наложи да отпътуваме поради военното време. Тези дни аз се каня да отпътувам за моето тулско имение. Казват, че връзката със Симферопол сега е свободна. Жалко, че Александър Петрович го няма у дома, с него бихте си поговорили, той така обича да беседва с вас за военните работи... Аз като жена малко разбирам от тези неща. Той би ви разказал всичко.

Капитанът се замисли.

— Да, вие сте права, Елена Ивановна... Страхувам се, че тя ще започне да капризничи, но ще се наложи против волята ѝ да я отдалеча в Николаев. Струва ми се това е единственото средство. Аз самият, разбира се, ще остана.

— Вие мислите отново да постъпите във флота ли?

— Не — каза капитанът и махна с ръка. — Все се канех, но май нищо няма да излезе. Корабите сега ги потопяват и значи ние за нищо не ставаме!

Като поговориха още за различни неща и като научи, че Александър Петрович Хрущов със своите воинци е поставен на четвърти бастион, където и ще се намира безсменно три седмици, капитанът пожела на домакинята всичко най-хубаво и си тръгна за къщи. Когато влезе в своята „каюта“, дойде Иван с новината, че от другата страна на Килен дере са се показали неприятелски стрелци.

— Къде е господарката? — попита капитанът.

— Разхождат се в дола...

— Ах ти, дърдорко! Защо не я извикаш по-скоро!

Капитанът хукна да търси дъщеря си. Хрумна му нелепата мисъл, че могат да пленят Леля. Разбира се, нищо подобно нямаше и Леля се върна цяла и невредима и после заедно с баща си гледаше

мяркащите се в далечината фигури на неприятеля, когато изведнъж се чуха няколко оръдейни изстрела и неприятелят се разбяга.

— Навярно „Владимир“^[1] ги е нагостил с гюлета — каза капитанът, после обяви на Леля за твърдото си решение да я изпрати още на другия ден в Николаев. За голяма почуда на капитана Леля не се възпротиви. На нея самата ѝ се искаше да избяга неизвестно къде, сякаш от промяната на местожителството зависеше да скрие измъчващия я срам. След онзи съдбовен за живота ѝ ден нито веднъж не бе виждала графа и както ѝ се струваше, нямаше ни най-малкото желание да го види. Тя се страхуваше от срещата с него, страхуваше се, че ако го види, ще задълбочи своя позор. Леля започна да се стяга за заминаване и да подрежда нещата си. Но тя не можеше да замине, без да уведоми графа. У нея трепна слаба надежда, че нейната решимост да замине ще бъде пробен камък за чувствата му към нея. Ако у него наистина има поне капчица човешко чувство, той няма да я пусне, без да се венчаят веднага или без да ѝ даде тържествено обещание да направи това в най-близко бъдеще.

В оня съдбовен ден, като излизаше от него, тя не можа да изтръгне от графа нищо освен целувки и любовни думи, думи безсмислени и на края оскърбили я до дъното на душата ѝ.

Като обмисляше сега всичко, което ѝ говореше графът, Леля го оправдаваше. Може ли човек в разгара на страстта да говори нещо разумно? Тя искаше от него обещание да се ожени, молеше го поне да си разменят пръстени, на което графът отговаряше: „Какви чудни очи имаш! Целуни ме още веднъж, ето така, по-силно, по-силно!“ — и сякаш избягваше отговора на въпросите, от които зависеше целият ѝ живот, цялото ѝ щастие. Но сега той трябваше да ѝ даде решителен отговор.

Размислите на Леля бяха прекъснати от появата на Мавра, която ѝ подаде писмо, написано от познатия ѝ до болка почерк. С трепереща ръка Леля разкъса плика и прочете следното:

„Елена Викторовна! (Леля трепна, като прочете това официално обръщение) Аз съм дълбоко виновен пред вас и съм готов да се нарека негодник. Да, аз постъпих с вас низко, подло. Без да ви обичам, обичайки друга (за вас е все едно коя е тази друга — ще ви кажа само, че тя живее в Петербург и вие я видяхте у дома на портрета), аз бях толкова долен, че си позволих да се увлека от минутна страст и ви

погубих завинаги... Ненавиждайте ме. Аз съм долен човек. Но сега няма какво да се прави. Трябва да се постарая поне отчасти да поправа нещата. Вие не сте дете, сега вече сте жена и би било смешно да скривам от вас последствията от нашето лекомислие... Ако вие не предприемете навременни мерки, то ще създадете ново същество, което ще бъде нещастно, тъй като аз не мога да се ожения за вас. Има средства да се избегне това. Обърнете се към доктора, чийто адрес прилагам тук. Вие можете да ме ненавиждате, но от моето писмо виждате, че с всички сили се опитвам да загладя своята вина и да поправа своята грешка.“

Леля четеше като на сън. Виеше ѝ се свят.

— Човекът чака отговор — каза Мавра, като влезе отново в стаята.

— Сега — каза Леля. Очите ѝ блестяха. Тя седна на масата и бързо написа:

„Да се ненавиждат такива хора като вас не може. Тях можеш или да ги съжаляваш, или да ги презираш.“ Леля старателно запечата писмото, предаде го на Мавра, още веднъж прочете писмото на графа, после извади останките на счупения от баща ѝ портрет и писмата на графа, завърза всичко в пакет и го изгори.

На следващия ден Леля получи от Татишчев бележка с такова съдържание:

„Забравете моето вчерашно писмо. Отнесете се към него като към нещо, което човек пише в пристъп на умопомрачение. Аз съм назначен не на 4 бастион, както смятах, а на участъка на контраадмирал Истомин. Утре нашата батарея ще я поставят пред доковете зад затвора. Както виждате, ще съм достатъчно близко до вас. Елате днес в един часа по пладне към моите казарми, а оттам ще отидем в града у дома и ще обядваме заедно. Сам ми е смъртно скучно. Аз цял ден съм у дома, утре ще започне истинската служба.“

Леля не се бори дълго срещу изкушението. Тя помоли баща си да отложи заминаването с три дни и... се отправи на среща с графа, у когото остана до следващата сутрин.

Капитанът недоумяваше къде изчезна дъщеря му и си скубеше косите, като си въобразяваше какви ли не ужаси.

На сутринта Леля се върна у дома и уверяваше баща си, че е ходила да се сбогува със севастополските си познати, че е закъсняла и

уж пренощувала у мадам Будишчева. Веднага след това тя заяви, че е размислила и че няма да замине. Капитанът се развика, Леля се заплака и избяга в стаята си. От този ден всичките ѝ помисли се насочиха да измисля средства да се среща с графа.

Предишната правдива, честна Леля, която ненавиждаше у другите и най-малката лъжа и притворство, започна да съчинява на баща си какви ли не небивалици. Една лъжа влечеше след себе си друга и Леля така се оплете в лъжи, че вече самата не можеше да излезе от създадения омагьосан кръг. Капитанът все още ѝ вярваше и в повечето случаи нейните хитрини сполучваха. Ако срещите на Леля с графа ставаха все по-редки и все по-непродължителни, то това се дължеше на причини, независещи от волята ѝ. Службата ставаше все по-трудна и поглъщаше все повече време на графа. Въпреки това вече почти всичките му приятели познаваха Леля и се досещаха за техните отношения. Това не беше трудно, тъй като Леля се държеше крайно непредпазливо и няколко пъти нарече графа пред външни хора „ти“. Изглежда, тя съвсем бе престанала да държи на своята репутация и ако баща ѝ не живееше толкова отшелнически живот, отдавна би научил това, което знаеше цял Севастопол.

[1] Този параход се намираше в Килен залив. — Б.а. ↑

XIV

Генералша Минден имаше ужасни грижи. Тя се местеше от квартирата си, където, както ѝ бяха казали, скоро щяло да бъде не съвсем безопасно.

Да се намери помещение в Севастопол бе изключително трудно: всички частни квартири бяха заети. Ползвайки се от любовта на доктора, който завеждаше военната болница, уредена в морските казарми, генералшата мислеше временно да се настани там, а при първа възможност да намери коли и да замине в Симферопол.

Практичната Луиза Карловна умееше да се възползва от познанствата си. Неколцина офицери ѝ изпратиха ординарците си, които ѝ помагаха да подреди багажа и да опакова куфарите.

Превозването на багажа от предишната квартира в стаите, предоставени ѝ в морските казарми, също не ѝ струваше нито грош, тъй като се извърши с държавни коли. Докато много официални лица с усилие намираха помещение, Луиза Карловна отлично се настани в две стаи; в едната уреди спалня, а в другата — гостна, където постави пианото и суровото здание на казармата още същата вечер се огласи от дивната увертюра към „Егмонт“ на Бетховен; а близначките Лиза и Саша, твърде доволни от преместването като от всяка промяна, седнаха да свирят на четири ръце. Прозорците бяха отворени, вечерта беше чудесна и на площада пред прозорците на казармите се събра многобройна публика от морски офицери да слушат тази импровизирана музика. Броят на слушателите се увеличи още повече, когато Лиза започна да пее популярната по онова време песен, започваща с думите:

*Тръгва мало и голямо,
тръгва с вярата Христова цял един народ.*

Меките звуци на красивия, макар и още неоформен контраалт хващаха за сърцето и изведнъж долу на площада, сякаш по сигнал

тълпата офицери гръмна в хор заедно с Лиза припева на песента:

*Войската вика: „Ура! Ура!“
Тръбата свири: „На бой! На бой!“*

Лиза пееше:

*Христос — пълководецът вечен
е тук! След него — на свята война!
И кръста светъл осмолъчен
ще забием над бледата луна!*

И отново гръмна хорът на мъжките гласове:

*Войската вика: „Ура! Ура!“
Тръбата свири: „На бой! На бой!“*

Ефектът беше неописуем.

Даже Саша, която от началото не се решаваше да пее и само акомпанираше на пианото, се присъедини към сестра си и нейният висок чист сопран отначало трепкаше от вълнение, но после укрепна и предизвика удивлението на слушателите.

Сред слушателите имаше един, на когото гласът на Саша произведе особено впечатление. Мичман Лихачов по това време се намираше по служба около морските казарми. Независимо че беше привечер, той позна Саша по гласа и тутакси изтича при доктора да разпита по какъв повод се намира тук семейство Минденови. Като разбра каква е работата, той не се стърпя и въпреки късния според провинциалните нрави час се отби при Луиза Карловна под предлог да я попита дали няма да се нуждае от неговите услуги за нещо. Генералшата побърза да му даде няколко поръчения, но със Саша Лихачов успя да размени само няколко думи, тъй като трябваше да

бърза за бастиона, където беше назначен. На сбогуване мичманът здраво стисна ръката на Саша.

— Сбогом — каза той с малко театрален тон. — Мисля, че аз не по-зле от другите ще отстоявам родния град. Под защитата на нашите оръдия вие можете да спите спокойно.

— Ах, вие ми разваляте настроението — капризно каза Лиза. — Аз не мога да слушам за оръдия и тем подобни ужаси.

— А аз съвсем не мисля за това — каза Саша. — На мен не ми излизат от ума бедните матроси и войници, които лежат в болницата до нас...

— Ах, не говори Саша! — прекъсна я Лиза. — Аз ще си запуша ушите! Моля ти се, душице, не говори...

— Е, още веднъж сбогом — каза Лихачов. — Ако с мен се случи нещо, не ме споменавайте с лошо!

Той набързо се сбогува и излезе. Същата вечер му се наложи да отиде при Нахимов.

Павел Степанович, след като поговори с Лихачов за работата, го попита:

— А сега, млади човече, ми кажете — какви са тия слухове за вас? Вие, разправят, лошо се държите, така ли?

— Как? В какво съм се провинил, Павел Степанович?

— Ами ето, има слухове, че вие се увличате по една госпожица. Това не е хубаво. Такъв храбър мичман като вас, дори е непристойно.

Лихачов се изчерви до корена на космите си.

— Какво осъдително има в това, Павел Степанович?

— Ами това, ще ви кажа аз, че щом един млад човек се влюби, на него не му е до службата. Особено сега. Пък и ползата е малка. Аз като роден баща ви съветвам, оставете тези глупости!

— Павел Степанович, няма ли да ми се разсърдите, ако се осмеля да ви задам един въпрос?

— Знам, знам! Хитрец! Искате да ме попитате, а вие, любезни ми Павел Степанович, когато сте били мичман, нима не сте ухажвали госпожици и не сте бил влюбен? Това ли искате да ме попитате?

— Да, вие не ми се сърдите, Павел Степанович, нали?

— За какво да се сърдя?... Признавам, че и аз на времето не бях безгрешен по тази част. (Нахимов въздъхна.) Е, но както виждате, слава богу, вече съм доста стар, а нито една жена не ме обвърза... II

вас не ви съветвам. Що за моряк е, ако е женен! Дори човек като Владимир Алексеевич, пък и него понякога, като го погледнеш, та сърцето те заболи! Спомни си за жената и децата и цял ден не е на себе си! Не, по-добре зарежете това! Цялата тази любов, ще ви кажа, е чиста глупост! Е, какво ще ви стане, че ще ви целунат един път повече?! По-умен няма да станете! А сега хайде бързайте на бастиона; утре ще ви бъда гост. Довиждане!

„Чудак“ — помисли Лихачов, като излизаше от Нахимов.

XV

Неприятелят отдавна бе започнал редовни обсадни работи. Ден и нощ работеха стотици хора, копаеха траншеи и изграждаха батареи. От корабите и параходите постепенно разтоварваха обсадни оръдия. От Севастопол отбиха речната вода и сега на нашите се наложи да се задоволяват с кладенците и цистерните.

Започна така наречената „правилна“ обсада, имаща тази особеност, че обсадените не бяха обкръжени от всички страни и имаха свободна връзка с останалата част на Русия. Меншиков приписваше това обстоятелство на своето флангово движение, но имаше гласове, които твърдяха заедно с Тотлебен, че сполуката на Меншиков е резултат единствено на непонятната грешка на съюзниците, които не бяха се досетили да поставят един отряд на пътя от Севастопол към Бахчи сарай.

В последните дни на септември всеки човек, който поне малко от малко разбираше от военно дело, можеше да се убеди, че съюзниците възнамеряват да бомбардират града. Усилията на обсадените бяха насочени към унищожаване на работите, започнати от противника.

Преди да замине при войската, княз Меншиков обиколи заедно с Корнилов крайморските батареи и отбранителната линия. Когато пристигнаха на батарея номер десет, намираща се на входа на Севастополския рейд, изведнъж в далечината се показаха неприятелски параходи. Артилеристите с нетърпение зачакаха параходите да се приближат на оръдеен изстрел и пратиха няколко снаряда. Параходите продължаваха да плават.

Меншиков спокойно наблюдаваше несполучливата стрелба на нашата батарея и само понякога хвърляше иронични погледи към батареиния командир, който се горещеше и непрекъснато заповядваше да се променя ъгълът на наклона. Още повече се горещеше Корнилов и крещеше: „По-високо! По-високо!“

— По-високо е невъзможно, ваше превъзходителство — каза батареиният командир, — станокът няма да издържи.

— Стреляйте! — изкомандува Корнилов.

— Ваше превъзходителство, няма да достигне, а станокът навярно няма да издържи.

— Стреляйте!

— Тринадесета, задния край на оръдието надолу, цели се, огън!
— изкомандува батерейният командир; прогърмя изстрел — и станокът на оръдието се разпадна на части.

— Дявол знае какви са тия станоци! — кресна Корнилов. — Ей с такива устройства ще трябва да се дават не прицелни изстрели, а да се действа наслуки!

Станоците на старите оръдия наистина не бяха годни за стрелба по подвижни цели.

Като оглеждаше отбранителната линия, Меншиков пристигна в шести бастион, но неочаквано му съобщиха, че неприятелят настъпва към Малахов курган и със специален отряд е заел върха на планината между Килен дере и Големия залив. Меншиков тръгна към височината и видя онова, което Тотлебен му беше повтарял много пъти, а именно че пространството между Малахов курган и първи бастион оставаше все още слабо защитено. Той нареди работите там да се ускорят, а самият потегли за лагера.

Когато Меншиков стигна до палатката си, посрещна го Панаев, който се беше върнал в лагера преди своя патрон. Панаев събщи на княза приятната новина, че на Кача е пристигнала кавалерийската бригада на генерал Рижов.

— Сега, ваша светлост, ние сме така силни, че ще можем да заплатим на неприятеля за Алма и ще го атакуваме, преди той да започне да бомбардира Севастопол.

Като истински кавалерист Панаев смяташе кавалерията за най-добра част на войската. На него му беше обидно и досадно, че в алминския бой на нашата кавалерия се падна твърде незавидна роля.

— Не се горещи, друже — каза Меншиков, — привързаността винаги разваля работата.

— Ваша светлост, а ние имаме още една новина от съвсем друг характер.

— Какво има?

— Нашите казаци заловили на предната линия някакво десетгодишно момиченце гъркинче и се оправят с него. Детето било

изнурено и измъчено, те го нахранили, напоили и сега го занимават. Разпратят, че е от Балаклава.

— Интересно — каза князът, — няма ли да ни съобщи някакви подробности за завземането на Балаклава от англичаните? Да си призная, аз и досега не вярвам, че в залива могат да проникнат големи кораби, казват, че там и един по-голям баркас ще заседне. Заповядай да го доведат тук.

Доведоха момиченцето. Това беше едно чернооко, къдрокосо дете, все още треперещо от страх.

— Ела тук, момиченце — каза Меншиков и в тона на гласа му се доловиха съвсем необичайни меки и нежни нотки. — Е хайде, не бой се, приближи се, ще ти дам нещо сладичко. Потърси нещо за нея — заповяда князът на стареца-камериер, който също ласкаво гледаше детето. Момиченцето се ободри и лека-полека се разприказва, но руски говореше много лошо и малко неща научиха от него.

— Поверявам я на твоите грижи — каза князът на Панаев, погали още веднъж детето по главата и добави: — Нещастните деца! Какво са виновни те?

Князът си спомни може би своите внуци, които се намираха далеч оттук, в Москва.

Панаев нагости детето с чай, загърна го в едно кожухче и го настани в своята палатка. Момиченцето заспа като пребито. Късно през нощта ординарецът повика Панаев:

— Ваше благородие! Тук дойде един офицер, търси момиченце, да не е нашето?

— За бога, пуснете ме, казаха ми, че тук има момиченце — чуваше се нечий умотелен глас.

Това бе един стар грък, офицер в оставка. Беше гологлав, объркан и измъчен от търсенето.

— За бога, господин офицер — обърна се той към Панаев, — покажете ми какво момиченце има при вас.

Панаев лекичко отви главичката на детето. Старецът позна своята дъщеря и понечи да извика, но сподави вика си и само долепи главата си до краката на детето и взе да целува и притиска ръчичките и краченцата му. Детето не се пробуди. Панаев усети, че още миг — и той ще последва примера на стареца, т.е. ще се разчувствува повече, отколкото е прилично за един гвардейски офицер. Той остави бащата

при дъщеря си, а сам отиде при един другар. Старецът легна да спи в краката на детето.

На сутринта от разказите на стареца научиха някои подробности за превземането на Балаклава, макар все още да не вярваха, че Балаклавското пристанище, което според тогавашните учебници по география се смяташе едва ли не за локва, изведнъж се оказа пригодно за тежки кораби. Един от адютантите на Меншиков, Вилебранд, като слушаше разказа на гърка, сви рамене и каза на ухото на Панаев: „Старецът сигурно е откачил от радост.“

Наистина превземането на Балаклава беше един от куриозите на Кримската война.

Като преминаха от северната част на Севастопол към южната, съюзниците видяха живописно село, потънало в лозя. Това беше Кадикьой. От местните татари научиха, че наблизо има крайморски град Балаклава, съвсем незащитен както по суша, така и по море. Лорд Ръглан с авангарда си потегли напред към някаква сграда, която приличаше на развалини на стар замък. Изведнъж оттам прогърмя изстрел, излетя бомба и падна близо до лорд Ръглан. Чуха се още няколко изстрела. Бомбите падаха, но бяха с лоша направа и не избухваха. Лорд Ръглан помисли, че татарите са го измамили и вдигна значителен отряд, който не срещна никаква армия; насреща на англичаните идваха само няколко жени и деца, побягнали в смъртен страх.

Изведнъж неизвестно откъде, очевидно откъм морето, макар още да не се виждаше, се чу рев на оръдие от огромен калибър и след това върху развалините на крепостта се развя бял флаг. Скоро нещата се изясниха. Оказа се, че комендантът на Балаклавския гръцки батальон, полковник Манто^[1], като видял приближаването на цяла армия, решил да се съпротивлява, т.е. да стреля с намиращата се при нея мортирка. Но в това време откъм морето загърмели оръдията на пристигналия английски флот.

Лорд Ръглан не обичаше безумната храброст и бе крайно разгневен от съпротивата на полковника; когато доведоха Манто при английския главнокомандуващ, лорд Ръглан забрави дори своята обичайна сдържаност и вежливост и се развика:

— Да не сте полудял! Нима мислехте с шепа хора да спрете цяла армия?!

— Но моля ви се, та нали никой не е поискал от мен да се предам — наивно отговори полковникът. — Аз изпълних само дълга си.

Този прост аргумент срази лорд Ръглан; той веднага промени тона и каза:

— Вие сте прав, но за свое оправдание трябва да кажа, че понякога предлагането на условията за предаване в плен са съпроводени с практически трудности. Кажете колко е дълбок вашият залив?

— Смятат го за недълбок — каза полковникът, — но може би дъното е замърсено. Старите жители уверяват, че преди е бил твърде дълбок.

Лорд Ръглан искаше да продължи разпита, но му съобщиха, че английските линейни кораби свободно влизат в пристанището и никъде не засядат; само тук-там се наложило да се разчисти малко дъното, но и това било извършено без усилия.

След един ден Балаклава вече приличаше на английско военно пристанище.

[1] По-правилно — Милино. ↑

XVI

Настъпиха първите дни на октомври.

В очакване на близката бомбардировка стотици семейства ежедневно напускаха Севастопол. Търговците затваряха дюкяните си — значителна част от стоката даряваха в полза на армията, много нещо оставяха и на съхранение. Жителите предаваха на офицерите и войниците домакински потреби и различна покъщнина. На двора на морските казарми и по други дворове бяха уредени цели складове от всякакво имущество. На комисарите бе наредено отначало да приемат всичко подарено или оставено на съхранение срещу разписка, но това кой знае защо се оказа неудобно за изпълнение. Мнозина от комисарите, писарите и дори простите войничета доста се пооблажиха в случая; Офицерските ординарци ядяха бонбони и гощаваха и строителите от знаменитата „девическа“ батарея, а понякога носеха и на своите господари с думите: „Яжте, ваше благородие, тук от това добро толкоз нещо се търкаля, че няма къде да го денеш.“

Семейство Минденови все още се намираше в Севастопол. През втората половина на септември престрелката на нашите батареи с неприятелските параходи дотолкова притъпи слуха на севастополските жители към звуците на честите оръдейни изстрели, че дори нервната Лиза Минден престана да се страхува и се отнасяше доста равнодушно към стрелбата, понякога дори не прекъсваше музиката или пеенето, докато на края звуците на изстрелите не ставаха прекалено чести и прекомерно натрапливи. За Саша няма какво и да говорим. Тя потъна в своето любимо занимание — нищенето на корпия, — през което време размишляваше ту за гроба на баща си, където сега не можеше да се иде, ту за Лихачов, когото мислено сравняваше с доктор Балински, като отдаваше предпочитание ту на единия, ту на другия.

„Лихачов е мило момче, но е малко лекомислен, липсва му задълбоченост — мислеше Саша за младия мичман. — Той е егоист по природа, той би искал, щом го обичам, да се отрека от всички други привързаности. Той съвсем не изпитваше състрадание към бедния татко и дори татковото присъствие на нашите срещи му дотягаше. Аз

чувствувам даже, че той ме обича само тогава, когато съм здрава, весела и щастлива, когато му се струва, че се интересувам предимно от него. Що за любов е това? Който ме обича действително, трябва да ме обича още повече, когато съм болна, когато съм нещастна. Уверена съм — мислеше Саша, — че ако се разболея от охтика, Лихачов ще ме разлюби още на другия ден, щом научи.“

Доктор Балински представляваше за Саша загадка. Неговата личност много по-трудно се подчиняваше на анализ и Саша не можеше да определи добър човек ли е той или е лош, егоист ли е или е способен на саможертва? Тя знаеше със сигурност само едно, че Балински е умен и много по-сериозно разсъждава за живота от младия мичман. Докторът се отнасяше към баща ѝ не само като лекар: той постоянно окуражаваше стареца, уверяваше го, че обстоятелствата ще се променят, че и на неговата улица ще дойде празник — с една дума, беше нравствена опора на генерала. Дали действуваше искрено или от желание да угоди на Саша — това тя не знаеше, макар този въпрос да я вълнуваше често. Понякога ѝ се струваше, че долавя в доктора известна фалшивост; но в повечето случаи тези подозрения свършваха с това, че Саша се упрекваше в излишна недоверчивост и подозрителност.

Старата Минден нито за минута не би се замислила за избор между доктор Балински и мичмана. Докторът според нея беше човек многообещаващ. Независимо от младостта си той вече имаше голяма клиентела и ако не беше военното време, принудило го да остане тук, отдавна да е заминал за Петербург, където би спечелил и капитал, и известност.

Тук той, специалистът по акушерство и женски болести, по неволя трябваше да лекува войници и матроси. Впрочем Балински действуваше за преместване в Симферопол, което представляваше за него двойно удобство. Първо като човек практичен той скоро разбра, че обсаденият Севастопол в сравнение със Симферопол ще бъде същото, което е адът, сравнен с рая. Тук — опасности, тревоги, отсъствие на покой и за всичко това никаква особена награда, освен може би двойната заплата. Там — широко поприще за дейност, възможност да ръководи някое доходно ведомство и перспективата да натрупа по време на кампанията такъв капитал, какъвто в мирно време няма да събере и за десет години. Разбира се, и там може да се умре от

тиф, но Балински не беше страхливец и бидейки практик, той не забравяше и идеалната страна на своя проект. С всички сили подкрепяше идеята на старата Минден да замине не за Николаев, а за Симферопол. Балински обичаше Саша, както е способен да обича само коравосърдечен, студен човек, живеещ не толкова със сърцето си, колкото с разума. Да преследва практическите си планове и в същото време в часове на отдых да слуша как Саша пее серенадата на Шуберт или свири полонезата на Огински; да стои до пианото, обръщайки нотите, и при това лекичко да докосва с пръстите си, издаващи неговото намерение, нейните нежни пръстчета; да се любува на разкошните ѝ златисти плитки, ту събрани на букли, ту просто спуснати надолу — всичко това му се струваше много приятно и предвещаващо сбъдването на неговите съкровени желания. И в най-коравата душа винаги има искрица поезия.

Саша не разбираше твърде Балински, пък и изобщо познаваше живота само малко повече от другите институтски девиси. На нея ѝ харесваха прямотата и искреността на Лихачов, но към мичмана изпитваше чувството на по-голяма сестра, макар и да бе по-млада от него. Тя самата беше наивна и затова наивността не ѝ предвещаваше нищо примамливо и привлекателно. Замисленият сериозен Балински, със строго, загадъчно, понякога язвително изражение на лицето, остроумен, дори зъл, но не и дребнав — в много по-голяма степен ставаше за герой на нейния роман, отколкото правдивият, обикновен, но пък твърде наивен юноша. Към Лихачов тя бе привързана, но понякога той ѝ дотягаше с излишната си откровеност.

Луиза Карловна не бързаше със заминаването от Севастопол по две причини: тя очакваше окончателен резултат от действията на доктор Балински относно преместването му в Симферопол и освен това нейната позната помещица Папалекси, която пристигна в Севастопол от своето имение на Кача, ѝ обеща да намери каруци за Симферопол на твърде изгодна цена.

Най-сетне генералша Минден се стегна за път. Тичането на Балински се увенча с успех: той бе назначен в Симферопол за ординатор във военната болница при главния лекар Протопопов.

XVII

Утрото на пети октомври 1854 година. Преди изгрев-слънце, когато в зданието на морските казарми цареше още сивкав полумрак, а в палатите на уредената тук временна военна болница горяха свещи, лекарят, който завеждаше болницата — млад човек от немски или фински произход, но напълно порусен — излезе от стаята си в коридора и извика ординареца.

— Иване, чай! По-скоро постави самовара!

— Слушам, ваше благородие.

— Разпореди се също по-скоро да поставят самоварите и за болните.

— Поставени са, ваше благородие, всички на двора, както наредихте.

— Виж, това е хубаво. Че иначе така опушвате, че болните се отравят.

Докторът започна да се облича, но изведнъж слухът му бе поразен от оръдейни изстрели, които в продължение на някакви си пет минути дотолкова се усилиха, че от сътресението на въздуха няколко стъкла на прозорците се счупиха. След още пет минути грохотът на оръдията стана направо ужасен — вече не оставаше никакво съмнение, че неприятелят започва бомбардировката.

Докторът метна припряно върху раменете си муселиновото шинелче, каквито носеха по онова време военните лекари, и изскочи на двора, подчинявайки се на инстинктивното влечение да види откъде грози опасност, макар и да съзнаваше, че нищо определено няма да види. Като мина покрай складовете с натрупано имущество, докарано от търговците, в това число и покрай няколко двуколки и екипажи, оставени в полза на болницата от един местен майстор-колар, малко по-нататък докторът видя на едно открито място двадесетина огромни, издути, отдавна нелъскани самовари, със също такива издути, солидни по размер чайници. Парата се кълбеше и се разнасяше из свежия есенен въздух. Докторът не можеше да си даде отчет защо изтича да види именно самоварите. Грохотът на оръдията се превърна в шум,

подобен на гръмотевица. Изведнъж на доста близко разстояние от него нещо профуча с рев и свистене, след това се разнесе трясък като от счупени съдове и въздухът се изпълни с кълба дим и пара. След пет минути на мястото, където беше редицата на самоварите, докторът видя само локва вода, счупени съдове и парчета мед. Грамадната бомба, избухнала над самоварите, ги беше унищожила.

„Ах, боже мой! Сега моите болни ще останат без чай!“ — мина през ума на доктора.

Той се затича обратно към казармата и по пътя си спомни, че на долния етаж на казармата в кабинета се намира и вероятно пие чай неговият добър приятел батареиният командир Хлапонин, който отскоро се беше настанил там. Жената на Хлапонин също живееше с мъжа си в казармите и спеше в съседната стая. Заедно с генералша Минден тя често помагаше на доктора да превързва ранените и доброволно изпълняваше задълженията на санитарка.

Когато докторът почука на вратата на кабинета, Хлапонин, събуден от изстрелите, набързо се облече и излезе.

— Какво, докторе, бомбардировка ли? — попита Хлапонин и загрижено погледна към вратата на стаята, където спеше жена му. Скоро оттам се чу плискане на вода: Хлапонина започна да се мие, но след две минути плисъкът от водата бе заглушен от страшен шум, от който им писнаха ушите.

— Лиза, облечена ли си? — викна Хлапонин. — Побързай, скъпа, аз сега трябва да отида на батареята. Искам да ме благословиш.

— Аз съм готова — каза Хлапонина и излезе от стаята си. Тя беше, както винаги, прекрасна и дори се усмихваше, но тънкият наблюдател би могъл да забележи у нея същото вълнение, което Хлапонина изпитваше в началото на алминския бой, намирайки се на превързочния пункт. — Аз съм на вашите услуги, докторе — добави тя. — Днес, струва ми се, вие ще ми дадете много работа.

— Ах, само ако знаехте — каза докторът. — Там бомбата изтърбуши всичките самовари, просто беда!

— Лиза, сбогом! — каза Хлапонин и целуна жена си по челото.

— Защо е тази дума, Митя, аз не я обичам: не сбогом, а довиждане. Да те пази бог!

Тя прекръсти мъжа си и го целуна по главата.

— И теб, скъпа моя. Не се бой, бомбардирането съвсем не е толкова страшно, както изглежда. Аз гледах, те вчера цял ден отваряха амбразури; следваше да се очаква, че днес ще има нещо сериозно. Е, и ние няма да се посраим. Довиждане, аз при първа възможност ще дойда тук да те навестя.

Докторът се отдръпна настрана, за да не пречи на съпрузите да си поговорят откровено.

Когато Хлапонин излезе, жена му го изпроводи с поглед и забърза след доктора.

Бомбардировката продължаваше. По цялата отбранителна линия в отговор на неприятеля гръмнаха нашите оръдия, но да се отличат по звука нашите изстрели от неприятелските не бе възможно. Цял Севастопол — сякаш опустял през последните дни, макар все още да имаше освен войниците и матросите немалко жители — отдавна беше на крак. Свикналите на малки престрелки севастополски жители скоро разбраха, че сега става нещо небивало. За половин час градът бе обхванат от гъст дим, който закри слънцето.

Нашите бастиони бяха пълни главно с моряци и в много отношения напомняха кораби. Офицерите и матросите и на сушата не искаха да отвикнат от флотските си порядки. На бастионите например нямаше „дежурни по батарея“, а имаше „вахтени“.

На разсъмване един от тези „вахтени“ офицери, който бе на вахта в отбранителната казарма на пети бастион и наблюдаваше с далекогледа към неприятелския окоп, видя, че там имаше работници, които изхвърляха чували от амбразури, откъдето се показваха дулата на оръдията. Офицерът искаше да изтича до началника, но изведнъж от неприятелския окоп се показва бял пушек и изсвири снаряд, а след това се чу залп и снарядите се посипаха като град.

— По оръдията! — изкомандува офицерът. — Единадесета и дванадесета, стрелба с оръдия, всички останали долу!

— Ще заповядаме ли да бия тревога? — попита дотичалият барабанчик.

— Разбира се, бий!

Заби барабанът, но неочаквано един снаряд удари в горния край на бруствера и откърти двупудов камък, който премаза крака на барабанчика.

— Носилка! — извика офицерът и сам затича долу при началника на батареята. Той се сблъска с юнгата, който така трепереше, че зъбите му тракаха.

— Да не би да имаш треска? — попита офицерът, тъй като и самият не се чувствуваше добре.

„Дявол да го вземе, защо го питам за това?“ — мина му през ума, но като получи отговор: „Тресе ме“ — най-сериозно каза:

— Ти, братле, гълтай сутрин по седем зрънца чер пипер. Това е изпитано морско средство, по-добро от всякакъв хинин.

Като дотича долу, офицерът попита: „Къде е батареиният?“ — но му отговориха, че командирът е контузен силно и е изпратен на превръзка. Вахтеният се канеше отново да се качи горе, но изведнъж видя, че и другият барабанчик също е ранен, но леко.

— Отивай на превръзка!

— Разрешете да остана! Ще полегна тук и ще ми мине.

Барабанчикът прилегна на високата издатина, но изведнъж се разнесе силен трясък: вътре в батареята се пръсна граната и откъсна и двата крака на барабанчика, а едно парче перна офицера в хълбока, но само го контузи и той реши да остане.

Офицерът се изкатери горе и видя, че в канавката седят неприятелски щуцерници и стрелят по прислугата на съседния четвърти бастион.

— Девета и десета, стрелба с оръдия! — изкомандува офицерът и скоро прогони неприятелските стрелци.

Но в това време шумът на неприятелските оръдия стана непоносим. Офицерът отново изтича долу, за да се разпорежи да отпуснат гранати, но неочаквано се сблъска със свой колега, който тичаше и крещеше в панически страх:

— Барутният погреб гори!

Без да мисли много, офицерът хвана колегата си за ревера на сюртука и му каза: „Още една дума — и ще ви убия!“ — и така го дръпна, че реверът остана в ръката му. Като дотича до погребя, храбрият офицер видя, че от избухналата граната се е подпалил брезентът, на който бяха насипали барут в зарядни торбички; редом се намираше камерата, където имаше седемстотин пуда барут. Минутата беше критична.

— Кофи, съдове! — викаше офицерът.

Матросите се разшетаха, но всички съдове бяха изподупчени; изведнъж влетя още една граната, падна и закръжи на място. Един матрос я хвана и я загаси с ръце, а офицерът, без да му мисли много, загреба вода от цистерната с фуражката си. Матросите го последваха и угасиха горящия брезент.

— Барутът да се пренесе в погреб! — разпореди се офицерът и матросите започнаха да пренасят буренцата с барут под изстрелите на неприятеля. В това време на пети бастион пристигна Нахимов; той посети и казармата и взе да се разпорежда на бастиона като на кораба, шегуваше се с матросите и хладнокръвно отдаваше команди. Както винаги, той беше без шинел, със сюртук и еполети.

Скоро на пети бастион пристигна и Корнилов, който идваше от четвърти бастион.

Още щом чу канонадата, Корнилов поиска кон и с адютантите Жандр, Шестаков^[1] и другите препусна към четвърти бастион. Адютантите едва успяваха да го настигнат.

Корнилов, отгатнал преди другите предстоящата бомбардировка и отдавна подготвящ се за това събитие, този път бе още по-сериозен и по-съсредоточен от обикновеному. Умните му проникателни очи гледаха тъжно, но спокойно, той самият бе въодушевен. Бузите му горяха, понякога по устните му пробягваше лека усмивка.

Корнилов слезе от коня и се изкачи на лявата страна на бастиона. Канонадата вече беше в пълен разгар. През гъстите кълба дим слънцето изглеждаше неголям червеникав кръг. Севастопол беше опасан от две огнени линии: нашата и неприятелската.

На четвърти бастион бе особено горещо. Пред него се кръстосваха бомбите и снарядите на три нации — на русите, французите и англичаните. Това бе центърът на позицията: наляво в далечината гърмяха английските батареи, отдясно бяха французите, през главите на защитниците на бастиона прелитаха бомбите от двете руски батареи, защитаващи бастиона откъм тила.

Корнилов вървеше от оръдие на оръдие. Той бе вдигнал високо глава и тялото му, суховато и леко прегърбено, сякаш се изправи, а самият той бе станал някак по-висок.

На четвърти бастион моряците работеха също така изправно, както и на другите места. Може да се каже, че дори прекомерно се стараеха, не знаейки разликата между морско сражение и защитата на

крепост. Обърнатата към неприятеля фасада на бастиона от тяхна гледна точка бе бордът на кораба и по морски навик смятаха за необходимо да действуват изведнъж с оръдията на целия борд и даваха залпове един след друг с най-голяма бързина.

На четвърти бастион очакваха, че бомбардировката ще бъде само предисловие към щурм. Още щом загърмяха неприятелските оръдия и началниците на батареите откриха огън от всички оръдия.

Моментално всичко се обгърна с дим. През валмата дим понякога им се струваше, че се движат маси от неприятелска пехота и тогава се отдаваха заповеди да се стреля с картеч; стреляха наслуки, но щурм нямаше и бомбардировката ставаше все по-ужасна. Виковете на началниците се примесиха със стоновете и воплите на ранените.

— Капитане, ние изхвърлихме от оръдие по двадесет и пет снаряда — каза един флотски офицер на началника на една от батареите. — Какво да правим? Запасът от снаряди ни е много малък.

— Пратете арестанти за снаряди.

На бастиона сновяха пуснатите на свобода арестанти — мъкнеха носилки с ранени, донасяха снаряди и вода. На един вече му откъсна главата снаряд.

Когато пристигна Корнилов, всички се ободриха и още повече зачестиха изстрелите. Свещеник с кръст обхождаше бастиона и благославяше всички. Корнилов също приближи за благословия, после се върна при оръдията и поведе разговор с командорите, като им сочеха къде да се целят и ги съветваше да не бързат. Когато премина на десния флаг на бастиона, Корнилов приближи до главния командир на бастиона вицеадмирал Новосилски, поговори с него, след това яхна коня и се спусна в долчинката между четвърти и пети бастион. Адютантите го следваха. Пътят вървеше по един стръмен хълм, срещу който ежеминутно бляскаха като мълнии изстрелите на френските батареи. Конете започнаха да пръхтят и се инатят, плашейки се от огъня и снарядите. Корнилов принуди своя кон да го слуша, усмихна се и каза, като се обърна към адютантите си:

— Не обичам, когато не ме слушат.

В долчинката имаше един батальон тарутинци. Макар да бяха вкусили дима на барута край Алма, на войниците лошо им действуваше непривичният рев на морските оръдия от голям калибър, които гърмяха както от нашата, така и от неприятелската страна.

Когато Корнилов мина покрай тях с бавен тръс, чуха се одобрителните забележки на войничетата: ето този, братлета, е юначага! Корнилов се запъти към пети бастион, където беше вече Нахимов.

Нахимов, както и преди, се разпореждаше с удивително хладнокръвие и с още по-удивително добродушие, което никога не го напускаше, когато се намираше сред подчинените си.

В началото на канонадата един от офицерите изведнъж забеляза, че челото и ухото на Нахимов целите са в кръв.

— Павел Степанович, вие сте ранен! — извика офицерът.

— Не е вярно! — с досада отговори Нахимов и полугласно каза: — Как не ви е срам, млади човече, моите матроси бог знае какво ще си помислят! — Той прекара ръка по челото си и добави: — Дребна работа е, за да му обръщам внимание!

Той имаше дълбока драскотина, навярно от заблуден щуцерен куршум или от парче граната.

Корнилов се изкачи на бастиона и горещо стисна ръката на Нахимов, но не забеляза раната му, защото Павел Степанович противно на обикновеното беше нахлупил фуражката си не на тила, а на челото.

Двамата адмирали стояха на открито място под град от снаряди и наблюдаваха действието на неприятелския огън. Снарядите свистяха, като ги обсипваха ту със земя, ту с кръвта на убитите.

Много кървави сцени се разиграха на бастионите и много сцени, които показваха не хладнокръвно усърдие, а понякога твърде непресметнато геройство с белези на наивност и трогателна простота. Докато Корнилов разговаряше с Нахимов на един боцман — командор на бомбено оръдие — снаряд му откъсна крака. Разнесе се обичайният вик: „Носилка!“ — и арестантите понесоха ранения.

По пътя срещнаха неговия приятел матрос.

— Стой! — викна боцманът на носачите. — Ей, Семьон, ела тук! Матросът дотича.

— Теб ли ще назначат на мое място?

— Мен.

— Слушай! Аз улучих едно оръдие. Ако ти до довечера не улучиш второ, ще дойда да те напердаша, кучи сине, по врата!... Ей, ха сега вървете, носете ме, братлета, на превръзка!

Като поговори с Нахимов, Корнилов започна да показва на командорите как да нацелват оръдията. На капитан-лейтенант Илински^[2], който наблюдаваше това, вмешателството на Корнилов се стори малко обидно.

— Владимир Алексеевич — каза той, — вашето присъствие тук показва недоверие към подчинените.

— Това пък защо? — рязко попита Корнилов.

— Вие рискувате живота си, драгоценен за цяла Русия — каза Илински, — и заедно с това като че ли ни давате да разберем, че ние не можем сами да изпълним нашия дълг.

— А защо вие искате да ми попречите аз да изпълнявам дълга си? — каза Корнилов. — Мой дълг е да видя всички.

Като каза това, Корнилов се изкачи на площадката на отбранителната казарма. С неговото пристигане тук стрелбата толкова зачести, че оръдията се нагорещиха.

Офицерът, който следеше стрелбата, заповяда да покрият оръдията с мокри брезенти.

Беше пълно безветрие и оръдейният дим стана толкова гъст, че от време на време се налагаше стрелбата да се прекратява, за да се види за прицел неприятелската батарея. Прислугата край оръдията изпитваше остра жажда. Корнилов заповяда на Жандр да се погрижи на всеки бастион да се доставят по няколко бъчви вода, другия флаг-офицер, барон Крюндер^[3], изпрати да предаде на началниците по всяко време да са готови да отблъснат щурма, а самият той се отправи към следващия, шести бастион, откъдето отиде на градския телеграф, срещу който се намираше квартирата му. До входа го чакаше оседлан кон; Корнилов седна да пие чай, изгълта набързо две чаши и побърза да допише последните редове от писмото до жена си. Капитан-лейтенант Христофоров^[4], назначен за куриер в Николаев, чакаше писмото. Като свърши, Корнилов предаде на Христофоров писмото и един златен часовник, останал от баща му.

— Предайте, ако обичате, това на жена ми — каза той. — Моят часовник трябва да принадлежи на големия ми син: страхувам се тук да не се счупи.

При Корнилов ежеминутно се явяваха с донесения. Един офицер докладва, че в южния залив падат множество английски бомби и че е необходимо да се изведат оттам транспортите.

— Колко добре, че ми напомнихте за това! — каза Корнилов. — Незабавно се разпоредете, както намерите за най-добре.

Барон Крюндер пристигна от Малахов курган.

— Адмирал Истомин ви моли да не отивате на кургана — каза баронът. — Той се надява да се справи с англичаните.

— Напротив, аз сега отивам на левия фланг — каза Корнилов. — Трябва всичко да видя сам.

— Да видите можете и от терасата на тази къща — каза намиращият се там капитан-лейтенант Попов^[5].

— Прав сте. Да вървим, но все пак моето лично присъствие ще бъде необходимо и там.

Изкачиха се на терасата над покрива на къщата. Оттук се откриваше своеобразна величествена гледка. На човек му се струваше, че се намира някъде на върха на планината, в подножието на която се е развирила силна буря: гърмът на оръдията, мълниите, бляскащи от дулата им, гъстите облаци дим — всичко допълваше илюзията. Огънят на френските батареи на нашия десен фланг ставаше все по-неравномерен; ясно бе, че там имаме превес над неприятеля. Но наляво английските батареи безпощадно гromяха Малахов курган. Корнилов нареди на Попов да побърза да вземе мерки за снабдяването на батареите със заряди и снаряди и каза:

— Страхувам се, че никакви средства няма да стигнат за такава канонада.

[1] Шестаков, Пьотр Алексеевич (умрял през 1855 г.) — капитан-лейтенант, адютант на Корнилов, командир на укреплението на Килен дере. ↑

[2] Илински, Дмитрий Василиевич — през 1854 г. капитан-лейтенант, командир на 5-ти бастион, изпълняващ длъжността началник на 5-то отделение на отбранителната линия. ↑

[3] Крюндер, Павел Павлович — през 1853 г. лейтенант, флаг-офицер при В. А. Корнилов, през 1854–1855 г. капитан-лейтенант. ↑

[4] Христофоров, Николай Ксенофонович (починал през 1855 г.) — командир на Александровската батарея. ↑

[5] Попов, Андрей Александрович (1821–1898) — адмирал, виден деец на руския флот и корабостроене. През 1854 г. капитан-

лейтенант, офицер за поръчения при В. А. Корнилов, след това при П. С. Нахимов. [↑](#)

XVIII

Княз Меншиков се намираше в лагера на Белбекските височини и се събуди от първите неприятелски изстрели; той съобрази, че е започнала бомбардировката и препусна към северното укрепление, а оттам с лодка се прехвърли в корабния квартал и заедно с Панаев и другите приближени се изкачи на възвишението, където вече се въргаляха обезобразени трупове. Князът потегли със свитата през Ушаково дере и мина покрай къщичката на капитана от запаса Спицин. Един снаряд се пръсна в зида, който ограждаше градината на капитана, и проби в него дълбока дупка. Князът отиде при втори бастион, а оттам на Малахов курган. На едно място му се наложи да язди по полегат хълм, от който снарядите отскачаха и се нареждаха плътно като камъни по време на морски прибой.

От Малахов курган князът се запъти покрай затвора към главната морска болница. До болничната ограда се притискаше Бутирският полк, пазейки се от снарядите. Князът погледна към бутирци и като мина покрай тях, промърмори:

— Тези май са се изплашили.

Меншиков беше необичайно мрачен. Той не умееше да се разпорежда, не знаеше откъде да започне, а онова, което видя при Малахов курган — град от неприятелски снаряди, — му се стори твърде неутешително. Меншиков постоянно се връщаше към мисълта да изостави Севастопол на произвола на съдбата, да го пожертвува заради армията.

Сега тази мисъл го преследваше особено настойчиво. Меншиков знаеше, че фактически градът е под началството и разпореждането на Корнилов и при цялата си досада към адмирала не можеше да не сподели с него своите впечатления. Той прекоси южния залив с цел да се срещне в града с Корнилов.

Князът приближи до къщата, където бе квартирата на Владимир Алексеевич. Край къщата на Корнилов чакаше кон.

— Доложете на адмирала, че го търся — каза Меншиков на попадналия му насреща флаг-офицер.

Корнилов излезе.

— Струва ми се, ваше превъзходителство, ние няма да издържим дълго такава канонада — каза Меншиков. — Защищавайте се до последна възможност, а аз отивам при войската, моето присъствие там сега е необходимо. В случай на щурм не се надявайте на стрелбата, а заповядайте да тръгнат в атака на нож.

— Нашите батареи засега не само отговарят на неприятелските, но и вземат решително надмощие над тях, поне на десния фланг — каза Корнилов. — Виж, с англичаните работата върви по-зле; за Малахов курган, да си призная, се страхувам. Сега ще препусна натам. Надявам се обаче, че в случай на щурм ще ги посрещнем с картечен огън така, че щурмът едва ли ще бъде действителен.

— Мислите ли? — попита Меншиков. Той помълча, като се вслушваше в шума на канонадата и добави: — Струва ми се, наистина откъм френската страна стрелбата като че ли става по-неравна. Е, сбогом, аз тръгвам...

— Аз ще ви изпратя до кея — каза Корнилов. — Тъкмо трябва да видя какво правят на пристанището.

Корнилов тръгна с княза по улица „Екатерининска“ до кея. Покрай тях свиреха гюлета и понякога уцелваха зданията. Почти в нито една къща нямаше здрави стъкла на прозорците. Князът седна в лодката и потегли с адютантите си към северната окрайнина, а Корнилов се запъти към театъра; пътьом разпрати със заповеди двама сигнални офицери и адютанта Шестаков, а сам заедно с Жандр отново се върна на четвърти бастион.

По пътя се срещаха носилки с телата на убитите и ранените. В началото на боя не успяваха да ги приберат и те се търкаляха навред, но сега се установи строг ред и бастионът беше почистен от телата.

Като достигна до върха на хълма, там, където преди минаваше булевардът, а сега се намираха двете бомбови батареи, Корнилов чу радостната вест, донесена от пети бастион.

Ето какво се беше случило: след като Корнилов напуснал пети бастион, стрелбата там продължила с предишното темпо. Оръдията толкова се нагорещили, че не било възможно да ги докоснеш с ръка. Нашите батареи вече порядъчно пострадали: чувалите със земя били съборени, дървените прегради се разлетели на трески, поразявайки прислугата. Трески, парчета от бомби, прекършени пушки

представлявали купчина боклук; в долната батарея дори целият под бил покрит с парчета гранати. Впрочем нито едно оръдие не било повредено.

Командорът на едното от бомбените оръдия с усърдие пускал бомба след бомба, ала най-сетне се уморил и спрял.

— Хайде още една последна! — изкомандувал командирът на батареята.

Командорът нацелил оръдието наслуки: поради гъстия дим било невъзможно да се прицелва. Раздал се изстрел и скоро откъм неприятелската страна блеснал стълб червеникав пламък, след това се чул своеобразен звук, неприличащ на оръдейните изстрели — по-глух, но въпреки това надделял за минута трясъкът на адската канонада.

Димът на нашия залп през това време малко се поразсеял и над неприятелската траншея можел да се види огромен стълб от гъст черен пушек. Нашите артилеристи и моряци инстинктивно отгатнали каква е работата и дружно извикали: „Ура!“

Барутният погреб на французите бил вдигнат във въздуха.

От четвърти бастион Корнилов тръгна по левия фланг към трети бастион.

— Владимир Алексеевич — каза адютантът на Корнилов Жандр, който яздеше редом с него, — струва ми се, че е време да се върнем у дома. Та нали видяхте от терасата какво става на левия фланг.

— А как мислите, какво ще кажат войниците, ако аз в такъв ден се скрия у дома? — попита Корнилов.

Жандр не посмя повече да спори.

— Може би сте прав — каза той. — Аз самият бях свидетел как вашата поява ободри тарутинци.

Корнилов приближи до театъра, който вече бе силно пострадал от изстрелите. Близко до театъра имаше къщичка, в която живееше с двете си дъщери една старица, жена на чиновник, още неуспяла да замине. За почуда на Жандр двете девойки стояха до вратата на къщата и с любопитство, но без особен страх гледаха свистящите и изриващи земята гюлета. Корнилов мълчаливо посочи на Жандр девойките и се спусна от хълма по Пересипка към южния залив.

На Пересипка Корнилов се срещна с Тотлебен, който беше огледал цялата отбранителна линия и се връщаше от трети бастион.

Тотлебен яздеше своя вран кон. Кръглото му загоряло лице беше покрито с пот и сажди, той бе замислен и сериозен.

В последно време Тотлебен се сприятели с Корнилов, който постоянно се обръщаше за съдействие към него, макар Тотлебен да си оставаше както и преди, така да се каже доброволец, без да заема някаква особена длъжност: той се числеше към щаба на Корнилов и толкова, а междувременно се разпореждаше с всички инженерни работи.

Тотлебен все още беше недоволен от постигнатите резултати. Той знаеше, че много неща са направени набързо и особено се страхуваше за левия фланг. Въпреки това и той посъветва Корнилов да не отива там.

— Аз вече направих всички разпореждания — каза Тотлебен. — В случай на щурм, надявам се, ще ги отблъснем с картеч. Картеч, картеч и картеч — в това ни е надеждата! Повредите са големи, но аз посочих как да се отстранят.

— Все пак аз ще отида — каза Корнилов. — Не от недоверие към вас, полковник, знам, че вие разбирате повече от мен инженерните работи, но моето присъствие ще въодушеви моряците.

— За бога, Владимир Алексеевич, наредете на вашите моряци да стрелят по-рядко! — викна Тотлебен. — Те напразно хабят барут и снаряди. Такава безсмислена стрелба унищожава всичките ми съображения. При изграждането на укрепления аз много мислех за удобствата на прицела, но, моля ви, какъв ти прицел, когато те всеки пет минути изпрацат такива салюти, от които божия ден не се вижда!

— Да си призная и на мен самия ми се стори, че моите юнаци се престарават.

— Ами да! Те си мислят, че непременно трябва да стрелят всички едновременно, а от това нищо не излиза освен безсмислица. Аз им казах, но те хич и не вземат от дума.

— Добре, ще се разпоредя да стрелят по-рядко. Полковник, вие накъде?

— Сега отивам на четвърти. Да видя какво правят там. Неотдавна видях лейтенант Стеценко; той моли вие да отмените решението си юнкерите да останат на бастионите. Ужасно се безпокои за своите млади питомци: аз, казва, отговарям за тях пред родителите им.

— Който иска да си отива — каза Корнилов, — но аз на никого не мога да забраня да остане. При мен на бастионите има дванадесетгодишни юнги и работят прекрасно.

— Да, още две думи: Стеценко ми каза, че докато ви търсел, видял странни неща в четвърти бастион. Намиращите се край бастиона войници още щом неприятелят открил огън, се оттеглили назад и оставили своята позиция в пълен безпорядък. Същите тези войници, според думите на Стеценко, сега стоят на театралния площад като на парад — свикнали са със звуците на канонадата. Чуден народ! А сега, хайде сбогом!

— Владимир Алексеевич — каза Попандопуло, командирът на трети бастион, — що за желание имате да се излагате напразно на опасност? Ние стоим тук поради дълга на службата...

Корнилов беше свикнал с тази стереотипна фраза и нищо не отвърна.

Пътят към трети бастион водеше по една стръмна пътечка, изрязана в скалата на стъпала. Корнилов неведнъж бе яздил по тази пътечка, когато не желаете да избира по-дълъг път.

Трети бастион беше още в ред. Високият бруствер защитаваха прислугата от неприятелските изстрели, но ластовите^[1] казарми и бараки вече се бяха превърнали в купчина развалини и цялата площадка зад бастиона бе изровена от английските снаряди. Освен Жандр и казака Корнилов придружаваха и капитаните Ергомишев, Попандопуло и граф Рачински^[2].

Граф Рачински предложи на Корнилов да мине през болничния квартал.

— Аз самият току-що минах на кон покрай окопа на левия фланг на нашата дистанция. Мога да ви уверя, че е почти невъзможно да се премине.

— Но вие все пак сте минали, значи сте извършили невъзможното — каза с усмивка Корнилов. — Престанете да ме убеждавате, господа. От снаряда няма да избягаш.

Тримата — Корнилов, Жандр и казакът се спускаха в подножието на хълма покрай окопа.

— Вижте — каза Корнилов на Жандр — какво е станало с градината на полковник Прокофиев.

Той посочи прекършените дървета, обкръжаващи попадналия им насреща дом.

— Обаче те действуват не само с оръдия, но и с щуцери — отбеляза Корнилов, слушайки свиренето на куршумите. — Наистина Тотлебен е прав — каза той. — Трябваше и на левия фланг да се устроим така, както в центъра и на десния. Ако разположим нашите оръдия дъгообразно, ние бихме съсредоточили срещу френските батареи кръстосан огън и французите, имайки далеч по-тесен фронт от нашия, би трябвало да загубят...

Гюле изрови земята под коня на Корнилов и конят се втурна напред.

„Да, несъмнено той има щастлива звезда като всички забележителни пълководци!“ — помисли си Жандр.

Приблжиха до морската болница. Около нея стояха батальоните на московци; неколцина войници вече бяха убити от снаряди.

— Те защо са тук? — попита Корнилов и нареди хората да се преместят зад пристройката на казармите, за да се прикрият от снарядите. Оттам Корнилов се отби в затвора, където имаше още много арестанти. Той се сети, че може да ги използва за гасене на пожарите на бастионите.

Корнилов среща караулния офицер.

— Всички, които не са приковани към колички — каза Корнилов, — ги отведете на Малахов курган. Аз отивам там и ще се разпоредя за работата.

— Ваше превъзходителство — каза офицерът, — прикованите към колички молят като милост да ги пуснете.

— Доведете ги тук.

Влязоха група арестанти, някои без окови, но повечето гърмяха с веригите.

— Оковите да се свалят! — нареди Корнилов и със съдействието на другарите оковите начаса бяха свалени.

Арестантите се построиха в три редици.

— Момчета — каза Корнилов, — аз отивам на Малахов курган. Марш след мен. С усърдие и храброст вие ще заслужите прошката на императора.

— Ура! — викна тълпата и почти бегом се спусна след коня на Корнилов.

Корнилов започна да се изкачва по западния скат на Малахов курган. По пътя си срещна моряци, които весело гракнаха „ура!“.

— Ще викаме ура, когато разбием английските батареи — каза Корнилов, — а засега само тези млъкнаха. — Корнилов посочи надясно към френските батареи, които наистина съвсем замлъкнаха, след като бе взривен още един техен барутен погреб.

Корнилов се изкачи на Малахов курган и слезе от коня. Там беше много напечено. Три английски батареи действуваха срещу кургана; на едната се развяваше английски флаг и в нея до започването бомбардировката се виждаха двадесет и четири амбразури, другата беше до шосето, третата — знаменитата петока, т.е. с пет амбразури, се намираше на ската на хълма в горния край на Килен дере. На горната площадка на кулата беше такъв ад, че прислугата остави оръдията. Само долу Истомин успешно обстрелваше от землените батареи. Корнилов слезе на долния етаж.

— Владимир Иванович — каза той на Истомин, — защо не наредите тук да превързват ранените? Струва ми се, че е по-удобно.

— В тая бъркотия не се досетих — каза Истомин.

— Пък и доктор нямате. Аз сега ще изпратя някого за доктор на превързочния пункт.

След като се разпореда и погледна действията на нашите оръдия, Корнилов каза:

— Жалко, че не можем да ги нагостим отгоре. Няма ли някаква възможност? Аз ще се изкача на горната площадка да видя какво може да се направи.

— Както искате, Владимир Алексеевич — разпалено каза Истомин, — но там няма да ви пусна! Пък и горе няма никой. Нима не вярвате на думите ми, че ние изоставихме горната площадка поради невъзможността да се прикрием там от снарядите?

— Според мен — каза Корнилов — в такъв случай би следвало стрелбата от кулата да се прекрати изобщо. Нашите оръдия са малокалибрени, а техните — от чудовищен калибър. Ние само понасяме загуби от хора без особена полза.

— Ако заповядайте, аз ще прекратя стрелбата.

Кулата замлъкна, стрелбата продължиха само землените батареи.

— Сега вече видяхме всичко, време е да се прибираме — каза Жандр и като погледна часовника си, добави: — Наближава

единадесет и половина, време е и да похапнем.

— Почакайте — каза Корнилов, — ще отидем още ей там (той посочи Ушаково дере), а сетне у дома.

Той също понечи да извади часовника си, но си спомни, че го изпрати в Николаев на жена си.

— Е, да тръгваме — каза той и се насочи към бруствера, зад който стояха оставените коне.

Жандр побърза след адмирала. Корнилов приближаваше вече до бруствера. Жандр беше на две крачки от него, когато изведнъж се чу глух звук от падането на тежък чувал на земята и на гърдите на Жандр пръсна кръв. Корнилов се олюля и съвсем би паднал по очи, ако Жандр не прихвана главата му. Другите офицери се спуснаха на помощ, вдигнаха адмирала на ръце и го положиха зад бруствера между оръдията. Снарядът бе раздробил левия крак на Корнилов чак до корема.

— Отстоявайте Севастопол... — каза Корнилов и без да издаде нито стон, загуби съзнание.

Офицерите и матросите се суетяха около Корнилов, дойдоха и двамата лекари, които Жандр бе изпратил да повикат от корабния квартал, те огледаха раздробения крак на Корнилов и се захванаха да го превързват, като клатеха глави.

— Господа — каза Жандр, — аз отивам да съобщя за нашата страшна загуба на генерал Молер и Нахимов... В случай на щурм всички ще чакат разпорежданията на Владимир Алексеевич... Трябва да ги предупредим... По пътя ще се отбия в болницата.

Жандр бързаше колкото можеше, но още не бе успял да слезе от кургана, когато почувствува по ръката удар като от камък и жестока болка. След като се убеди, че това не е рана, а само контузия, той продължи пътя си, отби се в болницата, изпрати на кургана най-добрия ординатор и носилки, а сам тръгна да търси Молер и Нахимов. Намери Молер на шести бастион, а на пети му казаха, че Нахимов е тръгнал за дома си да обядва. Нахимов обядваше набързо и сам; поднасяше му ординарецът — той обърна внимание на кръвта, запекла се по челото на Нахимов, за което господарят му каза: „Ама ти, братле, си голям глупак“ — и продължи да обядва. На масата стоеше неизменната бутилка марсала, вече до половината пресушена. Когато Жандр влезе,

Нахимов, като го видя такъв загрижен и объркан, попита, сякаш предчувствуваше нещо лошо:

— Къде е Владимир Алексеевич?

— Той е ранен, опасно е ранен от снаряд и едва ли ще оживее — каза Жандр.

Нахимов скочи от мястото си.

— Къде е? Говорете! Такъв човек като Корнилов и изведнъж ранен! Друг такъв няма и няма да има! Ето ти истинско нещастие! По-добре мен да ме беше улучил снаряд или някого друго, само не него! Разберете, млади човече, вие навярно сте го обикнали за това късо време, а ако човек го познава, както аз го познавам!... Аз съм стар моряк и повярвайте ми, не ме е срам пред вас: виждате ли, млади човече, аз плача, да, аз плача!

Сълзите наистина се лееха по бузите на Нахимов. Жандр почувствува, че и неговото гърло се свива от спазми и побърза да излезе. Щом излезе от Нахимов, той усети, че болката от контузията става непоносима и отиде в болницата да се погрижи за себе си.

По пътя Жандр забеляза, че откъм пристанището се чува необикновена канонада. Привичният слух на моряка тутакси позна рева на корабни оръдия.

„Неприятелският флот ни бомбардира и откъм морето“ — мярна се в ума му. Той не грешеше.

[1] Ластови — екипажи, в чието разпореждане се намират малките пристанищни плавателни средства. ↑

[2] Рачински (Наленч), Едуард Викентиевич — през 1854 г. капитан-лейтенант, командир на морски батальон. Убит на 10 ноември 1854 г. ↑

XIX

До входа на Севастополското пристанище на северния бряг се намираше грозната на вид Константиновска батарея — масивно, гранитно подковообразно здание със стени, дебели почти сажени. Над двуетажните казаметни на горната стена на батареята се виждаха в красива редица огромни оръдия върху крепостни станози. На валовите стояха часови и под наблюдението на офицери зорко следяха и най-дребните движения на неприятелските кораби. В двора на батареята имаше оживено движение. Войници ходеха и тичаха напред-назад. Командирът постоянно обикаляше стените, разговаряше с офицерите, после слизаше в казаметата, който му служеше за кабинет. В този оригинален кабинет половината пространство бе заето от огромен крепостен топ, насочен към морето. На лафета и на колелетата му преди висяха панталони и други принадлежности на тоалета, но сега всичко беше прибрано. До прозореца, гледащ към двора, имаше пиано; командирът на батареята беше музикант и свиреше на няколко инструмента. На стената висеше цигулка, на масата имаше калъф с флейта, а пианото беше отрупано с ноти. Командирът се приближи до клавишите, изтри прахта с носната си кърпичка, взе няколко акорда, после старателно заключи инструмента.

„Ако и тук се отвори работа — мина му през ума, — ще пропадне моят инструмент... А впрочем може би пък нищо да няма?“

Той машинално разтвори тетрадката с нотите, сложи я отново на мястото ѝ и пак забърза към оръдията на насипа.

Изведнъж се чува изстрели от намиращата се на отсрещния бряг край карантинния залив батарея номер десет. На малката платформа до вратите барабанчикът заби тревога. Командирът изкомандува:

— При оръдията на насипа!

И артилеристите побързаха да заемат местата си.

От насипите се виждаше, че към батарея номер десет се приближава френска ескадра. Разположените в редица кораби се буксираха от параходи, прикрепени от страни, за да не пострадат от нашите изстрели. Батарея номер десет откри огън. В същото време

бяха забелязани английски кораби, които приближаваха към Константиновската батарея откъм север, т.е. откъм тила.

Командирът на батареята знаеше, че фронтално той няма от какво да се страхува, но тилът беше слабото място на Константиновския форт. Волоховата^[1] кула и батареята на Карташевски можеха само отчасти да възмездят загубата на петпудовите мортири, които в бързината бяха хвърлени в морето след алминския бой, в ония паметни дни, когато беше решено да се потопят корабите.

В продължение на четвърт час френските кораби не отговаряха на нашата стрелба.

Най-сетне те хвърлиха котва на твърде почтително разстояние от нашите фортове. Френският адмирал Хамелен каза на своите подчинени: „La France vous regarde (Франция ви гледа)“.

Изведнъж над шестстотин френски корабни оръдия дадоха залп, насочвайки огъня предимно към батарея номер десет и към Александровската, която се намираше точно срещу Константиновската.

Веднага след това и английските кораби поведоха бой със северните батареи.

Батарея номер десет можа да отговори на французите само с тридесет и три оръдия, Александровската — със седемнадесет. Командирът на Константиновската батарея, независимо от огромното разстояние насочи към френския флот двадесет и три оръдия. Всичко седемдесет и три оръдия срещу френските шестстотин! Но нас ни спасяваха три обстоятелства: грамадното разстояние, решимостта на френския адмирал да стои на едно място и мощността на гранитните зидове на нашите казамети.

Не след дълго и английските кораби, участващи в сражението, откриха огън и севастополското пристанище се огласи от надминаващите всякакво описание залпове на хиляда сто и деветнадесетте корабни оръдия, с които разполагаше съюзническата ескадра. Тези залпове можеха да се сравнят само с ударите на най-силната гръмотевица, чути от най-близко разстояние. Гъст облак дим застилаше пристанището, от време на време бляскаха светлини от оръдейните дула, подобно на червеникави мълнии. В историята на морските сражения още не бе имало такава канонада.

Обширното поле извън отбранителната линия между батарея номер десет и шести бастион буквално бе покрито с градушка от френски гюлета и разривни снаряди.

През гъстия дим все пак можеше да се види, че пет минути след първия гръмовен залп стрелбата на нашите батареи вече изведе от строя един голям кораб.

Не много преди това княз Меншиков беше близо до Константиновската батарея. Още преди първия залп той с адютанта си се насочи по брега към дома си на батарея номер четири. Бомбардировката го завари по пътя. Независимо от голямото разстояние някои английски бомби прелитаха по-далеч от Николаевската батарея и дори падаха в южния залив заедно с бомбите, които летяха от сушата от все още стрелящите английски батареи. Тук-там в пристанището водата клокочеше и се пенеше от падащите снаряди. Панаев, който вървеше след Меншиков, преди да достигне до дома му, видя от брега една лодка. В лодката седеше стар моряк, очевидно от запаса, и две момичета. Това бе капитан Спицин с Леля и още една непозната девойка, попаднала случайно при тях в лодката. Капитанът управляваше руля, двете девойки гребяха не по-зле от матроси. Опасността им придаваше ловкост и сила. Те бързаха от северната крайнина към залива на Килен дере.

Няколко снаряда паднаха край лодката, изхвърляйки стълбове вода.

— Бързайте, деца! — викаше капитанът, сякаш и двете девойки бяха негови дъщери. — Близо е!

Колкото се приближаваха към залива, опасността намаляваше — тук снарядите падаха само от сушата.

— По-скоро, по-скоро! — викаше капитанът и продължаваше ловко да лавира. — Налегни!

Още не стигнали брега, капитанът хвърли въжето с куката към пристана.

— Всички вън! — изкомандува капитанът от запаса, сякаш си представяше, че е на кораба. — По-нататък.

Не успяха да се изкатерят на брега и една бомба най-неочаквано улучи току-що оставената лодка и я направи на трески.

— Закъсна, Виктория! — викна капитанът и замахва с юмрук натам, където според него се намираше пратилата бомбата английска

батарея. Двете девойки вече бързаха през градината, долепена до първи бастион, към къщичката на капитана над Килен дере.

[1] Волохов — поручик в оставка, доставчик в Черноморския флот; с негови средства е била съоръжена осеморъдейна батарея през 1854 г. ↑

XX

Освен Панаев и другите подобни на него странични зрители, наблюдаващи движението на лодката, в която се намираха капитан Спицин и двете девойки, лодката следеше и човек, у когото това зрелище извикваше не просто съчувствие, а най-разнообразни чувства, твърде сложни и твърде мъчителни. Този човек беше граф Татишчев.

Батареята, в която служеше графът, няколко дни преди бомбардировката бе поставена край Артилерийския залив, в тила на зданията от Николаевския форт. В навечерието на бомбардировката Леля, пренебрегвайки всяко приличие и рискувайки окончателно да компрометира както себе си, така и графа, дойде в казармите, където се намираше графът. Слуховете за близката бомбардировка отдавна се носеха из града и Леля искаше да знае къде е назначен Татишчев. Графът я посрещна доста сухо: той бе крайно недоволен от факта, че тя така открито пренебрегва общественото мнение. Наговори ѝ куп неприятни, дори жестоки думи, каза ѝ, че тя само му пречи да изпълнява дълга си и че в такива сериозни минути е смешно и глупаво да се мисли за такова нищожно чувство, каквото е любовта между мъжа и жената. Леля мълчаливо изслуша тези упреци и когато графът свърши, каза:

— Ти не искаш аз да бъда край теб в минути на опасност, но аз искам. Ти си длъжен да ми кажеш къде ще бъдеш утре: аз ще дойда там. Та нали матроските жени отиват от корабния квартал на бастионите при мъжете си...

— *Comparaison n'est pas raison* (сравнението не е доказателство) — с досада каза графът. — Твоите сравнения просто ме поразяват — толкова са странни. Та аз, струва ми се, не съм матрос, и ти не си моя жена... поне в настоящия момент.

— Това е все едно — каза Леля и сведе очи.

— Утре нас вероятно ще ни преместят на северното укрепление — каза графът. — Аз мисля, че ще ни зачислят към Константиновската батарея...

Той излъга — дано по-скоро да се отърве от Леля.

— Аз ще дойда да разбера — каза тя с тон, който не допускаше възразение. — Утре ще дойда на северното укрепление.

Леля сдържа думата си. На разсъмване веднага щом чу канонадата, Леля се втурна в кабинета на баща си и изкусно изигра ролята, че уж страшно се страхува да остава у дома, тъй като вероятно тук ще долитат снаряди.

Капитанът събра едно-друго, даде на Иван някои разпореждания, качи се на лодката и откара Леля към северната окрайнина, а сам бързо се върна у дома.

Колкото за очи Леля се отби в къщата на вдовеца Пашутин. Тя много обичаше седемгодишната му дъщеричка Манечка, но този път дори не остана да успокои момиченцето, което, изплашено от бомбардировката, истерично плачеше и не можеше да се умири. Изплашеният баща утешаваше както можеше детето и много се зарадва на Леля, към която момиченцето се лепна като към по-голяма сестра. Но Леля прекара там не повече от половин час и скоро след заминаването на баща си под благовиден предлог излезе от дома на Пашутин и се отправи към Константиновската батарея.

Там ѝ казаха, че никакъв Татишчев няма и не е имало и на края от самия батареен командир научи, че Татишчев, както и преди, се намира на Николаевската батарея от другата страна на главния залив. Леля начаса реши да се отправи натам, но това бе невъзможно, тъй като всички лодки бяха заети. Тя се върна в дома на Пашутин и го помоли да ѝ намери лодка, тъй като се тревожела за баща си и иска да се върне обратно в Килен залив. Докато продължаваше това търсене и уговаряне, от морето гръмнаха небивали още залпове и цялата северна окрайнина се разтресе от страшните звуци. Загубил ума и дума от ужас, Пашутин грабна за ръка своята дъщеричка и хукна към кея, като забрави за Леля. Леля също се затича към кея и там срещна баща си, дошъл да я вземе. Те вече седяха в лодката, когато неочаквано една съвсем непозната девойка също скочи при тях и ги помоли да я вземат със себе си. Капитанът, естествено, се съгласи. Пашутин с дъщеричката си с друга лодка още преди това се беше прехвърлил на графския кей и тичаше обезумял напред-назад, повлякъл след себе си момиченцето, което ту крещеше, ту хлипаше.

В началото на морската канонада граф Татишчев се намираше на Николаевската батарея, но после батареиният командир го изпрати с

поръчение в двореца. Оттам той с любопитство тръгна към кея, видя непознатия офицер от ластовия екипаж, който тичаше с малката си дъщеричка, после видя лодката и притежавайки добро зрение, веднага позна капитана и Леля. Първата му подбуда бе да махне с кърпа. Леля гребеше и седеше така, че можеше да го види, но бе навела очи — очевидно наблюдаваше маховете на греблото, — и не го забеляза. Когато падна първият снаряд и се плъсна на два сажена от лодката, Татишчев неволно замижа; когато отвори очи, видя, че лодката е завила към Килен залив и явно не е претърпяла повреда. Сега Леля се беше обърнала така, че вече не можеше да го види; графът с примряло сърце продължаваше да следи движението на лодката, изкусно направлявана от опитната ръка на капитана. Още няколко загребвания — и те ще бъдат близо до брега... Най-сетне стигнаха!

Чак тогава на графа му мина самолюбивата мисъл: ако Леля беше загинала, с нея във вечността би потънала и една от най-лошите извършени от него подлости... или по-правилно глупости, тъй като всяка подлост се корени в някоя глупост...

Тази мисъл бе мимолетна по две причини: първо, на самия граф тя се стори прекомерно чудовищна; второ, неговото внимание отново бе привлечено от офицера, който имаше вид на луд и тичаше по кея и по площада със своето дете.

„Дали да му предложи помощ?“ — помисли Татишчев, но си спомни, че отдавна е време да се връща в Николаевската батарея, и забърза натам.

По пътя срещна колега офицер, който му съобщи, че събират доброволци с цел да се научи нещо за участието на батарея номер десет, която буквално е засипана с град от неприятелски снаряди и няма никаква възможност да се проникне там, освен ако не желаеш да отидеш на явна смърт.

— Що за глупости — небрежно каза графът, — жалко, че не съм бил там. Аз пръв бих изявил желание да отида.

— Ами вървете тогава, времето още не е минало — с досада отговори другарят му. — Но според мен това няма да е храброст, а безумие...

— Зависи какво наричате храброст — отговори графът с равния си спокоен глас. — При нас има офицери, които седят в задните дворове и в подземията и се смятат за храбри...

Татишчев побърза да отиде при батарейния командир и изяви желанието си да върви. Батарейният командир поклати глава и недоверчиво каза:

— Опитайте, господин поручик... Страхувам се само, че и вие ще се върнете подобно на двамата, които опитаха преди вас... Единият се върна без китката на ръката си — улучило го парче — другият, макар и цял, но е нито жив, нито умрял; двамата не са изминали и половината път.

— Може би моята звезда е по-щастлива — каза графът. — Аз съм малко фаталист и сега кой знае защо твърдо вярвам, че ще изляза невредим... Преди малко видях една лодка, която плаваше под град от снаряди; в нея имаше две жени — и нищо, оцеляха. Защо пък аз да не оцелея?

— Както искате, господин поручик... Не мога да ви възпра, но и да ви изпращам в тази баня нямам право... Опитайте си късмета... Ако е рекъл бог, може и да минете...

Татишчев тръгна.

В началото на пътя чувството за самосъхранение силно заговори в него и той за малко не се върна. Но самолюбието му надделя и той продължи да върви; лека-полека погледът и слухът му така привикнаха към честия полет на всевъзможните снаряди, че започна да мисли: „Ами то наистина не е така страшно, както изглеждаше в началото!“ По-нататък крачеше вече машинално и при това му беше все едно къде ще върви: и зад него, и пред него, и отдясно и отляво — навсякъде гърмяха, съскаха и с трясък избухваха във въздуха гранати и бомби. Отначало графът вървеше повече из окопите, но като се убеди от опит, че траншеите са твърде плитки и че там снарядите падат в по-голямо изобилие, излезе и тръгна направо.

Десета батарея с едната си страна гледаше към морето, с другата — към карантинния залив, а третата бе обърната към полето, към шести бастион.

Татишчев крачеше по полето. По цялото поле не се виждаше жива душа, но затова пък навред като камъни се търкаляха парчета от снаряди. Той видя вече залива и зад него хълм — същото онова място, където се е намирал знаменитият в древната руска история Херсонес. Чудните извивки на хълмовете, на които неведнъж се беше любувал, сега не привлякоха вниманието му. Татишчев си спомни само, че

съвсем неотдавна в същия този залив офицерите от тяхната батарея, в това число и той самият, стреляха диви патици. Сега по повърхността на водата непрекъснато изригваха фонтани от падащите в нея снаряди.

Батарея номер десет беше вече близко, но колкото по я приближаваше, инстинктът за самосъхранение отново заговори в графа. Той наведе глава и ускори крачките си.

„Ами ако изведнъж някоя заблудена бомба избухне точно над главата ми — помисли си Татишчев, чувайки през рева на канонадата някой рязък звук, означаващ избухването на снаряд. — Ако загина, смъртта ми ще е най-глупава: дори няма да се знае кога и къде ще ме погребат и ще намерят ли частите на трупа ми. Току-виж ме обезобразят до неузнаваемост. (Графът си спомни някои случки от алминския бой). За мен ще напишат, че съм изчезнал безследно... Дявол знае какво е това! А интересно би било да се знае как ще се отнесат към вестта за смъртта ми някои мои познати!“

И в ума на графа се мярнаха десетки образи. Към някои от тях той се отнесе презрително, към други равнодушно... Но виж към образа на Бетси...

„Може би тя вече е забравила за моето съществуване“ — помисли си графът и тази мисъл жегна самолюбието му и възбуди у него парещото желание още веднъж да види тази горда светска жена, още веднъж да покори волята ѝ.

Но някак от само себе си нейният образ избледня и се замени от друг, по-близък: на обичащата го, но вече не горда, а приличаща на изплашено заловено зверче дива Леля, същата онази Леля, която го интересуваше, докато изглеждаше недостъпна, а после му омръзна като увехнало цвете; сега изведнъж нахлу в спомените му и замъчи съвестта му. Да умре с подобно петно върху паметта си му се стори ужасно. В тези минути графът се смяташе престъпник, осъден на смъртно наказание...

Почти на бегом стигна до вратите. Те бяха заключени. Стоящият край тях часови попита паролата и като получи верен отговор, отвори вратичката. Татишчев прекоси двора и се спусна в окопа; след това мина по площадката между траншеите, придружен от един матрос, който му сочеше пътя. Траншеите бяха пълни с войници; командирът се оказа в казаметата. Татишчев мислеше, че ще намери батареята в пълен хаос, разрушение и смърт, но за почуда видя пълен ред,

спокойствие, твърде малко ранени и само незначителни повреди на постройките.

— Да, при нас е бая напечено — каза командирът. — Само че тези господа пускат снарядите съвсем безсмислено, а ние скоро изобщо ще престанем да стреляме, защото ще изразходваме всичките си заряди... Вижте сам: почти всичките им гюлета и бомби падат между шести бастион и осма батарея, а на нас нищо ни няма! Но ние ги гощаваме съвсем изправно. Карташевската батарея действа по-добре и от нашата и струва ми се е пратила един английски параход на дъното... А виж на Константиновската е зле: оръдията от долния етаж не достигат неприятеля и откъм тила я жигосват съвсем безнаказано. Преди да дойдете вие, там се случи някакво нещастие: комай се взривиха сандъците със заряди; за известно време беше съвсем тихо, сега отново започнаха да действуват. А при нас няма нищо! Засега са убити осем човека и са повредени пет сандъка със заряди... Почакайте само, ей сега ще ги нагостим отново!

Командирът започна да отдава разпореждания, а Татишчев побърза да се върне по същия път назад. Да мине втори път вече не беше толкова страшно. Когато се върна обратно, Татишчев не без досада научи, че го е преварил един флотски офицер, успял преди него да се промъкне до батареята от шести бастион и да доложи на генерал Молер, че батареята е почти невредима. Вестта бързо достигнала и до Николаевската батарея. Татишчев мислено наруга командира на батарея номер десет, че нищо не му каза за флотския офицер. Геройството на графа се оказа съвсем напразно.

„И нима можех да загина за една такава глупост!?“ — помисли си той и сега беше готов да се съгласи с офицера, който предварително нарече неговия подвиг безумно хрумване.

XXI

Канонадата все още продължаваше и от двете страни, но видимо отслабваше както откъм сушата, така и откъм морето. Сухопътните английски батареи все още мереха сили с нашите с променлив успех. Жестоко пострада само нашият трети бастион, който се намираше отляво до болничния квартал. Пространството между морската болница и доковия ров бе изрито от снаряди. Особено много снаряди падаха на големия площад до Корабния квартал. На северния край на този площад до землянката седяха офицери от Бутирския полк и наблюдаваха полета на снарядите.

— Нещо моят Федка се забави — каза един от офицерите, изпратил ординареца си Федка да донесе обяд. — Дали сиромаша не го е пернала някоя граната?

Но ординарецът скоро се появи на площада. Той вървеше подобно на граф Татищев под град от снаряди, но мислеше не толкова за своя героизъм, колкото за канчето с чорба.

„Дано не го разлея — кахъреше се той. — Негово благородие е поканил другарите си на обяд и ще се сърди, ако го разлея... Ах, ти, кучетата да те ядат! За малко не ме закачи по ухото!“ — възмути се Фьодор, като чу зловещото бръмчене на снаряда.

Ето я най-сетне и землянката. Ординарецът все още накриво поглежда да падат ли снаряди, но тук вече е сравнително по-безопасно, тук снарядите или не достигат, или прелитат отгоре.

Ординарецът се приближи до групата офицери и постави на пейката огромна бака, от която струи пара и се носи мирис на кисело зеле. Като извърши своя подвиг, ординарецът се прекръсти и каза:

— Е, слава богу, не я разлях!

Междувременно на трети бастион се разигра страшна катастрофа. На бастиона паднаха няколко огромни бомби. Падането на първата свърши наистина доста комично. Тя се въртеше, страшно съскаше и се готвеше да избухне. Край нея се насъбраха матроси и

внимателно се приближаваха, за да ѝ изгасят фитила. На един матрос му омръзна да чака.

— Не се сърди, дебелано — каза той, като се обърна към бомбата, — никого няма да изплашиш, моята тъща е къде по-сърдитата от тебе, пък пак не ме е страх...

С тези думи матросът заля фитила на бомбата с кал.

Но веднага след това нещата взеха трагически обрат. Командир на една от батареите бе лейтенант Попандопуло, син на командира на бастиона, капитан 2-ри ранг Попандопуло. Изведнъж съобщават на бащата, че синът му е смъртно ранен. Старецът приближава до сина си, който вече е в безсъзнание, целува го и го благославя, а сам се връща на мястото си още по-енергично от преди поема командването, желаейки да отмъсти на убийците на сина си, само в гласа му се долавя лек трепет.

Но ето че пада граната, избухва, ранява и контузва в главата и самия капитан Попандопуло; командата се поема от младия моряк Евгений Лесли, всеобщ любимец. Корнилов възлагаше големи надежди на този капитан-лейтенант. По-малкият брат на Евгений, Иван^[1], по това време се намира край брат си. Този наивен, мил юноша, започнал служба със светли надежди за бъдещето, сега твърдо вярваше, че ние ще разгромим неприятеля докрай.

Идва и началникът на артилерията капитан Ергомишев да се съвещава с Евгений Лесли, без да се смущава от младостта му. Неочаквано още една огромна бомба връхлита бастиона и преди някой да се е опомнил, пробива барутния погреб. Страшен взрив разтърсва трети бастион. Ергомишев е контузен в главата и пада в безсъзнание. Иван Лесли търси брат си, но не го намира. Евгений го няма, изчезнал е безследно, тялото му е разкъсано на части и не е възможно да се намерят. Навсякъде са разхвърляни обезобразени трупове, виждат ги в рова между оръдията; купища ръце, крака, глави, откъснати от туловищата, се търкалят в безреда. Трети бастион безмълвствува. Иван Лесли и малцината, останали подобно на него невредими, опипват главите си, ръцете си, учудени, че са оцелели. Бастионът е превърнат в купчина боклук и камъни, почти всички оръдия са изкарани от строя.

Но край трети бастион се намираха офицерите от четиридесет и първи флотски екипаж. Един от тях (женен за най-голямата дъщеря на генералша Минден) се хвърля напред и ободрява зашеметената

прислуга. Пет човека се оправят с двете останали неповредени оръдия. Намиращата се наблизо батарея на Будишчев^[2] усилва стрелбата.

На Малахов курган работите вървят доста добре. Свещеник с епитрахил и кръст в ръката обикаля най-опасните места. Той благославя прислугата и това не малко въодушевява матросите.

С изстрел от кургана най-сетне е взривен и английският барутен погреб на същата оная батарея, където в началото се развяваше английското знаме. Английската батарея лека-полека стихва, като отговаря само с две оръдия. Лейтенант Лвов^[3] бърза с тази новина при умирация Корнилов.

Корнилов дойде на себе си в превързочния пункт, причести се и помоли да изпратят шурей му, юнкера Новосилцев^[4] в Николаев, да предупреди жена му за опасната рана.

Донесоха носилка и Корнилов забеляза, че се затрудняват да го повдигнат, опасявайки се да не повредят раната. Раненият направи усилие и сам се обърна през раздробения крак в носилката. Пренесоха го в болницата. Освен доктор Павловски^[5] и фелдшерите, при Корнилов остана капитан-лейтенант Попов, наскоро пристигнал тук. Като видя в какво положение се намира Корнилов, Попов не издържа и заплака.

— Не плачете, Попов — каза Корнилов. — Моята рана не е толкова опасна, бог е милостив, аз ще преживея поражението на англичаните.

Корнилов явно се държеше, но разговорът го умори и той почувствува страшна болка, както му се стори не в раната, а в стомаха. Стиснал зъби, Корнилов застана и повика доктора.

— Докторе, дайте ми нещо успокоително за стомаха, гори ме, сякаш с нажежено желязо ме човъркат отвътре. Не, не мога повече... Не ми е по силите. Докторе, дайте ми нещо, каквото искате, само по-скоро!

Лекарят, като не знаеше какво да стори, даде на ранения няколко лъжички горещ чай.

— Струва ми се, малко ми поолекна — каза Корнилов.

Той хвана надвесилия се над него Попов с две ръце за главата.

— Кажете на всички: приятно е да се умира, когато съвестта ти е спокойна... Трябва да се спаси Севастопол и флотът — добави

Корнилов в полуунес. Той отново дойде на себе си, когато в стаята нахълта контраадмирал Истомин, за когото бе помолил да изпратят.

— Как е при вас на кургана? — попита Корнилов. — А аз, както виждате... се каня да умирам...

— Нашите работи вървят добре, не мислете, че го казвам, за да ви успокоя — каза Истомин. — Бият ни, но и ние ги бием и се надявам на победа. А вие, Владимир Алексеевич, ще се поправите и тогава отново ще дойдете при нас, нали?!

— Не, там, там, при Михаил Петрович — каза Корнилов, намеквайки за покойния Лазарев.

— Благословете ме, Владимир Алексеевич — каза Истомин. — Отивам отново на бастиона.

Корнилов го благослови, Истомин се хвърли на врата му, разплака се и забърза към бастиона.

— Владимир Алексеевич — каза Попов, — няма ли да искате да изпратим в Николаев куриер при вашата съпруга, за да дойде тук?

Корнилов стисна ръката на Попов и каза:

— Нима не ме познавате? Смъртта за мен не е страшна. Аз не съм от хората, от които трябва да я крият. Предайте моята благословия на жена ми и на децата. Поклонете се на княза и кажете на генерал-адмирала, че оставям сираци... Докторе, за бога, дайте ми нещо, в стомаха ми гори непоносимо.

Докторът още преди това незабелязано бе налял в чая опиум.

— Няма ли да пийнете още малко чай? — попита той ранения.

Корнилов опита, позна вкуса на опиума и каза:

— Докторе, напразно го правите: аз не съм дете и не се страхувам от смъртта. Кажете направо какво да правя, за да прекарам няколко спокойни минути.

Лекарят му даде капки, Корнилов ги изпи, малко се поуспокои и задряма. Изведнъж зад вратата се чу шум. Лейтенант Лвов дойде с вестта, че английската батарея е разбита и че сега англичаните стрелят само с две оръдия.

Попов заповяда да не пускат никого, за да не безпокоят умирация, но Корнилов дойде на себе си и попита:

— Какво става там?

Като разбра каква е работата, умиращият събра последни сили и доста високо каза: „Ура! Ура!“ — и се унесе.

След няколко минути той издъхна.

Канонадата започна да отслабва и откъм сушата, и откъм морето. Неприятелският флот претърпя значителни загуби, без да ни нанесе голяма вреда. Френските батареи отдавна замлъкнаха, пък и английските почти се смълчаха след сполучливия изстрел от Малахов курган. Съюзниците се убедиха, че не е така лесно да се превземе Севастопол, както им се струваше.

Когато бомбардировката беше още в разгара си, на брега на пристанището се разигра една от ония многобройни трагедии, с които бе богат този ден.

Познатият ни офицер от ластовия екипаж, който тичаше от място на място, за да скрие малката си дъщеричка, съвсем си загуби ума.

Той няколко пъти се кри в различни мазета и подземия, но навсякъде му се струваше недостатъчно безопасно и на края реши да скрие дъщеря си на брега в пещерата между скалите. Офицерът хвана момиченцето за ръка и се затича с детето по Екатерининския площад, като се стараеше да прикрие дребосъчето от бръмчащите навред снаряди с тялото си. Изведнъж една огромна бомба избухна над главата на детето. Оглушен от звука на взрива, бащата отначало не можа да се опомни, после погледна — и видя в ръката си окървавената, откъсната детска ръчица: момиченцето беше изчезнало, или по-точно неговото раздробено на късчета телце бе разхвърляно по площада. Минаващият през площада мичман се втурна към бащата — той диво се озърташе, приближи до мичмана и с жалостен умолителен глас попита:

— Къде изчезна моето момиченце? Дайте ми го, аз ще го скрия в пещерата. Ще скрия моята малка дъщеричка, ще я заслоня, ще я защита със собственото си тяло. Кажете ми къде е моето момиченце?

Очите му блестяха като на луд. Мичманът видя окървавената ръчица и макар да бе видял вече много страшни сцени, но тази го покърти и той побърза да отmine. Бащата се промъкна в пещерата, търсейки там своето момиченце; викаше го, наричаше го с най-нежни имена, после отново се върна на площада. Като стигна средата на площада, той вдигна още топлатата ръчица към небето и започна да търси останките от телцето на детето, но нищо не намери, освен

окървавено парче от бомбата, няколко къса месо и големи кървави петна.

Мръкна се. Канонадата съвсем се прекрати. И нашите, и съюзническите войски се заловиха да поправят повредите. У нас закипя работа и на бастиона, и в болницата. Жените и децата взеха участие в тази дейност. Севастополските дами и жени даваха вода на ранените, промиваха раните им, носеха бинтове, корпия, парцали, превързваха ги сами. На болницата бе издигнат флаг, но въпреки това съюзниците я обстрелваха през целия ден и ранените ги преместиха към северната окрайнина, в сградата на благородническото събрание. Хлапоница и Хомякова — последната бе жена на офицер от батареята на Хлапонин — служеха за пример на другите дами^[6].

Настъпи нощта — прохладна и необикновено тиха — поне така изглеждаше след дневната бомбардировка. От офицерите, цял ден прекарвали на бастионите, едни спяха, други вечеряха, мнозина отново бързаха за своя бастион.

Към два часа през нощта всичко в Севастопол стихна, освен продължаващите и през нощта възстановителни работи на бастионите. И над тъмните води на пристанището на стръмния бряг още можеше да се види старият офицер, не мигнал през цялата нощ. Той ту се прокрадваше към пещерата, ту бродеше по площада, ту сядаше на стъпалата на каменната стълба и плачеше, сложил върху коленете си отдавна вече изстиналата детска ръчица.

[1] Би трябвало — Пьотър. ↑

[2] Будищев, Лев Иванович — през 1854 г. капитан 2-ри ранг, командир на 5-ти морски батальон; през 1855 г. капитан 1-ви ранг, командир на 3 батареи на 3-то отделение на отбранителната линия. Убит на батареята през 1855 г. ↑

[3] Лвов, Алексей Петрович — лейтенант. През 1854–55 г. командир на батарея на Малахов курган. Убит при отбиване на атака. ↑

[4] Новосилцев, Алексей Василиевич — гардемарин, брат на жената на В. А. Корнилов, числящ се в командата на щуцерните стрелци на марския батальон; после е бил на 3-ти и 5-ти бастиони. ↑

[5] Павловски, Василий Иванович — през 1854 г. старши лекар на 41-ви флотски екипаж, оказал медицинска помощ на смъртно ранения В. А. Корнилов. ↑

[6] У нас много се говори и писа за подвизите на първите милосърдни сестри; но се говори повече за новопристигналите, като се забравя, че до уреждането на общините, пък и след това севастополските жени заменяха сестрите. — Б.авт. ↑

XXII

На следващия ден една от английските батареи възобнови бомбардировката; французите все още поправяха своите съоръжения. На седми, бомбардировката се възобнови по цялата линия. От този момент борбата между нашите бастиони и неприятелските батареи вече не се прекрати и макар понякога да отслабваше, нямаше ден, в който човек можеше да се смята в пълна безопасност от неприятелските снаряди. Цялата последвала обсада на Севастопол всъщност бе една грамадна, почти непрекъсната бомбардировка.

В един от последните дни на бомбардировката Хлапонин, уморен от нощната служба, се прибра на разсъмване у дома, в морските казарми и легна да спи на дивана. Жена му я нямаше вкъщи: тя неотлъчно беше в болницата. Хлапонин заспа, но изведнъж познат глас го събуди:

— Това ти ли си, Грандидие! — извика Хлапонин на своя стар приятел, французин по произход, но русин по душа и на руска служба.

Грандидие току-що бе пристигнал от Петербург. Като нов човек той се интересуваше от всичко и обсипваше домакина с въпроси, на които Хлапонин едва успяваше да отговори. Той му разказа, което знаеше — и за смъртта на Корнилов, и за подвизите на познатите им офицери: каза му й анекдота за това как капитан I ранг Керн^[1] сутринта на първия ден от бомбардировката викнал на своя ординарец:

— Михайло, чай!

— Ваше високоблагородие — отговаря ординарецът, — чай няма да има, гюле отнесе кюнеца на самовара.

— Върви, диване, където щеш, но непременно искам чай!

В това време над Малахов курган излетяла ракета. Ординарецът казал:

— Ей сега ще има чай!

И хуква да бяга натам, където според него ще падне ракетата. След няколко минути ей го нашето моряче вече надява желязната гилза на ракетата върху самовара на своя капитан:

— Ама, братле — прекъсва разказа си Хлапонин, — и мене си ме бива! Разказвам ти как капитанът пил чай, а теб забравих да нагостя... И на това отгоре сам седя на дивана, а гостенинът съм настанил на стола... Ако жена ми беше тук, щеше да ми се накара за моята разсеяност.

— Как, ти женен ли си? — с почуда възкликна Грандидие.

— А ти не знаеш ли?

— Откъде да знам? Ама че история! Че защо не си ми казал досега! Чудак! Къде е жена ти? Нима си й разрешил да остане в това адско място?

— Тя моята не е от тия, дето ще ми иска позволение — каза с въздишка Хлапонин. — Сега моята Лиза седи, горкичката, в болницата и по цели нощи не спи над ранените.

— Това е твърде благородно от нейна страна. Но ти как си го допуснал? Та ти, несъмнено, си влюбен в жена си като всеки млад мъж?!

Хлапонин не беше съвсем доволен от тези въпроси и на него дори му мина мисълта, че Грандидие, макар и на руска служба и да е възпитаван в Русия, в душата си е лекомислен като „всички французи“. Желаете да промени разговора, той настани госта на дивана, а самият стана да се разпореде за чая. Изведнъж се чуха звуците на оръдейни изстрели.

— Отново започва! — каза Хлапонин.

Каза това и не успя да стигне дори до вратата, когато през отворения прозорец влетя нещо съскащо и свиркащо и след като покръжи из въздуха, изведнъж страшен взрив огласи зданието на морските казарми. Хлапонин почувствува жестока болка в краката и в главата и падна. Стаята се изпълни с дим, мирис на барут и изгоряло. Хлапонин извика силно и когато дотичаха хора и изгасиха запалилия се вече под на стаята, на пода и по стените намериха кръв и една безформена маса — единственото, което бе останало от нещастния Грандидие. Едва жив, вдигнаха Хлапонин и го пренесоха в палатата. Тутакси изпратиха да повикат жена му, която остави всичко, дотича и се долепи до възглавницата на мъжа си. Хлапонин беше силно контузен в краката и ранен в главата, а в кабинета, където стана катастрофата, всички мебели и особено дивана, на който седеше Грандидие — благодарение на погубилата го любезност на домакина

— всичко беше изпочупено, обгоряло и изтърбушено до неузнаваемост.

Първа помощ на Хлапонин оказа познатият му доктор, който завеждаше уредената в казармите временна военна болница. Но след това жена му реши да откара съпруга си в Симферопол. Княз Меншиков се връщаше с Панаев от река Белбек към височините, където беше разположена нашата армия; по пътя срещнаха открит екипаж, в който Хлапоница караше мъжа си. Раненият беше протегнал крака, очите му бяха облепени, устата отворена, лицето имаше безсмислен израз. Хлапоница — блестящата севастополска красавица — бе неузнаваема. Беше отслабнала и погрозняла, очите ѝ бяха зачервени. Князът я погледна, свали фуражката си и се извърна. Очите на мрачния началник на морските и сухопътни сили в Крим се напълниха със сълзи.

— Хлапонин е жив — каза князът. — О, какъв ужас! И в какво са виновни тези нещастни жени?

На втория ден от бомбардировката погребваха Корнилов. На заник-слънце в Михайловския събор се разнесоха тъжните звуци на опелото. Канонадата гърмеше несмълкаемо, но катедралата беше пълна с народ. Забравили опасността, тук дойдоха всички — и адмирали, и генерали, и матроси, и войници. Когато се стъмни, погребално шествие тръгна по „Екатерининска“ улица покрай Петропавловската църква. Суровите матроски лица бяха още по-сурови от обикновеному.

Офицерите и редниците вървяха гологлави, домогвайки се един през друг до честта да носят тленните останки на Корнилов. Грохотът на оръдията, трясъкът на бомбите и свиренето на снарядите заменяха траурната музика. Безшумно се движеха по улиците два батальона и четири полкови оръдия: шумът от крачките и колелетата се заглушаваше от звуците на бомбардировката. Факли осветяваха пътя, понякога светеха и бомбите, които като огнени ленти се носеха по небето. Наближиха до познатата гробница, където е погребан Лазарев. На всички кораби бяха кръстосани реите, спуснати флаговете и вимпелите. Спуснаха ковчега в гробницата; чуха се ридания. Матросите плачеха, сбогувайки се за последен път с покойника. Плачеха не само приятелите, но и мнозина противници на Корнилов,

които му завиждаха, ругаеха го зад гърба, наричаха го честолюбец, деспот и педант.

— А ако трябва да кажем истината — казваше на капитан Зорин капитан от запаса Спицин, като хлипаше на всяка дума, — ние с вас... неведнъж... прегрешавахме... спрямо Владимир Алексеевич!

— Какво да говорим! — каза Зорин и махна с ръка. Очите му също бяха зачервени от сълзи.

Канонадата продължи до късно през нощта, а на другата сутрин се възобнови с удвоена сила. На Театралния площад не можеше да се припари от неприятелски снаряди и ротите, които обикновено стояха тук, ги преместиха по морската улица. Войниците стояха на малки групички край стените, сложили пушките пред себе си от предпазливост да не би неприятелят да ги забележи, ако ги оставят на пирамидки. Бомбардировката продължи до късна нощ. Хиляди снаряди светеха в нощния мрак като звездички и красиви светлинки и бели облачета дим обозначаваха избухването на гранатите или бомбите.

Еднообразно и уморително потече животът на севастополския гарнизон. Денем бомбардировки, нощем пак бомбардировки и работа по възстановяване на повредените съоръжения с увереността, че утре ще бъдат извършени нови, може би още по-големи поражения. Скучен, каторжен живот, който отстрани за някои петербургчани или московчани можеше да изглежда много поетичен и дори приказен; живот, който извика във всички краища на Русия стотици възторжени възгласи в проза и в стихове, но в действителност с делничната си сивота далеч не така привлекателен, както се струваше на хората, които подхранваха патриотичните си чувства на някое столично гуляйче...

[1] Керн, Фьодор Сергеевич — адмирал. През 1855 г. началник на Корниловския бастион (Малахов курган) и 4-то отделение на отбранителната линия. ↑

ЧАСТ ЧЕТВЪРТА

I

Пътят от Перекоп и почти до самия Симферопол не представляваше нищо привлекателно дори в най-хубавото време на годината, а пък през есента по време на дъждовете бе направо отвратителен.

Валеше дъжд, придружен от силен вятър. Глинената почва се превърна в подобие на гъсто тесто и пощенският път се превърна в широка, покрита от следи на колела и копита безкрайна локва, на места достигаща такава дълбочина и лепкавост, че тежките карети и коли трябваше да се измъкват с няколко чифта волове или камили. По тази непроходима кал пътуваха в кола на немски колонисти трима офицери, пристигнали от различни места и запознали се помежду си едва на предишната станция. Единият от тях, още съвсем млад, току-що произведен бивш петербургски кадет Николай Глебов, идваше направо от Петербург: той бе назначен в един от пехотните полкове, разположен до батареята, където служеше брат му, съслужещ на Татищев. Младото офицерче явно бе намръзнало от дъжда и се загръщаше в шинела си. Най-сетне се показва пощенската станция. На вратата излезе космат, сънен старец с износена дрешка и избеляла фуражка — очевидно станционният надзирател. Той огледа пристигналите и като видя, че не са генерали и изобщо не са важни лица, отново влезе в къщичката и затръшна вратата след себе си.

Младият Глебов скочи пъргаво от колата, едва изгази калта, стигна входната площадка и побърза да влезе в стаята, откъдето лъхаше топлина и мирис на дървени въглища: наистина върху масата шумеше издут нелъскан самовар от червена мед, от който миришеше на въглища. На същата обикновена, неполирана, незастлана с покривка маса имаше две чаши без чинийки и лъжички. На дивана до масата здравата спеше покрит с бурка офицер, а на пода, подложил под главата си седлото и чантата, хъркаше казак. Надзирателят — възрастен човек от порусените поляци — стоеше край една масичка, върху която имаше прошнурована книга.

— Слушайте — каза на надзирателя единият от пристигналите с Глебов офицери. — От, където искате, но веднага намерете коне. Това на нищо не прилича! Пътувам по служба, а съм принуден да наемам коли от колонистите! Ще се оплача!

— Коня няма и няма да има — лаконично отрязва надзирателя, очевидно вече свикнал с всякакви прояви на неудоволствие — до оскърбление с действие включително; за последното свидетелствуваше превързаната му и в момента буза.

— Как няма да има? Да не сте полудели! Та това е разбойничество — горещеше се офицерът. — Както искаш, но след четвърт час аз трябва да имам коне, иначе лошо ти се пише! — заплаши го той, като премина от „вие“ на „ти“ и зае съответната поза.

Като видя, че нещата приемат нежелателен обрат, надзирателят прибягна до маневра, който в повечето случаи му се отдаваше, особено с младите офицери. Той зае унижена поза и каза:

— Защо да се караме?... Какво зависи от мен?... Ето, няма ли да пийнете едно чайче, аз сегинка ще пратя дъщерята, тя ще ви налее и ще ви прави компания, а междувременно току-виж дойдат и коне... Разсъдете сами, нашето положение...

В такива случаи офицерът обикновено отваряше уста, за да отговори, но в това време надзирателят вече изчезваше, а от страничната врата се появяваше дъщеря му — миловидна мома с висока гръд, леко подпухнало лице и безцеремонни маниери. В тази пустош в усамотената къщичка появата на миловидна девойка със съмнително поведение винаги произвеждаше ефект. Топлият, макар и задушлив въздух на стаята, шумът на самовара, картините по стените, изобразяващи Синопското сражение и още някаква битка на русите с черкезите — всичко това след есенния студ и мокрота донякъде напомняше домашен уют, немислим без присъствието на жена. Миловидната мома се явяваше сякаш като необходимо допълнение към обстановката, нейните плоски приказки се струаха мили, правеха й комплименти, тя пиеше с офицерите чай, хапваше с тях питки и закуски, ако такива се намираха изобщо, правеше прекарването тук приятно и отклоняваше от баща си не една готова да се разрази буря.

Сърдитият офицер, който настояваше за коне, не се задоволи обаче с появата на момата и продължи да шуми и се горещи дотогава, докато спящият на дивана под бурката офицер не се събуди от виковете

и шума. Той се надигна и на свой ред подвикна на развилнелия се поручик:

— Що за безобразие е това! Аз две нощи не съм спал, а вие такава гюрултия вдигате, че не давате на никого да спи...

Сърдитият поручик понечи да вдигне кавга, но като видя, че спящият е по-старши по чин, прехапа език и се приближи до прозореца да види не е ли дошла каруцата, в която се тътрюзеше отзад неговият ординарец с багажа.

„Все едно без нещата си няма да продължа — помисли си поручикът — и дори и да имаше коне, пак би се наложило да чакам.“ Миловидната мома седна до младия Глебов, който започна да я гощава с купената отнякъде печена яребица. Момата каза на Глебов, че обича такива младички като него и се учудва как родителите му са го пуснали на война. Глебов се засегна, че го смятат за прекалено млад и за да докаже обратното, започна да пуска на момата разни юнкерски любезности, които тя приемаше благосклонно. След като изпи с него по чашка водка (преди това тя, естествено, се преструваше и уверяваше, че не пие), момата съвсем се развесели и започна да побутва младия офицер с крак под масата. Той ѝ пошепна нещо на ухото, от което тя лекичко се изчерви и кимна утвърдително с глава.

Коне дочакаха едва на другата сутрин. До Симферопол оставаха още две спирки. Този път Глебов пътуваше само със сърдития поручик, тъй като третият им спътник остана да чака своя приятел.

Като изминаха няколко версти, Глебов и спътникът му чуха в далечината някакви глухи звуци, които ставаха все по-ясни.

— Какво е това? — попита Глебов коларя.

— Кое, господарю?

— Ами ето, чува се, нещо буха.

— Ех, господарю, нима не знаете? Стрелят в Севастопол, а тук се чува.

— А колко версти има до там?

— Ами стотина, смятай, може и да са...

На Глебов неволно му се разгупка сърцето при мисълта, че сега в известен смисъл и той е участник в драмата, която се разиграва в Севастопол, макар и да отстои от града на цели сто версти...

Най-сетне късно през нощта пристигнаха в Симферопол и спряха в странноприемницата „Златна котва“; на младия Глебов тя се

стори по-лоша от някои петербургски кръчми. За красивото месторазположение на Симферопол той дори не помисли: не му беше до това, толкова беше уморен и премръзнал след пътешествието по благата равнина, сменила се сега от хълмиста местност.

В странноприемницата някои прозорци светеха, но вратата беше вече заключена и от двора се чу лай на кучета. Започнаха да чукат и най-последно им отвориха. В стаята, в която влязоха, видяха билиард, върху който спеше някакъв хусарски офицер. Дойде съненият съдържател на странноприемницата и каза, че сега освен шунка няма друго, а утре могат да получат обяд, какъвто и в Петербург няма. Глебов погледна менюто и като видя сред изброените блюда „португалска чорба“ и „борш по гръцки“, трябваше да се съгласи със стопанина, а засега се задоволи с шунката. Хляб също нямаше и за щастие избави ги намиращият се там казак, който предложи на техни благородия черен хляб и сол. Цените в „Златна котва“ се оказаха неимоверни: за мръсната стая, с размазани по стените кървави петна — свидетелство за борба на предишните обитатели с дървениците — на Глебов и поручика, който от сърдит поради умората стана сънен и мрачен, поискаха такава цена, че младият офицер с ужас се видя принуден да размени последната си жълтица: предпоследната с чисто юнкерска щедрост той подари на надзирателската Дулцинея в знак на благодарност за нейното гостоприемство.

Независимо от неудобствата по настаняването, Глебов спа цяла нощ като пребит. Когато на заранта се събуди, отново ясно чу отдалеченото бухане на оръдията. Той излезе в коридора да поиска вода да се умие и да разбере дали е пристигнал ординарецът с багажа и почти се сблъска с излизащия от стаята си артилерийски офицер; вече искаше да каже „виноват“, но артилеристът изведнъж го притисна в обятията си и възкликна:

— Коля! Най-сетне! И вече си произведен! Браво!

— Альоша, нима това си ти? — извика на свой ред Глебов младши, като позна брат си. — Не си ли в Севастопол? Да не си ранен? — тревожно разпитваше той по-големия си брат.

— Не, да ме пази бог... Тук съм по поръчение на началството. Трябва да получа едни пари. Искаш ли тази вечер да тръгнем заедно? На теб, естествено, ти се иска час по-скоро в Севастопол, но ще успееш.

— Да, ако не беше ти, бих тръгнал веднага. Впрочем не мисля, че ми е неприятно да пътувам с тебе — побърза да добави Глебов младши. — Напротив, толкова се радвам да те видя! Господи, колко време! Веднага не бих те познал! А нали и аз съм се изменил, а?

— Ти си порасъл, възмъжал си, укрепнал си. Сега имаш вид на истински воин — каза с усмивка брат му. — Жалко, че си пехота, роден си за кавалерист. Е, да се отбием в моята стая да пийнем чай.

Те седнаха да пият чай.

— Е, какво ново при вас, в Петербург? — попита Глебов старши. — Нали не съм бил отдавна там.

— Какво особено може да има? По-добре разказвай бързо какво става при вас? Във вестниците много пишат за вас, но все друго си е да го чуя от теб... Представям си колко неща си видял, колко си преживял за това време! Завиждам ти, Альоша! Кажи, истина ли е, че под Алмание действително не сме могли да се задържим? При нас едни винят Меншиков, други казват, че нашите войски били неопитни, трети стоварват всичко на лошото въоръжение... Хайде, разказвай де, Альоша! Все аз говоря, а ти мълчиш като риба.

— Какво да ти разправам за далечното минало — каза Глебов старши, комуто се струваше, че от алминския бой е минало бог знае колко време. — Ти навярно си чул, ако не в Петербург, то по пътя, че неотдавна нас за втори път здравата ни натупаха...

— Как! — викна по-малкият брат. — Не може да бъде! Нищо не зная! Аз три денонощия се мъкнах по калта от този проклет Перекоп! Когато напуснах Петербург у нас, обратното, всички ликуваха по случай несполучливата неприятелска бомбардировка и особено след вестта за блестящата победа на Липранди^[1].

— Е, чак пък блестяща — каза Глебов старши. — Липранди е смелчага, не споря, славна кавалерийска работа беше; ние почти напълно унищожихме английската кавалерия и се оказа, че нашите кавалеристи съвсем не са толкова лоши, както можеше да се помисли след Алма. Но бедата е там, че нашите велики пълководци (Глебов понижи тон и се озърна дали не го слуша някой външен човек), нашите велики пълководци, като започнеш от най-светлейшия и свършиш с изкукуригалия Пьотър Дмитриевич, не съумяха да се възползват от първата сполука... Ето дори в последната битка: отначало на нас така ни провървя, че английските параходи вече започнаха да набират пара,

мислейки, че ще им се наложи да си откарат войската изобщо. И какво? В края на краищата позволихме на неприятеля да се окопите и ние претърпяхме решително поражение, и то какво!

— За бога, разкажи каква е работата! Аз от снощи с никого не съм говорил, направо се проснах да спя...

— Добре, ще ти разкажа, само че не всичко поред: днес имам страшно много работа...

[1] Липранди, Павел Петрович — руски генерал-лейтенант, началник на 12-та пехотна дивизия. ↑

II

— След балаклавската битка — така започна Глебов старши — у нас в Севастопол настана всеобщо ликуване: говореше се, че ние напълно сме отмъстили на неприятеля за Алма. Липранди беше, естествено, героят на деня...

— Извини, Альоша — прекъсна го брат му. — Ето какво искам да те попитам: вярно ли е, че уж в това сражение полковник Еропкин е прерязал на две един английски драгун, а други двама англичани е убил с плоската страна на сабята?

— Чиста глупост, макар и аз самият да чух за това от мнозина, но аз разговарях със самия полковник. Според него нещата са се развили така: Еропкин по заповед на генерал Липранди яздел нанякъде, подире му — неговата свръзка унтерофицерът Муха. Нападнали ги трима драгуни. Еропкин стрелял в единия с пистолет и го убил на място, другият се вкопчил в Муха, а третия Еропкин, силен и плещест мъжага, като не успял да извади сабята си, го ударил с юмрук по лицето. Англичанинът паднал върху шията на коня. Еропкин отново го праснал с юмрук по слепоочието, а сам се втурнал да помага на Муха; двамата убили англичанина и препуснали към своя полк... Но ти, братко Коля, не ме прекъсвай, а слушай: ако започнеш да задаваш въпроси, аз и до довечера няма да свърша, а тук имам страшно много работа.

— Добре, добре, разказвай... И все пак браво на този Еропкин! По руски се е справил с англичаните!

— И така, слушай — продължи по-големият брат. — Нощта пред последното сражение не може да се каже, че беше приятна... Да, исках да ти разкажа още нещо за балаклавската битка. Е добре, ще ти го кажа с две думи. Работата стоеше така. След пристигането на дивизията на Липранди всички започнаха да говорят, че ние скоро ще атакуваме неприятеля. Вечерта научихме диспозицията. Веднага щом разсъмна, нашите потеглиха в дълбока тишина; след половин час се намериха пред неприятеля, който се оказа до самия Воронцовски път. Пред нас се очертаха страшните английски редути. Нашите „приятели“ —

англичаните — спяха, без да подозират нищо. Липранди — много симпатичен, забележително хладнокръвен генерал — каза на войниците: „Надявам се, че вие ще се биете също така храбро, както и на Дунава.“ Азовци първи нападнаха редута: артилерийският и пушечен огън на неприятеля не ги спря. Турците, които заемаха предните английски редуты, още щом видяха нашите, хукнаха да бягат и се натъкнаха на шотландците. Разправят, някаква шотландска маркитантка, жена с огромен ръст, спряла турците, като помислила, че те искат да ограбят нейните запаси и здравата шибала тичащите покрай нея турци с камшик. Изведнъж се появила английската кавалерия. Нашата кавалерия я пресрещнала. Казаците обкръжили шотландската пехота от двата фланга, но не издържали и първия залп и препуснали обратно. Нашите хусари — ваймарци и лейхтенбергци — също взели участие в боя; старият генерал Рижов яздел най-отпред...

— Подобно на Мюрат^[1] — вметна по-младият брат.

— Да, ако искаш, сравнявай... Бедата е, че убили коня под него и старецът е щял да загине, ако не бил един унтерофицер от Ваймарския полк, който успял да качи генерала на своя кон. Не стига това, ами този храбрец хванал един неприятелски кон, разседлал го и му нахлузил генералското седло, а когато го попитали защо му е този маскарад, той отговорил: „Я виж ти, че може ли да се захвърли генералското седло?“ Междувременно Липранди изпратил ординареца си със заповед, но той се оказал глупак: объркал заповедта и предал на уланския строеви полк да отиде да подкрепи хусарите. Какво да се прави? У нас не е разрешено да се разсъждава. Командирът на полка разгърнал своите улани в една линия и препуснал с ускорен тръс. Неприятелската батарея ги обсипала с картеч. През това време сред англичаните настъпила бъркотия къде по-голяма от нашата. Един от техните началници, без да разбере заповедта на лорд Ръглан, заповядал на Картигън да атакува нашата кавалерия. Картигън, разправят, изпаднал в ужас, тъй като му се наложило да върви под кръстосания обстрел на нашата артилерия и пехота. Англичаните пришпорили конете, ние ги посрещнахме с картеч и куршуми. Английските кавалеристи нападнали казаците — те драснали да бягат, налетели на ваймарци, ваймарци притиснали лейхтенбергци и ние станахме свидетели на невероятен скандал: някакви си триста англичани бяха погнали три наши полка...

— Слушай, ти не преувеличаваш ли?! — викна Глебов младши. — Ти винаги имаш навика да се отнасяш прекалено строго към своите...

— Не мисли, Коля, че аз обвинявам нашите войници в страхливост... Пази боже! — каза Глебов старши. — Нашият войник е храбър като лъв, когато го командуват умни началници. Под Балаклава при нас, както винаги, беше страшна бъркотия. Старецът Рижов също е храбрец, но не съумя поне малко от малко да разположи сносно войската си: най-отпред постави казаците, които не могат да издържат натиска на редовната кавалерия. И главното, вместо да посрещнат атаката с атака, нашите кавалеристи стояха на едно място; много ясно, че което на неприятеля не достигаше като маса, той си го навакса със скорост. Натискът на англичаните беше стремителен. Неприятелят заклепа няколко оръдия, нападна отстъпващите хусари, сечеше ги безпомощно и просто ги смазваше откъм гърба. Край моста хусарите се биеха смело, но беше късно. В това време нашите улани, яхнали разнопородни коне, тъй като това беше строеви полк, се натъкнаха на Одеския полк, който ги взе за неприятел, прегрупира се в каре и давай да стрелят по нашите: едва ги спряха. Англичаните пък, като смазаха нашите хусари, отстъпиха назад и язدهа в тръс като на учение. Тук обаче им се наложи да изпитат последиците от своята грешка. Нашите улани ги удариха откъм фланга, а пехотата и артилерията на връщане пак откриха огън по тях, от който впрочем си изпатиха и нашите: мнозина улани бяха ранени по време на тази стрелба. Англичаните препускаха обратно по своя предишен опасен път и почти всички загинаха от картеча на седма лека и от куршумите на Одеския полк и само малцина бяха убити от нашите улани и ударилите ги в тил хусари... Позицията остана в наши ръце и значи ние победихме. Радостта бе неописуема.

— Господи, колко не прилича всичко на онова, което пишат за балаклавското сражение във вестниците! Аз четох или чух от някого, че уж английската кавалерия била пияна, с което се обяснява безумната ѝ храброст.

— Глупости, нелепост! — горещо възкликна Глебов старши. — И се учудвам как не те е срам да вярваш на такива глупости! Аз поне видях мнозина ранени и пленени англичани и сред тях нито един пиян. Пък и за нас щеше да е голяма чест да се справим с пияни... Ако ти бе

видял хладнокръвието, с което англичаните се впуснаха в обратен път, ти никога не би повярвал на тази глупост. В случая бе нужно съзнание за дълг и чест, хладнокръвие и премислена храброст; но на всичко това един пиян човек, естествено, не е способен.

— Е, Альоша, щом ти така разказваш за нашата победа, представям си как ще опишеш това, което наричаш нашето последно поражение.

— Ще го опиша, както умея, и надявам се, няма да излъжа, още повече че сам участвувах в боя. Както винаги, нашите войници умираха като герои, но само героизъм за войната не е достатъчен: нужен е поне и малко разум. Между впрочем и този път бедата настъпи, както обикновено, от това, че на всеки генерал му се искаше да действа посвоему, и напук на всички останали... Но слушай как стояха нещата... Чакай впрочем. Човече, самовара! — викна той, като се подаде в коридора.

Но „човекът“ дълго не се появяваше и чак след усилено викане успяха да се сдобият със самовар. Като запари чая, Глебов започна да разказва за инкерманското сражение.

— Та така, нали помниш, бях започнал да ти разказвам, че утрото в деня на сражението беше ужасно: дъжд и мокрота като днешната, при това и мъгла. Около четири часа сутринта у нас в Севастопол се разнесе звукът на църковна камбана. Но денят 24 октомври беше неделя и англичаните вероятно са помислили, че това е обикновен призив за ранна служба. У нас начело вървеше генерал Сойманов с колоните си. Ние излязохме доста по-късно, тъй като нашата батарея беше в отряда на генерал Тимофеев и на нас ни бе възложено да излезем от Севастопол и внезапно да нападнем неприятелските отбранителни работи. Ние се намесихме, когато боят на Инкерманските височини вече беше в разгара си. Излязохме от вратите вдясно от бастион номер шести. (Когато идем в Севастопол, ще ти покажа това място — добави Глебов.) Минахме покрай гробищата и нашата пехота се нахвърли върху неприятелските окопи. Граф Татищев, мой приятел, изяви желание да отиде доброволец, взе ерш и с двама пехотинци заклепаха едно неприятелско оръдие, при това излизане ние заклепахме, струва ми се, около петнадесет оръдия. Междувременно неприятелят се опомни и започна да изпраща подкрепления и силно да ни притиска. Ние отстъпвахме в ред,

неприятелят — след нас; но когато той приближи под картечните изстрели на нашите крепостни оръдия, посрещнаха го с чест и той отстъпи със загуби, а ние се върнахме в Севастопол, като прибрахме не само нашите ранени, но и неколцина неприятелски. Ние и не подозирахме какво става през това време с нашата армия. Остатъка от деня прекарахме в Севастопол в напрегнато очакване. Почти всички бяхме уверени в победата на нашите войски, за което благоприятствуваше особено впечатлението от нашата собствена сполука. Срещу левия фланг на отбранителната линия се чуваше несмълкаема пушечна стрелба, а от залива два парахода ревяха с оръдията си, обстрелвайки неприятелските позиции срещу Килен дере. Неприятелят отговаряше със стрелба. Аз така се страхувах за къщата, където живее една прелестна госпожица, с която се запознах наскоро, макар отдавна да бях чувал за нея от граф Татищев — Елена Викторовна, дъщеря на един флотски капитан от запаса; тя живее с баща си в една къщичка над самото Килен дере. Упоритият старец не иска да се пресели оттам. Аз скоро им бях на гости: представи си, старецът укрепва имението си с помощта на някакви двама или трима работници, като устройва прикрития от чували самоделна направа, натъпкани със земя... За щастие след това срещнах госпожицата на булеварда цяла и невредима...

Глебов погледна часовника си.

— Дявол да го вземе, стана късно! Бързам да свърша...

— Ами че ти едва започна, Альоша, за бога, разказвай, интересно е! Само не за госпожици, те на мен и в Петербург са ми омръзнали. Разкажи за последното сражение.

— Ами какво да ти разказвам! Вечерта от разни страни в града започнаха да пристигат войски. Аз потърсих познати офицери. Питам за одного — убит. Питам за подполковник Горев — един от най-добрите офицери на Тарутинския полк — казват, изчезнал без вест. С мъка намерих един познат.

— Е как е, питам, как са работите?

— Бяхме в неприятелския лагер. Ето трофеите: сухари, стафиди, ориз, английска каска. Ние своето свършихме.

— Е, а как завърши?

— Върнахме се обратно. Генерал Сойманов е убит; раниха го смъртно в корема още в началото на сражението и той вече умря;

командирът на бородинци Шалюта-Верьовкин е опасно ранен; от приближените на Меншиков мнозина са контузени: синът му Владимир — във врата, флигел-адютанта Албедински и Грейг (той наскоро се върна от Петербург) — в главата, под Даненберг убили два коня...

— Е, а неприятеля? Кой кого натупа? — попитах аз.

— Ех, друже — отговаря моят приятел, — по-добре не питай. Ние, братко, силно се изложихме. Нашият полк в бързината изпотрепа бутирци, а срещу московците едва не тръгнахме на нож! И откъде им е хрумнало да тръгнат на бой с някакви чудновати шапки!... Тогава, братко Коля, аз разбрах, че ние сме загубили. Не ми се искаше повече да разпитвам... А сега, време е да вървя по разни митарства; ако искаш, ела с мен, ако не — остани тук, почини. Подробности ще ти разкажа друг път, пък и сам, ако искаш, разпитвай в Севастопол...

— Альоша, скъпи, не ме измъчвай, разкажи накратко!

— Няма време... Бързам... — решително каза по-големият брат и започна да се облича.

Глебов младши предпочете да почине и се изтегна да спи в стаята, наета от брат му, тъй и не научил подробности за инкерманската битка. На сбогуване брат му добави само, че в битката са участвували великите князе Николай и Михаил Николаевич и че княз Меншиков бил крайно разтревожен, когато на великите князе се наложило да яздят под град от неприятелски снаряди.

[1] Мюрат, Йоахим (1771–1815) — маршал на Франция, през 1810–1815 г. неаполитански крал. ↑

III

За инкерманското сражение се разправяха толкова различни версии, че човек наистина трудно можеше да се оправи.

Носеха се странни слухове, че уж диспозицията, отдавна съставена от княз Меншиков, била изпратена за одобрение в Петербург. Император Николай, твърде недоволен от Меншиков заради Алма, този път бил толкова доволен, че съобщил подробностите на диспозицията на пруския посланик Рохов, той пък телеграфирал в Берлин, от Берлин известили Лондон, а от Лондон съобщили за всичко на лорд Ръглан. Лорд Ръглан получил това важно съобщение в навечерието на сражението и успял да предприеме известни мерки.

Както и да е, но следва да добавим, че самата диспозиция бе твърде неясна, да не говорим за това, че Меншиков я събщи на главните началници едва няколко часа преди започването, без да им даде време да обсъдят и обмислят онова, което им бе възложено.

Но ние ще предоставим на историците да възстановят истината и да отдадат заслуженото на всяко историческо лице, а сами ще последваме по-големия от братята Глебови, Алексей, който от странноприемницата „Златна котва“ забърза към сградата, където се помещаваше интендантството.

Беше десет часът сутринта, но знаейки каква навалица от посетители ще нахлуе този ден, Глебов бързаше по калните улици и вътрешно се ругаеше, загдето се беше увлякъл в приказки с брат си, та загуби толкова скъпоценно време. Глебов не сгреши в опасенията си: когато пристигна в интендантството, завари там около четиридесет души посетители от разни войскове части. Изразът на лицата на повечето офицери далеч не можеше да окуражи новопристигналите. Явно беше, че тук парите не се получават лесно. Сред офицерите се случи един хусар, когото Глебов слабо познаваше.

— Е, друже, попаднахме, както се казва, тъкмо навреме — каза хусарят шепнешком на ухото на Глебов, като го отведе настрана. — Ще ви кажа под секрет: на мен писарят ми пошепна, че днес са докарали от Петербург един милион. Секретарят, естествено, ще лъже

колкото иска, но вие не му вярвайте, той е цял Юда, впрочем много е любезен, ако успеете да му се подмажете.

— Т.е. как да му се подмажа? — попита полугласно Глебов.

— Шт, шт... не викайте, че току-виж ни чуят и се обидят... Много ясно как! Ех, вие, свещена простота! А уж сте висшист... Но вие впрочем сте математик; ако бяхте юрист — тогава друга работа. С една дума, предложете му сребърници — и всичко ще е наред.

— Не съм упълномощен от батареята — сухо отговори Глебов, освобождавайки се от прегръдката на хусаря.

— Е, ваша работа. Аз искам да ви дам приятелски съвет, пък вие както решите.

Глебов нямаше много случаи да се сблъсква с делови хора и живееше със светлите студентски представи — думите на хусаря непременно го изненадаха. Той знаеше, че нашите войски търпят, ако не лишения, то във всеки случай краен недостиг. Продоволствието на армията бе крайно занемарено. Особено оскъдно бе продоволствието на конете. За фураж се отпускаха огромни суми, а в същото време конете ги хранеха не със сено, а с морски сухари и дребен дъбов храсталак. Войниците направо си казваха, че хранят конете с дъб. Глебов знаеше, че за това са виновни командири; но той смяташе такива командири за изключения, бе уверен, че двама-трима честни хора, подобно на него самия, могат да преобърнат всичко. За интендантството отдавна вече бе чувал твърде неласкави отзиви, но вярваше, че със своята енергия няма да се даде в ръцете на шайка мошеници. Беше твърдо решил да не дава подкуп. „Нали не могат да ми откажат това, което искам по закон“ — мислеше Глебов.

Но сега нямаше повече време за размишление. Той се приближи до чиновника, който седеше, заврял нос в някаква ведомост, и попита къде е управителят.

— Но сега вие едва ли ще може да го видите — каза чиновникът, като леко обърна глава и присви едното си око и тутакси отново заби нос в своята ведомост.

— Но на мен ми е нужно да го видя веднага. Аз съм пратеник на н-ската лека батарея на четиринадесета бригада.

— А, така да бяхте казали... Ако обичате, след половин час идете направо в кабинета: там вече чакат доста ваши колеги.

Този фамилиарен тон неприятно поразя Глебов.

— Аз не ви питам кога да отида, а искам само да знам къде е управителят — ядосано каза той.

— Нали ви казах — избоботи под носа си чиновникът и промърмори подире му: — Виж го само колко е бърз! Ех, тия артилеристи! Най-размирният народ!

Глебов влезе в един обширен, подреден с хубава мека мебел кабинет, с избродирани с бисер възглавнички по диваните и солидно бюро, върху което бяха разхвърляни купища делови документи и сборници от граждански и военни закони.

Управителят, набит, но болнав на вид възрастен човек, седеше в широко кресло и разговаряше с един хусарски щаб ротмистър, който също се беше разположил в кресло. Няколко пехотни офицери седяха по-надалеч на столове. Управителят и щаб ротмистърът бяха във весело настроение и разговаряха очевидно съвсем не по делови въпроси.

— Къде мога да видя господин управителя? — попита Глебов.

— Аз съм, какво желаете? — каза управителят и погледна изпод вежди току-що влезлия.

— Аз пристигнах от н-ска батарея на четиринадесета бригада, за да получа пари — каза Глебов.

— А, отлично... Поседнете малко, сега ще поговоря и с вас.

Глебов седна на първия попаднал му стол и зачака.

— Да, ще ви кажа, страшни сладурчета са! Пръстите си да оближеш! — продължи щаб ротмистърът започнатия отпреди разговор. — Тук при вас в Симферопол наистина има с какво да си усладиш душата. Такива хубавици и в столицата невинаги ще намериш... С особен успех се ползват две госпожици, дъщерите на генералша Минден, струва ми се, близначки. Тук абсолютно всички ги ухажват — и такива като мен, и докторите.

— Нали казват, че на меда и мухите се лепят — вметна управителят.

— Видяхте ли какви чудни коне купи този мръсник доктор Протопопов? — И каква бричка! От душа му завидях!

— Ще ви кажа аз, че Протопопов лошо нещо няма да купи! — каза управителят, като се смееше и пухтеше от измъчващия го задух. — Ей на, говорят за нашего брата... Ама това, друже, са само приказки. Комисарството, та комисарството — да бяха видели

докторите! Ето къде, ще ви кажа аз, се корени злото! Дерат в пълния смисъл на думата и от живия, и от мъртвия, че на това отгоре могат и да ви уморят!

— Това е вярно! Сякаш не лекуват хора, ами добичета, вместо хинин дават вгорчено брашно, ама екипаж и коне придобиват, нали — съгласи се щаб ротмистърът.

Глебов започна да губи търпение.

— Извинете, господин щаб ротмистър — каза той, обръщайки се към хусаря. — Вие, ако не греша, сте свършили вашите делови обяснения с господин управителя, а аз имам бърза работа... Така че позволете ми първо на мен...

Щаб ротмистърът високомерно огледа Глебов от главата до краката.

— Че аз не ви преча, господин поручик — каза той и продължи да седи на креслото срещу управителя. — Надявам се, нямате тайни?

— Разбира се — сухо отговори Глебов. — Моля ви, господин управител, кажете ми определено: в колко часа днес мога да получа парите?

— Днес пари повече няма — отрязва го управителят.

— Как така? Та нали, казват, от Петербург са изпратили цял милион!

— Милионът, той милионът... и, първо, не е милион, а всичко на всичко осемстотин хиляди и, второ, аз имам претенции за милион и половина... Ха помъчете се да удовлетворите всички! Вие не сте единствен, петдесет души интенданти сте.

— Разрешете — горещо възрази Глебов. — Аз трябва да получа парите днес и друго не ме интересува...

— Вас не ви интересува, но мен ме интересува... Впрочем, както личи, по тази част вие сте неопитен и на вас сигурно ви се случва за пръв път... Ще ви кажа нещо под секрет...

Управителят стана и като се придвижваше с мъка, отведе Глебов настрани.

— Пари може и да се намерят, само изпърво кажете колко процента ще дадете?

— Какви проценти? — викна Глебов, почервениял от гняв. — На кого трябва да давам проценти?

— Ако викате така, то и аз ще съм принуден да кажа пред всички, тъй като това изобщо не е никаква особена тайна — нахално каза управителят. — При нас е прието да отчисляваме от вашето ведомство шест процента — както виждате, съвсем малко, служебен процент.

— Господа офицери — каза Глебов, едва сдържайки се, — призовавам всички ви за свидетели, че господин управителят иска да вземе от мен подкуп.

Пехотните офицери забиха поглед в земята, а щаб ротмистърът каза важно:

— Господин поручик, ние в семейните дразги не се месим... Аз си имам правило: каквото става — между нас да си остава.

При тези думи фигурата на управителя се затресе от смях.

— Това на нищо не прилича! — викна Глебов и изхвърча от кабинета, като затръшна вратата след себе си.

Той бързо прекоси салона и вече беше близо до изхода, когато го настигна секретарят, пъргаво човече с доста прилична физиономия, облечен безукорно чисто, с прическа във вид на перчемче.

— Господин поручик, господин поручик, къде отивате?

— Ами с вас никаква работа не трябва да има човек! — каза Глебов.

— Вие вероятно идвате от господин управителя? — полугласно попита секретарят. — Той е остър човек и със стари разбирания... Не се тревожете, ние и без него ще уредим работата.

— Правете каквото искате, но днес трябва да получа парите. Войниците ядат гнили сухари, конете мрат от глад, а тук не можеш да получиш пари, без да...

— Шт... защо така? — умолително произнесе секретарят и допря пръст до устните си. — Е, нашият старец е издрънкарал нещо, а вие сте взели, че сте му повярвали! Той сигурно за процентите?... Повярвайте, това са глупости, той просто се инати, защото парите наистина са малко; трябва нещо да се измисли, за да не се трупат на вратата...

Физиономията на секретаря се стори на Глебов заслужаваща доверие. Той го последва към бюрото му, обкръжено от интенданти.

— Виждате ли — каза секретарят и изведнъж промени умолителния тон с официален. — Днес пари във всеки случай вие не

може да получите. Днес ще удовлетвори само ония, за които имаме нареждане на главнокомандувачия да им се изплати незабавно. Впрочем разрешете ми да направя справка.

Глебов прехапа устни и докато секретарят събираше някакви справки, той от нямане какво да прави започна да разглежда търкалящите се по бюрото ордери. Седящият там писар толкова се беше задълбочил в преписването на документи, че не забеляза как Глебов взе намиращия се най-отгоре ордер и го зачете.

Глебов четеше и не вярваше на очите си. Това бе подписан от княз Меншиков ордер за незабавно предаване на командира на подвижния парк на двадесет и пет хиляди рубли за фуражно продоволствие на конете през ноември.

„Какво значи това? — помисли Глебов. — Паркът не е дори на позициите, а светлейшият нарежда да му се изплатят пари за ноември. А ние се намираме пред очите на неприятеля, търпим лишения и не сме удовлетворени още за октомври, а някои батареи дори за септември!“

Междувременно секретарят, който правеше естествено справки в кабинета на управителя, се върна на бюрото си.

— Обяснете ми, ако обичате, какво означава това? — попита Глебов и му показва ордера.

Секретарят почервеня като рак, дръпна ордера от ръцете му и каза:

— Бъдете така добър, не пипайте документите. На вас ви казах, че утре ще си получите парите изцяло, какво повече? А ти, глупако, къде гледаш! — викна той на писаря. — Всичките документи да ти измъкнат, на теб ти е все едно, говедо!

Писарят, чието гърло бе превързано с един мръсен парцал, измърмори нещо за свое оправдание с прегракнал глас.

— Така че ще ви помоля да дойдете утре — каза секретарят, но поразмисли и добави — А Впрочем ето какво, господин поручик, няма ли да наминете днес при мен да обядваме?

— Какво говорите?... Аз трябва да замина. Какъв ти обяд!

— Да, може би тогава заедно ще обсъдим как по-удобно да получите парите.

— Аз желая да ги получа тутакси, без никакви обеда.

— Ех, колко сте несговорчив!... Хайде, чуйте ме, престанете да се инатите! „Ама че е хитрец — мислеше секретарят. — Навярно иска за себе си два процента, направо да беше казал!“ Ето какво! — изведнъж възкликна секретарят и докосна с пръст челото си, сякаш бе осенен от някаква мисъл отгоре. — Имам блестяща идея, ще ви кажа аз! Елате с мен при касиера, аз ще се постарая да уредя нещо, така да бъде!

И той прихвана изумения Глебов през кръста и го поведе със себе си към стаята на касиера.

Касиерът, вече възрастен човек с очила върху ястребовия нос и издадена напред остра брадичка, гладко избръснат и без мустаци, беше потънал в четенето на вестник. Пазачите лениво ходеха напред-назад, в стаята имаше още един мустакат щабскапитан със сив войнишки шинел и чанта през рамо. Писарят тракаше със сметалото.

— Сега, господа — каза касиерът и остави вестника.

— На тоболски пехотен кой е пратеникът?

— Аз — обади се щабскапитанът.

— Ей сега всичките парички ще ви дам, само че вие съвсем ще ни разорите... Я каква камара пари...

Глебов се учуди колко просто е всичко и колко лесно се осъществява онова, което му се струваше непостижимо.

— Дай насам сметалото — викна касиерът на писаря, — аз ей сега ще пресметна. — Така, на вас по три параграфа. (Той започна да пресмята на сметалото.) Така е, струва ми се? Всичко 21 327 рубли 15 копейки. Май че е вярно. Проверете.

Касиерът измъкна от чекмеджето няколко пачки с асигнации, наслюнчи пръстите си и започна да брой, изумявайки Глебов със сръчността си; той броеше по два пъти, записваше на лист, прибавяше на сметалото, добавяше към пачките, преместваше ги от едно място на друго и като свърши, каза на щабскапитана:

— Готово!

Щабскапитанът седна, запретна ръкави, откривайки косматите си ръце, и започна да брой.

— Точно ли са? — попита най-сетне касиерът.

— Толкова са — проговори щабскапитанът. — Ако обичате да се разпишете...

Докато щабскапитанът броеше, Глебов забеляза, че секретарят шепне нещо на ухото на касиера и разбра, че става дума за него.

— Е, хайде, артилерия, приближи се — пошегува се касиерът.

„Господи, колко е лесно и просто!“ — помисли Глебов, не вярвайки на ушите си.

Касиерът отново извади няколко пачки асигнации.

— Да бяхте ми дали и малко сребро — опита се да вметне Глебов. — Поне триста рубли.

— Няма и няма да има. Какво ти сребро! Сега в цялото казначейство и за пет рубли сребро няма да се намери. Ако обичате да преброите.

Глебов започна да брои и скоро се убеди, че не достигат около хиляда и шестстотин рубли. Едва сега разбра каква е работата. Ясно, че и на него му бяха удържали обичайния процент.

— Позволете, но тук има грешка — каза Глебов и погледна още неизлезлия щабскапитан.

— Как грешка? — раздразнено попита касиерът. — Вие навярно не умеете да броите. Ако ще да ги броят броячите от цял свят — грешка няма!

— В такъв случай, ако обичате, пребройте ги още веднъж, пред мен.

— Слушайте — каза касиерът, като се наведе през бюрото и сниши глас. — Парите са точно. Какво толкова шумите? Шест процента — та това е в реда на нещата!

— Както обичате — силно каза Глебов, като забеляза, че щабскапитанът затваря чантата и се кани да излезе — аз съм готов да ви дам тези шест процента, но ви моля да ми дадете разписка, че сте ми ги удържали.

— Ама вие какво, наистина, нас за деца ли ни вземате? — каза касиерът. — Каква ти разписка! Ще ви дам разписка, а вие тутакси ще се разкрещите: грабеж, подкупи! А ако не ми вярвате, попитайте господин щабскапитана: при това аз малко ви вземам, другите дават повече!

— Ами без това не може — флегматично отбеляза щабскапитанът и излезе, преди още Глебов да успее нещо да възрази. Като се видя насаме с касиера, секретаря и пазачите, Глебов разбра, че

работата е загубена, но още се стараеше да си даде вид, че не се предава.

— В такъв случай аз изобщо няма да взема парите — каза той.

— Както искате — каза касиерът. — Михеев! — викна той на писаря. — За днес плащането приключи, запечатай сандъка!

„Осемстотин рубли горе-долу се ядват — мярна се в ума на Глебов. — В краен случай татко ще ми прати от неговите.“

— Как мога без разписка? — попита той. — Ами какво ще стане, ако батареиният командир не повярва, че вие сте ги удържали, и помисли, че съм ги присвоил за себе си?

— Как няма да повярва? Той е длъжен да вярва. Вие сте офицер... А ако не повярва, друго ще попита, всички ще му кажат едно и също. Ето какво — това е последната ми дума, господин поручик. За да не се караме с вас, аз ще ви удържа точно хиляда — сумата е кръгличка, а ето ви още шестстотин, ако обичате да ги преброите.

Глебов махна с ръка.

— Е, добре — каза той, — дайте да се разпиша. Той преброи парите, скри ги в чантата и побърза да излезе, без да подаде ръка на секретаря, който така и остана с протегната ръка.

— Брей, че хитрец! — каза секретарят, когато се убеди, че Глебов няма да го чуе. — Навярно за момичета са му притрябвали шестстотин рубли и ловко ги измъкна! Аз на ваше място, Иван Трофимович, за нищо на света не бих му ги дал. Защо да ги глезим. Ще вземе да се похвали пред другите, а за нас е загуба!

— Не си струва за някакви си шестстотин рубли да се захващаме с него — оправдаваше се касиерът.

„Ама и теб те бива дърто! — помисли секретарят и погледна касиера с известно презрение. — Едно такова сукалче не можа да сложиш на мястото му!“

Ще отбележим, че батареиният командир не само повярва на Глебов, но дори се учуди, че са му взели толкова малко...

Щом получи парите, Глебов побърза да се прибере в странноприемницата „Златна котва“. Като влезе в билиардната, завари там група офицери, които играеха с хазарт на билиард и шос. Чуваха се различни възгласи на играчите: ту гневни, ту самодоволни, в зависимост от това, кому как вървеше в играта.

Когато се прибра в стаята си, Глебов завари брат си все още да спи и го събуди, като му предложи да обядват.

— Само че виж какво, Альоша... На теб ще ти се наложи да заплатиш и за мен. Ще ми повярваш ли, нямам пукната пара.

— Нима толкова малко пари ти дадоха от къщи? — попита по-големият брат; той знаеше, че старият баща никога не би пуснал своя любимец Николенка без прилична сума. — Аз дори исках да ми дадеш назаем няколкостотин.

— Къде ти! Работите на татко не вървят добре — излъга Глебов младши. — Селяните трудно плащат оброка...

Младшият офицер го беше срам да признае, че от кръглата сума, която беше получил, една част изхарчи в Петербург на прощалните почерпки с приятели, а останалото по пътя за разни глупости като приключението със станционната Дулцинея, на която даде предпоследната си жълтица. Нямаше какво да се прави. Глебов старши трябваше да му даде назаем стотачка от служебните пари, като взе от него честна дума, че ще ги върне веднага, щом получи от къщи.

По-малкият брат даде дума, но се почувствува обиден.

„Какво е това наистина, Альоша като че ли не ми вярва?“ — помисли си той.

Вечерта Глебов старши излезе из града за някакви покупки. Глебов младши отиде в малката, така да се каже, интимна билярдна, да погледа какво става там. Той вече беше подочул това-онова за тукашните забави. Наистина си струваше да погледа човек. На голямата игрална маса, на която обикновено се сражаваха на шос, сега лежеше в доста интимна поза и с много леко одеяние девица, а наоколо ѝ се бяха струпали играчките. За удобство дори ѝ бяха подложили възглавница под главата. Намирайки по всяка вероятност обикновената игра недостатъчно привлекателна, веселите млади хусари и пехотинци бяха измислили особена игра „с девица“. Сред военните (цивилните бяха малко) се открояваше полковият адютант, блестящ млад човек от доста известната фамилия Дашкови, който държеше банката. Девицата заменяше масата: на нея разиграваха банката и във връзка с това пускаха двусмислени шеги. Две генералски синчета, ако се съди по приликата, родни братя, постоянно понтираха и губеха.

Чуваха се възгласи: „Дадена!“ — „Взета!“ Девицата очевидно беше много изморена, но се стараеше да изглежда весела и понякога

неволно променяше позата си. Тогава се разнасяха викове:

— За бога! Ще паднат картите! Само да не объркаме играта!

Почти всички присъстващи вече бяха успели порядъчно да се почерпят в бюфета. На младия Глебов това се стори твърде забавно и той начаса изхарчи осемдесет рубли от стоте, които му даде брат му.

Междувременно неочаквано не провървя и на този, у когото беше банката. От досада той започна да хвърля картите така, че те ежеминутно падаха от девицата върху масата. Загуби и последните си сто рубли.

— Господа, стойте! — изведнъж викна той. — А аз забравих, че днес с пощата получих пари! Василиев, приятелю любезни, заеми моето място, аз ей сега ще се върна и тогава ще заложим отново! За слава!

Скоро той се върна с неразпечатан пакет. Това бяха четири хиляди, току-що изпратени на Дашков от богатата му леля. Той извади пачка асигнации и поведе играта с нов хазарт; младият Глебов беше свидетел как Дашков в продължение на един час проигра всичко. На самия Глебов му стигна благоразумието да се въздържа от по-нататъшна игра. Но в последвалото след това напиване той, естествено, взе участие и похарчи последните двадесет рубли. Какво стана по-нататък не си струва да се описва. Достатъчно е да кажем, че пиеха вино от голямата мраморна вана, в която поставиха същата оная зловещна девица, която преди им заменяше игралната маса.

Далеч след полунощ Глебов младши се върна в стаята на брат си.

— Къде изчезна? — попита го той. — Заради теб ще закъснея.

— Альоша, гълъбче, ти ще се сърдиш: аз исках да опитам късмета си и загубих стоте рубли, които ми даде назаем.

Брат му се разсърди не на шега и го нарече негодно юнкерче. Глебов младши избухна, но понесе обидата, защото съзнаваше колко е виновен. Той още не беше загубил способността си да се изчервява и макар да беше разпуснат, но всъщност бе добро момче.

IV

Познанството на по-големия Глебов с Леля започна твърде оригинално. Той се яви при нея на втория ден от бомбардировката в качеството си, така да се каже, на делегат от граф Татищев. След оная паметна сцена, когато пред очите на графа Леля пътуваше с баща си в лодката под град от неприятелски снаряди, графът не беше виждал дъщерята на капитана. Когато научи, че неговият другар по батарея Глебов го пращат на Килен дере с поръчение от началството, графът го помоли да се отбие в къщата на капитана и да разбере какво става там. Глебов изпълни точно заръката, срещна се с Леля и се заинтересува от нея, удивлявайки се от смелостта на младото момиче, което живееше на толкова опасно място и очевидно ни най-малко не се страхуваше. Глебов веднага се хареса на капитана с непосредствените си обноси и той разведе гостенина около къщата да му покаже мерките, които бе предприел срещу бомбардировката. Глебов отлично виждаше, че само една бомба ще е достатъчна, за да пробие покрива на къщата и от своя страна направи няколко забележки, но заедно с това посъветва капитана колкото се може по-скоро да отведе дъщеря си поне в северната част на града; Леля обаче заяви, че вече не се страхува и за нищо на света няма да остави баща си.

— Моята дъщеричка е страшно капризна — каза капитанът. — Вчера цял ден ме пришпорваше да отидем там, а днес казва: ще останем тук.

— Съвсем не цял ден, татко, та аз веднага се съгласих да се върна с вас у дома.

— Нима не се страхувате? — попита я Глебов, като неволно ѝ се любуваше.

Той никога преди това не беше я виждал и затова не познаваше предишната весела палава птичка Леля. Сега тя му се стори сериозна замислена девойка, а той обичаше такива.

„Нещо ѝ тежи на душата, някаква голяма мъка. Навярно е починал някой от близките ѝ“ — помисли си Глебов.

След балаклавското сражение Глебов вече по собствен почин навести капитана от запаса. Той попадна тъкмо по времето, когато капитанът крепко спеше в своята „каюта“. Ето защо Глебов можеше свободно да поговори с Леля. Капитанът не се събуди и тогава, когато ревят на неприятелските изстрели доказа, че бомбардировката се подновява, макар и далеч не с предишната сила.

От Леля Глебов научи, че засега тяхната къща е цяла и невредима; в градината им паднала голяма бомба, но не избухнала, и техният слуга Иван успял благополучно да измъкне от нея, както той се изразил, цялата ѝ плънка.

Като разбра случайно от Глебов, че е другар на графа, Леля цялата пламна и ако той бе поне малко по-близък с Татишчев, тутакси би разкрил нейната тайна. Но Глебов невинаги се спогаждаше с графа и странеше от него, и макар да чуваше от другите, че подир Татишчев, както се изразяваха офицерите, „тича“ някакво страшно хубаво момиче, на него и през ум не му минаваше, че става дума за нея, тая толкова харесала му девойка, която му се струваше чисто, невинно създание.

Може би ако беше предупреден за нея, цялото ѝ обаяние би изчезнало. Но като не знаеше за отношенията ѝ с графа, Глебов си спомняше за Леля дори сега, докато пътуваше с брат си по отвратително калния път обратно от Симферопол за Севастопол.

Пътуваха убийствено бавно. Глебов младши, забравил за неотдавнашните си симферополски впечатления, се заслушваше в далечните звуци на канонадата и си мислеше само за това, какво е сега в Севастопол. Впечатленията от разказите на брат му за нашите успехи и несполуки също почти избледняха. На него му се искаше по-скоро да види всичко със собствените си очи.

Братята пристигнаха в Бахчи сарай и спряха в едно мръсно татарско кафене, та поне малко да се постопят и изсушат.

— Къде са ханските дворци, градини и фонтани? — попита помалкият брат.

— Те, се падат от лявата ни страна, братко Коля. Нямаме време да се отбиваме. Оттук ще надникнем в гостилницата край станцията, докато сменят конете, и ще хапнем. Там предлагат сносен обяд, макар да е дяволски скъпо и поднасят доста мръсно.

Отбиха се да хапнат. На масата вече седеше един хусарски офицер, поставил край себе си музикална кутия, която непрекъснато навиваше. Латерната свиреше камаринската, след това някаква тиролска песен, която, без да свършва, преминаваше в моден патриотичен романс, последван от жизнерадостен валс.

Глебов младши ядеше с апетит под акомпанимента на музиката и съвсем се развесели. След това продължиха пътя си между хълмовете, като постоянно задминаваха безбройни обози. Ето я най-сетне и Дунавка — последната станция преди Севастопол. Селището е разположено амфитеатрално: татарските постройките са прилепнали в ниското, а зад тях се синее планините. В падината се извисяват група живописни пирамидални тополи, а хребетите на хълмовете са покрити с ниски дъбрави. Долу край рекичката има градини — повечето круши и орешак.

Отчетливо се чуват изстрели, които отекват в планините с постепенно замиращ тътен...

— До Севастопол остават още само седем версти — каза Глебов старши на брат си.

Сърцето на младия офицер заби ускорено. Всяка минута той очакваше, че ей сега ще се покаже градът, но виждаше пред себе си само планини, хълмове и долове.

Вече се свечеряваше, когато най-сетне в далечината се показва хълм, покрит с разхвърляни светли здания и синия залив с чернеещите се мачти на корабите. От двете страни имаше планини, отдясно в далечината беше морето.

Изведнъж на небето проблесна огнена ивица и малко след това се чу слаб звук.

— Гледай, Коля, бомба — каза Глебов старши на брат си. — Сега те стрелят и нощем, и дори повече нощем, отколкото денем.

Спуснаха се в падината. Ето я най-сетне и севастополската станция — каменна сграда с големи опушени прозорци. Впрочем за станция бе определена само една стая.

Братята влязоха там, за да почакаят ординареца, който пътуваше с багажа. В стаята цареше пълен хаос. В един ъгъл бе насипана купчина овес, в другия бе кревата на надзирателя; наред стаята вместо маса беше сложена една дъска върху два камъка. Навсякъде стояха и лежаха

пушки и полусаби. До печката върху пощенските бали и чувалите с овес бяха насядали офицери с шинели, фуражки и с папахи.

Докато чакаха ординареца, братята побързаха към пристанището, тъй като след седем часа вечерта не се разрешаваше преминаването през големия залив. На небето се появиха още няколко огнени ивици; Глебов младши вече разбираше тяхното значение.

Те се прехвърлиха на другата страна и се запътиха към казармата на Николаевската батарея.

— Аз бих искал още сега да отида да погледам бастионите — каза по-малкият брат, още невлязъл в малката стаичка, където се беше настанил Глебов старши.

— Утрото, братле, е по-мъдро от вечерта и без водач не мога да те пусна: ще се загубиш или ще попаднеш дявол знае къде... Утре ще отидем заедно, аз ще ти покажа нашия знаменит четвърти бастион. Сега там всеки ден става много напечено. Ако ме възпрепятствува службата, помоли някой от моряците. Предупреждавам те: отначало там ще ти бъде малко страшно, но после ще свикнеш...

V

На двадесети декември в Севастопол започна зимата. Беше мъглив, студен ден. От сутринта валеше дъжд, примесен със сняг и суграшица, по улиците имаше невъобразима кал.

В душата на Леля беше мрачно като това сурово време. Тя достигна до онова състояние, когато започва да изчезва разликата между деня и нощта, между будността и съня. Нощем я измъчваше безсъница, денем сънуваше наяве. Тя престана да различава часовете. Дните и нощите се точеха безкрайно дълго, в мъчително еднообразие, без да донасят нищо ново.

С графа не беше се виждала повече от седмица. Но не разлъката беше главната причина за нейните душевни терзания. Не, тя чувствуваше, че в живота ѝ в най-скоро време ще настъпи нещо по-сериозно, по-съдбоносно, отколкото самата любов към графа. Тя съзнаваше, че в нейния организъм се извършва някакъв прелом, тайнствена вътрешна работа; и това съзнание я измъчваше, не ѝ даваше нито минута покой.

Леля изпадна в такова състояние, че престана да разбира онова, което ставаше около нея. Понякога ѝ се струваше, че всички обкръжаващи я хора не са хора, а някакви кукли, автомати, които се движат и говорят без никакъв смисъл и цел. Самата тя също се превърна в жив автомат. Леля тръгваше да налее чай на баща си, сипваше супата, ходеше заедно с капитана да разглежда неговите импровизирани преградни кошове и бруствери, с които той защитаваше своята къщичка от неприятелските снаряди, които все по-често взеха да падат в тази местност, но към всичко това Леля се отнасяше безучастно, на въпросите отговаряше машинално и често не на място. Капитанът се чудеше на тази промяна, понякога умоляваше Леля да се прехвърли в северната част на града или да замине за Николаев, тъй като сигурно нервите ѝ са поразстроени от ежедневната стрелба. Но Леля държеше на своето, че няма да остави баща си и че от нищо не се страхува и капитанът повече не настояваше, като твърдо

вярваше в непроницаемостта на своите землени чували и тем подобни домашни съоръжения.

Колкото повече Леля опознаваше графа, толкова повече се убеждаваше в необходимостта да се откаже от всякаква мисъл за щастие... „По-добре да беше груб като баща ми — мислеше Леля, — по-добре да беше деспот, но той просто е убийствено хладен, убийствено вежлив и дори любезен, и в същото време нито капка, нито капчица истинско чувство!“ И Леля живо си спомняше неговите думи, изречени наскоро, по време на последната им среща в хотела на Томас, където се беше преместил да живее в две стаи.

„Вие отлично разбирате — каза ѝ Татишчев, — че за брак помежду ни не може да става и дума. Аз нямам предразсъдъци относно mesalliance, моята собствена майка е била обикновена певица, но разберете, че бих ви поставил в най-неестествено положение, ако ви въведа в обществото.“

„Колко пошло, плоско и дори глупаво е всичко това! — помисли Леля, чувствавайки, че сълзите ще я задушат. — Той се страхува, че аз ще го компрометирам в обществото, че ще му проваля кариерата! И кога мисли за тези неща?! В минутите, когато навред наоколо умират хора, когато загиват внезапно, неочаквано, когато него самия ежеминутно го заплашва смърт, смърт...“

Тази мисъл накара Леля да изтръпне.

„А какво ще стане, ако наистина го убият? — помисли тя. — Няма да го понеса. А той дори не се интересува от моето съществуване. Нито веднъж не се е отбил, дори не е изпратил ординареца си да разбере жива ли съм!“

И изведнъж отново другата, още по-мъчителната мисъл изпълни цялото ѝ същество.

„Да кажа ли най-сетне на татко за това, че аз... Все едно той рано или късно ще научи... Колкото по-скоро, толкова по-добре...“

Леля беше толкова неопитна, че дори не знаеше точно след колко време може да се открие нейното положение. На нея ѝ се струваше, че това трябва да настане много скоро, че още седмица-две и всички ще научат... Нямаше с кого да се посъветва, кого да попита... Да говори с Мавра или с някоя друга проста жена не ѝ се искаше, познатите ѝ дами почти всички заминаха, пък и освен това на нито една от тях не би поверила тайната си.

— Майчице, мила майчице, посъветвай твоята дъщеря какво да прави! — отчаяно каза Леля и коленичи пред закачения на стената портрет на покойната си майка. — Мамо, скъпа мамо! Чуй ме там, в своя гроб, кажи ми какво да правя!

Куп нерадостни спомени от детството — детство, без майчина ласка — се занизаха в нейното въображение. Както се случва винаги, наред с важните неща тя си припомни и разни дребни подробности. Злата стара леля застана пред нея като жива. Кой знае защо Леля най-напред си спомни една детска обида. Лелята нареди на момиченцето „да стои край сладкото“, т.е. да следи как се вари сладкото. Момиченцето стоя много дълго, краката го заболяха, главата също го заболя от горещата печка, то не издържа и седна на пейката. Лелята влезе и настървено започна да ругае Леля, да я упреква, че е неблагодарница, че яде хляба ѝ, а не иска да изпълни и най-дребната заръка. На края я заключи в тъмния студен килер за цял ден. Там, в килера Леля изпита чувства, донякъде сходни с тези, които изживяваше сега; ето защо навярно си спомни цялата тази мелодрама от детския си живот. Както тогава — и сега бе възмутена до дъното на душата си от човешката безсърдечност и несправедливост. Та тя отначало обичаше и старата си леля, мислейки, че ще се отнася към нея като майка, но лелята грубо я отблъсна; когато Леля за пръв път искаше да я целуне и да се погали, старата мома ѝ каза да не е посмяла „да я лиже“, тъй като не могла да понася това.

А нима графът постъпи по-добре с нея? С какво отговаря на пламенната ѝ любов, с какво ѝ се отплаща за това, че тя пожертвува всичко?...

„Та аз не съм някоя грозотия, не съм изрод, на който никой никога не е обръщал внимание — мислеше Леля. — На мнозина се харесвах и се харесвам, и с нищо не съм заслужила такова пренебрежение...“

Тя си спомни новия си познат Глебов, който напоследък често се отбиваше у тях. Леля беше любезна с него, доколкото можеше да бъде любезна в душевното състояние, което я беше овладяло. Но все пак тя успя да забележи, че Глебов явно се интересува от нея, а понякога я гледа внимателно със синьо-сивите си, умни, добри очи.

„Ето един добър и образован човек — мислено разговаряше Леля. — С какво е по-лош от вас, графе? Аз не се съмнявам, че той би

сметнал за щастие, ако му подарях поне една усмивка. А вие можете да имате всичко и не го цените...”

И отново другата, мъчителната мисъл...

„Не, трябва да кажа някому! — реши Леля. — Най-сетне аз дори нямам право! Та аз абсолютно нищо не знам, не разбирам, а от това зависи не само моята участ, но и участи на бъдещото мъничко същество. Какво ще стане, ако със своето невнимателно или глупаво поведение нанесе някаква вреда на това мъничко, невинно ангелче?... Край, днес всичко ще призная на татко. Нека повика лекар или акушерка... Сега ми е все едно!“ — Бузите на Леля изгаряха от срам и вълнение. Най-после събра кураж и вече искаше да отиде при баща си, но капитанът я изпревари и почука на вратата ѝ.

— Леля, Лелечка, облечена ли си? Мога ли да вляза?

— Разбира се, облечена съм, татко... Какво има?

— Представи си какво нещастие!

— Вие ме плашите, татко!

От известно време Леля инстинктивно се страхуваше от всякаква уплаха.

— Снаряд прекърши моята любима круша! Нима ти не чу изстрела? Отначало ми се стори, че гюлето е улучило стената на къщата.

— Аз така се бях замислила, че нищо не съм чула.

— Ти какво пак си такава тъжна? Лошото време ли ти навява тъга?

— Не, не е времето, татко...

Леля направи усилие над себе си.

— Татко — каза тя, — обещайте ми, че ще ме изслушате спокойно, аз трябва да ви кажа важна и твърде неприятна за вас новина.

— Какво има? Сега пък ти ме плашиш! Да не е убит някой? Иван или Мавра?

— Не, татко... Аз искам да ви кажа... за себе си... С мен се случи голямо нещастие...

— Говори, за бога, какво има?

— Татко, не зная как да ви кажа това... Не, по-добре не сега... друг път...

— Стига си се преструвала, Леля, говори разумно! Та аз съм ти баща, ти трябва да си откровена с мен.

— Татко, ако бяхте жена, аз бих ви казала. Това мога да го кажа само на жена.

— Кажи сега, не си ли невъзможно момиче! Виновен ли съм, че не съм жена? Та аз не мога заради твоя каприз да се превърна в жена! Говори, моля ти се, без повече превземки. Да не си болна? Тогава ще извикам лекар. Но нали лекарят също не е жена и сега тези господа е невъзможно да ги намериш, пък това е и добре, защото всички доктори, взети заедно, не струват пукната пара.

— Татко... — каза тъжно Леля и наведе очи, предварително решила спокойно да изслуша и най-жестоките упреци. — Аз трябва да повикам не доктор... на мен ми трябва... акушерка — най-сетне изговори Леля и сама се учуди на смелостта си.

— Какво? Ти надсмиваш ли ми се или какво? — изрева капитанът.

— Не, татко — каза Леля и неочаквано падна на колене пред баща си. — Правете с мен каквото искате, аз не мога повече да крия... Все едно... Ще ви кажа цялата истина... Аз съм болна... Скоро ще имам дете... Вие, вероятно сами се досещате от кого.

За пръв път капитанът разбра всичко. Той почервения.

— Стани... Вън, вън от моя дом, негодна твар! Ти опозори и себе си, и мен! Махни се от очите ми! Иди... иди при своя любовник! Ти повече не си ми дъщеря...

Капитанът изскочи от стаята, хванал побелялата си глава с две ръце.

Леля набързо облече топлото си зимно палто, завърза във вързоп някои най-необходими вещи. Хрумна ѝ една проста мисъл. Тя се отби в кухнята, където Мавра усърдно месеше тесто за любимия ѝ сладкиш.

— Мавра, не знаеш ли къде живее акушерката Ирина, забравих как ѝ беше презимето... Знам, че е някъде към Корабния квартал.

— Как да не зная, госпожице... Къщурката ѝ вчера я срути и запали бомба, изгоря до основи... Сега живее у моята позната старица, безногата Фоминишна.

— Ах, оная парализираната? Тя май е леля на нашия Иван.

— Леля, родна леля му се пада. На баща му, демек, сестра. Та така, у Фоминишна е.

— А как да отида до там?

Мавра обясни на господарката си и добави, че там трябва да се ходи внимателно, когато стрелят, тъй като по тези места много моряшки къщи целите са изрешетени от снарядите.

Не се чуваше стрелба и Леля, която впрочем малко мислеше за това, се запъти, където ѝ посочиха, като каза на Мавра, че едва ли ще се прибере за обяд. Леля взе вързопчето със себе си и преди да излезе, написа на баща си бележка, която предаде на Мавра.

VI

Зимата на 1854–1855 година беше необичайно сурова за Севастопол. Преди Нова година имаше значителни студове.

Но понякога южната природа надвиваше и изведнъж настъпваха топли, почти пролетни дни.

В един такъв ясен ден към северното укрепление се приближаваше пристигналият от Белбекските височини полк, който идваше да смени полка, заемащ позицията на знаменития четвърти бастион и бе понесъл огромни загуби от хора.

Полкът бавно се движеше по калния път. Вече се стъмваше, когато се показаха причудливите хребети на севастополските хълмове, набелени от пушека на изстрелите. Все по-ярко блестяха огнените езици на оръдията и красивите линии, очертаващи полета на бомбите. Престрелката беше доста силна.

На свечеряване полкът навлезе в северното укрепление. В средата му се забелязваше дълга, осветена от огньовете брезентна шатра. Оттам гърмеше моряшки хор.

Войниците оставиха пушките си на пирамидки, хвърлиха раниците и се пръснаха в разни посоки.

Повечето от офицерите независимо от умората се изсипаха на валовете на укреплението. Бомбите непрекъснато браздяха тъмносиньото небе и сякаш по небето непрестанно се носеха падащи звезди.

Шатрата — оказа се, че принадлежи на маркиганта — носеше гръмкото название „Одеска странноприемница“.

Полковият адютант — същият онзи офицер Дашков, който загуби в Симферопол изпратените от леля му четири хиляди — влезе един от първите в шатрата. На пода до самата брезентна стена стояха наредени бъчвички с вино, масло, хайвер и сардини, върху тях буркани с краставички и гъби, на тезгяха имаше огромни сандъци с бонбони, пури и сухари; под тавана се люлееше на връв сушена риба, висяха колбаси и харковски краваи.

Стопанинът на палатката — известният на цял Севастопол военен маркитант — с шинел, препасан на кръст с шал, и с топъл подплатен каскет, с дебела кожена чанта, праметната през рамо, приближи до адютанта, тутакси съобразил, че това е изгоден посетител, и предложи пури и чай.

— Имам истински чай, московски! — каза той с лукава самодоволна усмивка.

— Ами дайте тогава московски чай — каза Дашков и се приближи до задната стена на палатката, където имаше две малки масички — от двете страни на една кошница, от която се подаваха кокошки.

На едната масичка седеше един артилерист и вече пиеше чай.

— И десетина пури, ако не вонят твърде — каза Дашков.

— Какво говорите, моля ви се! — обиди се маркитантът. — Най-фин аромат! При Томас и Шнайдер няма да намерите такива!

Чевръстият съдържател пъргаво донесе пурите. Дашков седна на масичката срещу артилериста и като се вгледа в лицето му, изведнъж възкликна:

— Граф Татишчев! Какво ви води насам? Нима вие сте тук, в Севастопол?

— Аз съм тук от началото на обсадата. А вие как попаднахте тук? Бях уверен, че сте в Кавказ.

— Преместиха ме тук и сега съм полкови адютант... А интересно как е тук при вас в Севастопол?... Какво, скоро ли ще стане чаят? — попита той сновящия из палатката съдържател.

— Веднага.

— Тук чаят е доста добър — отбеляза Татишчев. — Водата е най-добрата в града. Откакто неприятелят ни отби водата, в Севастопол се задоволяваме с кладенци, а тук вземат от Холандия: войниците я носят с бъчви, за което маркитантът им дава по чашка водка.

— Е, а как живеете тук?

— Смъртна скука — отговори с прозявка графът. — Аз служа в най-скупното място, в Николаевската батарея. Единственото ни развлечение е, когато отидем на бастионите или някой пожелае да отиде на разузнаване... Непоносим казармен живот... Всичко, което пишат във вестниците за прелестите на нашия живот, е истинска

глупост. Понякога такава апатия ме връхлита, че ако бях англичанин, отдавна да съм се застрелял... Ето, на тях им е весело — каза графът и посочи към групата моряци, застанали в другия край на палатката, които, без да се стесняват от присъствието на офицерите, отново хорово подхванаха закачлива матроска песен. Войниците се приближаваха до матросите и ги разпитваха за Севастопол. Те ги приемаха радушно, по флотски, обясняваха им къде да отидат и посвоему разговаряха за обсадата.

— А аз, графе, да си призная, дойдох тук, за да се избавя от скуката... Необходими са ми силни усещания — каза Дашков. — Омръзна ми цялата тая житейска дребнавост и пошлост... Нима и тук може да се скучае?

— Сам ще се убедите... Човек свиква с всичко, всичко му втръсва... На първо време тукашният живот може би ще ви се стори доста весел и своеобразен. Впрочем аз говоря така, защото имам нещастieto да стоя твърде дълго тук. За вас Севастопол, естествено, ще има прелестта на новото... За мен днес беше развлечение отиването ми в лагера, където ме изпратиха с поръчение при светлейшия. Севастопол направо ми е опротивял... Досадното е, че се протака една и съща история. Поне да имаше нова бомбардировка — да не говорим дори за щурма, който всички очакваме... Да, ето утре предстои едно малко развлечение: командирът на Константиновската батарея, отличен музикант, реши да уреди музикална вечер — аз съм сред поканените. Ще присъствуват и дами.

— Как, нима в Севастопол има още дами?

— Има и дори много хубавички, и не само дами, но и госпожици. Ако имате време и желание, можете да ги поухажвате, а на мен, да си призная, и това ми омръзна — каза графът. — Но знаете ли, ние вече закъсняхме да се прехвърлим на другата страна; ще се наложи оттук да отидем на станцията и там да пренощуваме.

Татищев и Дашков, след като си изпиха чая, се запътиха към станцията, където им се наложи да спят върху чувал с овес. На разсъмване Дашков се събуди от силна стрелба и събуди графа.

— Какво означава това? — попита той.

— А? — лениво проточи графът. — Кое? Стрелят ли? Да, наистина, доста са подранили. Брр, колко е студено!

Времето пак се беше развалило — валеше ситен дъжд. Те станаха и излязоха на площадката, където вече се тълпеше народ. Войниците и матросите правеха дълбокомислени забележки.

— Брей, че го дава! Уж беше млъкнал, а сега! Отдавна вече не е стрелял така! — каза един матрос.

Още не беше се разсъмнало напълно. Бомбите прорязваха небето на огнени ивици, а понякога избухваха и във въздуха. Виждаше се как, достигайки до известна височина, за миг спират и сетне падат почти отвесно надолу. По-наляво се чуваше честа пушечна престрелка — приличаше на барабанен бой.

— Да идем да си доспим — каза Татишчев и влезе обратно в къщата.

Дашков постоя още малко, слушайки как матросите обясняват нещо на току-що пристигналите войници.

— Ей го, глеж, братле, откъде пуцаше вчера бонбите от маркелата. Днеска пак ще е напечено на нашите.

— Потрай и на нас ще ни стане напечено, като се качим на парахода — добави друг.

— Приказвай си! Не мож да долети оттам до нашия параход!

— Гюле не може, ами ако е бонба?

— Е, ако е бонба!

Разсъмваше. Лека-полека заливът се оживи. Върху оловносивата повърхност на морето сред чернеещите се мрачни кораби се чуваха сигналните свирки на моряците. Дребни съдове с всевъзможни наименования: катери, ладийки, лодки и яhti — сновяха в надпревара в различни посоки. Параходите запушиха, разпенвайки водата, и помъкнаха след себе си на буксир тромавите шлепове, натоварени с турове — плетени кошове, пълни със земя.

— На графския! На графския! — викаха пътниците, сновящи по кея.

— Ако обичате, ваше благородие! — викаха матросите.

Графът и Дашков побързаха да седнат в една лодка.

Войниците стояха на кея, очаквайки команда, и се оглеждаха наоколо. Заобикалящата ги местност приличаше на грамаден фабричен двор. На едно място бяха натрупани огромни камари каменни въглища, на друго се въргаляха вързопи със сухари. Навред никнеха жилища-землянки, от които струеше дим и се стелеше ниско поради мрачното

време. До самия бряг беше бараката за мъртъвците, докарвани от южното укрепление за изкърпване и погребение. Грамадни пирамиди бомби, гранати и гюлета проблясваха слабо в утринния здрач. Навсякъде сновяха матроси, казаци, понякога се срещаха черноморски пластуни с техните странни, страшно изпокъсани одежди; чуваше се говор, викове, подвиквания. Във въздуха миришеше на каменни въглища и тютюн.

Когато Татишчев и Дашков приближаваха вече лодката към Павловската батарея, на северния кей хвърли котва дежурният параход. По команда „На оръжие!“ войниците се засуетиха и като се кръстеха, забързаха към парахода.

Графът и Дашков бяха на кея, който въпреки ранния час бе задръстен от народ. Близо до пирамидата с красиво наредени гюлета стояха жени, които викаха: „Ябълки, кримски ябълки! Пресни яйчица, пресни яйца, яйца!“ Пак там, изправени до самоварите си, селяни продаваха мътеница. Притекоха се носачи. Графът нареди да отнесат бабата по Екатерининска при Томас; на Дашков също предложи да се отбие там.

— Вчера имаше свободна стая. Ако не са я заели, съветвам ви да я наемете, в краен случай ще се настаните при мен. Преди заемах две стаи, но се наложи да отстъпя едната на моя позната, омъжена дама, роднина, която по известни обстоятелства не можа да напусне Севастопол.

Като каза това, графът си спомни, че Дашков май се познава с нея.

„Колко глупаво се получи!“ — помисли си Татишчев.

Те тръгнаха по Екатерининска, отдясно се показва красивото здание на благородническото събрание.

— Тук е превързочният пункт — поясни графът на своя спътник.

На площада пред сградата имаше оръдия и се търкаляха гюлета. По-нататък на възвишението се виждаше булевард „Казарски“^[1] с чугунен паметник върху бял пиедестал; показва се катедралата и недовършената църква; напреко на улицата бе издигната барикада от бял камък. По улицата се срещаха военни, всичките с шинели, фуражки и високи ботуши; неволно поражаваше отсъствието на високи шапки и еполети. Някои сгради по улица „Екатерининска“ бяха изоставени от обитателите си. На една къща беше отнесен ъгълът, в

друга стърчаха гюлета и парчета от бомби. Изобщо в началото на улицата все още не се виждаше картина на пълна разруха, непокътнати оставаха и доста магазини.

— Ето тук преди беше моята квартира — каза графът и посочи една къща, на много места пробита от снаряди и с нито едно здраво стъкло на прозорците. — Представете си, проклетата ракета изпотроши всичките ми мебели, огледала, пианото, и аз трябваше да се прехвърля при Томас. Моят камериер Матвей е отчаян и проклина деня и часа, когато сме пристигнали в Севастопол.

Когато минаха покрай една двуетажна къща, Дашков обърна внимание на застаналата на балкона старица, която плачеше, закрила лицето си с кърпа. Освен нея в къщата, изглежда, нямаше нито едно живо същество.

Като влязоха в хотела на Томас, научиха, че свободната стая вече е заета, и Дашков, докато си намери квартира, се настани при Татишчев. В коридора и в ресторанта Дашков не видя нито една жена; това още повече подсили интереса му към думите на Татишчев за дамата, живееща в съседната стая. Но на него му се искаше час по-скоро да види бастионите — той скоро забрави за всичко останало и тръгна да скита из града.

[1] Казарски, Александър Иванович (1798–1833) — герой от руско-турската война през 1828–1829 г. През 1829 г. капитан-лейтенант, командир на брига „Меркурий“, излязъл победител в боя с два турски кораба; в Севастопол на Казарски е издигнат паметник. ↑

VII

Когато Дашков излезе, Татишчев, с помощта на настанилия се в килера камериер Матвей (да спи заедно със слугите, Матвей не пожела от важност), дълго се ми, привеждайки в ред своя тоалет, старателно изчисти и изпили ноктите си и чак тогава почука в съседната стая.

— Vous pouvez entrer (можете да влезете!) — чу се приятен женски глас.

Графът влезе. На креслото пред неголямо, очевидно не хотелиерско огледало, седеше млада, пълна, средна на ръст брюнетка, с матов цвят на лицето и пухкави, чувствени устни. Тя бе в утринно neglije. По маниерите на дамата личеше, че принадлежи към висшия кръг на обществото или поне дълго се е въртяла там.

— Как се чувствуваш днес, Лиза? — попита графът и ѝ целуна ръката. — Аз се възползвах от пътуването при светлейшия и най-последокарах всичките ти неща. Сега можеш да се настаниш по-удобно.

— Все още не мога да се опомня от това страшно пътуване — с истомата каза княгиня Бетси — защото това беше тя, старата петербургска любов на графа. — Тукашните опасности не ме плашат, мили, нали ще бъда винаги до теб... Аз ще се страхувам не за себе си, а за теб.

За да разберем как стана възможно княгинята да се появи в Севастопол, трябва да се върнем малко назад.

В началото на ноември графът получи от Харков писмо от княгинята със следното съдържание:

„Най-сетне, скъпи приятелю, аз постигнах желаната свобода! От предишното ми писмо ти знаеш, че бях болна, че животът ми беше в опасност и че всичките ми страдания свършиха с появата на бял свят на едно нещастно недоразвито същество, на което не бе писано да живее... Той беше толкова малък, толкова жалък — пръстчетата му бяха без нокти; не преживя, бедният, и два дни. Моят палач се грижеше не толкова за мен и за това нещастно същество, колкото за това какво ще каже светът. Когато всичко свърши, той формално (помисли си само: формално! — това е негов собствен израз) ми заяви, че след

такъв «скандал» (според него това е само скандал, не повече) на него не му остава нищо друго, освен да заведе срещу мен бракоразводно дело. Аз реших да не дочакам изпълнението на тази закана, заложих всичко, което имах мое собствено, не подарено от него, и като взех със себе си най-необходимото, реших да дойда при теб... Ако ти стигне кураж, изгони ме... Сега съм в Харков и скоро ще бъда в Одеса, а оттам — при теб, мой безценни приятелю! За да не те компрометирам, аз ще се представя за милосърдна сестра и за твоя роднина. Тъкмо, знаеш, по почин на великата княгиня Елена Павловна при вас в Севастопол скоро ще пристигнат истински милосърдни сестри. Тогава и аз ще се постарая да попадна в тяхната община и ако те притесня, то ще си намеря някъде пристан. Аз искам само едно: да те виждам всеки ден, поне за пет минути... Ти не можеш да си представиш какви ужаси понякога ми идват на ум... Довиждане, мой скъпи, мой единствени приятелю.“

Почти месец след получаването на това писмо, влизайки в стаята си, граф Татищев завари там княгиня Бетси или Лиза, както тя искаше да я нарича оттогава. С нея беше и нейната камериерка Маша, която Бетси начаса отпрати в коридора. Но да се върнем към нашия разказ.

— Знаеш ли, Лиза, ние скоро ще се преместим оттук — каза графът. — Тук става небезопасно, а аз съвсем не искам да те излагам на опасности.

— А ти не се ли излагаш на тях ежеминутно? Не, аз нямам право да се страхувам...

— Ще дойдеш ли с мен тази вечер в Константиновската батарея? Там ще е весело — каза графът. — Музика, танци; ти ще изпееш нещо.

— Не, аз няма да дойда и теб няма да те пусна... По-добре да останем двамата, щом като ти имаш време, свободно от задължения. Аз толкова малко и толкова рядко те виждам.

— Двамата... Така да бъде... Само че какво ще правим? Двамата ще ни доскучае да седим, Лиза... На мен и без друго не ми е весело...

— Значи, ти не ме обичаш, щом можеш да скучаеш с мен... Преди не ми казваше, че ти е скучно с мен...

— Преди... Да, в Петербург, където всички тези глупави светски удоволствия ми бяха омръзнали до втръсване... Но тук аз се радвам и на най-малкото удоволствие. Ти си егоистка, мислиш само за себе си.

В очите на княгинята блеснаха сълзи. Впрочем тя умееше да извиква сълзи по желание.

— Аз съм тук само от няколко дни и вие вече започнахте да ме измъчвате — каза тя. — Аз не понасям такива еснафски упреци. По-добре ми кажете, че не ме обичате, и няма да ви дотягам с присъствието си...

— Защо са тия сцени? — попита графът и сви рамене. — Аз ви обичам, но от това не следва, че съм длъжен да се лишавам от най-невинни развлечения. Аз обичам музика и отдавна не съм слушал нищо освен музиката на куршумите и снарядите.

— Учудвам се на вашите нови вкусове — каза Бетси. — Да предпочетете пред моята компания някакъв си войнишки концерт...

— Ваше сиятелство, писмо! — разнесе се от коридора фамилиарният глас на Матвей. Матвей винаги беше фамилиарен, когато знаеше, че графът се чувства неловко.

Графът излезе в коридора.

Камериерът подаде писмото върху хотелиерски рисуван поднос, поради липсата на графски поднос, погинал в предишната квартира на графа.

Графът взе писмото и като влезе отново при княгинята, понечи да го пъкне в джоба си.

— От кого е? — попита Бетси. — Почеркът, струва ми се, е женски. Помнете, графе, аз съм ревнива и няма да ви разреша да си кореспондирате с жени.

— Навярно е от моя иконом — каза Татишчев, но Бетси вече измъкна писмото от ръцете му.

— Моля те, дай ми писмото — каза графът, леко пребледнял. Не обичам, когато се месят в моите работи.

— А аз те моля да ми кажеш кой е авторът на писмото. Вие сте смутен, графе? Вие се срамувате, че се хванахте като момченце?

— Ти грешиш. За да ти докажа противното, давам ти дума, че след като прочета писмото, ще ти го предам в пълно владение.

— Давате ми честна дума?

— Честна дума!

Бетси върна писмото. Графът с престорено хладнокръвие го разпечата. „Бетси ще ми помогне да свърша с тази глупава комедия — мислеше той. — Тя е умна жена и навярно ще измисли умен изход.“

Графът очакваше да прочете в писмото упреци, любовни думи и молби за примирение. Той бе напълно уверен, че дивата Леля все още се намира в негова пълна власт и че само една негова дума ще я доведе тук, в краката му. Графът се мъчеше да съобрази какво да каже, за да се оправдае пред Бетси и едновременно с това му се искаше да се похвали пред княгинята с умението си да побеждава жените с лекота. „С това само ще си повиша цената в нейните очи“ — мислеше той. — Но Татищев прочете съвсем не това, което очакваше.

„Вие ми предлагате парична помощ — пишеше Леля. — Аз с презрение отхвърлям това предложение. Аз търсех вашата любов и след като се убедих, че за вас не съм повече от една играчка, поисках в краен случай вашето име, а вие ми предлагате пари! Така постъпват само низките и подли хора. Вие мислехте да се възползвате от моята злочестина — от това, че родният ми баща ме прогони от дома. Грешите. Светът не е без добри хора. Тук наблизо живее една старица, която на времето ми е била бавачка. Тя ми помага, а когато бъда в състояние да работя, аз ще ѝ върна дълга си... Сбогом, графе. Бъдете щастливи, аз не ви желая злото, ще ви кажа нещо повече, макар то да ви се стори странно: аз ви презирам от цялата си душа и в същото време ви обичам. Сбогом завинаги! Леля С.“

— Къде остана вашето обещание? — нетърпеливо каза Бетси. — Дайте ми писмото!

— Успокой се, това е просто шеговито послание от един мой другар — каза графът, който независимо от силното вътрешно възмущение, вече си възвръщаше самообладанието. — Ако искаш, ще ти го прочета на глас...

Тонът му звучеше с такава неподправена искреност, че Бетси повярва. Графът прочете на глас съчиненото в момента писмо с хумористично съдържание. Бетси се смееше и графът ѝ пригласяше, макар смехът му да звучеше някак неестествено.

Цял ден графът не излезе от къщи, тъй като стрелбата въпреки очакванията почти стихна и него никъде не го викаха. Той беше толкова нежен и ласкав с Бетси, че тя с охота отстъпи на желанието му и в пет часа следобед те отидоха на Константиновската батарея, където се веселиха до разсъмване. Командирът на батареята бе уредил импровизиран оркестър: всички музикални таланти в батареята бяха налице, подкрепяха ги и много странични виртуози. В крепостта,

където имаше едно оръдие, се опитаха дори да танцуват. Освен Бетси имаше още няколко дами, повечето жени на офицерите. Графът представи на останалите Бетси като своя омъжена братовчедка. Предварително, разбира се, се увери, че на вечеринката няма да има никой от неговите петербургски познати, които биха могли да познават княгинята. Той отлично знаеше, че лъжата рано или късно ще излезе наяве, тъй като Севастопол гъмжеше от петербургски аристократи, и все пак сметна за удобно да скрие истината, докато това е възможно.

VIII

В едно затънтено кътче на корабния квартал се намираше къщичката, собственост на парализираната старица Фоминишна. Тя вече беше над седемдесетте. В къщичката, която имаше само две стаи и кухня, в душна, тясна стаичка се помещаваше акушерката Ирина Петровна и с нея живееше Леля от деня, когато бе напуснала бащиния си дом.

Когато Леля напусна баща си, тя се отби при акушерката и като не я завари у дома, остави при нея вързопа с нещата си и се запъти към хотела на Томас. Графът също го нямаше. Тя поиска от камериера Матвей, който подозрително я огледа от главата до петите, перо, мастило и хартия, влезе в стаята на графа и му написа писмо, пълно с любов, в което го молеше да я приеме при себе си, тъй като баща ѝ я е изгонил. Като не получи отговор и разтревожена за графа, Леля дойде втори път вечерта. Матвей и връчи бележка с лаконично съдържание: „Това е невъзможно, вие ще погубите и себе си, и мен! Баща ви се е поувлъкъл, но ще ви прости.“

Леля му написа второ писмо, в което го уведомяваше, че за нищо на света няма да се върне при баща си. На това писмо също не получи веднага отговор, а след няколко дни някакъв казак ѝ донесе пакет, в който намери писмо и пари. Писмото беше със следното съдържание: „Ако баща ви решително се отказва от вас, аз съм принуден да ви подкрепя материално; но за вашите планове не може да става и дума, тъй като аз никога не съм ви обичал и не ви обичам толкова, че да пожертвувам за вас цялото си бъдеще.“

Леля, естествено, върна парите на притежателя им, нейният отговор на писмото на графа вече цитирахме по-горе.

Оттогава Леля окончателно се примири с живота в бордейчето; само я гризеше мисълта, че е тежко бреме за приютилата я акушерка. Едва сега тя си спомни за старата бавачка. Тя направи справка и научи, че бавачката ѝ още е жива и не само това, ами живее тук, в Корабния квартал, в къщичката на сина си, матроса Фьодор, който подобно на знаменития Пьотър Кошка^[1], се славеше с ловкостта, с която се

промъкваше до неприятелските предни линии. Старицата имаше парици, но пияницата-син често ги пропиваше и тя ги скътваше тайно от него. Сега бавачката даде на Леля в заем от своите спестявания такава сума, че осигури издръжката ѝ почти до юли, когато по предвижданията на акушерката Леля трябваше да роди.

Животът на Леля течеше скучно и еднообразно, както и досега, с тая разлика, че сега тя живееше в бедност и сред нищета и никъде не се показваше, намирайки се изключително в компанията на акушерката, бавачката и парализираната старица — стопанката на къщичката и нейната дъщеря, набожна стара мома, която мечтаеше да постъпи в манастир, но кой знае защо все отлагаше изпълнението на това си намерение.

Така прекарваше Леля дните и нощите в компанията на вечно невъзмутимата Ирина Петровна, около четиридесетгодишна жена, която в очакване да я извикат при някоя матроска жена-родилка, по цели дни седеше край малкото прозорче, което слабо осветяваше задушната стаичка, и плетеше чорапи или шиеше дрешки за бъдещото дете на Леля.

— Ирина Петровна, та това са кукленски ризки — понякога ще каже Леля. — Нима бебето ще е толкова малко?

И чувство на умиление проникваше в душата ѝ при мисълта за това мъничко бъдещо същество. Леля дори забрави срама си и започна да се примирява с положението си.

Но имаше минути, когато червенина заливаше хлътналите ѝ отслабнали бузи, когато тя проклинаше и себе си, и графа, и баща си, и дори съвсем невинното, още не появило се на бял свят същество. Леля плачеше, мятеше се в постелята си, измъчваше я безсъница, или напротив — лягаше да спи още през деня.

— А вие напразно лежите, трябва повечко да ходите — ще ѝ каже невъзмутимата Ирина Петровна.

Леля се преструва на заспала и от нямане какво да прави се ослушва да чуе какво става зад тънката дървена преграда, отделяща тяхната стая от помещенията на хазайката.

Парализираната Фоминишна обикновено лежи на кревата, където прекарва не само дните, но и нощите и се кара с дъщеря си. Фоминишна е от полуобразованите, тя е вдовица на дякон.

— Знам аз — фъфли старицата, — знам какво ти се иска. Ти ще се радваш да ме погребеш... А аз ей тъй, напук, няма да умра! Ще живея, разбираш ли, ще живея! Ей тъй, не искам да умра и толкоз...

— Ти какво пак си се захванала с мен, маминко? — озъбва се дъщеря ѝ. — Че аз да не би нещо да ви казвам?

— Аз на теб ти казвам, а ти си длъжна да ме слушаш! Знам, че съм ти трън в очите! Докато съм жива, ти не можеш да си водиш любовници у дома... В манастир се каниш, а на ума ти само мръсотии! С кого стоя днес край входа?...

Леля не можеше повече да слуша. Тя се обърна с гръб към стената и отвори очи: Ирина Петровна все плетеше чорапи.

— Ирина Петровна! На мен ми се плаче, иска ми се да ревна!

— Ами ревете — с обичайния си невъзмутим тон отговаря Ирина Петровна.

— Ирина Петровна, искам да го видя, не мога повече така! Ще умра от мъка. Ами ако е убит?

— Ако е убит, ще го погребат. Вие самата го наричате негодник. Значи един негодник по-малко ще остане на света.

— Ирина Петровна, майчице, скъпа, какво да правя, като още го обичам!

— Е, хайде, избийте си от главата цялата тази дивотия! Вие за себе си, за бъдещото дете трябва да помислите, а не да се занимавате с глупости!

— Ирина Петровна, драга, лесно ви е да говорите! Вие сигурно винаги сте смятали любовта за глупост!... Навярно никога не сте била влюбена.

— А защо мислите така, вятърничаво момиче? Като ме гледате, че съм вече към петдесетте, мислите, че никога не съм била млада, така ли?

Непривични за слуха ноти зазвучаха в думите на Ирина Петровна. Леля скочи, както си беше полуоблечена, и се хвърли да целува акушерката.

— Душице, простете ми, толкова съм глупава! Душице, разкажете кого сте обичали? Толкова е интересно...

Ирина Петровна дълго отказваше, но Леля настояваше и тя най-накрая разказа обикновената история на своята любов.

Тя била дъщеря на доста виден провинциален чиновник. В нея се влюбил млад човек, подчинен на баща ѝ — скромн, тих, работлив, беден, без пукната пара настране. Като научил за това, баща ѝ страшно се разгневил, прогонил нейния възлюбен от дома си и освен това го уволнил. От отчаяние младежът се пропилил, съвсем залянял, шляел се по кръчмите; на края се побъркал от пиянство и умрял в болницата. Краят на тази житейска повест се оказа далеч не поетичен, но Леля бе дълбоко потресена не толкова от съдбата на неизвестния ѝ младеж, колкото от вълнението, което овладя Ирина Петровна, когато тя, след толкова години, говореше за любимия човек. От този ден Леля гледаше на Ирина Петровна със съвсем други очи.

— И оттогава никога никого ли не сте обичали? — попита Леля.

— Никога, никого. Останах вярна на паметта на Дмитрий... Искате ли да ви покажа медальон с негови коси — той имаше чудесни кестеняви коси.

Ирина Петровна извади една кутия, първото нещо, което се спусна да спасява по време на пожара, обхванал къщичката, където живееше преди, и показва медальона на Леля.

Съчувствието към чуждата, макар и отдавнашна мъка, за минута отвлече Леля от нейните собствени терзания. Тя се почувствува някак по-добре и дори по настояването на Ирина Петровна се облече топло и излезе да се поразходи.

Беше минус пет градуса и имаше сняг, какъвто отдавна не бяха виждали в Севастопол. Поради суровата зима обсадните работи на съюзниците вървяха доста вяло и този ден престрелката бе съвсем незначителна; усърдно громяха само все този четвърти бастион, а в корабния квартал рядко прелитаха снаряди.

Като вървеше по кривата тясна улица, застроена с моряшки къщи, много от които пострадаха още през първата бомбардировка, Леля видя две групи матроски момченца и момиченца, очевидно два враждуващи лагера, които водеха помежду си отчаяна борба със снежни топки. Топките навярно представляваха снаряди. Леля се спря по-надалеч, като се страхуваше да не би да я улучи някой от тези снаряди. Изведнъж тя чу нещо като слаб взрив; едно от момченцата падна, крещейки с цяло гърло, другите се спуснаха към него с викове:

— Егорка, Егорка е ранен!

В това време минаващият оттам флотски офицер им кресна:

— Ах, вие негодници! Измислили с какво да се забавляват!

Децата бързо се разпръснаха, включително и Егорка, чиито ръце бяха в кръв. Оказа се, че момченцата се изхитрили да напълнят снежната топка с барут, който запалили с помощта на фитил. Импровизираната бомба избухнала и замръзналите късчета сняг ранили момчето.

— Кого виждам? — разнесе се звучният глас на флотския офицер. — Това вие ли сте, Леля?

— Серьожа Лихачов! — възкликна Леля.

— Братовчедке, как попаднахте тук? Нима баща ви се реши да остави дома си?

— Не, тук съм сама... Баща ми се страхуваше за мен и почти насила ме накара да живея тук.

— Но и тук съвсем не е безопасно. И при това да живеете в такава дупка? Защо не заминете за Николаев? Къде живеете сега? Аз толкова време не съм ви виждал! Знаете ли, за вас твърде много се интересува един мой нов познат, артилеристът Алексей Глебов, вие наскоро сте се запознали с него... Той е в една батарея с Татишчев. Молеше ме да науча къде сте. Днес, използвайки празничния ден, исках да се отбия у вас на Килен дере. А аз, както виждате, вече съм лейтенант. Сега при нас раздават чинове не по дни, а за часове! Наскоро императорът заповяда всеки месец, прекаран в Севастопол, да се смята за година — и ето аз вече съм лейтенант! Кажете, вие кореспондирате ли си с Минденови? От тях няма никаква вест. Глебов ме уверява, че чул тяхната фамилия в Симферопол...

Леля вървеше редом с Лихачов, слушайки неговите приказки. Нещо здраво, хубаво я лъхна. Тя отдавна не беше виждала никого от познатите си.

„Но как ще го приема у дома? — помисли си тя. — Току-виж се досети, макар по талията ми още никак да не личи.“

— Изпратете ме, аз искам да се отбия при моята стара бавачка — каза Леля. — Тя живее тук наблизо. Аз ще ви кажа моя адрес, само че мен трудно може да ме завари човек у дома, защото често ходя в болницата — излъга Леля. — Искам да свикна, може би ще се окажа годна за милосърдна сестра, макар да имам твърде припрян характер.

Като каза това, Леля се засрами от новата си лъжа и помисли; „Наистина, защо не опитам, вместо да тъгувам и да стоя със скръстени

ръце? Но дали това няма да се отрази вредно на бебето? Трябва да попитам Ирина Петровна.“

Лихачов изпрати братовчедка си до една малка, полусрутена къщичка с разрушен от снаряд комин. Там живееше старата бавачка. Леля благодари на Лихачов и влезе вътре, без да покани братовчед ѝ да я последва. Той се повъртя на едно място и като я попита на сбогуване за адреса ѝ, отиде да обядва при един приятел, но и него не завари у дома му и тръгна към града, в хотела на Томас, където си поръча в ресторанта котлетчета. Банкетната зала бе претъпкана с народ, почти изключително офицери. Сервираха убийствено бавно. Лихачов видя на една отдалечена масичка Глебов старши и седна при него. На няколко крачки от тях на друга маса седяха адютантът Дашков и един друг адютант. Това бе някой си Гросу, числеше се към пристигналия наскоро в Севастопол представител на една от най-известните княжески фамилии в Русия.

— Представете си — разказваше Гросу, — днес князът получи поздравителна телеграма от Петербург от едно влиятелно лице. Чете: „Помни, приятелю Виктор, денят 20 декември.“ Князът се озадачи. Какво ли се е случило на 20 декември? Миналата година на този ден май не е имало нищо особено. На края си спомни, плесна се по челото и възкликна: „Ах, дявол да го вземе, спомних си! Та ние с него на този ден здравата си бяхме пийнали!“

Дашков се засмя, но си личеше, че се смее съвсем престорено, Гросу, противно на него, се тресеше от смях под впечатлението на собствения си разказ.

Глебов и Лихачов говореха за съвсем други неща.

— Какво става при вас на четвърти бастион? — попита Глебов.

— Нищо... Преди беше непроходима кал, а сега вече от няколко дни ту е сняг, ту е студ. Все пак малко поизсъхна. Вчера при нас отново дойде беглец. Преди се предаваха повечето немци, насила завербувани във Франция, а сега започнаха да бягат и англичани, впрочем повечето ирландци. Вчерашният ирландец разказваше: „Нашите лордове след сражението край Бурлюк (те така наричат алминската битка) ни обещаха, че на следващата неделя ще нощуваме в Севастопол, а сега нощуват тук само ония, които доброволно ви се предадат.“ Оплакваше се, че лошо ги хранят, а от студа няма къде да се диянат. Техният лагер много е пострадал от ноемврийската буря: разправя, че едва ли не

всичките им палатки ги отнесло и потънали повече кораби, отколкото мислехме ние. Разправя също, че желаещите да преминат на страната на русите са твърде много, но им е трудно да се измъкнат от своя лагер — наоколо е заградено и патрулира строг караул.

— Да — замислено каза Глебов. — Наполеон III ще се разкайва за своето безумие... Много народ ще остави костите си тук, преди ние да им отстъпим Севастопол!

— Мислите ли, че те някога ще превземат Севастопол? — попита Лихачов. — Аз дори не допускам такава мисъл.

— И аз не допускам — каза Глебов, — но ето какво ми е противно. — Той тикна пръст в лежащия пред него вестник. — Добре им е на нашите господа патриоти да крещят там, в Петербург. Ах, тъкмо ще ви разкажа един куриоз. Наскоро бях на обяд у генерал Семякин^[2], той е добър познат на баща ми и ме покани. Знаете ли, след балаклавския бой той е почти оглушал — контузен е в главата — но е станал още по-разговорлив отпреди. По време на обяда генералът разказа как някакъв търговец му изпратил подарък руска полушубка, на която имало избродиран надпис: „На храбрия герой и генерал Семякин от търговеца и кавалера еди-кой си.“ След обяда генералът ни показва полушубката и каза „Ето, да имаше повече такива веществени доказателства за проява на признателност, господа, това поне е годно за зимата, а то пращат дявол знае какво!“ — и назова няколко глупави подаръци. След това продължи: „Искате ли, господа, да ви покажа какъв палячо ме е изобразил един мой добър приятел?“ — И ни показва картина, на която художникът бе изобразил генерала в балаклавската битка със сабя между зъбите. — „От рождение, каза, аз така не съм яздил.“

В това време Дашков и молдованинът Гросу продължаваха своя разговор за симферополските феи.

— Княз Виктор ходатайствуваше светлейшият да му разреши да дадат екипажи, за да докараме някои от тези птички тук — каза Гросу. — Аз като завеждащ транспортната част предложих услугите си. Светлейшият отначало се противеше, но после се съгласи, че на офицерите е необходимо известно развлечение. Аз, знаете ли, съм майстор по намирането на тази стока.

Дашков слушаше от любопитство, но с отвращение мислеше:

„Нима този... носи мундира на руски офицер и дори се числи към свитата на такъв мил, светски човек, какъвто е княз Виктор, всеобщия любимец?“

— Да, друже, мен за всичко ме бива, ненапразно някога служех за особени поръчения... — нахално се хвалеше Гросу. — А *propos*, вие виждали ли сте предишната любовница на граф Татищев?

Като чу името на своя колега, Глебов нададе уху.

— Не, та нали съм отскоро тук. Графът, разправят, в Петербург поддържал връзки и с княгиня Белска... Това му подхожда. Аз съм поизостанал от петербургските клюки...

— Ах, това е цяла история... А сега, знаете ли, тук при графа живее някаква дама или девица. Помещава се в същия хотел и разправят, понякога дори идвала да обядва в общата зала... Та предишната не сте ли я виждали? Графът има отличен вкус за тези неща. Разправят, момичето било прелест, но скоро му омръзнала. Тя е дъщеря на капитана от запаса... как беше... струва ми се Спицин.

— Това е нахална и гнусна лъжа! — извика при тези думи Лихачов и скочи от мястото си. Глебов също стана, той беше побледнял.

— Господин лейтенант, аз нямам честта дори да ви познавам и се учудвам как смееете да ми досаждате с дързостите си — каза Гросу, без да става.

Личеше обаче, че доста се беше изплашил.

— Вие се осмелихте да оскърбите моя добра позната и дори роднина с гнусна клевета и на мен не ми остава друго, освен да ви нарека на всеослушание подлец.

Като видяха, че назрява скандал, офицерите, обядващи на отделните маси и на общата маса, се стълпиха на мястото на произшествието.

— Простете... Може би аз... съм сгрешил фамилията... Аз нямам честта... — безсмислено бръцолевеше Гросу.

— В такива неща грешки не стават и според мен все едно е кого сте оклеветили — на свой ред каза Глебов. — Аз напълно споделям мнението на господин лейтенанта, че постъпката ви е ниска и подла и в друго време, ако не бяхме в обсада, пръв бих ви потърсил сметка. Но сега не съветвам и моя приятел да ви извика на бариерата... Не си струва...

— Господа, господа! — чуха се гласове от всички страни. — Престанете, какъв смисъл има да се карате! Хайде, изпийте заедно бутилка вино — и край! Може би наистина човекът да е сбъркал фамилията...

— Нали ви казвам: сигурно съм сгрешил... Простете, за бога — каза Гросу. — Нали грешката не е престъпление...

Той беше толкова жалък и смешен, че Лихачов, въпреки тържествеността на момента, едва не прихна. Кой знае как би свършила цялата тази история, но изведнъж от съседната стая, където също обядваха, се разнесе звън на счупено стъкло, след това изстрел, по-силен от пистолетен, отново звън и трясък. Всички се втурнаха натам, забравяйки за скандала.

В неголямата стая, където обядваха десетина офицери, бе неопикуема суматоха. Двама офицери лежаха на пода, един седеше с окървавена глава, в която личеше оголен мозък. Раненият размахваше ръце и усилено драскаше раненото място. Димът от взрива още не беше се разсеял, в стената стърчеше парче от избухналата граната, друго парче бе пробило шкафа със съдовете; по пода се въргаляха счупени чинии. Това бе първият снаряд, попаднал в хотела. Съдържателят дотича и крайно смутен повтаряше:

— Повярвайте, господа, при мен това е първият случай, а при Шнайдер вече имаше три такива случая.

Изпратиха за доктор. Един от ранените офицери още там предаде богу дух.

Вече се смрачаваше и скоро се чу доста силна канонада.

„Отново се започва!“ — помисли си Лихачов и забърза към своя четвърти бастион, забравил за съществуването на нахалния адютант.

Четвърти бастион! Колко много неща се свързваха с тази дума в тогавашния севастополски живот. Всички знаеха, че да живееш на четвърти бастион — значи да си изложен на ежеминутна опасност да загинеш, или в краен случай да бъдеш осакатен. Но дълго живеещите там така бяха свикнали с обстановката, че не виждаха в живота си нищо особено и се оплакваха само от калта, студа и неудобството да живеят в ниските дупки, наречени блиндажи. Нерядко се случваше офицер, прекарал няколко месеца на бастионите, да потрепне, когато край него избухваше граната някъде в града. Когато другарите му изразяваха почуда, той обикновено отговаряше:

— Какво се учудвате? Естествено е, че трепнах от неочакваност: такава тишина — и изведнъж граната!

— Как не се страхувате на бастиона? Та там, разправят, понякога за една вечер падали по осемстотин заряда на една площадка.

— Там е друго: на бастиона ние познаваме всеки изстрел.

След това започваха обичайните разпитвания и неохотните отговори. На бастионите страдаха най-вече от скуката, особено флотските, несвикнали с еднообразния живот на сушата.

[1] Кошка, Пьотър Маркович — през 1854–1855 г. матрос 1-ва категория, след това квартирмейстер на 30-ти флотски екипаж. ↑

[2] Семякин, Константин Романович (1802–1867) — генерал от инфантерията; през 1855 г. началник на 1-во отделение на отбранителната линия. ↑

IX

Настъпи новата 1855 година, но отначало и тя не донесе нищо ново на Севастопол.

Ала лека-полека, въпреки че суровото годишно време бе към края си, неприятелят започна отново усилено да провежда обсадни работи. От наша страна също не дремеха и скоро се възобновиха доста силни престрелки. Често се организираха нощни нападения, в които отначало се отличаваха моряците и пластуните, но сега и пехотинците вече не им отстъпваха по храброст.

На бастионите животът си течеше, както преди.

По това време Севастопол все още се делеше на две половини — мирна и военна. Барикадите в долния край на улиците „Морска“ и „Екатерининска“ разделяха двете половини. В мирната част на града с настъпването на първите топли февруарски дни зацари оживление. От двете страни на улицата към отбранителната линия се виждаха още оцелелите фирми на магазините, срещаша се дами с шапки да се разхождат по залез-слънце по булевард „Казарски“ под звуците на военната музика; притичваха малчугани, търкалящи гюлета — за гюле даваха по копейка. Случваше се и в тази част на града да попадат бомби, а най-често конгреви ракети^[1], прелитащи със страшен шум; при появата на такава неочаквана гостенка дамите се развикваха и разбягваха.

Зад барикадите се срещаша вече къщи без фирми. Вратите бяха заковани с дъски, прозорците — изкъртени, имаше и пробити покриви. Улиците бяха настлани с гюлета, покрити с ями, изринати от бомбите в каменистия грунд. Тук вече нямаше дами, срещаша се матроски жени със стари кожухчета и високи войнишки ботуши. До Малахов курган постоянно сновяха жени, които перяха бельото на офицерите, продаваха питки, квас, пирожки и какво ли не.

Ето върви полкът, който идва да смени другия полк, заемащ батареите, съседни на четвърти бастион. Полкът се движи по улица „Морска“ и подминава барикадите; над него във въздуха кръжат с леко свистене бомби; полетът им изглежда бавен и особено денем никой не

очаква от тях опасност. Много по-неприятно действа на нервите натрапливото бръмчене на щуцерните куршуми. Войниците се приближават до изрешетения от снарядите театър и се построяват по дължина от двете страни на улицата. Ротите на полка, които те са дошли да сменят, притичват на части опасното пространство на площада, където постоянно падат неприятелски снаряди. Изведнъж една граната избухва над левия фланг на новопристигналия полк и млад войник пада по очи.

Под воя на снарядите повеждат войниците към окопите, т.е. към рова, пълен с воняща, жълтеникава кал, в която краката затъват почти до коляно. В траншеята и по бруствера се виждат матроси и арестанти с носилки, мъкнат се и ранени, които без чужда помощ отиват към превързочния пункт. От двете страни на траншеята личат мръсни дупки, в които превити надве могат да се вместят двамина души. В тези дупки живеят пластуните.

Ето един от тях протяга крака от вратата, за да се преобуе; друг е приклепнал и пуши лула. По гребена на траншеята подскочи гюле и опръска войниците с кал. Като преваляха траншеята, войниците влязоха в едно изровено пространство, обкръжено с насип — именно това е четвърти бастион. Площадката на бастиона е покрита с постройки, прорязана с насипи, землянки, барутни погребни и възвишения, в които чернеят отвори — входи за подземни жилища, наречени блиндажи.

Върху барутните погребни са поставени огромни чугунени оръдия, а около тях се издигат пирамиди от гюлета. Навсякъде се търкалят разрушени оръдия, отломъци, неизбухнали неприятелски бомби и гранати — и всичко е потънало в рядка, лепкава кал. Във въздуха е задушно, тъй като над бастиона постоянно е надвиснал облак гъст барутен дим.

Войниците ги разположиха по батареята, долепена до бастиона, а повечето офицери се разпръснаха да разгледат самия бастион.

Командирът на бастиона капитан I ранг Кутров, бивш капитан на „Три светители“, помоли лейтенант Лихачов и другите офицери да покажат на гостите забележителностите на бастиона.

По площадките на бастиона имаше напрежение, но всичко се извършваше в ред, без излишна припряност. Щуцерните притичваха, стреляха и отново зареждаха щуцерите. Чуваше се бухането на

оръдията. За новака трудно беше изведнъж да се ориентира кой стреля — ние или неприятелят — тъй като той се беше приближил вече съвсем близо до четвърти бастион.

— Те се намират от нас само на шестнадесет сажена — каза Лихачов на армейския офицер, на когото поиска да стане разводач.

— Не може да бъде!

— Можете сам да се убедите. Приближете тук! — Лихачов заведе офицера до едно оръдие, прикрито с въжен щит (такива щитове започнаха да правят по идея на капитан Зорин вместо дървените). — Само внимавайте — добави Лихачов. — Учтивите французи тук съвсем не са учтиви!

Офицерът надникна през дупката между щита и оръдието: виждаше се белезникавият насип на неприятелските траншеи, същите като при нас наредени чували и изскачаха бели облачета, сякаш без звук, тъй като въздухът бе изпълнен с хаос от звуци.

— Искате ли да отидем при Мелников^[2] в мината? — предложи Лихачов на офицера, оглушен от неотдавнашния изстрел.

Офицерът се съгласи и двамата, приведени, се спуснаха отначало в полумрак, после в пълна тъма. Насреща им излезе някой и викна: „Давай вдясно!“ Лихачов успя да се отдръпне, но излизащият сапъор здравата блъсна новака-офицер. Офицерът така се измори, че запълзя на четири крака, но скоро нагази във вода и трябваше да се изправи. Мината се стесняваше; отначало се напипваха дъски и греди, по-нататък следваше гол земен коридор. Изведнъж се показва светлина. Зърнаха фенер и в едно разширение на пода седяха войници.

— Ето тук — каза Лихачов на своя спътник — неприятелските работи се срещнаха с нашите. Виждате ли тяхната мина: тя върви отстрани. Французите все се мъчат да подкопаят и взривят нашия бастион. Но това не им се удава! Нашата „оберкъртица“, както ние наричаме Мелников, не ще им позволи да го надхитрят! Вече няколко пъти ние ги вдигахме във въздуха. Тотлебен идва тук всеки ден, но главната работа се пада все пак на Мелников. Всички казват, че Тотлебен ще изплува на гърба на Мелников, защото навярно е немец, а на немците у нас винаги им върви. Ето тук, в тази ниша живее Мелников. Да се отбием, той се радва на всеки гостенин.

Лихачов леко почука на вратата.

— Влезте — чу се гласът на Мелников.

Те влязоха в доста обширна подземна стая, по стените на която висяха килими. Насред стаята на масичката шумеше самовар, покрай стените имаше землени дивани, също застлани с килими. Край едната стена имаше печка, висока човешки бой. В нея не гореше огън и отгоре ѝ лежаха тетрадки, документи, чертежи и томче „Мъртви души“. Стаята бе осветена със свещи и фенери.

Млад щабскапитан с Георгиевски кръст — това бе „оберкъртицата“ Мелников — прие гостите необичайно радушно и ги покани да пият чай. Видът на Мелников бе твърде нездрав, по ръцете му се виждаха сини мехури — последица от живота във влажното подземие.

Случайно споменаха името на Тотлебен.

— Какъв светъл ум е само — възторжено възкликна Мелников. — На него, а не на мен приписвайте, господа, честта за това, че усилията на неприятеля в тази подземна война засега не доведоха до нищо. Той е главата, а аз само ръцете, аз просто съм изпълнител на неговите поразително гениални планове.

Гласът на Мелников трепереше от вълнение.

„Странен човек!“ — помислиха си едновременно двамата посетители.

Техните мисли бяха прекъснати от появата на един сапър, който се втурна в подземния кабинет на Мелников, и запъхтян каза:

— Ваше благородие, французинът идва с контрамина^[3], чува се как работи!

Като чу думата „идва“, пехотният офицер си въобрази, че „идва на щурм“ и искаше да изтича при своите войници, но Мелников го спря:

— Къде тръгнахте? Елате да послушаме работата на французите.

И тримата излязоха, придружени от двама сапъри. Вървяха не по същия път, по който гостите попаднаха тук. При светлината на фенера най-сетне излязоха в отбранителния ров и достигнаха зеещите минни кладенци.

— Искате ли да се спуснем долу? — предложи Мелников.

Лихачов вече беше свикнал и се спусна съвсем спокойно, но пехотният офицер се чувствуваше като в гроб.

Мелников дълго слуша, долепил ухо до землените стени на кладенеца, и най-сетне бързо се обърна назад.

— Те са на пет сажена оттук — каза той. — Утре ние ще им поднесем сюрприз, ще им направим камуфлет... Хубав народ са французите, жалко, като си помислиш, но какво да се прави...

На другата сутрин всички на бастиона очакваха предстоящото зрелище. Любопитните наблюдаваха зад бруствера. Изведнъж земята трепна и със страшен грохот и трясък между бастиона и неприятелския насип се издигна маса влажна земя, изригна огромен гъст сноп дим и се образува яма. Върху бастиона се посипаха камъни, едва не улучиха едного от зрителите, а близо до ямата паднаха три трупа на френски миньори. Двата бяха силно обгорели и представляваха черна маса, но третият, убит от камък, лежеше близо до бастиона. Беше облечен с тънка бяла риза, с която вятърът си играеше. От бастиона гръмна „ура“ и няколко войници и матроси изтичаха, за да погледат отблизо, но неприятелските щуцерници скоро ги принудиха да се скрият. На бастиона настана неописуемо тържество и неколцина офицери се втурнаха да поздравят Мелников; главните минни галерии на французите бяха разрушени и на тях им се наложи да започнат работа отначало, а това беше необичайно уморително поради каменистия грунд и влагата.

Като се сбогуваха с Мелников, Лихачов и неговия спътник тръгнаха по другия път. Новопристигналият офицер с облекчение въздъхна, когато се измъкнаха от подземие то. Дори музиката на бастиона му се стори по-малко страшна.

Същата сутрин новодошлият полк бе определен да работи в траншеите, разрушени от неприятелските бомби. Отначало войниците страняха от матросите: те на свой ред им се присмиваха и съжаляваха за предишните, тъй като вече бяха свикнали с тях. Скоро обаче и новите пришълци се сдружиха с моряците и успяха да свикнат със странните фигури на пластуните, които с вида си напомняха войниците-хлебари и при това бяха тромави и дребни на ръст. Пехотинците обаче знаеха от слуховете, че пластуните са отчаяно смел народ.

Разсъмваше се. Бомбите чертаеха огнени опашки по тъмния свод на небето. Понякога със свиреп цвилене се понасяше така наречения „жребец“ — двупудова бомба, пусната надлъжно, от което искрите, изсипващи се от туловището ѝ, приличаха на грива. Войниците неволно свеждаха глави.

— Гледайте, братлета, войничарите се кланят на „жребеца“ — шегуваха се матросите, — а пък войниците, от страх да не им се надсмеят, се стараеха да се държат изправени.

— Кой там хърка, братлета? — пита капралът един войник, като чува силно хъркане, което не се заглушава дори от продължаващата престрелка на съседната батарея.

Войниците се приближават и виждат човек, легнал в калта наред площадката и завит през глава с косматата си бурка.

— Я го побутнете, момчета, дано се сепне — казва капралът.

— Ей, земляк, ставай, защо лежиш наред пътя?

Спящият лениво измъква глава изпод бурката, на главата си е нахлупил папахата.

— К'во? — пита той на своето малорусийско наречие. Това комай е пластун.

— Ти болен ли си или си махмурлия? — пита го капралът. — Насред бастиона се търкаляш! Ставай, чуваш ли!

— Дано вас ви спорази такваз беда! Спя, к'во толкоз?!

— Ами току-виж, че тук те докопа бомбата, земляк. Защо нахалост да погине християнската ти душа?

— Сто дяволи, ваш'та мамица! Крийте се сами! На мен и тук ми е рахат!

Пластунът се обръща на другата страна и отново захърква по-силно от преди.

— Чуден човек! — казват войниците.

— Те, момчета, всичките са такива отчаяни смелчаци!

— Отписан народ! От малки, братлета, са се увълчили!

Други двама пластуни са седнали също там: единият — върху неприятелска неизбухнала бомба, на която е извадил барута, другият — върху купчина дървени въглища и „кукуват“, т.е. дремят, пушейки лулите. По-надалеч са прилекнали матроси и играят на карти; който загуби, го удрят с картите по носа.

На батареята, до изходния край на бастиона, около иконата, също са се събрали куп матроси и войници. Едни играят на карти и зарове, други слушат разказвача. Ето групичка войници са седнали пред амбразурата, поставили са пред себе си котелките и похапват каша. Матрос яде обяда, който е донесла жена му — обикновена женица с високи ботуши, пъстра басмена рокля и кърпа, завързана по градски.

Жената чака мъжът ѝ да се нахрани, а когато свърши, прибира съдовете и си отива у дома под град от куршуми. Ето върху оръдието е седнал флотски офицер и свива цигара от дебела жълта хартия, като от време на време поглежда в амбразурата. Сега на бастиона не се забелязва особено движение. Пълно спокойствие и увереност изразяват лицата на всички. Даже новодошлите войници, като гледат другите, скоро свикват и на втория или на третия ден изглеждат съвсем юнаци.

Нахимов и Тотлебен почти всеки ден посещаваха всички бастиони. Нахимов, може да се каже, почти се пресели на бастионите. Яхнал кон и както винаги със сюртук и еполети, с казашка нагайка в ръцете и с килната на тила фуражка, под която се подават кичури светли, прошарени коси, Павел Степанович приближаваше до бастиона, слизаше от коня и си оправяше панталоните, защото ги носеше без долна връзка и крачолите му се запретваха по време на езда чак до коленете. Нахимов предаваше коня на ординареца или казака, а дори и на първия попаднал му матрос, тръгваше към бастиона и самолично оглеждаше всяка дреболия, като разговаряше предимно с матросите; той често ги хвалеше и поощряваше. Човек оставаше с впечатлението, че този чудак не върши нищо друго, а междувременно самото му появяване ободряваше матросите и войниците. Суровите лица радостно се усмихваха и най-голямата награда за тях бе да чуят похвала от самия Павел Степанович. Той най-вече действуваше със своя пример: изглежда, че Нахимов нямаше понятие от чувство на страх и дори просто самосъхранение. Той не се стремеше към опасността, както правеха много млади офицери, но сякаш не я забелязваше. Под град от щуцерни куршуми и снаряди се разхождаше с такъв вид, сякаш наоколо му падаха дъждовни капки или снежинки. Нахимов приближава до група матроси и тутакси се чуват възгласи: „Павел Степанович, Павел Степанович!“

— Какво, братле — ще каже Нахимов на някой матрос и ще го потупа по рамото. — Забрави ли Синоп?

— Как може да се забрави, Павел Степанович! И досега сигур турците още се почесват!

— Юнак си, братле. Как е твоето оръдие?

— Добре е, слава богу, Павел Степанович.

Нахимов се спира до флотски офицер:

— Сега на бастиона цари ред, за всички направиха блиндажи и на всички им е добре! Виждам, че за черномореца няма нищо невъзможно!

След това поканва при себе си някого на обяд, но предупреждава, че обядът е постен: офицерите и войниците по специално разрешение на Синода не спазваха дори великите пости, но Нахимов и в това отношение се отличаваха от останалите.

Най-интересните и понякога най-ужасни сцени се разиграваха на бастионите нощем. Щом се стъмнеше, обикновено и от наша, и от неприятелска страна започваше разтуха.

Мръква се. Глухо отекват изстрелите във влажния въздух. Бомбите прелитат като комети, спират се за миг, сякаш избират място за падане. След това се поклащат от една страна на друга и падат все по-бързо и по-бързо и на края окото вече не може да проследи техния полет.

— Маркела! (Мортира) — чува се на бастиона гласът на сигналиста.

Намиращите се на площадката се долепват до земята.

— Не е за нас! — вика сигналистът. — За пехотата е!

По полета той знае къде ще падне бомбата и вижда, че няма защо да се пази.

— Пази се, за нас е! — крещи той и се предпазва от идващата бомба; скоро неприятелската гостенка със злобно съскане се върти и разпръсква искри сред лежащите на земята матроси и войници.

— Не се крий, предаде богу дух! — вика един пластун, забелязал, че запалката ѝ е угаснала и бомбата не е избухнала.

Началникът на батареята, като чува, че е настанала суматоха, надниква от своята хралупа.

Тази дупка се намира в неголям зимник или землянка. Таванът на такъв блиндаж е изграден от дебели дъбови греди. От трите страни и отгоре землянката е предпазена от изстрелите, откъм тила са нахвърляни късове шисти, а към тях криво-ляво е прикрепена вратичка. Малките криви прозорчета са облепени с хартия.

В хралупата има креват и малка масичка — цялата подредба на стаята. Край вратата шуми самовар. Землянките на войниците са пошироки, но затова пък в тях настаняват толкова хора, че им е тясно като на херинги в бъчва.

Командирът се подаде от земянката и каза:

— Какво пак се разшумяхте? Прислугата да отиде на оръдията!

— С какво е заредено? — попита батарейният командир.

— Ест! — откликва командорът и неколцина матроси изтичват към оръдието.

— С бомба.

— Хайде, давай!

Тристапудовото чугунено чудовище отскача назад, като облъхва прислугата с горещи кълба дим. Гръмва изстрел и бомбата се понася на лунна светлина към каменистия насип. Звукът на изстрела отеква в ушите и разтърсва целия организъм. Чувството на задоволство, примесено с известна злоба и желание да се насоли врага, обхваща всички присъстващи.

Неприятелят отвръща не с един, а с десет изстрела: сигналистът едва успява да вика:

— Бомба! Не е наша! Оръдие! Пази се, граната! Маркела! „Жребец“!

— Не бързай, Митроха! — викат му матросите.

Звук, наподобяващ руското „ура“ се чува от страна на неприятеля.

— Дявол да го вземе, да не са намислили да тръгнат в атака! Ей, разгърни се! — вика офицерът. — Хайде, момчета, нагостете ги с картеч!

— Чу ли, Михеич, дай да ги изтрепем! — предават матросите заповедта на началството.

— Стреляй през десет минути! Кога да прекратите ще ви кажа — казва командирът на батареята и влиза в блиндажа да пие чай.

— Пази се, граната! — отново се разнася викът на сигналиста.

— След минута вече викат: „Носилка!“ — и двама матроси понасят другаря си, чийто крак е прострелян чак до корема и се държи на една кожица.

— Прощавайте, братлета! — казва раненият.

Отнасят го. Стрелбата продължава, но постепенно отслабва.

Съседната батарея на Будишчев продължава да громи неприятеля с една огромна гаубица, която оглушава бастиона със сочния си рев.

— Чувате ли, Будишчев стреля по французите в Камиш! — казва Лихачов на пехотния офицер, с който е успял да се сприятели. — Да

отидем в нашия флотски блиндаж да пийнем чай, че е време и за лягане. На мен освен това ми се иска да напиша писмо до къщи...

Матросите, останали без надзора на офицерите, се канят да си устроят развлечение за чудо и приказ. Пехотинците, вече свикнали с живота на бастиона, подстрекават матросите, които от желание да се покажат, се перчат повече, отколкото трябва.

— Кавалере, ей, кавалере — казва едно войниче на матроса, който действа със страшната, изхвърляща петпудови бомби мортира — какво днес така малко стреляте?

— Началството не дава. Бомби от тия значи няма много в наличност. Наредено е да ги кономисваме!

— А, той, демек, си пука, не мери барута! И откъде се взема у него толкоз форца?

— Дали да не му пратим едно „капралство“ за акъл! — подхваща друг войник.

„Капралството“ е чисто моряшко самородно изобретение. Матросите забелязаха, че понякога неприятелят ги гощава вместо с бомби, с бъчвички барут и дървени кърпи, към които привързват по четири гранати. Един от нашите матроси измисли нещо още по-хитро. Като поразгледал неприятелските „букети“, както тутакси нарекли новите снаряди, той приспособил тенекиен цилиндър, нещо като четвъртинка с дървено дъно, където сложил около двадесет и пет гранати и изстрелял този снаряд от петпудовата мортира. Снарядът паднал в неприятелската траншея като наниз от светещи звезди. На подалечно разстояние той, естествено, не действуваше, но попаднеше ли в траншея или в минните ямки, предизвикваше у неприятеля порядъчен смут. Това ново изобретение войниците нарекоха „капралство“. Началството, виждайки в тези снаряди безполезно хабене на боеприпаси и барут, обикновено забраняваше да се пращат „капралства“, но понякога и то от любопитство допускаше тази забава. При сполучливо попадение „капралствата“ причиняваха страшни разрушения, особено в мините.

— Хайде, кавалере, създай малко развлечение! — додяват му войниците.

— Няма барут! — направо отрязва матросът.

— Ех, щом нема барут, ние ще насъберем колкото треба патрони.

— Ех, какво да говоря с вас — сърдито се брани матросът. — Варди се да не те перне, че направо ще оплешивееш! — казва той на любознателния войник.

Мортиратата отскача и букет от ярки звездички за миг осветява неприятелската траншея. Няколко гранати попадат право в минната яма и само след миг оттам изскачат като пощурели френските сапъори. Нашите щуцерници не дремят и начаса улучват трима от тях.

Лихачов не успя да се полюбува на това зрелище; той вече се беше прибрал в блиндажа, където съжителствуваше с трима другари — флотски офицери. Седнал в задушната землянка на кревата край проста дървена маса, той пише писмо до дома на майка си и на сестрите. Мили родни картини се мяркаха в ума му. Старата му майка навярно е постила и сега отговява. Сестрите с нетърпение очакват брат си; скучаят и едва ли и на заговезни са се веселили, както трябва. Лихачов още веднъж прочете получените наскоро писма от близките си и писмото от своята дойка, която го молеше да пише на майка си да освободи от ангария по-малкия ѝ син. „Непременно ще напиша — мислеше Лихачов, — майка ще бъде недоволна от моята намеса, но аз смятам това за свой нравствен дълг. За майка това няма да е голяма загуба, а дойката ще бъде щастлива. Майка навярно ще изпълни молбата ми. Ще ѝ напиша колкото се може по-убедително, ще сравня положението на дойката с нейното собствено. Та нали и дойката, макар и обикновена жена, е майка и има майчини чувства.“

Като довърши писмото, в което описа и своя живот в по-смекчен и поукрасен вид, Лихачов легна да спи. Беше късно след полунощ. Стрелбата беше стихнала навред, само Будишчев, както и преди, стреляше в Камиш от своята гаубица и от предния Костомаровски^[4] люнет^[5] се чуваха чести изстрели, предизвикани по всяка вероятност от фалшива тревога.

[1] Конгреви ракети — бойни ракети, изобретени от Уилям Конгрев (1805 г.). ↑

[2] Мелников, А. В. — талантлив руски инженер-миньор. ↑

[3] Контрамина — минни галерии, прокарвани между минните галерии на противника за отбрана на най-близките подстъпи и укрепления. ↑

[4] Костомаров, Николай Иванович — през 1854–1855 г. лейтенант, командир на батарея, намираща се пред 4-ти бастион. ↑

[5] Люнет — полево тристранно укрепление, насочено към противника и открито откъм тила. ↑

Х

След произшествието с гранатата, връхлетяла в ресторанта на Томас, граф Татишчев започна да търси друга квартира. С много пари в Севастопол можеше да се намери всичко и той намери доста удобно помещение в северната част на улица „Екатерининска“. Това изобщо беше наложително. Ако графът живееше сам, той би се помирил с всяка обстановка, но съвместният живот с княгиня Бетси налагаше върху него задължението да се погрижи за известен комфорт. Животът в хотела, където освен нея нямаше почти нито една жена, не беше за нея, ако не говорим за трудностите да се настани тя, свикналата на разкош, в една стая, която се налагаше да дели с пристигналата заедно с нея от Петербург камериерка Маша.

Сега княгинята имаше на разположение четири отлично мебелирани стаи — сиромашко жилище в сравнение с нейната петербургска квартира, но ѝ се струваше райско кътче.

Граф Татишчев далеч не се отличаваше с такъв железен характер, какъвто предполагаше у себе си. По натура той бе деспот, но деспот, готов да попадне под чехъла на всяка малко по-опитна и енергична жена, а княгинята беше и опитна, и енергична. Графът скоро разбра, че притворството няма да го доведе до нищо хубаво и в края на краищата ще го постави само в глупаво и смешно положение. От Петербург ежедневно пристигаха представители на светската младеж, на него му се налагаше да ги посещава и да ги приема у дома си. Като се срещаше с хора, мнозина от които отпреди познаваха княгинята, дори да би искал топ, пак не би могъл дълго да поддържа своята измама. Наложиха се да действа направо и да се подчинява на условията, в които го поставиха капризите на една женска любов. Графът започна открито да приема гости у дома си и ролята на домакиня поех върху себе си княгинята. Всъщност не се измени кой знае какво, тъй като за тяхната връзка и без друго знаеше цял Петербург. Това беше само искрено признаване на отдавна съществуващ факт.

Под влияние на страстния, пламенен темперамент на княгинята, графът малко се оживи и стана като че ли по-весел от преди. Той вече

не повтаряше глупавите сцени от рода на ония, които разиграваше в началото на нейното пристигане, когато изтъкваше на показ своето разочарование и скука и когато се криеше от любимата жена. Може би тогава той действуваше така под влияние на доскорошната си връзка с Леля, връзка, която продължаваше да го измъчва. Графът не можеше да си прости това глупаво увлечение и го обясняваше с предишната си самота в скучното провинциално градче, където Леля го порази с това, че бе по-оригинална от другите. „При тези условия — мислеше графът, — ако не бях срещнал тази дивачка, комай бих могъл да се влюбя в дъщерята на кой да е моряк... Между тях също се срещат миловидни личица. Дори вчера срещнах една, която направо беше картина.“

Адютантът Дашков бе един от първите, посетили графа в новата му квартира. Бетси още спеше и използвайки това, Дашков откровено разказа на графа за скандала, станал в ресторанта, и за клюките, които разпространява за него адютантът на княз Виктор.

Графът се престори на учуден.

— Аз сам ще попитам княз Виктор що за прищявка е да държи при себе си като адютант такава тъмна личност. Князът е толкова благороден човек и вероятно не се досеща за подвизите на този молдованин. Аз пренебрегвам така нареченото обществено мнение, но на вас ще се отплатя за откровеността с откровеност. Аз наистина в Севастопол се срещам с Елена Викторовна Спицина, дъщеря на стар моряк, но нашето познанство бе най-повърхностно. Това е всичко. Няколко пъти тя наистина идва при нас на батареята, но първо, там не се намирам само аз — тя има много познати; и второ, тук, в провинцията, нравите са по-прости и в посещението на една госпожица на батареята може би от любопитство никой, естествено, не вижда нищо осъдително.

Дашков поведе разговор на друга тема, но в това време влезе Бетси. Дашков беше срещнал княгинята в Петербург и бе изумен от нейната поява тук, още повече че очакваше да види някоя тайнствена непозната, но като светски човек знаеше как да се държи в случая. Френският език мигновено го измъкна от затруднението и разговорът тутакси стана непринуден. Говориха за Петербург, за представленията на патриотичната драма „Маркитантка“, за това, колко е добър Самоилов в ролята на чухонеца, който оплаква отнетия му от англичаните товар балтийска селда; как англичаните пък изпратили

цял флот да превземе Петербург; говориха за музиката на Глинка, за която княгинята се изказа малко отвисоко, като отбелязва впрочем, че сега такава „вulgарна“ музика съответствува на патриотичното настроение на обществото, и така нататък в този род. Татишчев също вземаше най-живо участие в разговора, шегуваше се, смееше се, бе весел, но изведнъж лицето му прие мрачен и тъжен израз.

— Какво ви е? — попита разтревожен Дашков, който се отличавахе с твърде впечатлителна и състрадателна натура.

— Нищо, или просто казано, болят ме зъбите — с досада каза Татишчев.

Него наистина го заболя зъбът, но графът беше много мнителен. Той не се страхуваше от нищо на света освен от болести и по-точно от зъбобол. Татишчев нетърпеливо закричи по стаята, давайки да се разбере, че желае да се отърве от гостенина. Дашков помисли, че зъбоболът е само предлог и като не предполагаше, че графът, за когото всички говореха, че е безумен храбрец, може да е толкова слабохарактерен, побърза да си отиде. Щом Дашков излезе, Татишчев заохка и застана, наруга без повод своя камериер, блъсна ординареца — с една дума започна да се държи не като герой и не като аристократ. Княгинята беше опознала характера на графа и през цялото време мълча, сякаш не обръщаше внимание на неговите детски прищевки. На края графът се хвърли на дивана и застана така, сякаш му режеха крака.

— Какво ли би станало с вас, ако не дай си боже, ви раняха — каза Бетси. — Аз не мога да помисля за това без ужас!

Тези думи засегнаха самолюбието на графа.

— Бъдете уверена, че тогава няма да чуете от мен нито стон — каза той. — Сега желая да стена и никой не може да ми забрани да правя в дома си, каквото пожелая.

— Аз не оспорвам това ви право — каза Бетси, — но се учудвам на факта, че заради един зъбобол, какъвто аз изпитвам едва ли не всеки ден, бяхте така нелюбезен с Дашков.

— Затова пък вие бяхте прекалено любезна с него — каза графът.

Разговорът свърши с кавга, но затова пък графът забрави за зъбобола, който изобщо не го измъчваше толкова, че заради това да прави сцени.

Спречкването с княгинята имаше обаче последица — след обяд графът замина за батареята, макар там още да не го викаха.

„Трябва да принудя тази жена да ме уважава — мислеше той. — Нима тя си въобразява, че аз се страхувам от сериозна опасност? Зъбоболът — това е нещо съвсем друго! Добре, дете не знае, че ме е страх да отида сам в някое затънтено място, където мога да се изложам на нападението на глутница кучета. Но от това не следва, че съм страхливец. Аз напълно споделям думите на Воронцов: *il faut etre brave, mais il le faut etre avec elegance*^[1]. А каква ти *elegance*, когато те измъчва някакъв злощастен гнил зъб. Такива страдания не си струва да се понасят с достойнство. Аз разбирам Цезар, който би сметнал за най-голямо нещастие за себе си, ако бъде пронизан от кинжалите на убийците и падне разголен или изобщо в неприличен вид... Постъпката на Цезар, който се загърнал в тогата си, когато го прободил с кинжал, ми се струва една от най-великите изяви на духа на древните народи; те във всичко са умеели да поставят на преден план красотата. Бетси не разбира това — не ѝ достига възпитание... Веднага проличава, че при цялото ѝ светско държание, не е кръвна аристократка.“

Така размишляваше графът. Сбогува се доста сухо с княгинята и ѝ каза, че утре целия ден ще бъде зает със служба.

Останала сама, княгинята седна да пише писмо до Петербург на едно високопоставено лице. Трябва да споменем, че на името на княгинята мъжът ѝ отдавна бе вложил значителен капитал. „Тъй като нямам понятие от законите — пишеше Бетси, — то ви моля да се отнесете със съчувствие към една нещастна жена, от която светът се отвърна само заради това, че тя последва увлечението на сърцето си и се раздели със своя тиранин.“ Бетси молеше високопоставената особа да повлияе на мъжа ѝ да прекрати скандалното дело за развода и заедно с това да уреди нещата така, че тя да получава поне част от капитала си; но в краен случай тя е готова да се откаже от всичко, готова е да остане беднячка, само този тиранин да я остави на спокойствие. Писмото бе написано с най-трогателни изрази и на доста изящен френски стил. В твърде дългия послепис княгинята умоляваше лицето да направи така, че за развода ѝ да не стигне до ушите на императрицата, която, както са ѝ писали, все още е болна. „Цялата моя печална история би могла да се отрази твърде неприятно на нервите на

императрицата“ — пишеше княгинята. Бетси молеше подробно да ѝ съобщят за здравословното състояние на императрицата и другите августейши особи, тъй като за тези сведения ще бъдат необикновено признателни всички жители на Севастопол. На края княгинята с възторжени изрази се изказа за пребиваването на великите князе в Севастопол, описа дълбокото съжаление, което изпитаха севастополци по случай заминаването на техни височества, и радостта, когато се разнесе вестта, че великите князе отново са пристигнали в града. Писмото излезе дълго и интересно не само за самата княгиня, но и за лицето, към което беше адресирано.

[1] Трябва да си храбър, но така че да запазиш изящество. ↑

XI

Глебов младши служеше в н-ски пехотен полк; скоро след пристигането си в Севастопол той участва в няколко незначителни разузнавания, които се повтаряха през целия декември и януари. Но в началото на февруари в полка започнаха да отварят дума за по-сериозен замисъл и на сутринта на девети всички бяха уверени, че през нощта ще има нещо.

За сражението се готвеха различно. Глебов младши прекара последната нощ в твърде весела компания, а именно в компанията на офицери и известен род девици, повечето местни, други пристигнали от Симферопол; опасностите на обсадата не бяха удържали тези красавици. Вечеряха в ресторанта на Шнайдер, после се вмъкнаха в къщата, оставена от един живеещ до обсадата в Севастопол англичанин, който се беше предал на своите. Къщата бе конфискувана и засега нямаше предназначение. В този дом, където имаше и мебели и пиано, устройваха нещо от рода на импровизираните танцови школи. Стана славно гуляйче и завърши с най-безобразна оргия под звуците на неприятелската канонада, която тук се чуваше ясно, тъй като къщата се намираше недалеч от отбранителната линия. От само себе си се подразбира, че след такава нощ на Глебов му се пръскаше главата.

Глебов младши изобщо не приличаше на своя сериозен, съсредоточен по-голям брат. Отличавайки се с твърде податлив и слаб характер, той попадна в Петербург, където се възпитаваше в корпуса в средата на най-лоши другари, и от юношеските си години вече бе непоправим циник. На отношенията с жените гледаше твърде просто, за любовта се изказваше с насмешка, наричайки я сладникава сантименталност и твърдеше, че разбира само страстта. При все това той имаше измамната външност на добро, макар и поразглезено момче, и на тази въдица нерядко се хващаха опитни лъвици, считащи Глебов, минал през огън и вода и получил нравственото си възпитание при Излер и други подобни места, за невинно мило дете; ето причината за успеха, с който се ползваше Глебов у подобни госпожици. Свикнал с леки победи, той започна да гледа на жените като на същества,

подчиняващи се лесно на волята на мъжа. „При тях трябва да печелиш със смелост и нахалство — мислеше Глебов. — И най-скромната жена не обича нищо така, както нахалството.“ Вярно е, че със скромни жени той почти не бе имал работа, но веднъж съставил си мнение, той го използваше спрямо всички наред.

И ето тъкмо с този млад Дон Жуан се случи съвсем неочаквано произшествие: за пръв път през живота си той се влюби не на шега и което е по-лошо — любовта му беше безнадеждна.

Веднъж по-големият му брат му каза, че иска да навести една госпожица, която живее в Корабния квартал, твърде симпатична девойка, и при това много хубавичка. Глебов старши по отношение на жените бе доста странен човек. В университета той се увличаше повече от науката, отколкото от женската красота и дори, като постъпи на военна служба, си остана целомъдрен, с което би възбудил насмешките на другарите си, ако не го уважаваха толкова. Сред офицерите той се славеше за идеалист: такива натури за повечето хора са дори непонятни. Независимо от зрялата възраст и солидното образование, Глебов старши в някои отношения беше наивен до смях, например съвсем не забелязваше ставащите под носа му похождения на брат си Николай, когото смяташе за разточителен, но не и развратен. Трябва да кажем впрочем, че Николай Глебов бе голям майстор в областта на искрената лъжа, именно искрена, тъй като разкайвайки се за своите похождения, той често разказваше на брат си онова, което действително чувствуваше в дадения момент. Така например след някоя безобразна оргия той уверяваше и себе си, и брат си, че такъв живот му е опротивял и че от този момент ще стане съвсем друг човек; на другия ден историята се повтаряше.

Глебов старши отдавна беше намислил да запознае брат си с някоя порядъчна девойка, надявайки се с това да повлияе на неговото нравствено развитие. Отначало той мислеше за Леля, но като чу мръсните клюки, които се разпространяваха за нея публично, се позамисли. Тези клюки го възмутиха, той от душа бе готов да натупа разпространителя на клеветата, но у него неволно се мярна мисълта, че подобна клюка не може да възникне без никакво основание. Той добре познаваше граф Татищев като колега, знаеше едно-друго за неговите предишни петербургски похождения и в историята, която разказваха за

връзките му с Леля, нямаше нищо неправдоподобно. Но след като размисли зряло, Глебов го доядя на самия него.

— Как можах да повярвам на тази глупост и до известна степен да способствувам да се хвърля кал по беззащитната девойка?

Той реши да се увери във всичко лично. „Трябва да я опозная по-отблизо. Може би ще ми се удаде да я спася от окончателно падение“ — мислеше Глебов и с пламенността на студент от четиридесетте години реши да се захване за тази работа, доколкото му разрешава трудното военно време.

Като се възползва от сравнителното затишие, настъпило поради студеното време, Глебов избра ден, научи от Лихачов адреса на Леля и се запъти натам, за да поддържа познанството.

Той има глупостта да вземе със себе си и брат си. Посещението на двама офицери, единият от които Леля виждаше за пръв път в живота си, ѝ се стори крайно нетактично и дори обидно.

„Какво искат от мене? — помисли си тя. — Нима не виждат и не разбират, че живеейки в този бордей, бих желала всички да ме забравят?“

Леля прие братята доста сухо, но Глебов старши бе толкова сконфузен, толкова се извиняваше, че на нея ѝ дожаля за него и тя се постара да бъде по-любезна и дори предложи на братята да пият чай. Глебов младши размени с нея само няколко думи, но като се върна у дома, той вече беше безумно влюбен и на следния ден се яви без покана вече сам.

Този път Николай Глебов не се преструваше. По отношение на Леля той наистина бе толкова скромн, плах и стеснителн, че се учудваше сам на себе си. В едната стая с две легла, едва покрити с басмена покривка, му се стори райско кѳтче, а тъжната, замислена, съсредоточена Леля — същество не от този свят, до което той е недостоен да се докосне със своята кощунствена ръка, която доскоро прегръщаше продажните красавици. Няколкото случайно подхвърлени от Леля думи бяха обаче достатѳчни да разбере, че неговото чувство едва ли ще срещне взаимност. Като желаше от все сърце да бъде скромн, младият Глебов ѝ зададе не съвсем скромни въпроси:

— Кажете, Елена Викторовна, случвало ли ви се е да срещнете жена или девойка без предразсъдѳци?

— Кажете как да го разбирам? — попита Леля. — Предразсъдъци има всякакви. Аз например не вярвам в това, че тринадесетият гост на масата носи нещастие, но вярвам в предчувствията и моето предчувствие никога не ме е излъгало.

— И аз също вярвам. Аз например предчувствувам, че на мен скоро ми е съдено да изпитам нещо твърде важно в моя живот — каза Глебов.

— Значи, вие не приличате на мен — каза Леля с тъжна усмивка и добави, сякаш размишляваше на глас: — В моя живот всичко важно се случи в миналото, а в бъдещето виждам само еднообразие и скучно живуркане.

— Вие сте още толкова млада! — каза Глебов. — Възможно ли е на вашите години така мрачно да гледате на живота?

В съседната стая зад дървената преградка се чу пъшкането на парализираната старица, която измърмори:

— Глей, кавалери идват при нея и такава гълчава вдигат, че не може да поспи човек! Нямаат си срама и туй то!

Леля пламна.

— Там живее хазайката — една побъркана бабичка — каза тихичко тя и добави на френски: — Не ѝ обръщайте внимание, тя не е виновна: дори в образованото общество посещението на самотна девойка от мъж се смята за нещо осъдително. Но вие не се бойте, в това отношение аз имам намерение да парирам предразсъдъците.

— Добре правите — каза Глебов и зададе още по-нескромнен въпрос: — А по отношение на любовта вие също ли сте без предразсъдъци?

Леля го изгледа строго.

— За това не ме питайте — каза тя. — Аз предупреждавам всички мои познати да не се докосват до въпроса за любовта, тъй като за мен той не представлява никакъв интерес.

— Вие не ме разбрахте добре — каза Глебов и силно се изчерви. — Аз никога не бих допуснал, че моят въпрос ще ви се стори обиден.

— Е, тогава занапред знайте: можете да говорите с мен за каквото искате, само не за любов. Може би ние с вас ще станем някога приятели, но първо условие за това трябва да бъде: никога никакъв разговор за любов, аз не мога да слушам тези думи равнодушно.

— Е, добре, обещавам, няма повече. Но вие нали не ми се сърдите?

— Не се сърдя, само ви предупреждавам.

Странно е устроена човешката природа! Като излезе от Леля, Глебов си даде клетва завинаги да се откаже от разврата, да живее само с чисти помисли и да се задоволява с платоническа любов към нея, но щом се прибра в квартирата си и завари там двама полупияни приятели-кавалеристи, отиде заедно с тях, както се изрази единият от тези приятели, „без да слиза от коня“, на едно гуляйче, което завърши със споменатата вече оргия. От само себе си се подразбира, че на другата сутрин главата на Глебов се цепеше и той дори не можа веднага да проумее значението на думите, казани му от един другар:

— А знаеш ли, братко, тази нощ ще става нещо.

XII

Голямо бе разочарованието на офицерите, когато разбраха, че вместо предполагаемото сражение три батальона от техния полк са определени за работа, а именно за изграждането на редут в Корабния квартал, вляво от Килен дере, получил впоследствие названието Селенгински. Работата беше пипкава и уморителна: поради каменистия грунд на места се наложи камъкът да се взривява с барут. Работиха цялата нощ, целия следващ ден и все още не бяха довършили работите. Едва вечерта на единадесети февруари ровът пред дясната страна на редута бе издълбан два аршина. Дори на търпеливия руски войник понякога му идваше до гуша. Дадат му задача на сиромаша, той дълбае, дълбае с шанцовия инструмент, а резултат никакъв. От лявата страна едва смогнаха да изкопаят рова с един аршин.

Поставиха турове — кръгли кошове от пръчки високи аршин и половина — и ги насипаха със земя и камъни, но не успяха да вкарат оръдията — французите вече забелязаха нашите нови работи и още предишния ден започнаха престрелка с нашите щуцерници.

В това време на редута вече се намираше четирихилядна войска: целият Волински полк, три батальона селенгинци, малка команда от сапъори, моряци и пластуни.

Хрущов, командирът на волинци, вече произведен в генерал-майор, бе главен началник на отряда. Новият началник на гарнизона Остен Сакен^[1], когато се сбогуваше с Хрущов на втори бастион, така се разчувствува, че го благослови.

Дребният кръглолик генерал с орлов нос съвсем нямаше геройски вид, но войниците го обичаха и знаеха, че и той ги обича — а това е най-главното. Нощта на 11 срещу 12 февруари беше ясна, лунна. Селенгинци продължаваха работата, волинци образуваха верига, пластуни залегнаха в секрет, оглеждайки със зорките си очи не иде ли отнякъде неприятел.

За пластуни в Севастопол се носеха най-разнообразни анекдоти. Наистина те бяха твърде своеобразна войска. Техният есаул Даниленко, бодро побеляло старче, на около шейсет години, живееше в

така наречената щабс-квартира; тази квартира се намираше в стария тунел, прокопан за водопровод. Тук на вечно течение с него живееха около двеста пластуни, предпазвайки се от студа само с рогозки. Те най-напред и без заповед на висшето началство започнаха да извършват внезапни нападения. Впрочем това бяха твърде оригинални нападения. Тръгнат десетина пластуни да се шляят по крайнината на града, вървят, вървят, излязат далеч извън отбранителната линия и се доберат досами неприятелските траншеи. Веднъж бяха достигнали до английския редут „Виктория“ и без много да му мислят, бяха спипали часовия, като го смъкнали от насипа с особена кука. Нощем те залавяха пленници с въженца и ги навързваха по оригинален начин: стегнат им само големите пръсти, като обърнат ръцете на гърба, а след това на същото въже навържат четирима души заедно. Такава купчина беше послушна и на най-малкото движение и не изискваше повече от един придружител. Френският главнокомандуващ Канробер, твърде хуманен човек (независимо че е участвувал в избиването на своите съграждани по парижките булеварди) се възмущаваше от този странен начин на водене на война, се *mode etrange de combat* и писа на Остен Сакен: „Без да искам да твърдя, че употребата на такива средства е противна на правилата на войната, на мен може би ми е позволено да кажа, използвайки старинната френска поговорка, че това съвсем не е вежливо оръжие (*que ce ne sont point la des armes courtoises*)“.

Тромавите, отпуснати, флегматични пластуни отначало предизвикваха само присмеха на войниците, но отдавна вече бяха станали на почит. В така наречените секрети те бяха незаменими. Пълзяха като котка, дебнеща птичка, и изведнъж се хвърляха върху зашеметения неприятел. Те научиха пехотинците, които отиват в атака, на следния трик. Отначало допълзваха до неприятелската траншея, на тридесетина крачки спираха, даваха залп и с вик „ура“ отново падаха; щом неприятелят отговори на залпа, те с нов вик „ура“ бързо се хвърляха в окопа и тръгваха на нож. Този трик особено им се удаваше с англичаните, които изобщо не се отличаваха с бдителност, тъй че често се случваше нашите да мушат с ножовете сънени хора. Случваше се шашнатите англичани още сънени да захвърлят пушките и одеялата си, с които се покриваха над наметалата. Тези случаи бяха за пластуните и съревноваващите се с тях матроси истински празник: одеялата бяха за тях цяло съкровище и дълго след това по бастиона се

носеха разкази кой кого хванал и колко одеяла са успели да отмъкнат от англичаните.

Този път при Хрущов имаше малък отряд от пластуни, начело със самия есаул Даниленко, обаче и тази шепа хора си заслужи хляба.

Същата вечер те, както обикновено, най-напред от всички проследиха неприятеля. Залегнали в секрет, те чува шум от неприятелски кирки и лопати. Ясно бе, че неприятелят на свой ред копае траншеи. Към полунощ тези звуци затихнаха. При нас тишината се нарушаваше от ударите на кирките: селенгинци продължаваха работите.

— Подпоручик Глебов — каза ротният командир на Глебов младши, — вие сам изявихте желание да отидете доброволец и затова полковникът вика вас. На вас и на прапорщик Яковлев ще ви бъде дадено важно поръчение.

Глебов се изопна и сякаш израсна с половин аршин.

Той и прапорщик Яковлев се приближиха до полковник Сабашински.

Прапорщик Яковлев бе едно от най-любопитните явления на Николаевската епоха. Той беше прапорщик с гъсти, силно прошарени бакенбарди: беше побелял не от мъка, а от солидната възраст — минаваше четирийсетте, а на тази възраст брюнетите често побеляват. Дали на времето е бил разжалван в редник, или по някакви други причини беше останал, докато побелее, в чин, за който се бе създавала поговорка: „Кокошката не е птица, прапорщикът не е офицер“ — за това историята премълчава. Истината е, че такъв прапорщик в Севастопол е съществувал и следователно е лице историческо, а не измислено от автора заради някакви си цели от чисто романтичен характер.

Несъмнено е също, че побелелият прапорщик отдавна бе заслужил по-висш чин, защото бе не просто храбър, а храбър в превъзходна степен. Нямаше разузнаване, в което той да не изяви желание да участва доброволно и винаги се сражаваше с поразително хладнокръвие, което е много по-важно за война, отколкото безумието, безразсъдната смелост.

Защо го бяха подминали при производството по случай шести декември — деня, от който месец служба започна да се смята за година

— това също бе покрито с мрака на неизвестността. И само него ли подминаха, когато в същото време други получаваха незаслужени награди? Княз Меншиков изобщо беше скъперник на наградите и само новият началник-щаб Семякин съумя да го направи по-щедър.

Полковник Сабашински, след като извика Яковлев и Глебов, каза на първия само къде да върви, но към втория се отнесе съвсем по бащински и ласкаво го посъветва как да изпълни възложеното му поръчение. Поръчението се състоеше в това — да се осведомят какво става в нашия секрет и да попитат пластуните дали не са забелязали нещо ново. На всеки офицер дадоха по един войник; до определено място те трябваше да вървят заедно. До последната минута Глебов се пъчеше и си даваше кураж, но на края все пак трябваше да тръгват. Внезапно го връхлетя най-отвратително настроение. Глебов не беше страхливец. Но на кого от военните не е известно, че има минути, когато храбрецът сякаш изпада във вцепенение. Появява се съвсем безпричинна тревога и тъга, краката ти се подкосяват и отказват да ти служат, студена пот избива по цялото ти тяло. Дяволски противно чувство! И което е най-странно, то понякога изчезва също така внезапно, както се е появило.

Глебов се приближи до другарите си:

— Е, господа, тръгвам... Сбогом...

— С бога! На добър час! — ободриха го другарите му.

— Сбогом...

Глебов започна да се целува с другарите си.

— Време е! — каза той още веднъж. Гласът му затрепери и при ярката светлина на луната се виждаше, че по бледната му юношеска буза се търкулна сълза. — Не ме споменавайте с лошо!

— Е, братко, ама ти, както се вижда, си ревльо — каза един офицер. — Току-виж се разцивриш в неприятелските окопи. Гледай само, недай боже, да не почнеш да молиш извинение от французите.

Глебов побледня още повече. Когато човек започне, дори не да се страхува, а само да се вълнува, трябва да го оставите на спокойствие. Присмехът не само че не окуражава, но още повече угнетява човека. Сега вече Глебов не на шега започна да се страхува.

— Какво да правя? — каза той. — Да се откажа, е късно! Срам! Чувствувам, че няма да се върна... А ако се върна, е, тогава ще видим!

Сами ще ме произведете герой... А не би ми се искало да загина...
Още ми се живее... Е, сбогом!

Той побърза да догони побелелия прапорщик, който напето крачеше към веригата, съставена от волинци. Секретът бе още по-близо до неприятеля.

„Ако умра, нека тя поне веднъж да си спомни за мен — помисли си Глебов, припомняйки си до най-малки подробности срещата с Леля. — Ах, как ми се иска да живея!... Дали да не се върна? Не, срамно е!... Току-виж остана жив, ще ме произведат поручик, даже изведнъж по-горен чин. Сега чиновете ги дават бързо... към края на кампанията ще бъда може би майор... Тогава и тя ще промени мнението си... Ето вече е близо... Нима ще ме убият?“

Луната вече се спускаше към хоризонта и започна да тъмнее; вятърът докара облаци и те постепенно покриха небето. Яковлев познаваше местността добре и крачеше уверено, Глебов два пъти се спъна.

Изведнъж се чу изстрел и скоро Яковлев мълчаливо посочи на Глебов някакви фигури, които се мярнаха зад хълма на петдесетина крачки от тях. Още един изстрел и се завърза престрелка, а после покрай Яковлев и Глебов изтича един пластун, очевидно изпратен при генерал Хрущов с донесение.

Яковлев разбра, че тяхното донесение вече няма да има значение, зави настрани и поведе другаря си по най-близкия път към мястото, където стоеше един от батальоните на техния полк. Пластунът донесе на Хрущов, че неприятелят, настъпвайки, се е натъкнал на нашия секрет.

Волинци грабнаха пушките, селенгинци захвърлиха лопатите и кирките, бързо намериха пушките си и застанаха в резерв.

Хрущов нареди да се даде условния сигнал — да се запалят измамните светлини.

Насочените предварително оръдия от парахода „Владимир“ загърмяха от залива по посоката, където би трябвало да върви неприятелят. Французите според навика си не вървяха, а тичаха в атака със стремителна атлетическа крачка. Вече ясно се чуваха одобрителните подвиквания на техните офицери и вик, подобен на нашето „ура“.

Волинци дадоха залп, но французите вече бяха разкъсали на места веригата и се нахвърлиха върху редута от всички страни, особено откъм левия фланг. Много от тях, като се хващаха за още ненасипаните с пръст турове — а такива останаха не малко, — се претъркаляха в рова; но други се качиха на насипа и сред тях техният генерал де Моне, който тутакси получи три рани, но това не го спря. Над рова на редута се завърза упорит бой с щикове. Отбраните френски ловци-зуави, венсенските стрелци и моряци се бореха с нашите волинци. В началото все още можеше да се види нещо.

Французите взеха за полковник, съдейки по бакенбардите, побелелия прапорщик и той бе убит, така и не дослужил до по-горен чин. Младият Глебов получи няколко доста тежки рани от нож и се търколи в рова. Командирът на зуавския полк Клер бе ранен, един зуав за малко не уби генерал Хрущов. Междувременно стана тъмно — очите си да избодеш, — страхуваха се да стрелят, за да не попаднат в своите, и боят в пълния смисъл на думата стана ръкопашен. Стреляха само в упор и пак нерядко улучваха своите. Озлобени викове на хора, борещи се гърди в гърди, се разнасяха в нощната тъма. Французите и нашите викаха своите, търсеха се един друг. Старикът Даниленко с помощта на трима пластунци се биеше с неколцина французи, когато изведнъж чу вик:

— Братя, руси, насам!

Даниленко се хвърли на помощ, но двама французи го хванаха и го помъкнаха за ръцете. Старецът се противеше, единият от французите се спъна в трупа на другар и падна; Даниленко падна отгоре му, освободи ръката си и наръга французина с кинжала — другият французин избяга. В продължение на няколко минути французите овладяха редута, но скоро бяха отбити с големи загуби. Цял час продължи тази касапница. Изтласканият с щикове неприятел отстъпваше в безредие и при отстъплението пострада още и от огъня, открит не само от параходите, но и от двата по-близки батальона.

Победата беше наша. Французите оставиха на полесражението повече от сто тела, в това число и десет на офицери.

[1] Остен Сакен, Дмитрий Ерофеевич — генерал от кавалерията; през 1854–1855 г. командир на 4-ти пехотен корпус, началник на

Севастополския гарнизон; през февруари — март 1855 г. и след това командуваш сухопътните и морски сили в Крим. [↑](#)

XIII

На другия ден в Севастопол само за това се говореше — за сполучливия нощен бой.

В северната част на града в прословутата палатка „Одеска странноприемница“ са се събрали група офицери. Нижат се безкрайни разговори и спорове за подробностите на битката. На всеки му се иска да покаже, че той знае по-добре от другите и всеки разказва посвоему. Един твърди, че за малко не са пленили генерал Хрущов и че нещата стояли именно така: зуав хванал генерала за яката и вече го помъкнал към своите, но в тоя момент дошъл тръбачът Павлов и бух с всичка сила французина с мундщука на тръбата по главата — черепът на зуава се разцепил наполовина. Друг се обижда заради генерала.

— Моля ви се, как може така, за яката! Нищо подобно нямаше, аз самият видях. Не зуав, а зуавски офицер нападна генерала с гола сабя. Генералът гледаше на другата страна и неминуемо би загинал. В това време тръбачът отклони удара на сабята с тръбата, а друг войник намушка французина с нож в корема.

— Е не, ако разрешите — намесва се трети. — И вие невярно разказвате. Тръбачът не само отклони удара, но и измъкна сабята на французина.

— Разрешете, а как би могъл да я измъкне?

Прапорщик Маклаков, ординарецът на Хрущов, на свой ред твърди, че знае по-добре от всички, но не казва нищо ново, а само потвърди думите на последния разказвач.

В „Одеската гостилница“ се отби и есаулът Даниленко, търсейки някого от пластуните. Наобиколиха го от всички страни и го караха и той да разкаже нещо.

— Та к'во да ви разкажа — отвърна Даниленко, примесвайки руските думи с малорусийски. Такъв зор беше, загубих си шашката...

— Кажете, капитане, вярно ли е, че сте се справили с трима французи?

— Е, та какво?

— Ами разкажете как беше, интересно е!

Даниленко дълго отказва, но на края разказа:

— Вървя си аз, тъмно като в рог; не успях и шашката си да извадя, спипаха ме дяволските френци и ме мъкнат; а аз се опъвам, не вървя; искам да викам — държат ме за гърлото, аз тогава — дето ме държи за гърлото, хванах за пушката, а другия държа за гърдите, а пушката му избих от ръката и ги мъкна и двамата към сабята. Тогаз си помислих: имам кинжал. Хвърлих тогава, дето го държах за гърдите — и с кинжала в тумбака, а другият хукна да бяга. Едва взе да се разсъмва — гледам няма ми шашката? Къде ли е? Ах ти, майка й стара! Казвам на момчетата: гледайте да ми намерите шашката, че светът ми е черен! Търся моите, може пък да са ми намерили шашката! А то наистина не ми се живее. Ох, к'ва беда!

Но към комичния елемент на този ден се примесваше и много трагично. Разбира се, тази нощна схватка бе шега и в сравнение с Инкерманското сражение, което ни струваше единадесет хиляди души; сега бяха убити само шестдесетина души и ранени около триста. Но нали и един човешки живот все пак струва нещо!

Убитите руси и французи ги прибираха нашите войничета. Офицерите и войниците единодушно хвалеха храбростта на неприятеля. „Французите се бият като юнаци, но и нашите не им отстъпват“ — казваха войниците. „Смятам за свой дълг да ви уведомя — писа барон Остен Сакен на Канробер, — че вашите убити храбри войници, останали в наши ръце през нощта на 11 февруари, бяха погребани с всички почести, подобаващи на тяхната примерна неустрашимост.“

Убитите французи ги погребяха малко по-настрани от нашите. Много любопитни дойдоха да гледат. На някои черепите бяха разцепени на две. Полковник Сабашински обясни, че някои от селенгинците вместо щикове използвали кирките и мотиките, с които преди копаели земята.

Мирно лежаха френските трупове малко по-настрани от руските. За французите изкопаха две големи ями: в едната сложиха офицерите, в другата — войниците. Зуавите имаха широки вълнени пояси като шалове — размотаха ги и с тях покриха очите на покойниците. Католически свещеник отслужи панихида. Възвод наши войници дадоха залп, отдавайки последна почит на убития неприятел: през това време

гробовете бяха засипани със земя. Нашите ги погребяха отделно. От неприятелските батареи маса зрители наблюдаваха това зрелище.

На Северния кей в една барака бяха докарани умиращите и мъртвите, събрани след погребението. Тук руси и французи лежаха един до друг и размесени, само по ризи и долно бельо, без обувки. До главите на русите горяха восъчни свещи, забодени в земята. Всички обърнаха внимание на един поразително красив зуав, чернокос, с високо чело, правилни черти на лицето и сини очи; той беше още жив. Простреляната му с куршум гръд се надигаше, пръстите му мърдаха. Той умря още там, в сушината, преди да му се даде медицинска помощ. Редом с него издъхна здравеняк руски фелдфебел, целият облян в кръв.

Останалите ранени, наши и френски, бяха изпратени на превързочния пункт.

В инженерния дом, където по това време беше главният превързочен пункт^[1], кипеше работа. Палатите бяха пълни с ранени. Чуваха се стонове, викове и нареждания, но някои ранени лежаха спокойно и само стискаха зъби от болка. До входните врати на зданието постоянно се появяваха носилки. Ето носят войник с обезобразена долна челюст и изметнат навън език, сякаш току-що е свален от въжето. Той диво блещи очи и стене. По-нататък следва носилка с капитан от зуавите, на него му е прострелян кракът. Той гледа бодро. На главата си има бяла превръзка, нещо като чалма. Капитана го отнесоха в операционната зала. Вътре в залата бяха наредени кревати в два реда, над тях имаше шкафчета, в които ранените поставяха нещата си. Край вратата се намираше операционната маса. Вляво от масата на един креват вече лежеше руски войник, ранен с куршум в лакътя. Около войника се бяха струпали докторите и оглеждаха раната. Две милосърдни сестри от пристигналото около преди месец трето отделение на червенокръстката община приготвяха инструментите, бинтове, корпия и вода. Едната от тях, Бакунина^[2], гледаше наоколо съвсем спокойно, другата бе малко развълнувана, но се държеше. Това бе сестрата на подпоручик Глебов и тя се вълнуваше не толкова от предстоящата операция, колкото от вестта за раните от нож, получени от брат й, когото още не беше успяла да види — така беше претрупана с работа.

Войникът, комуто се готвеха да отрежат ръката, стенеше, страдайки от непоносима болка. Опитният флотски хирург Земан^[3] даде знак да го упоят с хлороформ. Към носа на войника поднесоха бяла платнена торбичка, пълна с напоена с хлороформ корпия. Здравата натура на войника дълго не се предаваше; на края го упоиха, той заспа, даже захърка, започна да бълнува. Ту изведнъж запее: „Сбогом, момичета, сбогом, женички, на нас сега-а-а не ни е до вас!“ — ту започне да стене, да ругае, да вика за някакво копче и пуска думи, способни да оскърбят слуха на милосърдните сестри. Но Бакунина, както и преди, гледа строго и спокойно, а Глебова очевидно сама започва да страда заради войника.

Оперирацията лекар се навежда над ранения и с два замаха открива костта, отделяйки месото. Кръвта се лее като река от прерязаните артерии в един меден тас, който е поставила Бакунина; другият лекар и фелдшерът притискат артериите и кръвта спира. Оперирацията бързо реже костта. Всеки звук на триона отеква в цялото същество на Глебова, но тя се насилва и подава коприна, с която лекарят бързо превързва артериите. Операцията свършва, сега остава фелдшерът да довърши работата, като сложи корпия върху отрязаното месо и облепи раната с пластири.

— Ах ти... — ругае все още спящият болен, като пуска най-цветиста псувня. На края се събужда — отслабнал, уморен, безсмислено оглежда присъстващите и отново започва да стене. Изведнъж забелязва, че ръката му е отрязана по-горе от лакътя и се повтаря обичайната в такива случаи сцена. „Божичко, майчице мила, погубиха ме!“ — вика войникът, обливайки се в сълзи. В ъгъла на залата се въргаля отрязаната му ръка сред многото подобен непотребен вече боклук.

Сега идва ред на капитана на зуавите. Той очевидно е хладнокръвен и дори се показва храбър, като отказва хлороформ. На него му отрязват крака; капитанът не издава нито стон и само когато режеха мускула, той не издържа и леко извика. Сложиха го на кревата. Върху масата положиха друг зуав, красив атлет с черна брадичка, с фесче и синя куртка с шевици на раменете и на ръкавите. Дадоха му хлороформ. Операцията свърши, махнаха хлороформа, към раната долепиха топъл сюнгер.

— Au nom de Dieu! Vous me brulez! Vous me brulez (за бога, вие ме горите! Вие ме горите!...) — викаше зуавът и се бореше с фелдшерите. Шестима души с мъка го удържаха.

— Tenez vous brave, mon enfant! Nous guerirons bien, voyez vous (Дръжте се, дете мое! Ще видите, ние ще оздравеем) — каза капитанът, на когото току-що бяха отрязали крака.

Гигантът, като чу думите на капитана, стихна и само стискаше зъби. Сложиха го недалеч от капитана.

Не след дълго и капитанът посърна. Край него минаваше докторът и капитанът го помоли да го повдигне, тъй като се беше свлякъл на края на кревата и можеше да падне, но когато докторът се наведе да го повдигне, капитанът, който го бе обхванал за врата, отпусна в изнемога ръце и каза:

— Non, laissez moi, laissez moi, pas si vite (Не, оставете ме, оставете ме, не така бързо).

Но ето още една операция: на един ранен пластун му изваждат куршум. Той хладнокръвно пуши луличката си и се шегува, надсмивайки се над лекарите, които търсят, търсят и не могат да намерят куршума.

Един зуав заявява на доктора претенциите си спрямо пластуна за варварската му постъпка по време на боя. Може би да е бил и друг пластун, но всички те си приличат като родни братя. Оказва се, че по време на борбата пластунът изпохапал цялото лице на французина.

— Чуваш ли, братле, какво говорят за едного от вашите? — пита докторът пластуна, като му превежда думите на зуава.

— Шкода, що ему зовсим ниса не видгризли (Жалко, че съвсем не са му отхапали носа) — саркастично, но полугласно отговаря пластунът и с усмивка поглежда французина, чието лице е покрито със синьо-морави белези.

— Наистина, що за варварство — каза докторът. — Матрос или дори войник никога не би направил това...

Жалка фигура представляваше намиращият се тук френски беглец, леко ранен от куршум, пуснат подире му от неговите. Той някак се беше присвил и седеше в ъгъла. С него не искаха да разговарят нито русите, нито французите.

Знаменитият хирург Пирогов^[4] бе болен и този ден не дойде. Единият доктор каза на другия, че сега от милосърдните сестри само

пет или шест са на крака, другите са се разболели: едни от тиф, други просто от изтощение на силите.

— Има си хас — каза той. — Само си помислете! Дявол знае каква измет докарват по разпореждане на светлейшия от Симферопол в Севастопол едва ли не в карети: неотдавна по такъв начин пристигнаха няколко симферополски... — а нещастните сестри по цял ден трябва да бързат пеша по непроходимата кал. Това направо е възмутително!

Други двама доктори говореха за кавгата, възникнала между Гюбенет^[5] — представител на немската партия, и Пирогов — представител на руската партия, макар впрочем секретар на Пирогов да бе немецът Обермилер. Самият Пирогов не се бореше толкова срещу немците, колкото срещу научния педантизъм, намерил в лицето на Гюбенет солидна опора.

Нощ е. В палатката, където лежат безразборно и офицери, и войници, шумът стихна. Само рядко се чува стон на страдалец или молба да му дадат водица. Сестрите и фелдшерите обхождат болните. От фелдшерите има двама-трима старателни, останалите са груби и несръчни. Сестрите, напротив, успяха да спечелят любовта на ранените. Към подпоручик Глебов приближава бледа девойка и едва не извиква: тя познава брат си. Като потиска вика, тя прошепва:

— Коля, гълъбче, най-сетне те намерих!

— Наташа! — може само да продума Глебов. Сълзи се показват на очите му. — Ето какво направиха с мен. На него му се иска още повече да разнежи сестра си, макар раните му да не са опасни.

Сестра му се накланя над него и те дълго си шепнат, припомняйки си ту родната къща, ту наскоро преживени сцени.

— Старата Уляна ти праща кръстче — каза Наташа. — Ти помниш ли Уляна?

— Твоята бавачка? Как да не я помня! Помниш ли как ние с теб плачехме, когато майка заповяда да набият по-голямата ѝ дъщеря, защото я подозираха в някаква малка кражба...

— И след това излезе, че тя не е откраднала — каза Наташа. — Ах, как плаках тогава... Не, по-добре не говори за това.

— А глупавата Уляна ми се накара — каза Глебов. — Грешно е, казва, за маминка си да говорите лошо, ей на, аз и ръчица ѝ целунах, голяма работа, че момичетата ще натупат моята мома, та нали при

другите господари е по-зле... Ама че щура жена! Този случай дълго не можах да го забравя!

Наташа малко се поизчерви, стана ѝ съвестно за майка ѝ и за брат ѝ.

— Хайде да оставим това, Коля. Мама е жена със стари разбирания, но което е истина, тя ни обича. Сега и тя поомекна спрямо селяните.

— Няма да повярваш, Наташа — каза Глебов, — колко се промени през това време моя възглед за руския селянин. Що за народ са нашите войници! Аз се сдружих, сродих се с тях и разбрах, че те в много отношения са по-добри от нас!

— Дружке, дай ми за бога водица — помоли един войник, който лежеше недалеч.

— Хайде, довиждане, Коля, надявам се скоро да се поправиш. При първа възможност пак ще дойда при теб!

Наташа прекръсти брат си и като му пооправи възглавницата, приближи до войника. Очите на войника блестяха трескаво, имаше силен огън.

Той изпи водата.

— Сега ми е по-леко, гълъбице-госпожице (по онова време войниците още рядко употребяваха думата „сестрица“).

Наташа попрегледа и другите болни. Когато повторно мина покрай умиращия войник, той ѝ каза с отслабнал глас.

— Госпожице! Проявете божа милост, минете още веднъж.

След половин час Наташа изпълни тази наивна молба. Когато се приближи до войника, суровото лице на умиращия се проясни. Той погледна с неизказана благодарност това, струващо му се неземно създание и умря с усмивка на устните.

[1] Временно пренесен тук от сградата на благородническото събрание. — Б.а. ↑

[2] Бакунина, Е. М. — милосърдна сестра от Крестовоздвиженската община през 1854–1860 г. ↑

[3] Земан, Фьодор Василиевич — щабс-лекар, старши лекар на 5-та флотска дивизия. ↑

[4] Пирогов, Николай Иванович (1810–1881) — велик руски учен и обществен деец, основател на полевата хирургия, академик,

професор, завеждащ крестовоздвиженската община на сестрите. [↑]

[5] Гюбенет, Християн Яковлевич — известен руски военноморски деец, професор, завеждащ болниците, и главен хирург по време на обсадата на Севастопол. [↑]

ЧАСТ ПЕТА

I

Страшните събития вървяха по реда си, а наред с тях течеше и обикновеният делничен живот — стотици и хиляди малки драми се разиграваха точно така, както и в мирно време.

В първите дни, след като скъса с дъщеря си, капитан Спицин се държеше. Вече неведнъж се беше случвало дъщеря му да избяга от дома за ден-два и да пренощува у познати, когато се скараше с него, но сега минаваха дни, седмици, месеци — за Леля не се чуваше нищо. Съвсем случайно благодарение на наивната бърливост на Лихачов капитанът узна, че дъщеря му живее при акушерката. Той ѝ написа писмо, в което я канеше да се върне, но Леля не прие поканата.

Капитанът бе оскърбен до дъното на душата си и реши да забрави името на дъщеря си. Но това бе лесно да се каже, но не и да се изпълни. По цели дни капитанът прекарваше в своята „каюта“, навел побелялата си глава, и мислеше за дъщеря си. Рядко излизаше от къщи, оглеждаше градината, броеше попадналите там снаряди, и се катереше по тавана и на покрива, за да следи състоянието на своето импровизирано укрепление. Капитанът особено се зарадва на редута, построен от селенгинци, тъй като сега неговият дом от едната си страна бе прикрит от неприятелските изстрели.

Още по-рядко капитанът отиваше в библиотеката да чете вестници. Голяма част от новините научаваше от Иван, друга от посещаващите го познати, с които водеше дълги спорове и беседи. Капитанът имаше доста верен поглед към нещата. Той предварително предсказа несполуката на начинанието срещу Евпатория. Когато научи подробностите по това дело — то стана още преди нощното сражение на редута — капитанът рязко осъди генерала, замислил тази експедиция. Този генерал беше Хрулев^[1] (поради сходството на фамилиите не трябва да се бърка с Хрущов, още повече че те съвсем не си приличаха).

Веднъж след дълги отлагания, капитанът отново посети библиотеката, не толкова, за да чете вестници, колкото от желание да срещне някого от познатите си.

Макар да бе разположена на възвишението, библиотеката ни най-малко не бе пострадала от неприятелските изстрели, въпреки че бомбите често се пръскаха под прозорците в градината.

Беше време, когато капитанът обичаше морската библиотека като своя собствена. Моряците не жалеха средства за създаването на това книгохранилище: в полза на библиотеката те внасяха по два процента от заплатата си.

Като се изкачи по мраморната стълба с бронзови парапети, капитанът влезе в стаята, където върху маса от червено дърво бе поставен модел на корабен скелет, а по стените висяха английски гравюри с изобразени на тях морски сражения.

Като мина в друга стая с модел на цял кораб и шкафове за книги с чудесни огледални стъкла, капитанът видя, че в шкафовете вече няма книги и от пазача научи, че са ги сложили в сандъци, за да ги изпратят в Николаев.

— Какво става, братле? Нима се каните да предадете Севастопол? — с досада попита капитанът.

— Съвсем не, Виктор Иванович! — отвърна пазачът, матрос от запаса, стар познат на капитана. — Как може да го дадем! Самите тук ще умрем, но няма да го предадем.

— Така, я!

Капитанът влезе в последната стая — читалнята. Насред стаята имаше две маси и върху тях постоянно лежаха шестдесет и шест списания и вестници на различни езици. Мебелите от ценно червено дърво бяха изящни и спокойни. По средата на стената срещу вратата бе направена желязна камина.

Приятно и уютно бе да се седи и чете в тази стая, макар наоколо да се чуваше нетърпимият шум от канонадата, особено от трети бастион и често се случваше стъклата да се пръскат и със звън да падат на земята.

В читалнята седяха четирима души; един цивилен, един армеец и двама флотски офицери, единият от които се оказа приятел на капитана. Те се разприказваха и като видяха, че пречат на останалите, излязоха към малкия булевард.

Беше пет часът вечерта. От средата на февруари започнаха топли дни и този ден по случай хубавото време на булеварда свиреше военна музика, разхождаха се офицери, юнкери, матроси и войници; дори се

виждаха няколко дами и госпожици с ярки шапки и наметки, отдавна излезли от мода в Петербург. По по-ниските пътеки на редките алеи, засадени с акации, бродеха двойки. Ето юнкер под ръка с млада госпожица, те разпалено разговарят и може би се обясняват в любов; а ето и още една двойка, дамата е облечена с подчертано изящество, което тутакси я отличава от провинциалистките. Това е княгиня Бетси под ръка с адютант Дашков. Княгинята се е поспречкала с граф Татищев и нарочно се разхожда с адютанта, за да възбуди ревността на графа; графът ще научи за разходката от оставената му бележка. Сам си е виновен — тя го помоли да дойде с нея да се разходи, а той й отговори остро.

Княгинята разговаря с Дашков за политика, за това, че ако се съди по писмата, които тя получава, в двора са твърде недоволни от княз Меншиков, особено от евпаторийското дело.

— Да, това бе колосална глупост — отбеляза Дашков. — Хрулев несъмнено е безумно храбър човек и добър тактик, но е лош стратег. Ние можехме да превземем Евпатория своевременно, но не вече, когато съюзниците се оказаха там и разположиха едва ли не с двадесетхилядна войска.

Дашков искаше да продължи, но неочаквано дотича камериерът на графа с бележка. Княгинята я прочете, посмути се и помоли Дашков да я изпрати до дома. Графът й пишеше, че поради понесените загуби сред артилеристите на четвърти бастион извиквали желаещи да служат там; той също изявил желание и тази вечер окончателно се преселва на бастиона.

Капитанът от запаса известно време още се разхожда в градината, после се запъти към една фрегата да навести приятелите си, но не беше успял да стигне и до кея, когато срещна капитан Зорин, който вървеше с угрижен вид.

— Какво има? — попита Спицин.

— Знаете ли, при нас започва някаква какофония. Чухте ли, че на светлейшия са заповядали да подаде оставка и на негово място идва Горчаков?

— Как? Какво? Е, представям си. Сега ще тръгне още по-добре! И вашият Меншиков си го биваше, но Горчаков показва колко го бива на Дунава! Представям си какви ще ги забърка тук!

— Официално това още не е потвърдено и аз ви го казвам под секрет. Казват, Меншиков получил от престолонаследника твърде гневен рескрипт за евпаторийското дело. В главната квартира е абсолютна суматоха. На мен днес ми се случи да ида при Меншиков по работа. Старецът още е болен, но се държи и си дава вид, че нищо не се е случило, а си личи, че е опечален и очаква участта си. А ако погледнем честно, в какво е виновен светлейшият? На него от Петербург му изпращат заповед след заповед, ако щеш пръсни се, но превземи Евпатория и той взе, че изпрати Хрулев, един от най-храбрите генерали, а пък Хрулев какви глупости извърши само: да постави най-отпред гръцките волонтиери и донските казаци. Волонтиерите са храбър народ, но са ги предвождали неразумно, като на заклание.

Спицин поговори още малко със Зорин и тръгна към фрегатата, където гостоприемните стопани го нагостиха славно и го оставиха да пренощува.

Два дни преди описания разговор княз Меншиков, смазан физически и нравствено, мрачен повече от всякога, седеше в кабинета си в Инженерния дом — там имаше квартира от две стаи — и разговаряше с Панаев, като се оплакваше от всички и от всичко. Напоследък ролята на княза, макар и назначен за главнокомандуващ, се сведе почти до нула. Докато беше жив Корнилов, който понякога действуваше от името на Меншиков, докато бяха възможни битки от рода на успешното балаклавско начинание, силата на нашето оръжие се разпростираше и върху светлейшия, но сега беше твърде ясно, че той е почти такава нула, каквато и старецът Кизмер^[2], комендантът на Севастопол, който казваше за себе си, че е пазач на арестанти, а сега е лишен и от тази длъжност, тъй като арестантите са пуснати на свобода.

— Няма хора, никой нищо не разбира — сякаш на себе си каза Меншиков.

— Ах, ваша светлост — каза Панаев, като се мъчеше да развесели княза, — чухте ли какъв куриоз се случил наскоро с един от нашите генерали, не ми е удобно да го назова, но ваша светлост ще се досети? На мен един флотски ми разказа.

— А какво именно?

— Ами ето какво: намислил генералът, побелял почтен старик — той може да мине за баща на ваша светлост, — намислил да покаже, че и той разбира това-онова от морско дело. И какво? Давай да приема сигнали от телеграфа. Дават му сигнал: показаха се неприятелски кораби на зюд от SO^[3], а той поради сходството приел това за цифрата 50 и така го предал. Естествено, на пристанището настанала страшна паника. Казвам му аз на флотския: „Но господин лейтенант, та генералът е постъпил като вятърничава блондинка...“.

— Вятърничава блондинка! Ха! Ха! Ха! Наистина, братле, езикът ти е по-остър от моя. Ха! Ха! Ха! Вятърничава блондинка! Ха! Ха! Ха!

Отдавна така не беше се смял мрачният княз и Панаев остана много доволен.

Малко след това князът каза със сериозен, но вече не мрачен тон.

— Знаеш ли, братле, ще ти съобщя една новина. Мисля, че тези дни предстои височайше разпореждане, според което вместо мен ще назначат друг.

— Не може да бъде, ваша светлост! Нима някой може да ви замени?!

— А княз Михаил Дмитриевич? При него работите ще тръгнат по-добре от нашите. Той все пак има организирана армия, а при нас е всякаква сбирщина.

— Но, ваша светлост, без вас ние ще трябва да оставим Севастопол!

— Защо?

— Защото, ваша светлост, името на княз Горчаков не внушава на неприятеля страх. В алминския бой англичаните, като знаеха, че срещу тях е Горчаков и вземайки Пьотър Дмитриевич за Михаил Дмитриевич, настъпваха срещу нас упорито. У тях се е създало мнение: където е княз Горчаков, там боят не е страшен.

— Не знам защо англичаните са си съставили такова мнение за Горчаков. На младини Горчаков беше храбър офицер и нерядко смел предводител на доброволци... Та ти не би ли желал тук да дойде Горчаков?

— Съвсем не, ваша светлост. Пък и княз Горчаков няма да се съгласи. Как ще се оправи тук един нов човек? На него всичко ще му е непознато.

— Аз пък мисля обратното — каза Меншиков. — Той ще бъде доволен от назначението.

Влезе камериерът на княза Разуваев; старецът много бе отслабнал и постоянно кашляше.

— Ваша светлост, пристигнаха генерал-интендантът господин Затлер и генерал-майор Бахтин.

— Покани ги.

— Генерал Затлер е тук, а генерал Бахтин е още в Дунавка, само е изпратил напред куриер.

— Е, нека седи там. Слушай, Панаев, ти помниш ли Бахтин? — вицедиректорът на комисариатския департамент? Не разбирам за какъв дявол са го изпратили тук! Какво да го правя? Стар е, глупав, малко знае и е толкова дебел, че няма да се побере в моята колибка. Дали да не пратя да го срещне куриера и да го отпрати да си върви?

— Ваша светлост — реши да се намеси Панаев, — да не се разсърдят от Петербург?

— Нека да се сърдят! То е същото, както ми пращат и куриерите. Аз винаги ги препращам на Камовски^[4], за да ги нагости. Него го бива по тази част, размеква се от любезности: „Ах, вие сте огладнели от пътя, ах, как навреме дойдохте!“ — истински дипломат... А то иначе пратеникът ще каже, че армията умира от глад. Изпратиха ни и милосърдни сестри. Знаех си аз, че тези сестри ще бъдат главните проводници на клюки. Представям си какво пишат за мен на близките си в Петербург! Жените навсякъде са еднакви... Без да познават същността на нещата, мимолетно подхващат всяка глупост, правят от мухата слон, пишат в Петербург на клюкарките, а те бият камбаната и става каквото става! Женските езици са по-дълги и по-остри от нашите. Ах, да, забравих: покани Затлер тук.

Панаев се отдалечи и в кабинета влезе генерал с умна и наглед добродушна физиономия. Той държеше в ръцете си чанта, която сложи на масата, и извади оттам докладна записка, изпъстрена с цифри.

След първите приветствени думи Затлер помоли разрешение да прочете докладната. Той прочете няколко реда, но изведнъж Меншиков, който слушаше разсеяно, го прекъсна с въпрос:

— Къде служехте по-рано?

— Преди да ме назначат през 1846 година генерал-провиантмайстер, служех в артилерията.

Меншиков се впусна в разпит, който нямаше нищо общо с работата. Затлер отговаряше, доколкото можеше, но на края каза:

— Ще заповядате ли да прочета докладната?

— Да, четете.

Като послуша няколко реда, Меншиков неочаквано попита:

— Нали вие дойдохте в армията от Варшава?

— От Варшава.

— Жив ли е още граф Ожаровски?

— Не зная, струва ми се...

— Името на Ожаровски — каза Меншиков — ми напомня едно обстоятелство от кампанията през 1813 година. По онова време аз се числях към свитата на княз Волконски. След Кулманското сражение императорът ме изпрати да огледам позицията на нашия гвардейски полк. Върнах се с доклад. „Не е вярно — каза императорът, — полковете не са разположени така... — Ваше величество, аз самият видях. — Как така, Ожаровски ми доложи друго! Да се извика Ожаровски.“ Той призна, че самият не е ходил, а е предал каквото са му казали другите. Ето как понякога се изпълняват заповедите.

Мълчание.

Като помълча малко, Затлер попита:

— Ще заповядате ли да чета?

— Четете, четете!

След като свърши да чете, Меншиков му благодари.

— Значи, ваша светлост, вие утвърждавате моя доклад? — попита Затлер и лицето му грейна.

— Утвърждавам и абсолютно споделям вашите възгледи.

Меншиков говори със Затлер още на тема, че няма хора. Генерал Семякин не чува, Герсеванов^[5] нищо не разбира и така нататък.

Затлер напусна княза доста доволен. Той страшно се боеше за този доклад, тъй като знаеше, че вследствие мошеничествата на доставчика Цукерман и на своите собствени подчинени са се стопили седемстотин хиляди служебни пари. Но Меншиков утвърди доклада, без да вникне в съдържанието му и значи работата се потули, тъй като никой няма да започне тепърва да проверява.

[1] Хрулев, Степан Александрович — през 1855 г. генерал-лейтенант, началник на сухопътните войски на различни части от

отбранителната линия, герой на Севастополската отбрана. ↑

[2] Кизмер, Иван Иванович — генерал от кавалерията, през 1855 г. генерал-лейтенант, първи комендант на Севастопол, впоследствие военен комендант на Москва. ↑

[3] SO — югоизток. ↑

[4] Камовски, А. Д. — чиновник от морското ведомство, управляващ канцеларията на генерал-адмирал А. С. Меншиков и негов приближен. ↑

[5] Герсеванов, Николай Борисович — генерал-майор, реакционен публицист и писател; през 1854–1855 г. полковник към Генералния щаб и след това генерал-квартирмейстер на войските в Крим. ↑

II

Генерал Семякин — началник-щаба на сухопътните и морски сили — бе честен човек, прям и открит, не особено интелигентен, но напълно добросъвестно се стараяше да изпълнява своите нелеки задължения. След балаклавската битка вследствие контузия той започна трудно да чува, чувствуваше постоянно главоболие и шум в главата. Но това не му пречеше сега да се труди и да седи над документите от сутрин до вечер.

Не беше лесно да се угоди на капризния нрав на княз Меншиков. Семякин работеше както умееше, никога не се унижаваше до ласкателство и угодническо, свойствени понякога дори на талантиливи натури, а още повече на обикновените хора.

— Благодаря на господата — разсъждаваше сам със себе си Семякин, — че досега можах да угоди на княза; той, струва ми се, свикна с моята прямота; не знам как е в душата си, трудно е да се разгадае. Виждам — доверява ми се. Всички доклади минават без затруднения, всичко утвърждава. С работа не го уморявам...

Но се случваха и такива минути, когато Семякин не знаеше как да се държи с княза.

„Един бог знае! Сърди се нещо, а защо — неизвестно — мислеше Семякин. — Това не е така, онова не е, както той го иска... Личи си, че е разглезен от ласкателите, те всичко представят в розов цвят, а аз напротив — черното си е черно. Казвам му истината като на главнокомандуващ и като на баща, ласкател не умея да бъда, не искам да командувам и се държа така, както трябва да се държи неговият помощник.“

Великите князе обичаха Семякин и това го утешаваше във всичките му горести. Веднъж, когато Меншиков беше болен, при Семякин се отби великият княз Михаил Николаевич и намери стареца едва ли не затънал до ушите в книга.

— Е — каза великият княз, — сега не се учудвам, че рядко ви виждам. Да ви даде бог здраве! Не се уморявайте, дръжте се!

„Да, ненапразно съм началник-щаба на сухопътните и морски сили!“ — помисли си с гордост Семякин.

Лека-полека и самият Меншиков смени сърдития тон с дружеско-покровителствен и на всичко, което му предлагаше Семякин, отговаряше:

— Правете го, така е добре.

В деня на неуспешното евпаторийско начинание Семякин от сутринта до три часа след обяд бе навън, а денят бе мразовит, с буря; старецът силно се простуди и се разболя. Едва се пооправи и Меншиков го изпрати да огледа и разформира пристигналата в Бахчи сарай резервна бригада. По пътя за Бахчи сарай Семякин бе поразен от множеството волски и конски трупове, които се въргаляха навред; навсякъде се търкаляха и захвърлени товарни коли. Това бе ясно доказателство за справедливостта на слуховете, че интендантите и „комисарията“ буквално затриват злощастните добичета. В ханския дворец Семякин бе поразен от необичайна смрад. Оказа се, че там гниеха полушубките, все още недоставени в армията, макар зимата да беше към края си. Войниците се предпазваха от лошото време с рогозки, а полушубките отравяха въздуха на града, където бе военната болница!

Семякин прекара в Бахчи сарай два дни и побърза да се върне в Севастопол, но за немалка почуда и огорчение научи, че светлейшият е болен и по съвет на лекарите е заминал за Симферопол. Тази вест като гръм от ясно небе порази Семякин. Най-много от всичко се страхуваше, че няма да може да се справи с работата. Той полетя към Остен Сакен, комуто Меншиков бе предал началството. Остен Сакен също нищо не знаеше и нищо не разбираше.

— Вие видяхте ли княза? — попита той Семякин. — Не? Е, тогава тръгвайте да го догоните, той ви търсеше.

Като не знаеше какво означава всичко това, Семякин отиде при великите князе и научи, че Меншиков по всяка вероятност ще бъде сменен, тъй като императорът е недоволен от него.

В два часа през нощта Семякин потегли с пощенска кола и през деня догони Меншиков в Бахчи сарай, където князът беше спрял да пренощува. Калта беше непроходима. Меншиков беше уморен от пътя и съвсем потиснат от нравствения удар, който получи, като прочете

рескрипта на престолонаследника... Този рескрипт бе равносилен на заповед да подаде оставка.

Меншиков прие Семякин радушно и дори го задържа през целия ден. На него му се искаше да си излее пред някого душата. Князът показа на Семякин някои писма на императора, дълго обсъждаха заедно нещо, на края късно вечерта го благослови и каза: „Продължавайте да работите. Сакен има много добро мнение за вас, аз ще оздравея и ще се върна.“

Семякин препусна обратно. На разсъмване, независимо от глухотата си, той чу познатите звуци на севастополската канонада, поспя час и половина и отиде при Сакен. Работа имаше до гуша. Трябваше да напише куп писма, да изпрати в Петербург флигел-адютанта, да пише заповеди. Семякин работи цяла нощ. На другия ден отново имаше страшно много работа. Вечерта Семякин пак работеше. Изведнъж при него влезе адютантът на великите князе.

— Техни височества ви канят при тях, те след час ще отпътуват за Петербург.

— Какво има? — попита Семякин, мислейки, че е чул лошо.

Адютантът повтори същото, колкото можеше по-силно.

— Боже мой! Какво означава това?

Семякин се качи на коня и отиде при великите князе, които живееха в твърде скромно помещение. Той завари и двамата велики князе дълбоко опечалени. Николай Николаевич с развълнуван глас каза:

— Скъпи Константин Романович, ние получихме горестна вест. Трябва да бързаме за Петербург. Не само императрицата, но и императорът е болен, и то тежко болен.

Михаил Николаевич също каза няколко думи и едва сдържайки сълзите си, прегърна и целуна Семякин.

— Дали ще го заварим? — питаше той.

Семякин беше толкова поразен, че не знаеше какво да отговори.

„Императорът тежко болен... Него го е огорчила Алма, след това Инкерман и окончателно евпаторийската авантюра, сама по себе си маловажна, но крайно обидна за руското чувство...“ така мислеше Семякин.

В десет часа вечерта великите князе потеглиха за Петербург.

Работите в Севастопол вървяха добре. Пред селенгинския редут се издигна още един — волинския — и бяха положени основите на трети. Под Евпатория нашите улани бяха натупали зазаяпал се турски отряд и татари. Във вестниците започнаха да се появяват слухове, че ще пристигнат нови неприятели — сардинците, но над този нов враг нашите само се надсмиваха. Разпространи се слухът за окончателното назначаване на Горчаков.

Този слух беше потвърден със записка, която Семякин получи от Симферопол. Меншиков пишеше:

„Получих писмо от престолонаследника, с което ме уведомява, че поради болест съм уволнен от званието главнокомандуващ и че княз Михаил Дмитриевич Горчаков е назначен на мое място.“

Скоро след това по севастополските бастиони се явиха полковите свещеници, за да отслужат панихида по император Николай Павлович.

Слухът за смъртта на императора се разнесе два дни преди това. За пръв път той бе съобщен на неприятеля по време на преговорите, но изглеждаше невероятен. Сега обаче не оставаше място за съмнения. Много стари войници плачеха. Младежта сведе глави. Повечето хора, не можеха да си дадат пълен отчет за състоянието на собствените си чувства.

III

Май 1855 година.

Самотна, изтощена от нравствените мъки и тежката бременност, Леля прекарваше ден след ден в своята хралупа и независимо от чудесното време не излизаше дори да се разходи, като слушаше апатично наставленията и дори мъмренето на акушерката.

— Ама чуйте ме, майчице, престанете да се преструвате и да разигравате комедии! — казваше ѝ Ирина Петровна. — Идете да се разходите. Сега бомбите не прелитат насам, няма от какво да се страхувате, а да ви убият могат и в мазето.

— Но на мен ми е все едно... ако ще и съвсем да не излизам.

— На вас ви е все едно, а на бебето не му е все едно.

— Ах, Ирина Петровна, сега не желая нищо друго освен смърт... И за себе си, и за него.

— И не ви ли е грях да говорите такива неща! Че вие какво, християнка ли сте или езичница? В бога не вярвате ли?

— Вярвам, Ирина Петровна, и всеки ден го моля да ми прати по-скоро смърт... Смъртта е избавление от всички мъки. Не, аз няма да го преживея.

— Засрамете се! Да бяхте видели как раждат обикновените жени! От тях да се бяхте научили да търпите! А вие само това си и знаете — да хленчите.

— Аз съзнавам, че съм много лоша жена, Ирина Петровна, аз ще бъда и много лоша майка. Ще намразя детето си и не мога да понеса мисълта, че ще имам дете.

— Е, че след този разговор с вас не си струва и да се говори. Стойте си тук и хленчете — реши Ирина Петровна и потъна в работата си: тя шиеше шапчица за бъдещото бебе.

— Ирина Петровна, знаете ли, че татко ми изпрати пари? Аз не исках да ги взема, но после размислих и ги взех. Това все пак е по-добре, отколкото да вземам от старата дойка... Ах, колко се мразя и презирам! Да стигна дотам, че да живея от средствата на бедната старица и отгоре на това да подяждам и вас.

— Ама ще престанете ли най-сетне да говорите глупости? Да не би да ви гоня или какво? Ще се разплатим след време, надявам се, че няма да ме излъжете.

Изведнъж Леля трепна и се усмихна.

— Ирина Петровна, моето бебче се разлудува. Кажете, то с крачетата ли така ме рита?

— Ами да, с крачетата, пък може и с ръчичките.

— Бедното дребосъче! Спи си като в тъмна люлчица и съвсем за нищо не мисли — каза Леля. — Отново се разлудува моят палавник, ох, и каква болка ми причинява... Така се страхувам за него... Колко много му навредиха и на него, и на мен тези страшни бомбардировки... На Великден за малко не се побърках, толкова се боях не за себе си, а за него... Чух как старицата говореше зад преградката с дъщеря си; дъщеря ѝ твърди, че според думите на някакъв моряк утре отново ще има силна бомбардировка.

— Е да, ама често лъжат — каза Ирина Петровна. — Идете да се разходите, а после, божем, легнете да поспите.

Най-сетне Леля се реши да излезе и подиша въздух, след което се почувствува много по-добре и легна да спи.

На сутринта я разбудиха изстрели, но едва към 3 часа подир обяд се чуха първите страшни залпове. Леля разбираше значението на тези залпове. „Бомбардировка!“ — мина ѝ през ума и като нахлузи на бос крак обувките си, изтича на улицата; във въздуха вече прелитаха снаряди, страшен тътен бе надвиснал над Севастопол. Цялата вечер Леля прекара в състояние, близо до побъркване. Всеки изстрел отекваше в цялото ѝ същество и още и в другото мъничко създание, чийто живот бе неразривно свързан с нейния; това същество също изразяваше неспокойствие и шаваше по-силно от обикновеното.

Леля се криеше навсякъде — завираше се в ъгъла, отиваше в мазата, в килера, на тавана. Ирина Петровна остана без сили, стараейки се да я успокои, а на края махна с ръка и реши, че Леля сама ще се вразуми. Но и през нощта бомбардировката не се прекрати и облаци снаряди прелитаха над моряшкия квартал.

На бастиона работата кипеше още от сутринта, но отначало не представляваше нищо особено. Обитателите на бастионите напоследък така свикнаха с престрелките на неприятеля, че тях ги тревожеше не шумът на оръдията, а обратното — тяхното мълчание. Често се

случваше, че по някаква причина неприятелят прекратяваше огънят; тогава у нас се мъчеха да се досетят какво ли означава това? И в повечето случаи мислеха: зловещото мълчание навярно предвещава щурм. Севастополци най-много се страхуваха от щурм, тъй като нито веднъж не бяха го изпитали.

На сутринта, много преди започването на истинската бомбардировка, когато се водеше слаба престрелка на левия фланг, генерал Хрулев, храбрецът, провел така несполучливо евпаторийското начинание, бе посетен от генерал Шулц, току-що назначен за началник на 2-ро отделение на отбранителната линия.

Като нов човек в Севастопол — той пристигна неотдавна от Кавказката армия — Шулц започна с това, че се запозна със севастополци. Всички приеха гостенина радушно. Три дни преди бомбардировката Горчаков го покани на обяд. Остен Сакен го настави на своята отоманка и подробно го разпитваше за Кавказ, за нашата победа над турците при Башкадиклар и го покани да се премести при него, в Николаевските казарми, а после го заведе на домашна църковна служба, на която присъствуваше цялата прислуга на Остен Сакен. Като постоя малко, Шулц се запъти при Пирогов, който живееше срещу Сакен в обширна квартира с отлични мебели, а след това посети коменданта Кизмер, сполучливо наречен от Панаев вятърничавата блондинка — един побелял старец, ходещ с бастун.

Старчето, обаче, не се стори на Шулц комично, а напротив, почтено. Цялото му семейство живееше тук.

Новопристигналият посети и Василчиков^[1] — мил, изящен аристократ; ходи и при Тотлебен, когото завари в градината, засадена с тропически растения.

Почти всички, с които се срещна Шулц, рязко осъждаха Горчаков. Самият главнокомандуващ — старик с очила, вечно озадачен и страшно разсеян — се оплакваше, че го принуждават да извършва внезапни нападения.

— Знам до какво ще доведе това — казваше той. — Ако днес извърша такова нападение, каквото искат Хрулев, Тотлебен, пък и много други, ще се получи ето какво: днес ние ще имаме успех, утре ще напишем гръмко донесение, а вдругиден ще загубим цялата си войска. И какво биха казали за мен в Петербург, ако аз започна да действам необмислено! Във всяка работа трябва да има търпение,

трябва да се изчаква моментът! Ние не трябва да се впускаме в рисковани предприятия!

В този смисъл говореше и преданият на Горчаков Кобец^[2], който интригантствуваше срещу Тотлебен.

Особено рязко осъждаше главнокомандувания Пирогов.

— Меншиков беше недоверчив и скъперник — казваше Пирогов, — но при него поне нещо се правеше. Сега единственият тук, който би могъл да поправи нещата е Тотлебен; но вижте как всички интригантствуват срещу него!

Хрулев се оплакваше, че му дават заповеди, които си противоречат една на друга.

— Знаете ли — добави той, — защо на мен не ми дават дивизия? Само защото съм артилерист... У нас цари пълен хаос...

Сутринта на двадесет и пети май Шулц отново посети Хрулев. Той бе крайно раздразнен, ругаеше Горчаков и на края каза:

— Според мен само незабавната атака срещу неприятеля с всички наши сили в един пункт може да доведе до нещо.

— Но неприятелят сега има едва ли не два пъти повече войска, отколкото ние — възрази Шулц. — И къде виждате, разрешете да ви попитам, такъв стратегически пункт?

— Е, може да се намери! — каза той.

Шулц бе поканен на обяд при Пирогов, където винаги се събираха много хора. Едва-що свършиха обяда и се чу ревът на оръдията.

Секретарят на Пирогов, доктор Обермилер, пришпори коня до къщата и завика от улицата:

— Канонада! Канонада! Лекарите — на главния фербанд^[3]!

Всички обядващи се разпръснаха. Пирогов легна да спи, тъй като знаеше, че цяла нощ ще му се наложи да работи на превързочния пункт; Шулц изпрати ординареца си при княз Василчиков — да го помоли за кон. Доведоха му кон, но без казак и генералът препусна към четвърти бастион по улица „Морска“. По цялата дължина на улицата падаха снаряди.

Като достигна до траншеята и предаде коня на сапъорите, Шулц тръгна пеша. Гюлетата взривяваха пясъка и камъните. Множество артилеристи бързаха от града, от обяд да заемат своите постове на батареите; сред тях беше и граф Татищев, който току-що бе обяждал у

дома: на тръгване се сбогува с княгинята, която вече му беше простила и го пусна, като ридаше и го благославяше.

На самия бастион имаше малко офицери: повечето се бяха изпокрили в блиндажите. Матросите при оръдията работеха юнашки. Оръдейната прислуга се суетеше, из земянките изскачаха матроси и тичешком обличаха куртките си. С рев, писък и съскане срещу бастиона се носеха неприятелските снаряди. Отляво вече се чуваше гърмежът на нашите оръдия от другите бастиони. Четвърти бастион също спешно се готвеше да вземе участие в битката. Почистваха оръдията, на платформите се чуваше мирното: раз-два-а, раз-два-а!

— Накъде си го нацелил? — попита едного от мерачите намиращият се наблизко флотски офицер.

— Натам.

— Давай!...

— Готов! — гракна мерачът, бързо се отмести от оръдието и дръпна шнурчето.

Оръдието със съскане отскочи и гранатата се понесе. Един моряк се надигна да види.

— Не достигна!

Офицерът сам нацели, но също неуспешно. Чак третият снаряд попадна добре и мерачът отбеляза с тебешир върху мерника.

Но малко след това вече трудно можеше да се мисли за прицел. Нашите и неприятелските изстрели се сляха в непрекъснат рев.

Промеждутъци между изстрелите нямаше — само силата на тътена ту нарастваше, ту се понижаваше. А във въздуха и в земята се чуваше нещо подобно на стон.

Димът така се сгъсти, че оръдията ги насочваха наслуки. Неприятелският огън ставаше все по-унищожителен. Бомбите избухваха над главите, вече понесохме загуби от прислугата, но командорите пъргаво стреляха. Жилав момчурляк, босоног и омазнен, на вид около петнадесетгодишен, тичаше като луд и подаваше торбички със заряд и снаряди.

— Граната! — викат командорите. — Гюле!

При вика „гюле“ той носеше зарядите, тъй като самите гюлета лежаха край оръдията. В хаоса на звуци момчето някак различаваше кой откъде и какво иска.

Шулц, който за пръв път виждаше подобно зрелище, неволно се почуди и извика:

— Назначен съм за ваш началник. Радвам се да служа с такива юнаци!

— Ще стараем!

— Всички странични хора да се скрият в блиндажите, но артилерийските офицери трябва да бъдат по местата си.

Криещите се офицери излязоха от блиндажите.

Малцина се криеха от страх, повечето от мързел и небрежност.

„Все ще успея“ — мислеше всеки.

Шулц с неколцина офицери тръгна на оглед из бастиона. Че офицерите не бяха страхливци личеше от следното. Когато минаваха по най-опасното място, те дори не предупредиха генерала, боейки се да не го обидят. Само един от тях, когато генералът понечи да завие надясно, каза:

— Аз идвам с вас, но този път води към смъртта!

— Моля ви се, да вървим наляво — каза генералът.

Едва направиха две крачки и едно гюле се удари в земята, разпръсквайки камъни. Един камък удари генерала по китката на ръката, друг улучи един от офицерите по лицето и той загуби съзнание. В същото време гюле уби един мичман, а успешно пуснатите от неприятеля две бомби раниха повече от петдесет души.

В това време започна стрелба и Корниловският бастион — така бе наречен Малахов курган, в чест на загиналия там Корнилов. През март там бе убит и Истомин: гюле пръсна главата му и костите на черепа контузили неколцина офицери.

Сега там командуваше друг началник и всеки ден се отбиваше Павел Степанович Нахимов.

Може да се стори невероятно, но исторически факт е, че по това време на Малахов курган, срещу който неприятелят провеждаше в момента своите главни обсадни работи, ние почти нямахме войска. Тридесет-четиридесет пластуни и матросите, съставляващи оръдейната прислуга — това беше всичко. Останалата войска, която би трябвало да се намира там, бе в Корабния квартал: така се разпореди новият началник на левия фланг генерал Жабокритски — един от онези най-тъпи генерали, с които, за съжаление, изобилствуваше руската армия. На Камчатка, нашето най-предно укрепление, където

всяка минута можеше да се очаква щурм, имаше всичко на всичко триста и петдесет човека от Полтавския полк.

Но най-напечено бе на предните редути. Още от рано там засвириха куршуми. Сутринта селенгинският редут представляваше олицетворение на руското безгрижие. По-голямата част от оръдейната прислуга спеше край оръдията. Някои матроси се бяха свили, други излегнали на платформите, без да усещат, че ги прескачат и газят. В резултат на вчерашното напиване много от матросите се намираха в различни стадии на невменяемост. Старият, червенокос и сипаничав командор Фоменчук, който смяташе за свое задължение да се напие в празник, а понякога и в делник до безчувственост, вече седеше на лафета. Винаги след махмурлук той беше в най-свирепо настроение. Двама матроси седяха на „мечето“, тоест на оръдейния станок. Подпрян на задницата на оръдието стоеше новобранец — той беше отскоро в екипажа и още не приличаше на матрос.

Изведнъж към три часа във веригата, залегнала в окопчетата пред Камчатка и състояща се само от стотина щуцерници от Владимирския полк, се чуха няколко откъслечни изстрели и след тях затрещяха изстрели по цялата верига.

Повечето от офицерите пиеха чай и побързаха да излязат от землянките. Раздаде се команда: „При оръдията!“ Отпред вече гърмеше канонадата. От амбразурата на Волинския редут блъвна огън, прогърмя изстрел и редутът заговори с всички оръдия от предната и дясна страна. По гребена на бруствера бегло засвятка огън.

От селенгинския редут стреляха с картеч. Картечът се изнасяше със съскане от предните амбразури. Но ето че засвятка и лявата страна на Камчатка, а след нея зареваха оръдията на отбранителната линия от десния бастион до Малахов курган.

Снарядите се носеха и от фронта, и от тила през „Трите отрока“.

Нашите бомби се издигнаха откъм Килен дере, спираха над волинския редут и на човек му се струваше, че аха ще паднат върху редута, а междувременно повечето падаха в георгиевското дере. Една от бомбите, хвърлена от втори бастион, бе започнала да се спуска към предния ляв ъгъл на волинския редут, но се пръсна във въздуха и парчетата се разлетяха зад вала. Независимо от трясъка и грохота можеше да се различи, че неприятелските полкове не се приближават и че от щурм засега няма какво да се боим.

Скоро канонадата гърмеше по целия ляв фронт. Белите, наведени на една страна стълбове дим се проточиха по полегатите хълмове на Корабния квартал и покрай отбранителната линия от волинския редут до четвърти бастион. Тук-там те се сливаха в гъста мъгла, която покриваше всичко: батареите, планините, сградите — но изведнъж на фона на мъглата се появяваше като исполинско корабно платно бял облак и дълго плуваше, без да се разсейва. Святкаха едва забележими светлини, тътнеха изстрели, пищяха гюлета, равномерно бухваха двупудовите бомби, глухо боботеха чудовищните шест и дванайсетпудови, хвърляни от неприятеля. Бомбата падне, земята изригне като фонтан и се чуе глух взрив; а понякога се чува и бръмченето на парчетата.

Нашите предни редуты пострадаха жестоко. Върху тях се изсипваха по петнадесет бомби наведнъж. Брустверите целите бяха изрешетени от гюлета. Селенгинският и волинският редут, отрязани от най-близките бастиони с широко дере, изглеждаха жертви, хвърлени в огнена пещ, напълно оправдавайки прозвището „Трите отрока в пещта“. Ранените се налагаше да ги носят на три версти до най-близкия превързочен пункт в Доково дере, през баири и долове и под град от изстрели.

Малко по-добро беше положението на бастионите. От Малахов курган и от трети бастион успешно отговаряха на неприятеля, но с течение на времето и там изстрелите оредяха. До вечерта Камчатка съвсем замлъкна или по-точно почти бе пометена от неприятелските бомби. Валът изчезна: вместо него се издигаха купища земя, раздърпани греди и пръти, търкаляха се разбити платформи, стърчаха от земята дъски; много оръдия до половината бяха засипани със земя.

В града всички бяха смутени от тази бомбардировка, надминаваща предишните две. Особен страх обаче никъде не се забелязваше. Вече бяха обръгнали на такива сцени.

Неприятелският огън не се прекрати и през цялата нощ. На сутринта Камчатка представляваше купища развалини. Към осем часа огънят на нашите бастиони и батареи отслабна; единствен само трети бастион настойчиво се бореше с англичаните.

Неприятелят громи четвърти бастион до късна нощ. Командирът на бастиона капитан Реймерс^[4] бе ранен в главата, но след превръзката

остана на позицията. Много офицери бяха ранени. Една неприятелска бомба избухна на няколко крачки от граф Татишчев и го рани в крака.

Графът седна, хвана се за крака и спокойно каза:

— Кракът ми е капут!

Раната беше сериозна. Дотичалият офицер разряза ботуша на графа: двете кости над глезена бяха раздробени. Вече се канеха да отнесат графа на превързочния пункт, когато неочаквано на площадката на бастиона за обща изненада се появи добре облечена дама, придружена от един офицер. Впрочем появата на жена не би учудила никого: през деня идваха не малко матроски жени; в разгара на канонадата дори се появи неизменният продавач на питки, мужик с файтонджийски сюртук — той винаги беше полупиян и водеше със себе си десетгодишно момиченце, своята дъщеричка, която отначало плачеше от страх, а после свикна.

Но сега появилата се дама не беше матроска жена и появата ѝ възбуди общото любопитство.

— За бога, кажете къде е графът, не ме мъчете! — повтаряше тя на придружаващия я офицер.

Това беше княгиня Бетси. Тя дълго се вслушваше в грозните звуци на канонадата и я обхвана страх: кой знае защо ѝ се стори, че графът непременно ще го убият. След като се намъчи цял ден, на края не издържа и тръгна, а после, като слезе от коня, се затича към четвърти бастион. Тя познаваше малко местността, тъй като още преди, ползвайки се от временното затишие, беше помолила графа да ѝ покаже този знаменит бастион, а тя имаше добра памет за места. Въпреки това Бетси лесно би могла да се загуби, ако не бе срещнала един офицер, който, леко ранен, бе ходил на превръзка и сега отново се връщаше на бастиона.

Като видя графа ранен, Бетси истерично се разсмя и започна да говори абсолютни безсмислици, тъй че можеха да я помислят за луда. Оръдейният гърмеж още преди това бе изопнал нервите ѝ до краен предел.

— Ах, колко е хубаво тук при вас на бастиона — казваше тя. — Ха! Ха! Ха! Само че защо сте сложили моя мъж толкова неудобно на тази гадна носилка? Нали знаете, че това е моят мъж! Никой няма да ми го отнеме! Ха! Ха! Ха! Ти си ранен, мили мой? Бедният, бедният! Ха! Ха! Ха! Не мислете, че се страхувам... Няма нищо страшно, нищо,

нищо, нищо... Мен никой няма да посмее да ме изпрати в Петербург. Аз ще остана с него... Дайте ми го!

Капитан Реймерс заръча на един от младите мичмани да изпрати княгинята, която се хвана за носилката; едва я уговориха и тя най-сетне разреши да понесат носилката, а сама, без да обръща внимание на падащите наоколо снаряди, вървеше с тях, като се опираше на ръката на мичмана и продължаваше да се смее и да говори безсмислици.

Княгинята дойде на себе си едва когато достигнаха с носилката до главния превързочен пункт, отново преместен в зданието на благородническото събрание. В първата огромна стая висяха койки и имаше кревати: само един беше празен и на него положиха графа. Всяка минута се чуваха възгласи: На масата! На койката! В къщата на Гушчин! Вратата наляво към операционната зала бе отворена докрай. Оттам се чуваха стонове и солени войнишки псувни: псуваха войниците, упоени с хлороформ. Някои ранени бяха положени направо на пода.

В същото време, когато внасяха графа, в операционната зала влезе старик с войнишки шинел, разкопчан, под шинела се показваше дълга червена фланела, каквито носят по-скоро жените, отколкото мъжете. На главата си имаше каскет, от който се подаваха кичури побелели коси, спускащи се към слепоочията. Възрастният човек се запъти към зелената масичка в ъгъла на стаята и седна до нея мълчалив, замислен и на пръв поглед безучастен към всичко наоколо. Този човек беше Пирогов.

Около малката операционна маса се бяха струпали неколцина лекари, бляскаха ножове и триони, лееше се кръв като река, и нейният тежък, опияняващ мирис, примесен с мириса на хлороформ, удряше в носа всеки, който идваше отвън.

След минута към Пирогов се приближи един от докторите и го попита нещо. Пирогов стана и съсредоточеният израз на лицето му стана още по-сериозен, но прие оттенък на особена увереност. Той се приближи до масата, погледна лежащия пациент и като взе скалпела, направи няколко разреза.

— Гениално! Гениално! — шепнеха помежду си докторите, изумени от новия, небивало смел начин, който Пирогов бе измислил начаса, експромпто.

Но носилките следваха една след друга, операция подир операция и никаква гениалност не можеше да се пребори с тази огромна работа. Сериозният израз на лицето на Пирогов се смени с озадачен; със засукани ръкави на окървавените си ръце той сновеше напред-назад по палатата, сякаш търсеше някого.

Влезе офицер, назначен за дежурен, който още никога не беше виждал Пирогов.

— Какво да правя тук, докторе? — попита той, без да се досеща, че има работа със знаменитост.

— Правете каквото искате! Тук нямам кога да разговарям с вас: нали виждате каква каша е. А ето, я ми подръжете този юнак!

В ъгъла стоеше войник с прострелян от куршум палец. Пирогов направи знак на фелдшера.

— Този без хлороформ, няма време! — каза той и със съдействието на офицера и фелдшера се захвана да изрязва пръста. Войникът завика и се замята.

— Мълчи, че иначе ще ти отрежа цялата ръка! — подвикна му Пирогов.

Войникът престана да се мята, но отривисто нареждаше:

— Ваше благородие! Проявете божя милост! Нека богу се помоля!

Но операцията вече свърши и фелдшерът започна да го превързва.

— Що за чудак е този хирург? — попита офицерът.

— Как! Нима не познавате Николай Иванович? — попита фелдшерът и с известно съжаление погледна офицера.

„Да даде бог хич да не го знам!“ — мина през ума на дежурния офицер, но от любопитство започна да търси знаменития хирург, за да го погледне още веднъж. Пирогов вече бе излязъл в другата стая, където кипяха самовари и сновяха милосърдните сестри с бели капишони, а също войници и фелдшери. Тук беше и княгинята, тя молеше една от сестрите да даде на граф Татишчев поне чаша чай, тъй като раненият страда от жажда.

Дежурният офицер се натъкна на носилка, в която носеха неопределена маса, издаваща едва доловими, немощни стонове. Като се вгледа по-отблизо, той видя окървавени черва, примесени с парчета плат от дрехи на пластун и още някаква кървава маса вместо глава.

— Този в Гушчин дом! — реши и махна с ръка случилият се там дежурен лекар. — Нямаше защо да го носите тук!

Офицерът знаеше, че в дома на Гушчин носят само безнадеждните. Едвам отнесоха тази носилка и внесоха друга; ранения от носилката го сложиха на кревата до този, на който лежеше граф Татищев.

Княгинята най-сетне издействува чаша чай и я донесе на графа. Той я погледна с благодарност в очите.

— Струва ми се, сега ми е по-добре, Лиза — каза графът със слаб глас. — Мисля, че ще мине и без ампутация.

— Аз вече се погрижих за теб — каза княгинята. — Тук нищо не може да се намери. Едва можах да открия Пирогов. Теб ще те пренесат в друга палата, там ще ти бъде по-спокойно... Тук е такъв шум, такива ужаси...

Татищев внимателно се вгледа в току-що донесения ранен... „Нима е той?“ Графът изтръпна. Да, наистина е той. От вълнение чак му прилоша, започна да го тресе. В ранения, графът позна бащата на Леля капитан Спицин. Графът така беше потресен от тази неочаквана среща, че скоро започна да блънува и изпадна в безсъзнание. Княгинята не спа цяла нощ, грижейки се за него.

На сутринта пренесоха графа в друга палата, тъй като намериха, че ще се оправи и без ампутация. Сякаш нарочно в същата палата пренесоха и капитана.

Капитан Спицин бе ранен от парче бомба, влетяло в комина на къщата и направило на пух и прах цялата покъщнина на неговата „каюта“. Щом дойде на себе си, капитанът само каза:

— А за комина съвсем забравих! Какво ми струваше да го засипя и него със земя!

Капитанът беше ранен в стомаха и докторите се съмняваха в оздравяването му, тъй като твърде късно му бе оказана помощ; много време мина, докато Иван успее да намери носачи, и капитанът заповяда да го носят на всяка цена при познатия му флотски доктор, който сега служеше на главния превързочен пункт.

На сутринта коремът на капитана потъмня и докторите откриха признаци на започнала гангрена. Познатият доктор със сълзи на очите каза за това на капитана.

— Е, какво пък, все някога трябва да се мре — отвърна спокойно капитанът. — Докторе, имам една молба към вас. Ще я изпълните ли?

— Как може да ме питате?

— Виждате ли онази дама, която седи до главата на младия артилерийски офицер. Помолете я да дойде тук, искам да ѝ кажа няколко думи.

Докторът изпълни поръчението.

Графът спеше и княгинята, която не знаеше нищо за капитана, не намери за нужно да откаже на ранения. Тя се приближи към него.

— Кажете, госпожо, лъжат ли ме очите или не, нали това там е граф Татишчев?

— А вие познавате ли графа? — с интерес попита княгинята.

— Познавах го, познавах го малко... Простете за въпроса: на мен не ми е останало много да живея и ми е простено любопитството... Вие жена ли сте му, роднина или просто позната?

— Позната, добра, стара позната — каза княгинята и леко се изчерви.

— Повече нищо, госпожо. Благодаря ви, че не отказахте да отговорите на стареца. Още една молба: повикайте тук сестрата, която сутринта ми даваше лекарство, нейната фамилия е струва ми се Лоде.

Княгинята изпълни и тази молба и побърза да се върне при постелята на графа.

Капитанът помоли милосърдната сестра да му намери късче хартия и молив и въпреки нетърпимата болка, която го измъчваше, все някак надраска една бележка и помоли сестра Лоде да я изпрати по някакъв начин на адресата. Бележката бе адресирана до дъщеря му.

„Боже мой! Разправят, че Корабният вчера страшно е пострадал!“ — мина през ума на капитана.

— За бога, по-скоро, по-скоро изпратете бележката! — помоли той милосърдната сестра, която успя да намери казак, готов да изпълни мигом поръчението.

След два часа в палатата влезе бледа, с отслабнало лице, но с твърде пълна талия млада жена, в която трудно можеше веднага да се познае предишната Леля. Тя вървеше доста бързо, но въпреки това, като мина покрай леглото на граф Татишчев, не можа да не го забележи, тъй като графът вече се беше събудил и седнал на кревата, гледаше към входната врата. Очите им се срещнаха и Леля, като

извика, падна безчувствена на пода. Княгинята видя това, забеляза смутения поглед на графа, който трепереше като в треска, спомни си историята с писмото и с усета, присъщ на ревнивите жени, мигом разбра всичко. Тя хвърли гневен, унищожителен поглед към графа, но се овладя и първа се притече към Леля, за да ѝ окаже помощ.

Старият капитан се беше обърнал и тихичко плачеше.

„Как го обича този негодник! — мислеше той. — Горкичката! А аз за малко не я прокълнах заради този мръсник! Бедното ми, бедното ми момиченце!“

Като отведе дошлата на себе си Леля в другата стая и помоли една от милосърдните сестри да се погрижи за нея, княгинята се върна при графа.

— Сега на вас ви е по-добре — каза тя. — В тази палата лежат само тежко болни и техните стонове ще ви безпокоят. Аз ще помоля да ви пренесат в друга палата. Докторът обеща да ви нареди колкото се може по-удобно.

Графът не възразяваше. Той бе твърде слаб и твърде угнетен нравствено, за да се противи на тази енергична жена.

Когато след половин час Леля събра кураж и отново влезе в палатата, графът вече не беше там и по указанието на милосърдната сестра тя се приближи до баща си и коленичи пред кревата му.

Старецът искаше да се наклони, за да я целуне по главата, но не можа и от усилието го хванаха такива болки, че той извика. Леля трябваше да стане и да се наведе над него. Тя му целуна ръцете и капитанът усети, че върху тях капна не една сълза.

— Татенце, скъпи, прости ли ми? — шепнеше Леля.

— Простих ти, моя скъпа Лелечка, дъщеричката ми... Ще умра аз, Лелечка, чувствавам, че ще умра. Благославям те... — капитанът се спря, но после продължи спокойно: — И моя внук или внучка, когото бог прати. Не тъгувай, Лелечка, бедното ти дребосъче за нищо не е виновно, обичай го, забрави само този... негодник, дето те погуби... Ти беше млада и неопитна... А и аз старият глупак за много неща съм виновен! Нима аз те възпитавах?! Нима може едно старо магаре да възпитава девойка?! Ех, ако беше жива майка ти! Всичко щеше да е другояче!

— Татенце, скъпи! Ти ще оздравееш, ще живеем пак заедно.

— Сега мисли за себе си и за твоето бебче, а на мен и без друго отдавна ми е време да мра! За какво ме бива? Другите умираха за отечеството, а аз и това не съумях. Седях си на топло край печката и чаках по-добри времена! Назначение очаквах! Другите и без назначение отиваха! Ей на, оня ден един такъв като мен от запаса сам отишъл на бастиона и без да попита, давай да нацелва оръдията и да командува матросите! И разправят, че улучил две оръдия на англичаните!

Капитанът се умори от разговора и съвсем отслабна. Приблужи се докторът и му забрани да говори. Леля седя край баща си до късна нощ. Нищо наоколо не я интересуваше освен този болен. Отначало тя не обърна внимание дори на болките, които чувствуваше сама — последица от неловкото падане, когато загуби съзнание. Тя не забеляза как в четири часа след обяд отново се усили ревът на оръдията в резултат на възобновената бомбардировка.

Дни и нощи Леля седеше до постелята на баща си, равнодушно слушайки разговорите на фелдшерите и милосърдните сестри, разказите за това, че французите са овладели вече нашите предни три редута и разсъжденията за последиците от тази ни несполука. Капитанът се сепна, като чу това известие, и със слаб глас проговори:

— Е, сега ще се наложи флотът да се отдалечи от горния край на залива, иначе съвсем ще го поразят бомбите.

А лежащият там офицер от волинския полк чак заплака от досада като дете. На Леля всичко това се струваше нещо далечно, то не се отнасяше до нея и тя щеше да остане безучастна дори ако ѝ кажеха, че неприятелят е завзел самия Севастопол. Какво я интересуваше Севастопол, когато тук, в тази болница, се съсредоточи цялото ѝ минало, настояще и бъдеще: погубената любов, умиращият баща и вътре в нея самата биенето на новия тайнствен живот, слят в едно неразривно цяло с нейното собствено съществуване.

[1] Василчиков, Виктор Иларионович — генерал-лейтенант през 1854 г. полковник, през 1855 г. генерал-майор, началник на щаба на Севастополския гарнизон. ↑

[2] Кобец, Павел Евстатиевич — генерал от индантерията, през 1855 г. генерал-лейтенант, началник на щаба на Южната армия и на всички сухопътни и морски сили в Крим. ↑

[3] Фербанд (нем.) — превръзка. В случая — превързочен пункт.

↑

[4] Реймерс, Василий Густавович — контраадмирал. През 1854–1855 г. капитан-лейтенант, командир на кораба „Ростислав“, от февруари 1855 г. командир на 4-ти бастион. ↑

IV

Ето какво ставаше през тези дни на бастионите.

На втория ден от бомбардировката храбрият генерал Жабокритски, онзи същият, който след алминския бой нарече владимирци страхливци, се разболя, т.е. престори се на болен, тъй като се опасяваше, че ще му се наложи лично да отстоява предните редути. Вместо него назначиха Хрулев.

Междувременно французите, като превърнаха нашите редути и Камчатка в купчини камъни, плъзнаха по вдлъбнатините на Килен дере и Доковия овраг.

Новият френски главнокомандуващ Пелисие^[1], който смени Канробер, вече пристигна с щаба си. Издигнаха се сигнални ракети. Беше пет часът, но и в този час полетът на ракетите бе много красив. От бастионите наблюдаваха ракетите. Изведнъж неприятелската канонада се пренесе от левия фланг към десния. Задимяха и загърмяха хълмовете зад линията на южните отбранителни постройки на крепостта. Генерал Хрулев стоеше на вратата на своята квартира в Корабния квартал и пушеше лула.

— Какво ли означава това? — попита той заобикалящите го офицери.

Френските колони бързо се движеха към волинския и селенгински редут. Французите вървяха смело, сякаш в своя собствен лагер; най-отпред крачеха офицерите с извадени саби. Зад насипа за миг блеснаха остриетата на сабите и щикове. Шепата пластуни и войници, намиращи се на редутите, не можеха да се съпротивляват. Част от нашите паднаха на място, други бягаха към мостчето, прехвърлено през залива Килен дере. Малки групички французи вече тичаха по хълма, надничаха в землянките и се разпореждаха на редутите като у дома си.

Камчатка още не беше превзета. Атакуваха я зуавите, линейният полк и алжирските стрелци — черни чудовища, внушаващи у нашите войници мисълта за дявол в човешки образ.

Нашите отстъпиха от Камчатка към Малахов курган. Там отиде и Нахимов, както винаги със сюртук, еполети и ордена Георгий II степен. Французите го обсипаха с куршуми. Като стигна до бариерата, Нахимов се помъчи да задържи хората зад насипа, но всичко живо тичаше, изплъзвайки се от ръцете на спиращите ги офицери.

Най-сетне успяха да съберат шепа войници и да открият огън по французите, които за малко не се промъкнаха в Корабния квартал.

Тук-там французите задминаваха отстъпващите и тичаха разпръснато към Малахов. Шепа французи обкръжиха коня на Нахимов, един го хвана за юздата, друг вече се мъчеше да смъкне адмирала от коня.

— Момчета, спасявайте Павел Степанович! — разнесе се вик от всички страни — и матросите, които тичаха с прътите, взети от заклепаните оръдия, с настървение се нахвърлиха върху французите. Нахимов бе спасен от плен.

На Малахов все още нямаше войска освен оръдейната прислуга. Батареята откри чест картечен огън.

Хрулев препусна към владимирската църква, заповяда да се бие тревога, а сам пришпори коня към Малахов.

Тук пред батареята, която се намираше на насипа пред външния ров на укреплението, и по-нататък близо до укрепения пункт се водеха ожесточени ръкопашни схватки. Точно срещу едно от оръдията се стълпиха група французи. Те приближиха към дърветата, натрупани от другата страна на рова, и като насочиха щуцерите, оглеждаха в кого да стрелят. В оръдието стърчеше шомпол. Двама матроси го измъкнаха, но французите тутакси ги поразиха с куршуми.

— Не умеят, подлеците, да зареждат! — викна лейтенант Юриев, хвана две торбички картечен заряд и едната запрати в оръдието, но изведнъж сам седна върху купчината картеч.

— Какво ви прихвана да се шегувате! — каза му другият офицер. — Ставайте, целят се във вас!

Но Юриев не се шегуваше, той беше мъртъв: куршумът бе минал през сърцето му. В същото време мерачът викна: „Огън!“ В групичката на нахалните французи имаше двама цивилни със светли палта и сламени шапки. Когато димът се разсея, групичката беше изчезнала и само шапките кръжаха из въздуха.

Хрулев със задбалканци и суздалци вече гонеше французите от Малахов курган. Неприятелят със загуби отстъпи отново на Камчатка.

Мръкна. На изоставените от нас редуги цареше дълбока тишина и нощният мрак не позволяваше да се види как работи там неприятелят.

Още един ден бомбардировка и на края по обяд на 28 май на бившата наша Камчатска батарея се развя бял флаг — сигнал за прибиране на телата.

На Малахов курган, където се бяха стекли повечето висши началници, веднага се появи нашият ответен флаг. Стрелбата и от двете страни тутакси се прекрати. На всички им олекна на душите, но в същото време ги болеше да виждат неприятелския, макар и парламентъорски флаг на Камчатка, която ни струваше толкова труд и толкова човешки живота.

Мигом бе теглена черта: невъоръжени брянци излязоха от своите прикрития и образуваха верига. Скоро от неприятелската страна също се появиха войници и офицери.

Лека-полека отначало офицерите, а после и войниците на двете враждебни армии започнаха да се събират и да провеждат разговори. Френските офицери бяха с контешки, украсени с ширити мундири, нови велурени ръкавици и с пури в ръцете; руските — с войнишки шинели, които рядко сваляха, въпреки силната горещина; зуавите със своите общити, винаги разкопчани куртки; френските стройни жалонери; нашите пехотинци, матроси, орфаните пластуни — цялата тази разнолика тълпа се събра на групи, разговаряше с думи и жестове и трудно можеше да се повярва, че само преди половин час тези хора се убиваха един други от оръдия, колежа се, пробождаха се и се душеха като диви зверове.

— Ей там! — казваше едно наше войниче и сочеше на френските санитарии още топлия труп на неприятеля. — Какво го забравихте тоя! Току-що издъхна!

Други носеха, без да пробират свой ли е или французин.

Мнозина се суетяха между труповете, търсейки своите набори, другари, приятели. Някои трупове вече лежаха от два дни. Ето паднал по лице, озъбен, лежи французин; кръвта се е запекла около устата му, от гърдите през синия шинел стърчи пречупен руски щик.

По-нататък лежат двойка — русин и французин — пронизали се взаимно с щикове. Главата на русина почива върху ръката на французина, сякаш е в обятията на приятел.

Руски офицер, който говори френски солидно, приближи до французина и му козирува. Френският офицер самодоволно приповдига лекото си кепе, подава визитната си картичка и толкова бързо говори, че на нашия офицер му се струва сякаш това не е на френски: той с мъка разбира, че французинът би желал да види храбрия генерал Хрулев и че по негово мнение русите са се сражавали твърде храбро, макар и да са отстъпили пред непреодолимия натиск на французите.

— Какви самохвалковци са все пак — полугласно каза офицерът на другарите си.

При войниците работата се нарежда по-просто. Те отначало се оглеждат един друг от всички страни, после започват да се разпитват, всеки на своя си език, придружено с изразителни жестове.

— Я ми кажи, мосю, вие какво току все викате Альона? Каква е тая ваша Альона? Светица ли е или просто така? — разпитва един войник, чул как французите, щурмувайки нашите редуты, са си викали един на друг: „Allons nous!“ (Напред!).

Друг войник показва на французина своята манерка. Този жест е лесноразбираем и французинът кима с глава. Войникът напълва капачката на манерката с водка и като отпива предварително една глътка, я подава с думите:

— Хайде сръбни, брат мосю! Водката е бун!

Французите се смеят.

— Ама пий до дъно де, мосю! Водка бун! Уважи ме, любезни!

Като чуват думата „уважи“, французите я преиначават на „vache“ (крава) и мислейки, че този епитет се отнася към техния другар, гръмко се смеят.

Французинът на един дъх опразва капачката и опулва очи, изплезва върха на езика си, пъхва ръка в дълбокия джоб и като замезва със сухар, тръска глава.

— Brrr! Sacrrre nom! Tel fort! Diable (бrrr! Дявол да го вземе! Толкова силна!) — казва той и на свой ред изважда миниатюрната манерка с ром, която подава на руския войник.

— Виж, тук ни бива! — казва войникът и избърсва устните си с ръкав, долепва ги до миниатюрната, красиво оплетена манерчица, изкърква я половината, плюе настрани и казва на своите: — Бива си я, братлета, по тоя параграф и тях си ги бива, само че нашата е полютичка.

На друго пък място срещу трети бастион лежат труповете на англичаните с червени мундири. Англичаните странят от нашите и се държат сериозно. Само отделни офицери говорят с нашите флотски офицери, които единствени знаят английски, и само тук-там войниците мълчаливо се оглеждат един в друг и в редки случаи си обменят угощения.

Между нашите офицери се води спор: едните хвалят французите, другите — англичаните.

— Ето, погледнете вашите англичани — каза един от спорещите. — Любувайте им се!

В далечината се виждаше следната сцена: някакъв английски генерал, като премина неутралната линия, насочи към, нашите отбранителни съоръжения на крепостта голям бинокъл и внимателно започна да ги разглежда.

Френският генерал (това беше Боске) забеляза това, бързо се приближи до него и разгорещено взе да му доказва нещо. По движението на ръцете му личеше, че е готов да измъкне бинокъла от англичанина. Лицето на френския генерал изразяваше крайно негодувание. Най-сетне англичанинът отстъпи, промърмори нещо и сърдито се отдалечи зад неутралната линия.

Френските офицери, които стояха край нашите и наблюдаваха тази сцена, казаха, че по тяхно мнение постъпката на английския генерал представлява възмутително отстъпление от правилата на войната и добавиха, че ако французин бе извършил, подобно нещо, той навярно би станал предмет на всеобщо презрение.

— Е, и какво? — с тържествуващ тон каза офицерът, който хвалеше французите. — Виждате ли колко по-развита е войнската чест у французите, отколкото у англичаните.

Неговият опонент бе силно сконфузен.

— Но аз и друго ще ви кажа! — продължи неуморимият офицер. — Вярвате ли, по време на бомбардировката, оная след Великден, сам

видях как англичаните стреляха по нашите войници, които събираха техните ранени съотечественици. Това не са ли подлеци!

— Да, но ние не сме видели! — намеси се приближилият флотски офицер. — Аз се застъпвам за англичаните. Вашите французи може и да са рицари, но затова пък са самохвалковци. Днес ми дойде до гуша от тяхното самоизтъкване! Предават думите на своя Пелисие: „Севастопол е непобедим — добре, тогава аз ще го взема!“ Ще видим кой кого!

— Че са хвалбаджии, това е вярно! — добави друг. — Пък и любезностите им са едни сладникави, направо да ти прилошее! Слава господи! Белият флаг на Камчатка пак се спуска, значи отново сме във война!

Още цялата брянска верига не бе успяла да се прибере и да вземе оръжието си, когато последва първият изстрел от френската батарея. Нашите заляпали се войници хукнаха разпръснато. Скоро от Малахов курган се чу първият ответен изстрел и отново от двете страни загърмя силна канонада.

[1] Пелисие, Жан-Жак — маршал на Франция. През 1855 г. главнокомандуващ френската армия в Крим. ↑

V

Николай Глебов отдавна вече се оправи от получените щикови рани. Сестра му неотлъчно се грижеше за него, докато не легна от тиф; откараха я в Николаев, без още да се е оправила от болестта. Глебов лежа в болницата не повече от месец, но се чувствуваше много слаб и помоли за отпускат; временно изостави Севастопол. По време на майската бомбардировка той отново бе в града и го раниха повторно — този път с граната. Раната се оказа доста сериозна, макар и да не се налагаше операция. Сега за Глебов се грижеше млада хубавичка милосърдна сестра; на него му беше страшно приятно, когато тя идваше при него и го докосваше с нежните си пръстчета. Този юноша, който прахосваше живота си из петербургските ресторанти, значително се преобрази от времето, когато за пръв път дойде в Севастопол. Новите усещания, постоянната близост до смъртта, видът на стотици умиращи — всичко спомагаше за сериозния нравствен прелом, започнал, откакто той си въобрази, че е влюбен в Леля.

Сега тази любов му се струваше някакво смътно минало. Край него се намираше друго, не по-малко прелестно, не по-малко чисто същество — тази хубавичка блондинка с бял капишон, което така ласкаво, така по женски ловко и нежно изпълняваше всички прищевки и капризи на ранения, поднасяше му чай, вино, превързваше болния му крак, както не би съумял да го превърже дори знаменитият Пирогов. Понякога Глебов започваше нарочно да нервничи и да проявява капризи.

— Надежда Ивановна, днес, струва ми се, имам силна температура... Пипнете ми главата.

Надежда Ивановна докосва с нежната си ръчица челото му и казва:

— Не, струва ми се, добре е... впрочем дайте пулса.

Тя с важен вид напипва пулса му и поглежда малкото си златно часовниче. На нея ѝ е жал за този младичък офицер, той ѝ се струва почти дете, той е толкова красив, толкова много ѝ разказва за своята сестра. „Бих искала да зная коя ли е тая Глебова?“ Надежда Ивановна

пристигна много по-късно от Глебова: тя беше от 5-о отделение, което пристигна в края на март, а през това време болната Глебова вече я бяха откарали от Севастопол.

— Надежда Ивановна, измовете ми малко захар, всичката я свърших.

Надежда Ивановна бърза при сестрата, която отговаря за домакинството, и пътъм се отбива при сестрата аптекарка, за да вземе за Глебов прахчета хинин.

По-големият брат на Глебов, Алексей, макар и рядко навестяваше по-малкия си брат и му разказваше подробности от военните действия. Другите ранени, ако не им беше твърде зле, жадно надаваха ухо. Особена радост настъпи в болницата, когато Глебов дойде на 6 юни около три часа подир обяд и разказа за славното отблъскване на неприятелския щурм. Много войници и офицери набожно се кръстеха, докато слушаха разказа, други казваха: „Браво на Хрулев!“

А и в цял Севастопол ликуваха. Поздравяваха се един друг, пиеха шампанско, дори истинско френско, макар то да бе баснословно скъпо; за руските вина няма какво да говорим — те бяха в изобилие.

На бастионите, в частните квартири, в болниците, в ресторантите — навсякъде само за това се говореше — за вчерашния бой. Разказваха как Хрулев, като видял бягащите войници и раздърпаните, изпогубили шапките си матроси, смело замахнал с грамадната си черкеска шапка (някои отричаха тази подробност) и извикал: „Момчета! Стой — стена! Дивизията ни идва на помощ!“ Войниците уж се спрели, мислейки, че наистина са се натъкнали на стена, а думите „на помощ“ изведнъж удесеторили техните сили. Но други предаваха случая по-иначе. Казваха, че Хрулев наистина пристигнал на кон, но първо сам се объркал, докато изведнъж един от моряците не извикал на другарите си:

— Какво бягате, момчета, я глей, генералът идва. Стой, наблегни!

На Хрулев много му се харесал този израз и на свой ред викнал:

— Наблегни!

Тогава вече всички се обърнаха назад и с вик: „Наблегни!“ — открили стрелба по французите едва ли не в упор.

Като поговори с брат си, Алексей Глебов тръгна към Корабния квартал. Той искаше да научи нещо за участието на неколцина приятели, а оттам възнамеряваше да отиде при Леля и да разбере жива ли е още, тъй като всички в къщи в квартала бяха изложени на ежеминутна опасност.

Вървейки по брега, Глебов мина покрай сградата, където се помещаваше превързочният пункт, и видя в южния залив голяма ладия, пълна с французи. Прибиране на ранените още нямаше: това бяха французи, прибрани по време на сражението, или пък допълзели сами. В ладията имаше около четиридесет жалонери и зуави, двамина турци и неколцина араби, под надзора на двама матроси. По-голямата част от ранените лежаха по гръб върху тюфлеците. Понякога се чуваха викове: „De l'eau, de l'eau (вода, вода)!“. Матросите и дошлата вече милосърдна сестра бързаха да изпълнят тези молби и подаваха вода в тенекиени канчета.

Всяка минута се появяваха носилки, ладията се запълваше все повече и повече. Гранитните плочи на крайбрежната бяха облени с кръв.

Покрай Глебов пренесоха млад френски войник и той забеляза на ръката му нещо странно. Глебов се вгледа по-добре и с почуда видя върху ръката на войника избодена и натъркана с барут рисунка, изобразяваща две сърца, пронизани от стрела, под които бе написано женско име. Глебов не допускаше, че французите са способни на такава сантименталност.

„Ами аз самият — помисли си той, — не съм ли сантиментален? Вместо да се отбия тук, в превързочната, и да попитам за другарите си, бързам през глава при едно момиче, което едва познавам и което очевидно ни най-малко не държи на моето познанство.“

Трябва да добавим, че Глебов, откакто бе посетил Леля заедно с брат си, нито веднъж не се реши да я навести. И време нямаше, пък и твърде много бе смутен от студения и сух прием, който му оказа тогава тя.

Глебов превъзмогна себе си и влезе в болницата. В обширната зала усърдно режеха ръце и крака.

Червенобузест, набит дежурен офицер, по фамилия Воробейчик, радушно го посрещна: те се познаваха още от Москва, където Воробейчик някога минаваше за пръв кларнетист.

— Какво, много ранени ли има? — попита Глебов.

— За сега са седемстотин, а нощес ще станат три пъти повече.

— А не сте ли чули какви са загубите на французите?

— Казват, дванадесет хиляди?

— Охо! Не може да бъде!

— Е, не знам, това чух, това ви казвам. Хората разправят. Едно е вярно, че са ранени множество техни офицери, между впрочем племенникът на Пелисие, това вече го знам, защото сам го изпратих в северната част на града.

След като го поразпита за едно-друго, Глебов излезе от болницата и почти на изхода се сблъска с един познат офицер от Калужкия полк.

— Вие, разбира се, бяхте при отбиване на щурма? — попита Глебов. — Разкажете как стоят нещата, аз от мнозина вече чух, но все пак е интересно: вие бяхте на най-горещото място на боя.

— Да, наистина беше славно — каза офицерът. — Тази сутрин се събудих зъл като дявол, защото цяла нощ адски ме боляха зъбите. Влиза тръбачът да доложи, че ротата е готова, а аз едва тогава леко бях задрямал. Ах, мисля си, ще си намериш майстора! „Марш вън, говедо! — казвам му аз. — Нека фелдфебелът поведе ротата, без да бърза към Малахов, а аз ей сега ще ви настигна!“ Набързо се измих, облякох, изпих си чая — изведнъж чувам страшна стрелба и обща тревога. Няма как! Грабнах си сабята и се втурнах да догоня ротата. Стигнах до височината — развалините на къщите вече са заети от френски стрелци и те ме обсипват с куршуми, а моята рота не се вижда. Спрях, поех си дъх, тичам по-нататък, настигнах ги чак при кулата. Полтавците — струва ми се, това бяха те — вече се бяха изсипали на бруствера. Заехме и ние местата си по бруствера. Изведнъж откъм страната на неприятеля настъпи тишина и у нас също... А, мисля, ето най-сетне настъпва страшният съд — ще има щурм. Тишината беше гробна — муха да бръмне, ще я чуеш. Щом те се приближиха на прилична дистанция, ние така зачестихме с пушките, че това не беше пушечна стрелба, а някакъв барабанен бой и дори ревът на гърмящите оръдия се чуваше лошо. Такъв дим беше, че стреляхме наслуки; когато

се проясни — гледаме: пред трети бастион полето пъстрее от френските сини пелерини, много още мърдат, пълзят и се търкалят в дола. След щурма двама егери от Казанския полк ходиха да поят с вода ранените французи и прибраха свалените от убитите офицери револвери и чанти.

Алексей Глебов внимателно слушаше и разни мисли се носеха из ума му. „Странно нещо е войната! Колко непонятна и противоречива е човешката природа!“ Такъв бе общият смисъл на неговите размишления.

След като се сбогува с приятеля си, Глебов забърза към познатата му къщичка, където живееше акушерката. Къщичката, ако се съди по външния ѝ вид, още бе цяла и невредима.

Глебов бе толкова развълнуван от предстоящата среща с Леля, че забрави дори да почука на вратата на стаята ѝ и веднага я отвори. Леля седеше до масичката с гръб към вратата. Гъстите ѝ коси бяха свити на кок около гребена. Тя беше опряла глава на ръцете си и мислеше. Като чу скърцането на вратата, Леля се обърна.

— Ах, вие ли сте? — каза тя. — За бога, кажете, днес нали няма да има повече бомбардировка?

Тя стана, без да подава ръка на Глебов и тутакси седна почти гърбом към него, но Глебов успя да забележи неестествената за девойка пълнота на нейния стан.

„Нима е омъжена?“ — наивно помисли Глебов. Животът, пълен с тревоги, го бе лишил от каквато и да е съобразителност в житейските дела.

Сякаш планина падна от плещите на Глебов, но в същото време го овладя вътрешна досада.

„Ако знаех, че е омъжена, никога не бих тичал дотук презглава — мина му през ума. — Що за дребнав егоизъм от моя страна!“ — стори му се, че чува някакъв вътрешен глас в отговор на първата мисъл.

— Не мога да гарантирам, Елена Викторовна. Вие защо не се преместите в северния квартал? Ако бях на мястото на вашия мъж, отдавна бих ви заставил да се преместите там.

— Какъв мъж? Откъде знаете, че съм омъжена? — каза Леля и изведнъж се запъна и изчерви. „Боже, какво направих! Колкото той е деликатен, толкова аз съм глупава и нетактична!“ — помисли си тя.

— Простете... Казах така, защото на мен ми се стори... — промърмори Алексей Глебов, крайно смутен от нейния отговор. — Но все едно — добави той, аз самият като добър ваш познат смятам, че имам право да ви посъветвам да престанете да рискувате живота си.

— Аз не се страхувам — каза Леля. — Вие научихте ли — добави тя, — че наскоро умря баща ми?

— Боже мой! Елена Викторовна! Аз нищо не знаех! В името на всичко свято, не приемайте думите ми за обикновена пошла фраза, аз от душа ви казвам, че дълбоко съчувствувам на мъката ви!

— Благодаря ви — каза Леля, която вече не за пръв път се поразяваше от искрения тон на Глебов. — Виждам, че вие наистина сте добър човек, за какъвто и преди ви смятах.

В очите ѝ блеснаха сълзи.

— Елена Викторовна! — каза Глебов, развълнуван от нейната скръб. — Вие ще сметнете думите за кощунство и наистина от моя страна е кощунство да говоря с вас така, когато сте дълбоко опечалена, но повярвайте, казвам ви го от чисто сърце... Естествено, аз не мога да заменя нито баща, нито брат, но ако искате да имате приятел, човек, способен да ви цени и да ви съчувствува, вие ще го намерите в мен!

— Благодаря ви — още веднъж каза Леля и протегна ръка на Глебов.

Той стисна тази отслабнала ръчица със своята силна ръка, почерняла от слънцето и от барутния дим.

— А къде е вашият брат? — попита Леля.

— Той е ранен за втори път и е в болница.

— Ранен? Бедното момче! Опасно ли е? Аз също не питам от празно любопитство, повярвайте, Алексей Николаевич, на мен много ми е мъчно за него.

— Раната е сериозна, но няма опасност за живота му и той се поправя. За него се грижи една милосърдна сестра и моето братле вече успя да се влюби в нея, което не малко спомага за добрия изход на болестта му.

Леля горчиво се усмихна, като си спомни как това момче беше влюбено в нея.

— Моят брат е удивително влюбчив — каза Глебов. — Аз не разбирам такива натури: той се влюбва едва ли не всяка година. Според мен може да се обича само веднъж в живота.

— Да, вие сте прав — каза Леля. — Не знам дали сте обичали някога, но който е изпитал това чувство, той разбира справедливостта на вашите думи.

— Елена Викторовна! — с умоляващ тон каза Глебов. — Вие бяхте така великодушна, че приехте моята дружба. Докажете ми, че наистина сте моя приятелка. Аз знам една отлична квартирка в николаевските казарми при един мой познат семеен офицер, той с удоволствие ще ви даде една стая, малка, но спокойна, ще ви я даде безплатно и за храна ще ви взема много евтино.

„За стаята ще плащам аз“ — реши Глебов.

Леля отначало не се съгласяваше; съвестно ѝ беше да се възползва от добротата на Глебов и още по-съвестно ѝ беше от нейното положение.

„Но нали той не би могъл да не забележи — помисли си Леля. — Сега имам такава ужасна талия, че твърде много бие на очи... Иначе от къде на къде щеше да ме пита за мъжа ми? Не, той просто е във висша степен деликатен и благороден човек. Та той е «негов» другар по батарея, а в батареята навярно всички знаят за мен...“

Но главното, което подбуди Леля да отстъпи на молбата на Глебов, бе мисълта за детето.

— Аз съм готова, но при едно условие: ако Ирина Петровна, жената при която живея, също се премести там някъде близо до мен. Аз я чакам всяка минута.

Леля не се реши да каже: „Аз скоро ще имам нужда от акушерка, а в северната част на града, струва ми се, няма.“

Съмненията се разрешиха с идването на Ирина Петровна, която, без да знае за разговора на Леля с артилерийския офицер, сама заяви, че днес се премества в северната част на града до самия кей и предложи на Леля да отиде с нея.

Леля ѝ съобщи плана, предложен от нейния „стар познат“, както тя нарече Глебов. Акушерката напълно одобри този план.

— Аз ще бъда близо до вас. Какво пък, не е кой знае какво да се прекоси заливът — каза тя. — Ще ви навещавам.

След като се сбогува с Леля, Алексей Глебов тръгна към Малахов, за да види лично колко скъпо струва на съюзниците щурмът.

Вече беше около седем часът вечерта. Площадът пред Малахов и полето зад укрепеното място бяха осеяни с гюлета и парчета; под

краката се търкаляха множество камъни, изкъртени от гюлетата. Тук-там се въргаляха френски фуражки — сини, червени и жълти. На едно място в тревата аленееха като макове трупове на англичани с червени мундири; на друго лежаха французи със сини сюртуци и палта и с алени панталони. Единият от преговорните пунктове, където попадна Глебов, беше зад укрепеното място, на стотина сажена от насипа между веригата на нашите и френски войници. Нашите, оставили оръжието си отзад, стояха без нищо; французите държаха в ръцете си къси палки. Групички войници понякога се сближаваха и разговаряха. Нашите войничета със своите шинели сивееха редом с елегантните пъстро облечени французи, но се държаха сериозно, сдържано, а французите се въртяха като манекени в модни къщи. Нашите идваха с носилки, а техните санитарии — само с палки. Двама французи безцеремонно измъкнаха носилката на нашите войници и започнаха да слагат в нея своите ранени; нашите войничета не се разправяха от състрадание към ранените и озадачени от нахалството. Това се случи край Глебов и така го възмути, че той наруга войниците, макар изобщо да не обичаше да ругае.

— Вземете си веднага носилката!

Войниците мигом я взеха. Французите хукнаха да се оплакват на своя офицер. Той се приближи до Глебов и твърде вежливо помоли за носилката. Глебов дори се сконфузи и отговори, че не се съмнява в деликатността на френската нация, но в дадения случай в постъпката на френските войници е видял противоположното. След това Глебов поговори с нашите офицери, надзираващи прибирането на ранените, и заяви на французите, че могат да вземат носилката за спомен.

Изобщо този път французите бяха мрачни и мълчаливи. От тяхна страна се виждаха твърде малко офицери: беше ги срам да се показват, тъй като нямаше с какво да се похвалят. Един сапъорен майстор постоянно подвикваше ту на един, ту на друг войник:

— *Ne sons pas de ta ligne, sacré nom* (не тая линия)! Френският офицер видя един от своите само по блуза, почервеня като рак и му изкрещя веднага да отиде да се преоблече. Сам офицерът бе в нов сияещ мундир и отлична фуражка, но с протъркани панталони и мръсна връзка.

От наша страна се явиха много офицери — героят на деня, Хрулев, мина по линията със своята героична черкезка шапка; отзад го

следваше неговият знаменит ординарец боцманът Цурик.

Убитите французи започнаха да откарват с обозни коли, запрегнати с тройки, и да ги трупат на Камчатка, където бродеха французи. Зуавите приемаха телата, слагаха ги на носилка и се скриваха зад изринатия от гюлета хълм. Докараха седмата кола.

— Стига — каза един зуав и махна с ръка.

Глебов тръгна за дома по мръкнало под звуците на възобновилата се, макар и не така силна канонада. По пътя той срещна войник, който търгуваше с френски пушки по рубла и половина парчето и щуцери — по десет рубли. Щуцерите ги продаваха на офицерите тайно, тъй като излезе заповед всички взети от войниците щуцери да се предават в щаба, където им даваха само по пет рубли за парче.

Като спазари един щуцер, Глебов тръгна по улица „Екатерининска“, силно пострадала от мартенската, майската и юнската бомбардировка. Повечето къщи бяха напуснати от обитателите си; страничните улици също бяха пусати, изринати от взривените бомби и покрити с гюлета, парчета от снаряди и неизбухнали бомби. В някои по оцелели къщи се бяха настанили готвачите и въздухът тук бе отровен от миризмите на хранителни отпадъци и от помиите. Зад надупчения от снаряди полуразрушен театър вместо къщи бяха останали само купчини хоросан и боклуци, с които бе покрито цялото пространство зад четвърти бастион. Из развалините скитаха матроси изваждаха гвоздеите и мъкнеха оцелелите врати и дъски за блиндажи и землянки.

Глебов подмина тези картини на пълно разрушение и се приближи до най-хубавата част на улицата. Отдавна бе опустял хотелът на Томас, пробит от ракета, и в сладкарницата на Йохан също бе връхлетяла бомба — и сладкарницата опустя; само фирмата със златни букви висеше над вратата, но вместо врата зееше черна дупка.

Като се почне от къщата на Нахимов, където все още бе опасно място, улица „Екатерининска“ беше пълна с войници — някои в шинели, други само по ризи, — които седяха или лежаха на тротоарите край пушките, наредени на пирамидки. Войниците вечеряха след усиления дневен труд. Офицерите се движеха между тях. От фронт нямаше и помен: примерът на моряците и задружния обсаден живот за късо време, изглежда, промениха самия дух на армията. Войникът

сваляше или не сваляше шапка в зависимост от желанието. Случваше се на същата улица офицерите да правят проверка на хората си и тогава войниците обличаха шинелите си, строяваха се по продължение на улицата и се чуваха странните, отдавна забравени от всички звуци на учебните команди. Една войскова част я проверяваха, а друга само по рубашки свободно и на воля сърбаше чорбата.

Алексей Глебов за минута спря, погледна войничетата и офицерите и се замисли. Мислите му го отведоха далеч.

Спомни си родното село, строгите родители, господари от предишните времена, пред които трепереха крепостните селяни. Спомни си остриганите плитки в стаята на момите, даването на един от лакеите за войник, воплите на жените и много други сцени на крепостното самоуправство. Спомни си своето детско негодувание срещу несправедливостта. След това мислите му изведнъж го пренесоха в московския университет: много радостни картини, много светли, хубави чувства го връхлетяха изведнъж. Там той за пръв път започна да се отнася към живота съзнателно, с увлечение, свойствено на младостта, с гореща вяра в бъдещето. Целият му живот, всичките му мисли съответстваха по онова време на думите на поета:

*С надежда за добрини
напред аз гледам без уплаха.*^[1]

След това епохата на сурова реакция, напускането на университета, постъпването на военна служба — единственото, което му оставаше, за да не се скара окончателно със стария си баща. Запознаването с военните порядки след светлите университетски мечти; любовта към войника, отначало теоретична, но постепенно укрепнала в него и станала сериозно и дълбоко убеждение — всичко това си спомни Глебов.

Мислите му бяха прекъснати от свиренето на снаряд, който падна на две крачки от него.

Един войник тутакси вдигна снаряда и започна да го разглежда.

— Внимавай да не е граната! — викна му Глебов, познавайки безгрижието на русина.

— Комай е граната, ваше благородие.

Войникът не успя да го изрече до края и граната се пръсна. Другарите му се спуснаха към него.

— Какво, да не е убит някой — каза приближилият се ротен командир с такъв спокоен глас, сякаш питаше: „Какво, някой копейка ли е загубил?“

— Един войник, ваше благородие.

Глебов поиска да го види, но докато се промъкне през тълпата, убития го сложиха на носилка и го отнесоха.

— Жалко, добър войник беше — каза ротният командир и се прекръсти.

[1] Превод Ат. Смирнов, Н. култура, 1970 г. А. С. Пушкин. Лирика. ↑

VI

От майската бомбардировка насам Нахимов бе в най-мрачното настроение на духа, което на периоди го овладяваше. В такива дни добрият Павел Степанович беше просто неузнаваем.

Обичайният му добродушен тон се заменяше от тайнствено шепнене или официални изрази, които някак странно бе да чуваш от него; понякога го връхлитаха пристъпи на гняв и той се разбушуваше. Но неговият ординарец отлично познаваше характера на адмирала и спокойно изчакваше да мине бурята. Щом се успокоеше, Нахимов пръв заговаряше с помирителен тон.

Особено суров стана Нахимов след случая, когато едва се спаси от плен. Павел Степанович беше или по-точно искаше да мине за фаталист. Този случай обаче силно го потресе: два дни той не искаше да разговаря с никого и дори на бастионите мълчаливо оглеждаше възстановителните работи. На третия ден той не издържа и едва станал от леглото (по време на обсадата той спеше, без да се съблича), започна да се шегува с ординареца.

Нахимов влезе в съседната стая, където беше приютил двама ранени офицери, поговори ласкаво с тях, след това излезе от къщи, а на улицата срещна офицер с контешка шапка и го спря:

— Вие какво! Брей! Нагласили сте се като китайски император! Нима времето на парадните униформи започна!

И целия този ден той беше в настроение. Павел Степанович особено се развесели след отблъскването на щурма на шести юни. Щом вестта за това се разнесе из града, Нахимов препусна към трети бастион.

Беше три часът. Матросите, войниците и офицерите, щом видеха или чуеха, че идва Павел Степанович, се изсипваха насреща му. Той вървеше бавно със своя любим адютант Фелдхаузен.

— Благодаря, момчета, юнаци... Обаче при вас е горещо... Представям си какво е било по време на щурма. Какво, начесахте ли гърбовете на англичаните? Юнаци.

Денят беше горещ, Нахимов пухтеше, пръхтеше и пот се лееше от челото му.

— Няма ли някой от вас водица с вино?...

За нещастие никой нямаше този ден вино. Всички се разтичаха, затърсиха из земянките, но напразно.

— Е, щом няма, здраве да има, дайте ми чиста водица.

Когато се върна у дома, Нахимов тутакси изпрати на бастиона бъчонка с вино и бележка, че в такава горещина е вредно да се пие чиста вода.

След няколко дни Нахимов отново бе мрачен във връзка с вестта за раната, която получи Тотлебен от щуцерен куршум в крака.

— Ако мен няма да ме има, ако вас няма да ви има — това е нищо — каза той на адютанта си, — но виж, ако Тотлебен или Василчиков ги погубят, тогава ще бъдем зле!

Няколко дни след това на Нахимов изведнъж му хрумна идеята да изсели от южната част на Севастопол всички жени, освен милосърдните сестри и жените от простолудието. Естествено, много храбри дами, желаещи да споделят участието на мъжете си, надигнаха вик, започнаха да говорят, че Нахимов е непоносим деспот, че той е стар саможивец и тем подобни. Пък и офицерите бяха недоволни, особено младежта, тъй като първи жертви на остракизма бяха техните Дунки и Фенки.

Една от тези девиси, с шапка и пелерина, срещна Нахимов на улица „Графска“ на другия ден след обявяването на оригиналната заповед. Ненавиждайки жените, Нахимов бе обаче вежлив с тях и дори смешно плах. И този път, независимо от явното нарушение на неговата заповед, той само свали фуражката си и каза:

— Госпожо, може би вие няма с какво да преминете на другия бряг, в такъв случай аз ще наредя да ви дадат лодка.

През последните дни на юни пристъпите на мрачно настроение започнаха особено често да овладяват Нахимов.

В един от тези мрачни дни той, както винаги, се запъти да огледа четвърти бастион. Там Нахимов си спомни, че за надзираване на ремонта на повредените места е назначен нов полковник-инженер. Нахимов тутакси го повика при себе си.

Новакът все още спеше след уморителните нощни работи. Той изтича от блиндажа по траншеите и видя непознат нему адмирал със

златни, силно почернели еполети; на инженера му казаха, че го вика адмиралът, без да му кажат кой именно. Портрет на Нахимов той също не беше виждал, тъй като адмиралът не позволяваше никога да го снимат и намиращите се в Севастопол живописци рисуваха Павел Степанович само скришом.

— Знаете ли пътя към редута на Шварц? — попита Нахимов с официален тон.

Инженерът, много слушал за добродушието и сърдечността на Павел Степанович, съвсем не подозираше с кого има работа.

— Зная, ваше превъзходителство.

Нахимов смръщи вежди.

— Водете ме по най-краткия път-с.

Инженерът се запъти към десния фланг на бастиона, а адмиралът с двама боцмани — след него.

Най-краткият път минаваше по външната ограда, но щяха да се изложат на опасността да вървят под град от щуцерни куршуми. Инженерът се замисли. Преградката беше не по-висока от аршин и половина, така че и зад преградката не беше безопасно. Той зави зад батареята към траншеята.

— Къде ме водите? — страшно попита Нахимов.

— Ваше превъзходителство, най-късият път е опасен.

— Вас ви извинява, млади човече, само това, че не знаете кого водите. Аз съм Нахимов и по затънтени места не минавам! Бъдете така добър да вървите по оградата!

Тръгнаха по оградата. Куршумите жужаха, някои мяукаха като котка, друг бръмчеше като бръмбар. Изведнъж един от боцманите, който вървеше зад адмирала, грохна до стената, сразен от куршум, минал през гърдите му. Нахимов не спря. Куршумите го придружаваха до самия редут. На редута Нахимов помоли инженера за далекоглед, дълго разглежда неприятелските работи и от време на време го питаше за мнението му. Той остана доволен от отговорите, подаде ръка на инженера, попита го как се казва и ласкаво каза:

— Сега ние с вас се познаваме, повече няма да се караме.

В навечерието на именния си ден, който празнуваше на Петровден, Нахимов беше доста весел. Сутринта го посети знаменитата Прасковия Ивановна, една от малкото жени, с които той можеше да говори и дори да се шегува. Прасковия Ивановна я

познаваше цял Севастопол. Тя не беше нито дама, нито жена от простолюдието, ходеше с кафява рокля, каквито носеха милосърдните сестри, и с грамадно боне, нещо като листо на репей. Беше от търговско потекло. Здрава, дебела, около четиридесетгодишна жена, която се правеше ту на чудачка, ту на побъркана. Тя пристигна с милосърдните сестри от Петербург, но още на втория ден се изпокара с тях, като ги нарече глезени госпожици. Настаниха я на павловския нос заедно с някаква старица. Прасковия Ивановна още същия ден изхвърли багажа на съквартирантката си през прозореца. След оплакването на старицата на Прасковия Ивановна ѝ нареди да се махне. Тя отиде при Хрулев, на когото някога беше оказала някакви услуги.

— Искаш ли на бастиона? — попита Хрулев.

— Защо да не искам? Вземи ме.

Настаниха я на Малахов курган, но тя се разхождаше по целия ляв фланг. В деня на щурма на шести юни тази побъркана жена бе на Пересип и под град от изстрели със собствените си ръце превърза над сто и петдесет ранени — невероятно число, но потвърдено от очевидци.

В повечето случаи тя нощуваше в блиндажа на началника на Малахов курган, капитан Керн, или „Керин“, както го наричаха матросите. Всяка сутрин развличаше офицерите от батареите: обливаше се със студена вода, за която цел се разсъбличаше до голо и дрънкаше всякакви глупости, повечето с нецензурно съдържание. Любима поговорка ѝ беше: „Не тъжи, братко!“ — и наистина тя никога не тъгуваше.

Не е чудно, че пред нея Павел Степанович не можеше да запази мрачното си настроение. А тази сутрин сякаш нарочно, тя разказваше на Нахимов страшно забавни неща.

— Повика ме мен, батинка, самият главнокомандуващ. Аз тутакси на коня, яхнах го по казашки и право в лагера на Инкерман. Конят — сив, взех го от жандарма, краката в стремената, яздя по казашки. А князът вижда като кокошка: често вземаше орлите за французи. Кой е този, пита, дето дойде с цивилните дрехи? Най-сетне проумя. Така и така, казва, научих за твоята служба, майчице, каква награда искаш? „Ами че ти как ще ме наградиш? — думам му. — Аз не обичам да се церемоня с никого. Ти може да си мислиш да ми дадеш

Анна в петлицата? Няма да я взема! Дай ми Анна на шията.“ Князът се смее, но ми обеща медал. А оттам се отбих при всички генерали. С всички се запознах!

След като проговори с Павел Степанович и измоли от него бутилка марсала, смелата юнакия се отдалечи, а Нахимов седна да обядва (той обядваше доста рано), но по средата на обяда на трети бастион се почна силна стрелба. В това време един от адютантите случайно разля на масата червено вино точно пред адмирала. Адютантът се сконфузи, но Нахимов добродушно отбеляза:

— Я вижте каква фигура се получи: могилка и кръст!

Някои от адютантите бяха суеверни и на тях този знак им подействува зле.

Като свърши обяда, Нахимов каза:

— Нещо стрелят. Пригответе се по-скоро, да вървим.

Адмиралът яздеше весел, огледа трети бастион и тръгна към Малахов. Началникът на кургана Керн бе на всенощна в блиндажа, заменящ църквата. Повикаха го при адмирала и Керн излезе да го посрещне. Нахимов се покачи на банкетата, взе далекоглед, показва се над вала и започна да разглежда неприятелските щуцерници. Куршумите се посипаха като град. Гъстите еполети на Нахимов, рязко отличаващи го от всички, бяха добра мишена за стрелците.

Керн мълчеше. Адмиралът се качи на банкетата до следващото оръдие и отново започна да гледа с далекогледа.

— Не искате ли да послушате литургията — каза Керн, като се мъчеше да не дава вид, че се страхува за адмирала.

— Аз ей сега ще дойда. Вървете, не ви задържам.

Керн, разбира се, не отиде. Нахимов отново се подаде навън.

— Ама не се показвайте, Павел Степанович! Що за желание да рискувате така!

— Че какво? Не всеки куршум те улучва в челото. Но те лошо стрелят — каза Нахимов, обръщайки се към Керн.

— Въпреки това! — настоя Керн.

В това време един куршум удари в чувала със земя до самия Нахимов.

— Павел Степанович, по-добре се отдръпнете — каза един от матросите. — Здравата ще ви перне!

Нахимов продължаваше да гледа, на края предаде далекогледа на дежурния.

— За бога, отдръпнете се, могат да ви улучат — отново каза Керн.

— Въпрос на случай — каза Нахимов.

— А вие фаталист ли сте?

Нахимов премълча. Той се канеше да си тръгне.

В това време от нашата батарея пуснаха бомба по една групичка англичани, които носеха пръчки за укреплението. Дежурният, наблюдаващ полета на бомбата, извика:

— Ловко стрелят, подлеците! Трима англичани наведнъж хвъркнаха!

Нахимов се обърна, за да види, но изведнъж падна на дясната си страна толкова бързо, че не успя да го прихванат. Куршумът го беше улучил в слепоочието над лявото око, пробил черепа и излязъл край ухото. Керн пръв се спусна към него. Адмиралът произнесе нещо неразбираемо и загуби съзнание.

Криво-ляво го превързаха и с войнишка носилка го пренесоха в Аполоновото дърво: някой нареди да го откарат в северната част на града. Качиха го на свободна лодка и чак по пътя го преместиха на катер и докараха в бараките. С мъка намериха свободна стая. Всички намиращи се налице медици се стълпиха край Нахимов. Изпратиха за лед лейтенант Шкот^[1]. Едва намериха в Корабния квартал, в кръчмата „Ростов на Дон“^[2]. От раната извадиха шестнадесет костички.

Вестта за раната, получена от Нахимов, мигновено се разнесе по цял Севастопол. Всички видяха как доведоха коня на Павел Степанович, как пристигнаха неговите адютанти. Едни казваха — ранен е, други — убит.

Лейтенант Лихачов по това време се намираше по поръчение на началството на улица „Графска“. Народът тичаше по улица „Екатерининска“, очаквайки, че адмирала ще го откарат от Малахов в къщи. Някой каза на Лихачов, че раненият са го откарали в Михайловската батарея. Лейтенантът се спусна натам, право при старши офицера, когото намери на двора сред тълпа от офицери и матроси.

— Чухте ли! — викна Лихачов и по лицето им видя, че всички знаят.

Старши офицерът беше чуждак, който обичаше да поговори и да научи всичко най-подробно.

— Да вървим — тайнствено каза той на Лихачов.

Тръгнаха по дългите стълби и коридора. Офицерът го въведе в стаята си, седна на креслото, натъпка чибук си и започна:

— Да... това е вярно... у гърците и у римляните...

— Вървете по дяволите с вашите гърци и римляни! Къде е адмиралът?

— Нищо не зная. Искан вас да попитам.

— Защо не ми казахте!

Лихачов презглава изтича навън и се натъкна на адютанта Фелдхаузен, който препускаше с всичка сила.

— Къде сте? Къде е адмиралът?

— В северните казарми!

Лихачов забърза натам. Стъмни се, една барака светеше с ярки светлини. Наоколо се тълпеше народ. Прозорецът беше разтворен и се виждаше, че стаята е пълна с доктори. Лихачов влезе. Адютантите на адмирала стояха, бършейки очите си. Нахимов лежеше само по рубашка, със затворени очи, дишаше тежко и леко мърдаше пръсти. Двама художници рисуваха портрета му. Лихачов не издържа и заплака.

На другия ден бе последният имен ден на адмирала. На него му стана като че ли малко по-добре: отваряше очи, но гледаше без никаква мисъл и очевидно никого не познаваше. Понякога смъкваше превръзката.

На следващия ден в 11 часа сутринта Лихачов приближи към бараката и видя, че въжето, с което бе оградено зданието, е свалено и караулите, които пускаха народа към прозорците, ги няма. Лихачов разбра, че всичко е свършило.

В два часа баркасът, теглен на буксир от два катера, взе тялото на Нахимов от северните казарми на графския кей. Морето бе неспокойно и подхвърляше баркаса. На кърмата стоеше свещеник с кръст. Гологлав народ се тълпеше по кея. Тялото отнесоха в дома на покойника. Отслужиха панихида. Покриха покойника с флага на кораба „Императрица Мария“ в памет на Синопския бой. Флагът на няколко места бе пробит от снаряди.

Един след друг в стаята започнаха да влизат матроси, войници, адмирали, офицери и множество дами, нарушили с това забраната на покойния да се появяват в южната част на града. Почти всички жени плачеха. Сред жените беше и Прасковия Ивановна, която ревеше, нареждаше и твърдеше, че тя първа дотичала при ранения. Този ден адмиралът лежеше на масата като жив. Но на другия ден го сложиха в ковчег и се наложи да покрият лицето му с покривало. До главата му закрепиха три флага. Картините — портретът на Лазарев и изображението на кораба „Крайцер в буря“ — оставиха на стената.

Неприятелят не стреляше. Носеха се слухове, че англичаните, като научили за смъртта на Нахимов, кръстосали реите и спуснали флаговете на своите кораби.

Изнесоха ковчега — поеха го Горчаков, Остен Сакен и другите генерали. Батальон модлинци и моряци бяха построени по дължината на улицата. Носеха обвити с черен креп знамена. При появата на ковчега гръмна марш. Корабът „Великият княз Константин“ започна да салютира. Чуха се три пушечни залпа; Нахимов го положиха близо до библиотеката край Лазарев, Корнилов и Истомин. Матросите, ридаейки, хвърляха шепа пръст.

Едва се разотидоха тълпите и в залива отново започнаха да падат неприятелски бомби.

На двадесети август, след ново поражение на нашата армия — при река Черна — лейтенант Лихачов и Алексей Глебов пътуваха в офицерска бричка по пътя от Севастопол към Симферопол. На Глебов бе възложено да се разпорежи по-скоро да изпратят барут, а Лихачов, получил доста силна контузия, измоли три дни отпуск под предлог да се възстанови, а всъщност желаше да посети семейство Минденови.

Пътят не беше весел, беше страшно горещо, прашно, навсякъде обози с ранени и болни войници и матроси. По пътя срещнаха отиващите в Севастопол опълченци — брадати селяни, рязко отличаващи се от тогавашните мустакати войници.

— Струва ми се, че това е нашето н-ско опълчение — каза Глебов и като попита командира на дружината, се убеди, че не е сбъркал.

— Славен народ — замислено каза Глебов.

— Че е славен, славен е, но си представям как нашите селянци ще се смутят, като попаднат за пръв път на бастияните — каза Лихачов.

Ординарецът на Глебов, който караше конете, дръпна юздите и те продължиха пътя си, вдигайки облаци прах. Ето мъкнат се колари, натоварили гюлета; стотици версти ще извървят тези нещастници, ще уморят воловете и конете, а после тези гюлета моряците ще ги натрупат на купчина, нищожна в сравнение с това, което се пуска всеки ден от оръдията само на един бастион!

Ето го на края и Симферопол, и хотелът „Златна котва“. Влязоха в залата. Както винаги, тук се водеше ожесточена битка на карти. Играчите са заели по-голяма час от залата. На специална маса с комфорт е сервирана за тях закуска. Ръцете и дори физиономииите на играчите са изцапани с тебешир, масата е покрита с купища асигнации. Играта се води на едро. Главни герои тук са интендантските чиновници и погонските офицери. Техните мръсни пръсти, покрити с елмазени пръстени, залагаха понякога по няколко стотин. Фуражирите, офицерите от обоза и двама-трима доктори се задоволяваха с по-скромни суми. На масата имаше шампанско; играчите пиеха и се чукаха, хвалейки се колко пъти всеки от тях е приближавал до Севастопол и е наблюдавал отдалеч бомбардировката. На Глебов му стана противно и той побърза да излезе. Лихачов толкова бе зает с мислите си за семейство Минденови, че не забелязваше нищо наоколо. Той забърза към известния му адрес и скоро намери къщата, където бе квартирата на генералшата. От къщата се носеха звуците на пиано и се чуваха два приятни женски гласа. Лихачов позна гласа на своята Саша. Той се бе приближил вече до портичката на градината, през която се влизаше в къщата, когато изведнъж чу край себе си шумолене, което му заприлича на зловещото съскане на бомба. Лихачов неволно се огледа: страшно се сконфузи, когато разбра, че причина за неговата тревога бе натруфената копринена рокля на дамата, която минаваше по тротоара! Още няколко минути — и Лихачов, почти не вярвайки на своето щастие, се намери в гостната на генералша Минден и дори позна част от обстановката, тъй като генералшата беше докарала от Севастопол всичко, което смяташе за по-ценно.

Генералшата я нямаше у дома. Лиза и Саша радостно приветствуваха Лихачов, настаниха го като скъп гост и започнаха да го разпитват за всичко; изплашиха се, когато той, сякаш между другото, им каза, че е контузен в ръката; гощаваха го с плодове и сладко.

Лихачов се чувствуваше на върха на блаженството и се застоя до късна вечер.

Вечерта обаче той почувствува, че ръката му пак не е добре и отиде в болницата.

В Симферополската болница цареше такъв безпорядък, какъвто в Севастопол не можеше да се види и по време на най-жестоките бомбардировки. За силните на деня се намираха отделни палати, а хиляди болни оставаха без надзор. Да си признаем, тях нямаше и къде да ги слагат: болницата можеше да побере някакви си шест-седем хиляди, а болните бяха над седемнадесет хиляди. Почти във всички частни квартири бяха настанени ранени. Отначало болницата се завеждаше от главния лекар Протопопов, но него го погубиха враните коне и екипажът. Някой съобщи, където трябва, и Протопопов го смениха — появи се Р-ски, човек с доста тъмно минало. За него се носеха тайнствени слухове: твърдяха, че той е присвоил ковчеже със значителна сума пари, поверени му на съхранение от един умиращ офицер.

В Симферопол имаше, разбира се, и порядъчни хора. Сред тях беше и доктор Алексеев, същият онзи млад доктор, който на времето попадна на изпит при княз Меншиков. Лихачов отдавна се познаваше с доктора и много се зарадва, когато го видя. Алексеев тутакси издействува за лейтенанта местенце в една от палатите.

— Ще полежите малко при нас и всичко ще се оправи. Макар, да ви кажа честно, не ви съветвам да оставате дълго тук.

— Да, аз и сам виждам, че при вас е ужасна бъркотия. Защо?

— Е, друже, дълго е за разказване! Виновно е и нашето медицинско началство (Алексеев плахо се озърна), но част от вината пада и върху други... Повярвайте, вдигнал съм ръце! Ето тук съвсем наблизо, в четиридесета палата лежи един страшно куриозен генерал, който не признава медицината и въпреки това заема цяла палата... Сега трябва да отида при него. А на вас за момента ще ви пратя фелдшер и медицинска сестра; настанете се тук, в тази палата, компанията е добра, повечето са ваши флотски, славен народ!

Алексеев побърза да отиде при непризнаващия медицината негово превъзходителство.

Този генерал беше един от най-свирепите в руската армия. Получил незначителна рана в последния бой на Федюхини височини,

той побърза да замине за Симферопол и тук, докато се излежаваше в палатата, ругаеше и критикуваше всички: и Горчаков, и загиналия в боя Рead, и Грабе, но затова пък хвалеше себе си. Най-много си изпащаше от генерала болницата, макар той да беше дошъл тук съвсем доброволно и без особена нужда.

Когато Алексеев влезе в палатата на страшния генерал, той седеше на кревата по халат. Край генерала стоеше неговият ординарец, който се славеше в полка като изкусен лекар на счупено и изкълчено.

— Е, господин медик — каза насмешливо генералът, — как са вашите болни? Много ли изпратихте днес на оня свят? Ами вие нещо не отговаряте? Това е невежливо! Вие знаете ли какво представляват вашите болници: преддверие към гробищата! А според мен ето как трябва да се лекува по руски: с хрян, квас и сол.

— Какво пък, понякога и това помага, ваше превъзходителство — най-сериозно каза Алексеев.

— Така е! Суворов такива като вас не ги пускаше в къщата си, а така громеше французите, както сега не ги гromят! Армията не е армия, ако я изнежваш и я свикваш с лекарства. А при нас какво е? Излезе му на войника пришка на носа — и право в болницата. А ваша милост си мрете да му предпишете хининум наполовина с брашно, а половината пари слагате в джоба си. Хитреци сте вие! Знам ви аз, не се оправдавайте! Ето го моят щабс-доктор — добави генералът и посочи ординареца доктор. Той по-добре от вас знае кому какво е нужно. А всички вие пет пари не струвате, особено старшите! Не се обиждайте, млади човече, за вас не говоря, но всичко това добре го запомнете!

Лихачов скоро се запозна със своите другари по палата. До него лежеше младо офицерче, ранено в краката още под Алма, но все още се лекуваше. Те се разприказваха.

— Знаете ли, утре тук ще дойде Пирогов — каза офицерчето. — На мен фелдшерът ми каза. Дяволски ме тревожи този Пирогов! Току-виж отново започне да изследва нещастния ми крак... Не дай боже, да докара работата до ампутация... А на мен така не ми се иска... — добави той със стон.

— Но защо се тревожите толкова — каза Лихачов, желаейки да го успокои. — Вие сте толкова млад, по-млад от мен навярно, а на вашите години природата надделява недъзите...

На другата сутрин наистина дойде Пирогов. Той обходи палатите, съпроводен от свита лекари и болничното началство, което страшно му се подмазваше.

Пирогов приближи до офицерчето и му заповяда да снесе одеялото.

„Ще оздравее, но ще остане куц“ — помисли той и с любопитството на учен прегледа крака; на офицерчето и дори на Лихачов погледът на знаменития хирург се стори остър и студен като хирургически нож.

„За него чуждата ръка не е повече от анатомичен препарат“ — мина през ума на Лихачов.

Офицерчето се държеше, но лицето му изразяваше вътрешна борба.

— Аз съм добре, много по-добре, много по-добре! — настойчиво повтаряше то. — Вижте, докторе, вече мога да си вдигам крака.

Той направи усилие и вдигна крака, приличащ на кривак.

— Не трябва — каза Пирогов и отмина нататък.

Когато той излезе. Лихачов каза на офицерчето:

— Все пак вие сте юнак!

— Аз си спасих крака! — отвърна той и се радваше като ученик, излъгал учителя.

Редом с тази палата имаше друга, в която бяха настанени френски офицери и сред тях адютантът на Канробер, италианецът Ландриани, красив мъж, ранен в крака още под Балаклава. В Севастопол искаха да му отрежат крака, но Ландриани видя княз Меншиков и със сълзи го помоли да се застъпи за него, казвайки, че има годеница и как ще я кара без крак. Меншиков заповяда да се приложат всички усилия тази молба да бъде изпълнена и кракът не беше отрязан. Сега Ландриани оздравяваше. Френските офицери скоро се запознаха с русите и често играеха с тях на пикет или на магаре; Ландриани дори започна да учи руски. На италианеца ужасно му харесваха нашите умалителни названия като например лъжичка, чинийка. Той казваше, че когато се върне в родината си, с такива думи ще нарича своята годеница.

Между другото на Лихачов също му се искаше по-скоро отново да види „своята годеница“, както той мислено наричаше Саша Минден, и щом се почувствува по-добре, набързо се изписа.

„Трябва да се преоблека — помисли си Лихачов и с ужас огледа бельото си. — В Севастопол не ми беше до това.“

С компания офицери той тръгна по магазините. Стигнаха в един голям магазин. Търговецът бързо натрупа на тезгяха купчина бельо, но искаше невероятни цени.

— Стой, братле! Ти какво? — попита един от офицерите? — Това вместо пломба ли е?

На долната риза стоеше клеймото на княгиня Долгорукова. Ясно бе, че ризата е от пожертвуванията, които обилно се стичаха от всички краища на Русия и в повечето случаи попадаха в ръцете на комисариатските чиновници, а чрез тях — при търговците.

Евреинът се смути:

— Позволете, позволете, господине, пломба има, навярно се е скъсала...

— Я кажи, откъде е това клеймо?

— Боже мой, откъде да зная?... Аз не познавам никаква княгиня... Навярно някой се е пошегувал с мен... Аз нищо не зная...

Вероятно с цел да се оправдае, той изведнъж снижи цената наполовина. Лихачов се преоблече при търговеца и отново забърза към Минденови. По пътя му се стори, че чува звуците на далечна канонада. Той не грешеше: в Севастопол от сутринта се водеше престрелка с неприятеля и силната канонада ясно се чуваше от жителите на Симферопол.

Този път Лихачов завари генералшата и своята Саша.

— Защо толкова дълго ви нямаше? — попита Саша. — Дойдохте за три дни и два дни не стъпихте у нас! Жалко, че сега идвате късно. У нас беше една интересна дума — тук всички я наричат фройлайн — мадам Рудзевич. Каква прелестна личност е само!

За тази Рудзевич Лихачов вече беше слушал в болницата: мадам Рудзевич често ходеше там — носеше на болните офицери плодове, вино и бързаше да им занесе вести от Севастопол, които получаваше от едно високопоставено лице. За нея разправяха, че след алминския бой тя е спасила Симферопол: губернаторът се канел да избяга оттам, както избягал вече от Евпатория, но Рудзевич отишла при него и му заявила, че ще напише за всичко лично на императора; тази заплаха подействувала и изплашените симферополци, които се страхували, че

ще ги изпоколят татарите, скоро се успокоили. Тази история Лихачов научи от Саша.

На свой ред Лихачов пламенно заразказва какво е видял и чул в болницата. На него например му бяха казали, че чиновниците от комисарството, домакинският отдел и други вземат подкупи от селяните и други неграмотни хора за правото да направят дарение в полза на армията! Подареното брашно често изгниваше и го хвърляха в реката, същото ставаше и с полушубките, и с бельото. Лихачов разгорещено заклеимяваше кражбите на държавната хазна и грабителството.

Генералша Минден се намръщи и даже Саша сведе очи: на нея ѝ се стори, че в думите на Лихачов има, макар и непредумишлен намек за знаменитото дело за херингите, погубило баща ѝ. Та нали и баща ѝ, враговете му се осмелиха да нарекат крадец на държавно имущество. Кой знае, може би някои от тези, за които говореше Лихачов, също да не са виновни, а нещастници като нейния беден баща... Хората така обичат да чернят другите и така малко вярват на хубавото...

Лихачов не забелязваше произведения ефект: от чиновниците на интендантското ведомство той премина към докторите и започна да говори за страшни злоупотреби и изобщо рязко се изказа за докторското съсловие. Името на доктор Балински, неговият главен съперник, се мярва в ума му и още повече го разпали. Но изведнъж генералшата го прекъсна.

— Monsieur Лихачов, не прекалявайте относно докторите — каза тя. — Сред най-близките ни хора има много уважавани от нас доктори. Аз отчасти съм виновна, че забравих да ви предупредя...

— Почакайте, мамо — живо я прекъсна Саша, — защото аз съм виновна, аз съм виновна, аз трябва да кажа. Monsieur Лихачов, поздравете ме — аз съм годеница на доктор Балински. Струва ми се, вие го познавате.

Лихачов трепна, побледня, лицето му се промени: болката от контузията го беше направила много нервен. Той стана и едва се задържа на краката си. После се съвзе, на един дъх изпи чаша вода, грабна от пианото фуражката си и без да каже нито дума, без да се сбогува нито с майката, нито с дъщерята, бързо излезе.

— Monsieur Лихачов! Къде отивате? Какво ви стана?! — извика подире му Саша и дори понечи да се затича, за да го върне, но майка ѝ

строго я смъмри за неприличното поведение и Саша, сконфузена и развълнувана, се прибра в стаята, чувствайки се виновна за нещо не пред майка си, разбира се, а пред Лихачов.

А лейтенантът бързаше стремглаво към Севастопол. Той дори не се отби при Глебов. Всичките му мечти бяха разбити, и сега за него беше все едно къде ще се намира. По-добре дори в Севастопол, там поне ще умреш не от тиф, а в честен бой за отечеството.

Когато се върна в Севастопол, Лихачов дори не се отби в градската си квартира — там изобщо биваше много рядко, — а направо се запъти към четвърти бастион. Наближавайки бастиона, откъдето се чуваше несмълкаема стрелба, Лихачов вече премина язоновския редут — там куршумите и гюлетата на неприятеля се сипеха често, макар това далеч да не бе най-опасното място. Лихачов продължи нататък и по пътя срещна група пийнали матроси; един от тях вървеше начело, свиреше на балалайка и пееше импровизирана песничка. Темата беше доста лесна:

*На четвърти бастион,
на четвърти бастион... —*

и така нататък, и така нататък...

Куршумите вече се сипеха като град, но Лихачов хладнокръвно вървеше по стената. Той стигна до своя блиндаж и завари другарите си да пият чай; от тях научи, че от сутринта на 24 неприятелят е започнал страшна бомбардировка и че утре, 26, в годишнината от Бородинското сражение, французите, любители на ефективните съвпадения, вероятно ще насрочат общ щурм.

— Да, господа, след нашата атака на Федюхини височини те станаха много по-смели от преди... — каза един от офицерите.

Това напомняне послужи за предлог да си спомнят разни подробности от тоя злополучен бой. Даже изпяха под акомпанимента на стрелбата песен, съчинена от артилеристите и представляваща безпощадна сатира срещу тогавашните военачалници. Чуха се куплетите:

*На четвърти тоя месец
дяволът ни нас повлече
хълма да превземем с бой.
Хълма да превземем с бой!
Тръгнаха напред велможите, а след тях и кой как
може
към големия редут.
Князът каза: „Дай, Липранди!“
А Липранди: „Не, атанде —
не помръдвам аз!
Разум там не е потребен
и затуй прати Реада —
тук ще ви почакам аз.“
И Реад без ум и просто
ни поведе право в моста!
Хайде на ура!*

— А кой, господа, кой собствено съчини тази песен? — попита Лихачов.

Главен автор бе доста известният писател щабскапитанът от артилерията Лев Толстой^[3]... Нали познавате подполковник Балюзек? Той освен това свири на пиано... Та при него се били събрали една вечер. Разправят, пръв дал идеята щабскапитан Сержпутовски^[4], после Толстой и другите допълвали... Хайде, давайте нататък, господа!

И отново се разнесе песента:

*И на помощ гарнизона,
чакаме го тук в колона,
пратихме сигнал!*

По-нататък следваше куплет, съвсем неудобен за печат.

През нощта на Лихачов не му се спеше. Щом стрелбата поутихна и вече можеше да се влезе в блиндажа да почине, той седна да пише писмо до сестра си у дома. Обхвана го тъга.

„Ти не можеш да си представиш, скъпа Маша — пишеше Лихачов, — как ми е опротивял Севастопол. Това е някаква бездънна пропаст, тук никакви човешки сили не стигат! Няма да повярваш колко ми е досадно, че и нашето смоленско опълчение изпратиха тук. По-добре щеше да е поне да страдах сам тук! Вече единадесет месеца продължава тази касапница и бог знае кога ще свърши! Французите със своите работи вече доближиха на сто крачки от Малахов. Неприятно съседство, нали? Стрелят ежеминутно, даже нощем. Ето чувам зад вратата, че някъде избръмча куршум. Е, Маша! Сега вече е истина — за майската бомбардировка аз получих Анна II степен. Ще отида утре да благодаря на началството, ако няма да има щурм!“

Целия ден на 26 август продължи яростната канонада, но щурм все още нямаше и затова към пет часа след пладне Лихачов с кръст на шията се отправи към началството. До Хрулев се добра благополучно, но до княз Василчиков не можа, тъй като по пътя се отби при едни познати и навсякъде го караха да пийне, и при княз Василчиков трябваше да се яви твърде късно и в неприличен вид.

[1] Шкот, Павел Яковлевич — вицеадмирал. През 1855 г. лейтенант, капитан-лейтенант, адютант на Нахимов. ↑

[2] Историята, че уж лейтенант Шкот отишъл за седем часа до Симферопол и обратно и докарал лед, като по пътя го поливал с етер, макар и да става за мелодрама, но е напълно легендарна, а ние възприехме правилото при описването на исторически личности да се придържаме колкото се може по-близо до истината; тази легенда е интересна само като доказателство за любовта на моряците към Нахимов. — Б.а. ↑

[3] Толстой, Лев Николаевич — велик руски писател, участник в отбратата на Севастопол. ↑

[4] Сержпутовски, Адам Осипович — през 1855 г. генерал-лейтенант, началник на артилерията на южната армия и войските в Крим. ↑

VII

В живота на Леля Спицина се извърши коренен прелом. Онова, което тя очакваше понякога със страх, понякога с любов, най-сетне стана. Тя не излизаше от стаичката си в казармите зад Николаевската батарея и по цели дни и нощи прекарваше над мъничката люлка, скована набързо от добрия ординарец на нейния нов хазаин. Тук сега се намираше целият ѝ мъничък свят, тук бяха съсредоточени всичките ѝ радости и огорчения. Спомените за събитията от последния месец за нея представляваха не редица сражения, а редица грижи за мъничкото същество. Страшните звуци на бомбардировката имаха за нея само това значение, че тя ежеминутно се страхуваше да не би да изплашат нейното бебенце. Другата още по-страшна мисъл тя отпъждаше от себе си, за да не се побърка от постоянна тревога. Впрочем тук бе сравнително безопасно, докато вече по цялата „Екатерининска“ не можеше да се мине от снаряди.

Като си мислеше какво беше преди месец, Леля живо си спомни деня, когато „това“ най-сетне стана. Бе късна нощ. Мощните гранитни сводове на Николаевската батарея, препълнени с войници, матроси и настанили се тук жители на Севастопол, през тази нощ бяха спокойни. От мъничкото прозорче се виждаше дворът, там от време на време се чуваше говор на войници или викането на спящ. Рядко се разнасяха далечни изстрели.

Жената на приютилия Леля семеен офицер и акушерката, естествено Ирина Петровна — друга по това време май че нямаше в Севастопол, — шетаха около безпомощната млада жена, която крещеше от непоносимата болка. Виковете ѝ бяха толкова силни, че на двора мнозина мислеха: вероятно докарали опасно ранени. Но и се учудваха, защото навред в Севастопол можеше да се види човек с откъсната ръка или крак, без да издава и най-малкия стон. И изведнъж стана нещо такова, след което тези непоносими мъчения се прекратиха сякаш по чудо. Нищо, никаква болка, само пълна изнемога и състояние, близко до блаженство. Леля чу някакво попляскване, странен писък; след това ѝ поднесоха малко червено същество с

мънички крачета и ръчички и голяма, почти плешива глава, и ѝ съобщиха, че е момче. Странно, неподдаващо се на описание чувство, смесица от безкрайна любов и жалост, умиление и почуда завладя цялото същество на Леля при вида на това непознато, по-скоро приличащо на някакво зверче, отколкото на бебе, създание.

— Загърнете го, то ще настине! — каза тя, макар в стаята да беше топло като в баня.

Нови странни чувства изпита Леля и когато това дребосъче за пръв път го сложиха на гърдата ѝ. То не умееше да суче, а тя, така неопитна, не умееше да го кърми — беше ѝ обидно и едновременно смешно. Най-сетне криво-ляво се справи, но през първите дни бебето щеше да умре от глад, ако не дойде една добра матроска жена, която имаше двумесечно бебе, а млякото ѝ би стигнало за две едногодишни деца.

След това наниз от безсънни нощи, постоянно ставане при бебето, което пици или защото иска да яде, или че някаква измъкнала се от дюшечето сламчица лекичко го е убола, или неизвестно защо; тези последните случаи винаги страшно тревожеха младата майка. На нея тутакси ѝ се струваше, че бебето е болно и кършеше безпомощно ръце, докато не ѝ се притечеше на помощ жената на офицера или някоя друга опитна жена.

За граф Татишчев, пък и за всички останали, Леля престана дори да мисли. Какво я засягаха всички графове на света, общественото мнение, заклеимило бебето ѝ като незаконно? — Тя е неговата законна, безспорна майка, то е нейна плът и кръв, тя е щастлива, че има кого да обича. И тя ще го обича, когато порасне. „Но за нищо на света няма да го дам моряк — мислеше Леля, макар самата страстно да обичаше морето. — Не, няма да го дам! Не искам да се разделям с моя син! Нека по-добре да отиде в гимназията, в университета... Милото ми, скъпото ми бебенце, моето малко студентче!“

И тя лекичко целуваше спящото бебе по челцето и по бузките.

VIII

През последните дни на август 1855 година животът на севастополските бастиони стана непоносим. От двадесет и четвърти продължаваше ужасната бомбардировка ту с цели залпове гюлета, ту с разрывни снаряди. Над нашите батареи постоянно се издигаха стълбове прах от взрива на бомбите: струваше ти се, че неприятелят е решил да изстреля всичките си снаряди.

Севастопол бе обграден от прах и гъст пушек. Бомби падаха даже в залива: изгоряха няколко транспорта, запали се фрегатата „Мария“, но я угасиха. Ракети падаха и в северната част на града. На Малахов неприятелят хвърли няколко бъчви с барут, взривът образува срутвания и ями. При такъв огън бе невъзможно да се поправя. До Екатерининския кей бомба взриви баркас с барут и взривът разруши кея. Неприятелят няколко пъти се подаваше от окопите, но отново се отдръпваше назад.

Ние всяка минута очаквахме щурм, макар че Малахов беше почти без войска. В ямите, образували се от взривовете, на четиридесет крачки от Малахов вече залегнаха френски стрелци.

Още в сряда, на 25 август, капитан-лейтенант Карпов^[1] писа на главнокомандувания: „Малахов се намира в крайно лошо състояние и изисква да се подсили с работници и прислуга към оръдията. Ако всичко се остави да върви в този ред, то височината ще бъде превзета най-късно до петък.“

Настъпи петък — двадесет и седми август.

От сутринта започна адска канонада, но към единадесет часа взе да отслабва. В неприятелските траншеи се забелязваше движение на войски, но на бастионите вече бяха свикнали с това и не обърнаха особено внимание.

Оръдейната прислуга се разположи да почине и обядва.

Николай Глебов, оздравял от раните, се намираше на Малахов курган; по-големият му брат Алексей — на втори бастион, а лейтенант Лихачов — на четвърти.

Независимо от ужасите на бомбардировката, Николай Глебов бе в най-весело настроение. Той обичаше и беше обичан. Вече беше направил предложение на хубавичката милосърдна сестра, като се закле завинаги да се откаже от предишния си безобразен живот и след завършване на войната да стане добър мъж и глава на семейството. Това бе толкова по-постижимо, тъй като той получи нейното съгласие тя да му стане другарка в живота. При тези изгледи за бъдещето никаква бомбардировка не бе страшна. Само тя, бедничката, да не се поболее от прекомерна работа в болницата! Със съгласието на годеницата си Глебов дори реши, когато бомбардировките най-сетне се прекратят, те да се венчаят още тук, в Севастопол, по примера на точно такава една сватба на офицер с милосърдна сестра, състояла се през юли.

Когато бомбардировката стихна, Глебов, стиснал между двата си пръста цигара, весело и бодро се приближи до поредния началник на така наречената щурмова батарея. Това бе млад голобрад прапорщик — по онова време прапорщичите често заменяха висшите офицери.

— Добре би било в такова затишие човек да се промъкне у дома си — каза прапорщикът.

— Че какво?

— Ами чакам да ме смени другарят ми, пък не идва, не знам защо.

— Какъв дяволски вятър само — забеляза Глебов. — Добре че не духа в лицето, ами в гърба. На неприятеля сигурно не му е много сладко от този прах. Даже захладня! Как пронизва само! Боя се да не настина.

— Чудак сте вие, както ви гледам — каза прапорщикът. — Тук всяка минута може да ви набара някоя бомба, а вие се страхувате от настинка!

— Е, от бомба да ни пази бог! — каза Глебов и него дори го заболя току-що заздравялата рана.

Този разговор се водеше на крайния ляв фланг на Малахов курган, откъм втори бастион и укрепеното място, където беше отишъл Николай Глебов.

— Е, време е да се прибирам при нашите — каза Глебов.

Не успя да изговори тези думи, когато на Малахов курган, а сетне и по целия ляв фланг забиха барабани. Вдигна се обща тревога.

Глебов презглава затича към своята рота.

Чуха се оглушителни залпове, смътни викове, барабанни удари и резките звуци на неприятелските сигнални рогове. От бившата Камчатка французите на рояци се устремяваха срещу кургана и се катереха по насипа, като си помагаха взаимно.

На кургана настана страшна суматоха. Близо до блиндажа, заемайки от генерал Бусау, стоеше команда войници от Модлинския полк с поручик Юни. Генералът тъкмо се канеше да им раздаде Георгиевски кръстове, когато изведнъж се разнесоха викове: „Щурм! Щурм!“ — и поручикът със своята команда се хвърли да заеме Малаховата кула. На кулата се развя син флаг — сигнал за тревога.

Французите бяха вече на кургана и генерал Бусау един от първите, падна в плен. Той изпусна ковчежето с ордените и успя само да хвърли срещу неприятелите камък.

Нашите войници зарязаха обяда и наскочаха, стремейки се към вала, като се блъскаха помежду си и с французите. Артилеристите с фитили в ръцете се промъкваха към оръдията и падаха поразени от френските щикове и куршуми. Но ето че един от тях успя навреме и запали запалката. Гъста маса французи засланиеше амбразурата. Разнесе се изстрел... Живата маса се огъна и се разпръсна настрани: пред амбразурата лежаха двадесет обезобразени трупа, но на тяхно място се вмъкваха нови стрелци и зуави.

Кулата бе заета от нашите и заседналите там упорито се отбраняваха: на самия курган четиристотинте модлинци се бореха ръкопашно с шест хиляди французи. Биеха се с шомполи, кирки, лопати, щикове, с каквото им падне; хващаха противника за гърлото и го хапеха в изстъпление.

Два пъти модлинци сваляха побитото френско знаме, но на края то се развя над укреплението. Нашите отстъпваха в дъното на укреплението. Морякът Карпов, същият, който предсказа, че височината ще бъде превзета в петък, събра шепа артилеристи и ратници от курското опълчение и се хвърли към лявата батарея, завзета от французите. Опълченците не приличаха на войници. Това бяха обикновени курски селяни. Когато се появиха за пръв път на височината, войниците се смееха над брадите им и на тяхната непохватност. Даже разправяха, че веднъж край опълченците паднала

бомба и те се струпали накуп около нея, а когато бомбата избухнала и ранила мнозина, те се разплакали.

Може и да е имало нещо подобно, но този път опълченците с брадви се нахвърлиха срещу французите и се сражаваха не по-зле от войниците: неприятелят ги надви само с масата си. Карпов попадна в плен: шест френски войници го хванаха и му вързаха ръцете.

След половин час от започването на щурма Малахов вече бе в ръцете на французите. В рова седяха френски музиканти и свиреха марш. Въодушевени от музиката, свежи френски войски се катереха на кургана и скоро там се събраха до шест хиляди души, които откриха от кургана жестока пушечна стрелба.

През това време в града, щом забелязаха, че бомбардировката стихна, започнаха да се изкачват на по-високите места и да гледат какво ли означава това.

От библиотеката се виждаше Малахов, който изглеждаше като хълмче, прорязано от окопи и отрупано с насипите на батареите. Отвъд се ширеше равнината, покрита с камънак и храсталаци. Дъхът на наблюдаващите секна, когато от неприятелските траншеи излязоха френските колони и леко приведени напред, тръгнаха с въодушевление. Вятърът духаше в лицето им, полите на мундирите и куртките се развяваха. От кургана полетяха няколко бомби, от укреплението засъска картеч; но пламенните французи вървяха неотстъпно напред.

За минута димът от оръдията ги скри от погледа. Но ето че се проясни: вървят редици сини мундири; виждат се двете линии на пушечната стрелба; по-нататък нищо не можеше да се различи освен дим и прах.

Щурмът бе насочен срещу нашия ляв фланг.

Николай Глебов не успя да дотича до своята рота и без сам да знае как отново се озова край укрепения пункт. Тук французите още не бяха се показали, но ето че изведнъж се изсипаха от траншеята на дълга и гъста верига и се втурнаха към укрепленията. Нашите откриха пушечна и картечна стрелба. Французите падаха, препъваха се във вълчите ями, но неудържимо се придвижваха напред, съединявайки се бегом в две гъсти маси, едната от които се устреми към втори бастион. Някакъв прапорщик с гренадирска рота се хвърли срещу другата, устремила се към укрепения пункт.

Френските сапъори за миг насякоха с брадви дървените прегради и французите се втурнаха в укреплението. Отнякъде се появи наша рота мушкетари.

— Вие накъде?! — викна стоящият на батареята артилерийски офицер на поручика, командир на ротата.

— При вас!

— Оставете ме мен, помагайте на гренадирите.

Поручикът удари французите във фланг, а прапорщикът — фронтално. Скоро раниха прапорщика. Николай Глебов, без много да размисля, зае мястото му и поведе ротата. Боят не продължи дълго: френските маси надделяха. Глебов почувствува, че един го държи за яката, двама други му извъртат ръцете назад и ги връзват, а четвърти замахва над главата му оръжие от рода на теслата. Глебов инстинктивно наведе глава, но пристигналият в това време френски офицер викна нещо на войниците и каза на Глебов, че е пленен.

„Сбогом, Русия! Сбогом, моя годенице! Сбогом, Севастопол!“ — мина му през ума и сълзи бликнаха от очите му.

Взеха му веднага оръжието. Офицерът го покани да върви след сапъора и един друг войник в траншеята и заповяда тутакси да му развържат ръцете, което те изпълниха.

Глебов се огледа: наоколо нямаше нито един русин, навсякъде само сини мундири и алени панталони.

„Няма какво да се прави, трябва да вървя“ — помисли си той и въздъхна тежко.

Николай Глебов вървеше след сапъора по траншеите, откъдето все прииждаха към Севастопол нови колони французи и на човек му се струваше, че нямат край.

Приблизиха до силно въоръжена батарея.

— Това е вашата бивша Камчатка — каза сапъорът.

На насипа с далекоглед в ръката, обкръжен от свитата си, стоеше френският главнокомандуващ Пелисие. Той бе с мундир, със звездата на Почетния легион на гърдите, а над мундира беше навлякъл палто. Външният му вид беше бодър, носеше мустаци и значително прошарена заострена брадичка — „испаньолка“. Щом разбра, че плененият говори френски, Пелисие го попита за чина и името.

— Поручик Глебов.

— Колко оръдия имаше на вашата батарея?

— Аз не съм артилерист, случайно попаднах там. Аз служа в пехотата.

— Днес очаквахте ли щурм?

— Очаквахме го две седмици.

— А днес?

— И днес очаквахме.

След този обичаен разпит Пелисие нареди на сапъора да отведе пленника в лагера на генерал Боске. Въпреки интригите срещу Боске, щурма на Малахов курган все пак не се решиха да възложат другиму освен на него.

Алексей Глебов, без да подозира, че брат му е пленен, се намираше на втори бастион.

Генерал Сабашински в това време закусваше с капитана от генералния щаб Черняев, когато изведнъж забиха тревога. Французите вече се разпореждаха наоколо и бързо заклепваха оръдията. Алексей Глебов измъкна щуцера от един ранен войник, смеси се с тълпата на нашите стрелци и забърза към останалата незаклепана мортирка.

Командорът на оръдието бе убит.

Глебов сам стреля от мортирката — купчина французи легнаха под нея. Генерал Сабашински тутакси разгърна стрелците и те откриха огън. Прапорщикът от дружината на курското опълчение под най-силния огън тръгна с командата си за патрони. След това всичко се обърка. Някакъв зуавски офицер, красив юноша с блестящ мундир, държащ в едната си ръка пистолет, а в другата — камък, скочи на бруствера, последван от четирима зуави с пушки и камъни. Офицерът стреля почти в упор в генерал Сабашински, но не го уцели, хвърли камъка — и не улучи. Сабашински замахна срещу него със своята патерица, но нашите войници вече се притекоха и разстреляха петимата французи. След няколко минути французите бяха отблъснати от бастиона; целият ров и най-близката част на полето бяха осеяни с техни трупове.

На четвърти бастион, където беше Лихачов, щурмът на французите също бе отблъснат. В неприятелските траншеи взеха да преместват мостовете, показаха се щурмовите стълби и сините мундири приближаваха към бастиона. Нашите откриха убийствена стрелба. Който достигна до отбранителния ров, той, без преувеличение, увисна на руските щикове. Увлечени от своята работа,

защитниците на знаменития четвърти бастион отначало не забелязаха какво става при съседите. Скоро видяха, че на пети бастион французите също са отблъснати, на трети англичаните все още се бореха с нашите, но видимо понасяха загуби. Странно се стори на всички, че на Малахов курган изведнъж стихна; след това гръмнаха оръдия, но вече от втора отбранителна линия.

Когато димът леко се разнесе, Лихачов и неговите другари видяха на кургана трицветно знаме, а по замлъкналите батареи на първа линия и в отбранителния ров пъплека като мравки сини мундири.

Сърцата на всички се свиха, лицата им се изопнаха. Мълчаливо се споглеждаха, сякаш се питаха един друг: „Какво значи това? Не е ли сън?“

— Не може да бъде! — каза най-сетне Лихачов.

— Господи, нима е истина!

У някакъв майор се намери далекоглед; той минаваше от ръка на ръка. Злобно чувство кипеше у всеки.

— Дано Хрулев помогне! — дълбокомислено каза един унтерофицер.

— Казвах аз: не се ли оставят на кургана по трима матроси на оръдие, тогава пиши го бегал! — вметна стоящият редом матрос.

Настана вечер. Зацари гробна тишина. Тишина в блиндажите, тишина при оръдията, но фитилите димят в очакване на врага и между войниците се разнася сдържан сърдит шепот.

Офицерите седят в блиндажите или се събират край началниците, очаквайки какво ще кажат те. Всички приличат на провинили се ученици, макар да чувствуват, че са изпълнили дълга си. Началниците също пазят мълчание. На края един от дежурните офицери бързо се върна от своя полкови командир и се отби в блиндажа, където са се събрали група офицери. Той приближи до старшия по чин и му пошепна нещо на ухото.

Офицерът подскочи.

— Не може да бъде! Какво говорите!

— Да, Осип Алексеевич, така е!

Осип Алексеевич стана и мълчаливо излезе, а капитанът, съобщил тайнствената новина, се огледа и полугласно каза:

— Да знаете, господа, че макар щурмът да е отблъснат навсякъде, освен на Малахов, по заповед на главнокомандувания трябва да последва генерално отстъпление на войските към северното укрепление. За да не повлияе тази вест зле върху духа на войниците, засега пред тях трябва благоразумно да се премълчава. На войниците от нашия полк е наредено да кажем, че ги водят там, за да пренощуват с цел на сутринта да се вдигнем срещу неприятеля.

Офицерите с наведени глави се разпръснаха из окопите и някак с нежелание съобщиха на войниците лъжливата новина.

А войниците говореха помежду си, че уж началството нарочно е предало на неприятеля Малахов.

Вече съвсем се стъмни. Силен вятър откъм морето покри небето с облаци. На войниците бе заповядано да отстъпят от бастионите по роти и да палят всичко, изпречило им се на пътя. Войниците мълчаливо се строяваха. Едни се кръстеха на четирите страни и се сбогуваха с бастиона. Други се суетяха из блиндажите, търсейки вещите си. Шествието приличаше на погребална процесия.

От втори бастион също отстъпваха по същата заповед на главнокомандувания. Алексей Глебов вървеше с последните; французите от Малахов курган обсипваха отстъпващите от бастиона с куршуми до късна нощ. С настъпването на тъмнината войската започна да се оттегля и бастионът опустя. Рядко някой прострелваше в отговор на изстрелите на французите. Матросите започнаха да посипват барутните пътечки с чували барут от погребите до залива: ако попаднеше дори една искра — всички биха загинали. Пушенето бе най-строго забранено. Французите, не успели да отстъпят, попаднаха в плен. Нашите войничета мъкнеха ранените — своите и неприятелските — в землянката на първи бастион. Един френски офицер го тресеше. Алексей Глебов му даде шинела си, а сам остана по мундир.

Настъпи полунощ. Генерал Шулц бързаше по заповед на главнокомандувания към Николаевските казарми. Княз Горчаков, обкръжен от генерали, се разхождаше напред-назад из стаята. Генерал Коцебу седеше на масата и пишеше.

Горчаков беше блед и разстроен. Някои генерали спяха в креслата и дори здравата похъркваха.

— Ваше превъзходителство — попита Горчаков, обръщайки се към Шулц, — успяхте ли да развалите оръдията, взривени ли са

барутните погребни и има ли още верига на банката^[2]?

— Матросите заложиха в блиндажите бързо възпламеняеми смеси; барутните погребни ще бъдат взривени с помощта на галванизъм — отпрапортува Шулц.

— Има ли верига? — отново попита Горчаков.

— Полковник Зельони стои с полка си до барикадите.

— Добре — каза Горчаков, поразмисли и попита: — Е, а ако неприятелят е забелязал нашето отстъпление и започне да ни преследва, а ние до разсъмване не успеем да преминем моста?

— Ще успеем, ваше сиятелство — отговори Шулц и добави: — Отблъснатият неприятел не преследва.

Той наблегна на думата „отблъснат“, но Горчаков не забеляза или не искаше да забележи иронията.

Войските бяха събрани на Николаевския площад в колони по роти. Беше страшна теснотия. Вестта за изоставянето на Севастопол се разнесе навред: наоколо се тълпяха не само войници, но и жители. Отдясно на големия мост, прехвърлен през залива, се струпяха на носа и отзад волски коли, каруци, фургони, двуколки, карети; тук бе и артилерията, обречена на потапяне. Жени с вързопи и с малки деца, ординарци с офицерския багаж и с конусообразни буци захар, с куфари, старци и деца — почти цялото население на Севастопол се събра в тази пъстра, разнородна тълпа.

Глебов стоеше замислен, обърнат към Малахов курган. Бе доста хладно, духаше силен вятър и той се разтрепери без шинела. Изведнъж чу гласа на своя ординарец, който едва го намери в навалищата.

— Ваше благородие, нашата батарея ей сега ще я прехвърлят... Шинела ли си загубихте? Вземете моя. По-топло ще ви е...

— Не трябва, скъпи... Да вървим по-скоро!

Те тръгнаха към своите. Ординарецът се огледа и извика:

— Ваше благородие! Французинът пуска бъчвички!

— Какви бъчвички?

— Ами сигур с барут, да пали града!

— Нашите палят — каза Глебов и сам се загледа.

Матросите вече запалиха барутните пътеки. Като огнени змейчета запълзяха тези пътечки към погребите на бастионите и влязоха в погребите. Грамадни огнени стълбове се вдигнаха и със

страшен трясък се разпръснаха. Бомбите и гранатите, струпани в погребите, се пръскаха във въздуха.

Глебов се обърна.

— Брат ми Николай не си ли срещал? — отривисто попита той ординареца.

— Съвсем не, ваше благородие. И техния ординарец не го виждам.

„Дали е ранен или убит?“ — мярна се в ума на Глебов.

Войската се движеше към моста, прехвърлен през залива. В града, изпълнявайки заповедта на началството, безжалостно палеха и разрушаваха всичко, та нищо да не остане за „него“. Само преди няколко дни Василчиков едва измоли от Горчаков разрешение да срути някои полуразрушени къщи, за да използва дъските им за блиндажи. Сега бе заповядано да се палят дори оцелелите къщи, сякаш се канехме завинаги да изпуснем от ръцете си Севастопол.

Войниците се стараеха. Мебели, пиана, оцелелите от бомбите огледала — всичко се трошеше, чупеше, изхвърляше на улицата. Върху паркетните подове палеха огън и подпалваха сградата. Малкото все още оцелели бакалници и винарски изби — всичко бе отворено, изхвърлено, разлято, предадено на огъня. Вятърът бързо разнасяше пожара и грамадно зарево осветяваше картините на погрома. По улица „Екатерининска“ жално виеха кучета. Войниците от състрадание взеха някои кутрета със себе си.

Тълпата жители чакаше да се прехвърли войската. Мнозина умоляваха да ги вземат заедно с войниците, но началството бе глухо за молбите. Работеха всички параходи и гребни съдове.

— Дай път! — крещи колар, каращ тройка, и се врязва в тълпата.

— Пази се!

— Божичко, пуснете ме! — вика някаква бабичка с вързоп.

— Арина, ей, Арина! Къде те понесоха дяволите! — крещи женски глас. — Ил децата си на француза ще оставиш, щура главо.

— Леле, божичко! Ами децата останаха в къщи!

— За бога, пуснете ме, ще ме смажете, аз съм с бебе — чува се нежен женски глас.

Глебов позна този глас и мигом се намери край Леля, която едва се промъкваше из тълпата, притиснала до гърдите си малко бебче, което спеше въпреки шума и виковете: то бе свикнало с рева на

оръдията и сега не се събуждаше. Глебов не попита Леля как е попаднала тук, той бързаше да я вземе под своя закрила — приближи до един генерал и го помоли тази млада дама да я вземат на парахода. Генералът, изумен как е попаднала тя тук, въпреки заповедта всички да оставят Севастопол, разреши. В това време се чу женски вопъл: някаква бабичка случайно я бяха бутнали във водата. Глебов искаше да се хвърли на помощ, но един матрос вече извади бабичката на брега и нравоучително ѝ каза:

— Ех ти, лельо! Пъхаш се къде не треба!

— Път за носилките! Ще ги пуснете ли?

Преминаха носилки с ранени.

След това войниците по двама закрачиха по моста. Хората внимателно стъпваха по гредите. Вятърът вълнуваше залива, гредите скърцаха, працияха и се клатеха. Със свистене прелетя някакъв тъмен снаряд; войниците за минута спряха, след това шествието продължи. По средата мостът леко бе поддал към водата.

След като преминаха войниците, по моста пуснаха жителите. Тогава започна страшна суматоха. Коли, коне, тълпи народ вървяха по моста, газейки се един друг. На малцина се удаде да се прехвърлят по вода. Чуваха се молби, вопли, цветисти ругатни.

Ето някаква жена, облечена като търговка, тича с вопли и плач.

— Ти накъде? — спират я. — Ще успееш, леличко.

— Аз съм от Корабния квартал, скъпи, от Корабния! Там остана една саката бабичка, краката ѝ са парализирани, лежи върху печката. А войниците не знаеха и запалиха съседната къща! Ох, царице небесна! Наказа ме бог, дето сутринта казах на майчица си: „Поне да беше умряла, отколкото да си в тежест и на себе си, и на другите!“

— Не може ли да се спаси бабичката? — попита чулият тези думи Лихачов, дошъл отскоро при моста. В тази минута той си спомни как него някога го спаси един матрос.

— Спаси я, друже, драги... Ами че аз те познавам, гълъбче мое! При нас живееше една акушерка, а с нея една госпожица и ти еднъж дохожда при нея...

Лихачов с двама матроси се затича към къщата, където някога живееше Леля, и с опасност за живота измъкна бабичката от вече горящата къща. Старицата не можеше да ходи и се наложи да я носят на ръце.

На графския кей стоеше княз Василчиков с неколцина офицери.

— Има ли огън под библиотеката? — попита князът стоящия до него капитан.

— Всичко е готово — каза капитанът.

Скоро библиотеката и цялата редица къщи по „Екатерининска“ и „Морска“ бяха обхванати от пламъци.

— Побързаха да запалят — каза капитанът. — Сега не можеш го спреш!

Тъмните води се осветяваха от заревото на пожара: пенещите се вълни придобиха ален отблясък. Тук-там проблясваха сякаш мълнии и се чуваше гръм от взрива на барутните погребни.

Плаващият мост се люлееше под тежестта на народа и обозите. От взривовите се люлееше и стенеше земята. Над горящия град се стелеше гъст облак дим. Пламъците осветяваха моста, отрупан с припряно движещи се тълпи народ; артилерията, която мяташе в залива своите оръдия; последните кораби от черноморския флот, обречени на потапяне и вече потънали във водата, а някои дори и запалени.

Един генерал се приближи до Василчиков и каза:

— Тук е непоносимо! Аз си отивам.

— Вървете — отвърна Василчиков. — Тук няма какво повече да се прави.

Непоносимо тягостни чувства овладяха всички, които гледаха тази страшна картина. Толкова усилия, толкова кръв бяха вложени в защитата на Севастопол, и сега ние го изоставяхме, изоставяхме го доброволно и сами го предавахме на разрухата! Недоумение, примесено със стаена злоба, се четеше по загорелите лица на войниците и матросите, на офицерите, честно изпълняващи дълга си, на матроските жени, които напускаха своите разорени, разрушени от бомбите домове.

Сред тълпата и Леля се вглеждаше в мрака, стараейки се да разпознае мястото, където бе нейният дом. Тежко чувство стегна душата ѝ. За пръв път тя осъзна напълно колко скъпо ѝ е всичко това, колко скъп ѝ е Севастопол, където тя живя, обича и страда...

Нощната тъма, както и преди, се осветяваше от заревото на пожарите. Гледката бе поразителна. От неприятелските батареи хвърляха само светещи снаряди. Нашите войски се прехвърляха на

север и се разпръскваха в различни посоки в пълна тишина, сякаш присъствуваха на опелото на покойник. Само край Михайловската батарея се чуваше звучният глас на някакъв неуморим и прекомерно акуратен ротен командир, който, изнамерил отнякъде фенер, проверяваше по списък ротата си! На другите не им беше до това.

Леля вървеше, без сама да знае накъде, когато изведнъж чу гласа на Алексей Глебов:

— Дайте ръка, аз ще ви помогна.

И силната ръка я подкрепи, когато тя вече бе готова да се строполи на земята от изнемога.

„Та той ме обича!“ — помисли си Леля. Хубаво ѝ беше да се опира на тази силна, честна ръка. За миг Леля си спомни за Татишчев, но се постара да отпъди тази мисъл и по-здраво притисна до себе си своето бебенце. Глебов поиска да го вземе, но тя не му разреши.

Мостът с върволицата хора по него: нашите кораби, бавно потъващи в морската бездна; далечните светлини на неприятелските кораби срещу фарватера в морето; грамадните огнени снопове на взрива — всичко това представляваше ужасна, но великолепна гледка.

Физически нравствено изнурените войници, матроси и офицери се отдалечаваха от Михайловската батарея към планината, където в изнемога падаха под храстите и заспиваха като пребити. На заранта мнозина скочиха, зашеметени от необикновен гърмеж — бе взривена Павловската батарея. Камъните се сипеха, набраздявайки огледалната утринна повърхност на залива, по който тук-там още сновяха лодки. Всички кораби вече бяха потопени, мостът разглобен и само параходите, насечени с брадвите, се бореха със смъртта.

За последен път войниците гледаха Севастопол и се мъкнеха нагоре, където се събираха силно оределите след вчерашния щурм полкове.

[1] Капров, Пьотър Алексеевич — контраадмирал. През 1854 г. лейтенант, командир на 5-ти бастион на 1-во отделение на отбранителната линия: през 1855 г. капитан-лейтенант, командир на корниловски бастион на 4-то отделение на отбранителната линия. ↑

[2] Банкет — издигнато място за защитници зад бруствер. ↑

ЛЮБЕН ГЕОРГИЕВ

СЕВАСТОПОЛСКА ЕПОПЕЯ

*Задълго ще остави в Русия велики следи
тази епопея на Севастопол, в която герой бе
народът руски...*

Л. Н. Толстой

Първата половина на миналия век е влязла в историята на света с многобройните си завоевателни войни, чиято цел е била преразпределение на земната карта между силните и богати държави. Тъй като не е имала колонии, за да може да се противопостави на главните си съперници Англия и Франция, Русия е принудена да разширява границите си като води непрекъснати войни. Още през 1801 г. Грузия се присъединява към Русия, за да се спаси от разорителните походи на иранските шахове. През 1809 г. Александър I успява да отнеме от шведите Финландия, а три години по-късно след успехи на бойното поле присъединява и Бесарабия, която дотогава е била под турско владение. Отгласът от тези битки е достигал до поробеното християнско население в Отоманската империя, което инстинктивно е разбирало, че руските аспирации не могат да се задоволят с освобождаването на земите между Днестър и Прут.

Надеждите, свързани с легендата за великата освободителна мисия на Дядо Иван, си имат своите исторически корени и основания в далечните времена, когато Русия се освобождава от татарското потисничество при великия московски княз Иван III (1462–1505), а при внука му Иван Грозни биват освободени и присъединени Казан (през 1552 г.) и Астрахан (1554 г.). След падането на Цариград през 1453 г. и гибелта на Търновското и Видинско царство единствената надежда

остава на север. Русия не само е загрижена за съдбата на поробеното християнско население, тя има и дипломатически основания и задължения да изгони османските нашественици от пределите на Европа. През 1472 г. Иван III се оженва за княгиня София Палеолог, племенница на последния византийски император Константин Палеолог и по такъв начин става законен наследник на византийския императорски престол. Москва се превръща в трети Рим и неслучайно в средновековните Писания се казва: „Двата Рима (Рим и Цариград) паднаха, третият Рим (Москва) — стои, а четвърти няма да има под небето!“ Руските царе приемат за свой герб двуглавия орел, който е бил символ на византийското престолонаследие, а това ги задължава да завземат Цариград и изгонят варварите. През 1547 г. вселенският патриарх Йоасаф издава повеление да се споменава при всички богослужения името на „благоверния и благочестив наш цар Иван“, а между многобройните му титли по стара традиция се произнася и „княз български“. Никой вече не е свързвал тази му титла с древната Волжко-Камска България, а в ушите на съвременниците тя е звучала като напомняне за кръвното родство между два братски народа. Хиляди километри ни делят от Москва, но да не забравяме, че когато турците се насочват към Египет и го завладяват, александрийският патриарх Йоаким в послание до цар Иван Грозни през 1557 г. изразява надеждата, че Русия ще избави поробените християни и от земите на свещения Нил...

Така че не някаква временна кампания или военностратегическа експанзия диктува ходовете и стремленията на руската дипломация. (Значението на Проливите като врата на морския път към света изпъква по-късно, едва след Петър Велики, когато Русия се сдобива с флота.) Десетилетните войни, които води Екатерина с турците с променлив успех, са израз на същия стремеж да се изпълни с чест историческата мисия за освобождаване на Балканите. Разширявайки своите граници, в началото на миналия век Русия не можеше да не стигне до нова конфронтация със съседната Отоманска империя, особено в спорните и неразграничени земи около Кримския полуостров. Но Наполеоновият поход и изобщо цялата освободителна (отечествена) война от 1812 г. отлага разрешението на зреещите противоречия по южните граници на руската империя. След като присъединява почти цяла Полша в резултат на разгрома на Наполеон,

руската дипломация насочва усилията си в азиатските крайгранични райони. Още при Екатерина II обширни азербайджански земи са били откъснати от Иран, а при Николай I бива присъединена и Армения. Така Русия окончателно се укрепва в Кавказ.

Идва време да се хвърли отново поглед на юг. Засилващата се търговия (износ на пшеница за Англия) изисква укрепване на черноморските крепости и изобщо установяване на контрол по крайбрежните земи, в които често са налитали татари и турци. През 1853 г. Николай I започва нова война с Турция, която е смятана за „болен човек“, загнила и изнемогваща от неразрешими вътрешни противоречия. Но разширенията на Русия не са по вкуса на останалите европейски държави. Англия и Франция сключват съюз с Турция, на който в Петербург не гледат сериозно. А в планове на съюзниците влизало намерението да откъснат от Русия Литва, Белорусия, югозападна Украйна и Кримския полуостров.

Когато през м. септември 1854 г. съюзническите войски извършват десант край Симферопол, висшите руски кръгове са изненадани и объркани. Руската флота се оказва негодна срещу модернизираният английски кораби, снабдени с парни двигатели и дългобойни оръдия. Основа на руската морска тактика е бил абордажът. Но руският флот е бил изцяло ветроходен, а когато приближават, английските кораби се оказват много високи и недостъпни за ръкопашни схватки. Адмирал Нахимов се вижда принуден да потопи корабите си, за да прегради с тях достъпа на врага до Севастополското пристанище.

Но и на суша руската армия не е в по-добро положение. Противникът превъзхожда защитниците на Севастопол не само по численост на войските, но и по модерно въоръжение. Пушките и топовете на нашествениците са били почти два пъти по-дългобойни от тия на защитниците. Тъй като никой не е очаквал десант, градът не бил защитен откъм сушата. Руското командване не е разполагало дори с точни и уеднаквени карти на Кримския полуостров, затова изпратените на едно място части се оказвало, че пристигат съвсем в друг район. Такава е била печалната истина за състоянието на военната техника и тактика в изостанала, крепостническа Русия.

Истинско чудо е, че при всичките тези (и колко още) беди и злостастия героичната отбрана на Севастопол продължава цели

единадесет месеца и удивлява света. За кой път руският народ ще докаже, че съществува понятие воински дух, по-силно от куршумите и снарядите, а патриотичното чувство събужда неподозирани сили в човека, защитаващ своята родна земя.

В обсадения Севастопол остават хора, които знаят да умират за родината и да не се предават. И отчаяние, и изнемога има в техните всекидневни усилия, но и свято чувство за дълг пред олтара на отечеството — да не се допусне враг нито крачка по-нататък. Вицеадмирал Корнилов. („Герой, достоен за древна Гърция“, по думите на Толстой) изповядва: „Смъртта не ме плаши, а ме безпокои само едно: ако те ранят... няма да можеш да се защитаваеш... ще те вземат в плен!“

Цялата правда за този героизъм живее в прочутите „Севастополски разкази“ (1855) на Л. Н. Толстой и в романа „Обсадата на Севастопол“ (1889) на М. М. Филипов. Макар и създадени в различно време, дълбока вътрешна връзка обединява тези две произведения. Общ е възгледът на двамата автори за ролята и мястото на народа в протичащите събития — на войнишката маса и на обикновените граждани. Общи са и изводите им за причините, довели до трагичната развръзка. Общо е и убеждението, че не е възможно „да се разколебае където и да било силата на руския народ“, ако се изразим с думите на самия Толстой от очерка му „Севастопол през месец декември“.

Лев Толстой описва Севастопол като очевидец и участник в боевете, пристигнал доброволно, ръководен от патриотични подбуди, както се изразява в едно писмо до брат си. Като артилерийски подпоручик той командува една от батареите на същия Малахов хълм, където приключва последното сражение. „Севастополски разкази“ излизат последователно в Некрасовото списание „Съвременник“, където преди това са се появили три произведения на Толстой, подписани с неговите инициали „Л. Н. Т.“ и „Л. Н.“. За пръв път авторът се подписва с името си при отпечатване на втория очерк за Севастопол. Изследователите приемат, че от тук всъщност започва голямото творчество на писателя. Некрасов е разказал с каква жадност са се очаквали от възбуденото руско общество достоверните и реалистични картини от обсадения Севастопол.

Михаил Филипов е имал пред себе си трите разказа на Лев Толстой, познавал е тяхната популярност. И все пак как и защо е дръзнал да измери сили с великия руски прозаик, да разработи сюжет, вече използван и нашумял в литературата? За да си отговорим на този въпрос, трябва най-напред да видим какви са последствията от кримската несполука в руското общество и кой е самият автор на романа „Обсадата на Севастопол“?

Толстой пише севастополските си разкази като съвременник, а „Война и мир“ по документи и изследвания. В този смисъл може да се каже, че Михаил Филипов е близък до метода на писателя от работата му над романа „Война и мир“, а не на севастополските му разкази. И той пише за историческото събитие с дистанция от три-четири десетилетия, като проучва руски и чужди материали и документи, разпитва участници в боевете и пр.

Роден на 12 юли 1858 г. в село Окнино в някогашната Киевска губерния, Михаил Михайлович Филипов има богата и интересна биография. Той е не само писател, но и виден представител на положителните науки, автор на трудове по естествознание, физика, химия, математика, икономика, социология, история, литературна критика и философия. Освен разказите и повестите, днес привличат вниманието ни и редица негови чисто научни разработки, представящи го като привърженик на материализма, като един от последните енциклопедисти във века на тясната научна специализация и на пълното обособяване на науката от изкуството.

За разлика от самородните таланти в Русия, добили всичко по пътя на самоограмотяването, Михаил Филипов получава солидно образование. Роден в имението на своя дядо по майка генерал Лаврентий Василковски, от малък той слуша разкази за славни битки и сражения, а между най-скъпоценните реликви на фамилията е била златната сабя с надпис „За храброст“, получена от дядото за заслуги по време на освободителния поход от 1812 г. Майката на бъдещия писател и учен е била образована жена с литературни интереси, а баща му бил юрист и писател, сътрудник на списание „Съвременник“. Там той наред със статии по проблеми на правото и руското законодателство печатал два исторически романа, една сатирична повест и редица фейлетони. Съвсем очевидно е какво влияние е могла да окаже семейната среда върху формирането на младежа.

Необходимо е да се отчете и още един фактор. Семейството на Филипов се премества в гр. Николаев, където Михаил завършва класическа гимназия и държи приравнителни изпити в реално училище. Това е в навечерието на Руско-турската война от 1877–1878 г., когато в Николаев се учат голям брой българи и градът живее единствено с тревогите и вълненията на поробена България и с породената надежда за освобождение. Много по-късно Михаил Филипов ще се върне към патоса на тези години и ще напише биографичен очерк за генерал Скобелев, но преди това ще трябва да продължи образованието си във физико-математическия факултет в Одеса и в юридическия факултет в Петербург. После учи в Париж химия и през 1892 г. получава научна степен доктор по натурфилософия в знаменития немски университет в Хайделберг.

Завърнал се в родината си със солидна култура, той сътрудничи в научните издания, пише статии по общи и частни проблеми и биографични очерци за Ян Хус, Леонардо да Винчи, Кант, Луи Паскал, Исак Нютон, Готфрид Лесинг, а също и очерци за Некрасов, Пушкин, Добролюбов, Колцов, Чехов, Толстой, за младия Горки, за Зола, Ибсен, Метерлинк, Мопасан и др. Самото изброяване на тези имена свидетелствува за широката научна и просветителска дейност на Михаил Филипов. Няма научен проблем от онова време, който да е останал извън кръга на неговите интереси. Няма съвременен писател, който да не е привлякъл вниманието му. Важно е при това, че в областта на науката той стои на материалистически позиции, а в изкуството защитава реализма.

Особено интересно е отношението му към марксизма. Още през 1885 г. Михаил Филипов помещава в списание „Руское богатство“ първия в руската научна литература подробен анализ на втория том от „Капиталът“ на Карл Маркс. По-късно на неговото перо принадлежат статиите „Карл Маркс и неговото учение“, „Критика на най-новите икономически учения“, „За икономическия постулат на К. Маркс“ и др., в които не само се пропагандират марксистическите идеи, но се и защитават решително срещу тяхното ревизиране от страна на т.н. „легални марксисти“.

Свършено естествено е, че в списанието „Научное обозрение“, което Михаил Филипов започва да издава от 1894 г., той ще печата статии от Маркс и Енгелс, наред с трудове на Дарвин, Хелмхолц и

Ръонтген и ще покани за сътрудничество най-видните представители на руското революционно работническо движение. И в януарската и августовска книжка на списанието през 1898 г. се появяват две статии, написани от В. И. Ленин по време на заточението му в с. Шушенское. През 1900 г. също в две книжки списанието дава място на още една полемична статия от Ленин. В „Научное обозрение“ през 1898–1899 г. се печатат за пръв път и знаменитите трудове на Г. В. Плеханов „Към въпроса за ролята на личността в историята“ и „Писма без адрес“. За десетгодишното си съществуване списанието се превръща в трибуна на прогресивната руска научна и обществена мисъл. В него сътрудничат Д. Менделеев, К. Циолковски, Н. Бекетов, В. Бехтерев и много други. На неговите страници се появява и забележителната статия на Циолковски „Изследване на световните пространства чрез реактивни прибори“ (1903 г., кн. 5). За заслугите на Михаил Филипов може да се съди от факта, че той сам е превел на френски език „Основи на химията“ на Дмитрий Менделеев, за да запознае западната публика с най-високите постижения на руската научна мисъл.

Всичките тези факти не са могли да минат незабелязано от царската полиция. Тя е знаела, че Михаил Филипов е непримирим враг на мракобесието и самодържавието, имала е сведения, че тайно поддържа със средства Съюза за борба за освобождение на работническата класа. След като в списанието му се публикуват статии от Г. В. Плеханов, В. И. Ленин и В. И. Засулич, се вземат и административни мерки срещу главния редактор. През 1901 г. му се забранява за три години да живее в университетски градове и в центрове на фабрично-заводски пролетариат. Но той се заселва недалеч от Петербург, откъдето продължава да ръководи издаването на списанието. В дневника на Лев Толстой е запазено едно характерно изречение: „Говорихме с Филипов за марксизма“ (на 19 ноември 1900 г.). В примитивните условия, с които е разполагал при въдворяването му на принудително местожителство, Михаил Филипов продължава научните си опити и занимания. На 25 юни 1903 г. той загива трагично вследствие, на взрив при опит с химически вещества. Полицията се възползва от случая да конфискува цялата архива на списанието, сред която навярно е имало редица ценни документи. Но по-късно всичко бива унищожено при пожар в полицейския участък. Остават статиите на Михаил Филипов и книгите му „Философия на действителността“ в

два тома (1895–1898) и „Съдбите“ и романът му „Обсадата на Севастопол“, излязъл през 1889 г. и после задълго забравен, преиздаван по-късно и преоткрит отново неотдавна. Сега той е в ръцете на българските читатели, преведен по най-последното издание от 1976 година. С какво той може да привлече днес нашето внимание?

Неговите качества са отбелязани още от Л. Н. Толстой. След като посочва, че е бил поразен от „богатството на исторически подробности“, великият руски писател продължава: „Като прочете романа, човек ще получи ясна представа не само за Севастополската обсада, но и за цялата война и за нейните причини“ („Собрание сочинений“, т. 18, 1965 г., с. 356).

Романът дава подробна и достоверна панорама на събитията около началото и края на Кримската война. Авторът ни запознава с герои от всички социални среди. Толстой казваше за своите севастополски разкази: „Герой на моята повест, когото обичам от цялата си душа и се стараех да възпроизведа в цялата му красота и който винаги е бил, е и ще бъде прекрасен — е правдата.“ В същия дух се изразява и Михаил Филипов: „... ние сме приели правилото, когато описваме исторически личности, да се придържаме колкото е възможно по-близо до истината“.

Макар да описват величието на руския дух и безпримерния подвиг на защитниците, станал легенда, и двамата автори — Верни на историческата истина — изобразяват войната в сурови, реалистични краски. Като повежда читателя си по изровените улици на полуразрушения Севастопол, Толстой ни предупреждава: „... ще видите ужасни, разтърсващи душата зрелища, ще видите войната не в правилен, красив и блестящ строй, с музика и барабанен тропот, с развяващи се знамена и перчещи се генерали, а ще видите войната в истинския ѝ вид — в кръв, в страдания, в смърт...“.

В същия вид е предадена войната и в романа „Обсадата на Севастопол“. „Ужасно нещо е войната“ — размишлява един герой на Михаил Филипов и разсъждава съвсем в духа на благородното рицарство: „Наша работа е да загинем, затова сме и войни. Но какво са виновни нещастните мирни жители, всички тези жени и деца?“ (глава XXXI). А другаде се казва, че „войната изобщо е нещо ужасно“, а още повече войната с турците, защото те са варвари. Да не забравяме, че

героичната защита на Севастопол коства живота на 102 000 руски войници, офицери и мирни жители на града.

Но Кримската война ще остави открити рани и неразчистени сметки и една от тия кървящи рани върху съвестта на славянска Европа е участието на поробеното българско население. В романа на Михаил Филипов е показано още в първите страници, че Русия е приела твърде горещо със сърцето си всичко, което засяга интересите на източните християни. „В Турция има няколко милиона християни — говори императорът. — Имаме чувства и задължения, които никога не трябва да се забравят: Русия е получила светлината на християнската вяра от Изток и това възлага върху нея известен дълг.“ Още в онази епоха се кроят планове за устройство на Сърбия и България като свободни държави. Освобождението на балканските славяни е едно свято задължение за Русия. Като изпраща княз Меншиков с дипломатическа мисия в Цариград, Николай I му казва: „Помни, Александър Сергеевич, че ти отиваш да защитиш православната вяра.“

Проследим ли хронологически изводите от разгрома при Севастопол, ще открием сериозните последствия в живота на руското общество. Кримският потрес открива пътя към манифеста от 1861 г. за отменяне на крепостното право. Колкото и да си е останало всичко повече на книга, този акт е признавал основанията на ония, които жертвуват живота си на бесилката или из сибирските рудници, за да докажат необходимостта от реформи. Преустроена и модернизирана е на първо място самата руска армия. И когато в резултат на турските зверства при потушаване на Априлското въстание от 1876 г. световното обществено мнение е възбудено и за пръв път Турция е изоставена от традиционните ѝ съюзници, Русия може да даде исторически реванш за десетилетните кримски войни чрез победите край Плевен, на Шипка и пред вратите на Цариград.

Романът „Обсадата на Севастопол“ засяга едно по-ранно време. Той ни въвежда в епохата, когато са просветвали и угасвали надеждите на поробените българи за освобождение. След прочитането му ще си представим по-ясно как е възпламвала и в пробуденото народно съзнание легендата за Дядо Иван — просветнала е като блян, идващ от историческия корен, като надежда на надеждите, като знамение.

Издание:

Автор: Михаил Филипов

Заглавие: Обсадата на Севастопол

Преводач: Виолета Манчева

Година на превод: 1981

Език, от който е преведено: руски

Издание: първо

Издател: Книгоиздателство „Георги Бакалов“

Град на издателя: Варна

Година на издаване: 1981

Тип: роман

Националност: руска

Печатница: ДП „Стоян Добрев-Странджата“ — Варна

Излязла от печат: 10.I.1981 г.

Редактор: Димитър Христов

Редактор на издателството: Панко Анчев

Художествен редактор: Иван Кенаров

Технически редактор: Добринка Маринкова

Художник: Стефан Груев

Коректор: Денка Мутафчиева; Елена Върбанова

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/3136>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.